

THE^{4th} National Academic Conference and 1st International Academic Conference

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 4 และนานาชาติ ครั้งที่ 1

รวมบทความและบทคัดย่อ

PROCEEDINGS

จัดทำโดย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

การประชุมวิชาการและการนำเสนอบทความวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4 และนานาชาติครั้งที่ 1

The 4th National and the 1st International Academic Conference 2025

การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่

The Development of Wisdom and Morality with Buddhist Principles Through
Integration of Modern Sciences.

เจ้าของ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

ที่ปรึกษา

พระพรหมวชิรติก	ที่ปรึกษา มมร.อส
พระธรรมวชิรสารสุธี	ที่ปรึกษา มมร.อส
พระพรหมวชิรเมธาภรณ์, รศ.ดร.	อธิการบดี
พระราชวชิรญาณเมธี, ผศ.ดร.	รองอธิการบดี
พระสุธีวชิรธรรม, ผศ.ดร	รองอธิการบดี มมร.อส
พระพุทธิวชิรเมธี, ผศ.ดร.	ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ
พระครูสิริสารเมธี	ผู้อำนวยการสำนักวิทยาเขตอีสาน
ดร.เอกชาติรี สุขแสน	ผู้ช่วยอธิการบดี

บรรณาธิการ

พระมหาสุภชัย สุภกิจโจ, รศ.ดร.	ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์อีสาน

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระณัฐวุฒิ อภิปัญญา (พันทะลี)
นางสาวนัยนพพร สุภา

1) ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

1. พระสุธีวชิรธรรม, ผศ.ดร
2. พระครูธรรมมาภิสมัย, ผศ.ดร.
3. พระครูสิริสารเมธี
4. พระมหาสมบัติ คุณะสโก, ดร.
5. พระครูสุธีปทุมากร, ดร.
6. พระครูวุฒิชัยธรรมสาร, ผศ.ดร.
7. พระมหาวิรุธ วิโรจน์, ผศ.ดร.
8. พระครูประยุตสารธรรม, ดร.
9. พระครูปลัดทวี อภโย, ผศ.ดร.
10. ศ.ดร.ประยงค์ แสนบุราณ
11. รศ.ดร.วิโรจน์ สารรัตน์
12. ดร.เอกชาติรี สุขเสน
13. ผศ.ดร.วิฑูล ทาชา
14. ผศ.ดร.สิทธิพร เกษจ้อย
15. ผศ.ดร.อัศรเดช นิลโยธิน
16. ผศ.ดร.ธนกร ชุสุขเสริม
17. ดร.ประชัน ชะชิกุล
18. ผศ.ดร.ภัทรชัย อุทาพันธ์
19. นายก้องพิพัฒน์ กองคำ
20. นายสุทธินันท์ พรหมพันธุ์ใจ

2) ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ผศ.ดร.
2. พระครูกิตติวราทร, ผศ.ดร.
3. ศ.ดร.กนกอร สมปราชญ์
4. รศ.ดร.สุธรรม ธรรมทัศน์านนท์
5. รศ.ดร.จิณณวัตร ปะโคทั้ง
6. รศ.ดร.วิทยา ทองดี
7. รศ.ดร.รัตน์ ปัญญาภา
8. รศ.ดร.อำพล บุตดาสาร
9. รศ.ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ

10. รศ.ดร.ธนพฤษช์ ชามะรัตน์
11. รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ
12. รศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช
13. รศ.ดร.สุรพล พรหมกุล
14. ผศ.ดร.อำนาจ ชนวงค์
15. ผศ.ดร.สมปอง สุวรรณภุมมา
16. ผศ.ดร.ประยุทธ์ ชูสอน
17. ผศ.ดร.เสกสรรค์ สนวา
18. ผศ.ดร.ชาตรี ชุมเสน
19. ผศ.ดร.ไพศาล สุวรรณน้อย
20. ผศ.ดร.รชฏ สุวรรณภูมิ
21. ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา
22. ผศ.ดร.วินิจ ผาเจริญ
23. ดร.เรืองยศ แวดล้อม

ผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์การนำเสนอบทความวิชาการ (การนำเสนอระดับชาติ)
การนำเสนอระดับชาติ (นำเสนอเป็นภาษาไทยทั้งแบบบรรยายและแบบโปสเตอร์)

1. พระราชวรญาณเมธี, ผศ.ดร.
2. พระเมธีวชิราภิจิต, ผศ.ดร.
3. พระสุทธิวิชิรเมธี, ดร.
4. พระครูสุนทรมหาเจตียนุรักษ์ ผศ.ดร.
5. พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.
6. พระเมธีวชิรติลก, ดร.
7. พระครูกิตติวราทร ผศ.ดร.
8. พระมหาพิเชษฐ์ อดตานุรักษ์, ดร.
9. พระจักรพัชร จกภทโท, ดร.
10. รศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก
11. ผศ.ดร.ทรงศักดิ์ พรหมดี
12. ผศ.ดร.จักรกฤษณ์ โปตาพล
13. ดร. อรรถพงษ์ ผิวเหลือง
14. ผศ.ดร. อัครเดช นิลโยธิน

ผู้ทรงคุณวุฒิวิพากษ์การนำเสนอบทความวิชาการ (การนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษ)

1. Ph.D Nguyen Thi Thuy Chau and vice head of department of Southeast Asia Studies, Faculty of Oriental Studies
2. MA. Dao Thi Lan Anh VNU University of Social Sciences and Humanities, Hanoi (VNU-USSH, Hanoi)
3. Dr. I Gede Sutarya, Universitas Hindu Negeri I Gusti Bagus Sugriwa, Denpasar
4. Dr. I Made Adi Surya Pradnya Universitas Hindu Negeri I Gusti Bagus Sugriwa, Denpasar

สมาชิกสัมพันธ์

1. พระณัฐวุฒิ อภิปยุตโน
2. นายจตุพล สุวรรณราช
3. นางสาวชุลีพร นาหวัณ
4. นางสาวพัชรพร สาลี
5. นางสาวนัยน์พร สุภา
6. นายคัมภีรภาพ คงสำรว
7. นายพงษ์มนัส ดือด
8. นางสาวกาญจนา พงษ์พรหม
9. นายพิชาญ ฤ พัทลุง
10. นางสาวยุรัตน์ดา สุขไชย
11. นายนิวัฒน์ วรรณคำ
12. นายวุฒิชัย เยาวโพธิ์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อแลกเปลี่ยนผลงานวิชาการสำหรับนักศึกษา คณาจารย์ นักวิจัย และผู้ที่มีความสนใจ
2. เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการวิจัยด้านการศึกษามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พุทธศาสนาและปรัชญาผ่านการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมแห่งปัญญา

สารจาการองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ได้จัดการประชุมวิชาการและการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 4 และนานาชาติครั้งที่ 1 ในวันที่ 28-29 เดือนมิถุนายน พุทธศักราช 2568 ซึ่งมหาวิทยาลัยได้เล็งเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ผลงานวิจัยของอาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย สู่สาธารณชนในระดับชาติและนานาชาติ ต่อไป จึงได้จัดการประชุมวิชาการนำเสนอบทความวิจัยในระดับชาติ” และมีงานวิจัย บทความวิชาการ ด้านการศึกษา ด้านการบริหารการศึกษา ภาวะผู้นำ ด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ด้านรัฐศาสตร์/การปกครอง/รัฐประศาสนศาสตร์/สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ด้านการสอนภาษาไทย และด้านการสอนสังคมศึกษา เพื่อให้ตอบโจทย์การศึกษา สังคม และการเปลี่ยนแปลงบริบทของโลกให้กว้างขวาง รวมทั้งการบูรณาการศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพงานวิจัยที่เป็นประโยชน์แก่สังคมต่อไป

การประชุมวิชาการและการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ (Proceedings) ใช้รูปแบบการเข้าร่วมประชุมวิชาการและนำเสนอบทความวิจัยแบบการนำเสนอปากเปล่า และรูปแบบการนำเสนอแบบโปสเตอร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัยอย่างมีคุณภาพ นำไปสู่การนำเสนอผลงานวิจัยและตีพิมพ์ในวารสาร เพื่อเผยแพร่ผลงาน องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากผลการวิจัย และเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ นำเสนอผลงานวิจัยสู่สาธารณชนในระดับชาติ และยกระดับไปสู่การประชุมวิชาการระดับนานาชาติต่อไป

ในนามของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ขอขอบพระคุณ พระพรหมวชิรเมธาภรณ์,รศ.ดร. อธิการบดี และคณะผู้บริหาร บุคลากร ของมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย ทุกวิทยาเขต วิทยาลัย และผู้เข้าร่วมงานทุกท่านในครั้งนี ขอขอบคุณเครือข่าย ด้านการวิจัย ทั้ง 13 หน่วยงาน และทีมงานทุกท่าน ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้มีโอกาสได้ต้อนรับทุกท่านในการประชุมวิชาการในครั้งต่อไป

(พระสุธีวชิรธรรม, ผศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

บรรณาธิการแถลง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีภารกิจ 4 ประการ คือ การผลิตบัณฑิต การผลิตงานวิจัย การบริการชุมชนและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการตามภารกิจมาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนงานการผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ การผลิตงานผลงานทางวิชาการและงานวิจัย พร้อมทั้งบริการชุมชนทางวิชาการ โดยมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นปัญญาของสังคม มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จึงได้ดำเนินการตามแนวทาง “การพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักพระพุทธศาสนา”

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน จึงตระหนักเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนการศึกษาตามแนวทางขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่ได้กำหนดให้การศึกษาเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ 2030 (Sustainable Development Goals: SDGs) ข้อที่ 4 ว่าด้วยการส่งเสริมการศึกษาที่เท่าเทียม และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ทุกคนและยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ที่กำหนดกรอบและแนวทางการพัฒนาเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ประเทศไทย ที่ว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” การวิจัยจึงเป็นพลังที่สำคัญในการได้มาซึ่งข้อมูลช่วยให้เกิดวิทยาการใหม่ ๆ เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ช่วยส่งเสริมองค์ความรู้ทางด้านวิชาการและศาสตร์สาขาต่าง ๆ

โดยเล็งเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ผลงานวิจัยของนักศึกษาสู่สาธารณชนทั้งในระดับชาติรวมถึงการผลิตงานทางวิชาการ จึงได้จัดการประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ และมิงงานวิจัย บทความวิชาการ ด้านการบริหารการศึกษา ภาวะผู้นำ ด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ด้านรัฐศาสตร์/การปกครอง/รัฐประศาสนศาสตร์ ด้านการสอนภาษาไทย และด้านการสอนสังคมศึกษา เพื่อให้ตอบโจทย์การศึกษา สังคม และการเปลี่ยนแปลงบริบทของโลก ให้กว้างขวางรวมทั้งการบูรณาการศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ในนามของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ขอขอบพระคุณ พระพรหมวชิรเมธาภรณ์, รศ.ดร. อธิการบดี และคณะผู้บริหาร บุคลากร ของมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย ทุกวิทยาเขต วิทยาลัย และผู้เข้าร่วมงานทุกท่านในครั้งนี้ ขอขอบคุณเครือข่าย ด้านการวิจัย ทั้ง 15 หน่วยงาน และทีมงานทุกท่าน ทางมหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้มีโอกาสได้ต้อนรับทุกท่านในการประชุมวิชาการในครั้งต่อไป

พระมหาศุภชัย สุภกิจใจ, รศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

❖ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลระดับขั้น	
พระเกรียงไกร ปัญญาโร, พระสุธีวีชิรธรรม	1
❖ การบริหารการศึกษาในยุค VUCA World	
เลอสรวง เบิกบานดี, พระสุธีวีชิรธรรม	12
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ฤทัยวรรณ เนตรรักษ์, พระสุธีวีชิรธรรม	22
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
วัลลภา ยี่สวัสดิ์, พระสุธีวีชิรธรรม	35
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ประภาพร พรหมสิงห์	48
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ภัทรวดี ชันธะมูล, พระสุธีวีชิรธรรม	64
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ชฎาพร ทาโบราณ, พระสุธีวีชิรธรรม	76
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ธารทิพย์ ชำกรม, พระสุธีวีชิรธรรม	87
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ณัฐธยาน์ มีพร, พระสุธีวีชิรธรรม	100
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
ธนัชชา หมั่นศรี, พระสุธีวีชิรธรรม	113
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
สุดาทิพย์ สงฆ์, พระสุธีวีชิรธรรม	128

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
สุดา ศรีกงพาน, พระสุธีวีชิรธรรม	141
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
อานันท์ ประเสริฐ, พระสุธีวีชิรธรรม	154
❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
พรนภา แสนเมือง, พระสุธีวีชิรธรรม	165
❖ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการแบบผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง	
ณิชกานต์ กองแก้ว	179
❖ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล	
ธิดารัตน์ เดชพละ, พระสุธีวีชิรธรรม	193
❖ การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนกลับด้านร่วมกับบทเรียนออนไลน์ใน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น	
แผด็จ อ้วนแพง	206
❖ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น	
อมรเทพ มหาราช, พระสุธีวีชิรธรรม	217
❖ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล	
ชนกสุดา พานหล้า	228
❖ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล	
ศศิวัฒน์ ศิลธรรม	244

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

❖ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21	
วริศรา กัณหาสร้อย, พระสุธีวีชิรธรรม.....	254
❖ Roles of School Administrators in the Performance Agreement: PA	
Anusiri Chinnasri, Phra Suthiwachiratham.....	268
❖ การจัดการองค์การในสถานศึกษายุค Post-covid 19	
ลิริพร ศิริพอง, พระสุธีวีชิรธรรม	279
❖ กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชั่นเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในสถานศึกษา	
ธนวิทย์ สดุงเหลื่อม.....	297
❖ ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุข ในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์	
เทอดศักดิ์ ขาญประโคน, ศิราณี จุโฑปะมา.....	311
❖ กรอบแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมของพื้นที่ภาวนาจากพระธรรมวินัย และพุทธธรรม เพื่อสร้างความสงบและปัญญา	
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จูติรัตน์ หมั่นอนันต์.....	325
❖ ความเชื่อเรื่องนกหัสติลิงค์ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท	
พระสมุห์สุรศักดิ์ สุนทโร, พระมหาภิรัฐภรณ์ อัสมาลี, พระมหาโยธิน โยธโก, ภาณุวัฒน์ จันทาพูน	340
❖ ศึกษาการทำบุญเบิกบานตามแนวความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์	
พระมหาโยธกา จิตธัมโม (สายคำบอ), พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร. ,รศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ.....	355

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

- ❖ ศึกษาหลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตร ของชุมชนตำบลสระประดู่
อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์
นายเนลา หยอยสระ, พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร., ดร. สรวุฒย วิจิตรปัญญา.....370
- ❖ รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
ของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา
พระโสว จันทวนโณ (ชมไกร), พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร., รศ.ดร.กฤต ศรัยะอาจ.....385
- ❖ การศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์
ที่มีต่อพระพุทธมหารธรรมราชา
พระฉ้วน จาครโต, พระครูประโชติพัชรพงษ์, ดร., ดร.สรวุฒย วิจิตรปัญญา.....400
- ❖ วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของ
พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์
นายวุฒิพงษ์ คำมุง, ดร.สรวุฒย วิจิตรปัญญา, พระครูประโชติพัชรพงษ์, ดร. 411
- ❖ ศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์สภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ
วัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
พระพฤษภา สุจินโน, พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร., ดร.สรวุฒย วิจิตรปัญญา.....426
- ❖ ศึกษาความกตัญญูจากวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหอม
พระวันชัย กนตวนโณ, พระมหาพจน์ สุวโจ.....440
- ❖ ศึกษาบทบาทของท้าวปาจิต-นางอรพิม
ไว ชีรัมย์, พระมหาณอม อานนโธ, ทิพย์ ชันแก้ว, ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ 453
- ❖ ศึกษาความซื่อสัตย์ในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์
พระอธิการจรัสสันต์ กนตปญโญ, พระมหาพจน์ สุวโจ.....459

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

❖ เปรียบเทียบคุณธรรมจากวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงด้อฮอม (นางนมใหญ่) กับเรื่องเนียงด้อลัสตรา (นางผมหอม) พระพิพัฒน์ วิวฒโน, พระมหาพจน์ สุวโจ.....	472
❖ ศึกษาหลักอภิปรัชชาในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ พระมหาลำไย สุทธิโส, พระมหาพจน์ สุวโจ.....	485
❖ ศึกษาความกตัญญูจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องพระยาขันคาก พระสุรัชย์ สุทธิจิตโต, พระมหาพจน์ สุวโจ.....	501
❖ แนวทางการจัดการความเครียดด้วยการปฏิบัติอานาปานัสสติตามหลักพระพุทธศาสนา เฉลิมพร ดาศรี, พระครูสุธีปทุมมาร, ดร., ธนกร ชุสุขเสริม, พระบุญญวิทย์ ปัญญาดี, กฤติยา จุฑาบุตร.....	514
❖ คุณธรรมจริยธรรมกับผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์ตามแนวทางพุทธศาสตร์ พระณัฐโชค สุวโจ, พระครูสุธีปทุมมาร, พระบุญญวิทย์ ปัญญาดี, สุจิตตรา มาลัย, ธนกร ชุสุขเสริม.....	527
❖ The Buddhism and socialization in the Way of Life of the Tai Yai People in Kengtung PhraSihamarda Silachoto, Phrakruwuddhidhammasara, Thanakorn Choosukhserm, Phattharachai Uthaphan.....	542
❖ The Formation of the Buddhist Network in Palangkaraya, Indonesia Phrakrupalad Thawee Abhayo, Worathep Wiangkae , Ni Made Anggi Arlina Putri.....	560

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

❖ นิเวศการเรียนรู้: การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่า ผ่านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนภายในโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนบุญทวีวิทยาการ จังหวัดอุบลราชธานี ชวิศ ผิวเงิน, ชลิดา จุงพันธ์, กิตติ คงตุก.....	565
❖ วัฒนธรรมองค์การในสถานศึกษายุค New Normal ลัทธิวรรณ วงษ์ไพบ, พระสุธีวีธีธรรม.....	575

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน

Educational administration in the era of digital disruption

พระเกรียงไกร ปญญาวโร^{1*}, พระสุธีวัชรธรรม^{2*}

Phra Kriangkrai Panyavaro^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: kriangkrai.naw@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน พบว่า การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและความท้าทายใหม่ๆ และการพัฒนาทักษะในการใช้เทคโนโลยีและการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารการศึกษาต้องให้ความสำคัญ

คำสำคัญ: ยุคดิจิทัลดิสรัปชัน, การบริหารการศึกษา

Abstract

This academic article aims to study educational administration in the era of digital disruption. It was found that adapting administrative approaches to align with technological changes and emerging challenges, as well as developing skills in the use of technology and fostering a learning environment conducive to lifelong learning, are essential priorities for educational administrators

Keywords: Digital Disruption Era, Educational Administration

บทนำ

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน (Digital Disruption) นับเป็นการปรับตัวที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีซึ่งส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบการศึกษา การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่มีผลต่อโมเดลการศึกษาและวิธีการเรียนรู้ แต่ยังสร้างความต้องการใหม่ในด้านการพัฒนาทักษะและการเรียนการสอนที่มีความยืดหยุ่น (Krongbhumin et al., 2024; Sanrattana et al., 2024) ในยุคนี้ผู้บริหารการศึกษาจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

ที่รวดเร็ว เพื่อสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของนักเรียน (Chalee & Phumipipat, 2024) การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร แต่ยังเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ที่มีความหมาย ซึ่งช่วยเสริมสร้างการศึกษาให้มีคุณภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานในอนาคต (Thanawat et al., 2024) การนำโมเดลการบริหารที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะใหม่และการประยุกต์ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้ในบริบทการศึกษา จะช่วยให้การบริหารการศึกษามีความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในการพัฒนาองค์กรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ (Duangchum & Arkarapunyathorn, 2024) กล่าวได้ว่า การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล สืบค้น ไม่เพียงแต่เป็นการจัดการเชิงธุรการ แต่เป็นการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและการเสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียนในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ยุคดิจิทัลสืบค้น

นักวิชาการได้ให้ความหมายยุคดิจิทัลสืบค้น ไว้ว่า

จิตติ ธีระเชียร (2562). ได้ให้ความหมาย ยุคดิจิทัลสืบค้น ไว้ว่า Digital disruption หรือ Disruptive Technology แปลตาม ความหมายได้ว่า คำว่า Disrupt แปลตรงตัวคือ "การหยุดชะงัก" ซึ่งมักถูกใช้ในบริบทของการ "ปฏิรูป" หรือทำอะไรก็ตามเพื่อให้เกิดการ พัฒนาสิ่งใหม่ๆ โดยมักจะถูกโยนเข้าสู่เรื่องของเทคโนโลยีอยู่เสมอ ลักษณะของ Disruption จะเป็นการ “แทนที่” สิ่งที่มีอยู่เดิมด้วยสิ่งใหม่ ก่อให้เกิดเป็นความต้องการใหม่ขึ้นมาและความต้องการใหม่นี้ ได้แทนที่สิ่งเดิมที่มีอยู่โดย "ทันที" ซึ่งแตกต่างจากการ "ปรับเปลี่ยน" หรือ Transformation ที่จะเน้นการพัฒนาจากความต้องการเดิม หรือการต่อยอดจากสิ่งเดิมที่มีอยู่อย่างค่อยเป็นค่อยไป

สุภัทรรักษ์ดี คำสามารถ และคณะ (2563). ได้ให้ความหมาย ยุคดิจิทัลสืบค้น ไว้ว่า Digital disruption คือ การปฏิรูปหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีและโมเดลธุรกิจแบบใหม่ จนส่งผลกระทบต่อกิจการสินค้าและบริการที่ มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการเป็นผู้ประกอบการยุคใหม่ จึงมีความจำเป็นต้องมีความคิดก้าวหน้า ทันสมัย และพร้อม ที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลา หรืออาจกล่าวได้ว่า Digital disruption เป็นปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อน โดยพฤติกรรมที่มีต่อเทคโนโลยีอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

ฐากร ปิยะพันธ์. (2564). ได้ให้ความหมาย ยุคดิจิทัลสืบค้น ไว้ว่า Digital disruption คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดย มีผลจากเทคโนโลยีดิจิทัล บริการ และรูปแบบธุรกิจ ใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงมูลค่าของ บริการและสินค้าที่มีอยู่ของอุตสาหกรรมเดิม ซึ่งพลิก โฉมให้เปลี่ยนไปหรือเข้าไป ขัดขวางรูปแบบเดิมๆ ทำให้ธุรกิจต้องประเมินตลาดปัจจุบันเกี่ยวกับสินค้าและ บริการเพื่อปรับปรุงใหม่ ให้ตอบสนองความต้องการ ผู้บริโภคมากที่สุด

มติชนออนไลน์. (2564). ได้ให้ความหมาย ยุคดิจิทัลดิสรรัปชั่น ไว้ว่า Digital disruption คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเป็นผลมาจาก นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ทำให้รูปแบบการดำเนินธุรกิจ หรือการ ดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป ส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ธุรกิจบางอย่าง ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วตาม ทำให้เกิดการแทนที่ของธุรกิจใหม่ ๆ

ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส, (2565) ได้ให้ความหมาย ยุคดิจิทัลดิสรรัปชั่น ไว้ว่า Digital Disruption คือ กำลัง ปฏิวัติวงการศึกษ ทำให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่น และเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกเรียนรู้ ในสิ่งที่ตนเองสนใจ และสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็น สำหรับการทำงานในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ก็ยังมาพร้อมกับ ความท้าทาย เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึง เทคโนโลยี และการปรับตัวของครูและผู้บริหารสถานศึกษา

สรุปได้ว่า ยุคดิจิทัลดิสรรัปชั่น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและฉับพลันจากเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อธุรกิจและการดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงนี้มักจะ "แทนที่" สิ่งที่มีอยู่เดิมและสร้างความต้องการใหม่ ๆ โดยไม่เน้นการปรับตัวแบบค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนี้ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อโมเดลธุรกิจ การบริการ และอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้ธุรกิจต้องปรับตัวเพื่อรองรับความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งการปฏิวัติในภาคการศึกษา ยังช่วยเพิ่มความยืดหยุ่น ในการเรียนรู้ แต่ก็นำมาพร้อมกับความท้าทายในการเข้าถึงเทคโนโลยีและการปรับตัวของครูและผู้บริหาร

ผลกระทบของ Digital Disruption

ในยุคดิจิทัลดิสรรัปชั่น (Digital Disruption) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงการศึกษาและการบริหารจัดการการศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยกระบวนการทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนั้นได้ท้าทายรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิม ทั้งในด้านการเรียนการสอน การพัฒนาทักษะผู้เรียน การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ และการสื่อสารภายในองค์กรการศึกษา การปรับตัวของผู้บริหารและบุคลากรการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างทันสมัย ท่ามกลางการเกิดขึ้นของแนวคิดใหม่ๆ ในยุคดิจิทัล หนึ่งในประเด็นที่ได้รับผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดคือ การเรียนการสอน จาตุรนต์ วรรณวล (2567) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเข้าถึงข้อมูลที่รวดเร็วผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนวิธีการเรียนการสอนในด้านกฎหมาย ซึ่งเคยพึ่งพาการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เป็นทางการมาก่อน แต่ด้วยเทคโนโลยีใหม่ๆ การเข้าถึงข้อมูลที่สะดวกและรวดเร็วกว่าส่งผลให้การศึกษากฎหมายต้องพัฒนาสื่อการสอนที่เหมาะสมกับยุคดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ในห้องเรียนเป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้เร็วขึ้นและเข้าถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องได้ทันที (จาตุรนต์ วรรณวล และคณะ, 2567)

สิ่งนี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการปรับตัวในทุกระดับของการเรียนการสอน รวมถึงการพัฒนาระบบการศึกษาให้รองรับเทคโนโลยีใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มณีรัตน์ จันทรหนิ้ว (2567) ได้เน้นย้ำถึง การพัฒนาทักษะของผู้เรียน ว่า Digital Disruption ไม่ได้มีผลกระทบเพียงต่อการสอนเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ ในยุคดิจิทัล นอกจากนี้ การพัฒนาทักษะทางเทคโนโลยี เช่น การใช้เครื่องมือดิจิทัลในการค้นคว้าและสื่อสาร ได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองข้ามได้ การปรับตัวของผู้เรียนต่อเทคโนโลยีและการเรียนรู้รูปแบบใหม่เป็นความท้าทายสำคัญ ซึ่งการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจึงต้องเน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะเหล่านี้อย่างยิ่งยวด (มณีรัตน์ จันทรหนิ้ว และคณะ, 2567)

นอกจากนี้ การสร้างทักษะใหม่ๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ผู้เรียนมีความพร้อมต่อการทำงานและดำรงชีวิตในยุคที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบริหารจัดการและทรัพยากรบุคคล ก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างชัดเจน พฤกษา เครือแสง (2567) ระบุว่า การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการบริหารงานสามารถลดขั้นตอนที่ยุ่งยากและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเคยมีระบบการทำงานที่ซับซ้อน เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยลดความซับซ้อนดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดความท้าทายในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล พฤกษา เครือแสง ชี้ให้เห็นว่า การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ทำให้บุคลากรต้องปรับตัวต่อการทำงานที่รวดเร็วและต้องพัฒนาทักษะเพื่อให้สอดคล้องกับระบบใหม่ (พฤกษา เครือแสง และคณะ, 2567)

นอกจากนั้น ผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ที่พร้อมต่อการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในองค์กรเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด Phasansinthuwong, A. และคณะ (2024) ได้ขยายความในด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ว่าการนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในกระบวนการจัดการทรัพยากรมนุษย์ทำให้การจัดการข้อมูลและกระบวนการทำงานมีความสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น แต่การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีเป็นสิ่งสำคัญ ผู้บริหารต้องเน้นการพัฒนาทักษะใหม่ๆ ของบุคลากร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของระบบการจัดการสมัยใหม่ (Phasansinthuwong, Someran, Kerdngern, & Joungrakul, 2567) การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรบุคคลนี้เป็นผลกระทบที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะเมื่อการทำงานในองค์กรในปัจจุบันต้องพึ่งพาเทคโนโลยีในทุกด้าน การสื่อสารและการมีส่วนร่วม Krongbhumin, R. และคณะ (2567) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น Gamification มาใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมและการสื่อสารภายในองค์กรและในสถาบันการศึกษา การใช้เทคโนโลยีนี้ช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสร้างการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการเรียนรู้ที่มีความหมายมากกว่าเดิม

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม บุคลากรการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวและฝึกฝนทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงานและการเรียนรู้ (Krongbhumin, Sheoychitra, Ingard, & Kamjanapoomi, 2567) Jirahet, W. และคณะ (2024) ชี้ให้เห็นว่า Digital Disruption ได้สร้างความท้าทาย

ใหม่ๆ ใน การศึกษา โดยเฉพาะในแง่ของการปรับรูปแบบการเรียนการสอนที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น ผู้สอนต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสอนอย่างเต็มที่ การศึกษาในปัจจุบันจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยีได้อีกต่อไป ผู้เรียนจำเป็นต้องมีความสามารถในการปรับตัว และใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการเรียน (Jirahet, Phusuk, Thongsung, & Chao, 2567) ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ต้องการการปรับตัวอย่างเต็มที่ในทุกมิติของการศึกษา

สรุปได้ว่า ผลกระทบของ Digital Disruption คือ ได้สร้างผลกระทบที่สำคัญต่อทุกด้านของการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเรียนการสอน การพัฒนาทักษะผู้เรียน การบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล และการสื่อสาร การปรับตัวต่อเทคโนโลยี เป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องให้ความสำคัญ ผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ รวมถึงการพัฒนาทักษะใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของยุคดิจิทัล การศึกษาในศตวรรษที่ 21 ไม่เพียงแต่ต้องรองรับเทคโนโลยีที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังต้องสร้างการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ที่มีความหมายเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคตที่ยังไม่แน่นอน

การบริหารการศึกษา

ความหมายการบริหารการศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ. (2545) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่รวมถึง การวางแผน การจัดการ และการประเมินผลด้านการศึกษา โดยมีเป้าหมายในการสร้างประสิทธิภาพในการเรียนการสอนและพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน

วิโรจน์ สารรัตน์, 2556; Amadi, 2008 ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การกำกับดูแล และการประเมินผลที่ใช้ในการจัดการระบบการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งการบริหารการศึกษาไม่ได้หมายถึงเพียงการจัดการเชิงธุรการเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรและสภาพแวดล้อมในการเรียนการสอน

พระครูธรรมภาณี (2567) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มบุคคลเพื่อพัฒนาการศึกษา รวมถึงการจัดการการเรียนการสอนและการประเมินผล โดยมีภาวะผู้นำที่สำคัญในการสร้างบรรยากาศและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันต้องใช้เทคโนโลยีและวิธีการที่ทันสมัยเพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุดในการเรียนการสอน

ธีร์ ภวังคนันท์, และคณะ (2566) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการในการจัดการและดำเนินงานด้านการศึกษาอย่างมีระบบ โดยเน้นความสำคัญของการวางแผน การประเมินผล

และการพัฒนาทางการศึกษาในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนและการบริหารจัดการให้เหมาะสมกับสถานการณ์

Villarin และคณะ (2024) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการเชิงกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดระเบียบ การนำ และการประเมินผลในสถาบันการศึกษา เพื่อปรับปรุงผลการเรียนรู้ของนักเรียนและประสิทธิภาพของสถาบัน

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและศักยภาพของนักเรียน โดยมีการวางแผน การจัดการ และการประเมินผลอย่างมีระบบ โดยไม่เพียงแต่เป็นการจัดการเชิงธุรการ แต่ยังเน้นการพัฒนาบุคลากรและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนา ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น สถานการณ์โควิด-19 การบริหารการศึกษาต้องมีความยืดหยุ่นและใช้เทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงผลการเรียนรู้

ความสำคัญการบริหารการศึกษา

วิโรจน์ สารรัตน์, และคณะ (2567) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญ เพราะมีลักษณะเฉพาะบางประการที่โดดเด่นที่ผู้บริหารการศึกษาจะต้องศึกษาเพื่อเรียนรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติ และช่วยสื่อสารให้ทราบถึงการตัดสินใจ มีการบูรณาการและประสานทรัพยากรต่างๆ ทั้งทรัพยากรทาง กายภาพและทรัพยากรมนุษย์ เช่น นักเรียน ครู หัวหน้างาน ผู้บริหาร และผู้ปกครอง รวมทั้งองค์ประกอบด้านการศึกษา อื่นๆ ในลักษณะที่เป็นรวมส่วนต่างๆ เข้าเป็นองค์รวม เพื่อให้ การดำเนินงานบรรลุผลต่อคุณภาพของ

วรารักษ์ พุทธรักษ์, และคณะ (2560) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษานั้นมีความสำคัญ เพราะว่า ผู้บริหารจำเป็นต้องศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีต่างๆ อย่างหลากหลายเพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบท ของสถานศึกษาให้การจัดการศึกษา โดยมีการบริหารโรงเรียน เป็นฐาน (school-based management) ซึ่งเป็นการบริหารภายในของโรงเรียนแต่ละแห่งมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ มีการบริหารหลักธรรมาภิบาล ที่เน้นหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลัก ความรับผิดชอบและ หลักความคุ้มค่า และ มีการบริหาร เทคนิคการประเมินผลการนำ วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์สู่การ ปฏิบัติ มีขั้นตอนการดำเนินงานเกี่ยวกับการกำหนดวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์องค์การเพื่อนำไปปฏิบัติได้ และมีการให้ ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อนำผลที่ได้จากการประเมินไปใช้ ประกอบการตัดสินใจในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์องค์การ เพื่อ ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา

พรศิริ สังข์ทอง. (2562) ได้ให้ความสำคัญการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้บริหาร สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องทางด้านการศึกษา ทำให้สถานศึกษาดำเนินงานได้อย่างมีคุณภาพ และเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพของผลผลิตทางการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

บุญวัฒน์ คำชูราษฎร์. (2564) ได้ให้ความสำคัญการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญ เพื่อมุ่งส่งเสริมพัฒนา บริหารจัดการและดำเนินการให้ผู้เรียนทุกคนได้เกิด การเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ มุ่งมั่นในการที่จะจัดการศึกษาที่สมบูรณ์ แบบ โดยให้เกิดผลในทุกมิติกับผู้เรียน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของ ชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ นำไปสู่ความเป็นสถานศึกษาที่ สมบูรณ์ และบรรลุตามวัตถุประสงค์

เสรี ภักดี. (2564) ได้ให้ความสำคัญการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญ เพราะว่าเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จและเป็น เครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า การบริหารมีความสำคัญและมีประโยชน์อย่างยิ่ง ในการช่วยก่อให้เกิดการตัดสินใจในการปฏิบัติงาน พร้อมทั้งมีการ ดำเนินการตามลำดับเพื่อให้เป็นไปตามกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ และบังเกิดประสิทธิผลในงานนั้น เนื่องด้วยผู้ปฏิบัติงานได้มองเห็น คุณค่าของการบริหาร

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญ เพราะว่าเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถประสานทรัพยากรต่างๆ ให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อบรรลุผลในด้านคุณภาพของการศึกษา โดยผู้บริหารต้องศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีต่างๆ อย่างหลากหลาย และนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา รวมถึงการบริหารภายใต้หลักธรรมาภิบาลที่มุ่งเน้นความโปร่งใสและความรับผิดชอบ เพื่อให้การจัดการศึกษามีคุณภาพและสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของ นอกจากนี้ การบริหารสถานศึกษายังมีความสำคัญในการส่งเสริมคุณภาพของผลผลิตทางการศึกษาและการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ โดยเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การบริหารการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชั่น

ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์และสรุปงานวิจัย 5 เรื่องเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชั่นไว้ดังนี้

Khumsamart, S., Kuljittree, S., & Juntapala, K. (2020). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชั่น งานวิจัยพบว่า ผู้บริหารการศึกษาไม่เพียงแต่ต้องปรับกลยุทธ์การจัดการ แต่ยังคงพัฒนาทักษะและความสามารถในการนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการจัดการเรียนการสอนและการสื่อสารภายในองค์กรเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของการศึกษา นอกจากนี้ยังมีการแนะนำให้สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและเปิดกว้าง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและนวัตกรรมในสถานศึกษา

พิมพ์ประไพ และคณะ (2566). การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชั่น งานวิจัยพบว่า ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนานตนเองและองค์กร โดยการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้เพื่อเพิ่ม

ประสิทธิภาพในการบริหารงานและส่งเสริมให้บุคลากรสามารถคิดสร้างสรรค์ พัฒนาองค์กรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงและความท้าทายในยุคนี้อย่างมีประสิทธิภาพ

นฤมล ทองคำ (2566) การสร้างหลักสูตรที่ตอบสนองต่อเทคโนโลยีใหม่ในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น งานวิจัยพบว่า การสร้างหลักสูตรที่ตอบสนองต่อเทคโนโลยีใหม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว การออกแบบหลักสูตรควรรวมถึงการเรียนรู้ทักษะที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีใหม่ และการอัปเดตเนื้อหาอย่างสม่ำเสมอเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับนักเรียนในการรับมือกับความท้าทายใหม่ในตลาดแรงงาน

พระธีรวัฒน์ อ้นเต้ง (2567) นวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น 2560. บทคัดย่อกล่าวถึงผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งนำไปสู่วิธีการใหม่ในด้านต่างๆ รวมถึงการศึกษา ในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้นที่มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง งานวิจัยพบว่า "SPECIE Model" ซึ่งประกอบด้วยหกส่วน ได้แก่ (1) หลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการผู้เรียน (2) การจัดการเรียนการสอนที่หลากหลาย (3) การสนับสนุนจากผู้บริหาร (4) หลักสูตรที่เหมาะสมกับตลาดแรงงาน (5) ผู้สอนที่ใช้เทคโนโลยีได้ดี และ (6) การส่งเสริมความเป็นผู้ประกอบการ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและตอบโจทย์ตลาดแรงงานในอนาคต

น้ำอ้อย สุนทรพฤกษ์ (2567) ความเป็นผู้บริหารมืออาชีพตามหลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น งานวิจัยพบว่า การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในระบบการศึกษา นอกจากนี้ ยังพบว่า ผู้บริหารควรมีวิสัยทัศน์และความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น คือ การปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความท้าทายใหม่ ๆ โดยผู้บริหารการศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาทักษะในการใช้เทคโนโลยี และสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต นอกจากนี้ยังมีการเสนอโมเดล SPECIE ที่ประกอบด้วยหกส่วนซึ่งเน้นการพัฒนาหลักสูตรและการสนับสนุนจากผู้บริหาร เพื่อให้การศึกษาเกิดประสิทธิภาพสูงสุดและตอบโจทย์ตลาดแรงงานในอนาคต การนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารยังช่วยสร้างความยั่งยืนในระบบการศึกษาในขณะเดียวกัน ผู้บริหารต้องปรับตัวและเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเพื่อพัฒนาองค์กรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน ไม่เพียงแต่เป็นการจัดการเชิงธุรการ แต่ยังต้องเน้นการพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และการประเมินผลอย่างมีระบบ เพื่อให้การศึกษามีคุณภาพและตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารการศึกษาจึงต้องมีความพร้อมในการปรับตัวเพื่อสร้างองค์กรที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และตอบโจทย์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต การบริหารการศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคต โดยมีเป้าหมายในการสร้างองค์กรที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (ฉบับที่ 2) และที่แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2545. กรุงเทพมหานคร : สยามสปอร์ตซินดิเคท.
- จาตุรนต์ วรรณนวล, พกฤษา เครือแสง, อาระดา พุ่มไพศาลชัย, มณีรัตน์ จันทร์ห นีว, เกียรติสุดา โสตามรรค, ฐาปนี ชุมพลวงศ์, ประภาพร แสงบุญเรือง. (2567). การศึกษานิติศาสตร์ในประเทศไทย: ข้อท้าทายและโอกาสในศตวรรษที่ 21. *Journal of Humanities and Social Sciences Review Lampang Rajabhat University*, 12(1), 132-150.
- ธีร์ ภาวักนันท, สีน งามประโคน, สมศักดิ์ บุญปู. (2566). รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการในสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา. *ปัญญาปณิธาน*, 8(2), 29-42.
- ธิตี ธีระเชียร. (2562). Digital Disruption กับครูไทยในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน พ.ศ. 2567, จาก <https://shorturl.asia/4Ub5D>.
- นฤมล ทองคำ. (2566). "การสร้างหลักสูตรที่ตอบสนองต่อเทคโนโลยีใหม่ในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน". *วารสารวิจัยการศึกษา*, 15(3), 89-103.
- น้ำอ้อย สุนทรพฤษ. (2567). ความเป็นผู้บริหารมืออาชีพตามหลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน. *วารสารบรรณการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์*, 5(2), 656-669.
- พรศิริ สังข์ทอง. (2562). ความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมองค์กรของผู้บริหารกับการบริหารงานของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 3. *ปริญญาธิพนธ์ครุศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

- พระครูธรรมภาณีสมัย, พระมหาสุภชัย สุภกิจโจ, เอกชาตรี สุขเสน, วิโรจน์ สารรัตน์, พระครูสุธีจริยวัฒน์, วิฑูล ทาชา. (2567). วิเคราะห์แนวคิดการบริหารกับการจัดการและภาวะผู้นำสู่กรอบแนวคิดเพื่อการบริหารการศึกษา. ศึกษาศาสตร มจร, 12(1), 316-328.
- พระธีรวัฒน์ อั่นเตง. (2567). นวัตกรรมจัดการเรียนการสอนในยุคดิจิทัลสู่ปี 2570. วารสารสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม, 5(1), 73-85.
- ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และกอบสุข คงมนัส. (2565). Digital Disruption การปรับเปลี่ยนการเรียนรู้สำหรับโลกยุคใหม่. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/94EiY>.
- มติชนออนไลน์. (2564). Digital Disruption คืออะไร และเราต้องเตรียมรับมืออย่างไร?. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2567, จาก <https://shorturl.at/55oBQ>.
- วรารณ พุทธรักษ์, วรรณรัตน์ อัสวเดชาชาญยุทธ์, อนันต์ เตียวต้อย และอำนาจ บุญรัตนไผตรี. (2560). แนวคิดการบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://is.gd/U2vmNN>.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2556). กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา: กรณีที่สะท้อนต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธี.
- วิโรจน์ สารรัตน์, พระครูสุธีจริยวัฒน์, พระครูธรรมภาณีสมัย, พระมหาสุภชัย สุภกิจโจ, วิฑูล ทาชา, เอกชาตรี สุขเสน. (2567). ทศนะเชิงวิชาการและสิ่งท้าทายต่อการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://is.gd/l4Hmoz>.
- สุภัทรรักษ์ คำสามารถ, ศิริทิพย์ กุลจิตรตรี และโกวิท จันทะपालะ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลสู่ปี 2570. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/ylwoh>.
- เสรี ภัคดี. (2564). กระบวนการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษา สังกัดอาชีวศึกษาจังหวัดยะลา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา.
- ฐากร ปิยะพันธ์. (2564). Digital Disruption คืออะไร? เราควรปรับตัวอย่างไร?. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/rzUmW>.
- Amadi, E.C. (2008). Introduction to educational administration: A module. Harey Publications. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/spE47>.
- Krongbhum, R., Sheoychitra, P., Ingard, A., & Karnjanapoomi, N. (2024). Utilizing Gamification to Enhance Communication and Participation in the Digital Age Society. MUT Journal of Business Administration, 21(1), 258-277.

- Khumsamart, S., Kuljittree, S., & Juntapala, K. (2020). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น. *Journal of Modern Learning Development*, 5(3), 245-259.
- Phasansinthuwong, A., Someran, L., Kerdngern, N., & Joungtrakul, J. (2024). การศีกษาปัญหา และแนวทางแก้ไขในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย ในศตวรรษ ที่ 21: การศีกษาแบบการทบทวนวรรณกรรมแบบไม่ใช้ระบบ. *Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University*, 18(3), 178-192.
- Villarin, S., Kilag, O. K., Perez, M., Garrido, R., & Escarda, L. (2024). Tracing the Impact of Neoliberalism on Educational Administration Practices. *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521), 2(1), 144-154.

การบริหารการศึกษาในยุค VUCA World Educational Administration in the VUCA World Era

เลอสรวง เบิกบานดี^{1*}, พระสุธีวรชिरธรรม^{2*}

Loesuang Boekbandi^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: Loesuang.boe@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารการศึกษาในยุค VUCA World โดยศึกษาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ซึ่งตอบสนองต่อบริบทโลกในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและไม่คาดคิด ส่งผลให้ระบบการศึกษาในหลายประเทศต้องเผชิญกับความท้าทายและจำเป็นต้องมีการปรับตัวทั้งในด้าน รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมาย การบริหารการศึกษาถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน จากผลการศึกษาพบว่า การบริหารการศึกษาในยุค VUCA World จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ 1) การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง 2) ความยืดหยุ่น ในการตัดสินใจ 3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี 4) การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ และ 5) การส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีม การศึกษาถึงแนวคิดและแนวทางการบริหารการศึกษาในยุค VUCA World จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในแง่ของการพัฒนากระบวนการบริหารให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก และสามารถนำพาสถานศึกษาไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว อีกทั้งยังเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้เรียนในการรับมือกับความท้าทายและความไม่แน่นอนในอนาคตอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, VUCA World

Abstract

This academic article aims to present educational administration approaches in the VUCA World era. The study is based on the analysis and synthesis of relevant data drawn from books, textbooks, and academic documents. It responds to the contemporary global context characterized by sudden, rapid, and unpredictable changes. Such circumstances have posed

significant challenges to educational systems in many countries, necessitating adaptation in terms of structure, methodology, and objectives. Educational administration is regarded as a crucial mechanism for steering the educational system to align with current circumstances. The findings suggest that effective educational administration in the VUCA World must incorporate five key elements 1) adaptability to change 2) flexibility in decision – making 3) the application of technology 4) creation of a learning culture and 5) collaborative teamwork The study of concepts and approaches to educational administration in the VUCA era is of paramount importance to serve as guidelines for improving and developing administrative processes to be efficient responsive to changes, and capable of leading educational institutions toward stability and sustainability in the future, while preparing learners to confidently address future challenges.

Keywords: Management Education, VUCA World

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน มิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมได้รับการปรับเปลี่ยนและบูรณาการเข้ากับ รูปแบบวิธีการสมัยใหม่ ระบบความเชื่อที่พัฒนาที่ถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีล้ำสมัย สังคมทุกระดับต่างเผชิญกับความจำเป็นในการปรับตัว โลกในศตวรรษที่ 21 มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรุนแรง เศรษฐกิจอุตสาหกรรมแบบดั้งเดิมได้ถูกแทนที่ด้วยเศรษฐกิจดิจิทัลที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรม การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตและทดแทนแรงงานแบบเดิมได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้อย่างแพร่หลายในทุกภาคส่วน (ณัฐวัฒน์ ล่องทอง, 2565) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็วผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์และแพลตฟอร์มออนไลน์ส่งผลให้เกิดการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับความสูญเสีย ความหวาดกลัวต่อเหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงผลกระทบที่ตามมาในวงกว้าง แม้ว่าผู้ที่ไม่ได้อยู่ในสถานการณ์เดียวกันอาจมองว่าเหตุการณ์เหล่านั้นไม่ส่งผลกระทบต่อตนเองหรือสังคมที่ตนอาศัยอยู่โดยตรง แต่เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมโลก วิกฤติการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนส่งผลกระทบแบบลูกโซ่อย่างรวดเร็วและยากต่อการคาดการณ์ เพื่อข้ามผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในสังคมสมัยใหม่ การพัฒนาบุคคลให้เป็นทรัพยากรมนุษย์คุณภาพ เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับอนาคตที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนจึงเป็นประเด็นสำคัญ เป้าหมายคือการสร้างศักยภาพให้สมบูรณ์ตามกรอบสังคมในอุดมคติ และการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวอย่างเต็มประสิทธิภาพ กับโลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ความจำเป็นในการปรับตัวและกระบวนการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ทุกคนต่างมุ่งเป้าไปในเรื่องของการศึกษา ซึ่งถือเป็นรากฐานในการพัฒนาคนโดยตลอดมา การศึกษาของไทยเป็นการตอบสนองการเรียนรู้ด้วยความรู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย

ซึ่งไม่สอดคล้องกับปัจจุบันที่ความรู้เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว ไม่แน่นอน ซับซ้อนและคลุมเครือ (นรรีชต์ ผื่นเชียร, 2562) การศึกษาวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหารองค์กร นักธุรกิจ นักวิเคราะห์ ครูอาจารย์ นักศึกษา และประชาชน ดังนั้น ผู้บริหารจึงมีบทบาทสำคัญในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงกับความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ (พระมหาพิเศษ สุขสมานและคณะ, 2566) การนำพหุองค์การให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดได้อย่างสำเร็จ การเตรียมความพร้อมของทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการจึงเป็นกุญแจสำคัญในการรับมือกับความท้าทายและการใช้ประโยชน์จากโอกาสที่เกิดขึ้น

ความหมายของยุค VUCA WORLD

บริบทโลกยุคใหม่เปลี่ยนผ่านจาก Disruptive World เข้าสู่ VUCA World โดยคำว่า “VUCA World” ได้แพร่หลายมากขึ้นตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจได้สร้างสภาพแวดล้อมใหม่ที่ท้าทายความเข้าใจรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมในอดีต อาจใช้ไม่ได้ในปัจจุบัน ในยุคการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างฉับพลันและบ่อยครั้ง (พุมพินิต คงแสง, 2566) ผู้บริหารสถานศึกษาในสภาวะการณ์โลกที่มีความผันผวนที่เรียกว่า โลกยุค VUCA World ซึ่งประกอบด้วย ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน ยุ่งเหยิง และความคลุมเครือ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็วของสภาวะการณ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ผู้บริหารสถานศึกษาต้องประยุกต์ใช้องค์ความรู้จิตวิทยาในการเข้าใจตนเองเข้าใจในความแตกต่างระหว่างบุคคล และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่างๆ ของโลกยุค พลิกผันมีทักษะหรือศิลปะการใช้ชีวิต ทักษะในการเรียนรู้ ปรับตัวและสร้างทักษะการทำงานใหม่ ๆ เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานตามพันธกิจและความรับผิดชอบขององค์กร พร้อมตั้งรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น โดยการวางแผนสำหรับการบริหารสถานศึกษาในโลกยุค VUCA World ซึ่งอาจจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ได้วางแผนหรือคาดการณ์ไว้ล่วงหน้า (วิไลลักษณ์ ธนาบริบูรณ์, 2566) ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเติบโตของสถานศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษาต้องปรับตัวและเตรียมรับมือให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันของโลกยุคใหม่ การยกระดับคุณภาพของสถานศึกษา โดยการพัฒนาคุณภาพครู ด้วยการเรียนรู้ของโรงเรียน เป็นยุทธศาสตร์เชิงระบบใน 3 ระดับการเรียนรู้ของบุคคล กลุ่มและองค์การ สถานศึกษามีความเป็นพลวัต (dynamics) ส่งพลังซึ่งและกันอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาให้เป็นเครื่องมืออาชีพ นับว่าเป็นอีกหนึ่งแนวทางของการเติบโตขององค์การทางการศึกษาอย่างยั่งยืนไปพร้อมกับโลกยุค VUCA World ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเติบโตของสถานศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษาต้องปรับตัวและเตรียมรับมือให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันของโลกยุคใหม่ สถาบันพระปกเกล้า (2566) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า โลกยุค VUCA World เป็นคำย่อ ที่มาจาก 4 คำ

คือ V - Volatility คือ ความผันผวนสูง การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาอันสั้น โดยอาจเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลา วินาทีต่อวินาทีก็เป็นไป ได้มีความไม่คงที่และไม่รู้ว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติเมื่อใด ดังนั้นสถานการณ์ที่มีความผันผวน จึงวัดได้จากอัตราการเปลี่ยนแปลงของเรื่องหนึ่ง ๆ หลังเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเทียบกับก่อนเกิด แม้ว่าสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงหรือทำนายไม่ได้ เกิดขึ้นอย่างฉับพลันไม่ทันตั้งตัวและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา U-Uncertainty คือ สถานการณ์ที่ไม่มีความแน่นอน สถานการณ์ที่ขาดความชัดเจน หรือสถานการณ์ยังไม่เป็นที่แน่ชัด ทำให้คาดการณ์ได้ยากไม่สามารถคาดเดาได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ยากต่อการตัดสินใจ หรือทำให้ไม่กล้าตัดสินใจ ยิ่งมีความไม่แน่นอนมากเท่าใด การคาดการณ์หรือการคาดเดาก็ยิ่งทำได้ยากมากขึ้น C- Complexity คือ สถานการณ์ที่มีความซับซ้อน มีปัจจัยหรือตัวแปรจำนวนมาก ที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจ ปัจจัยแต่ละตัวต่างมีความเชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกันอย่างมีนัยสำคัญ การส่งผลกระทบของปัจจัยแต่ละตัวอาจแตกต่างกัน ทั้งนี้ความหลากหลายความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยก็ต้องคำนึงถึงหรือนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจด้วย บางปัจจัยสามารถคาดเดาได้แต่บางปัจจัยก็ไม่สามารถคาดเดาได้ หากปัจจัยมีจำนวนมาก สถานการณ์ก็ยิ่งมีความซับซ้อนทำให้การ วิเคราะห์สถานการณ์และการหาข้อสรุปอย่างมีเหตุผลทำได้ยาก A - Ambiguity คือ สถานการณ์ที่มีความ คลุมเครือ ขาดความชัดเจนในการตีความบางสิ่ง เป็นสถานการณ์ที่ไม่อาจหาความสัมพันธ์ ระหว่างต้นเหตุและผลลัพธ์ได้ อีกทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ก็ไม่มีความกระจ่างชัด ทำให้ยากต่อการคาดเดาผลลัพธ์หรือไม่สามารถคาดเดาผลลัพธ์ ที่จะเกิดขึ้นได้ กล่าวโดยสรุปโลกยุค VUCA World หมายถึง แนวคิดที่อธิบายสภาพแวดล้อมโลกในปัจจุบัน ในด้าน เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม ความผันผวนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่คาดคิด ความไม่แน่นอนทำให้การคาดการณ์และตัดสินใจเป็นเรื่องยาก ความซับซ้อนเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง ที่ เชื่อมโยงกัน และความคลุมเครือทำให้ยากที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล ในสภาวะโลกยุค VUCA World นี้องค์กรและบุคคล จำเป็นต้องพัฒนาความสามารถในการปรับตัว การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการคิดเชิงกลยุทธ์ เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนและความซับซ้อนที่เพิ่มขึ้น การเข้าใจและตระหนักถึงลักษณะ ของโลกยุค VUCA World จะช่วยให้เราสามารถเตรียมพร้อมและรับมือกับความท้าทายในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น ในบริบทของการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวและพัฒนาทักษะใหม่ๆ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่ รวดเร็วและไม่คาดคิด การยกระดับคุณภาพสถานศึกษาโดยการพัฒนาคุณภาพครู ผ่านการเรียนรู้ของโรงเรียนเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการรับมือกับ โลกยุค VUCA World

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษามีใช้เพียงการจัดการทรัพยากรหรือการดำเนินงานตามนโยบายเท่านั้น แต่ยัง ครอบคลุมถึงการวางแผน การจัดองค์กร การนำ และการควบคุมกิจกรรมทางการศึกษาทั้งหมด เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนและสังคมโดยรวมในการทำความเข้าใจความหมายของการบริหาร การศึกษา จำเป็นต้องพิจารณาทั้งในแง่ของทฤษฎีและการปฏิบัติ รวมถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการทำความเข้าใจบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหาร การศึกษา ตลอดจนแนวทางในการพัฒนาระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและสามารถรับมือกับความท้าทายในโลกยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

พระมหาเจษฎ์กฤษฏ์ ปญาโร (2567) กล่าวว่า กระบวนการบริหารการศึกษาของสถานศึกษา หรือโรงเรียนที่ผู้บริหารดำเนินกิจกรรมหรือใช้กระบวนการต่าง ๆ โดยความร่วมมือของผู้บริหารและ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

อรุณเกียรติ จันทร์สงแสง (2566) การดำเนินการของผู้นำองค์กรในการผสมผสานความร่วมมือในการ วางแผน (Plan) การดำเนินการต่าง ๆ ขององค์กร จากนั้นจึงนำไปสู่การปฏิบัติ (Implementation) โดยใช้เทคนิค และวิธีการต่าง ๆ และการประเมินผล

ธัญดา ยงยศยิ่ง (2560) กล่าวว่า เป็นการดำเนินงานของกลุ่มบุคคล ซึ่งอาจเป็นการดำเนินงานของ ครูใหญ่ร่วมกับครูน้อยในโรงเรียน อธิการบดีร่วมกับอาจารย์ในมหาวิทยาลัย รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับอธิบดีกรมต่าง ๆ และครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และกลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างร่วมมือกัน พัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งสิ้น การจะพัฒนาคนให้มีคุณภาพได้นั้น จะต้องมีการดำเนินการในการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม การวัดผล การจัดอาคารสถานที่และพัสดุครุภัณฑ์ การสรรหาบุคคลมาดำเนินการหรือ มาทำการสอนในสถาบันการศึกษา การปกครองนักเรียนเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดีมีวินัยและอื่น ๆ ซึ่งการ ดำเนินงานเหล่านี้รวมเรียกว่าภารกิจทางการบริหารการศึกษาหรืองานบริหารการศึกษานั้นเอง

กล่าวโดยสรุป การบริหารการศึกษา เป็นภารกิจที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ความคิดเชิงระบบ และการลงมือปฏิบัติอย่างมีแบบแผน โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและ เป็นกำลังสำคัญของสังคม

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่มุ่ง สร้างและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพ เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติ ในอนาคต โดยการดำเนินงานนี้อาจเป็นไปทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการตามระเบียบแบบแผน และไม่เป็น

ทางการ ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพของสังคมกระบวนการบริหารการศึกษาครอบคลุมการดำเนินงานหลายด้าน ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคลากร และการบริหารงานทั่วไป สอดคล้องกับแนวคิดของ กนกอร สมปราชญ์ (2559) ผู้บริหารต้องมีความสามารถรับรู้ เข้าใจและตีความต่อสัญญาณบอกเหตุใด ๆ ที่จะเข้ามาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกได้อย่างแม่นยำและถูกต้อง มีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองต่อสัญญาณบอกเหตุดังกล่าว ด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้ดี ปรับกระบวนการบริหารใหม่ให้มีความสอดคล้องเหมาะสม โดยเฉพาะต่อแนวคิดและค่านิยมที่ได้รับผลจากโลกาภิวัตน์ โดยผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์และการสื่อสารที่เป็นระบบเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังรวมถึงการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม การวัดผลประเมินผล การจัดการอาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจน การสรรหาบุคลากรทางการศึกษาและการปกครองดูแลนักเรียน ขวัญพิชชา มีแก้ว (2562) กล่าวว่า การให้ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง สถานศึกษาต่าง ๆ จะมีประสิทธิภาพตรงตามวัตถุประสงค์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวัตถุประสงค์และมีสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่มั่นคงถาวรและมุ่งส่งเสริมเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง ครรชิต มาลัยวงศ์ (2557) กล่าวว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญมากเพราะการศึกษาของเยาวชนหรือคนในประเทศจะดีหรือเลว จะทำให้คนในประเทศแข่งขันกับคนในประเทศอื่น ๆ ได้ดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการบริหารการศึกษา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ขึ้นอยู่กับผู้บริหารการศึกษาของบ้านเมืองนั่นเอง หากประเทศใดได้นักบริหารการศึกษามีความรู้ ความสามารถอย่างแท้จริง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความเข้าใจงานด้านการศึกและผลกระทบของการศึกษาต่อความก้าวหน้าของประชาชนและประเทศชาติแล้ว ประเทศ นั้นก็จะมีความรุ่งเรืองในทุก ๆ ทาง

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และความก้าวหน้าของประเทศ ผู้บริหารการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและประเทศชาติ การลงทุนในการพัฒนาระบบบริหารการศึกษา และผู้บริหารการศึกษาจึงเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับอนาคตของประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหาร

ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม การบริหารการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวและพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อรับมือกับความท้าทายและโอกาสที่เกิดขึ้น กระบวนการบริหารการศึกษาคือแนวคิดที่มุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนและสถานศึกษา ครอบคลุมทั้งการวางแผน การจัดองค์การ

การนำ และการควบคุม โดยคำนึงถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงของสังคมและความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน สอดคล้องกับแนวคิดของ ศุภโชค ปิยะสันต์ (2565) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องรู้จักทิศทางของตัวเอง และทิศทางการพัฒนาชาติว่าจะไปในทางไหน และต้องตีโจทย์นโยบายการศึกษาที่ให้กลับมาสู่ห้องเรียน โรงเรียนของตนเอง ผู้บริหารต้องปรับ Mindset ของตนเอง รู้จักชั้นเรียน รู้จักครู และรู้จักวิธีการสอนที่สำคัญต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การที่จะทำให้ครูกล้าเปลี่ยนแปลงได้ ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำ หากจุดเปลี่ยนให้แก่องค์กร การศึกษาชั้นเรียนเป็นทักษะแรก ๆ ที่ผู้บริหารต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและต้องไม่ให้ครูอัดอัด ส่งผลโดยตรงต่อกระบวนการบริหารองค์การซึ่งนำไปสู่การดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล กระบวนการบริหารในยุค VUCA World เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการนั้นนักทฤษฎีหลายท่านได้จำแนก แตกต่างกัน เช่น Henri Fayol ได้เสนอหน้าที่หลักของผู้บริหาร 5 ประการ คือ การวางแผน (planning) การจัดองค์การ (organizing) การสั่งการ (directing) การประสาน (coordinating) และการ ควบคุม (controlling) ส่วน Gulick จำแนกเป็น 7 ด้านหรือที่รู้จักกันดีในชื่อ POSDCoRB คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การจัดบุคลากร (Staffing) การสั่งการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) ในขณะที่นักวิชาการอื่น ๆ เช่น Zahra, Sherhom, Lussier และ Robbins & Coulter ได้เสนอการบริหารจัดการในมุมมองที่คล้ายกัน โดยสรุปเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การวางแผน (Planning), การจัดองค์การ (Organizing), การนำ (Leading), และการควบคุม (Controlling) ซึ่งแม้ว่าจะมีการจำแนกที่ต่างกัน ใน รายละเอียด แต่สาระสำคัญยังคงคลุมการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมเช่นเดียวกับทฤษฎีอื่น ๆ

สรุปได้ว่า ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบริหารการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับความท้าทาย กระบวนการบริหารเน้นการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมการวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม โดยคำนึงถึงบริบททางสังคมและความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้บริหารต้องมีบทบาทนำการเปลี่ยนแปลง รู้จักชั้นเรียน ครู และวิธีการสอน รวมถึงสร้างจุดเปลี่ยนให้กับองค์กร แนวคิดของ Fayol และ Gulick ยังมีความสำคัญในยุคปัจจุบัน เช่นเดียวกับแนวคิดของนักวิชาการอื่น ๆ ที่สรุปว่าการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมเป็นหัวใจหลักของกระบวนการบริหาร

การบริหารการศึกษาในยุค VUCA World

กระบวนการบริหารถือเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่สำคัญที่สุดในการดำเนินงานเพื่อให้ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นทรัพยากรการจัดการทุกอย่างสามารถขับเคลื่อนไป ได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ ผู้บริหารการศึกษาหลายคนตระหนักได้ว่า โลกยุค VUCA World เต็มไปด้วยความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือ ซึ่งเป็นความท้าทายครั้งใหญ่ต่อระบบการศึกษาทั่วโลก

แนวคิด VUCA World ที่เกิดขึ้นได้กลายเป็นกรอบการคิดสำคัญในการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 สำหรับการศึกษา การปรับตัวสู่ยุค VUCA World ไม่ใช่เพียงการเลือกหนึ่งในหลายทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะกำหนดอนาคตของเด็กและเยาวชน (พิริยากร คล้ายเพชรและพระครูสุธีวชิรธรรม, 2568) โดยผู้บริหารการศึกษาจะต้องมีทัศนคติที่ดี มีความสามารถในการเรียนรู้และวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้สามารถตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ เข้าใจจุดแข็ง จุดอ่อนของสถานศึกษา ชัดความสามารถและกลยุทธ์ของสถานศึกษา สร้างเสริมความชัดเจนในนโยบายและกลยุทธ์มีความไวต่อการเปลี่ยนแปลง ปรับตัวและรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินได้ เป็นผู้นำการบริหารการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและเตรียมความพร้อม ส่งเสริมผู้เรียนตามแนวทางของศตวรรษที่ 21 สิ่งสำคัญต้องมีกลยุทธ์ที่เหมาะสมในการจัดการจัดการสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พัฒนาผู้บริหารให้มีความเข้าใจและมีความพร้อมในการรับมือกับสภาวะ VUCA World ผ่านการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การสร้างความยืดหยุ่นในการตัดสินใจ และการดำเนินงานเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการทางการศึกษาในยุค VUCA World โดยผู้บริหารควรใช้แนวคิดทางวิชาการ เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์ การใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีในการตัดสินใจ การสร้างระบบการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้เกิดการสนทนาและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการส่งเสริมการทำงานร่วมกัน และการสร้างทีมที่แข็งแกร่ง ควรมีวิสัยทัศน์ชัดเจนและเป้าหมายที่ทันสมัย เพื่อบุคลากรมีทิศทางและแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเอง ศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมอย่างรอบด้าน (Study global trends) พัฒนาระบบการจัดการ ที่มีประสิทธิภาพและยืดหยุ่น (Develop efficient systems) เตรียมความพร้อมบุคลากรให้สามารถ ปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ (Prepare staff for change) สอดคล้องกับแนวคิด กมลวรรณ จันทระและคันสนีย์ จะสุวรรณ์ (2564) บริหารสถานศึกษาอย่างมีเป้าหมาย (พุมพิต คงแสงและปรีศรา อัสโร, 2566) มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สามารถสร้างความสมดุลระหว่าง 2 เป้าหมายโดยการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ควบคู่กับการแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งมีความแข็งแกร่งทางอารมณ์ ซึ่งเป็นความสามารถในการเปลี่ยนความกลัวเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดประสิทธิภาพในการสร้างผลงาน ผู้บริหารที่จะทำให้งานประสบความสำเร็จ จนนั้จะต้องมีคุณสมบัติตามที่กล่าวมาข้างต้น และไม่ควรมีแค่ความเก่งเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องมีความดีประกอบด้วยและเป็นผู้บริหารที่ทำงานเป็นทีมสามารถรองใจ สร้างความศรัทธา และนำพาสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ

บทสรุป

ในโลกยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ หรือที่เรียกกันว่ายุค VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) การบริหารการศึกษาไม่สามารถยึดติดอยู่กับรูปแบบเดิมได้อีกต่อไป ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการ และทักษะให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถตอบสนองต่อบริบทใหม่ของโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารการศึกษาในยุค VUCA World จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 5 ประการ 1) การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง 2) ความยืดหยุ่นในการตัดสินใจ 3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี 4) การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ และ 5) การส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมเพื่อบริหารและพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรให้สามารถอยู่รอดและเติบโตได้ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

- กนกกร สมปราชญ์. (2559). ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 1). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กมลวรรณ จันท. (2564). การบริหารสถานศึกษายุคโลกพลิกผัน ฉลาดรู้เท่าทันดิจิทัล The Educational Institute Administration in a VUCA World Digital Intelligence (DQ). การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 14 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward 2021". มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- เจริญ ภู่วิจิตรเจริญ. (2565). ภาวะผู้นำทางการศึกษาโลกยุคผันผวน. สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2567, จาก <https://www.nidtep.go.th/2017/publish/doc/20220906-1.pdf>.
- ชัยเสฏฐ์ พรหมศิริ. (2557). ภาวะผู้นำร่วมสมัย Contemporary Leadership (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์ปัญญาชน.
- ณัฐวัฒน์ ล่องทอง. (2565). เทคโนโลยีกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิมา สุขสว่าง (2562). VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้ในยุคใหม่. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2567, จาก <https://www.sasimasuk.com/16768188/vuca-world>.
- สุกิจ โพธิ์ศิริกุล และ วิชัย จันทน์จำรูญ. (2565). กระบวนการบริหารในยุคพลิกผัน The Process of Management in Disruption Period. วารสารเศรษฐศาสตร์ปัญญา, 1(6), 72-82.
- สุเทพ พงษ์ศรีวัฒน์. (2548). ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ: ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

- พริยากร คล้ายเพชรและพระครูสุธีวชิรธรรม. (2568). พระพุทธศาสนากับปัญญาประดิษฐ์” *ครูสภาวิทยาจารย์ JOURNAL OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT*, 1(1), 189-202.
- วัฒนาพร ระวังทุกข์. (2561). สมรรถนะเด็กไทยในยุคโลกพลิกผัน (VUCA World). *ครูสภาวิทยาจารย์*, 1(1), 8-18.
- ปัทมวารรณ สุวรรณประเสริฐ และ ชัยวัฒน์ ประสงค์สร้าง. (2567). การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันของโรงเรียนใน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครปฐม เขต 1 วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์. 7(2), 67-82.
- พระครูชัยรัตน์นกร และ บรรจง ลาวะลี. (2024). บทบาทใหม่ของผู้บริหารการศึกษาในโลกที่พลิกผัน. *วารสารนวมทองแหวกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(2), 171-182.
- พุมพิต คงแสง และ บริศรา อัสโร. (2567). จิตวิทยาเพื่อการบริหารสถานศึกษาในยุคโลกพลิกผัน. *วารสารทัศนมิติทางการศึกษา*, 1(3), 57-68.
- พระมหาเจษฎ์มกฤษฎ์ ปณฺญาโร. (2567). พุทธบริหารการศึกษาเพื่อการเสริมสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้. *วารสารศรีสุวรรณภูมิปริทรรศน์*, 2(3), 46-55.
- อรุณเกียรติ จันทร์สงแสง (2566). การประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชากับการบริหารการศึกษาเชิงบวก เพื่อการพัฒนาชุมชนการศึกษาที่ยั่งยืนของโลกยุคพลิกผัน. *สารสหศาสตร์ศรีปทุม ชลบุรี*, 9(2), 1-16.
- Bukman Lian. (2022). The Role and Effectiveness of Education Administration in Developing Institutions of Higher Education in the Digital Era. *KnE Social Sciences*. (pp. 592-602).
- Giles, S. (2018). How VUCA Is Reshaping The Business Environment, And What It Means For Innovation. Retrieved from <https://www.forbes.com>.
- Mikhail A. Rodionov(2021)Formation of students' competitiveness in the vuca world Formación de la competitividad de los estudiantes en el mundo vuca. (pp. 171- 181).
- Linsay DeMartino. (07 May 2021). Administrative Leadership in Times of a Global Health Crisis: Voices and Images From the Field. *Frontiers in Education*. (pp. 1-15).

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Educational administration in the 21st century

ฤทัยวรรณ เนตรรักษ์^{1*}, พระสุธีวรชिरธรรม^{2*}

Ruetaiwan Netrak^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

¹⁻²Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: ruetaiwan.net@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย องค์ประกอบ และผลกระทบของศตวรรษที่ 21 ศึกษาความหมาย ความสำคัญ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา ตลอดจนศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าทางอย่างรวดเร็ว เป็นตัวขับเคลื่อนหลักของการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิต ทำให้ต้องปรับตัวอยู่เสมอให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบศตวรรษที่ 21 ในด้าน digital Disruption ส่งผลกระทบโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการศึกษา ทำให้การเรียนรู้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น ครูต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสอนและพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี สำหรับการบริหารสถานศึกษานั้นมีความสำคัญต่อคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา โดยต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) ต้องกำหนดแบบแผนในการปฏิบัติงาน 2) มีภาวะความเป็นผู้นำ 3) เลือกใช้ทฤษฎีการบริหารที่เหมาะสม จึงจะส่งผลให้ระบบการศึกษาของสถานศึกษานั้นมีคุณภาพ ครู บุคลากรและนักเรียนมีความสุขในการเรียน สามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพกลายเป็นสถานศึกษาที่น่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับทั้งจากบุคคลภายในและภายนอกได้

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to study the meaning, components and impacts of the 21st century, study the meaning, importance and theories related to educational administration, and study educational administration in the 21st century. The 21st century is an era where technology and technological innovations are rapidly advancing and are the main drivers of change in all aspects of life, requiring constant adaptation to keep up with change. The impacts

of the 21st century in terms of digital disruption have a particular impact on educational management, making learning more accessible. Teachers must change their teaching methods and develop skills in using technology. As for educational institution management, it is important for the quality of education. The current school administrators play an important role in driving educational change. They must have the following qualifications: 1) Set a work plan; 2) Have leadership; 3) Select appropriate management theories. This will result in a quality education system in the institution, teachers, personnel and students being happy in learning, and being able to develop quality teaching and learning management, becoming a reliable educational institution that is recognized by both internal and external parties.

Keywords: Educational administration, the 21st century

บทนำ

ยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าทางอย่างรวดเร็ว เป็นตัวขับเคลื่อนหลักของการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิต ผู้คนต้องแข่งขันกันเพื่อความอยู่รอดและความก้าวหน้า ทำให้ต้องปรับตัวอยู่เสมอ มีการเรียนรู้ที่เป็นสิ่งสำคัญเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ๆ และให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบศตวรรษที่ 21 ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา การที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นความท้าทายสำหรับสถาบันการศึกษาผู้บริหารและครูในการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง การบริหารสถานศึกษานั้นมีความสำคัญต่อคุณภาพการศึกษาผู้บริหารต้องกำหนดแบบแผนวิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีระบบ และมีภาวะความเป็นผู้นำอาศัยความรู้และทักษะการจัดการที่มีประสิทธิภาพของผู้บริหาร ผู้บริหารควรเลือกใช้ทฤษฎีที่เหมาะสมกับสถานการณ์และนำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทขององค์กรของตน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงจัดทำบทความ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย องค์ประกอบ และผลกระทบของศตวรรษที่ 21 ศึกษาความหมาย ความสำคัญ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา ตลอดจนศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อเตรียมความพร้อมรับมือในการเปลี่ยนแปลงต่อไปในอนาคต

แนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการ

ความหมายของศตวรรษที่ 21

สุรศักดิ์ ปาเฮ (2560) กล่าวว่า ยุคศตวรรษที่ 21 เป็นยุคของการแข่งขันทางสังคมสูง ยุคของโลกาภิวัตน์ที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้กระทบต่อการปรับตัวในบริบททางสังคม รวมถึงการดำรงของวิถีชีวิตของผู้คน เกิดความท้าทายศักยภาพและความสามารถของมนุษย์ที่ต้องสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นและมีประสิทธิภาพ เตรียมพร้อมรับการเรียนรู้ พัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีการนำแนวคิดและกรอบการพัฒนาทักษะไปประยุกต์ใช้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียนเพื่อเข้าสู่โลกแห่งการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

พัทธรินทร์ โลหา (2561) ให้ความหมายของศตวรรษที่ 21 ไว้สรุปได้ดังนี้ ศตวรรษที่ 21 คือช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2001 ถึง 2100 ซึ่งเป็นยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมก้าวหน้ากระโดดอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในทุกด้านของชีวิต ทั้งสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เทคโนโลยีดิจิทัล กลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวัน และขับเคลื่อนโลกให้ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ

สรุป ศตวรรษที่ 21 หมายถึง ยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าทางอย่างรวดเร็ว เป็นตัวขับเคลื่อนหลักของการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิต ผู้คนต้องแข่งขันกันเพื่อความอยู่รอดและความก้าวหน้า ทำให้ต้องปรับตัวอยู่เสมอ มีการเรียนรู้ที่เป็นสิ่งสำคัญเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ ๆ และให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

1) VUCA world คือ สถานการณ์โลกทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีความผันผวน ไม่แน่นอน คาดเดาได้ยาก ได้แก่ V – Volatility (ความผันผวน), U – Uncertainty (ความไม่แน่นอน), C – Complexity (ความซับซ้อน), A – Ambiguity (ความคลุมเครือ) (วิลาวัณย์ หงษ์นคร, 2566)

2) BANI world คือ โลกที่กระทบต่ออารมณ์ของผู้คนด้วย เช่น ความหดหู่ ความเครียด ความกังวล ความสับสน ได้แก่ โลกที่เปราะบาง (B - Brittle), โลกที่เต็มไปด้วยความกังวล (A - Anxious), โลกที่คาดเดายาก (N - Nonlinear), โลกที่เข้าใจยาก (I - Incomprehensible) (จิราเจต วิเศษดอนหวาย, 2565)

3) Post-modernization คือ แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ มีการใช้เทคโนโลยีแบบใหม่ที่มีความสามารถในการผลิตซ้ำวัตถุและภาพลักษณ์อย่างไม่จำกัด เกิดเป็นสิ่งที่ “ล้ำจากความจริง” (hyper-real)

และเป็นสังคมที่จมอยู่ในกระแสของสัญญาณ (signs) และการจำลอง (simulations) อย่างไม่มีที่สิ้นสุด (ประโยชน์ สังกสิน, 2561)

4) Digital world คือ โลกเสมือนจริงซึ่งเพิ่มความสะดวก รวดเร็วในการหาข้อมูลการสื่อสารการเผยแพร่เนื้อหา รวมถึงการให้คำปรึกษาต่างๆ (พุทธพร ผ่องกาย, 2567)

5) Post-digital era คือ ยุคหลังดิจิทัลยุคที่ความสำเร็จขององค์กรขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้เทคโนโลยีชุดใหม่สร้างสรรค์นวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย (มารุต พัฒนาผล, 2562)

6) Digital disruption คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมีผลจากเทคโนโลยีดิจิทัล บริการ และรูปแบบธุรกิจใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบและเปลี่ยนแปลงมูลค่าของบริการและสินค้าที่มีอยู่ของอุตสาหกรรมเดิม ทำให้ธุรกิจต้องประเมินตลาดปัจจุบันเกี่ยวกับสินค้าและบริการเพื่อปรับปรุงใหม่ให้ตอบสนองความต้องการผู้บริโภคมากที่สุด (ฐากร ปิยะพันธ์, 2564)

7) Society 5.0 คือ สังคมที่มีความสมดุลของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการแก้ปัญหาทางสังคม ผ่านการนำระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงพื้นที่เสมือนใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และระบบปัญญาประดิษฐ์ (AI) ซึ่งทำให้สามารถบริหารจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด (สถาบันอนาคตไทย, 2564)

8) Disruption world คือ การเปลี่ยนแปลงของภาวะแวดล้อมของโลกอย่างรุนแรงและรวดเร็วในอัตราที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ด้วยเทคโนโลยีที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็วมาก จนส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบเดิมไปอย่างสิ้นเชิง (คณินิจ อนุโรจน์, 2562)

9) New Normal คือ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีต มาจากมีบางสิ่งมากระทบ จนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคยคาดหวังล่วงหน้าได้ต้องเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีใหม่ภายใต้หลักมาตรฐานใหม่ที่ไม่คุ้นเคย (ชญาณัฐ เรื่องจันทร์, 2564)

10) Next Normal คือ ชีวิตวิถีถัดไป คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ของประชาชนทุกเพศทุกวัย หลังจากที่ได้ปรับตัวกับสถานการณ์ New Normal เพื่อความอยู่รอด จนเกิดความคุ้นชิน ทั้งวิถีคิด วิถีเรียนรู้ วิธีสื่อสาร และวิถีปฏิบัติ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (เสกสันต์ พันธุ์บุญมี, 2564)

11) Post-COVID-19 คือ เป็นอาการหลังจากติดเชื้อ Covid โดยผู้ป่วยยังมีอาการผิดปกติยาวนานกว่า 4 สัปดาห์ แม้จะหายจากโรคโควิดแล้ว โดยอาการดังกล่าวสามารถเกิดได้ทั่วร่างกายตั้งแต่หัวจรดปลายเท้า ซึ่งทำให้ผู้ป่วยบางรายยังรู้สึกไม่แข็งแรง และยังไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตประจำวันได้เหมือนที่ผ่านมา (วรฉัตร เรสลิ, ม.ป.ป.)

สรุป ศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วย VUCA world, BANI world, Post-modernization, Digital world, Post-digital era, Digital disruption, Society 5.0, Disruption world, New Normal, Next Normal, และ Post-COVID-19

ผลกระทบของศตวรรษที่ 21

อารีรัตน์ ไหลเลื่อน (2564) กล่าวว่า (1) ปัจจัยที่ทำให้เกิด Digital Disruption คือ การเปลี่ยนแปลงของโลก อุตสาหกรรม และธุรกิจ ตลอดจนการเกิดขึ้นของเทคโนโลยีใหม่ รวมถึงนโยบายของผู้บริหารระดับสูง (2) ผลกระทบต่อการทำงาน ระดับปัจเจกบุคคล ส่งผลเชิงบวกกับคนที่ปรับตัวได้เทคโนโลยีช่วยให้ทำงานสะดวกเร็วขึ้น มีเวลาไปพัฒนาทำสิ่งใหม่แต่จะส่งผลเชิงลบกับคนที่ปรับตัวไม่ได้กังวลว่าเทคโนโลยีจะมาแทนที่ (3) ผลกระทบต่อการทำงานระดับทีม ในเรื่องความสัมพันธ์ในทีมที่มีทั้งแบบดีขึ้นได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แต่ในทางตรงข้ามก็ทำให้ทีมเกิดความห่างเหิน (4) ผลกระทบต่อโครงสร้างแผนงานต้องปรับเพื่อให้คล่องตัว (5) แนวทางการพัฒนาบุคลากรเพื่อเตรียมพร้อม คนต้องมี Growth Mindset มีการอบรมแบบฝึกปฏิบัติจริงจากการทำงานพัฒนา Soft Skills และ Functional Skills ด้วย

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2565) กล่าวถึง ผลกระทบ Digital Disruption ในด้าน ผลกระทบทางบวกต่อการจัดการเรียนรู้พบว่า สถานศึกษามีการปรับเปลี่ยนแผนและเป้าหมายในการจัดการศึกษา มีการปรับปรุงระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น มีการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้การจัดการเรียนรู้น่าสนใจยิ่งขึ้น และมีการใช้วิธีการวัดประเมินผลใหม่ ๆ มากขึ้น ผู้บริหารพัฒนาตนเองให้มีความรู้และทักษะการบริหาร ครูเรียนรู้และพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้น และครูเปลี่ยนวิธีสอน ผลกระทบทางลบต่อระบบการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาพบว่า เครือข่ายอินเทอร์เน็ตและการสื่อสารไม่เพียงพอและสัญญาณไม่เสถียร สถานศึกษาส่วนมากไม่ได้รับเงินงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด คุณภาพการจัดการเรียนรู้ของครูลดลง เป็นภาระงานและกระทบต่อเวลาในการจัดการเรียนการสอน

สรุป digital Disruption ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการศึกษา ซึ่งการที่เทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาส่งผลให้รูปแบบการเรียนรู้เปลี่ยนไป ทำให้การเรียนรู้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น ครูต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสอน และพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี Digital Disruption ยังส่งผลต่อการจัดการศึกษา ทำให้การเรียนในห้องเรียนลดความสำคัญเกิดความห่างเหินกัน และสถานศึกษาไม่ได้รับเงินงบประมาณสนับสนุนเพียงพอจึงทำให้คุณภาพการจัดการเรียนรู้ลดลง

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

เสรี ภักดี (2564) การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การบริหารที่เกิดจากการร่วมมือกันทำงานของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อให้สถานศึกษามีคุณภาพโดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับการศึกษามากที่สุดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษา

ลลิตา สมใจ (2565) การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการในการดำเนินการของคณะบุคคลเพื่อร่วมกันทำกิจกรรม ต่าง ๆ ของสถานศึกษา ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ขององค์การร่วมกันอย่างมีระบบ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชนให้เป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ และมีคุณธรรมจริยธรรม สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

สรุภ ความหมายของการบริหารการศึกษา คือ กระบวนการทำงานร่วมกันของบุคคลหลายฝ่าย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ให้สถานศึกษามีประสิทธิภาพ และพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณธรรม เพื่อดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

มุฮัมมัดตอญูดีน เจ๊ะแว (2564) ความสำคัญของการบริหารเป็นการจัดการที่ทำให้เกิดความสำเร็จ และเห็นว่าการบริหาร เป็นความสามารถที่ทำให้บุคลากรดำเนินการ โดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบและมีกระบวนการระดมความรู้ที่มีจุดมุ่งหมาย โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากบุคลากรในการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ การควบคุม การติดตามและการประเมินผลเพื่อให้ภารกิจขององค์กรบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร

ขามา เทียนโสภา (2566) การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญต่อการรับรองคุณภาพการศึกษา ดังนั้นผู้นำสถานศึกษาควรมีภาวะผู้นำที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง ต้องอาศัยหลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา สร้างความยั่งยืนทางการเงิน การสร้างชื่อเสียง ความสำเร็จของนักเรียนและความเป็นอยู่ที่ดี ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาของครู การมีส่วนร่วมของชุมชน ด้วยการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ สถานศึกษาเอกชนจึงจะสามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

สรุภ การบริหารสถานศึกษานั้นมีความสำคัญต่อคุณภาพการศึกษา เนื่องจากการบริหารจัดการสถานศึกษาที่ดีและมีประสิทธิภาพจะส่งผลให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จ ผู้บริหารต้องกำหนด แบบแผน วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ และมีภาวะความเป็นผู้นำอาศัยความรู้และทักษะ

การจัดการที่มีประสิทธิภาพของผู้บริหาร จึงส่งผลให้ระบบการศึกษาของสถานศึกษานั้นมีคุณภาพ ครู บุคลากรและผู้เรียนมีความสุขในการเรียน สามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพกลายเป็น สถานศึกษาที่น่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับทั้งจากบุคคลภายในและภายนอกได้

ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

1) POCCE

HREX.asia (2019) กล่าวถึง อองรี ฟาโยล (Henri Fayol) เป็นผู้กำหนดขึ้นสำหรับการบริหารจัดการ องค์กร ในแต่ละหน้าที่นั้นต่างก็มีความสำคัญในตัวเอง โดยรายละเอียดของหน้าที่ทั้ง 5 ประการ นั้นมีดังนี้

- 1) P – Planning : การวางแผนการกำหนดแผนปฏิบัติการหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติงานไว้ตั้งแต่ต้นจนจบ ให้ครอบคลุมทุกกระบวนการ
- 2) O – Organizing : การจัดองค์กรการกำหนดตำแหน่งงาน ภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบ ตลอดจนจำนวนคน ให้ครอบคลุมการทำงานครบทุกกระบวนการ รวมถึงการจัดโครงสร้าง ตำแหน่ง โครงสร้างองค์กร เพื่อจัดลำดับการบริหารและสั่งการด้วย
- 3) C – Commanding : การบังคับบัญชาสั่งการการจูงใจตลอดจนจัดโครงสร้างการทำงานนั้นจะทำให้เราเห็นสายบังคับบัญชาที่ชัดเจน เห็นลำดับความสำคัญ ตลอดจนอำนาจหน้าที่ในการสั่งการ
- 4) C – Coordination : การประสานงาน หมายถึงภาระหน้าที่ในการเชื่อมโยงงานตลอดจนการปฏิบัติการทุกอย่างรวมไปถึงกำลังคนที่หน่วยให้ทำงานเข้ากันได้ กำกับให้มุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน
- 5) C – Controlling : การควบคุมการควบคุมในที่นี้ หมายถึงการกำกับตลอดจนบริหารจัดการทุกอย่างให้สำเร็จลุล่วงไปตามแผนที่วางไว้ ประครองการดำเนินงานให้เป็นไปตามกรอบที่กำหนด ทั้งในเรื่องของกรอบเวลา มาตรฐานการปฏิบัติการ ขั้นตอนการทำงาน ไปจนถึงการประสานงานทุกฝ่ายให้เกิดความราบรื่น การควบคุมนี้ยังรวมไปถึงการบริหารที่ไม่ใช่ ทรัพยากรบุคคลอีกด้วย แต่รวมถึงทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบ เครื่องจักร ผลผลิตที่ได้ ตลอดจนงบประมาณในการดำเนินงานทั้งหมดด้วย เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพที่สุด

2) POSDC

HREX.asia (2019) กล่าวว่า หลักการบริหารจัดการ POSDC ให้มีความสำคัญกับการบริหารทรัพยากรบุคคล การอำนวยการและควบคุมการทำงาน หลักการนี้ประกอบไปด้วยกระบวนการบริหาร 5 ประการ ดังนี้

- 1) Planning = การวางแผน
- 2) Organizing = การจัดองค์กร
- 3) Staffing = การจัดสรรและบริหารบุคลากร

การบริหารจัดการบุคลากรนั้นเริ่มตั้งแต่การคัดสรรบุคลากรที่มีคุณภาพและเหมาะสมเพื่อจัดสรรให้ทำงานใน ตำแหน่งต่าง ๆ ขององค์กร จากนั้นก็ต้องดูแลบุคลากรตลอดระยะเวลาจนกว่าบุคลากรจะออก

- 4) Directing = การอำนวยการก็คือบริหารจัดการตลอดจนดำเนินการทุกอย่างให้ปฏิบัติการได้อย่างราบรื่น จนบรรลุ

เป้าหมายที่วางไว้ การอำนวยความสะดวกนี้เกี่ยวเนื่องทั้งเรื่องของทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย ให้สามารถทำงานร่วมกันได้ ตลอดจนอำนวยความสะดวกในการทำงาน การอำนวยความสะดวกยังหมายถึงการสั่งการ อำนาจหน้าที่ และการปฏิบัติการให้สามารถทำงานได้ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นด้วย ซึ่งหนึ่งในหัวใจสำคัญของการอำนวยความสะดวกก็คือการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพด้วยนั่นเอง

5) Controlling = การควบคุม

3) POLC

HREX.asia (2019) กล่าวถึง ผู้ที่ให้กำเนิดทฤษฎีนี้ก็คือ Louis A. Allen ที่ปรึกษาด้านการจัดการชาวอเมริกัน ที่เขาเขียนหนังสือ Management and Organization ขึ้นในปี ค.ศ.1958 โดย POLC ถือว่าเป็นทฤษฎีการจัดการสมัยใหม่ในยุคเริ่มแรกที่ยังคงนิยมใช้มาจนถึงปัจจุบัน POLC คือทฤษฎีการจัดการสมัยใหม่ที่ย่อมาจาก 1) P – Planning คือ การวางแผน 2) O – Organizing คือ การจัดการองค์กร 3) L – Leading คือ ภาวะการเป็นผู้นำ ภาวะในการควบคุมการทำงานให้สำเร็จลุล่วง โดยต้องสามารถสร้างแรงจูงใจให้ทุกคนอยากร่วมทำงานได้ ต้องบริหารงานบุคคลได้ดี ต้องเข้าใจการทำงานของตนเองและผู้ใต้บังคับบัญชา รวมถึงมีทักษะในการแก้ไขปัญหาได้ดี และมีการตัดสินใจที่รอบคอบ ฉับไว ดีเยี่ยม สามารถที่จะนำพาทุกคนบรรลุเป้าหมายไปสู่ความสำเร็จได้ 4) C – Controlling คือ การควบคุม

4) POSDCORB

เกียรติพงษ์ อุฒธนธีระ (2563) กระบวนการบริหารตามทฤษฎีของ Luther Gulick และ Urwick ซึ่งเป็นการสรุปหน้าที่ของผู้บริหารตามบทบาทหน้าที่ ดังนี้ 1) P = Planning คือ การวางแผน และการกำหนดนโยบาย 2) O = Organizing การจัดตั้งโครงสร้างองค์กรให้ชัดเจน 3) S = Staffing การจัดคนเข้าทำงาน 4) D = Directing การอำนวยความสะดวกหรือสั่ง 5) CO = Coordinating การร่วมมือประสานงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และราบรื่น คือหัวใจของการบริหาร 6) R = Reporting การรายงานความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในองค์กรให้ทุกฝ่ายทราบ รวมถึงงานประชาสัมพันธ์ (Public Relation) ด้วย 7) B = Budgeting ด้านการงบประมาณ ผู้บริหารต้องทำหน้าที่ในการจัดหออนุมัติ และควบคุมการใช้ งบประมาณขององค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5) POSDCIR

สุธารัตน์ พิมลรัตนกานต์ (ม.ป.ป.) กล่าวว่า Ernest Marsden ได้จำแนกหน้าที่ของผู้บริหารไว้ 7 ขั้นตอน คือ POSDCIR โดยได้พัฒนาจากแนวคิดของ Harold Koonz (POSDC) และได้เพิ่มไปอีก 2 ขั้นตอน (IR) เพิ่มจาก 5 ขั้นตอนเป็น 7 ขั้นตอนดังนี้ 1) Planning = การวางแผน 2) Organizing = การจัดองค์การ

3) Staffing – การจัดตัวบุคคล 4) Directing = การอำนวยการ 5) Controlling = การควบคุม 6) Innovation = การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ 7) Representation = การเป็นตัวแทนขององค์การ

6) PDCA

สทธร เพชรวิโรจน์ชัย (2564) กล่าวว่า แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาช่วงปี 1950's โดยบิดาแห่งการควบคุมคุณภาพสมัยใหม่ ดร.วิลเลียม เอ็ดเวิร์ด เดมिंग (Dr. William Edward Deming) ซึ่งพัฒนามาจากอาจารย์ของเขาอีกที วอลเตอร์ เอ ชิวฮาร์ท (Walter Andrew Shewhart) ทำให้วงจรนี้มีชื่อเรียกอื่นว่า Deming Cycle หรือ Shewhart Cycle โครงสร้าง PDCA ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) P – Plan ระบุและวิเคราะห์ปัญหาเริ่มต้นการวางแผนจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเสียก่อน โดยขั้นตอนนี้ต้องกำหนดให้ครอบคลุมทั้งกระบวนการตั้งแต่เริ่มไปจนถึงจุดสิ้นสุด แล้วทำออกมาเป็นแผนการดำเนินงาน (Action Plan) ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม 2) D – DO ดำเนินการตามแผนเพื่อให้เห็นผลลัพธ์จริง 3) C – Check ประเมินและสรุปผลเมื่อดำเนินการมาถึงจุดหนึ่งแล้ว จะต้องตรวจสอบให้ได้ว่า แผนดังกล่าวมีผลลัพธ์เป็นไปตามตัวชี้วัดที่ต้องการหรือไม่ถ้าประสบความสำเร็จตามตัวชี้วัด ก็สามารถดำเนินการไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายได้เลย แต่ถ้าไม่ประสบความสำเร็จ ก็ควรนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา แล้วดำเนินการขั้นตอนที่ 1 – 3 ใหม่จนกว่าจะประสบความสำเร็จหรือผ่านตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ 4) A – Act ปรับปรุงแก้ไขและวางแผนใหม่ต่อไปถ้าการปฏิบัติแผนดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ก็ถึงเวลานำแผนนั้นมาประยุกต์ใช้กับทุกคนองค์กร เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงจนเกิดตามมาตรฐานใหม่

สรุป จากการวิเคราะห์ทฤษฎีการบริหารต่างๆ ได้แก่ POCCC, POSDC, POLC, POSDCORB, POSDCIR และ PDCA พบว่าทฤษฎีเหล่านี้ล้วนมีจุดมุ่งหมายหลักในการอธิบายกระบวนการบริหารจัดการองค์กรให้มีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ทฤษฎีการบริหารเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทรงคุณค่าสำหรับผู้บริหารในการนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์กร อย่างไรก็ตามการเลือกใช้ทฤษฎีใดจะขึ้นอยู่กับบริบทขององค์กรและเป้าหมายที่ต้องการบรรลุ ผู้บริหารควรเลือกใช้ทฤษฎีที่เหมาะสมกับสถานการณ์และนำมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทขององค์กรของตน

แนวคิดทฤษฎีการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0

ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ และคณะ (2563) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้ก้าวไปข้างหน้าในยุคไทยแลนด์ 4.0 การมีผู้บริหารที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ผู้ที่มีความรู้

ความสามารถ มีวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เป็นนักคิดและพัฒนาใช้นวัตกรรมใหม่ พร้อมทั้งจะยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเป็นประชาธิปไตย สามารถนำบุคลากรในองค์กรแก้ปัญหาได้ นอกจากนี้ก็ต้องมีส่วนร่วมกับผู้ปกครองชุมชนในการสนับสนุนการศึกษา จะส่งผลต่อคุณภาพของการศึกษาและอนาคตของนักเรียนอย่างมาก

กระบวนการจัดการบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน

นพดล เจนอักษร และคณะ (2564) การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในยุคปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการในการบริหารการศึกษา โดยเน้นการมีส่วนร่วมมากกว่าโยชน์ส่วนตน การพัฒนานคนให้สามารถเข้าถึงโอกาสแลทรัพยากรได้ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลระดับขั้น

สุภัทรศักดิ์ คำสามารถและคณะ (2563) ความสำคัญของการปรับตัวของสถานศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยการปรับเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิดในการบริหารจัดการ และการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพ การศึกษาจะต้องตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงเน้นพัฒนาทักษะและทัศนคติ ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทัศนคติเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรม ความสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะและค่านิยมทำ หมั่นเรียนรู้พัฒนาตัวเองและต้องเตรียมตัวให้พร้อมกับการทำงานในอนาคต

ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สุทธิวรรณ ตันตริจนาวงศ์ (2560) การศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ โดยการเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 การทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน มีความสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จ การจัดการศึกษา ควรดำเนินการดังนี้ 1) รัฐบาลกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 2) พัฒนาหลักสูตร 3) พัฒนาคุณภาพครู 4) พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ และทักษะที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานและการดำรงชีวิต 5) พัฒนาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ และ6) วารสนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือในการจัด

สรุป ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา โดยต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ มีความรู้ความสามารถเข้าใจถึงแนวคิดและทฤษฎีการศึกษาสมัยใหม่ มีวิสัยทัศน์มองเห็นภาพอนาคตของการศึกษาและสามารถวางแผนพัฒนาสถานศึกษาได้เป็นผู้นำสามารถสร้าง

แรงบันดาลใจและนำพาบุคลากรไปสู่เป้าหมาย เปิดรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งจะปรับตัวและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกภาคส่วนสามารถทำงานร่วมกับผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าทางอย่างรวดเร็ว เป็นตัวขับเคลื่อนหลักของการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านของชีวิต ทำให้ต้องปรับตัวอยู่เสมอ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบศตวรรษที่ 21 ในด้าน digital Disruption ส่งผลกระทบโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการศึกษา ทำให้การเรียนรู้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น ครูต้องปรับเปลี่ยนวิธีการสอน และพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี สำหรับการบริหารสถานศึกษานั้นมีความสำคัญต่อคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา โดยต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) ต้องกำหนดแบบแผนในการปฏิบัติงาน 2) มีภาวะความเป็นผู้นำ 3) เลือกใช้ทฤษฎีการบริหารที่เหมาะสม จึงจะส่งผลให้ระบบการศึกษาของสถานศึกษานั้นมีคุณภาพ ครู บุคลากรและผู้เรียนมีความสุขในการเรียน สามารถพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพกลายเป็นสถานศึกษาที่น่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับทั้งจากบุคคลภายในและภายนอกได้

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ. (2563). BA Theory แนวคิดและทฤษฎี Luther Gulick รูปแบบการบริหารจัดการ 7 ประการ (POSDCORB). สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/pWbaj>.
- คณินิจ อนุโรจน์. (2562). แนวทางการรับมือกับ Disruption. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/irUjS>.
- จิราเจต วิเศษดอนหวาย. (2565). ลาก่อน VUCA มาแล้ว BANI : ชวน ผอ. ปรับตัวและโรงเรียนให้ทันการเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/HJ5ou>.
- ชยานุช เรื่องจันทร์. (2564). ความปกติใหม่ (New Normal). สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://www.nsm.or.th/nsm/th/node/5730>.
- ฐากร ปิยะพันธ์. (2564). Digital Disruption คืออะไร? เราควรปรับตัวอย่างไร?. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/rzUmW>

- นพดล เจนอักษร และคณะ. (2564). กระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/PeWbp>.
- บุญเลี้ยง ทุมทอง.(2565). การศึกษาในยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล (Digital Disruption) และผลกระทบจาก สถานการณ์โควิด-19 ที่มีต่อการจัดการเรียนรู้ในสถานศึกษาไทย. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/Z6zSm>.
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2561). ปรัชญาการเมืองยุคหลังสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/rzUmW>.
- ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ และคณะ. (2563). การบริหารการศึกษา...ไทยในยุคไทยแลนด์4.0. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก<https://shorturl.asia/2gqX4>.
- พัทธวัชรินทร์ โลหา. (2561). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/659944>
- พุทธพร ผ่องกาย. (2567). ความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence) : ข้อมูลควรรู้ 01. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก<https://shorturl.asia/dbSkh>
- มารุต พัฒนาผล. (2562). ยุคหลังดิจิทัล (Post-digital era). สืบค้น เมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/jENIM>
- ลลิตา สมใจ. (2565). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำในยุคดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษากับ ประสิทธิภาพของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 1. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/P06YD>
- วรฉัตร เรสลิ. (ม.ป.ป.). ทำความรู้จักกับ Post Covid อาการที่คนเคยติดเชื้อโควิด-19 ต้องรู้! สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/4EgMH>
- วิลาวัณย์ หงษ์นคร. (2566). บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า : ท้องถิ่นในโลกยุคคุกกา (VUCA WORLD). สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/w2bSG>
- สถาบันอนาคตไทย. (2564). Society 5.0: สังคมญี่ปุ่นแห่งอนาคต. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/XYTsj>
- สหรร เพชรวิโรจน์ชัย. (2564). PDCA : ความหมาย ประโยชน์ และตัวอย่างใช้ 4 ขั้นตอนเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/hK0Rc>
- สุภารัตน์ พิมลรัตนกานต์. (ม.ป.ป.). องค์การและการจัดการสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/uo7Lf>
- สุทธีวรรณ ตันติรจนาวงศ์.(2560). ทิศทางการจัด การศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/l0WQ1>

- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถและคณะ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/ylwoh>
- สุรศักดิ์ ปาเฮ. (2560). กระบวนทัศน์เทคโนโลยีการศึกษาในยุคดิจิทัล. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด แพร่ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์.
- เสรี ภัคดี. (2564). กระบวนการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษากับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัด อาชีวศึกษาจังหวัดยะลา. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://wb.yru.ac.th/xmlui/handle/yru/6249>
- เสกสันต์ พันธุ์บุญมี. (2564). Digital Transformation จาก New Normal สู่ Next Normal. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/4EgMH>
- อารีรัตน์ ไหลเลื่อน. (2564). การศึกษาผลกระทบจาก การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลที่เกิดขึ้นกับการทำงาน และโครงสร้างแผนกของสายงาน บัญชีการเงิน กรณีศึกษาบริษัทจดทะเบียน แห่งหนึ่งในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยกลุ่มธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรมและอาหาร. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/4Ruma>
- HREX.asia. (2019). ทฤษฎีการบริหารจัดการ POCCC และหลักการจัดการองค์กรสู่ความสำเร็จตาม แนวคิดของ Henri Fayol. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/6rx5R>
- HREX.asia. (2019). POLC – ทฤษฎีการบริหารจัดการที่สร้างประสิทธิภาพให้กับองค์กร. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/2k4W7>
- HREX.asia. (2019). POSDC : หลักการบริหารจัดการยุคคลาสสิกที่ยังคงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ องค์กรได้ดีในยุคปัจจุบัน. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/GnPQv>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Educational administration in the 21st century

วัลลภา ยี่ส่วสดี^{1*}, พระสุธีวัชรธรรม^{2*}

Wanlapa Yeesawat^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: kiangkrai.naw@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วซึ่งได้รับอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีดิจิทัล การศึกษาในยุคนี้ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่สำคัญ ซึ่งประกอบด้วย ทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้และนวัตกรรม รวมถึงทักษะชีวิตที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวได้ในโลกที่มีความผันผวนและไม่แน่นอน องค์ประกอบหลักของศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย แนวคิด VUCA และ BANI World ที่บ่งบอกถึงความซับซ้อนและความไม่แน่นอน รวมทั้ง Digital Disruption และ Society 5.0 ที่สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีและมนุษย์ ความสำคัญของการบริหารการศึกษาอย่างมีระบบ โดยเน้นการใช้ทฤษฎี POSDCORB เพื่อการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การบริหารการจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมาย ของการจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับบริหารจัดการศึกษา โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายของหลักสูตรและพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างครบถ้วน

คำสำคัญ: ศตวรรษที่ 21, การบริหารการศึกษา

Abstract

This academic article aims to present the concept of educational administration in the 21st century, an era characterized by rapid changes influenced by globalization and digital technology. Education in this period must adapt to prepare learners to face transformations across multiple dimensions by focusing on the development of essential skills. These skills include digital technology skills, learning and innovation skills, as well as life skills that enable

learners to adapt in a volatile and uncertain world. The main components of the 21st century include the concepts of VUCA and BANI World, which highlight complexity and uncertainty, along with Digital Disruption and Society 5.0, reflecting the integration of technology and humanity. The importance of systematic educational administration is emphasized, particularly through the application of the POSDCoRB theory for effective management. The success of educational management within institutions in achieving the goals of education depends on the educational management practices overseen by school leaders, who are responsible for managing education effectively to ensure that educational outcomes align with curriculum objectives and comprehensively develop the quality of learners.

Keywords: 21ST Century, Education administration,

บทนำ

ศตวรรษที่ 21 มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นคือการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลและโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตของทุกคนทั่วโลก ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการศึกษา หนึ่งในลักษณะสำคัญของศตวรรษที่ 21 คือการเชื่อมโยงข้อมูลและผู้คนผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล อินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดีย ซึ่งช่วยให้การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลเป็นไปอย่างรวดเร็วและสะดวกสบายมากขึ้น สิ่งนี้เปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้จากกันได้ในรูปแบบใหม่ ในด้านการศึกษา ศตวรรษที่ 21 ผู้เรียนมีทักษะที่หลากหลายและสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การคิดวิเคราะห์ การทำงานร่วมกัน และการคิดสร้างสรรค์ เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียนในการเผชิญกับความท้าทายในโลกที่มีความผันผวนและไม่แน่นอน

วิจารณ์ พานิช (2555) ทักษะศตวรรษที่ 21 การจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกในศตวรรษที่ 21 โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 นี้มีความรู้ความสามารถ และทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ การบริหารจัดการในศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นต้องมีความสำคัญและมีระบบ โดยผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในท้ายที่สุด ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งโอกาสและ

ความท้าทาย ที่ผู้คนต้องเรียนรู้และปรับตัวเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพ ในยุคที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง

แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21

1) ความหมายของศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 มีช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 2001 – ค.ศ. 2100 หรือ พ.ศ. 2544-พ.ศ.2643 ซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีการเปลี่ยนแปลง และเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเชื่อมต่อข้อมูลต่างๆ ทั่วโลกเข้าด้วยกัน ทั้งข้อมูลทางเศรษฐกิจ และการลงทุน ความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง ความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน ความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์ และนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษา

ดังนั้น การจัดการศึกษาทั่วโลกในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการจัดการศึกษาที่ต้องเตรียมความพร้อมให้ ผู้เรียนก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมและโลกเพื่อใช้ในการ ดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมี ประสิทธิภาพโดยให้ผู้เรียนมี ความรู้ ทักษะ ความสามารถ และสมรรถนะที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน (สุทธวีรณ ตันติรจนาวงศ์,2560)

ในช่วงของคริสต์ศตวรรษที่ 21 คือคริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็น คริสต์ศตวรรษปัจจุบัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ซึ่ง โลกในทุกวันนี้ได้มีการถูกพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้าน Technology และนวัตกรรม (Innovation) ต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งขณะนี้โลกปัจจุบันได้ก้าวเข้ามาสู่ ศตวรรษที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology ที่เข้ามามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบสำคัญ สำหรับมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต (พัชรินทร์ โลหา, 2562)

จินดารัตน์ โพธิ์นอก (2557) ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (21st century skills; transversal skills) หมายถึง กลุ่มความรู้ ทักษะ และนิสัยการทำงาน ที่เชื่อว่ามีมีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จในการเรียนรู้ ตลอดชีวิต ทักษะดังกล่าวนี้เป็นผลจากการพัฒนารอบความคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ (21st Century Learning Framework) โดยภาคีเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (The Partnership for 21st Century Skills)

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์และ เทคโนโลยีดิจิทัลที่เชื่อมโยงข้อมูลทั่วโลก ส่งผลกระทบในด้านเศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคง การศึกษาจึง ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นพัฒนาทักษะที่จำเป็น เช่น ทักษะ การเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ รวมถึงทักษะด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ การเรียนการ

สอนในยุคนี้เปลี่ยนบทบาทครูให้เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ขณะที่ผู้เรียนมีบทบาทในการค้นคว้าและประเมินตนเอง

2) องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 1) ทักษะความเข้าใจและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล คือ รู้จักใช้ประโยชน์และป้องกันตัวเองให้พ้นจากภัยจากโลกออนไลน์ได้ Information Literacy หรือความรู้ความเข้าใจข้อมูล สามารถแยกแยะข้อมูลจริงและเท็จแล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้ Media Literacy หรือ ความรู้เท่าทันสื่อสารสนเทศ สามารถแยกแยะสื่อที่น่าเชื่อถือ และไม่น่าเชื่อถือได้ Technology Literacy หรือ ความรู้ความเข้าใจในคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์เกี่ยวเนื่อง สามารถเข้าใจภาษาที่ใช้สื่อสารกับคอมพิวเตอร์ได้ 2) ทักษะการเรียนรู้ เพราะความรู้เปลี่ยนแปลงบ่อยขึ้นเรื่อยๆ เด็กต้องมีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ หรือ Life Long Learning ประกอบไปด้วย 2.1)Critical Thinking คือ ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ คือ “คิดเป็น” เป็นกระบวนการจับประเด็นปัญหา หาข้อมูลอย่างไม่มีอคติ สรุปปัญหา และตัดสินใจเชื่อหรือลงมือปฏิบัติแก้ปัญหา 2.2)Collaboration คือ ทักษะในการทำงานร่วม เช่น คิดแบบ Win-Win, มี Mindset แบบ Team-Oriented ได้แก่ Inside-out เช่น การเข้าใจตนเอง และ Outside-In เข้าใจผู้อื่น ได้แก่ Empathy, Deep Listening 2.3)Creativity คือ ความคิดเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ Positive Thinking, Constructive Thinking และ Creative Thinking 2.4)Communication คือ ทักษะในการสื่อสารทั้งการพูด การเขียน การนำเสนอ การใช้เครื่องมือ 3)ทักษะชีวิต คือ เข้าใจตนเองและรู้จักปรับตัวเข้ากับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานที่เด็กๆ ควรมีในการดำเนินชีวิต ได้แก่ 3.1)Flexibility หรือ ความยืดหยุ่น ปรับตัว ปรับใจ ปรับวิธีการ รับมือความเปลี่ยนแปลงได้ 3.3)Initiative หรือ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 3.4)Productivity หรือ การใช้ชีวิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การมีเป้าหมาย มีวินัย และการบริหารเวลา 3.5)Social Skills หรือ ทักษะทางด้านสังคม (Siripop Somapa, 2021)

VUCA world ยุคพาร์ตน์ โยเมื่อง (2565) ให้ความหมายของ VUCA นั้นมาจากคำ 4 คำ คือ V-Volatility ความ ผันผวน ยากจะคาดเดา U-Uncertainty มีความไม่แน่นอนสูง ไม่ชัดเจน C-Complexity มีความซับซ้อนสูง A-Ambiguity มีความคลุมเครือ ยากจะคาดเดาผลลัพธ์ได้

BANI World อนิรุทธิ์ ตูลสุข (2565). นิยามใหม่ในโลกใบเดิม BANI world เป็นนิยามใหม่ของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกที่ อธิบายมากกว่าลักษณะสถานการณ์ที่โลกต้องเผชิญ แต่รวมถึงผลกระทบ ที่เกิดจากภาวะดังกล่าว ทั้งในมิติขององค์กรและความรู้สึกของบุคลากร ในองค์กรด้วย โดยประกอบด้วย B - Brittle มีความเปราะบางปัจจัยต่างๆ ทางธุรกิจ นอกจากเปลี่ยนแปลงได้เสมอแล้ว ยังสามารถล่ม สลายได้อย่าง รวดเร็วในเวลาเพียงข้ามคืน ไม่ว่าจะป็นรูปแบบธุรกิจที่ ถูกดิสรัปต์ได้โดยง่าย กลยุทธ์เดิมที่เคยใช้

แผนธุรกิจ หรือแม้แต่วิธีการ ทำงาน A - Anxious สร้างความกังวลพนักงานเกิดความกังวลและความเครียด เนื่องจาก ธรรมชาติของการ ทำงานเปลี่ยนไปจากเดิม โดยตอบสนองต่อความเร็วและไม่แน่นอน ของ สถานการณ์ N - Nonlinear สับสนต่อการคาดเดาวิธีคิด เหตุผล และ ประสบการณ์เดิมๆ ไม่สามารถใช้ ทำนายและการรันตี ความสำเร็จได้อีกต่อไป ทำให้เกิดความผิดพลาด ความล่าช้าหรือไม่กล้า ในการตัดสินใจ I - Incomprehensible ยากเกินเข้าใจข้อมูล ข่าวสาร ตลอดจนปัจจัยต่างๆ มีปริมาณมากและซับซ้อนทั้งจริง และเท็จทำให้การวิเคราะห์ สังเคราะห์หรือสรุปเป็นไปได้ยาก

Post-modernization Lyotard ให้นิยาม Postmodernism ว่า เป็น "การไม่เชื่อในเรื่องเล่าที่มี ลักษณะเป็นระบบความคิดรวบยอด (metanarratives)" นัยสำคัญในความคิดของ Lyotard คือ การให้ ความสำคัญต่อความแตกต่าง (difference) และความ หลากหลาย (plurality) ทั้งในความคิดทางทฤษฎีและ และวาทกรรมต่างๆ

Digital world คือ โลกที่คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต สื่อดิจิทัล และ เครือข่ายทางสังคมต่างๆ คือ เทคโนโลยีดิจิทัลที่ปรากฏเป็นรูปธรรม และ เป็นนวัตกรรมที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในโลก ปัจจุบันอย่างกว้างขวางและรวดเร็วที่สุด โลกดิจิทัลทำให้หลายสิ่งที่มีมนุษย์ ได้แต่จินตนาการเกิดขึ้น จริง ข้อมูลข่าวสารถูกเผยแพร่ แลกเปลี่ยนและถูกสืบค้นได้อย่างรวดเร็ว มีสิ่งใหม่ๆ ที่เข้ามาตอบสนอง พฤติกรรมของ มนุษย์ได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์ด้วยกันเองก็ เปลี่ยนไปตามเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ๆ มนุษย์กับมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงน้อยลง

Post-digital era คือ ความสำเร็จขององค์กรจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้เทคโนโลยีชุดใหม่ ในการสร้าง ความสมจริงและประสบการณ์ตรงใจลูกค้า พนักงาน รวมถึงพันธมิตรทางธุรกิจ ขณะที่ภาคธุรกิจ ของไทย ก็ยัง จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีใหม่ ๆ แต่ยังคงจำเป็นต้องให้ ความสำคัญกับความไว้วางใจ ความ รับผิดชอบ ความเป็น ส่วนตัว และความมั่นคงปลอดภัย

Digital disruption หมายถึง การปฏิรูปหรือ เปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีและโมเดล ธุรกิจ แบบใหม่ จนส่งผลกระทบต่อกิจการ สินค้าและบริการที่ มีอยู่ในปัจจุบัน

Society 5.0 สังคม 5.0 คือนโยบายที่นายชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) นายกรัฐมนตรีมีประกาศใช้ เมื่อกลางปี ค.ศ.2018 เป็นนโยบายที่ นำเสนอในแผนพัฒนาเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ฉบับที่ 5 ในฐานะ สังคมของญี่ปุ่นที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพของคน สร้างสมดุลระหว่างความก้าวหน้าทาง เศรษฐกิจกับการแก้ไขปัญหา ทางสังคมด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยี การบูรณาการไซเบอร์สเปซ (Cyberspace) เข้ากับพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) โดยมี เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพื้นฐานมีปัญญาประดิษฐ์และ หุ่นยนต์เป็น ปัจจัยตัวเร่งกระบวนการ

Digital disruption คือ การเปลี่ยนผ่านทางนวัตกรรมที่มี ความเป็น พลวัตรสูงและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบ ก้าวกระโดด ทำให้องค์กร หน่วยงาน หรือแม้แต่ ระดับ บุคคล สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลจำนวนมากผ่าน เครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยนำความรู้ และเทคโนโลยีที่ ทันสมัย มาสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรม เพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพสูงสุด และ ทำลายรูปแบบเดิมที่ไว้ ประสิทธิภาพลง

New Normal คือ “ความปกติใหม่” นั่นคือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ของผู้คนในการใช้ชีวิตประจำวันและการขับเคลื่อนทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะออนไลน์ในช่วงการระบาดของโรค Covid-19

Next Normal หรือ ชีวิตวิถีถัดไป คือ พฤติกรรมและรูปแบบ การใช้ชีวิตของผู้คนซึ่งเปลี่ยนไปหลังสถานการณ์โควิด-19 โดยได้มี การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโรคโควิด-19 และสามารถปรับตัวให้เข้า บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

Post – COVID – 19 คือ อาการหรือกลุ่ม อาการแสดง ผิดปกติที่คงอยู่ต่อเนื่อง หรือเกิดขึ้นใหม่ที่ อาการ แสดง ดังกล่าวคงอยู่นานกว่า 12 สัปดาห์ ภายหลังการติดเชื้อ ไวรัสโคโรนา 2019

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 ยุคของโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีเชื่อมโยงข้อมูลทั่วโลก ทำให้การศึกษาในยุคนี้ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การพัฒนาเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงสังคม รวมทั้งการปรับตัวของมนุษย์ต่อสถานการณ์และพฤติกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทั่วโลก.

การบริหารการศึกษา

1) ความหมายของการบริหารการศึกษา

จิตรจรรยา ทรงวิทยา (2561) การบริหารการศึกษา คือการดำเนินงานด้วยกระบวนการที่หลายคน เพื่อให้นักเรียนได้พัฒนาทุกด้านจนบรรลุตามจุดหมายของหลักสูตร และสามารถพัฒนา ตนเอง พัฒนา อาชีพ พัฒนาสังคม ให้ดำรงชีวิตในสังคมเป็นไปด้วยความสงบสุข

จันทร์หา อิ่มบุญ. การบริหารการศึกษา หมายถึง การดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในทุกด้าน ที่เกิดจากบุคลากรหลาย ๆ คนในองค์กรร่วมมือกันบริหารจัดการ โดยใช้กระบวนการทางการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพอาศัยวิธีการจัดการ องค์กรที่เหมาะสม และ สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาหรือหน่วยงานแต่ละแห่ง เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดี

ครรรชิต มาลัยวงศ์.(2557) การบริหารการศึกษามีความสำคัญ มากเพราะการศึกษาของเยาวชนหรือคนในประเทศจะดีหรือเลว จะทำให้คนในประเทศ แข่งขันกับคนในประเทศอื่น ๆ ได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารการศึกษา หรืออีกนัยหนึ่งก็ คือขึ้นอยู่กับผู้บริหารการศึกษาของบ้านเมืองนั่นเอง หากประเทศใดได้นักบริหารการศึกษาที่ มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความเข้าใจงานด้านการศึกษา และผลกระทบของการศึกษาต่อความก้าวหน้าของประชาชนและประเทศชาติแล้ว ประเทศนั้นก็จะมี ความรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา คือ การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ นักเรียนได้พัฒนาทุกด้านจนบรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร พัฒนาคนให้มีคุณภาพ ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดีโดยมีความสำคัญในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีดำเนินการ มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผล การศึกษาเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

2) ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

ปัจจัยของการบริหารงานนั้นมีหลายอย่าง แต่ที่แพร่หลายมากที่สุดคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Materials) การจัดการ (Management)

คน (Man) นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้ดำเนินการทุกอย่าง เป็นผู้คิด เป็นผู้กระทำ ต่างๆงานจะสำเร็จหรือไม่ คนนับเป็นตัวแปรที่สำคัญ เพราะต่อให้มีเงินมากมาย มีอุปกรณ์พร้อม การจัดการที่ดี แต่ถ้าคน ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีความรับผิดชอบ ขาดจิตสำนึก งานก็ล้มเหลว การใช้คนให้ถูกกับงานจึงเป็นเรื่องที่ควรคำนึงถึงมากๆ และบวกกับความรับผิดชอบ ความรู้ความสามารถมีแต่ขาดความรับผิดชอบ ก็ไม่ควรใช้คนแบบนี้

เงิน (Money) นับเป็นปัจจัยที่สำคักรองลงมา การขับเคลื่อนใดๆ เงินนับเป็นปัจจัยที่สำคัญ เป็นสิ่งหล่อเลี้ยงให้คน งาน บริบทต่างๆ ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นในแง่ของปัจจัยสนับสนุน แต่ควรดำเนินการด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และไม่ควรรให้เงินมีอิทธิพลต่อความคิดมากเกินไป

วัสดุ (Material) วัสดุนับเป็นปัจจัยชี้ความสำเร็จของงานได้ วัสดุจึงเป็นเสมือนแขน ขา ของการบริหารงาน ช่วยให้งานดำเนินไปอย่างที่ตั้งใจจุดหมายไว้ การใช้วัสดุ อุปกรณ์ ควรคำนึงถึงคุณภาพ ประหยัด ความคุ้มค่า และรักษาสิ่งแวดล้อม

การจัดการ(Management) เป็นปัจจัยในแง่ของนามธรรม แต่เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารควรให้ความสำคัญ นั่นคือถ้าการจัดการดี มีการวางแผนไว้ดีตั้งแต่ต้น เท่ากับว่างานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่งเลยทีเดียว นายพีรศักดิ์ โตคำรพจน์ (2012)

ทฤษฎี POSTCORB

ลูเธอร์ กุลลิค (Luther Halsey Gulick) ชาวอเมริกัน เจ้าของทฤษฎีจุดเด่นก็คือ ทฤษฎีองค์กร (Organization Theory) เป็นการพัฒนาแนวความคิดต่อยอดมาจากแนวคิดของ Henri Fayol จุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดประกายความคิดของ Gulick มีลักษณะเหมือน Taylor ตรงที่ไปเห็นสภาพการทำงานของคนงานในโรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพทำให้เกิดแรงบันดาลใจ การทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพไม่ใช่จะแสดงถึงความขี้เกียจอย่างเดียวแต่ยังหมายถึงการขี้โกงด้วย เพราะการขี้โกงก็เท่ากับโกงเวลาของราชการ Gulick มีสมมุติฐานว่า “ความสำเร็จของงานขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติงานของฝ่ายบริหาร มากกว่าการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการ” นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความประหยัดของการปฏิบัติงานภายใต้การนำของผู้บริหารจะเกิดขึ้นถ้าฝ่ายบริหารยึดแนวทางการบริหารตามหลัก POSDCoRB ดังนั้น จุดสนใจการศึกษาของ Gulick จึงมุ่งเน้นไปที่วิธีการทำงานและพฤติกรรมของฝ่ายบริหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารระดับสูงด้วยแนวความคิดและความสนใจในช่วงเวลานั้นเหมือนกับ Urwick ทั้งสองจึงช่วยกันพัฒนา The Theory of Organization ขึ้นมาจนได้รับการยอมรับและถือเป็นแนวทางการบริหารจัดการองค์รามาจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดและทฤษฎีด้านการบริหารจัดการแนวคิดด้านการบริหารจัดการ (Management Concept) ตลอดจนทฤษฎีองค์กร (Organization Theory) นั้น เป็นการนำเสนอกรอบความคิดในการบริหารจัดการการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตลอดจนได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพไปพร้อมกันด้วย ในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะองค์กรเล็กหรือองค์กรใหญ่ต่างก็ต้องการการจัดการที่ดีทั้งนั้น เพื่อให้องค์กรสามารถก้าวหน้าได้ดีที่สุด อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีการบริหารจัดการนั้นเริ่มต้นขึ้นในช่วงที่เริ่มปฏิวัติอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี ค.ศ.1760 เรื่อยมา ซึ่งยุคนี้เริ่มเปลี่ยนจากแรงงานคนมาเป็นแรงงานจากเครื่องจักร ทำให้มีการขยายอัตราการผลิตแบบก้าวกระโดด และเกิดระบบโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นมากมาย จนเกิดการจัดการบริหารการทำงานให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตามทฤษฎีการบริหารจัดการนี้ก็ได้รับการพัฒนาเรื่อยมาตามยุคตามสมัย แตกแขนงแนวทางการบริหารจัดการออกไปมากมาย ซึ่งแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ นั้นแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ ตามแต่ละยุคคือ ทฤษฎีและแนวความคิดแบบดั้งเดิม (Classical Theory) ทฤษฎีและแนวความคิดดั้งเดิมแบบสมัยใหม่ (Neo –Classical Theory of Organization) และทฤษฎีและแนวความคิดแบบสมัยปัจจุบัน

องค์ประกอบ POSDCORB

POSDCORB คือ หลักในการบริหารจัดการองค์การที่ใช้กันทั้งในภาครัฐและเอกชนที่ผู้มีอำนาจบริหารมีหน้าที่และบทบาทการบริหารอยู่ 7 ประการ

Planning หมายถึง เป็นการวางแผนโครงการกิจกรรมซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า ผู้บริหารต้องวางแผนการดำเนินงานทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานด้วยความละเอียด ครบถ้วน ชัดเจน เพราะแผนงานจะเป็นแนวทางการดำเนิน กรอบทิศทาง ซึ่งประกอบด้วยแผนงานหลักและแผนงานย่อย แผนงานต้องมีลักษณะที่สามารถยืดหยุ่นได้ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพเทคนิคกระบวนการบริหารที่สำคัญจำเป็นต้องทำเป็นขั้นตอน ขั้นตอนในการวางแผน มีดังนี้ ขั้นเตรียมการ ขั้นวิเคราะห์ ดำเนินการวางแผน และขั้นประเมินผล

Organizing หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับงาน เช่น การแบ่งงาน (Division of Work) เป็นกรม กอง ฝ่าย หรือแผนก โดยอาศัยปริมาณงาน คุณภาพงาน หรือจัดตามลักษณะเฉพาะของงาน (Specialization) ภาคราชการให้ความสำคัญกับโครงสร้างการบริหารการจัดลำดับขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา ลำดับขั้นตอนการตัดสินใจเป็นรูปเจตีย์ คือ ผู้บริหารอยู่ยอดแหลมของเจตีย์ แล้วมีผู้ที่มีอำนาจตามภารกิจรองลงมาตามลำดับ จนถึงหน่วยปฏิบัติการดำเนินงานเน้นที่ความสำเร็จของงานเป็นหลัก องค์ประกอบในการจัดองค์กร มีดังนี้ ภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์กร ขอบข่าย ความรับผิดชอบของงานในองค์กร สายการบังคับบัญชา จำนวนบุคลากรและการประเมินผลและควบคุมงาน

Staffing หมายถึง การจัดตัวบุคลากร เป็นการบริหารงานบุคคล ได้แก่ อัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงานและการให้พ้นจากงาน ดังนั้น Staffing เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมาปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับการจัด แบ่งหน่วยงานที่กำหนดไว้ซึ่งที่กระบวนการสำคัญ ดังนั้นการกำหนดนโยบาย การวางแผนกำลังคน การจัดบุคคลและการสรรหาบุคคล การพัฒนาบุคลากร การให้เงินเดือนและค่าตอบแทน งานทะเบียนประวัติหรือข้อมูลบุคลากร งานประเมินผลการทำงาน

Directing หมายถึง การควบคุมบังคับบัญชา ควบคุมการปฏิบัติงานและการประเมินผล ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นภารกิจที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นภารกิจในการใช้ศิลปะในการบริหารงาน เช่น ภาวะผู้นำ (Leadership) มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) การจูงใจ (Motivation) และการตัดสินใจ (Decision making) เป็นต้นกิจกรรมอำนวยการที่สำคัญ มีดังนี้การประสานงานการตัดสินใจและวินิจฉัยสั่งการ การสั่งงาน การติดตามการสร้างขวัญกำลังใจ การใช้ภาวะผู้นำ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ การจัดระบบสื่อสารและการสร้างเครือข่าย และการส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมอื่น ๆ

C -Coordinating: การประสานงานหน้าที่ของผู้บริหารที่สำคัญมากอีกข้อหนึ่ง คือ การประสานงาน (Coordinating) การติดต่อสื่อสาร (Communication) ผู้บริหารที่ดีจะต้องมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลในทุกระดับและทุกภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจภายในองค์กร

การประสานงาน(Coordinating) เป็นการประสานงาน ประสานกิจการให้ส่วนต่าง ๆ ของหน่วยงานของกระบวนการทำงานมีความต่อเนื่องกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือเพื่อการดำเนินงานไปสู่เป้าหมายเดียวกัน และรายละเอียดของงานจนสามารถปฏิบัติหน้าที่งานที่ได้รับมอบหมาย ดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยจนเสร็จสิ้น

Reporting หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของบุคลากรระดับต่าง ๆ ในหน่วยงานเป็นกระบวนการและเทคนิคของการแจ้งให้ผู้บังคับบัญชาตามชั้นได้ทราบถึงผลการปฏิบัติงาน โดยที่มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) ในองค์การอยู่ด้วย เพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกหน่วยงานได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่า ก้าวหน้าไปเพียงใด มีความคืบหน้าของกิจการอย่างสม่ำเสมอ การรายงานผลการปฏิบัติงานเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้ระบบสารสนเทศในการประมวลผลของรายงาน รายงานที่ดีนั้นต้องให้ข้อมูลที่พอดีกับงานที่จะใช้ไม่มากไม่น้อยจนเกินไป ข้อมูลต้องตอบคำถามที่ต้องการได้อย่างถูกต้อง เที่ยงตรงและทันเวลา รายงานมีลักษณะ 2 ลักษณะ คือ รายงานขณะปฏิบัติงานเป็นการรายงานตามขั้นตอนการปฏิบัติงาน และการรายงานเมื่อสิ้นสุดแผนงาน เป็นการรวบรวมผลการดำเนินงานทั้งหมด

Budgeting เป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการจัดหางบประมาณ การวางแผนการทำบัญชี การควบคุมเกี่ยวกับการเงินและการคลัง งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหาร การดำเนินงานต้องอาศัยเงินงบประมาณ โดยเฉพาะส่วนราชการที่ไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น เงินเดือน การก่อสร้างอาคาร สามารถแบ่งลักษณะงบประมาณได้ 2 ภาค คือ งบประมาณภาครัฐการจัดสรร (Bureaucratic Budgeting) จัดทำโดยกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ไปตามความจำเป็น โดยจัดสรรตามแผนงานโครงการ และงบประมาณของภาคเอกชน (Private Budgeting) เป็นทุนที่บริษัท ห้างร้านได้มาจากการระดมทุน เช่น หุ้น เงินกู้จากแหล่งธุรกิจ หรืออาจมาจากทุนส่วนตัวในการบริหาร จัดสรรมาจากคณะกรรมการตามแผนงานที่คณะกรรมการได้กำหนดนโยบายหรือกลยุทธ์ไว้

สรุปได้ว่า ทฤษฎีและหลักการบริหารงาน โดยเริ่มจากปัจจัย 4 M ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหาร โดยเน้นว่าคนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการดำเนินงาน ทฤษฎี POSDCoRB เป็นพื้นฐานของการบริหารองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ช่วยให้การจัดการมีประสิทธิภาพและสามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างชัดเจน

3) ความสำคัญของการบริหาร

ภารดี อนันต์นาวี (2551) กล่าวถึง การบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่ช่วยในการขับเคลื่อนนโยบาย และกำหนดทิศทางในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายและ

ก่อให้เกิดศักยภาพในการจัดการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุด โดยต้องอาศัยการกำหนดขั้นตอนวิธีการอย่างเป็นระบบ มีการจัดการทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรด้านอื่นๆ ให้คุ้มค่าที่สุด รวมถึงการประเมินผล เพื่อนำผลที่ได้ นำกลับมาแก้ไข ปรับปรุงให้สอดคล้องและเหมาะสม อีกทั้งยังต้องคอยช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนและแก้ปัญหาของผู้ใต้บังคับบัญชาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา เพื่อให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อมั่นในการบริหารงาน และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ที่จะส่งผลให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีลักษณะด้านวิชาชีพ และคุณลักษณะส่วนบุคคล ซึ่งมีความสามารถในการบริหารจัดการ การปฏิบัติงานที่ให้บรรลุเป้าหมายตามนโยบายที่ได้รับมอบหมายหรือตามแบบแผนปฏิบัติการที่ได้วางไว้

ในการจัดการศึกษาทุกประเภทโรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรทางการศึกษาระดับ ฐานล่างสุดที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการกิจสร้างสรรค์ คือ จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนชาติโดยอาศัยกระบวนการบริหารจัดการที่ดี มีกลไกของการพัฒนาที่สอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบและเกิดขึ้น โดยความร่วมมือร่วมใจจากทรัพยากรบุคคลในทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน (สุรศักดิ์ ปาแอ, 2543)

สุภรณ์ สภาพงศ์ (2543) กล่าวถึง ความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิรูปโรงเรียน และการปฏิรูปการเรียนรู้ที่แสดงถึงความสำคัญของการบริหารจัดการศึกษา ไว้ว่า “..ถ้าอยากให้สังคมของ เรา เป็นอย่างไร เราก็ต้องทำโรงเรียนของเราให้เป็นอย่างนั้น..” และ “..ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่เป็น หลักสำคัญที่จะนำโรงเรียนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนา โรงเรียน..” ดังนั้นการบริหารจัดการศึกษาซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา โรงเรียน สังคมและประเทศชาติ

ธีระ รุญเจริญ (2546) กล่าวถึงความสำคัญในการบริหารการศึกษา ในแง่ของกระบวนการ ทำงานว่า จำเป็นจะต้องอาศัยการบริหารจัดการที่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงาน ทั้งระดับกระทรวง ระดับ เขตพื้นที่ การศึกษา และระดับสถานศึกษา เพราะในแต่ละระดับต่างก็มีบทบาทอำนาจหน้าที่ที่ต่างกัน ระดับ กระทรวง จะกำหนดนโยบาย มาตรฐาน การประเมินผล การจัดการศึกษา และการสนับสนุนทรัพยากรให้แก่หน่วย ปฏิบัติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษาที่มีอำนาจหน้าที่ในการ ประสานงานทุกระดับ ส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆ แก่สถานศึกษา และระดับสถานศึกษาเป็นหน่วยจัดการ ศึกษาอย่างแท้จริงเพราะคุณภาพการศึกษาจะเป็น อย่างไรอยู่ที่การบริหารจัดการในระดับนี้

สรุปได้ว่า การบริหารการจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมาย ของ การจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการศึกษา โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ

บริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลโดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆ ตาม สภาพการณ์ของสถานศึกษา

บทสรุป

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากอิทธิพลของโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้การศึกษาต้องปรับตัวเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับความท้าทายในโลกที่มีความผันผวนและไม่แน่นอน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะสำคัญ 3 กลุ่ม ได้แก่ ทักษะด้านเทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรมและทักษะชีวิต มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีและมนุษย์ การบริหารการศึกษาจึงต้องเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการ ความสำเร็จของการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องรับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายของหลักสูตรอย่างครบถ้วน

เอกสารอ้างอิง

- ครรชิต มาลัยวงศ์. (2557). ความสำคัญของการบริหารการศึกษา. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2567 จาก <https://shorturl.asia/of5LY>.
- จันทรา อิมโนบุญ. (2559) ความหมายของการบริหารการศึกษา. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2567, จาก <https://shorturl.asia/WiyFI>.
- จิตรจรรณู ทรงวิทยา. (2561) ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2567, จาก <https://shorturl.asia/ZNWvV>.
- จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (2557). ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ . สืบค้นวันที่ 3 ตุลาคม 2567, จาก <http://www.royin.go.th/>.
- ทิตินา แสงระวี และ เรชา ชูสุวรรณ. (2565). ครูไทยกับการจัดการเรียนรู้ในยุค Digital Disruption. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. 9(4), 13-26.
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2546). Postmodernism วิถีความคิดและวิถีชีวิต. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567, จาก <https://www.tci-thaijo.org/>.
- ธีระ รุญเจริญ. (2546). การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ ข้าวฟ่าง จำกัด.
- ปราณี ช่วยชัย. (n.d.). การจัดการคุณภาพ POSDCORB. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, จาก <https://www.gotoknow/posts/452352>.

- ปราณี อัครภูษิตกุล (2563). สารสนเทศ นวัตกรรม กับสังคม 5.0. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567, จาก <https://so02.tci-thaijo.org> > article > download.
- พัทธรินทร์ โลหา (n.d.). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, จาก <https://is.gd/ajf2BX>
- มนุษย์ในโลกดิจิทัล. (ม.ป.ป.). สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, จาก <https://researchcafe.tsri.or.th/digital-anthropology/>.
- ยุพารัตน์ ไยเมือง. (2565). ภาวะผู้นำของ ผู้บริหารสถานศึกษาในยุค VUCA world. การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4, “GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุข และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคม ดิจิทัล”. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567, จาก <https://is.gd/KoXkqb>.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills). สืบค้นวันที่ 3 ตุลาคม 2567, จาก <http://ksoda.esdc.go.th/home/thaksa-ni-stwrrs-thi-21>
- สมาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (n.d.) . The Next Normal ก้าวสู่ “ชีวิตวิถีถัดไป” หลัง โควิด-19. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, form <https://is.gd/MrjxwL>
- สุทธิวรรณ ตันติรจนาวศ์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นวันที่ 8 ต.ค. 2567, จาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/.../279859>
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ , ศิรินทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะपालะ.(2563). แนวทางการบริหาร การศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567, จาก <https://www.tci-thaijo.org/>
- อนิรุทธิ์ ตูลสุข. (2565). BANI WORLD นิยามโลกใบใหม่ ใช้พัฒนา ผู้นำองค์กรอย่างไร. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน 2567, จาก <https://www.coachforgoal.com/blog/topic/bani-world>
- Paul Daugherty. (2019). The Post-Digital Era is coming: Are you ready?. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567, จาก <https://is.gd/4XWfN4>
- Siripop Somapa, (2021). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. สืบค้นวันที่ 8 ต.ค.2567,จาก <https://shorturl.asia/sP2lp>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Educational administration in the 21st century

ประภาพร พรหมสิงห์^{1*}

Prapaporn Promsing^{1*}

^{1*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: p.promsing@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สถานศึกษาจึงต้องมีความตื่นตัวและปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้านการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้บริหารที่มีหน้าที่ วางแผน กำหนดทิศทาง กลยุทธ์ นโยบาย ในการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย จึงมีความจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะในการบริหารสถานศึกษาให้ประสบความสำเร็จและมีการปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

คำสำคัญ: ศตวรรษที่ 21,การบริหารการศึกษา

Abstract

This academic article aims to study the concept of educational administration in the 21st century, which is a world of technology and innovation. Advances in information technology have resulted in rapid changes. Therefore, education has inevitably changed. Educational institutions must be alert and adjust their educational management to prepare students with skills for life in the 21st century. The school administration paradigm must be adjusted to be in line with the era and keep up with the changes that are occurring. School administrators, as administrators who are responsible for planning, setting directions, strategies, and policies for school administration to achieve goals, must have knowledge, understanding, and skills in school

administration to achieve success and adapt to the changing situations of the world that will occur in the future.

บทนำ

ในปัจจุบันโลกได้เข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์การเปลี่ยนแปลงของโลกก้าวผ่านจากศตวรรษที่ 20 เข้าสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงของภาวะการณ์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ไร้พรมแดน กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ได้ส่งผลกระทบทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี การเมือง และการศึกษาของทุกประเทศ ในการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนใหญ่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาเป็นลำดับแรก เนื่องจากระบบการศึกษานั้นเปรียบเสมือนเครื่องมือในการขัดเกลาความรู้ความสามารถของมนุษย์ เป็นทรัพยากรที่สำคัญในการสร้างสรรค์อนาคต ของชาติให้เติบโตขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงเป็นการขัดเกลาทางสังคม ทั้งทางด้านจิตใจ ความคิด และบุคลิกภาพ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า การศึกษา คือ เครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนและสังคม กล่าวคือ การศึกษาจะพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมต้องการ เพื่อให้คนเป็นปัจจัยในการพัฒนาสังคมต่อไป ซึ่งการที่จะพัฒนาคนให้ ให้บรรลุผลสำเร็จนั้น

ในการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบหลักในการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้สามารถพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ให้มีทักษะการเรียนรู้ที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 มีบทบาทต่อการกำหนดทิศทาง กลยุทธ์ นโยบาย และนำพาสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ จึงเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ มีความคาดหวังสูงที่มุ่งสร้างความสำเร็จของงานตลอดจนพัฒนาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และสร้างสถานศึกษาให้เป็นองค์กร นวัตกรรมยุคใหม่ให้มีคุณลักษณะโดดเด่นเหมาะสมและประสิทธิภาพทางการบริหารการศึกษายุคใหม่ สถานศึกษาจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นบทบาทและการมีส่วนร่วมของผู้เรียนเพื่อนำพาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ สามารถตอบสนองได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

ศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

อุทิศ บำรุงอาชีพ. (2566) ศตวรรษที่ 21 คือช่วงคริสต์ศักราชหว่างปี ค.ศ. 2001 ค.ศ. 2100 ที่วงการการศึกษากำลังมีการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของภาวะการณ์เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นช่วงของการเจริญเติบโตของสังคมนั้น ได้มีวิวัฒนาการตามกระแสของการเจริญเติบโตจากยุคของสังคมเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม

ปัจจุบันเป็นยุคของสังคมอุดมปัญญาหรือยุคความรู้ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่งบนฐานของโลกออนไลน์ ส่งผลให้เกิดชุมชนดิจิทัลที่ทุกคนต้องพัฒนาอย่างเท่าทันให้มี "ความเป็นพลเมืองดิจิทัล"

พัทธรินทร์ โลหา. (2561). ได้ให้ความหมายไว้สรุปได้ดังนี้ ศตวรรษที่ 21 หมายถึง คริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็นคริสต์ศตวรรษปัจจุบัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100

จากความหมายที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 คือช่วงคริสต์ศักราชระหว่างปี ค.ศ. 2001 ค.ศ. 2100 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงของภาวะการณ์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ไร้พรมแดน

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21ประกอบไปด้วย

VUCA World (วิชัย วงษ์ใหญ่, มารุต พัฒนา 2563 หน้า 2-3) โลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วซึ่งคาดการณ์ได้ยาก จาก 4 ปัจจัย ได้แก่

V: Volatility เป็นโลกแห่งความเปลี่ยนแปลงได้ง่ายผันผวน รวดเร็ว ไม่มีเสถียรภาพ ไม่สามารถพยากรณ์เรื่องต่างๆ ได้

U: Uncertainty เป็นโลกแห่งความไม่แน่นอน ไม่สามารถเจาะจงระบุได้ว่า อะไรจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ และจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากน้อยอย่างไรบ้าง

C: Complexity เป็นโลกแห่งความซับซ้อน สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏซึ่งบางครั้งมองดูแล้วเหมือนใช่ แต่เมื่อพิจารณาแล้วไม่ใช่จึงเป็นโจทย์ เป็นคำถามที่ซับซ้อนและแสวงหาคำตอบได้ยาก

A: Ambiguity เป็นโลกแห่งความคลุมเครือที่ไม่ชัดเจนไม่สามารถจำแนกได้ชัดเจนว่าสีขาวหรือสีดำเพราะมองเห็นเป็นสีเทาๆ

BANI WORLD (จิราเจต วิเศษดอนหวาย 2566) เป็นการมองเห็นโลกที่กระทบต่ออารมณ์ของผู้คนด้วย เช่น ความหดหู่ ความเครียด ความกังวล ความสับสน ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริการมองเห็นภาพรวมในการจัดการอย่างรอบด้าน โลกแบบ BANI ประกอบไปด้วย 1) โลกที่เปราะบาง (B - Brittle) 2) โลกที่เต็มไปด้วยความกังวล (A - Anxious) 3) โลกที่คาดเดายาก (N - Nonlinear) 4) โลกที่เข้าใจยาก (I - Incomprehensible)

Post-modernization วอลเล่อร์ (อ้างถึงในประโยชน์ สังกสิน 2561 หน้า 30) ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า "ยุคหลังสมัยใหม่นิยม" (postmodernism) นั้น มีนัยยะที่เป็นการตั้งข้อสงสัยกับความเชื่อของยุคสมัยใหม่นิยม (modernism) โดยแนวคิดยุคสมัยใหม่ ประกอบด้วยความเชื่อหลัก 4 ประการ คือ (1) คำ ความคิดและสิ่งทั้งหลายมีอัตลักษณ์ที่แน่นอน (2) โลกที่แท้จริงมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective) (3) ธรรมชาติมีความสำคัญเหนือวัฒนธรรม และ (4) ปัจเจกบุคคลมีความสำคัญ

เหนือสังคม การท้าทายต่อความมั่นคงของความเชื่อดังกล่าวซึ่งเป็นสิ่งรองรับสังคมแบบยุคสมัยใหม่ เหล่านี้คือลักษณะสำคัญของยุคหลังสมัยใหม่นิยม หรือถ้าจะกล่าวอย่างถึงที่สุดก็คือยุคหลังสมัยใหม่นิยมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการรื้อทำลายองค์ประกอบหลักสามประการของยุคแห่งความรู้แจ้ง (Enlightenment) ซึ่งได้แก่ เหตุผล ธรรมชาติและความก้าวหน้า

Digital world (สุวดี อุปินใจและพูนชัย ยาวีราช 2562 หน้า 64) เป็นโลกที่ไร้พรมแดน ไม่มีขอบเขตในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การติดต่อสื่อสารเป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว คนในยุคนี้ ทำกิจกรรมหลากหลายในเวลาเดียวกัน เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี

Post-digital era (มารุต พัฒนา 2562) คือ ยุคหลังดิจิทัล เป็นยุคที่ ความสำเร็จขององค์กร ขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้ เทคโนโลยีชุดใหม่สร้างสรรค์นวัตกรรมที่ตอบสนอง ความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย

Digital disruption (สุภัทรศักดิ์ คำสามารถและคณะ 2563 หน้า 257) คือ ปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนโดยพฤติกรรมที่มีต่อเทคโนโลยีอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่นั้นมาแล้วก็ไป แต่สินค้าและบริการที่ประสบความสำเร็จ คือ สินค้าและบริการที่ถูกคัดเลือกใช้แล้วคิดว่าตอบโจทย์ความต้องการของเขาได้ ทำให้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น

Society 5.0 (Mackeyrisen 2560) เป็นสังคมที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างราบรื่นด้วยระบบที่รวมพื้นที่ไซเบอร์ (พื้นที่เสมือนจริง) และพื้นที่ทางกายภาพ (พื้นที่จริง) เข้าด้วยกันด้วยเทคโนโลยีขั้นสูง

Disruption world (วิชัย วงษ์ใหญ่, มารุต พัฒนา 2562 หน้า 1) ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า Disruption มีความหมายว่า การปั่นป่วนสิ่งที่มีอยู่เดิมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบหน้ามือเป็นหลังมือ มีนัยแฝงคือ คนที่เป็นผู้ Disrupt จะสามารถดำรงอยู่ได้ ส่วนคนที่ถูก Disrupt จะถูกทำลายล้างจนไม่เหลือซาก

New normal (วิชัย วงษ์ใหญ่, มารุต พัฒนา 2563 หน้า 1) หมายถึง ความปกติใหม่หรือฐานชีวิตใหม่หมายถึงวิถีชีวิตใหม่ที่แตกต่างจากเดิม อันเนื่องมาจากมีเหตุปัจจัยบางอย่างมากระทบจนทำให้วิถีชีวิตแบบเดิมที่คุ้นเคยต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นวิถีชีวิตใหม่ที่ไม่คุ้นเคย รวมทั้งวิถีชีวิตแห่งการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้ผู้สอนและผู้เรียนต้องปรับตัวเพื่อดำรงไว้ซึ่งศักยภาพในการเรียนรู้ของตนเอง

next normal (เสกสันต์ พันธุ์บุญมี n.d.) หรือ ชีวิตวิถีถัดไป คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ของประชาชนทุกเพศทุกวัย หลังจากที่ได้ปรับตัวกับสถานการณ์โควิด 19 เพื่อความอยู่รอด จนเกิดความคุ้นชิน ทั้งวิถีคิด วิถีเรียนรู้ วิถีสื่อสาร และวิถีปฏิบัติ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

post-covid-19 (ชัยทวี เสนะวงศ์ 2564) โลกหลังการแพร่ระบาดของไวรัส covid-19 สภาพแวดล้อมของโลกและองค์กรจะเพิ่มลักษณะความเป็น VUCA (ผันผวน ไม่แน่นอน สลับซับซ้อน คลุมเครือไม่ชัดเจน) สูงมากขึ้นไปอีก จะเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “วิถีปกติถัดไป (Next normal)” ที่หมายถึงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ต้องมองไปข้างหน้า องค์กรที่ต้องการอยู่รอด และประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ต้องเตรียมแผนฟื้นฟูองค์กร ด้วยการสร้างฉากทัศน์อนาคต (Future scenario) ว่า จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้น

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่าองค์ประกอบของศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วยแนวคิดและปรากฏการณ์หลายด้านที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมรวมถึงการดำเนินชีวิตประจำวัน ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วประกอบด้วย VUCA World เป็นโลกที่เปลี่ยนแปลงเร็ว ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ เป็นการคาดการณ์สถานการณ์ได้ยากและ BANI World โลกที่มีความเปราะบางและกระทบต่ออารมณ์ของผู้คน มี Post-modernization ที่มีความเชื่อแบบสมัยใหม่ ให้ความสำคัญกับเหตุผลและธรรมชาติ และการเกิด Digital World โลกที่ไร้พรมแดนด้านข้อมูลและการติดต่อสื่อสารที่สามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลาตามมาด้วยยุค Post-digital ที่องค์กรต้องปรับตัวใช้เทคโนโลยีสร้างนวัตกรรม ตลอดจน Digital Disruption ที่เปลี่ยนแปลงตลาดด้วยนวัตกรรมใหม่ โลก Society 5.0 เน้นการรวมโลกไซเบอร์และโลกจริงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และจากสถานการณ์โควิด 19 นำมาสู่การปรับตัวเป็นยุค New Normal และ Next Normal ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ ต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด และโลกหลังโควิด-19 ทำให้ต้องมีการฟื้นฟูและเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 (ค.ศ. 2001–2100) เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้านประกอบด้วยปรากฏการณ์ VUCA World ที่โลกมีความไม่แน่นอน ซับซ้อน และคาดเดายากตามด้วย BANI World ที่สะท้อนถึงความเปราะบางและผลกระทบต่อจิตใจผู้คนเกิดแนวคิด Post-modernization ที่ให้ความสำคัญกับเหตุผลและธรรมชาติเทคโนโลยีก้าวหน้าจนเกิด Digital World ที่ไร้พรมแดนด้านข้อมูลและการสื่อสารนำไปสู่ยุค Post-digital ที่องค์กรต้องใช้เทคโนโลยีสร้างนวัตกรรมเกิด Digital Disruption ที่เปลี่ยนแปลงตลาดอย่างรวดเร็วและรุนแรงสังคมก้าวสู่ Society 5.0 ที่ผสมผสานโลกไซเบอร์กับโลกจริงเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืนสถานการณ์โควิด-19 เร่งการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุค New Normal และ Next Normal ผู้คนและองค์กรต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและเตรียมรับอนาคตที่ไม่แน่นอน.

ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

อุทิศ บำรุงอาชีพ (2566 หน้า 20) เครือข่าย P21 (Partnership for QUOTE Century Skills) เครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ได้กำหนดกรอบการพัฒนาการเรียนรู้ที่แพร่หลายไปทั่วโลก (Partnership for QUOTE Century Skills, 2009) ซึ่งประกอบด้วยทักษะที่จำเป็นได้แก่ ทักษะการเรียนรู้ 3RSX7Cs ประกอบด้วย

- 3Rs คือ Reading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้), และ (A)rithmetics (คิดเลขเป็น)
- 7Cs ได้แก่ Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะในการแก้ปัญหา) Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม) Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์) Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ) Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ) Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร) Career and Learning skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

วรารคณา ทองนพคุณ (2556: 8-9) ได้กล่าวถึงความสำคัญโดยสรุปไว้ว่า การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้โดยร่วมกันสร้างรูปแบบ และแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยจะอ้างอิงถึงรูปแบบ (Model) ที่พัฒนามาจากเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Partnership For 21st Century Skills) ที่มีชื่อย่อว่า เครือข่าย P21

วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ (2556: 40-43) ได้กล่าวถึงความสำคัญโดยสรุปไว้ว่าทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 จะช่วยเตรียมความพร้อมให้นักเรียนรู้จักคิด เรียนรู้ ทำงาน แก้ปัญหา สื่อสารและร่วมมือทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพไปตลอดชีวิต มีเหตุผลอยู่สามประการด้วยกัน คือ ประการแรก ทักษะเหล่านี้ ไม่ได้ถูกบรรจุในหลักสูตร หรือถูกประเมินเลย บางคนอาจจะเกิดทักษะนี้โดยบังเอิญจากชีวิตประจำวันหรือประสบการณ์ในการทำงาน ประการที่สอง ทักษะเหล่านี้มีความสำคัญต่อนักเรียนทุกคน องค์กรมีการปรับโครงสร้างการบริหารให้เป็นแนวราบ เพิ่มการใช้เทคโนโลยี สร้างระบบงานที่ยืดหยุ่นและกระจายความรับผิดชอบให้พนักงานระดับปฏิบัติการมากขึ้น ประการที่สาม สำหรับผู้ที่เริ่มทำงานใหม่ ๆ ก็ถูกคาดหวังว่าจะสามารถใช้ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 อธิบายทักษะหลายอย่างที่เป็นของใหม่ ได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว ความเป็นผู้นำและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม

พิกุล นามสูง :2565 ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัว ดำเนินการปฏิรูป การจัดการเรียนรู้ โดยไม่ใช่แค่การปฏิรูปเพียงครั้งคราว แต่ต้องเป็นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านสาระวิชาหลัก และทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย 3 ทักษะ คือทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร

สรุปได้ว่า ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นแนวทางการศึกษาเพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว โดยเครือข่าย P21 (Partnership for QUOTE Century Skills) เครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ได้กำหนด ทักษะการเรียนรู้ 3RSX7Cs ประกอบด้วย 3Rs คือ Reading (อ่านออก), (W)riting (เขียนได้), และ (A)Rithmetic (คิดเลขเป็น) และ 7Cs ได้แก่ Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะในการแก้ปัญหา) Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม) Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความ ต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ) Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ) Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร) Career and Learning skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

ศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงของ เศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร อย่างรวดเร็ว ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยการสื่อสารไร้พรมแดนและเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย ส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และรุนแรง เป็นผลมาจากการ เข้าถึงนวัตกรรม เทคโนโลยีดิจิทัล สู่การปรับตัวเป็นยุค New Normal และ Next Normal ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตใหม่ ที่ต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เตรียมรับการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และมีทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยมีทักษะที่สำคัญคือ 3Rs (Reading, (W)riting, (A)rithmetic) และ 7Cs ซึ่งรวมถึงทักษะการคิด วิचारณญาณ การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ ความเข้าใจวัฒนธรรม การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการเรียนรู้ต่อเนื่อง เพื่อเตรียมรับมือและสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่าการบริหารการศึกษามีความหมายถึง กระบวนการบริหารจัดการเรียนรู้เพื่อความสำเร็จของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ถวิล เกษสุพรรณ. (2552) บริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงานหรือกิจกรรมต่างๆ ทางการศึกษาที่บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมมือกันดำเนินงาน โดยใช้ทรัพยากรการบริหาร เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพของสังคมตามวัตถุประสงค์ที่ได้ กำหนดไว้

ทรงวิทย์ ชูวงศ์. (2550)การบริหารการศึกษา หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลปะในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้และความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคม แห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สมเดชสาวันดี, 2553) เป็นการดำเนินการของกลุ่มบุคคลในการบริหารจัดการในด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และการบริหารทั่วไป โดยยึดหลักการกระจายอำนาจหลักการมีส่วนร่วม หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน หลักการบริหารตนเอง หลักการตรวจสอบถ่วงดุลเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้สามารถพัฒนาคน (นักเรียน) ให้มีคุณภาพ และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

พระครูสังฆรักษ์ ไชยรัตน์ชยรัตน์, Ph.D.(2558 หน้า 322) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์การโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่างๆอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เป็นการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ระเบียบ โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

พระมหากันดินันท์ เฮงสกุล (2564) ได้กล่าวว่าการบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมทางการศึกษา ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารเพื่อให้บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่างๆ ในการบริหารอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการเรียนรู้ที่ได้วางไว้

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลดำเนินการร่วมกันอย่างมีระบบ โดยใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้และความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

พระครูสุจริยวัฒน์ (2561 หน้า 8) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษาทำให้เกิดความเจริญงอกงามต่อการพัฒนาการทุกด้านของมนุษย์ ก่อให้เกิดคุณค่าต่างๆมากมาย ซึ่งเป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกันของสังคม เป็นการเตรียมคนให้พร้อมเพื่อการเผชิญกับโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง

สุภรณ์ สภาพงศ์ (2543) กล่าวถึงความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิรูปโรงเรียน และการปฏิรูปการเรียนรู้ที่แสดงถึงความสำคัญของการบริหารจัดการศึกษา ไว้ว่า “..ถ้าอยากให้สังคมของเราเป็นอย่างไร เราก็ต้องทำโรงเรียนของเราให้เป็นอย่างนั้น..”และ “..ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่เป็นหลักสำคัญที่จะนำโรงเรียนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโรงเรียน..” ดังนั้นการบริหารจัดการศึกษาซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาโรงเรียน สังคมและประเทศชาติ

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545) กล่าวถึง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในมาตรา 6 ได้กำหนดความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นการบริหารจัดการศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคนไทยให้บรรลุความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของระเทศ

ธีระ รุญเจริญ (2546) กล่าวถึงความสำคัญในการบริหารการศึกษา ในแง่ของกระบวนการทำงานว่าจำเป็นจะต้องอาศัยการบริหารจัดการที่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงาน ทั้งระดับกระทรวง ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา เพราะในแต่ละระดับต่างก็มีบทบาทอำนาจหน้าที่ต่างกัน ระดับกระทรวงจะกำหนดนโยบาย มาตรฐาน การประเมินผล การจัดการศึกษา และการสนับสนุนทรัพยากรให้แก่หน่วยปฏิบัติระดับเขตพื้นที่การศึกษามีอำนาจหน้าที่ในการประสานงานทุกระดับ ส่งเสริมสนับสนุนด้านต่างๆ แก่สถานศึกษา และระดับสถานศึกษาเป็นหน่วยจัดการศึกษาอย่างแท้จริงเพราะคุณภาพการศึกษาจะเป็นอย่างไรอยู่ที่การบริหารจัดการในระดับนี้

(พระครูสังฆรักษ์ ไชยรัตน์ชยรัตน, Ph.D.:2558) การบริหารการจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการศึกษา โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลโดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆตามสภาพการณ์ของสถานศึกษา

สรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษาได้ว่า การบริหารการศึกษาทำให้เกิดการพัฒนา มนุษย์ในทุกๆด้านซึ่งเป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกันของสังคม โดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆตาม

สภาพการณ์ของสถานศึกษาเพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายและเกิดประสิทธิผล เป็นการเตรียมคนให้พร้อมรับมือกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง

ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการบริหาร

(วิโรจน์ สารรัตนะ 2555, หน้า 1) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (efficient) และประสิทธิผล (effective) โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหาร (administrative functions) ซึ่งหน้าที่ทางการบริหารนี้ นักทฤษฎีจำแนกต่างกัน เช่น Henri Fayol และ Luther Halsey Gulick

ทฤษฎี POCCC (นันทิชา โชติพิทยานนท์ n.d. หน้า 44) แนวคิดของ Henri Fayol วิศวกรเหมืองแร่และนักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียง โดยเขาได้สรุปหลักทฤษฎีไว้ว่า หากวันหนึ่งคุณต้องอยู่ในสถานะที่ต้องใช้คนจำนวนมากๆ ในการทำงานแล้วละก็ หัวใจของการบริหารจัดการเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายนั้นมียอดประกอบ 5 ปัจจัย

P -Planning การวางแผน ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อองค์กร และ กำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้ เพื่อสำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

O -Organizing การจัดการองค์การ งานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักรสิ่งของและตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสม ในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

C -Commanding การบังคับบัญชาสั่งการ หน้าที่ในการสั่งงานต่าง ๆ ของผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะทำให้สำเร็จผลด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีและจะต้องเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชา

C -Coordinating การประสานงาน จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

C -Controlling การควบคุม ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพที่สุด

ทฤษฎี POSDCoRB (ฐานิศรา กาบบัวศรี 2562) ลูเธอร์ กุลลิค (Luther Halsey Gulick) ชาวอเมริกัน เจ้าของทฤษฎีจุดเด่นก็คือ ทฤษฎีองค์กร (Organization Theory) เป็นการพัฒนาแนวความคิดต่อยอดมาจากแนวคิดของ Henri Fayol จุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดประกายความคิดของ Gulick มีลักษณะเหมือน Taylor ตรงที่ไปเห็นสภาพการทำงานของคนงานในโรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพทำให้เกิดแรงบันดาลใจ การทำงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพไม่ใช่ว่าจะแสดงถึงความซึ่กเกียจอย่างเดียวยังแต่ยังหมายถึงการซึ่กเกียจด้วย เพราะการซึ่กเกียจก็เท่ากับโกงเวลาของราชการ

องค์ประกอบ POSDCoRB

POSDCoRB คือ หลักในการบริหารจัดการองค์กรที่ใช้กันทั้งในภาครัฐและเอกชนที่ผู้มีอำนาจบริหารมีหน้าที่และบทบาทการบริหารอยู่ 7 ประการดังนี้

P - Planning: การวางแผน หมายถึง การกำหนดแนวทางการดำเนินงานไว้ล่วงหน้า เพื่อให้การทำงานเป็นระบบและมีเป้าหมายชัดเจน การวางแผนที่ดีควรครอบคลุมทุกขั้นตอน มีความยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ประกอบด้วยขั้นเตรียมการ วิเคราะห์ วางแผน และประเมินผล เป็นรากฐานสำคัญในการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมาย

O -Organizing: การจัดองค์กร หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับงานเช่น การแบ่งงาน (Division of Work) เป็นกรม กอง ฝ่าย หรือ แผนก โดยอาศัยปริมาณงาน คุณภาพงาน หรือจัดตามลักษณะเฉพาะของงาน (Specialization) ภาครัฐให้ความสำคัญกับโครงสร้างการบริหาร การจัดลำดับขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา ลำดับขั้นตอนการตัดสินใจเป็นรูปเจตีย์ คือ ผู้บริหารอยู่ยอดแหลมของเจตีย์แล้วมีผู้มีอำนาจตามภารกิจรองลงมาตามลำดับ จนถึงหน่วยปฏิบัติการดำเนินงานเน้นที่ความสำเร็จของงานเป็นหลัก องค์ประกอบในการจัดองค์กร มีดังนี้ ภารกิจและวัตถุประสงค์ขององค์กร ขอบข่าย ความรับผิดชอบของงานในองค์กร สายการบังคับบัญชา จำนวนบุคลากรและการประเมินผลและควบคุมงาน

S -Staffing: การจัดบุคลากรปฏิบัติงาน หมายถึง การวางแผนกำลังคน การสรรหา คัดเลือก แต่งตั้ง พัฒนา และประเมินผลบุคลากร เพื่อให้เหมาะสมกับตำแหน่งงานและภารกิจขององค์กร รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดี สวัสดิการ ค่าตอบแทนที่เหมาะสม เพื่อให้บุคลากรทำงานได้อย่างเต็มศักยภาพและมีความสุขในการทำงาน

D -Directing: การอำนวยการ หมายถึง การควบคุมและชี้แนะให้บุคลากรปฏิบัติงานตามเป้าหมายขององค์กร โดยใช้ทักษะภาวะผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ การจูงใจ และการตัดสินใจอย่างเหมาะสม ผู้บริหารต้องมีศิลปะในการบริหารเพื่อสร้างความร่วมมือ การสร้างขวัญกำลังใจ และการติดตามงานอย่างต่อเนื่อง

C -Coordinating: หมายถึง การเชื่อมโยงส่วนงานต่าง ๆ ให้ทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ป้องกันความซ้ำซ้อน ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความเข้าใจร่วมกันในองค์กร การประสานงานต้องมีการสื่อสารที่ดี ทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้ทุกฝ่ายเดินหน้าไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

R -Reporting: การรายงาน หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของบุคลากรระดับต่าง ๆ ในหน่วยงานเป็นกระบวนการและเทคนิคของการแจ้งให้ผู้บังคับบัญชาตามชั้นได้ทราบถึงผลการปฏิบัติงาน โดยที่มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) ในองค์กรอยู่ด้วย เพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกหน่วยงานได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่า ก้าวหน้าไปเพียงใด

มีความคืบหน้าของกิจการอย่างสม่ำเสมอ การรายงานผลการปฏิบัติงานเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้ระบบสารสนเทศในการประมวลผลของรายงานรายงานที่ได้นั้นต้องให้ข้อมูลที่พอดีกับงานที่จะใช้ไม่มากไม่น้อยจนเกินไป ข้อมูลต้องตอบคำถามที่ต้องการได้อย่างถูกต้อง เที่ยงตรงและทันเวลา รายงานมีลักษณะ 2 ลักษณะ คือ รายงานขณะปฏิบัติงานเป็นการรายงานตามขั้นตอนการปฏิบัติงาน และการรายงานเมื่อสิ้นสุดแผนงาน เป็นการรวบรวมผลการดำเนินงานทั้งหมด

B –Budgeting: การงบประมาณ เป็นภารกิจที่เกี่ยวกับการจัดทำงบประมาณ การวางแผน การทำบัญชี การควบคุมเกี่ยวกับการเงินและการคลัง งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหาร การดำเนินงานต้องอาศัยเงินงบประมาณโดยเฉพาะส่วนราชการที่ไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น เงินเดือน การก่อสร้างอาคาร สามารถแบ่งลักษณะงบประมาณได้ 2 ภาค คือ งบประมาณภาครัฐการจัดสรร (Bureaucratic Budgeting) จัดทำโดย กระทรวงทบวง กรมต่าง ๆ ไปตามความจำเป็น โดยจัดสรรตามแผนงานโครงการ และงบประมาณของภาคเอกชน(Private Budgeting) เป็นทุนที่บริษัท ห้างร้านได้มาจากการระดมทุน เช่น หุ้น เงินกู้จากแหล่งธุรกิจ หรืออาจมาจากทุนส่วนตัวในการบริหารจัดการมาจากคณะกรรมการตามแผนงานที่คณะกรรมการได้กำหนดนโยบายหรือกลยุทธ์ไว้

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการบริหาร เป็นหลักการที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการและการสั่งการ คน ทรัพยากร เวลา ที่เป็นระบบเพื่อความสำเร็จและเป้าหมายขององค์กร อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น ทฤษฎี POCCC เป็นหลักการบริหารจัดการเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายมีองค์ประกอบ คือ การวางแผน (Planning) การจัดการองค์กร (Organizing) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) การควบคุม (Controlling) POSDCoRB คือ หลักในการบริหารจัดการองค์กรที่ใช้กันทั้งในภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดการองค์กร (Organizing) การจัดการด้านบุคลากร (Staffing) การควบคุมสั่งการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Report) การจัดการงบประมาณ (Budgeting)

การบริหารการศึกษา คือกระบวนการดำเนินงานและการบริหารจัดการทรัพยากรและกิจกรรมทางการศึกษา อย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน โดยใช้หลักการบริหาร เช่นการวางแผน การจัดการ การสั่งการ การประสานงาน การรายงาน และการควบคุม เพื่อให้ระบบการศึกษาสามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สมหมาย อ่าตอนกลอย (2556 หน้า 6) ในการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสถานศึกษาจะต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ และ 3.ทักษะด้านสารสนเทศ

สื่อและเทคโนโลยี จึงเป็นภาระที่สำคัญของผู้บริหารที่จะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษาให้ประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเอง คิดหายุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการใหม่ ๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน ให้มีความสำคัญกับความสัมพันธ์ของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร และนอกองค์กร ให้ความสนใจต่อวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งผลลัพธ์ ใส่ใจในเรื่องของศาสตร์ทางการสอนที่เหมาะสม และต้องเข้ามารับบทบาทในการเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของครู ปรับเปลี่ยนเนื้อหาตามหลักสูตรควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ให้กับครูผู้สอน ส่งเสริมให้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาให้สูงขึ้น รวมทั้งปรับบทบาทในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถ และมีทักษะทัดเทียมเป็นที่ยอมรับของชาติอื่น และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

พิกุล นามสูง (2565 หน้า 42) การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษา ปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ ปรับกระบวนทัศน์การบริหารสถานศึกษา และผู้ที่เป็นกลไกสำคัญคือ ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งจะต้องมีทักษะการบริหารในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 ทักษะ คือ (1) ทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ (2) ทักษะการสื่อสาร (3) ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล (4) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เพื่อนำพาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ สามารถสนองต่อการแข่งขันและทันสมัย เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

กฤติญา บุญสินชัย และ เอกราช โสมจิตพิมานเวช (2567 หน้า 436-437) การจัดศึกษาและการเรียนรู้ควรมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคนในฐานะพลเมืองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอย่างสมดุลมีทักษะจำเป็นและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข มีภาวะผู้นำการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมแรงบันดาลใจให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย การเรียนรู้เพื่อบ่มเพาะความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการรังสรรค์สิ่งใหม่ๆ การเรียนรู้เพื่อปลูกฝังจิตสาธารณะ ยึดประโยชน์ส่วนรวมและการเรียนรู้เพื่อการนำไปปฏิบัติ มุ่งสร้างการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ พึ่งพาตนเองได้ และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ทั้งนี้ หลักสูตรและวิธีการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ควรจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มิใช่การจดจำเนื้อหาวิชา เน้นการ

เรียนรู้ที่เกิดจากความต้องการของผู้เรียนอย่างแท้จริงและลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง และต่อยอดความรู้ที่ได้ด้วยตนเอง ผู้สอนต้องสามารถสร้างและออกแบบสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ที่มีบรรยากาศเกื้อหนุนและเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ การเชื่อมโยงความรู้หรือ

แลกเปลี่ยนความรู้กับชุมชนและสังคมโดยรวม จัดการเรียนรู้ผ่านบริบทความเป็นจริง และการสร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าถึงสื่อเทคโนโลยี เครื่องมือ และแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

ผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ในศตวรรษที่ 21 เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งต่อการบริหารจัดการ การศึกษา และมีบทบาทในการกำหนดทิศทาง นโยบาย ในการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้บริหารที่จะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเอง คิดหายุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการใหม่ ๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน ให้มีความสำคัญกับความสัมพันธ์ของ ผู้ปฏิบัติงานในองค์กร และนอกองค์กร นอกจากนี้ผู้บริหารสถานศึกษายังเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ และมีอิทธิพลสูงสุดต่อคุณภาพของผลลัพธ์ที่เกิดจากการบริหาร ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาในยุคใหม่ จึงต้องมีคุณลักษณะโดดเด่นเหมาะสม มีความรู้เชิงทฤษฎี ทักษะ บทบาทหน้าที่ คุณธรรม และประสบการณ์ทางการบริหารการศึกษายุคใหม่ เพื่อนำพาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ สามารถตอบสนองการแข่งขัน และทันสมัยเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 คือ พัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้วิชาหลัก และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ รวมถึงทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี โดยผู้บริหารจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทาง นโยบาย ในการจัดการศึกษา ผู้บริหารต้องสามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง คิดหา ยุทธศาสตร์ใหม่ๆ สร้างความสัมพันธ์ในและนอกองค์กร จึงจำเป็นต้องมีทักษะการบริหารในศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ นอกจากนี้ผู้บริหารสถานศึกษายังเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ นำพาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ และก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องมุ่งเน้นการพัฒนานักเรียนให้มีทักษะทั้งด้านวิชาความรู้และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 สนับสนุนการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียนเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองมีความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้หลักการในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน ผู้บริหารจำเป็นต้องเป็นผู้ที่เข้าใจและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง คิดวางยุทธศาสตร์ใหม่ๆ และส่งเสริมการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา นอกจากนี้ ผู้บริหารยังต้องสนับสนุนการพัฒนาครูให้สามารถปรับปรุงรูปแบบการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ยกกระดับคุณภาพการศึกษาโดยใช้การบริหารที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ดังนั้น ผู้บริหารจึงควรเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา

มีทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล รวมถึงทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ สร้างความสัมพันธ์ในองค์กร เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

เอกสารอ้างอิง

- กฤติญา บุญสินชัย, & เอกราช โขจิตพิมานเวช. (2567). กลยุทธ์การบริหารจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/lywSo>
- ชัยทวี เสนะวงศ์. (2564). การฟื้นฟูองค์กรยุค PostCovid-19 (ตอนที่ 1). สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/bMf5P>
- ฐานิสรา กาบบัวศรี. (2562). เทคนิคและกระบวนการ POSDCoRB (Process and Technique of POSDCoRB). สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/tYbkr>
- ถวิล เกษสุพรรณ. (2552). การศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารงานโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ทรงวิทย์ ชูวงศ์. (2550). กระบวนการบริหารจัดการของสถานศึกษาในการส่งเสริมพฤติกรรมด้านความปลอดภัยแก่นักเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านทุ่งเจดีย์ (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- นันทิชา โชติพิทยานนท์. (ไม่ปรากฏปี). องค์การและการจัดการ. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/F3il7>
- พัทธรินทร์ โลหา. (2561). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/659944>
- พิกุล นามสูง. (2565). การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารนวัตกรรมการบริหารการศึกษา, 1(2), 41–42. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/hfQIY>
- พระครูสุธีจริยวัฒน์. (2561). พื้นฐานทางการบริหารการศึกษา. ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์.
- พระครูสังฆรักษ์ ไชยรัตน์ ชยรัตน์. (2558). การบริหารการศึกษา. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, 6(1), 322–333. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.asia/jYkKR>
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2561). ปรัชญาการเมืองยุคหลังสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/EMvVx>
- มารุต พัฒนาผล. (2562). ยุคหลังดิจิทัล (Post-digital era). สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/zLk0o>

- มนตรี รุญเจริญ. (2546). การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ข้าวฟ่างจำกัด.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. (2545). ปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์.
- สมหมาย อ๋าดอนกลอย. (2556). บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, 7(1), 6. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/K6fhz>
- สุภรณ์ สภาพงศ์. (2543, อ้างถึงใน พระครูสังฆรักษ์ ไชยรัตน์ ชยรัตน, 2558). การบริหารการศึกษา. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.asia/jYkKR>
- สุวดี อุปปินใจ, & พูนชัย ยาวีราช. (2562). การจัดการชั้นเรียนยุคดิจิทัล. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/tmgdJ>
- เสกสันต์ พันธุ์บุญมี. (2564). Digital Transformation จาก New Normal สู่ Next Normal. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/bDfvR>
- อุทิศ บำรุงอาชีพ. (2566). นวัตกรรมสร้างสรรค์เพื่อการเรียนรู้สู่ความเป็นพลเมืองดิจิทัล (พิมพ์ครั้งที่ 1 ฉบับปรับปรุง). ชลบุรี: ชลบุรีการพิมพ์.
- วรารัตนา ทองนพคุณ. (2556, อ้างถึงใน ฐิตินันท์ ดาวศรี, 2556). แนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/t9UZg>
- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, & อธิป จิตตฤกษ์. (2556, อ้างถึงใน ฐิตินันท์ ดาวศรี, 2556). แนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/t9UZg>
- วิชัย วงษ์ใหญ่, & มารุต พัฒนาผล. (2562). Disruptive Teacher ครูผู้ทำลายล้างการสอนแบบเดิมๆ. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/Kn0LJ>
- วิชัย วงษ์ใหญ่, & มารุต พัฒนาผล. (2563). บุคคลแห่งการเรียนรู้ในโลก VUCA. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/jqULa>
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2555). แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารทางการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ.
- Woller, M. G. (1997). Public administration and postmodernism: Editor's introduction. The American Behavioral Scientist, 41(1), 9–11.
- Mackeyrisen. (2560). เป็ดนโยบาย Society 5.0 ของญี่ปุ่น. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.at/f6FLT>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Educational Administration in the 21st Century

ภัทรวดี ชันธะมูล^{1*}, พระสุธีวรชिरธรรม^{2*}

Pataravadee Kantamoon ^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการศึกษายุคใหม่ที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม โดยมีประเด็นข้อค้นพบสำคัญคือ 1) เรื่องแนวคิดศตวรรษที่ 21 คือ การเชื่อมโยงทางดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) ผลกระทบต่อการศึกษา ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรส่งผลให้สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน และการใช้ทรัพยากรเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว 3) การบริหารการศึกษาแบบใหม่ ที่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาทักษะในการปรับตัว นำเทคโนโลยีมาใช้ และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมภายในองค์กร นำแนวทางการบริหารที่มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการพัฒนาทักษะเชิงนวัตกรรมในระบบการศึกษา โดยนำทฤษฎีการบริหารและภาวะผู้นำที่ยืดหยุ่นเข้ามาใช้เพื่อสร้างการเรียนรู้แบบองค์รวมสำหรับผู้เรียน รูปแบบการบริหารแบบผสมผสาน (Hybrid Management Model) ที่เชื่อมโยงการบริหารแบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาภาวะผู้นำดิจิทัล (Digital Leadership) สำหรับผู้บริหารการศึกษา และแนวทางการสร้างนวัตกรรมการบริหารการศึกษาที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ทั้งนี้เพื่อปรับตัวและตอบสนองต่อความท้าทายใหม่ในยุคดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

คำสำคัญ : การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to present concepts and key elements that influence modern education that is facing technological and social changes. The key findings are: 1) The concept of the 21st century: digital connectivity, the transformation to a knowledge-based

economy, and lifelong learning. 2) The impact on education: Technological advances and demographic changes have resulted in educational institutions having to adjust their curricula, teaching and learning management, and resource utilization to meet the diverse and rapidly changing needs of learners. 3) New educational administration: Educational administrators must develop adaptive skills, use technology, and promote innovative learning within the organization. They must apply management approaches that use digital technology and develop innovative skills in the education system by using flexible management and leadership theories to create holistic learning for learners. A hybrid management model that links traditional management with digital technology, the development of digital leadership for educational administrators, and approaches to creating innovative educational administration that responds to future changes is to adapt and respond to new challenges in the rapidly changing digital age.

Keywords: Educational administration, 21st century

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน โลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การศึกษาในฐานะเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ทั้งการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอน และการบริหารจัดการองค์การศึกษาให้มีประสิทธิภาพ (วิจารณ์ พานิช, 2555) ในยุคศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งส่งผลกระทบอย่างมากต่อการศึกษา ระบบการศึกษาจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ให้แก่ผู้เรียน (Trilling & Fadel, 2009) การบริหารจัดการสถานศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการปรับเปลี่ยนการศึกษาให้ทันสมัยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี และทักษะชีวิตและการทำงาน (Partnership for 21st Century Learning, 2019) ในการนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญ

ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของศตวรรษที่ 21 (Dufour & Marzano, 2011)

1. แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ การเชื่อมโยงของโลกผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Connectivity) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

ในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมจากแหล่งข้อมูลวิชาการระดับนานาชาติที่มีความน่าเชื่อถือ ดังนี้

Partnership for 21st Century Learning (P21) หรือ P21 ซึ่งเป็นองค์กรระดับโลกที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยในปี 2019 ได้เสนอกรอบแนวคิดเกี่ยวกับทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษนี้ ซึ่งประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี และทักษะชีวิตและการทำงาน (Partnership for 21st Century Learning, 2019)

Care และ Kang ได้ทำการศึกษาแนวโน้มของทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 และสรุปว่า นอกจากทักษะด้านวิชาการแล้ว ทักษะอื่นๆ เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ความเป็นผู้นำ และการแก้ปัญหา มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสถานศึกษาต้องให้ความสำคัญและพัฒนาทักษะเหล่านี้ให้แก่ผู้เรียน (Care & Kang, 2020)

Fullan และ Gallagher ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ต้องมุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ดิจิทัลในสถานศึกษา (Fullan & Gallagher, 2020)

Voogt และ Roblin ได้ทำการสังเคราะห์แนวคิดและกรอบการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 จากองค์กรและนักวิชาการระดับนานาชาติ พบว่า มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน (Voogt & Roblin, 2012)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดของนักวิชาการระดับนานาชาติมีความสอดคล้องกันในเรื่องความจำเป็นที่สถานศึกษาจะต้องพัฒนาทักษะที่หลากหลายให้แก่ผู้เรียน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการดำรงชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21

นอกจากการทบทวนวรรณกรรมระดับนานาชาติแล้ว ผู้เขียนยังได้ศึกษามุมมองของนักวิชาการชาวไทยเกี่ยวกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นความสำคัญของการส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสร้างนวัตกรรม ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเรียนรู้ (วิจารณ์ พานิช, 2561) ในบริบทของประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (นฤมล นิรันดร์, 2564)

โดยยังมีแนวคิดด้านแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อตอบสนองทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยเน้นความสำคัญของการบูรณาการทักษะด้านต่างๆ เข้ากับเนื้อหาวิชาการ (ศิริชัย กาญจนวาสี และ ทศนีย์ ศิริโชติ, 2562) และแนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ 21 โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารและการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารให้สอดคล้องกับยุคสมัย (ดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ, 2563)

ในขณะที่ เกษม บำรุงเวช ได้ศึกษาความสอดคล้องของหลักสูตรการศึกษากับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 และพบว่า ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเสริมสร้างทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ (เกษม บำรุงเวช, 2564)

โดยจะเห็นได้ว่า นักวิชาการไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการศึกษา ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการบริหารสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง ศตวรรษที่ 21 จึงหมายถึง ยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต การทำงาน และการเรียนรู้ของมนุษย์ (Trilling & Fadel, 2009) การศึกษาในยุคนี้จึงต้องมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต

1.1 องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21 ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคสมัยที่โลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การเชื่อมโยงของโลกผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Connectivity) เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงการติดต่อสื่อสารและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ทั่วโลก ทำให้เกิดความเชื่อมโยงแบบไร้พรมแดน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว

2. การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) โครงสร้างเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่อยู่บนพื้นฐานของอุตสาหกรรมและทรัพยากรธรรมชาติ มาเป็นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และนวัตกรรม

3. การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ ทำให้ความรู้และทักษะที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต บุคคลจึงจำเป็นต้องมีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

4. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ในศตวรรษที่ 21 สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญ และต้องมีความเข้าใจและเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม

ดังนั้น การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงต้องสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีความพร้อมและสามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของโลกในยุคปัจจุบัน และองค์ประกอบสำคัญของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย

1. ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Skills) ประกอบด้วย การคิดวิเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกัน
2. ทักษะด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ประกอบด้วย การรู้เท่าทันสื่อ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการจัดการข้อมูล
3. ทักษะชีวิตและการทำงาน ประกอบด้วย ความยืดหยุ่นและการปรับตัว ภาวะผู้นำ และทักษะทางสังคมและวัฒนธรรม

1.2 ผลกระทบของศตวรรษที่ 21

ผลกระทบหลักๆ จากการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ต่อการศึกษา ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการเรียนรู้ เช่น ใช้คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต และแอปพลิเคชันออนไลน์ ความต้องการทักษะด้านดิจิทัลจากผู้เรียนและผู้สอนเพิ่มมากขึ้นโอกาสเข้าถึงแหล่งความรู้ออนไลน์มากขึ้น แต่ต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์และคัดกรองข้อมูล
2. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภาษาเพิ่มมากขึ้น ในสถานศึกษา ความต้องการผู้สอนที่มีความรู้และทักษะในการจัดการเรียนการสอนกับความหลากหลายและความจำเป็นในการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียน

3. การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและโอกาสในชีวิตเพิ่มสูงขึ้นความต้องการทักษะใหม่ๆ ที่ตอบสนองความต้องการในตลาดแรงงานเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วความจำเป็นในการปรับหลักสูตรและวิธีการจัดการเรียนการสอนให้ทันสมัยและตอบโจทย์ความต้องการของตลาด

4. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ความตระหนักและความจำเป็นในการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น การปรับหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และความจำเป็นในการปรับวิถีการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

สรุปการเปลี่ยนแปลงของโลกใน 21 ศตวรรษส่งผลกระทบต่อการศึกษา ผู้เรียน ผู้สอน และวิถีการใช้ชีวิตในด้านต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมา ส่งผลให้เกิดความท้าทายในการปรับตัวและการพัฒนาระบบการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว

โดยประเด็นสำคัญที่เห็นได้จากการวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ต่อการศึกษา ผู้เรียน ผู้สอน และการใช้ชีวิต คือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเรียนรู้ทั้งจากผู้เรียนและผู้สอนมีความสำคัญมากขึ้น ความหลากหลายทางด้านประชากรในสถานศึกษาเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ต้องมีการปรับตัวและพัฒนาความสามารถของผู้สอน ทักษะที่ตอบสนองต่อความต้องการในตลาดแรงงานเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้ทันสมัยการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมส่งผลต่อความจำเป็นในการเรียนรู้และปรับวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ข้อมูลที่ให้ในเอกสารนี้ครอบคลุมสาระสำคัญเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ

1.3 การปรับตัวด้านการศึกษาในศตวรรษที่ 21

1. ด้านการจัดการเรียนการสอน การปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนเป็นแบบ Active Learning โดยจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน และการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning)

2. ด้านผู้เรียน ผู้เรียนต้องพัฒนาทักษะดิจิทัล การเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมถึงการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

3. ด้านผู้สอน ครูต้องการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง และการปรับบทบาทจากผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้

2. แนวคิดและทฤษฎีการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยทฤษฎีการบริหารที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและสร้างความร่วมมือ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร ประกอบด้วย ทฤษฎีการบริหารแบบคลาสสิก (Classical Management Theory) เน้นหลักการจัดระเบียบองค์กร โครงสร้างอำนาจและการสั่งการ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Human Relations Theory) ให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านมนุษย์สัมพันธ์และแรงจูงใจ และทฤษฎีระบบเปิด (Open Systems Theory) มององค์กรเป็นระบบที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management Theory) การกระจายอำนาจ การตัดสินใจร่วมกัน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ทฤษฎีการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management Theory) การวางแผนการเปลี่ยนแปลง การจัดการความต้านทาน การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ และทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theory) เป็นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การกระตุ้นทางปัญญาและมีการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

2.1 ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายฝ่ายร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่างๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล เพื่อให้บุคคลพัฒนาตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2553)

การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการในการใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรทางการศึกษา ประกอบด้วยกระบวนการ วางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม ตามทัศนะของ Sergiovanni และ Carver (1980) การบริหารการศึกษา หมายถึง "กระบวนการในการใช้ทรัพยากรและความพยายามของบุคลากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรทางการศึกษา (Sergiovanni, T.J. & Carver, F.D.1980)

Kimbrough และ Nunnery (1988) ให้ความหมายว่า "การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ในการจัดการทรัพยากรและกิจกรรมต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ส่วน Lunenburg และ Omstein (2004) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "การบริหารการศึกษาหมายถึง การใช้กระบวนการ วางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรทางการศึกษา (Lunenburg, F.C. & Omstein, A.C.2004)

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการจัดการและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการวางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม เพื่อพัฒนาบุคคลและบรรลุเป้าหมายขององค์กรทางการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม

2.2 ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งมีผลกระทบต่อการเรียนรู้ของนักเรียนและความสำเร็จของระบบการศึกษาโดยรวม นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสำคัญกับการบริหารการศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาและการเรียนรู้ในยุคปัจจุบัน ช่วยให้สถาบันการศึกษามีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาอย่างคุ้มค่าและพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอนและการบริการทางการศึกษา ประกอบด้วย 1) การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ดี ตามที่ Fullan (2020) ชี้ให้เห็นว่าการบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาโรงเรียน การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมช่วยเพิ่มขวัญและกำลังใจให้กับทั้งครูและนักเรียน ส่งผลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ดียิ่งขึ้น 2) การพัฒนาผู้นำทางการศึกษา Hallinger และ Heck (2019) ระบุว่า ผู้นำทางการศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและวิสัยทัศน์ของโรงเรียน การบริหารที่ดีจะช่วยสร้างผู้นำที่สามารถจัดการกับความท้าทายต่าง ๆ และนำพานักเรียนไปสู่ความสำเร็จ ผู้นำที่มีความสามารถสามารถสร้างแรงบันดาลใจและมอบความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพให้กับครูและนักเรียน 3) การใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ ซึ่งการบริหารการศึกษาที่มีข้อมูลเป็นพื้นฐานช่วยให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามที่ Coburn และ Penuel (2016) ได้กล่าวไว้ การใช้ข้อมูลในการพัฒนาแนวทางการสอนและการประเมินผลช่วยให้โรงเรียนสามารถปรับปรุงการเรียนการสอนได้ตรงตามความต้องการของนักเรียน 4) การตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง ในยุคที่เทคโนโลยีและสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบริหารการศึกษาต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้ ตามการศึกษาโดย Zhao (2022) ระบบการศึกษาที่มีความสามารถในการปรับตัวจะสามารถรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ ได้ดีกว่า เช่น การเรียนออนไลน์และการศึกษาแบบผสมผสาน

โดยสรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษาไม่สามารถมองข้ามได้ การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ดี พัฒนาผู้นำทางการศึกษา ใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ และการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยที่ช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาและเสริมสร้างศักยภาพของนักเรียนในอนาคต

3. การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทักษะและความสามารถของผู้เรียนให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกยุคปัจจุบัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเชื่อมโยงของข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนส่งผลให้รูปแบบการศึกษาต้องปรับตัวเพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีทักษะที่หลากหลาย ทั้งความสามารถทางวิชาการ การคิดเชิงวิพากษ์ ทักษะในการทำงานร่วมกัน และทักษะการแก้ปัญหา การบริหารการศึกษาจึงต้องตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป โดยใช้การจัดการที่ยืดหยุ่นและเน้นที่การพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน บทบาทของผู้บริหารการศึกษาไม่เพียงแต่จะอยู่ในฐานะผู้ควบคุมหรือกำกับเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงและการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางการศึกษา ที่จะช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและมีความเกี่ยวข้องในยุคสมัยใหม่ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้รับการศึกษาโดยผู้เชี่ยวชาญจากหลายประเทศ ทั้งในแง่ของแนวทางการบริหารเพื่อความเท่าเทียมทางการศึกษา การปรับใช้เทคโนโลยี และการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ตอบโจทย์ศตวรรษใหม่ โดยข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญ

จากการศึกษาของ Hargreaves & Fink (2006) พบว่า การบริหารการศึกษาที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ ความลึก ความยั่งยืน ความกว้าง ความยุติธรรม ความหลากหลาย ความมีทรัพยากร และการอนุรักษ์ งานวิจัยของ Fullan (2020) เสนอว่า การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลต้องมุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาความเป็นผู้นำทางเทคโนโลยี และการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ดิจิทัล และการศึกษาของ Robinson (2018) ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาภาวะผู้นำทางการศึกษาที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม และการพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นการบริหารที่ต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ การบริหารจึงต้องมีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ และมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต โดย Sergiovanni และ Carver (1980) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาคือกระบวนการใช้ทรัพยากรและความพยายามของบุคลากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรทางการศึกษา

Kimbrough และ Nunnery (1988) ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ในการจัดการทรัพยากรและกิจกรรมต่างๆ ในสถาบันการศึกษา เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ Lunenburg และ Ornstein (2004) อธิบายว่า การบริหารการศึกษาหมายถึง การใช้กระบวนการวางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรทางการศึกษา โดย Hoy และ Miskel (2008) มองว่า การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของสมาชิกในองค์กรเพื่อใช้ทรัพยากรให้บรรลุเป้าหมายการศึกษา ซึ่ง Owens และ Valesky (2011) ระบุว่า การบริหารการศึกษาประกอบด้วย การวางแผน จัดองค์กร สั่งการ และควบคุม เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิผล

การบริหารการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับศตวรรษที่ 21 ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และทักษะที่จำเป็นในอนาคต โดยแนวทางเหล่านี้ได้รับการสังเคราะห์จากข้อคิดเห็นของนักวิชาการทั้งในไทยและต่างประเทศ ดังนี้

1. การพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม (Holistic Student Development) นักวิชาการ เช่น Sir Ken Robinson เน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนในทุกมิติทั้งด้านวิชาการและคุณลักษณะส่วนบุคคล เช่น ความคิดสร้างสรรค์ การคิดวิเคราะห์ และการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่หลากหลายสอดคล้องกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นักการศึกษาไทยบางท่าน เช่น ดร.อมร วรรตน์วงศ์ เสนอว่า สถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับทักษะทางสังคมและอารมณ์ไปพร้อมกับทักษะทางวิชาการ

2. การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ (Creative Use of Technology) นักวิชาการอย่าง Eric Sheninger มองว่าเทคโนโลยีควรเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันในห้องเรียน แทนที่จะเป็นเพียงแหล่งข้อมูล นักวิชาการไทยอย่าง รศ.ดร.วิศิษฐ์ หิรัญเดชา กล่าวถึงการใช้เทคโนโลยีในลักษณะที่ช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่มีการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น (Active Learning) ทำให้ผู้เรียนสามารถทดลอง คิดค้น และร่วมมือกันมากขึ้น สถานศึกษาควรมีระบบจัดการเรียนรู้ (LMS) และสื่อการเรียนรู้ดิจิทัลที่มีคุณภาพ

3. การบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและคล่องตัว (Flexible and Adaptive Management) ศตวรรษที่ 21 มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่แน่นอนในหลายๆ ด้าน ซึ่งทำให้การบริหารการศึกษาจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นมากขึ้น นักวิชาการจาก Harvard เช่น Tony Wagner แนะนำว่าผู้บริหารควรมีการตัดสินใจแบบยืดหยุ่นที่สอดคล้องกับสถานการณ์ เพื่อให้สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้ นักวิชาการไทยบางท่านเช่น ศาสตราจารย์ ดร. อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ยังสนับสนุนให้สถานศึกษาสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างสถาบันต่างๆ เพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน

4. การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ (Learning-Oriented Organizational Culture) โดย Peter Senge ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสร้าง "องค์กรแห่งการเรียนรู้" (Learning Organization) ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้เรียนและผู้สอนสามารถพัฒนาความรู้และทักษะได้อย่างต่อเนื่อง ศ.ดร. จำนง ทองประเสริฐ ชี้ว่าการสร้างบรรยากาศเชิงบวกจะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมของครู ผู้บริหาร และนักเรียนในการเรียนรู้ร่วมกัน

5. การประเมินและพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง (Continuous Quality Assessment and Improvement) สำหรับการบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรมีการประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการ John Hattie ได้ศึกษาการประเมินผลการเรียนรู้ (Learning Assessment) ที่ให้ผลเชิงบวก ซึ่งการประเมินนี้ควรเป็นระบบและเข้มแข็งเพื่อนำผลที่ได้มาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน ผู้บริหารจึงควรกำหนดเป้าหมายการพัฒนาและตรวจสอบกระบวนการสอนอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาความเห็นของนักวิชาการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นพัฒนา ทั้งผู้เรียนและองค์กรเพื่อตอบสนองต่อภัยความท้าทายและโอกาสที่จะเกิดขึ้นในโลกอนาคต

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในทุกด้าน ทั้งเทคโนโลยี สังคม และเศรษฐกิจ โดยมีประเด็นข้อค้นพบสำคัญคือ 1) เรื่องแนวคิดศตวรรษที่ 21 คือ การเชื่อมโยงทางดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนถึงโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การศึกษาต้องปรับตัวเพื่อเสริมสร้างทักษะใหม่ๆ ให้ผู้เรียนปรับตัวได้ดีในสังคมที่เปลี่ยนแปลงนี้ 2) ผลกระทบต่อการศึกษา ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรส่งผลให้สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน และการใช้ทรัพยากร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่หลากหลาย และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว 3) การบริหารการศึกษาแบบใหม่ ที่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาทักษะในการปรับตัว นำเทคโนโลยีมาใช้ และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงนวัตกรรมภายในองค์กร นำแนวทางการบริหารที่มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการพัฒนาทักษะเชิงนวัตกรรมในระบบการศึกษา โดยนำทฤษฎีการบริหารและภาวะผู้นำที่ยืดหยุ่นเข้ามาใช้เพื่อสร้างการเรียนรู้แบบองค์รวมสำหรับผู้เรียน รูปแบบการบริหารแบบผสมผสาน (Hybrid Management Model) ที่เชื่อมโยงการบริหารแบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีดิจิทัล การพัฒนาภาวะผู้นำดิจิทัล (Digital Leadership) สำหรับผู้บริหารการศึกษา และแนวทางการสร้างนวัตกรรมการบริหารการศึกษาที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ. (2563). แนวทางการบริหารสถานศึกษาเตรียมความพร้อมสู่ศตวรรษที่ 21. แหล่งพิมพ์.
 นฤมล นิราชนธ์. (2564). ทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ในบริบทของประเทศไทย. แหล่งพิมพ์.
 วิจารย์ พานิช. (2555). วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

- ศิริชัย กาญจนวาสี, และ ทศนีย์ ศิริโชติ. (2562). แนวทางการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อตอบสนองทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. แหล่งพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2553). แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- เกษม บำรุงเวช. (2564). หลักสูตรการศึกษากับการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. แหล่งพิมพ์.
- Care, E., & Kang, J. (2020). 21st Century Skills in Education. Publisher.
- Coburn, C. E., & Penuel, W. R. (2016). Research–Practice Partnerships in Education. Publisher.
- Dufour, R., & Marzano, R. (2011). Leaders of Learning. Publisher.
- Fullan, M. (2020). Leading in a Culture of Change. San Francisco: Jossey-Bass.
- Hallinger, P., & Heck, R. (2019). Educational Leadership for the 21st Century. Publisher.
- Hargreaves, A., & Fink, D. (2006). Sustainable Leadership. Publisher.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2008). Educational Administration: Theory, Research, and Practice. Publisher.
- Kimbrough, R. B., & Nunnery, M. Y. (1988). Educational Administration: An Introduction. Publisher.
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2004). Educational Administration: Concepts and Practices. Publisher.
- Owens, R. G., & Valesky, T. C. (2011). Organizational Behavior in Education. Publisher.
- Partnership for 21st Century Learning. (2019). Framework for 21st Century Learning. Organization.
- Robinson, V. (2018). Capability Building and Professional Development for Educational Leaders. Publisher.
- Sergiovanni, T. J., & Carver, F. D. (1980). The New School Executive. Publisher.
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. Publisher.
- Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A Comparative Analysis of 21st Century Skills Frameworks. Publisher.
- Zhao, Y. (2022). Education in the Age of Technology. Publisher.

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่21

Education administration, 21st Century

ชฎาพร ทาโบราณ^{1*}, พระสุธีวรธรรม^{2*}

Chadaporn Thaboran^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: firstandlove@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ได้มุ่งเน้นศึกษาในการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลและการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อระบบการศึกษา ทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในยุคนี้ เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ บทบาทของผู้บริหารทางการศึกษาจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและความพร้อมในการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่สามารถรองรับและส่งเสริมทักษะสำคัญเหล่านี้ การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ ในกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงการสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบทของโลกจริง จะช่วยให้นักเรียนมีความพร้อมในการดำเนินชีวิตและการทำงานในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บทความนี้นำเสนอแนวทางการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาโครงสร้างการศึกษาและการบริหารที่สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ตอบโจทย์และทันต่อความต้องการของสังคม

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่21

Abstract

Educational management in the 21st century is a critical process that requires adaptation to the rapid advancements of the digital age and technology. These shifts profoundly impact the educational system. Essential skills for today's learners, such as analytical thinking, problem-solving, and the effective use of digital technology, are fundamental to developing learning processes. The role of educational administrators necessitates flexibility and readiness

to create learning environments that foster and support these essential skills. The incorporation of technology and innovative tools into learning processes, alongside creating learning experiences connected to real-world contexts, helps students prepare for life and work in a constantly evolving world. This article presents approaches to educational management in the 21st century, emphasizing the importance of developing an educational structure and management practices that align with contemporary needs to build learning environments that address societal demands efficiently and responsively.

Keywords: Education administration, 21st Century

บทนำ

การเรียนรู้ภายในห้องเรียน ไม่ใช่การจัดการเรียนรู้เพียงช่องทางเดียวในศตวรรษที่ 21 โดยการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะต่าง ๆ คือความสำคัญอย่างยิ่งในยุคศตวรรษที่ 21 เนื่องด้วยศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้านอีกทั้งยังมีเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการศึกษา ถือได้ว่าการจัดการเรียนรู้ในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องท้าทายอย่างมาก

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้านโดยมีเทคโนโลยีที่เข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งของแต่ละด้าน และหนึ่งในนั้นคือ การศึกษา ซึ่งการศึกษาต้องปรับตัวไปพร้อมๆ กับกระแสโลก เพื่อการพัฒนาการศึกษาเป็นไปอย่างมีคุณภาพตามสมัยโดยผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงทักษะเหล่านี้เข้ากับการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้การสนับสนุนและการวางแผนของผู้บริหารภายในสถานศึกษา

เนื่องด้วยสภาวะการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดของศตวรรษที่ 21 การบริหารการศึกษาที่สอดคล้องไปยังการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นประเด็นสำคัญ ที่ส่งผลต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เข้ากับความเป็นไปของศตวรรษที่ 21 และมีทักษะเพื่อการทำงานรวมจนไปถึงการดำเนินชีวิตในยุคนี้ ที่มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา บทความนี้จึงเป็นอีกหนึ่งแนวความคิดในการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การบริหารการศึกษาสู่การจัดการเรียนรู้ที่ดีและทันโลก

ศตวรรษที่ 21

จากศตวรรษที่ 20 สู่ศตวรรษที่ 21 โลกศตวรรษที่ 21 มีช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 2001 – ค.ศ. 2100 หรือ พ.ศ. 2544 พ.ศ.2643 ซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นโลกที่เผชิญกับความเปลี่ยนแปลง แปลกใหม่ (สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์, 2560) การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดที่สุดคือเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีความหนาและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่การเชื่อมโยงโลกผ่านเครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัล ทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็วและง่ายดายโดยผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์และโทรศัพท์เคลื่อนที่ อุปกรณ์เหล่านี้ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 กล่าวได้ว่าในปัจจุบันสื่อเทคโนโลยีได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทุกคนต้องมีเพื่อก้าวทันการเติบโตของโลก ศตวรรษที่ 21 จึงถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ยุคโลกาภิวัตน์" หรือยุคแห่งการสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งเป็นผลจากการใช้เครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัลร่วมกับนวัตกรรมและวิทยาการสมัยใหม่ช่วยให้การทำงานและกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำธุรกรรมทางการเงิน การประชุมทางไกล และการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์เป็นไปอย่างรวดเร็วในเวลาเพียงไม่กี่นาที นอกจากทักษะทางเทคโนโลยีแล้ว ทักษะการสื่อสาร โดยเฉพาะทักษะด้านภาษา ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้คนในยุคนี้ต้องพัฒนาเพื่อก้าวทันโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว.(คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี SCHOOL OF INDUSTRIAL EDUCATION AND TECHNOLOGY, n.d.) ซึ่งในศตวรรษที่21 มีองค์ประกอบทั้ง 11 คำดังต่อไปนี้ 1. BANI World โดย B (Brittle) คือความเปราะบางแตกหักง่าย A (Anxious) คือ ความวิตกกังวล N (non-linear) คือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเส้นตรง คาดเดาไม่ได้ มีความผันแปร I (Incomprehensible) คือ ความเข้าใจได้ยาก ในยุค BANI World ระบบสังคมมีความเชื่อมโยง และมีความเกี่ยวพันกันรวมทั้งต้องพึ่งพาอาศัยทำให้เสี่ยงต่อการล้มเหลว แบบลดหลั่น และผลตามมาโดยไม่ได้คาดคิด ยังทำให้เกิดความวิตกกังวล และไม่แน่ใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถคาดเดาได้

นอกจากนี้ โลกกำลังดำเนินไปแบบไม่เป็นเส้นตรง หรือไม่ตามหลักเหตุและผล ดังแต่ก่อน ซึ่งหมายความว่าเหตุการณ์เล็ก ๆ อาจส่งผลกระทบที่ยิ่งใหญ่ และคาดไม่ถึงได้(กรรณภรณ์ รุ่งแจ้ง, 2567) 2. VUCA World โดย VUCA World ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้ คือ มีความผันผวน (V: Volatility) เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันไม่ทันตั้งตัว มีความไม่แน่นอน (U: Uncertainty) มี ความสลับซับซ้อน (C: Complexity) มีปัจจัยมากมาย ที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจและความคลุมเครือ (A: Ambiguity) ผลลัพธ์มีความยากที่จะคาดเดา รวมถึงทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามาเปลี่ยนโลก (disruptive technology) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลง หรือ พลิกผันอย่างสิ้นเชิง ส่งผลให้สิ่งที่มีอยู่เดิมบางสิ่งบางอย่างได้ถูกแทนที่และสูญหายไป ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของทุกคน (อภาพร สิงหาราช , 2565) 3. Post-modernization โพสต์โมเดิร์นนิสม์ (Postmodernism) เป็นแนวคิดทางวัฒนธรรม และ ปรัชญาที่เกิดขึ้นในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 โดยเน้นการวิพากษ์วิจารณ์ และตั้งคำถามต่อความเชื่อและค่านิยมดั้งเดิมของยุคโมเดิร์นนิสม์ (Modernism) รวมถึงการทำลายความคิด

เกี่ยวกับความเป็นจริง ความจริง และอำนาจ มักมีลักษณะการใช้ความหลากหลาย การแยกความจริงออกเป็น ส่วนๆ และการยอมรับมุมมองที่หลากหลายและซับซ้อน(Jean-François Lyotard, 1984) 4. Digital Era หรือ ยุคดิจิทัลนั้น คือ โลกที่การทำงาน การทำธุรกิจ และด้านสาธารณสุข ไปถึงการใช้ชีวิตทั่ว ๆ ไป เป็น สำคัญ โดยมีเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ เข้ามาเพื่อให้ชีวิตของคนในยุคนี้มีความสะดวกสบายในการ ดำเนินชีวิตในแบบใหม่ๆ โซเชียลมีเดีย คือสิ่งที่ผู้คนใช้ในชีวิตประจำวันในทุกช่วงเวลาของมนุษย์ โดยมีลักษณะ ของกลุ่มสังคมบนโลกออนไลน์ ซึ่งเป็นสื่อสมัยใหม่เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านอุปกรณ์ smart phone, Tablet, PC และ laptop เป็นต้น(Subbrain, 2019) 5. โลกหลังยุคดิจิทัล (post-digital era) เมื่อทุกองค์กร พัฒนาขีดความสามารถด้านดิจิทัลได้เหมือนกัน อะไรคือปัจจัยที่จะทำให้องค์กรแต่ละองค์กรมีความแตกต่าง อย่างโดดเด่น ในยุคนี้แต่ละองค์กรต่างหาแนวทางในการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการคิดค้นโมเดล ธุรกิจและสร้างประสบการณ์เฉพาะบุคคลให้กับลูกค้า นอกจากนี้ผู้นำองค์กรต้องให้ความสำคัญ กับคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องความไว้วางใจและความรับผิดชอบ โดยให้คุณค่ากับการทำให้เกิดขึ้น จริงตามแผน องค์กรที่ทำได้จะสามารถสร้างความสำเร็จในยุคหลังดิจิทัลได้ (Praompit Katchwattana, 2019) 6. ดิจิทัลดิสรัปชัน (Digital Disruption) เป็นการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปที่เกิดขึ้นจากความก้าวหน้า ของเทคโนโลยีดิจิทัลที่ สร้างนวัตกรรมใหม่ ส่งผลให้ทุกภาคส่วนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ครั้งใหญ่ เทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็วได้ส่งผลให้ทุกองค์กรและบุคคลต้องมีแนวคิดที่ก้าวหน้า ทันสมัย และพัฒนาตัวเองเพื่อสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันและความสำเร็จในยุคดิจิทัล(พิมพ์ ประไพ ดวงบุผา, 2566) 7.Society 5 สังคมที่มีมนุษย์สามารถพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาสังคม ไปพร้อมๆ กัน โดยใช้ระบบขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นหุ่นยนต์ Big Data AI หรือเทคโนโลยี IoT ที่ผสมผสานพื้นที่ เสมือนจริง (Cyber Space) และพื้นที่จริง (Physical Space) เข้าด้วยกัน และใช้สิ่งเหล่านี้ ในการดำเนินงาน ต่างๆ จนประสบผลสำเร็จ(รักษพงศ์ วงศาโรจน์, 2563) 8. โลกยุคดิสรัปชัน (Disruption World) คือการที่มี การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากเทคโนโลยี ซึ่งพัฒนาจนเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้ส่งผลกระทบอย่างรวดเร็ว ครอบคลุมทั้งผลิตภัณฑ์ บริการ แพลตฟอร์ม และโมเดลธุรกิจใหม่ การเปลี่ยนแปลงนี้ ทำให้โลก ถูกแทนที่ด้วยสิ่งใหม่ๆ อย่างรวดเร็ว ทุกองค์กรจึงต้องพร้อมที่จะพัฒนาและเติบโตไป พร้อมกับการ เปลี่ยนแปลง ผู้นำองค์กรต้องเข้าใจปรากฏการณ์ดิสรัปชันเพื่อเตรียมตัวเพื่อรับมือและวางแผนเชิงรุก ปรับตัว และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ (พิมพ์ประไพ ดวงบุผา, 2566) 9. New Normal หมายถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและรูปแบบการใช้ชีวิต หลังการระบาดของโควิด-19 ผู้คนทั่วโลกต้องปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตใหม่, รวมไปถึงวิธีการทำงาน การใช้บริการและทำธุรกรรมออนไลน์, การรักษาสุขอนามัยอย่างเคร่งครัด, และการพึ่งพาตนเองมากขึ้น ในภาคการผลิตภายในประเทศ สิ่งเหล่านี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและวิถีชีวิตปกติของสังคม ในระยะยาว คือ “วิถีชีวิตใหม่”(กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2563) 10. Next Normal เป็นพฤติกรรมและรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนแบบใหม่หลังสถานการณ์โควิด-19

โดยได้มีการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโรคโควิด-19 และสามารถปรับตัวให้เข้าบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้แล้ว ความสามารถในการปรับตัวสะท้อนให้เห็นผ่านเทรนด์การใช้ชีวิตแบบ Next Normal ดังต่อไปนี้

- เทรนด์ Stay-at-home Economy ทำงานที่บ้าน
- เทรนด์ Touchless Society ผู้คนให้ความสำคัญกับเรื่องความปลอดภัยและสุขอนามัยมากขึ้น
- เทรนด์ Regenerative Organic ผู้คนยังตระหนักถึงประเด็นเรื่องความปลอดภัยและผลกระทบต่อ

ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการเลือกบริโภคผลิตภัณฑ์หรือสินค้าเกษตร (ประชาคมศิษย์เก่า คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565) 11. Post COVID-19 หลังการระบาดโควิด ประเทศไทยใช้ทรัพยากรและสรรพกำลังส่วนใหญ่ไปกับการรับมือการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ผ่านมามีโควิด-19 ได้ส่งผลให้ปัจจัยแวดล้อมด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่มีอิทธิพลต่อระบบสุขภาพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากเกิดนวัตกรรมและทักษะใหม่ ๆ ในระบบสุขภาพในช่วงเวลาดังกล่าว เกิดโอกาสและความท้าทายใหม่ในการดำเนินชีวิตและหลังจากนั้น การระบาดก็ลดความรุนแรงลงตามลำดับ (นพ.รุ่งเรือง กิจผาและคณะ, 2022)

กล่าวได้ว่า ในศตวรรษที่ 21 โลกได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การเชื่อมต่อข้อมูลข่าวสารขยายตัวไร้ขอบเขตผ่านเครือข่ายดิจิทัล การพัฒนาอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เช่น อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และสมาร์ทโฟนต่าง ๆ ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูล และติดต่อสื่อสารได้ง่ายดาย เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานและการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้โลกยุคนี้ถูกเรียกว่า "ยุคโลกาภิวัตน์" ซึ่งเต็มไปด้วยความเปราะบาง ซับซ้อน คาดเดาไม่ได้ และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากความท้าทายที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ต่างๆ เช่น วิกฤตการระบาดของโรค ยังมีเทคโนโลยีดิจิทัลที่พัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง จนเกิดเป็น "Digital Disruption" ที่ทำให้องค์กรและผู้คนต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อตามให้ทันกับเทคโนโลยี ข้อมูลความรู้ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในทุกๆ วัน เพื่อไม่ให้ล้าหลังในการเติบโตขององค์กรภายใต้โลกยุคดิจิทัล

ในด้านสังคม ทักษะการสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็น ทุกคนต้องพัฒนาทักษะเหล่านี้ให้ทันสมัย เพื่อสามารถตอบสนองรับความเปลี่ยนแปลงศตวรรษที่ 21 รวมถึงการใช้ชีวิตรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นความยั่งยืน และการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมถือเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้เกิดเทรนด์ใหม่ๆ เช่น การทำงานจากที่บ้าน (Stay-at-home Economy) และสังคมไร้สัมผัส (Touchless Society) ซึ่งกลายเป็น "Next Normal" และ "New Normal" ในสังคมยุคปัจจุบัน

ในภาพรวม ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและท้าทาย ทำให้การปรับตัวมีความยืดหยุ่นทางด้านความคิด และการพัฒนาตนเองถือเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต เพื่อก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเข้ามาในยุคศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษา

1. ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินงานของกลุ่มบุคลากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร (สุนทร โคตรบรรเทา, 2560) โดยกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาคุณภาพ ทั้งในด้านบุคลิกภาพความรู้ความสารถเจตคติ พฤติกรรม และคุณธรรมเพื่อให้มีค่านิยมตรงตามความต้องการของสังคม (อชิรญาณ คุชาบาล, 2560) โดยทั้งกระบวนการจัดกิจกรรมนี้ ต้องมีการวางแผน และมีการทำงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีประสิทธิภาพ(สร้อยสุตา ศุภมาตย์ & ทับทิมทอง กอบัวแก้ว, 2566) ในอีกทัศนะ (พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ชยรัตน, 2558) กล่าวถึง การบริหารการศึกษาว่าเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์การโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่างๆอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เป็นการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ระเบียบ โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

กล่าวได้ว่าการบริหารการศึกษาหมายถึงกระบวนการดำเนินงานที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของบุคลากรทางการศึกษาผ่านกระบวนการดำเนินงานที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาทั้งความรู้และด้านอื่นๆ รวมไปถึงด้านคุณธรรมจริยธรรม อันนำไปสู่คุณภาพของการจัดการศึกษาที่ตรงตามความต้องการของสังคม

2. ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การที่องค์กรหรือหน่วยงานจะประสบความสำเร็จได้ได้อย่างมีคุณภาพมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารในด้านการจัดการบุคคล และทรัพยากรอื่นๆ ให้มีส่วนร่วมในการทำงาน เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพตามวัตถุประสงค์ขององค์กร และได้ผลลัพธ์ที่เหมาะสมกับงาน (สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2554) และการบริหารการศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่ขับเคลื่อนประเทศชาติเพื่อความก้าวหน้าของสังคม ดังนั้นผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เพื่อกำหนดระเบียบแผนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (สร้อยสุตา ศุภมาตย์ & ทับทิมทอง กอบัวแก้ว, 2566)

กล่าวได้ว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา โดยการวางแผนและดำเนินงานภายในสถานศึกษา โดยมีการมีส่วนร่วมของบุคลากร การจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่ประสบผลสำเร็จ อีกส่วนที่สำคัญไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนที่มีความทันสมัยโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและเชื่อมโยงกับชุมชน สังคม เพื่อให้การศึกษาตอบโจทย์ตามความต้องการในทุกๆ ด้าน

3. ทฤษฎีการบริหาร

แนวคิดการบริหารจัดการเกิดขึ้นในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรมประมาณปี ค.ศ. 1760 เมื่อแรงงานคนถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักร ทฤษฎีการบริหารจัดการแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) ทฤษฎีดั้งเดิม (Classical Theory), 2) ทฤษฎีดั้งเดิมแบบสมัยใหม่ (Neo-Classical Theory), และ 3) ทฤษฎีสมัยปัจจุบัน (Modern Theory) แม้จะพัฒนาไปตามยุคสมัย แต่ทฤษฎีเหล่านี้ยังคงถูกใช้อยู่ในปัจจุบัน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กร

แนวคิดการบริหารได้รับการพัฒนาขึ้นมาตามแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จนเกิดเป็นทฤษฎีการบริหารที่มุ่งจะวิเคราะห์ศึกษาถึงการบริหารอย่างเป็นระบบ โดยเฮนรี ฟาโย(Henri Fayol) นักบริหาร ชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีการบริหารทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางทฤษฎีอันหนึ่งที่ว่าด้วยหน้าที่ในการบริหาร 5 ประการคือ P(การวางแผน) O(การจัดองค์การ) C(การบังคับบัญชา) C(การประสานงาน) และC(การควบคุม) หรือPOCCC ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงจนกลายเป็นทฤษฎีการบริหาร เช่น ทฤษฎีของลูเธอร์ กูลิค ศาสตราจารย์การบริหารรัฐกิจชาวอเมริกัน ที่ได้ขยายแนวคิดของฟาโย กำหนดหน้าที่ในการบริหารที่เรียกกันว่า POSDCoRB Planning (การวางแผน) Organizing (การจัดองค์การ) Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) Directing (การสั่งการหรืออำนวยการ) Coordinating(การประสานงาน) Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) Budgeting (การงบประมาณ) และหลักการทฤษฎีทางการบริหารที่มีความโดดเด่นคือ Deming Cycle ที่คิดค้นโดยเอ็ดเวิร์ดส์ เดมมิง (Edwards Deming) เน้นการบริหารด้านคุณภาพในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ทศวรรษ 1940-1950) แนวคิดหลักของเดมมิงคือ วงจร PDCA (Plan-Do-Check-Act) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพและการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในองค์กร แนวคิดนี้ยังคงถูกนำมาใช้ในหลายองค์กรทั่วโลกในการปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน (HREX.asia, 2019) ส่วนทฤษฎีที่เรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีอมตะ คือ POLC โดยLouis A. Allen ที่ปรึกษาด้านการจัดการชาวอเมริกัน ที่เขาเขียนหนังสือ Management and Organization ขึ้นในปี ค.ศ.1958 การจัดการสมัยใหม่ในยุคเริ่มแรกที่ยังคงนิยมใช้มาจนถึงปัจจุบันโดย P – Planning คือ การวางแผน O - Organizing คือ การจัดการองค์การ L -Leading คือ ภาวะการเป็นผู้นำ C – Controlling คือ การควบคุม แนวคิดด้านการบริหาร ตลอดจนทฤษฎีองค์กร นั้น เป็นการนำเสนอกรอบความคิดในการบริหารจัดการเพื่อการบริหารองค์กรที่มี ผลผลิตที่มีคุณภาพ ในยุคปัจจุบันนี้ทุกองค์กรต้องการระบบการบริหารที่ดีเพื่อให้องค์กรสามารถก้าวหน้าได้ดีที่สุด (HREX.asia, 2019)

กล่าวได้ว่า ทฤษฎีต่าง ๆ ล้วนแล้วมีความสอดคล้องกัน โดยการบริหารต้องมีการวางแผนเพื่อเป็นตัวกำหนดทุกอย่าง อย่างในการกำเนินการภายในองค์กร มีการจัดการองค์การอำนวยการเพื่อควบคุมการ

ดำเนินงาน โดยมีการประสานงานจากนั้นรายงานเพื่อปรับปรุงแก้ไข ทั้งหมดล้วนอยู่บนความมีภาวะผู้นำ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กร

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ในยุคศตวรรษที่ 21 เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านและการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยี ระบบการศึกษาจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนในทุกด้าน ไม่เพียงแต่ความสำเร็จทางวิชาการ แต่ยังรวมถึงการเสริมสร้างทักษะสำคัญ เช่น การคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการปรับตัวในโลกดิจิทัล โรงเรียนควรจัดทำหลักสูตรและพัฒนาหลักสูตรที่เชื่อมโยงความรู้กับทักษะที่ใช้ได้จริงในชีวิตเพื่อนำไปใช้ในชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพของโลกยุคดิจิทัล รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของผู้เรียน โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง (สุทธิวรรณ ตันติรจนวงศ์, 2560)

ในบริบทของประเทศไทย ยุค Thailand 4.0 การนำเทคโนโลยีการศึกษามาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปโครงสร้างการศึกษา การพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพ พร้อมเผชิญกับโลกดิจิทัลและการแข่งขันระดับนานาชาติ มีความสำคัญยิ่ง การใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างนวัตกรรมและกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ในผู้เรียนเป็นหัวใจของการเรียนรู้ในยุคนี้ พร้อมกันนั้น การจัดการศึกษาในยุคดิจิทัลต้องเน้นไปที่การพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน (คำสามารถ สุภัทรศักดิ์ et al., 2563)

อีกทั้ง การบริหารการศึกษาในยุค Thailand 4.0 นั้น ผู้บริหารจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์และความรู้ความเข้าใจ ในเทคโนโลยีสมัยใหม่ และใช้นวัตกรรมเพื่อพัฒนาสถานศึกษา การวางแผนที่มีประสิทธิภาพ การบริหารบุคลากร การจัดการงบประมาณ และการพัฒนาทั่วไปของสถานศึกษา จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นจากครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อพัฒนาการศึกษาให้ก้าวไปข้างหน้า(นพดล เจนอักษร et al., 2564)

กล่าวได้ว่าในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาเป็นหนึ่งในระบบบที่ ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ด้าน จึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและการพัฒนาเทคโนโลยี โดยการบริหารจัดการศึกษาได้เน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นสองด้านทั้งด้านวิชาการและทักษะที่จำเป็นในชีวิต เช่น การคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการปรับตัวในโลกดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยุค Thailand 4.0 ที่ต้องการพัฒนาเยาวชนให้สามารถแข่งขันในระดับสากลได้ ผู้บริหารการศึกษาต้องมีวิสัยทัศน์และใช้นวัตกรรมเพื่อพัฒนา

สถานศึกษาให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งร่วมมือกับบุคลากรและชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน การปฏิรูปการศึกษานี้มุ่งเน้นให้ประเทศไทยก้าวสู่การเป็นประเทศที่มีศักยภาพและความสามารถในการแข่งขันในระดับสากล และพัฒนาผู้เรียนให้พร้อมสู่ออนาคตอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีมาผสมผสานในการบริหารการศึกษาสู่การเรียนรู้การสอนเพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

บทสรุป

ในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ด้านโลกของเราทั้งเข้าสู่และเปลี่ยนผ่านโลกแห่งความผันผวน ซับซ้อน อีกทั้งยังมีการแพร่ระบาดของไวรัส Covid-19 ที่ส่งผลกระทบหลาย ๆ ด้านต่อการดำเนินชีวิต สู่การใช้ชีวิตแบบ New Normal อันถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ ที่มีการแทนที่หรือการกำเนิดวิถีชีวิตใหม่ๆ และมนุษย์มีแนวความคิดที่ยอมรับแนวความคิดใหม่ๆ ได้ ได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวัน เนื่องด้วยว่าศตวรรษที่ 21 เป็นโลกที่เรียกได้ว่าเป็น “โลกยุคโลกาภิวัตน์” โลกที่เชื่อมกันด้วยเทคโนโลยี โดยมีสื่อกลางคือ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ทุก ๆ คนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้ทุกที่ทุกเวลา การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาเช่นกัน ด้วยเหตุนี้การบริหารการศึกษาจึงมีบทบาทที่สำคัญเพื่อให้การจัดการศึกษามีความทันสมัยสอดคล้องกับบริบทของโลกในศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการดำเนินงานที่ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของบุคลากรทางการศึกษาผ่านกระบวนการดำเนินงานที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาทั้งความรู้และด้านอื่นๆ รวมไปถึงด้านคุณธรรมจริยธรรม อันนำไปสู่คุณภาพของการจัดการศึกษาที่ตรงตามความต้องการของสังคม โดยการจัดการศึกษามีความสำคัญในการวางแผนและดำเนินงานภายในสถานศึกษา โดยมีการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่ประสบผลสำเร็จ อีกส่วนที่สำคัญไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมทางการศึกษา เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนทันสมัยโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและเชื่อมโยงกับชุมชนและสังคมเพื่อให้การศึกษาตอบโจทย์ตลาดแรงงานและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน การบริหารการศึกษาโดยการนำทฤษฎีต่าง ๆ เข้ามาบริหารการศึกษา ล้วนแล้วมีความสอดคล้องกัน โดย การบริหารต้องมีการวางแผน มีการจัดการองค์กรอำนวยการเพื่อควบคุมการดำเนินงาน โดยมีการประสานงานจากนั้นรายงานเพื่อปรับปรุงแก้ไข ทั้งหมดล้วนอยู่บนความมีภาวะผู้นำ เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กร

การบริหารการศึกษาจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้ทันกับยุคสมัยของศตวรรษที่ 21 โดยการพัฒนาหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทั้งด้านวิชาการและทักษะที่สำคัญ เพื่อความจำเป็นในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันตรงตามความต้องการของผู้เรียน และตลาดแรงงานในปัจจุบัน ทั้งนี้ต้องอาศัยผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ในการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารการศึกษา และใช้นวัตกรรมเพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงโดยสังคมและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการนำเทคโนโลยีมาผสมผสานในการบริหารการศึกษาสู่การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 และพัฒนาเยาวชนสู่เวทีโลกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรรณภรณ์ รุ่งแจ้ง. (2567). VUCA สู่ BANI: ความท้าทายของการจัดการศึกษาปฐมวัย. วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 9(1), 282–291.
- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563, April 25). New Normal ชีวิตวิถีใหม่ และการปรับตัวในภาวะ COVID-19. <https://is.gd/Y8lkme> สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567.
- คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี SCHOOL OF INDUSTRIAL EDUCATION AND TECHNOLOGY. (n.d.). บทบาทของครูผู้สอน ในศตวรรษที่ 21. <https://is.gd/ZIO8SN>. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567.
- คำสามารถ สุภัทรศักดิ์, กุลจิตรตรี ศิริทิพย์, & โกวิท จันทะปาละ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชัน . วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่, 5(3).
- นพดล เจนอักษร, มัทนา วังถนอมศักดิ์, นุชนรา รัตนศิริระประภา. (2564). กระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 5(2), 51–66.
- นพ.รุ่งเรือง กิจผาและคณะ. (2022). หลังโควิด-19 หดไป... มีประเด็นท้าทายอะไรในระบบสุขภาพรออยู่. PolicyBrief, 10(128).
- ประชาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2565, April 19). The Next Normal ก้าวสู่ “ชีวิตวิถีถัดไป” หลังโควิด-19. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567, จาก <https://is.gd/MrjxwL>
- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ชยรัตน. (2558). การบริหารการศึกษา. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอรัญญู, 4(1), 320–325.
- พิมพ์ประไพ ดวงบุบผา, (2566). การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชัน. การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 5, 950–958. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/uPN3Iz>.

- รักษ์พงศ์ วงศาโรจน์. (2563, June 30). สังคม 5.0: ความเชื่อมโยงของคน สังคม เทคโนโลยี นโยบาย และธุรกิจ. Future Intelligence & Strategy Unit (FuturISt). สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/fbdGKa>.
- สมศักดิ์ คงเที่ยง. (2554). หลักการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สร้อยสุดา ศุภมาตย์, & ทับทิมทอง กอบัวแก้ว. (2566). การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567, 1041–1048. <https://is.gd/Sfhxiv>.
- สุทธิวรรณ ตันติธรรมาวงศ์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(1), 2843–2854.
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2560). การบริหารการศึกษาหลักการและทฤษฎี(ฉบับปรับปรุง). สำนักพิมพ์ปัญญาชน ดิสนิธิปวีเตอร์.
- อชิรญาณ คุชบาล. (2560). การศึกษาการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17 [มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี]. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/icZOvW>
- อาภาพร สิงหาราช, (2565). บทบาทใหม่ของนักการศึกษาในโลกที่พลิกผัน. วารสารธรรมศาสตร์, 41(1), 222–241.
- HREX.asia. (2019a, January 20). POLC – ทฤษฎีการจัดการที่สร้างประสิทธิภาพให้กับองค์กร. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/RoLAaV>.
- HREX.asia. (2019b, April 19). แนวคิดและทฤษฎีด้านการบริหารจัดการ (Management Concept). สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/H8eFf7>
- Jean-François Lyotard. (1984). La condition postmoderne: rapport sur le savoir. 1979 (Les Éditions de Minuit). สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/XjDhQL>
- Praornpit Katchwattana. (2019, April 26). ชี้นำเลือกทางรอด เมื่อโลกเข้าสู่ ‘โลกหลังยุคดิจิทัล (post-digital era)’ ทุกองค์กรจึงต้องปฏิวัติกันอีกครั้ง. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/qk448L>
- Subbrain. (2019, June 13). Important people in Digital Era. สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2567 <https://is.gd/rYnonz>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Education administration, 21st Century

ธารทิพย์ ชำกรม^{1*}, พระสุธีวัชรธรรม^{2*}

Thanthip Chamkrom^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยศึกษาจาก ตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ผลการศึกษาสามารถสรุป ได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีลักษณะดังนี้ 1) การใช้เทคโนโลยีในการจัดการศึกษา 2) การพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 3) การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย 5) การประเมินผลการเรียนรู้ที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและความท้าทายของสังคมในศตวรรษที่ 21 รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมและเพิ่มขีดความสามารถของผู้เรียนในการเตรียมพร้อมสู่นาคตอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ศตวรรษที่ 21, การบริหารการศึกษา

Abstract

This academic article aims to study educational administration in the 21st century by reviewing textbooks, books, articles, research, theses, and electronic documents related to educational administration in the 21st century, in both Thai and English. The findings suggest that educational administration in the 21st century should include the following elements: 1) The use of technology in educational management, 2) The development of 21st-century skills, 3) The development of teachers and educational personnel, 4) Community and network engagement, and 5) Diverse methods of learning assessment. These elements are essential to meet the demands and challenges of 21st-century society, fostering innovation and enhancing learners' abilities to be well-prepared for the future effectively.

Keywords: 21st century, Educational administration

บทนำ

ศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยี และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อการศึกษาและวิธีการเรียนรู้ ซึ่งไม่เพียงแต่ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ในเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังต้องพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตในโลกที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงถึงกัน เช่น การคิดเชิงวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการสื่อสารและทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทของผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงมีความสำคัญยิ่ง ในการเป็นผู้นำที่มองการณ์ไกลเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของยุคสมัย ผู้บริหารเหล่านี้ต้องไม่เพียงจัดการด้านการบริหารเท่านั้น แต่ยังต้องขับเคลื่อนการใช้เทคโนโลยีและวิธีการเรียนรู้ใหม่ๆ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนพร้อมที่จะเผชิญกับความท้าทายในโลกแห่งอนาคต

การบริหารการศึกษาในยุคนี้ต้องการความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว ผู้บริหารต้องจัดการทรัพยากรให้เหมาะสมกับการเรียนรู้รูปแบบใหม่ ๆ สนับสนุนความเท่าเทียมในการเข้าถึงการศึกษา และสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ความสำเร็จในศตวรรษที่ 21 จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้บริหารการศึกษาสามารถปรับทิศทางและนำระบบการศึกษาที่ทันสมัยนี้ไปสู่อนาคตที่ยั่งยืน

ศตวรรษที่ 21

ความหมายและความสำคัญของศตวรรษที่ 21

โลกในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่ความรู้และข้อมูลข่าวสาร มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาโดยเฉพาะทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเครื่องมือที่หลากหลายในการเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ทั้งในเชิงวิชาการและในเชิงบันเทิง การพัฒนาเครื่องมือการเข้าถึงเนื้อหาดังกล่าวส่งผลให้เยาวชนที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตและการเรียนในแต่ละวัน ซึ่งแตกต่างไปจากเยาวชนในยุคก่อนอย่างมาก การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในประเทศให้เข้มแข็งพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคศตวรรษที่ 21 การศึกษาจึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป ตามการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของผู้เรียน หากการศึกษายังหลงติดอยู่กับสิ่งเดิมที่เคยใช้ได้ผลในยุคเก่า ย่อมจะส่งผลให้การเรียนรู้ของผู้เรียนไม่สอดคล้องกับโลกที่เป็นจริงทั้งในปัจจุบันและในอนาคตที่ยังเข้มข้นขึ้น (สุทธิวรรณ ตันตรจนาวงศ์, 2560)

นอกจากนี้ วิชญา น้อยมาลา (2564) ยังให้ความหมายและความสำคัญของศตวรรษที่ 21 ไว้ว่าเป็นโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักรและหุ่นยนต์ ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงานคน เพราะฉะนั้นเราควรมีทักษะบางอย่างที่เครื่องจักรหรือหุ่นยนต์ทำแทนไม่ได้ เช่น ทักษะการคิดแบบผู้เชี่ยวชาญ และการสื่อสารที่ซับซ้อน เพราะทักษะขั้นสูงเหล่านี้เครื่องจักรไม่สามารถทำแทนได้ ปัจจุบันมนุษย์กำลังเผชิญกับปัญหาระดับโลก เช่น วิกฤตการเงินโลก ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บ ดังนั้นเราจึงต้องเตรียมพร้อมเพื่อให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเหล่านี้

Phumphakhawat Phumphongkhochasom (2019) กล่าวถึงโลกในศตวรรษที่ 21 ว่าเป็นยุคที่เข้ามาซึ่งความรู้และข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนแปลงหลายด้านโดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ เนื่องจากนำเทคโนโลยีมาเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน ส่งผลให้เครื่องมือที่หลากหลายในการเข้าถึงร่างกาย ความรู้ต่าง ๆ ทั้งในด้านวิชาการและความบันเทิง การพัฒนาเครื่องมือในการเข้าถึงเนื้อหาดังกล่าส่งผลให้เยาวชนอยู่ในวัยเรียนปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการเรียนรู้ในแต่ละวันซึ่งแตกต่างไปจากเยาวชนรุ่นก่อนอย่างมาก

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า โลกในยุคศตวรรษที่ 21 เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึง ยุคแห่งการสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งเป็นผลจากการนำเครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัลมาใช้ร่วมกับการพัฒนานวัตกรรมและวิทยาการต่างๆ ซึ่งช่วยให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้รวดเร็วมากขึ้นภายในเวลาไม่กี่นาทีผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น การทำธุรกรรมทางการเงิน การติดต่อประสานงาน การประชุมทางไกล หรือการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ ซึ่งจากการเติบโตนี้ จะเห็นได้ว่าทักษะทางเทคโนโลยีนั้นถือเป็นทักษะหนึ่งที่คนในยุคนี้จะต้องมี และรวมไปถึงทักษะสำคัญที่ใช้ในการสื่อสาร เช่น ภาษา ก็นับเป็นอีกทักษะหนึ่งที่มีความสำคัญ

กล่าวโดยสรุปคือ ยุคศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าของเทคโนโลยีและนวัตกรรม มนุษย์จะต้องมีทักษะ ปรับตัว และปรับเปลี่ยนหลายด้านเพื่อทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก เช่น ด้านวิถีชีวิต ด้านการศึกษา ด้านธุรกรรมทางการเงิน ด้านการซื้อขายสินค้าออนไลน์ เป็นต้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีทักษะที่สำคัญในการดำรงอยู่ในยุคดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือทักษะการสื่อสาร และทักษะการใช้เทคโนโลยี

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21 : การเปลี่ยนแปลงในโลกยุคปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญหลากหลายด้าน โลกยุคปัจจุบันถูกกำหนดด้วยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและซับซ้อน ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตและธุรกิจในทุกมิติ ผู้เชี่ยวชาญในหลากหลายด้าน ได้เสนอแนวคิดที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในรูปแบบต่างๆ สามารถสรุปได้ ดังนี้

Sharma (2019) กล่าวว่า **VUCA World** คือสภาวะการณ์ที่ไม่แน่นอน และผันผวน โดยความหมายของ VUCA นั้นมาจาก 4 คำ ดังนี้ V (Volatility) คือ ความผันผวน การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง U (Uncertainty) คือ ความไม่แน่นอน ยากต่อการตัดสินใจ การคาดเดาจากเหตุการณ์เดิม หรือความรู้เดิม ๆ C (Complexity) คือ ความซับซ้อนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยมีปัจจัยมากมายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จนทำให้มองหาแนวทางที่จะจัดการได้ง่าย และ A (Ambiguity) คือ ความคลุมเครือไม่ชัดเจน ไม่สามารถคาดเดาผลได้

Jamais Cascio (2020) นักมานุษยวิทยา ยุค **BANI World** อธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมทั่วโลกมาอธิบายปรากฏการณ์ในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะเมื่อทั่วโลกได้เผชิญกับการแพร่ระบาดยิ่งใหญ่จากโควิด 19 BANI คือ แนวทางใหม่ในการอธิบายโลก ประกอบด้วย B (Brittle) คือ ความเปราะบาง แตกหักง่าย A (Anxious) คือ ความวิตกกังวล N (Non - linear) คือ ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเส้นตรง คาดเดาไม่ได้มีความผันแปร และ I (Incomprehensible) คือ ความเข้าใจได้ยาก

หลังจากการระบาดของ COVID-19 จิตเวช เทพชาตรี (2563) ได้เสนอแนวคิด **New Normal** ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้คนให้เข้ากับวิถีชีวิตใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีออนไลน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ต่อมา TISCO (2565) ได้นำเสนอแนวคิด **Next Normal** หรือชีวิตวิถีถัดไป ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่หลังจากที่ผู้คนปรับตัวเข้ากับสถานการณ์โควิด 19 จนคุ้นชิน นอกจากนี้ วรวรรณ ทิพย์าริรัมย์ และคณะ (2567) ได้กล่าวถึง **Post-COVID-19 Syndrome** ซึ่งเป็นอาการที่ยังคงอยู่หลังจากผู้ป่วยหายจาก COVID-19 หรือที่เรียกว่า Long COVID ที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพกายและจิตใจในระยะยาว

พัชราภรณ์ ดวงชื่น (2563) ชี้ให้เห็นถึง **Disruption World** ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่รวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดการปฏิรูปในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจ ข้อมูล หรือพฤติกรรมของผู้บริโภค ต่อมา ฐากร ปิยะพันธ์ (2564) อธิบายถึง **Digital Disruption** ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล โดยมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อธุรกิจและอุตสาหกรรมดั้งเดิม ธุรกิจต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกัน สถาบันอนาคตไทย (2564) ได้เสนอ **Society 5.0** ซึ่งเป็นสังคมที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น AI และ Big Data เพื่อเชื่อมโยงโลกเสมือนและโลกจริงเข้าด้วยกัน ส่งผลให้สามารถจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ (2567) กล่าวถึง **Post-modernization** ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประชาธิปไตย และวัฒนธรรม แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นถึงความท้าทายใหม่ในยุคสมัยใหม่ที่โลกไร้พรมแดน นอกจากนี้ สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ (2567) ได้อธิบายถึง **Digital World** หรือยุคแห่งเทคโนโลยีดิจิทัล หมายถึงโลกที่การสื่อสารและการเข้าถึงข้อมูลสามารถ

ทำได้อย่างรวดเร็วและทุกที่ทุกเวลา ทำให้ผู้นำองค์กรต้องปรับปรุงทักษะและศักยภาพ เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย สอดคล้องกับ True digital (2567) ได้กล่าวถึง **Post-Digital Era** ซึ่งเป็นยุคหลังดิจิทัลที่เทคโนโลยีดิจิทัลกลายเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อพลิกโฉมธุรกิจและอุตสาหกรรมเดิมให้เกิดประโยชน์มากกว่าความสามารถเดิม

จากการวิเคราะห์แนวคิดเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าโลกในยุคปัจจุบันเต็มไปด้วยความซับซ้อนและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน ทั้งเทคโนโลยี สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องเข้าใจและปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในยุคใหม่ อย่างไรก็ตามการศึกษาเป็นมิติที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการเตรียมความพร้อมให้กับบุคลากรและสังคม โดยเฉพาะในบทบาทของผู้บริหารการศึกษาที่ต้องนำพาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไปสู่ระบบการศึกษา

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกัน ดำเนินการการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคม อาทิความรู้ ความสามารถ ทักษะต่างๆ รวมถึงคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยใช้กระบวนการต่างๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม ให้มีผลต่อบุคคลและให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ (ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, 2542)

นอกจากนี้ (สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2542) อธิบายความหมายของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา คือการร่วมแรง ร่วมใจในการใช้อำนาจที่มีอยู่เพื่อการดำเนินงานของบุคคลอย่างน้อยที่สุด ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน โดยใช้ทรัพยากรการบริหารอย่างประหยัดที่สุด

วิโรจน์ สารัตนะ (2557) กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึงกระบวนการทำงาน ด้วยบุคคลและทรัพยากรในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนและสังคมมีความเจริญงอกงาม โดยการถ่ายทอดความรู้การฝึกการอบรม การสืบสวนทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการการสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดการสิ่งแวดล้อม สังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สัมมา รัตนีย์ (2560) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึงกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาที่ผู้บริหารดำเนินกิจกรรมหรือกระบวนการต่าง ๆ

ที่มีความร่วมมือของผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยมีการวางแผนการวินิจฉัยสั่งการการควบคุม และการจัดการเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพมีความรู้ความสามารถและมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามเจตนารมณ์ของการศึกษา

กล่าวโดยสรุปคือ การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกันของหลายฝ่ายเพื่อจัดการและพัฒนาระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม การบริหารนี้ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพคุ้มค่า โดยให้ความสำคัญกับการควบคุมสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายที่สังคมกำหนด

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

ในการจัดการศึกษาทุกประเภทโรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรทางการศึกษาระดับฐานล่างสุดที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการกิจสร้างสรรค์ คือการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองในชาติ โดยอาศัยกระบวนการบริหารจัดการที่ดีมีกลไกของการพัฒนาที่สอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และเกิดขึ้นโดยความร่วมมือร่วมแรงใจจากทรัพยากรบุคคลในทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน (สุรศักดิ์ ปาเฮ, 2543)

สุภรณ์ สภาพงศ์ (2543) กล่าวถึง ความสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษากับการปฏิรูปโรงเรียน และการปฏิรูปการเรียนรู้ที่แสดงถึงความสำคัญของการบริหารจัดการศึกษา ไว้ว่า “ถ้าอยากให้สังคมของเราเป็นอย่างไร เราก็ต้องทำโรงเรียนของเราให้เป็นอย่างนั้น ” และ “ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่เป็นหลักสำคัญ ที่จะนำโรงเรียนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดในแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโรงเรียน” ดังนั้นการบริหารจัดการศึกษาซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาโรงเรียน สังคมและประเทศชาติ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในมาตรา 6 ได้กำหนดความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ดังนั้นการบริหารจัดการศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคนไทยให้บรรลุความมุ่งหมายของการจัดการ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545)

ธีระ รุญเจริญ (2546) กล่าวถึง ความสำคัญในการบริหารการศึกษาในแง่ของกระบวนการทำงานว่า จำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการที่สอดคล้องกันระหว่างหน่วยงาน ทั้งระดับกระทรวง ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา เพราะในแต่ละระดับต่างก็มีบทบาทอำนาจหน้าที่ต่างกัน โดยระดับ

กระทรวงจะกำหนดนโยบาย มาตรฐาน การประเมินผล การจัดการศึกษา และการสนับสนุนทรัพยากร ให้แก่อนุวยปฏิบัติระดับเขตพื้นที่การศึกษาที่มีอำนาจหน้าที่ในการประสานงานทุกระดับ ส่งเสริมสนับสนุน ด้านต่าง ๆ แก่สถานศึกษา และระดับสถานศึกษาเป็นหน่วยจัดการศึกษาอย่างแท้จริงเพราะคุณภาพ การศึกษาจะเป็นอย่างไรอยู่ที่การบริหารจัดการในระดับนี้

กล่าวโดยสรุปคือ การบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งในการจัดการศึกษา ทุกประเภท โดยเฉพาะในโรงเรียนและสถานศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน กระบวนการนี้ครอบคลุมหลายด้าน อาทิ การพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้มีความรู้และคุณธรรม การปฏิรูปการศึกษา เพื่อยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ การบรรลุเป้าหมายด้านการศึกษา และการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้การบริหารการศึกษายังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และ สร้างอนาคตที่ดีให้กับสังคมและประเทศชาติ ผ่านการประสานงานและความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ในการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและมีคุณภาพในสังคม ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ทฤษฎีการบริหารการศึกษา

Allen (1958) ได้นำเสนอทฤษฎี POLC ซึ่งเป็นทฤษฎีการจัดการที่สร้างประสิทธิภาพ ให้กับองค์กร เป็นการให้ความสำคัญกับการนำซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการการทำงาน ให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ 1) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดกิจกรรมตลอดจนภารกิจ ต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติเอาไว้ในแต่ละช่วงเวลา 2) การจัดการองค์กร (Organizing) หมายถึง การกำหนด โครงสร้างตำแหน่ง กำหนดบทบาทหน้าที่ 3) การนำ (Leading) หมายถึง เป็นการชักนำบุคลากร ให้ปฏิบัติงาน โดยการจูงใจให้ปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย 4) การควบคุม (Controlling) หมายถึง การดูแลบุคลากรในการทำงานต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้

Koontz (1972) ได้กำหนดขั้นตอนการบริหารไว้ 5 ขั้นตอน (POSDC) คือ 1) การวางแผน (Planning) หรือการกำหนดทิศทางพร้อมกับเป้าหมายและแผนงานต่าง ๆ 2) การจัดองค์การ (Organizing) หรือการจัดระเบียบทรัพยากรให้เป็นระบบงานที่มีประสิทธิภาพเป็นระบบวิธีทำงาน ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด 3) การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) คือ การจัดหา พัฒนา และธำรงรักษา ให้องค์กรทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าสูงสุด 4) การอำนวยการ (Directing) หรือการมีศิลปะการ สร้างความเข้าใจและรู้จักจูงใจและกำกับใ้ใหม่ผู้ทำงานทุกคน 5) การควบคุมการทำงาน (Controlling) หรือการติดตามผลการปฏิบัติงานที่กำลังดำเนินไป เพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพของการทำงานต่าง ๆ ในระหว่างกระบวนการทำงาน

Dale (1978) ได้เห็นด้วยกับหลักการของ Koontz และได้เพิ่ม 2 ชั้นเป็น 7 ชั้น (POSDCIR) ได้แก่ 1) การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (Innovation) คือการกระตุ้นให้มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (Innovation) หรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ออกมา เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจ 2) การเป็นตัวแทนขององค์การ (Representation) คือการจัดหาการคัดเลือก ตัวแทนจำหน่ายเพื่อที่จำทำการจัดจำหน่ายสินค้าให้ถึงมือผู้บริโภค

Deming (1995) ได้เสนอวงจรที่พัฒนามาจากการคิดค้นโดยวอลท์เทอร์ชีวฮาร์ท (Walter Shewhart) วงจรนี้เป็นที่รู้จักกันมากขึ้นเมื่อ เอ็ดเวิร์ด เดมมิง (W. Edwards Deming) นำมาเผยแพร่ให้เป็นเครื่องมือสำหรับการปรับปรุงกระบวนการทำงานของพนักงานภายในโรงงานให้ดียิ่งขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (PDCA) ได้แก่ 1) การจัดทำหรือการวางแผน (Plan) 2) การปฏิบัติตามแผน (Do) 3) การตรวจสอบติดตามและประเมินผลตามแผน (Check) 4) การปรับปรุงแก้ไข (Act)

นอกจากนี้ Fayol (1949) ได้วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบมูลฐานของการจัดการ ปัจจุบันเรียกว่า กระบวนการบริหารจัดการ มี 5 ประการ (POCCC) ดังนี้ 1) การวางแผน (Planning) คือ การศึกษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์ในอนาคต แล้ววางแผนเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติไว้ 2) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์การออกเป็นหน่วยงานย่อย ๆ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน การจัดสรรคนเข้าทำงานในตำแหน่งงานต่าง ๆ 3) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) คือ การสั่งให้คนทำงานตามที่มอบหมายงานให้ทำบังคับบัญชาให้พนักงานทำงานตามภารกิจของหน่วยงาน 4) การประสานงาน (Coordination) คือ การดูแล ควบคุม และอำนวยความสะดวกให้ผู้ทำงานสามารถได้โดยสะดวกเต็มความสามารถ 5) การควบคุม (Controlling) คือ การควบคุมให้งานดำเนินไปตามแผนที่วางเอาไว้ตรวจสอบให้ผลการปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

นอกจากนี้ (Luther Gulick, 1937) ได้เสนอแนวคิด POSDCoRB คือ หลักในการบริหารจัดการองค์กรที่ใช้กันทั้งในภาครัฐ และเอกชนที่ผู้มีอำนาจบริหารมีหน้าที่ และบทบาทการบริหารอยู่ 7 ประการ ดังนี้ 1) Planning การวางแผน 2) Organizing การจัดการองค์กร 3) Staffing การจัดการด้านบุคลากร 4) Directing การควบคุมสั่งการ 5) Coordinating การประสานงาน 6) Report การรายงาน 7) Budgeting การจัดการงบประมาณ

ทฤษฎีการบริหารการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น เป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่มุ่งเน้นการวางแผน การจัดการ การควบคุม และการพัฒนาระบบการศึกษา ให้สอดคล้องกับเป้าหมายด้านการเรียนรู้ โดยทฤษฎีเหล่านี้ช่วยให้ผู้บริหารการศึกษาสามารถเลือกวิธีการที่เหมาะสมในการปรับปรุงและพัฒนาสถาบันการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ หรือเทคโนโลยี

เพื่อให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน ผู้สอน และระบบการศึกษาโดยรวม

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

กนกพร มาอ้วน (2564) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาต้องบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวิธีการและเครื่องมือ ภายใต้ทรัพยากรสถานศึกษา เพื่อลดความเสี่ยงต่อการไม่บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด รายละเอียด ดังนี้ 1) เป้าหมาย (Ends.) คือ สมรรถนะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร สถาบันการศึกษาต้องกำหนดเป้าหมายการผลิตผู้เรียนให้ชัดเจน 2) เครื่องมือ (Means) ที่ใช้ในการบริหารการศึกษาในสถานศึกษา คือ หลักสูตรการศึกษา ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องให้ความสำคัญกับการทบทวนหลักสูตรทุก ๆ ปีเพื่อให้หลักสูตรนั้นทันสมัยเหมาะสมกับสภาวะการณ์ เทคโนโลยีในปัจจุบันและอนาคต 3) ทรัพยากร (Resources) ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องบริหารทรัพยากรต่างๆ ให้สามารถสนับสนุนการบริหารการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ 4) วิธีการ (Ways) วิธีการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

นอกจากนี้ มลฤดี เพ็งสง่า และ มัทนา วัฒนอมศักดิ์ (2566) ได้กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาในยุคที่มีเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ก้าวหน้า เป็นการดำเนินการต่าง ๆ ตามพันธกิจหรือภารกิจของสถานศึกษาทางด้านวิชาการ งบประมาณ บริหารงานบุคคลและบริหารงานทั่วไป โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นหลัก เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้บริหารควรบริหารจัดการเพื่อส่งเสริม สนับสนุน การจัดการเรียนรู้และยกระดับคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ดังนี้ 1) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องกำหนดนโยบาย กำหนดวิสัยทัศน์ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารให้ชัดเจนว่าต้องการไปในทิศทางใด 2) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณสำหรับการบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานให้สามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพ 3) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้มีวิสัยทัศน์ เห็นความสำคัญในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อยกระดับการบริหารจัดการสถานศึกษาและการเรียนรู้ของผู้เรียน 4) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องส่งเสริมและพัฒนาครูให้มีวิสัยทัศน์เห็นความสำคัญและมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการจัดการเรียนรู้ และส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียนรู้ มีทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร 5) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสร้างวัฒนธรรมการทำงานและบรรยากาศสถานศึกษาให้มีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารอย่างแพร่หลาย 6) ผู้บริหารสถานศึกษาควรสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงไปจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ในการบริหารจัดการและส่งเสริมการเรียนรู้ 7) ผู้บริหารสถานศึกษาควรเพิ่มขีด

ความสามารถในการแข่งขันการบริหารจัดการการศึกษาและยกระดับคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา 8) ผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดให้มีระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศการสื่อสารของสถานศึกษา 9) ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมการทำงานเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างองค์กรผลักดันให้มีการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ

จุฬาลักษณ์ โสระพันธ์ (2564) กล่าวว่า ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ผู้ที่สามารถปรับตัวและเตรียมความพร้อมเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับโลกอนาคตได้เร็วเท่าไรย่อมมีความได้เปรียบมากเท่านั้น บทบาทสำคัญของผู้นำการศึกษาหรือผู้บริหารการศึกษาที่ดีในยุคศตวรรษที่ 21 มีดังนี้ 1) ผู้บริหารการศึกษาทุกคนจะต้องวางตัวเองเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต และเตรียมพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลง 2) ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความคิดเชิงกลยุทธ์แบบอนาคตและรู้จักพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีในยุคปัจจุบัน 3) ผู้บริหารการศึกษาต้องฟังหา แบ่งปัน และกระจายความเป็นผู้นำ 4) ผู้บริหารการศึกษาต้องไม่กลัวเทคโนโลยีใหม่ ๆ และกล้าที่จะทดลอง 5) ผู้บริหารการศึกษาต้องไม่เพิกเฉยกับความคิดแบบเดิม ความรู้และประสบการณ์แบบเดิมอาจยังคงมีคุณค่า

วิโรจน์ สารัตนะ (2556) กล่าวว่าผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องนำสถานศึกษาของตนเองเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของตนเองในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ปรับปรุงผลลัพธ์ของนักเรียนทุกคน 2) ริเริ่มการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล 3) สำรวจและสนับสนุนการใช้ ICT และ e – learning 4) พัฒนาโรงเรียนให้เป็นชุมชนการเรียนรู้ 5) สร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และความสำเร็จ และ 6) พัฒนาคอนอื่นให้เป็นผู้นำ

นอกจากนี้ยังได้เสนอโมเดลภาวะผู้นำทางการศึกษา ซึ่งได้กำหนดให้ความสัมพันธ์ (Relationship) เป็นศูนย์กลาง มีกิจกรรมภาวะผู้นำและคุณภาพของภาวะผู้นำที่มีประสิทธิผล เป็นองค์ประกอบรายรอบอยู่ได้แก่ ความสัมพันธ์ ซึ่งอยู่แกนกลาง และมีพื้นที่การปฏิบัติ ประกอบด้วย วัฒนธรรม ศาสตร์การสอน ระบบความเป็นหุ้นส่วนและเครือข่าย รวมทั้งกิจกรรมภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยการนำการเปลี่ยนแปลงและการแก้ปัญหา และวงนอกที่เป็นองค์ประกอบของคุณภาพของผู้นำที่มีประสิทธิผล ดังนี้ 1) ความสัมพันธ์ (Relationship) ลักษณะของความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา โดยลักษณะของความสัมพันธ์นี้จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของไว้วางใจที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องสร้างให้เกิดขึ้นในองค์กร 2) วัฒนธรรม (Culture) ผู้บริหารควรมีบทบาทในการสนับสนุนให้มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมในทางบวก และสร้างวัฒนธรรมโรงเรียนโดยรวมให้เอื้อต่อการเรียนการสอน 3) ศาสตร์การสอน (Pedagogy) เป็นเรื่องของความรู้และการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้บริหารควรสร้างต้นแบบการปฏิบัติการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผลสำหรับผู้เรียน แสดงบทบาทในการเป็นผู้นำในด้านวิชาการและควรแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำด้านการวางแผน การพัฒนา และประเมินหลักสูตร เพื่อส่งเสริมและกระตุ้น

ให้ครูปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง 4) ระบบ (System) ผู้บริหารควรสร้างสรรค์ระบบและเงื่อนไขการทำงานที่จะช่วยให้บุคลากรสามารถทำงานและผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 5) การนำการเปลี่ยนแปลง (Leading change) ผู้บริหารต้องมีทักษะและความสามารถในการบริหารการเปลี่ยนแปลงให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 6) การแก้ปัญหา (Problem solving) ผู้บริหารต้องนำยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมและเหตุการณ์มาใช้เป็นฐานในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในองค์กร ผู้บริหารควรมีการศึกษาในรายละเอียดของเหตุการณ์มีการทดสอบสมมุติฐาน การวิเคราะห์มีการแก้ปัญหาด้วยนวัตกรรมใหม่

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาทั้ง 4 ท่าน สามารถสรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เน้นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม โดยมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีในการจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงการเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา เช่น e-learning และการเรียนแบบผสมผสาน อีกทั้งยังส่งเสริมทักษะที่จำเป็น เช่น การคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้ การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาถือเป็นหัวใจสำคัญ รวมถึงการใช้วิธีประเมินผลที่หลากหลายเพื่อสะท้อนความสามารถในหลายด้าน ผู้บริหารยังต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้าถึงการศึกษาและสร้างความร่วมมือกับชุมชนและองค์กรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการศึกษาที่ตอบสนองต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้หลักสูตรจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิต

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญอย่างยิ่งในการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในโลกที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่พร้อมรับมือกับความท้าทายต่าง ๆ การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมีลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้เทคโนโลยีในการจัดการศึกษา การนำเทคโนโลยี เช่น e-learning ระบบสารสนเทศ และการเรียนรู้แบบผสมผสาน (blended learning) มาใช้ในการเรียนการสอนและบริหารการศึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการในศตวรรษที่ 21 2) การพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 การเสริมสร้างทักษะสำคัญ เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และ การใช้เทคโนโลยี เพื่อเตรียมนักเรียนให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต 3) การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ครูและบุคลากรต้องได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการสอน การนำเทคโนโลยีมาใช้ และการปรับตัวต่อรูปแบบการ

เรียนรู้ใหม่ ๆ 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่าย ความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ชุมชน ผู้ปกครอง และองค์กรต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการศึกษาและสร้างโอกาสในการเรียนรู้ 5) การประเมินผลการเรียนรู้ที่หลากหลาย การใช้วิธีการประเมินผลแบบใหม่ เช่น การสะสมผลงาน (portfolio) และการประเมินตามโครงการ (project-based assessment) เพื่อสะท้อนทักษะและความรู้ที่หลากหลายของผู้เรียน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สังเคราะห์โดย : ผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มนิเทศ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมาเขต 3. (2567). ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (3R8C). สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/9lmaX>
- คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (ม.ป.ป.). บทบาทของครูผู้สอน ในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/W4LTR>
- จุฬาลักษณ์ โสระพันธ์. (2564). บทบาทของผู้บริหารการศึกษายุคดิจิทัล. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://adacstou.wixsite.com/adacstou/single-post/>.
- ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ. (2542). หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- วิจารณ์ พานิช. (2556). การสร้างการเรียนรู้สู่ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/IAIZb>
- วิษณุ น้อยมาลา. (2564). ทักษะจำเป็นของการทำงานในศตวรรษที่ 21. วารสารวิชาการรัตนบุศย์, 3(1), 45-57.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2557). แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซีเอ็ดบุ๊คเซ็นเตอร์.
- สัมมา รณิธย์. (2556). หลักทฤษฎีและปฏิบัติการบริหารสถานศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : ขั้วฟาง.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, <https://www.onec.go.th/index.php/book/BookView/1540>
- Allen L. A. (1958). Management and Organization. New York : McGraw-Hill
- Dale, Ernest. (1978). Management: Theory and Practice. (4th ed). Tokyo: International Student Edition McGraw-Hill Kogakusha, Ltd.
- Deming, Edward W. (1995). Out of the Crisis. USA : The Massachusetts Institute of Tecnology Center of Advanced Engineering Study.
- Fayol, Henry (1949). General and Industrial Management. London: Pitman
- Jamais Cascio. (2020, 30 April). Facing The Age of Chaos. <https://medium.com/@cascio/facing-theage-of-chaos-b00687b1f51d>.
- Koontz Harold D. and Cyril O'Donnell. (1972). Principles of Management : An Analysis of Managerial Functions. New York : MC Graw – Hill.
- Luther Gulick and Lyndall Urwick. (1937). The Science of Administration. New York: Columbia University.
- Phumphakhawat Phumphongkhochasorn. (2019). The study of learning skills in the 21st century, high school students from year 4-6 in basic education schools under the Office of Educational Service Area, Chonburi 18. International Journal of Science and Innovative Technology, 2(1), 44-53. Retrieved from <https://shorturl.asia/Rwa1Y>
- Sharma, R. (2019). The Straits of Success in A VUCA World. ABS International Journal of Management, 7(1), 1-7.

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่21 Education administration, 21st Century

ณัฐยานี มีพร^{1*}, พระสุธีวรชिरธรรม^{2*}

Nutthaya Meepond^{1*}, PhraSuthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: oyoyo_nut22@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นถึงความสำคัญของการปรับตัวทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง ความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน วิทยาศาสตร์และนวัตกรรม ตลอดจนโครงสร้างประชากรและทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อระบบการจัดการศึกษา ทำให้การศึกษาจำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปและพัฒนาให้เท่าทันกับบริบทของโลกยุคใหม่ การจัดการเรียนรู้จึงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ในสาระวิชาหลักควบคู่กับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานวัฒนธรรม และการสร้างองค์ความรู้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อหล่อหลอมให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

คำสำคัญ: ศตวรรษที่21, การบริหารการศึกษา

Abstract

This article emphasizes the importance of adapting education to the 21st century, an era marked by rapid changes in technology, economics, politics, food and energy security, scientific and innovative advancements, as well as demographic and natural resource transformations. These changes have had a direct impact on educational systems, necessitating reforms and developments to align with the global context of modern times. Learning management must focus on developing students in both core academic subjects and 21st-century skills, which include learning and innovation skills, life and career skills, and information,

media, and technology skills. This is achieved through learning processes that emphasize knowledge transmission, training, cultural preservation, and knowledge creation within a learning-conducive environment. The goal is to nurture learners to become quality individuals who are well-prepared to face future challenges.

Keywords: the 21st Century, Educational Management

บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 ซึ่งครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ ค.ศ. 2001 ถึง ค.ศ. 2100 (พ.ศ. 2544–พ.ศ. 2643) เป็นยุคแห่งโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากอิทธิพลของเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารจากทุกภูมิภาคทั่วโลกเข้าไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ การลงทุน การเมือง การปกครอง ความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน ความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์และนวัตกรรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างประชากร และสังคม ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดการศึกษาในระดับโลก ทำให้การศึกษายุคใหม่ ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและหลากหลาย เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียน สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมในสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง การจัดการศึกษาจึงต้องมุ่งเน้น ให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ ความสามารถ และสมรรถนะที่จำเป็น โดยเฉพาะทักษะสำคัญในการดำรงชีวิต ในศตวรรษที่ 21 ซึ่งได้แก่ “ทักษะการเรียนรู้” (Learning Skills) รูปแบบการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 หรือ P21 (Partnership for 21st Century Skills) ซึ่งริเริ่มขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเป็นความร่วมมือระหว่างครู นักการศึกษา ผู้นำภาคธุรกิจจากบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ องค์กรวิชาชีพ โรงเรียน และหน่วยงานการศึกษา ของรัฐ ที่มุ่งหวังให้เยาวชนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่ (Rotherham & Willingham, 2009, อ้างใน สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์, 2560)

การบริหารและจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นระบบที่มีความยืดหยุ่น ทันสมัย และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ ตลอดชีวิต และการพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพด้านการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์ นวัตกรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่าง มีประสิทธิภาพในยุคศตวรรษที่ 21 ทักษะชีวิตและการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ เป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้เรียนต้องมี เพื่อความอยู่รอดและความสำเร็จในบริบทสังคมที่เต็มไปด้วยความท้าทาย การจัดการศึกษาแบบเดิมที่เน้น การถ่ายทอดความรู้จากครูเพียงฝ่ายเดียวจึงไม่เพียงพออีกต่อไป การศึกษาในปัจจุบันต้องอาศัยแนวทางการ จัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ ใช้รูปแบบใหม่ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ ลงมือปฏิบัติจริงคิดอย่างมีวิจารณญาณ และเรียนรู้ด้วยตนเอง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของทั้งเทคโนโลยีและสังคม การจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นการสร้างทักษะการเรียนรู้ ทักษะชีวิต และการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ให้แก่ผู้เรียนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน (พิกุล นามสูง, 2565)

ศตวรรษที่ 21

1. ความหมายศตวรรษที่ 21

ธนวัฒน์อรุณสุขสว่าง (2557) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นโลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน กระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมโดยประกอบไปด้วยการเรียนรู้ทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ที่แตกต่างจากศตวรรษที่ 20 และ 19 โดยทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุดคือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 มีความรู้ ความสามารถและทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ

สุรศักดิ์ ปาเฮ (2560) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ (The globalization) ที่เกิดความก้าวหน้าในทุกๆ มิติที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ดังนั้นการกำหนดยุทธศาสตร์และสร้างความพร้อมในการรับมือจึงเป็นเรื่องท้าทาย การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดกลยุทธ์และยุทธศาสตร์การทำงานด้านการจัดการศึกษา ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ จึงมีนักการศึกษาหลายท่านต่างร่วมมือกันวิจัยเพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพการจัดการศึกษา จึงเกิดการวิจัยแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ และสมรรถนะให้เกิดกับผู้เรียนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

Smith (2020) ให้ความหมายไว้ว่า ศตวรรษที่ 21 (ค.ศ. 2001-2100) เป็นช่วงเวลาเริ่มต้น ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ศตวรรษนี้ถูกกำหนดให้เป็นยุคของความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่รวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงโลกาภิวัตน์ และทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนไปในหลาย ๆ ด้าน

สรุปศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ศตวรรษนี้ถูกกำหนดให้เป็นยุคของความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ

ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกัน กระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถี การดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมโดยประกอบไปด้วยการเรียนรู้ทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ทักษะการเรียนรู้ (Learning skill) ที่ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 มีความรู้ ความสามารถและทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาในศตวรรษที่ 21

นายวศิน ชูชาติ (2559) กล่าวว่า การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะการสร้างความรู้แบบใหม่ที่ต้องอาศัยทักษะหลายด้าน เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง ครูผู้สอนต้องมีทักษะการสร้างผู้เรียนในทุกด้านอย่างครอบคลุม ประกอบด้วย ทักษะการใช้เทคโนโลยี, ทักษะการแก้ปัญหาที่อยู่บนพื้นฐานบริบทจริง, ทักษะการบูรณาการความรู้, การทำงานร่วมกันเป็นทีม ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life - Long Learning) และประกอบด้วยทักษะการคิดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีเป้าหมายที่จะสร้างพลโลกที่มีทักษะดังกล่าวข้างต้น เพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงเวลา

วิโรจน์ สารัตนะ (2556) กล่าวว่า ศาสตร์การสอนในศตวรรษที่ 21 ยังคงมีเรื่องการประเมินผล (assessment) ด้วย แต่ต้องเป็นการประเมินที่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีความโปร่งใส (transparency) ผู้เรียนมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดเกณฑ์การประเมินเป็นต้นไป จะทำให้มีความเข้าใจว่าพวกเขาถูกคาดหวังให้ทำอะไร อย่างไร ทำได้และได้ประโยชน์อะไร โดยถือว่าเป็นการศึกษาของพวกเขา เป็นการเรียนรู้ของพวกเขาและเป็นอนาคตของพวกเขา พวกเขาจึงจะต้องเกี่ยวข้องด้วย (this is their education, their learning and their future - they must be involved in it) มี การประเมินผลทั้งด้วยตนเองและจากเพื่อน (self&peer assessment) มีการให้ข้อมูลย้อนกลับที่เหมาะสมกับเวลา เหล่านี้ถือเป็นการประเมินผลในศตวรรษที่ 21 ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หลักสูตรและการประเมินผลมีความครอบคลุม เป็นสหวิทยาการ คำนึงถึงบริบทที่เป็นจริง ผู้เรียนมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการประเมินผลตั้งแต่ต้นจนจบมีการสร้างบรรยากาศความปลอดภัยให้กับผู้เรียนไม่เฉพาะในความร่วมมือแต่หมายถึงการอภิปรายและการสะท้อนผลการประเมินด้วย ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบยึดโครงงานเป็นฐานและแบบร่วมมือรวมทั้งใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีเพื่อให้บรรลุผลต่อการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง และจะต้องใช้หลากหลายสไตล์ การเรียนรู้แตกต่างกันตามความแตกต่างของผู้เรียน

ศิริวรรณ ฉัตรมณีรุ่งเรือง และวรางคณา ทองนพคุณ (2557) ได้สรุปประเด็นสำคัญของลักษณะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ไว้ดังนี้ 1. มนุษย์มีรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันผู้สอนจึงต้องใช้วิธีการที่หลากหลายหากผู้สอนนำรูปแบบการเรียนรู้แบบใดแบบหนึ่งไปใช้กับผู้เรียนทุกคนตลอดเวลาอาจทำให้ผู้เรียนบางคนเกิดอาการด้านทางสติปัญญา 2. ผู้เรียนควรเป็นผู้กำหนดองค์ความรู้ของตนเอง

ไม่ใช่ นำความรู้ไปใส่และให้ผู้เรียนดำเนินรอยตามผู้สอน 3. โลกยุคใหม่ต้องการผู้เรียนซึ่งมีวินัยมีพฤติกรรมที่รู้จักยืดหยุ่นหรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ ที่เป็นแบบเผด็จการ แบบให้อิสระหรือแบบประชาธิปไตย 4. เนื่องจากข้อมูลข่าวสารในโลกจะทวีเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าทุก ๆ 10 ปี โรงเรียนจึงต้องใช้วิธีสอนที่หลากหลายโดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ กัน 5. ให้ใช้กฎเหล็กของการศึกษาที่ว่า "ระบบที่เข้มงวดจะผลิตคนที่เข้มงวด" และ "ระบบที่ยืดหยุ่นจะผลิตคนที่รู้จักยืดหยุ่น" สังคมหรือชุมชนที่มั่นคง ร่ำรวยด้วยข้อมูลข่าวสาร ทำให้การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายๆ สถานที่ 7. การเรียนรู้แบบเจาะลึก (Deep Learning) มีความจำเป็นมากกว่าการเรียนรู้แบบผิวเผิน (Shallow Learning) หมายความว่า จะเรียนอะไรต้องเรียนให้รู้จริงให้รู้ลึก รู้รอบ ไม่ใช่เรียนแบบงู ๆ ปลา ๆ ดังจะเห็นจาก ในอดีตได้มีการบรรจุเนื้อหาไว้ในหลักสูตรมากเกินไปจนผู้เรียนไม่รู้ว่าเรียนไปเพื่ออะไร และสิ่งที่เรียนไปแล้วมีความสัมพันธ์อย่างไร

ศศิธรดา แพงไทย. (2559) ได้กล่าวไว้ว่า ในการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 สถานศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านสาระวิชาหลัก และทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วยทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านสารสนเทศเทคโนโลยี ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารจึงเป็นภาระที่สำคัญต่อการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเองให้เป็นผู้นำยอดเยี่ยมปรับเปลี่ยนองค์กรให้ทันสมัย พัฒนาทีมงานให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ พัฒนาระบบงานทัศน์ใหม่ให้เกิดขึ้นในองค์กร ขับเคลื่อนด้วยยุทธศาสตร์การบริหารจัดการใหม่ๆ ส่งเสริมสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณสื่ออุปกรณ์อย่างเพียงพอ ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของผู้ปฏิบัติ

พิกุล นามสูง. (2565)การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัว ดำเนินการปฏิรูป การจัดการเรียนรู้ โดยไม่ใช่แค่การปฏิรูปเพียงครั้งคราว แต่ต้องเป็นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านสาระวิชาหลัก และทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย 3 ทักษะ คือทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร ดังนั้น โรงเรียนในศตวรรษที่ 21 จำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษา ตั้งแต่การจัดหลักสูตรที่เน้นให้นักเรียน ได้สัมผัสกับความเป็นจริงหรือ

สรุป จากการศึกษาแนวคิดสรุปได้ว่า การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะการสร้างความรู้แบบใหม่ที่ต้องอาศัยทักษะหลายด้าน เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงโดยครูผู้สอนต้องมีทักษะการสร้างผู้เรียนในทุกด้านอย่างครอบคลุม ประกอบด้วย ทักษะการใช้เทคโนโลยี, ทักษะการแก้ไขปัญหาที่อยู่บนพื้นฐานบริบทจริง, ทักษะการบูรณาการความรู้, การทำงานร่วมกันเป็นทีม ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารจึงเป็นภาระที่สำคัญต่อการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

การบริหารการศึกษา

1. ความหมายการบริหารการศึกษา

ชาญชัย อาจินสมাজার (2544) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การใช้อิทธิพล (influencing) ต่อคนกลุ่มหนึ่งนั่นก็คือ นักเรียน เพื่อให้มีความเจริญงอกงามสู่วัตถุประสงค์ที่ได้กำหนด โดยการใช้กลุ่มคนกลุ่มที่สอง ซึ่งได้แก่ครู ในฐานะตัวแทน (agent) ดำเนินการเพื่อให้วัตถุประสงค์บรรลุผลสำเร็จ

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน (2558) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์กรโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เป็นการดำเนินงานอย่างเป็น ระบบ ระเบียบ โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

อรุณี ทองนพคุณ (2558) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน เช่น ความสามารถ เจตคติพฤติกรรม ค่านิยม หรือคุณธรรมในด้านสังคม การเมืองเศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าวเป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผน และไม่เป็นระเบียบแบบแผน

ธีระรัตน์ คันฉิมวงศ์ (2560) ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงาน ตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชนในทุกๆด้านอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

สรุป การบริหารการศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน อย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และมีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์กรโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่างๆเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

2. ความสำคัญการบริหารการศึกษา

สุนทร โคตรบรรเทา (2551) ความสำคัญของการบริหารการศึกษา เป็นความจำเป็นของการมีผู้บริหารในการบริหารกิจการงานใดให้ประสบความสำเร็จและบรรลุตามเป้าหมาย อาจจำเป็นต้องมีผู้บริหาร ผู้นำ หรือ "หัวหน้า" เพื่อทำหน้าที่วางแผนที่วางแผน จัดองค์กร ควบคุมดูแล และจูงใจหรือนำผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงานลุล่วงตามเป้าหมาย องค์กรทุกประเภทต้องมีผู้นำหรือหัวหน้า

ครรชิต มัลลียงค์ (2557) ได้กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษามีความสำคัญมาก เพราะการศึกษาของเยาวชนหรือคนในประเทศจะดีหรือเลว จะทำให้คนในประเทศแข่งขันกับคนในประเทศอื่น ๆ ได้ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารการศึกษา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือขึ้นอยู่กับผู้บริหารการศึกษา

ของบ้านเมืองนั่นเอง หากประเทศใดได้นักบริหารการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความเข้าใจงานด้านการศึกษา และผลกระทบของการศึกษาต่อความก้าวหน้าของประชาชน และประเทศชาติแล้ว ประเทศนั้นก็จะมีความสำเร็จรุ่งเรืองในทุก ๆ ทาง ในทางตรงกันข้าม หากประเทศใดไม่มีนักบริหารการศึกษาที่เก่งและทำงาน โดยกำหนดเอาความก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติเป็นธงชัยแล้ว ก็ยากที่ประเทศนั้นจะเจริญรุ่งเรืองได้

อรุณี ทองนพคุณ (2558) ได้กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษามีความสำคัญในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีดำเนินการ มีทรัพยากรสนับสนุนและมีกระบวนการประเมินผล การศึกษาเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ การบริหารการศึกษามีความจำเป็น เพราะต้องการคนที่ได้รับการฝึกฝน เฉพาะด้านที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญมาดูแลรับผิดชอบ

ธีระรัตน์ คันธิวงศ์ (2560) ความสำคัญของการบริหารการศึกษา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้ผู้บริหารการศึกษาที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนอย่างมีระบบขั้นตอน ตลอดจนการบริหารบุคลากรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลมากที่สุด

สรูป ความสำคัญของการบริหารการศึกษามีความสำคัญในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เป็นความจำเป็นของการมีผู้บริหารในการบริหารกิจการงานใดให้ประสบความสำเร็จและบรรลุตามเป้าหมาย ตลอดจนการบริหารบุคลากรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลมากที่สุด

3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

วีรสิทธิ์ ชินวัฒน์ (2557, เว็บไซต์) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีองค์การแบบราชการ ประกอบด้วยหลัก 6 ประการ คือ 1) หลักกฎหมายและเหตุผล (Legal and rational) ในการทำงานทุกอย่างต้องเป็นไปตามระเบียบ กฎเกณฑ์และข้อบังคับ และคำนึงถึงเหตุผลประกอบด้วย ทั้งนี้เพื่อให้งานนั้นสำเร็จและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ 2) หลักสายการบังคับบัญชา (Hierarchy) มีการกำหนดตำแหน่งเรียงตามลำดับจากสูงไปต่ำ เพื่อให้การบังคับบัญชาลดหลั่นกันไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบ 3) หลักระบบคุณธรรม (Merit system) ถือว่าบุคคลในองค์การจะต้องมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในกลุ่มที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้แบบเดียวกัน เช่น การคัดเลือก การบรรจุการแต่งตั้ง การเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง โดยปลอดจากอิทธิพลทางการเมือง 4) หลักการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างมีแบบแผน (Formal) มีการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยงานและตำแหน่งต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ไม่ซ้ำซ้อนกัน 5) หลักการฝึกอบรม (Training) ผู้บริหารจะต้องมีการพัฒนาบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเป็นระยะๆ ทั้งนี้เพื่อให้เขาได้รับรู้แนวคิด เทคนิคในการปฏิบัติงานใหม่ ๆ และ 6) หลักการไม่ยึดติดกับบุคคล

(Impersonal) การปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนในเรื่องเดียวกันหรือเหมือนกัน ไม่ควรเห็นแก่หน้าหรือความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือผลประโยชน์ที่ใครจะได้รับ โดยถือการปฏิบัติตามเอกสารหรือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญ เช่น การพิจารณาความดีความชอบ การโยกย้ายตำแหน่ง การเลื่อนตำแหน่ง เป็นต้น

วิธีสิทธิ์ ชินวัฒน์ (2557, เว็บไซต์) ได้กล่าวว่า ฟาโยล์ได้เสนอหลักเกณฑ์ของการบริหารงานที่สำคัญไว้ 13 ประการ คือ 1) จัดแบ่งงานตามความชำนาญอย่างมีสัดส่วน 2) กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไว้ให้ชัดเจน 3) ต้องมีวินัย เพื่อเป็นหลักในการทำงานให้ราบรื่น 4) ต้องมีเอกภาพในการบังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้ว่าใครเป็นผู้บังคับบัญชาและเป็นผู้ออกคำสั่ง 5) ให้มีเอกภาพในการอำนวยการเพื่อให้งานดำเนินไปตามแผนและบรรลุวัตถุประสงค์ 6) ให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนได้รับค่าตอบแทน 7) ให้มีการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง 8) จัดให้มีสายการบังคับบัญชา 9) ให้มีระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัดเพื่อให้งานอยู่ในกรอบ 10) ให้มีความเสมอภาคในการจัดหน่วยงาน 11) ผู้บริหารต้องสร้างความมั่นใจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา 12) ผู้บริหารต้องมีความคิดริเริ่มในการทำงาน และ 13) ผู้บริหารต้องรู้จักสร้างทีมงาน

หลักการทฤษฎีการบริหารการจัดการคล้ายคลึงกับหลักการบริหารแบบวิทยาศาสตร์ คือ เน้นถึงวิธีการทำงานที่ดีที่สุด และเอาใจใส่ในการทำงานของผู้ใต้บังคับบัญชา ต่างกันตรงที่การบริหารงานแบบการบริหารจัดการเน้นการทำงานของผู้อยู่บังคับบัญชา ส่วนการบริหารงานแบบวิทยาศาสตร์ เน้นที่การทำงานของผู้อยู่บังคับบัญชา ถ้าผู้บริหารนำเอาทฤษฎีทั้งสองประเภทมาใช้ควบคู่กัน โดยเน้นการทำงานทั้งของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาจะช่วยให้การบริหารงานบรรลุเป้าหมายได้ราบรื่น และมีประสิทธิภาพ

ปราชญา กล้าผจญ และ สมศักดิ์ คงเที่ยง (2557, เว็บไซต์) ได้กล่าวว่า การบริหารงานตามหลักมนุษยสัมพันธ์ หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การบริหารงานตามหลักพฤติกรรม ได้รับความสนใจอย่างจริงจังเมื่อปลายปีคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา บรรดานักจิตวิทยา นักมนุษยวิทยา และนักสังคมวิทยา ได้ให้ความสนใจในการทำงานของคนงานในด้านต่างๆ และเชื่อว่าคนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารงานกว่าวิธีการจัดการ เพราะคนมีชีวิตจิตใจเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ต้องการขวัญและกำลังใจในการทำงาน การที่คนจะทำงานมีประสิทธิภาพหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านี้ นักทฤษฎีกลุ่มนี้จึงได้ศึกษาคนมากกว่าการจัดการการบริหารตามหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ได้รับการยกย่องมาก และเป็นต้นกำเนิดของทฤษฎีนี้ชื่อว่า การศึกษาฮอธอร์น (Hawthornstudies) ผู้ทำการศึกษา คือ เมโย (Mayo) และคณะซึ่งทำการศึกษาที่โรงงานฮอธอร์น (Hawthornplant) ของบริษัทไฟฟ้าตะวันตก (Western electric) ใกล้เมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกาการศึกษาทดลองครั้งนี้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การศึกษาสภาพการทำงาน การสัมภาษณ์ และการสังเกต แต่การศึกษาที่เกิดประโยชน์มาก ได้แก่ การศึกษาสภาพการทำงาน เพราะทำให้ทราบความจริงเกี่ยวกับคนงาน 5 ประการ คือ 1) คนเป็นสิ่งมีชีวิต มีจิตใจ และต้องการขวัญในการทำงาน 2) ปริมาณการทำงานของคน มิได้ขึ้นอยู่กับสภาพทางกายเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความสามารถ

ทางสังคมด้วย 3) รางวัลทางจิตใจมีผลกระทบในการทำงานและให้ความสุขในการทำงานมากกว่ารางวัลทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะพนักงานชั้นสูง 4) การแบ่งการทำงานตามลักษณะเฉพาะมิใช่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดเสมอไป และ 5) คนงานจะไม่มีปฏิริยาสนองตอบเป็นส่วนบุคคล หากแต่จะสนองตอบในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

ธีระรัตน์ คันธิวงศ์ (2560) ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีการบริหารงานตามหลักมนุษยสัมพันธ์ มีลักษณะเป็นเพียงแนวคิดหรือข้อเสนอแนะที่ยังไม่ชัดเจน ต่อมาเริ่มมีการพัฒนาศาสตร์ทางการบริหารขึ้นอย่างมีหลักการในการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพผู้บริหาร ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการศึกษาในองค์กร จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการบริหารงานและการบริหารคน เพื่อก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดี คนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งของการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ

สรุปจากแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาสรุปว่าการบริหารการศึกษาที่สำคัญมีดังนี้ คือ 1) จัดแบ่งงานตามความชำนาญอย่างมีสัดส่วน 2) กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไว้ให้ชัดเจน 3) ต้องมีวินัยเพื่อเป็นหลักในการทำงานให้ราบรื่น 4) ต้องมีเอกภาพในการบังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้ว่าใครเป็นผู้บังคับบัญชาและเป็นผู้ออกคำสั่ง 5) ให้มีเอกภาพในการอำนวยการเพื่อให้งานดำเนินไปตามแผนและบรรลุวัตถุประสงค์ 6) ให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนได้รับค่าตอบแทน 7) ให้มีการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง 8) จัดให้มีสายการบังคับบัญชา 9) ให้มีระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัดเพื่อให้งานอยู่ในกรอบ 10) ให้มีความเสมอภาคในการจัดหน่วยงาน 11) ผู้บริหารต้องสร้างความมั่นใจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา 12) ผู้บริหารต้องมีความคิดริเริ่มในการทำงาน และ 13) ผู้บริหารต้องรู้จักสร้างทีมงาน

แนวคิดการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชัยรัตน์ (2558) กล่าวว่า การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัว ดำเนินการปฏิรูป การจัดการเรียนรู้ โดยไม่ใช่แค่การปฏิรูปเพียงครั้งคราว แต่ต้องเป็นการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง สถานศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านสาระวิชาหลัก และทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย 3 ทักษะ คือ ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร ดังนั้น โรงเรียนในศตวรรษที่ 21 จำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษา ตั้งแต่การจัดหลักสูตรที่เน้นให้นักเรียน ได้สัมผัสกับความเป็นจริงหรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องชีวิตประจำวันที่สามารถนำไปใช้ได้จริง และไม่จำกัดอยู่แต่ในห้องเรียนเท่านั้น แต่นักเรียนสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าได้จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ และครู นักเรียนสามารถที่จะเชื่อมโยงเนื้อหาเข้าสู่คลังแห่งความรู้ทั่วโลก ครูเองจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือ คอยให้คำแนะนำส่วนนักเรียนเองก็จะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้คอยรับความรู้ เพียงอย่างเดียวไปเป็นผู้ที่ต้องศึกษา ค้นคว้า หาข้อมูล และปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ยั่งยืน และเป็นการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดเวลา จนเป็นวัฒนธรรม จะทำให้การจัดการศึกษาประสบ

ความสำเร็จและมีประสิทธิภาพตอบสนองความต้องการของเยาวชน สังคมและตลาดแรงงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต

สุทธิวรรณ ตันตริจนาวงศ์ (2560) กล่าวว่า ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพด้วยกระบวนการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมแห่งการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ต้องพัฒนาผู้เรียนที่ให้เป็นเยาวชนยุคใหม่ในยุคดิจิทัลได้ อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมควรดำเนินการดังนี้ 1) รัฐกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 2) พัฒนาหลักสูตร 3) พัฒนาคุณภาพครู 4) พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ และทักษะที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานและการดำรงชีวิต 5) พัฒนาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ และ 6) วารสนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

พิกุล นามสูง (2565) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 จะต้องมีการปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษาปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ ปรับกระบวนการทัศน์การบริหารสถานศึกษา และผู้ที่เป็นกลไกสำคัญคือ ผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งจะต้องมีทักษะการบริหารในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 ทักษะ คือ (1) ทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ (2) ทักษะการสื่อสาร (3) ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล (4) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เพื่อนำพาสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ สามารถสนองต่อการแข่งขันและทันสมัย เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

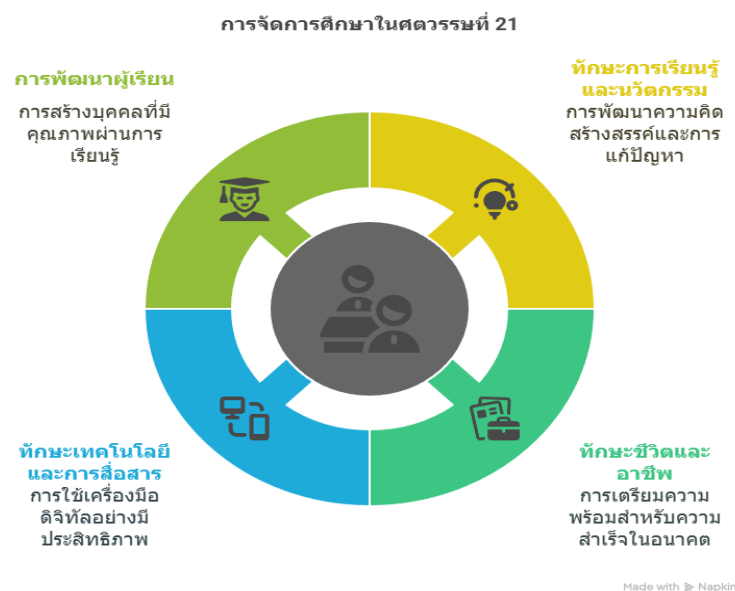
สรุป ศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ต้องพัฒนาผู้เรียนที่ให้เป็นเยาวชนยุคใหม่ในยุคดิจิทัลได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัว ดำเนินการปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ โดยไม่ใช่แค่การปฏิรูปเพียงครั้งคราว แต่ต้องเป็นการปรับปรุงอย่าง ซึ่งประกอบด้วย 3 ทักษะ คือ ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร พัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพด้วยกระบวนการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมแห่งการเรียนรู้

บทสรุป

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการหรือชุดของกิจกรรมที่บุคคลหลายฝ่ายร่วมมือกันดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีระเบียบ และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจน โดยมีการประสานงานภายในองค์กรเพื่อใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาเด็ก เยาวชน และประชาชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพในบริบทของศตวรรษที่ 21

ซึ่งเป็นยุคแห่งเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาไม่สามารถยึดติดอยู่กับแนวทางแบบเดิมอีกต่อไป ระบบการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยไม่ใช่เพียงการปฏิรูปเป็นครั้งคราว แต่ต้องเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับโลกยุคใหม่และเป็นเยาวชนที่มีศักยภาพในยุคดิจิทัล การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงต้องเน้นการพัฒนาทักษะแห่งอนาคต ซึ่งประกอบด้วย 3 ทักษะสำคัญ ได้แก่ ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Skills) ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ (Life and Career Skills) ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (Information, Media and Technology Skills) กระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้มีคุณภาพผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การพัฒนาทางวิชาการ และการสร้างองค์ความรู้จากการจัดสภาพแวดล้อมที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง เพื่อให้เยาวชนเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ พร้อมเผชิญกับความท้าทายของโลกในอนาคตอย่างมั่นคงและยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ประกอบหลักของการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ที่มา : สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

- ครรรชิต มาลัยวงศ์. (2557). เทคโนโลยีการบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 , จาก http://www.drkanchit.com/general_articles/articles/general_24.html.
- ชาญชัย อาจิณสมาจาร. (2544). การบริหารการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด
- ธนวัฒน์ อรุณสุขสว่าง. (2557). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษตามทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 6 เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2 เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. (ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีระรัตน์ คันธวิงศ์. (2560). การศึกษาการบริหารงานการจัดการเรียนรู้ของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของครูวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 2. ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา,มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน. (2558). *การบริหารการศึกษา*. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด. (4)2.
- พิกุล นามสูง (2558).การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 วารสารนวัตกรรมการบริหารการศึกษา. 1(2), ตุลาคม-ธันวาคม 2565 สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 จาก <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/EAJ/article/view/920>
- วศิน ชูชาติ. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการจัดการเรียนรู้ของครูเพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนแห่งศตวรรษที่ 21 จังหวัดสุพรรณบุรี. (ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2556). กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา: กรณีที่ศนะต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : ทิพยวิสุทธิ์.
- วีรสิทธิ์ ชินวัฒน์. (2557). ทฤษฎีการบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 , จาก <http://www.veerasit-dba04.blogspot.com/2012/10/6-henri-fayol.html>.
- ศศิธรา แวงไทย. (2559). บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารวิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย. 6(1).
- ศิริวรรณ ฉัตรณีนึ่งเรืองและ วรางคณา ทองนพคุณ.(2557). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21ความท้าทายอนาคต. เอกสารประกอบการอบรม. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 จาก <https://is.gd/xxUyf0>
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2551). หลักการและทฤษฎีการบริหารการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่1). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน.
- สุรศักดิ์ ปาเฮ. (2560). กระบวนทัศน์เทคโนโลยีการศึกษาในยุคดิจิทัล. แพร์ : แพร์ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์.

- สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ. 10(2).
- สมหวัง ว่องไวไพศาล. (2558). การบริหารโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 , จาก <https://is.gd/0fntdl>.
- อรุณี ทองนพคุณ. (2558). การศึกษาบทบาทการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่เขต 1. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- Smith, J. (2020). Global Changes and Technology in the 21st Century. New York: TechPublishing. สืบค้นเมื่อ 31 ตุลาคม 2567 จาก https://academic.oup.com/clinchem/article/64/10/1423/5608631#google_vignette .

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Education administration, 21st Century

ธนัชชา หมื่นศรี^{1*}, พระสุธีวัชรธรรม^{2*}

Thanatcha Muensri^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: thanatcha.mue@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความหมาย องค์ประกอบ ตลอดจนศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและท้าทาย ด้วยปัจจัยหลายด้านที่ทำให้สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในโลกนี้ต้องปรับตัวไปพร้อมกับเทคโนโลยีและปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคมและการดำเนินชีวิตการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการศึกษา โดยเฉพาะ ในด้านการพัฒนาหลักสูตรที่ต้องตอบสนองกับการเติบโตของเทคโนโลยีการเชื่อมต่อโลก ความต้องการของตลาดงานใหม่ๆ และการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ที่ไม่หยุดยั้ง การบริหารสถานศึกษา ในยุคปัจจุบันจึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาการบริหารการศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องพัฒนาในหลายมิติ เพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงของโลกและเตรียมผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้ 1) การกำหนดนโยบายที่ทันสมัย 2) การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ 3) การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา 4) การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะแห่งอนาคต 5) การใช้เทคโนโลยีเพื่อการบริหารและการเรียนรู้ 6) การสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to study the meaning, components, and educational administration in the 21st century, which is rapidly changing and challenging due to many factors that make society, economy, education, and

people's lives in this world have to adapt to technology and external factors that are continuously changing, which affects all sectors of society and life. These changes have a direct impact on educational management, especially in terms of curriculum development that must respond to the growth of global connectivity technology, new job market demands, and the continuous development of knowledge in various fields. Therefore, educational administration in the present era plays an important role in driving educational change. Educational administration in the 21st century needs to be developed in many dimensions to support global changes and prepare learners with the skills necessary for living and working effectively in the future. The important approaches are as follows: 1) Establishing modern policies 2) Developing curricula and learning processes 3) Developing teachers and educational personnel 4) Developing learners with future skills 5) Using technology for administration and learning 6) Creating networks and participation

Keywords: Educational administration, 21st Century

บทนำ

โลกในศตวรรษที่เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและท้าทาย ด้วยปัจจัยหลายด้านที่ทำให้สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในโลกนี้ต้องปรับตัวไปพร้อมกับเทคโนโลยีและปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เป็นยุคที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในหลายด้านผลกระทบจาก โลกาภิวัตน์ (Globalization) และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เชื่อมต่อข้อมูลและภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบทั้งในด้าน เศรษฐกิจ การลงทุน ความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางอาหารพลังงาน วิทยาศาสตร์ และนวัตกรรม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในด้าน ทรัพยากรธรรมชาติโครงสร้างประชากร และสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อทุกภาคส่วนของสังคมและการดำเนินชีวิตการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการศึกษาโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาหลักสูตรที่ต้องตอบสนองกับการเติบโตของเทคโนโลยี การเชื่อมต่อโลก ความต้องการของตลาดงานใหม่ๆ และการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ที่ไม่หยุดยั้ง

ดังนั้น การบริหารการศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องพัฒนาในหลายมิติ เพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงของโลกและเตรียมผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้ การกำหนดนโยบายที่ทันสมัย การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาผู้เรียนให้มี

ทักษะแห่งอนาคต การใช้เทคโนโลยีเพื่อการบริหารและการเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

แนวคิดทฤษฎีจากนักวิชาการ

ความหมายของศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายทั้งในด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นยุคที่โลกเราเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มตัว พร้อมทั้งการพัฒนาและการใช้งานเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลอย่างมหาศาลในชีวิตประจำวัน โดยมี นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ตันติรจนาวงศ์ (2560) ได้ให้ความหมายว่า ศตวรรษที่ 21 โลกในศตวรรษที่ 21 มีช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.2001 – ค.ศ. 2100 หรือ พ.ศ. 2544 พ.ศ.2643 ซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีการเปลี่ยนแปลง แลเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเชื่อมข้อมูลต่างๆ ของทุกภูมิภาคและทั่วโลกเข้าด้วยกัน ทั้งข้อมูลทางเศรษฐกิจ และการลงทุนความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง ความมั่นคงทางอาหารและพลังงานความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษา

สุรศักดิ์ ปาเฮ (2560) ได้ให้ความหมายว่า ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ ที่ได้เกิดวิวัฒนาการความก้าวหน้าในทุกๆ มิติที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง ส่งผลต่อวิถีดำรงชีพของ สังคมอย่างทั่วถึง ดังนั้น การกำหนดยุทธศาสตร์และการสร้างความพร้อมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว

สรุปได้ว่าศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและท้าทาย ด้วยปัจจัยหลายด้านที่ทำให้สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในโลกนี้ต้องปรับตัวไปพร้อมกับเทคโนโลยีและปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงและมีความเจริญก้าวหน้าโดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

จิราเจต วิเศษดอนหวาย (2565) กล่าวว่า BANI World เป็นแนวคิดของ Jamais Cascio นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกาที่ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ BANI World เป็นมากกว่า “สถานการณ์” ที่พลิกผัน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ แต่เป็นการมองไปถึงผลกระทบ “ด้านอารมณ์ของคน” ด้วย เช่น ความเครียด ความกังวล ความหดหู่ ความสับสน ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริหารหรือผู้นำองค์กรมองเห็นภาพรวมในการบริหารจัดการอย่างรอบด้านในสถานการณ์โลกยุค BANI World

ศศิมา สุขสว่าง (2566) ให้ความหมายว่า VUCA World เป็นคำย่อของ ความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความสลับซับซ้อน (Complexity) ความคลุมเครือ (Ambiguity) “VUCA World” เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเป็นความท้าทายของผู้ผู้นำในองค์กรที่ต้องทำความเข้าใจและปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของการเมืองเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

ธีระ นุชเปี่ยม (2546) กล่าวว่า Post-modernization Lyotard ให้นิยาม Postmodernism ว่าเป็น "การไม่เชื่อในเรื่องราวที่มี ลักษณะเป็นระบบความคิดรวบยอด (metanarratives)" " นัยสำคัญในความคิดของ Lyotard คือ การ ให้ ความสำคัญต่อความแตกต่าง(difference) และความหลากหลาย (plurality) ทั้งในความคิดทาง ทฤษฎีและ และวาทกรรมต่างๆ

สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์ (2567) กล่าวว่า Digital world เป็นยุคของ อิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีที่มีความรวดเร็วในการสื่อสาร การส่งผ่านข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วทุกที่และทุกเวลาดังนั้น ผู้นำ ในองค์กรและในสังคมต่าง ๆ จึง จำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาวะของผู้ผู้นำโดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพผู้นำ เพื่อให้ทันกับการ เปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล

True digital (2024) ให้ความหมาย Post – digital era คือ โลกยุคหลัง ดิจิทัล ซึ่งตัวแปรสำคัญในการอยู่รอดจึงมาจากการนำ “เครื่องมือ” อย่างดิจิทัลเป็น “หัวใจหลัก” ใน การสร้างนวัตกรรมใหม่

สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ,ศิรินทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะपालะ(2563) ให้ความหมาย Digital Disruption คือ ปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนโดยพฤติกรรมที่มีต่อเทคโนโลยีอย่าง ที่ไม่เคยเกิดขึ้น

ปราณี อัครภูษิตกุล (2563) กล่าวว่า Society 5.0 สังคม 5.0 คือนโยบายที่นายชินโซ อาเบะ (Shinzo Abe) นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นประกาศใช้เมื่อกลางปี ค.ศ.2018 เป็นนโยบายที่นำเสนอในแผนพัฒนาเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ฉบับที่ 5 ในฐานะสังคมของญี่ปุ่นที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้น พัฒนาศักยภาพของคน สร้างสมดุลระหว่างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจกับการแก้ไขปัญหาทางสังคม ด้วยนวัตกรรมเทคโนโลยีการบูรณา การไซเบอร์สเปซ (Cyberspace) เข้ากับพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) โดยมีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นพื้นฐาน มีปัญญาประดิษฐ์และหุ่นยนต์เป็นปัจจัย ตัวเร่งกระบวนการ

พัชรภรณ์ ดวงชื่น (2561) ให้ความหมาย Disruption world คือ เป็นโอกาส สำหรับวงการ ศึกษาในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ผู้นำองค์กรการศึกษาต้องมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ และสามารถตอบสนองความต้องการของโลกยุคใหม่ได้

ชญาณูช เรื่องจันทร์ (2564) ให้ความหมาย New Normal คือ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีต อันเนื่องจากมีบางสิ่งมา กระทบ จนแบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นเคยอย่างเป็นปกติและเคยคาดหวังล่องหนได้

เสกสันต์ พันธุ์บุญมี (2564) กล่าวว่า Next Normal คือ ชีวิตวิถีถัดไป คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบ ใหม่ของประชาชนทุกเพศทุกวัย หลังจากที่ได้ปรับตัวกับสถานการณ์โควิด 19 เพื่อความอยู่รอดจนเกิดความคุ้นชิน ทั้งวิถีคิด วิถีเรียนรู้ วิถีสื่อสาร และวิถีปฏิบัติ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททาง สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดย ธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ศึกษารูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนทั่วโลกที่ เปลี่ยนไปหลังสถานการณ์โควิด 19 ที่ได้สะท้อนให้เห็นเทรนด์สำคัญๆ ในอนาคต โดยเฉพาะการ เปิดรับเทคโนโลยีและบริการดิจิทัลใหม่ๆ รวมถึงแพลตฟอร์มออนไลน์ ที่ตอบโจทย์เรื่องความสะดวกสบาย โดยมุ่งเน้นเรื่องความปลอดภัยด้านสุขอนามัย และผลกระทบกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

สรุปได้ว่าองค์ประกอบศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในหลายด้านผลกระทบจาก โลกาภิวัตน์ (Globalization) และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ เชื่อมต่อข้อมูลและภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบทั้งในด้าน เศรษฐกิจ การลงทุน ความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางอาหารพลังงาน วิทยาศาสตร์ และนวัตกรรม รวมถึงการ เปลี่ยนแปลงในด้านทรัพยากรธรรมชาติโครงสร้างประชากร และสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อทุกภาค ส่วนของสังคมและการดำเนินชีวิตการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มีผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาหลักสูตรที่ต้องตอบสนองกับการเติบโตของเทคโนโลยี การเชื่อมต่อโลก ความต้องการของตลาดงานใหม่ๆ และการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ที่ไม่หยุดยั้ง

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

สมศักดิ์ คงเที่ยง (2545) ให้ความหมายของการบริหารการศึกษา หมายถึง เป็นกระบวนการที่ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารบุคลากร การกำหนดนโยบาย และการควบคุม เพื่อให้การศึกษาบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการ เรียนรู้ของผู้เรียนทุกคน โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้เติบโตอย่างเต็มທີ່ทั้ง ในด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม และจริยธรรม

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ (2542) ให้ความหมายของการบริหารการศึกษา ไว้ว่า การบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารควรมีหลักและกระบวนการบริหาร การบริหารการศึกษา หลักการแนวคิดในการบริหารภาพรวมของการบริหาร

ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ (2542: 2) Herbert A. Simon: กล่าวว่าคือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือ หลายอย่างร่วมกัน

สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดองค์การ บริหารจัดการบุคลากร การกำหนดนโยบาย และการควบคุมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษา ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเติบโตเป็นบุคคลที่มีศักยภาพสูงสุดในทุกๆ ด้าน

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

ครรชิต มาลัยวงศ์. (ออนไลน์. 2557) การบริหารการศึกษามีความสำคัญมากผู้บริหาร การศึกษาจำเป็นต้องมี ความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความเข้าใจงาน ด้านการศึกษาและผลกระทบของการศึกษาต่อความก้าวหน้าของประชาชนและประเทศชาติแล้ว ประเทศนั้นก็จะมีความรุ่งเรืองในทุกๆ ทาง ในทางตรงกันข้าม หากประเทศใดไม่มีนักบริหาร การศึกษาที่เก่ง และทำงานโดยกำหนดเอาความก้าวหน้าและความรุ่งเรืองของประเทศชาติเป็นธงชัย แล้ว ก็ยากที่ประเทศนั้นจะรุ่งเรือง

ปรัชญา เวสารัชช. (2554) ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเป็นการจัดการที่มีระบบ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และวิธีดำเนินการ มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผลการศึกษา เทียบตรงและ เชื่อถือได้ ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพของผลผลิตทางการศึกษา ความเจริญก้าวหน้า ของสังคมและ ประเทศชาติ

ชัยเสณัฐ พรหมศรี. (2550) ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารเป็นบุคคล สำคัญที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่องค์กร การที่องค์กรจะมีประสิทธิภาพ หรือ ล้มเหลว ย่อมขึ้นอยู่กับผู้บริหาร ซึ่งจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในองค์กร ไม่ สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าปราศจากการบริหารจัดการที่ดี และทักษะการบริหารจัดการที่ดีของ ผู้บริหาร ดังนั้น การจัดการที่ดี และมีประสิทธิภาพของผู้บริหารองค์กรจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อ ความก้าวหน้าและ ความสำเร็จขององค์กร

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน. (2558) การบริหารการจัดการศึกษาของสถานศึกษา จะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับบริหารจัดการศึกษา โดย มีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และ เกิดประสิทธิผลโดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆตามสภาพการณ์ของสถานศึกษา

สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาจึงมีความสำคัญในการสร้างสรรค์โอกาสทางการเรียนรู้ที่เป็นธรรมและครอบคลุมให้กับผู้เรียนทุกคน รวมถึงการพัฒนาองค์กรการศึกษาให้มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย

ทฤษฎีการบริหาร

การบริหารการศึกษาเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและดำเนินไปตามเป้าหมาย เป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มการบริการแก่ผู้เรียนโดยเกิดจากความร่วมมือของบุคคลในองค์กรนั้นๆ ต้องทำอย่างมีระบบ วิธีการ มีกระบวนการในการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

อุดม ชูสิวรรณ (2559 : หน้า 15-16) ได้กล่าวถึงหน้าที่การบริหารหรือกระบวนการบริหารตามทฤษฎี POLC ในปัจจุบันประกอบด้วย 4 ด้าน คือ การวางแผน การจัดองค์กร การนำ และการควบคุม ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) เป็นขั้นตอนของการกำหนดเป้าหมาย และจุดมุ่งหมาย พัฒนาแผนแม่บท และยุทธศาสตร์ในการนำไปปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย การดำเนินการตรวจสอบตัวเองเพื่อกำหนดสถานภาพในปัจจุบันขององค์กร การสำรวจ สภาพแวดล้อม การกำหนดเป้าหมาย การพยากรณ์สถานการณ์ในอนาคต การกำหนดแนวทางปฏิบัติงาน การใช้ทรัพยากร การประเมิน ทบทวนและปรับแผนเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงหรือผลลัพธ์ ไม่เป็นไปตามที่กำหนดการ ติดต่อสื่อสารในกระบวนการวางแผนเป็นไปอย่างทั่วถึง

2) การจัดองค์กร (Organizing) เป็นขั้นตอนในการกำหนดกิจกรรมที่ต้องดำเนินการจัดบุคคล และทรัพยากร เพื่อทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การมอบหมายงาน ความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่ การระบุและอธิบายงานที่จะดำเนินการ การจัดโครงสร้างองค์กร

3) การนำ (Leading) เป็นหน้าที่เกี่ยวกับการนำทางการนิเทศติดตามผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อนำแผนขององค์กรไปปฏิบัติ เป็นความพยายามของผู้บริหารที่จะกระตุ้นให้พนักงานมีศักยภาพในการทำงานสูง การนำจะช่วยให้งานบรรลุความสำเร็จ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน ประกอบด้วย การติดต่อสื่อสาร การมอบหมายมาตรฐานของการปฏิบัติงาน การให้คำแนะนำ คำปรึกษาแก่พนักงานให้สอดคล้องกับมาตรฐานการปฏิบัติงาน การให้รางวัล การยกย่อง ตำหนิติเตียนอย่างยุติธรรม และถูกต้องเหมาะสม

4) การควบคุม (Controlling) เกี่ยวกับหน้าที่การประเมินติดตามผลการดำเนินงานการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ได้แก่ การกำหนดมาตรฐาน การเปรียบเทียบผลการดำเนินงานกับมาตรฐาน การแก้ไขความบกพร่อง การทบทวนและปรับวิธีการควบคุมเมื่อสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงหรือผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

กนกวรรณ อินทร์น้อย 2553 : หน้า 21- 26 ได้กล่าวว่า กระบวนการบริหารตามทฤษฎีของ Gulick และ Urwick POSDCORB เป็นอักษรย่อของกระบวนการบริหารซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งเป็นการสรุปหน้าที่ของผู้บริหารตามบทบาทหน้าที่ ดังนี้

P - Planning การวางแผน ผู้บริหารในยุคปัจจุบันที่มุ่งจะบริหารองค์กรสู่ความเป็นเลิศจะต้องให้ความสนใจในเรื่องของการวางแผนงานในการทำงานภายในองค์กรเพื่อบรรลุเป้าหมายและนโยบายที่วางไว้

O - Organizing การจัดองค์กร เป็นหน้าที่เพื่อให้มีหน่วยงานที่จะต้องรับผิดชอบปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ซึ่งผู้บริหารจะต้องตระหนักถึงวัตถุประสงค์ขององค์กร Objective Awareness) เป็นหลัก

S - Staffing การจัดคนเข้าทำงาน บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารระดับสูงในยุคปัจจุบัน นอกเหนือจากการจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) ให้เหมาะสมกับความสามารถแล้วในการเป็นผู้นำในการสร้างคนในองค์กรของตนให้มีทัศนคติ (Attitude) ที่ดีต่อองค์กร

D - Directing การอำนวยการ/การสั่งการ เป็นหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้บริหาร องค์กรชั้นนำที่ประสบความสำเร็จโดยรวดเร็ว ส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ผู้บริหารกำหนดทิศทางขององค์กร (Direction) ไว้อย่างชัดเจนและเพื่อให้พนักงานรับรู้และเข้าใจถึงทิศทางขององค์กร จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องกระจายข้อมูลและบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ (Deployment) ลงไปสู่ผู้บริหารและพนักงานในระดับต่าง ๆ อย่างชัดเจน

CO - Coordinating การประสานงาน ระหว่างหน่วยงานย่อย ๆ ในองค์กร เพื่อให้การทำงานสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับเป้าหมายขององค์กร นอกจากนั้นผู้บริหารระดับสูงจะต้องทำหน้าที่ประสานกับหน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ได้แก่ หน่วยงานต่าง ๆ ในภาครัฐ องค์กรทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ลูกค้าและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

R - Reporting การรายงาน ผู้บริหารมีหน้าที่ต้องรายงานความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับงานให้ทุกฝ่ายในองค์กรทราบแล้ว และผู้บริหารระดับสูงขององค์กรควรมีการรายงานผลการดำเนินงานในส่วนที่สามารถเปิดเผยได้ ให้สังคมภายนอกองค์กรได้ทราบด้วยเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์องค์กรส่วนหนึ่งและเปิดโอกาสให้สังคมตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กรได้ด้วย

B - Budgeting การบริหารและควบคุมงบประมาณ ผู้บริหารระดับสูงในยุคปัจจุบันต้องทำหน้าที่ในการจัดหานุมัติ และควบคุมการใช้งบประมาณขององค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

Dale Ernest (1968, pp.132-133) Ernest Dale ได้จำแนกกระบวนการบริหารซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้บริหารไว้ 7 ขั้นตอน คือ POSDCIR โดยได้พัฒนาจากแนวคิดกระบวนการบริหารงานของ Harold D.Knootz ซึ่งเพิ่มจาก 5 ขั้นตอนเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้

1) Planning=การวางแผน หมายถึง การศึกษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์เป็นอนาคต แล้ววางแผนเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติไว้

2) Organizing = การจัดองค์กร หมายถึง การจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์การ ออกแบบเป็นหน่วยงานย่อย กำหนดหน้าหน้าที่ความของหน่วยงาน การจัดสรรคนเข้าทำงานใน ตำแหน่งต่างๆ

3) Staffing = การจัดตัวบุคคล หมายถึง บริหารงานด้านบุคลากรจัดอัตรากำลังการสรรหา

4) Directing = การอำนวยการ หมายถึง การกึ่งในการใช้ศิลปะในการบริหารงาน เช่น ภาวะผู้นำ (Leadership) มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) การจูงใจ (Motivation) และการตัดสินใจ (Decision making) เป็นต้น

5) Coordinating = การประสานงาน หมายถึง การประสานงานเป็นการประสานให้ส่วนต่าง ๆ ของกระบวนการทำงานมีความต่อเนื่องกันเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และราบรื่น

6) Reporting = การรายงาน หมายถึงกระบวนการและเทคนิคของการแจ้งให้ผู้บังคับบัญชาทราบถึงผลการปฏิบัติงาน โดยที่มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) ในองค์กร

7) Budgeting = การงบประมาณ หมายถึง การงบประมาณเป็นภารกิจที่เกี่ยวกับการวางแผนการทำให้การควบคุมเกี่ยวกับการเงินและการคลังโดยการบริหารตามแนวคิดของ Dale นั้น เป็นที่นิยมนิยมไปการบริหารวงการธุรกิจ (Business Administration) เป็นอย่างมาก

Daft (2002 : p. 35-36) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการที่ทำให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผล ตามทฤษฎี POSDC ประกอบด้วย

1. การวางแผน (Planning) หมายถึงการกำหนดเป้าหมาย (Goals) และวัตถุประสงค์ (Objective) ขององค์กร การจัดทำยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ การใช้งบประมาณ และการจัดสรรทรัพยากรกำหนดนโยบายและขั้นตอนการทำงาน

2. การจัดองค์กร (Organizing) เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบงาน การกำหนดโครงสร้างองค์กร การระบุความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดชอบกับอำนาจ การกำหนดภาระงานของตำแหน่งต่าง ๆ ที่ต้องปฏิบัติให้สำเร็จตามแผน รวมถึงการมอบหมายให้แก่หน่วยงานย่อยพร้อมกับการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพื่อปฏิบัติงาน

3. การจัดกำลังคน (Staffing) ได้แก่การคัดเลือกบรรจุคนลงในตำแหน่งต่าง ๆ รวมถึงการฝึกอบรม สอนแนะ ช่วยเหลือให้ได้พัฒนาความรู้และทักษะที่เหมาะสมกับงาน

4. การอำนวยการ (Directing) ได้แก่การใช้อำนาจ อิทธิพลและการให้รางวัลเพื่อจูงใจหรือกระตุ้นพฤติกรรมการทำงานให้สู่เป้าหมายที่ต้องการ รวมถึงการกระจายงาน (Delegation) การประสานงาน (Coordinating) และการบริหารความขัดแย้ง (Managing Conflicts)

5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน (performance) สร้างระบบการรายงาน การกำกับการทำงานให้เป็นไปตามขั้นตอนสู่เป้าหมาย รวมทั้งการให้คุณให้โทษตามความจำเป็น

ทฤษฎีการจัดการ POCCC สำหรับผู้จัดการในการวางแผน จัดระเบียบนำประสานงาน และควบคุมทีมและองค์กรของตนอย่างมีประสิทธิภาพ ใส่ใจรอบด้าน ครอบคลุม ให้ความสำคัญทุกรายละเอียดทั้งในเรื่องของทรัพยากรการผลิต, ทรัพยากรในการประกอบธุรกิจ ไปจนถึงทรัพยากรมนุษย์

องรี ฟาโยล (Henri Fayol) วิศวกรเหมืองแร่และนักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียง โดยเขาได้สรุปหลักทฤษฎีไว้ว่า หากวันหนึ่งคุณต้องอยู่ในสถานะที่ต้องใช้คนจำนวนมากๆ ในการทำงาน แล้วละก็ หัวใจของการบริหารจัดการเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายนั้นมียอดประกอบ 5 ปัจจัยด้วยกัน

1. การวางแผน สิ่งนี้เกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ และการพัฒนากลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2. การจัดระเบียบ หน้าที่นี้เกี่ยวข้องกับการจัดทรัพยากร เช่น ทุนมนุษย์ วัสดุ และเทคโนโลยี เพื่อดำเนินการตามแผนอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การบังคับบัญชา เรียกอีกอย่างว่าผู้นำ หน้าที่นี้เกี่ยวข้องกับการชี้แนะและจูงใจพนักงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร ซึ่งรวมถึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การให้คำแนะนำ และการสร้างแรงบันดาลใจในการทำงานเป็นทีม

4. การประสานงาน ฟังก์ชันนี้เกี่ยวข้องกับการซึ่งใครในซีกิจกรรมและตรวจสอบให้แน่ใจว่าส่วนต่าง ๆ ขององค์กรทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

5. การควบคุม หน้าที่นี้เกี่ยวข้องกับการติดตาม ประเมินผล และปรับเปลี่ยนกิจกรรมเพื่อให้แน่ใจว่าสอดคล้องกับแผนและเป้าหมาย ซึ่งรวมถึงการกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน การวัดความก้าวหน้า และดำเนินการแก้ไขเมื่อจำเป็น

PDCA คือ วงจรบริหารงานคุณภาพ ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน Plan-Do-Check-Act เป็นกระบวนการที่ใช้ปรับปรุงการทำงานขององค์กรอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาและเกิด การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Continuous improvement) จุดเด่นคือเป็นกระบวนการที่ทำซ้ำได้เรื่อย ๆ จนกลายเป็นวงจร (Cycle)

แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาช่วงปี 1950's โดยบิดาแห่งการควบคุมคุณภาพสมัยใหม่ ดร.วิลเลียม เอ็ดเวิร์ด เดมิง (Dr. William Edward Deming) ซึ่งพัฒนามาจากปรมาจารย์ของเขา วอลเตอร์ เอ ชิวฮาร์ต (Walter Andrew Shewhart) ทำให้วงจรนี้มีชื่อเรียกอื่นว่า Deming Cycle หรือ Shewhart Cycle

โครงสร้าง PDCA ประกอบ 4 ขั้นตอน ดังนี้ เริ่มต้นการวางแผนจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเสียก่อน โดยขั้นตอนนี้ต้องกำหนดให้ ครอบคลุมทั้งกระบวนการตั้งแต่เริ่มไปจนถึงสุดสิ้นสุดว่า

D – DO พัฒนาทางออกและดำเนินการตามแผน หลังจากกำหนดแผนแล้วก็ถึงเวลาที่จะลงมือทำ เพราะต้องนำแผนดังกล่าวมาใช้จริง ดำเนินการจริง เพื่อให้เห็นผลลัพธ์จริง

C – Check ประเมินและสรุปผลเมื่อดำเนินการมาถึงจุดหนึ่งแล้ว ต้องตรวจสอบให้ได้ว่าแผนดังกล่าวมีผลลัพธ์เป็นไปตามตัวชี้วัดที่ต้องการหรือไม่สามารถดำเนินการไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายได้ ควรนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา แล้วดำเนินการขั้นตอนที่ 1 – 3 ใหม่จนกว่าจะประสบความสำเร็จหรือผ่านตัวชี้วัดที่กำหนดไว้

A – Act ปรับปรุงแก้ไขและวางแผนใหม่ต่อไป ถ้าการปฏิบัติแผนดังกล่าวประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี นำแผนนั้นมาประยุกต์ใช้กับทุกคนองค์กร ผ่านการประกาศ ประชุม อีเมล หรือการจัดการอบรมภายในบริษัท เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงจนเกิดตามมาตรฐานใหม่

สรุปทฤษฎีการบริหารได้ว่า ทฤษฎี POLC เป็นแนวคิดพื้นฐานที่แสดงถึงขั้นตอนหลักในการจัดการงานและองค์กร ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดระเบียบ การนำทีม และการควบคุม กระบวนการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทฤษฎี POSDCORB เป็นกรอบการทำงานที่ละเอียดและเน้นการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทฤษฎี POSDC เป็นรายละเอียดที่เจาะลึกในกระบวนการจัดการหรือใช้ในบริบทที่เฉพาะเจาะจง ทฤษฎี POSDCIR เพิ่มมิติในการประเมินและการบูรณาการเพื่อให้กระบวนการจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทฤษฎี POCCC นี้เหมาะกับการจัดการองค์กรที่ต้องการความเข้มงวดในการควบคุมและการสั่งการ และทฤษฎี PDCA จึงเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพและการแก้ปัญหาทางธุรกิจ หรือการทำงานต่างๆ อย่างมีระบบ โดยเน้นการปรับปรุงและเรียนรู้จากข้อผิดพลาดในแต่ละขั้นตอนเพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้มีความมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ตันติรจนาวงศ์ (2024) กล่าวว่า การจัดการศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ควรดำเนินการดังนี้

วิจารณ์พานิช, 2554, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง, อธิป จิตตฤกษ์, 2555, และ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2559

- 1) การกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของรัฐบาล
- 2) การพัฒนาหลักสูตรเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21
- 3) การพัฒนาคุณภาพครูเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21
- 4) การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

5) การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

6) การสนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

อมรรัตน์ เตชะนอกและคณะ (2563) กล่าวว่า การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่ง สถานศึกษาจะต้องพัฒนาการเรียนทั้งในด้านความรู้สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้าน สารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยีจึงเป็นภาระที่สำคัญของผู้บริหารที่จะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษาให้ ประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเองคิดหายุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการใหม่ๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร และนอกองค์กรให้ความสนใจต่อวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งผลลัพธ์ใส่ใจในเรื่องของศาสตร์ทางการสอนที่เหมาะสม และต้องเข้ามารับบทบาทในการเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของครูปรับเปลี่ยนเนื้อหาตามหลักสูตรควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะใหม่ๆ ให้กับครูผู้สอน ส่งเสริมให้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาให้สูงขึ้นรวมทั้งปรับบทบาทในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและมีทักษะทัดเทียมเป็นที่ยอมรับของชาติอื่นและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข (สมหมาย อ่ำดอนกลอย, 2556)

สุริยาพร นพกรเศรษฐกุล. (2561) กล่าวว่า การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ โดยรวมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยจะอ้างอิงรูปแบบ (Model) ที่พัฒนามาจากเครือข่ายองค์กรเพื่อทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st century skills) ที่มีชื่อย่อว่า เครือข่าย P21 ซึ่งได้พัฒนากรอบแนวคิด เพื่อการเรียนรู้ ในศตวรรษที่ 21 โดยผสมผสานองค์ความรู้ทักษะเฉพาะด้าน ความชำนาญการและ ความรู้เท่าทัน ด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความสำเร็จของผู้เรียนทั้งด้านการทำงานและการดำเนิน ชีวิต

เครือจิตร สีหา. (2562) กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียน ด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีดังนี้

1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

2. ผู้บริหารเป็นผู้นำในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในสถานศึกษา เช่นการเสวนา ระดมความคิดเห็น การสัมมนาต่าง ๆ

3. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา แห่งอนาคตที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21ให้ ได้มาตรฐานต่อไป

4. ได้รูปแบบนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาแห่งอนาคตที่ ส่งผลต่อประสิทธิผลของการพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21ให้มี ประสิทธิภาพสูงขึ้น

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องพัฒนาในหลายด้าน ทั้งการ กำหนดนโยบาย การพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาครูและผู้เรียน รวมถึงการใช้เทคโนโลยีและการสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตและสร้างผู้เรียนที่มีทักษะที่เหมาะสมในการ ดำรงชีวิตและทำงานในโลกยุคใหม่

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องพัฒนาในหลายมิติ เพื่อรองรับความ เปลี่ยนแปลงของโลกและเตรียมผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและทำงานอย่างมี ประสิทธิภาพในอนาคต โดยมีแนวทางสำคัญดังนี้ การกำหนดนโยบายที่ทันสมัย การพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะแห่ง อนาคต การใช้เทคโนโลยีเพื่อการบริหารและการเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง

กิตติวงศ์ จันทุม. (2024). วิถีไทยสู่โลกดิจิทัลคือการเรียนรู้ใหม่ในโลกที่เต็มไปด้วยข้อมูลมหาศาล.

สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2567, จาก <https://shorturl.at/apptj>

ครรรชิต มาลัยวงศ์. (ออนไลน์. 2557). เทคโนโลยีการบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.at/K8AcL>

จิราเจต วิเศษดอนหวาย, (2565). ลาก่อน VUCA มาแล้ว BANI : ชวน ผอ. ปรับตัวและโรงเรียนให้ทัน การเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567, จาก <https://www.educathai.com>

ชญาณุช เรื่องจันทร์. (2564). ความปกติใหม่ (New Normal). สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567, จาก <https://www.nsm.or.th/nsm/th/node/5730>

ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี. (2550). ศิลปะการบริหารสัมพันธ์ภาพ. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567, จาก <https://shorturl.at/mpzi1>

- ตันติรจนาวงศ์, ส. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ, 10(2), 2843-2854.
- ธีระ นุชเปี่ยม.(2546). Postmodernism วิถีความคิดและวิถีชีวิต. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567. จาก <https://www.tci-thaijo.org/>
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2554).หลักการจัดการศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.at/1XF86>
- ปราณี อัครภูษิตกุล /(2563).สารสนเทศ นวัตกรรม กับสังคม 5.0 สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567. จาก https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JLIS_SWU/article/download/
- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ขยรตโน. (2558). การบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.at/oXOrf>
- พัชราภรณ์ ดวงชื่น, (2561). เปลี่ยนมุมมองการบริหารองค์กรการศึกษาในโลก Disruptive. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/iPQUI>
- มูลนิธิยุวพัฒน์. (2562). เปลี่ยนตัวเองสู่วัยรุ่นในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/M7Tlk>
- ศศิมา สุขสว่าง. (ออนไลน์. 2566). VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้ในยุคใหม่. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.at/B2YNv>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) . (2024). Postmodernism. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน. จาก <https://shorturl.at/cirOY>
- สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์.(2567). การสร้างพลังและศักยภาพผู้นำในยุคดิจิทัล. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567จาก <https://shorturl.asia/3Eg0l>
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ,ศิริณีทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะपालะ(2563). แนวทางการบริหาร การศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชน. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567. จาก <https://is.gd/RKri0S>
- เสกสันต์ พันธุ์บุญมี. (2564). Digital Transformation จาก New Normal สู่ Next Normal. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/4EgMH>
- MindSpring Academy. (2022). โลกที่เปลี่ยนผัน หมดยุค VUCA World เข้าสู่ยุค BANI World โลกแห่งความเปราะบางและคาดเดาและเต็มไปด้วยความวิตกกังวล. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/HYsjg>
- Patrick Blessiger, Abhilasha Singh, Lukman Raimi and Sweta Patnaik. (2023). Higher education for sustainability in a post-digital world. Retrieved September 2 ,2024 from <https://shorturl.at/rv0Fp>

True digital. (2024). “Post-Digital Era” ทราน-สฟอร์มแล้วไปไหน?. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.at/opGmO>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Education administration, 21st Century

สุดาทิพย์ สงฆ์^{1*}, พระสุธีวชิรธรรม^{2*}

Thanatcha Muensri^{1*}, PhraSuthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: Sudathip.son@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจากศตวรรษที่ 20 สู่ศตวรรษที่ 21 เห็นเด่นชัดที่สุดคือ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่ทำให้เกิดเครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัลที่เชื่อมโยงโลกในแต่ละส่วนเข้าด้วยกัน สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย ผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องส่งผลให้บริบททางการศึกษานั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย โดยต้องเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถปรับตัวและนำพาทีมงานให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม ควรมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพรอบด้าน โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านกระบวนการที่หลากหลาย ทั้งการเรียนรู้ในห้องเรียน การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง พลักดันให้ครูนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน พัฒนาความรู้และสร้างนวัตกรรมอยู่ตลอดเวลา การทำงานที่มีความยืดหยุ่นทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปฏิบัติงานเป็นทีม การสร้างเครือข่ายในการทำงานที่เข้มแข็งและยั่งยืน ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง สร้างผู้เรียนให้มีความพร้อมต่อการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในอนาคต และรู้เท่าทันในการใช้เทคโนโลยี

คำสำคัญ : การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to present the concept of educational administration in the 21st century. The most obvious change from the 20th century to the 21st century is the advancement of information technology, which has created a digital telecommunications network that connects each part of the world together. It

is possible to exchange information quickly and easily through various electronic devices that have been continuously developed, which has also changed the educational context. Educational administrators play an important role in driving education to achieve its goals. They must be leaders with a broad vision, be able to adapt and lead the team to keep up with technological and social changes. They should focus on developing learners to be well-rounded individuals by promoting lifelong learning through various processes, both classroom learning and learning from real experiences. They should encourage teachers to use technology in teaching and learning, develop knowledge and create innovations all the time, work with flexibility to keep up with changes, promote teamwork, and create strong and sustainable work networks to keep up with changes. They should create learners who are ready to learn new things for future technological changes and be aware of the use of technology.

Keywords : Educational Administration, 21st Century

บทนำ

เมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน รูปแบบการใช้ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งการกลับไปสู่ห้องนอน จารุวัจน์ สองเมือง (2559) ได้กล่าวไว้ว่า ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่คนใช้คอมพิวเตอร์โดยไม่รู้ตัวว่าใช้คอมพิวเตอร์ เนื่องจากคอมพิวเตอร์ที่เล็กลงแต่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและแปลงรูปทรงเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น นาฬิกา แว่นตา ตู้เย็น โทรทัศน์ โทรศัพท์ การดำเนินงานในรูปแบบดิจิทัล อันเนื่องจากการเชื่อมต่อข้อมูลสารสนเทศ ทำให้ระบบดิจิทัลมีบทบาทในการดำเนินธุรกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการเงิน การสื่อสาร หรือการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์ในระหว่างบุคคลอยู่ในรูปแบบความสัมพันธ์เสมือนมากยิ่งขึ้น เป็นอีกสภาพการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นสำหรับศตวรรษที่ 21 ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ไม่สามารถขวางการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้ เพราะเป็นการสื่อสารทำให้เกิดความสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ การเข้าถึงแหล่งข้อมูลและการเรียนรู้ที่ไม่มีขอบเขตข้อจำกัด

จากรูปแบบการใช้ชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้เป้าหมายในการจัดการเรียนให้กับผู้เรียนเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 จะต้องมีความรู้ “3 ทักษะ” เพิ่มเติมนอกเหนือจากความรู้ในวิชาหลักคือ ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ที่พร้อมจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทักษะชีวิตและอาชีพ เป็นความสามารถของคนในการที่จะปรับตัวหรือเลือกทางเดินชีวิตให้เหมาะสม

ทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร เป็นการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ใช้ให้ถูกวิธีและเกิดประโยชน์

เป้าหมายการจัดการศึกษาเปลี่ยนไป จากเดิมที่เน้นองค์ความรู้ที่ผู้เรียนจะต้องได้รับ มาเป็นเรื่องของสมรรถนะของผู้เรียน ดังนั้นการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล้าคิด กล้าทำ มองอนาคตอย่างมีวิสัยทัศน์ วางกลยุทธ์การบริหารจัดการศึกษาสู่เป้าหมายให้มีประสิทธิภาพ โดยมีเครื่องมือที่ช่วยขับเคลื่อนการบริหารสู่ความสำเร็จ คือ การจัดการความรู้ในองค์กร พัฒนาความรู้และสร้างนวัตกรรมอยู่ตลอดเวลา การทำงานที่มีความยืดหยุ่นทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปฏิบัติงานเป็นทีม การสร้างเครือข่าย ในการทำงานที่เข้มแข็งและยั่งยืน ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่สามารถดำรงตนได้อย่างมีความสุข

ศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

ในช่วงของคริสต์ศตวรรษที่ 21 คือคริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็นคริสต์ศตวรรษปัจจุบัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ซึ่งโลกในทุกวันนี้ได้มีการถูกพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้าน Technology และนวัตกรรม (Innovation) ต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งขณะนี้โลกปัจจุบันได้ก้าวเข้ามาสู่ศตวรรษที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology ที่เข้ามามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต (พัทธรินทร์ โลหา, 2562)

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

การเปลี่ยนแปลงของโลกในศตวรรษที่ 21 ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ได้มีนักวิชาการเสนอแนวคิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ไว้ดังนี้

1) BANI world คือ สถานการณ์ที่โลกต้องเผชิญ ทั้งในมิติขององค์กรและความรู้สึกของบุคลากรในองค์กรด้วย โดยประกอบด้วย B - Brittle มีความเปราะบางด้านปัจจัยและกลยุทธ์ A - Anxious สร้างความกังวล เนื่องจากธรรมชาติของการทำงานเปลี่ยนไปจากเดิม N - Nonlinear สับสนต่อการคาดเดา I - Incomprehensible ยากเกินเข้าใจคือข้อมูล ข่าวสาร ตลอดจนปัจจัยต่างๆ มีปริมาณมากและซับซ้อน (อนิรุทธิ์ ตูลสุข, 2565)

2) VUCA world คือ สถานการณ์ที่ต้องมีทักษะ แนวทางและพฤติกรรมใหม่ ๆ พร้อมรับมือกับความผันผวน ได้แก่ V- Volatility ความผันผวน U- Uncertainty ความไม่แน่นอน C- Complexity ความซับซ้อน A- Ambiguity ความคลุมเครือ (Jobsdb, 2567)

3) Post – modernization คือ ยุคหลังสมัยใหม่นิยม เป็นสถานการณ์ที่ผู้คนมีวิถีคิดต่อเวลาและสถานที่ต่างไปจากเดิม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ท้องถิ่นกับความรู้จากโลกาภิวัตน์ สภาพการณ์แบบ postmodernity จึงเป็นสภาวะตึงเครียดระหว่างความต่างกับความเหมือน ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2567)

4) Digital world คือ โลกที่เทคโนโลยีดิจิทัลที่ปรากฏเป็นรูปธรรม เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ข้อมูลข่าวสารเผยแพร่กว้างขวางและรวดเร็ว มนุษย์กับมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันโดยตรงน้อยลงดังแสดงออกในรูปแบบของ “สังคมก้มหน้า (มนุษย์ในโลกดิจิทัล, ม.ป.ป.)

5) Post – digital era คือ โลกยุคหลังดิจิทัล ซึ่งตัวแปรสำคัญในการอยู่รอดมาจากการนำ “เครื่องมือ” อย่างดิจิทัลเป็น “หัวใจหลัก” ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ องค์กรจึงต้องมีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี (True digital, 2024)

6) Digital disruption คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมีผลจากเทคโนโลยีและนวัตกรรม ไม่ว่าจะเป็น AI, Cloud หรือ Robotics ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อภาคธุรกิจทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ผู้ประกอบการควรต้องตระหนักคือ การยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (Time consulting, 2567)

7) Society 5.0 คือ สังคมพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ผู้คนใช้ชีวิตสะดวกสบายง่ายขึ้น โดยใช้ระบบขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นหุ่นยนต์ Big Data AI หรือเทคโนโลยี IoT ที่ผสมผสานพื้นที่เสมือนจริง (Cyber Space) และพื้นที่จริง (Physical Space) เข้าด้วยกัน (Cloud Ace, ม.ป.ป.)

8) Disruption world คือ ยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รุนแรง และก้าวกระโดด เทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้า สามารถเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต การประกอบธุรกิจและเศรษฐกิจโลก โดยอาศัยนวัตกรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น อินเทอร์เน็ตไร้สาย เทคโนโลยีหุ่นยนต์ ยานพาหนะไร้คนขับหรือกึ่งไร้คนขับ พลังงานทดแทน ซึ่งเป็นความท้าทายอย่างยิ่งสำหรับองค์กร ในการเตรียมความพร้อมการเป็นผู้นำ การเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ (Seminardd, 2567)

9) New Normal คือ ความปกติใหม่ สถานการณ์ที่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้คนในการใช้ชีวิตประจำวันและการขับเคลื่อนทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะออนไลน์ ในช่วงการระบาดของโรค Covid-19 (จิตเวช เทพชาตรี, 2563)

10) Next Normal คือ ชีวิตวิถีถัดไป สถานการณ์ที่มีการใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ของคนในสังคมทุกช่วงวัย หลังจากที่ได้ปรับตัวกับสถานการณ์โควิด 19 จนคุ้นชิน ทั้งในเรื่องการสื่อสาร การคิด และเรียนรู้ต่างๆ รอบตัว (Tisco Advisory, 2565)

สรุป ศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วยสถานการณ์การ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ได้แก่ BANI world, VUCA world, Post-digital era, Post-modernization, Digital world, Digital disruption, Society 5.0, Disruption world, New Normal และ Next Normal

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยาม และความหมายของการบริหารการศึกษาดังนี้

กู๊ด (Good, 1973) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การวินิจฉัย สั่งการ การควบคุม การจัดการเกี่ยวกับงานหรือกิจการในโรงเรียน ทั้งการบริหารธุรกิจภายในโรงเรียนและการดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับบุคลากรทั้งหมดในโรงเรียน ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรง เช่น การเรียนการสอน การแนะแนว กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นต้น

ฮอย และ มิสเกล (Hoy and Miskel, 2001) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การบริหารบุคลากรทางการศึกษา ครู นักเรียน เพื่อให้ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจในการปฏิบัติงานในโรงเรียน ให้บุคคลทั้ง 3 กลุ่มเห็นด้วยและดำเนินการตามข้อตกลงที่วางไว้ และพึงยึดปฏิบัติโดยเคร่งครัด

ไกรสร เจียมทอง (2561) การบริหารงานในสถานศึกษา คือ การบริหารงาน วิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป เป็นกลยุทธ์เพื่อการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะการบริหารงานวิชาการที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีมาตรฐานตามหลักสูตร กำหนดโดยบุคลากรที่ได้รับการพัฒนาให้มีทักษะในการจัดการศึกษา จัดสรรงบประมาณให้มีความเหมาะสมเกิดประโยชน์ ประสานชุมชน และองค์กรที่มีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

ศุภมาส วิสัชนาม (2560) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงานของครูและบุคลากรทาง การศึกษาที่ร่วมมือกันเพื่อปฏิบัติการกิจของสถานศึกษา ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเป็นสำคัญ

อัจฉรา จงดี (2560) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กลุ่ม บุคคลที่เกี่ยวข้องร่วมมือกันเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความเจริญงอกงาม มีความรู้ ความสามารถ เป็นคนดีของสังคม โดยการจัดแผนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาการใช้ทรัพยากร และกระบวนการบริหารที่ สอดคล้องและเหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์อย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การทำงานของผู้บริหารสถานศึกษาที่นำ หลักการ และกระบวนการมาปฏิบัติการกิจอย่างเป็นระบบ สามารถพัฒนาการบริหารจัดการศึกษาให้มี

คุณภาพในการดำเนินงานทั้ง 4 ฝ่าย คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป มุ่งพัฒนางานให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย สามารถประสานชุมชน และองค์กรที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างมีได้ อย่างมีคุณภาพ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคล สำคัญที่มีบทบาทและมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ตาม เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

วิวรรณ เชื้อจิตร (2566) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา คือการปฏิรูปการศึกษาที่ยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาเปิดโอกาสให้ประชาชน องค์กรและหน่วยงานในท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ให้สถานศึกษามีอิสระในการตัดสินใจดำเนินการ เป็นกระบวนการและกิจกรรมที่ผู้บริหารจะต้องใช้ภาวะผู้นำความสามารถในการประยุกต์ใช้ศาสตร์และศิลป์ ทางการบริหาร และเทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ มีกฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันในการบริหารจัดการและการระดมทรัพยากร ในการดำเนินกิจการทางการศึกษาเพื่อพัฒนาองค์การทางการศึกษาและสมาชิกของสังคม ให้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายอารมณ์ สังคมและสติปัญญา มีความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ การประกอบอาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม และประเทศชาติตามเป้าหมายและนโยบายของประเทศ

ขวัญพิชชา มีแก้ว (2562) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การให้ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง สถานศึกษาต่างๆ จะมีประสิทธิภาพตรงตามวัตถุประสงค์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวัตถุประสงค์ และมีสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่มั่นคงถาวรและมุ่งส่งเสริมเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริง

ศรัญญา น้อยพิมาย (2562) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา คือ การบริหารจัดการที่ดีของผู้บริหารสถานศึกษามีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และวิธีดำเนินการ มีพัฒนาทักษะความรู้และสั่งสมประสบการณ์ กำหนดเป้าหมายและการวางแผนในการทำงาน นำมาซึ่งความสำเร็จจุล่งในการปฏิบัติงาน การยอมรับจากบุคคลภายในและนอกสถานศึกษา มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผลการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ รวมทั้งการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพของผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นสิ่งสำคัญต่อความก้าวหน้าและความสำเร็จต่อการศึกษา

ทิพวรรณ สำเภาแก้ว (2560) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการดำเนินงานในกิจกรรมด้านต่างๆ ของสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหาร ครู อาจารย์และองค์คณะบุคคลฝ่ายต่างๆ ของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อร่วมกันวางแผนการจัดการศึกษา ภายในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบตามมาตรฐานและคุณภาพให้แก่เยาวชนในอันที่จะทำให้เกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

จากการศึกษาความสำคัญของการบริหารการศึกษาที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ สามารถสรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาที่ดีเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมที่ดี และพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีของผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผลการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ รวมทั้งการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพของผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นสิ่งสำคัญต่อความก้าวหน้าและความสำเร็จต่อการศึกษา จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวัตถุประสงค์ และมีสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่มั่นคงถาวรและมุ่งส่งเสริมเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริง

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0

ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ และจำรัส แจ่มจันทร์ (2563) ได้กล่าวถึงการบริหารการศึกษาไว้ในยุคไทยแลนด์ 4.0 ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย โดยต้องเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถปรับตัวและนำพาทีมงานให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม นอกจากนี้ ผู้บริหารยังต้องมีความสามารถในการสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ทั้งครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อพัฒนานวัตกรรมและยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ในยุคไทยแลนด์ 4.0 ผู้บริหารสถานศึกษาเปรียบเสมือนผู้นำที่ต้องขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา การบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยนวัตกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารต้องส่งเสริมให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการคิดค้นและพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน และการสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุผลสำเร็จ ผู้บริหารต้องสร้างสรรค์บรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

ทั้งการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการดูแลพัฒนาบุตรหลาน

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น

สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ และคณะ (2563) ได้กล่าวถึงแนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้นไว้ว่า ในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้นที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงแนวทางการบริหารให้ทันต่อสถานการณ์ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 การบริหารการศึกษาในยุคนี้ต้องเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสร้าง สรรค์ และการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ ผู้บริหารยังต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีดิจิทัลและนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่ทันสมัยและตรงตามความต้องการ เตรียมตัวให้พร้อมกับการทำงานในอนาคต

กระบวนการทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน

ผศ.ว่าที่ พ.ต.ดร.นพดล เจนอักษร และคณะ (2564) ได้กล่าวถึงกระบวนการทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผันไว้ว่า กระบวนการทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน เป็นกระบวนการทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผลักดันให้เกิดการปรับตัวและพัฒนาแนวคิดใหม่ๆ เพื่อรองรับอนาคตที่ไม่แน่นอน การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการหันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การสร้างโอกาสและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมุ่งเน้นให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและมีคุณภาพ ซึ่งแตกต่างจากกระบวนการทัศน์ในอดีตที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนตนและการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผันในปัจจุบันต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ใหม่ที่เน้นการมีส่วนร่วม การสร้างโอกาส และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้การศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์ (2560) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 พบว่า ทิศทาง การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพรอบด้าน โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านกระบวนการที่หลากหลาย ทั้งการเรียนรู้ในห้องเรียน การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในยุคศตวรรษที่ 21 อาทิ ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ต้องพัฒนาผู้เรียนให้เป็นเยาวชนยุคใหม่ในยุคดิจิทัล โดยรัฐบาลควรมีนโยบายที่สนับสนุนการพัฒนาการศึกษาในด้านต่างๆ เช่น การพัฒนาหลักสูตร การยกระดับคุณภาพครู การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาไทยก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

จากการศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ผู้นำหรือผู้บริหารต้องที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล จำเป็นต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงแนวทางการบริหารให้ทันต่อสถานการณ์ ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้สถานศึกษาสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ได้ ให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย โดยต้องเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล สามารถปรับตัวและนำพาทีมงานให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม ควรมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพรอบด้าน โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผ่านกระบวนการที่หลากหลาย ทั้งการเรียนรู้ในห้องเรียน การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง พลิกดันให้ครูนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอน พัฒนาความรู้และสร้างนวัตกรรมอยู่ตลอดเวลา การทำงานที่มีความยืดหยุ่นทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปฏิบัติงานเป็นทีม การสร้างเครือข่าย ในการทำงานที่เข้มแข็งและยั่งยืน ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง สร้างผู้เรียนให้มีความพร้อมต่อการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในอนาคต และรู้เท่าทันในการใช้เทคโนโลยี

เอกสารอ้างอิง

- กุลชนกนันท์ ธนโชติกิจเกื้อกูล, จิณณวัตร ปะโคทั้ง, สาธิต ทรัพย์รวงทอง. (2563). รูปแบบการบริหารชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพยุคดิจิทัลในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ, 11(1), 103-118.
- กันยานภาพงษ์, รัชฎา พองธนกิจ, สมเกียรติ กอบัวแก้ว. (2565). ประสิทธิภาพการบริหารสถาบันอุดมศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชน. Journal of Information and Learning,, 32(2), 15-29.
- ไกรศร เจียมทอง. (2561). ทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 32. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต ค.ม. (สาขาการบริหารจัดการการศึกษา). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ณิรดา เวชญาลักษณ์. (2565). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำในยุคดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก. วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์, 18(1), 45-58.
- พิพัฒน์พงษ์ พงกะพันธ์, ภาณุพงศ์ บุญรัมย์. (2565). การบริหารงานบุคคลของผุ้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุบลราชธานี อำนาจเจริญ. วารสารวิชาการเครือข่ายบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ, 11(1), 103-118.
- ภัทรา จรรยาธรรม. (2564). การบริหารสถานศึกษาเอกชนในยุคดิจิทัล (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐวุฒิ มนัสตรง, ภาณุพงศ์ เยี่ยมยงวรรณ, ภาณุจนา บุญส่ง, เสนาะกลีนงาม. (2566). การปรับเปลี่ยนองค์กรทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรพ์ชน. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 8(2), 99-108.
- พิชานาถ กุมภวรรณ, หยกแก้ว กมลวรรณ, สุกัญญา รุจิเมธาภาส. (2565). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำทางวิชาการกับประสิทธิภาพการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชนของโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาแพร่. วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์(มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 12(3), 99-108.
- ศุภเชษฐ์ กาญจนมณี, นวรัตน์ ไชยมณี, ชณัฐ พรหมศรี. (2566). การปรับตัวของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคโลกพลิกผัน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย, 31(1), 1-13.
- ผศ.ว่าที่ พ.ต.ดร.นพดล เจนอักษร, รศ.ดร.มัทนา วังถนอมศักดิ์, ผศ.ดร.นุชนรา รัตนศิริประภา. (2564). กระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน. วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 5(2), 51-66.
- สายไหม ภารประดับ. (2566). กระบวนทัศน์การบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในยุคพลิกผัน. วารสารวิจัยรำไพพรรณี, 17(2), 34-43.

- ปัทมวารณ สุวรรณประเสริฐ, ชัยวัฒน์ประสงค์สร้าง. (2567). การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันของโรงเรียนในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครปฐม เขต 1. วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 7(2), 67-82.
- สุทธิวรรณ ตันติธนาวงศ์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(2), 2843-2854.
- ชัยยนต์ เพาพาน. (2559). แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐานการเป็นผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 12(1), 15-29.
- วรปรัชญ์ หลวงโย, สันติ บุณชะต, โสภา อำนวยรัตน์, น้ำฝน กันมา. (2564). กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21, 16(2), 99-108.
- สมานจิต ภิรมย์รื่น. (2560). บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ในการส่งเสริมให้ผู้เรียน มีทักษะการเรียนรู้ที่ต้องการในศตวรรษที่ 21. วารสารการพยาบาล การสาธารณสุขและการศึกษา, 18(1), 3-10.
- วิวรรณ เชื้อจิตร. (2566). ทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษา ระยอง เขต 1 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ขวัญพิชชา มีแก้ว. (2562). การบริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ศรัญญา น้อยพิมาย. (2562). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต 2 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- ทิพวรรณ สำเภาแก้ว. (2560). ปัจจัยการบริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสระบุรี เขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนรินทร์.
- ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2567). Postmodernism. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/113>
- มนุษย์ในโลกดิจิทัล. (ม.ป.ป.). สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://researchcafe.tsri.or.th/digital-anthropology/>
- วลัยลักษณ์ คงพระจันทร์. (2562). “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21”: อยู่รอดแม้จุดยืนมนุษย์สั่นคลอน ในโลกดิจิทัลที่ไม่ย้อนกลับหลัง .สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/VUIDI>

- จิตแข เทพชาตรี. (2563). New Normal โลกใหม่ โลกใบเดิม. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/LHWT8>
- วรรณิ์ เรสลิ. (ม.ป.ป.). ความรู้จักกับ Post Covid อาการที่คนเคยติดเชื้อโควิด-19 ต้องรู้!. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/ywr3l>
- ศุภมาส วิสัยนาม. (2560). คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี. วิทยานิพนธ์. ค.ม. (การบริหารการศึกษา). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- มัทนา วังนอมศักดิ์. (2565) การประเมินหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. 2561) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. มหาวิทยาลัยศิลปากร : นครปฐม.
- ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ, จำรัส แจ่มจันทร์. (2563). การบริหารการศึกษา...ไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0. วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ., 6(2), 550-558.
- นพดล เจนอักษร, มัทนา วังนอมศักดิ์, นุชนรา รัตนศิริประภา. (2564). กระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน.วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 5(2), 51-66.
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, ศิรินทิพย์ กุลจิตรตรี, โกวิท จันทะปาละ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลสู่ขั้น. Journal of Modern Learning Development, 5(3), 245-259.
- สงบ อินทรมณี. (2562). การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น, 16(1), 353-360.
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, ศิรินทิพย์ กุลจิตรตรี, โกวิท จันทะปาละ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลสู่ขั้น. Journal of Modern Learning Development, 5(3), 245-259.
- สุทธิวรรณ ตันติรจนางค์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(2), 2843-2854. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2567 เข้าถึงได้จาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-EJournal/article/view/109763/86192>
- พัทธรินทร์ โลหา และ สิรินาถ จงกลกลาง. (2562). การพัฒนาพฤติกรรมกล้าแสดงออกและความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย โดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดสะเต็มศึกษา. วารสารราชพฤกษ์, 17(1), 121-126.

- อจันรา จงดี. (2560). การศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- อนิรุทธิ์ ตูลสุข. (2565). BANI WORLD นิยามโลกใบใหม่ ใช้พัฒนาผู้นำองค์กรอย่างไร. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://www.coachforgoal.com/blog/topic/bani-world>
- Bovisualize. (2013). แนวคิดและทฤษฎี Luther Gulick. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2567 เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/qfeO8>
- Good, C.V. (1973). Dictionary of education. 3 rd ed. New York: McGraw-Hill
- Hoy, Wayne K. and Cecil G, Miskel. (2001). Educational Administration : Theory, Research and Practice. 6 th ed. Mc Graw – Hill International Edition 2001
- Jobsdb. (2567). รับมือความผันผวน VUCA world คืออะไร ทำไมองค์กรต้องให้ความสำคัญ. สืบค้นวันที่ 1 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://th.jobsdb.com/th/career-advice/article/vucaworld>
- Cloud Ace. (ม.ป.ป.). รู้จักกับ Society 5.0. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/BQMF8>
- True digital. (2024). “Post-Digital Era” ทรานสฟอร์มแล้วไปไหน?. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.at/opGmO>
- Tisco Advisory. (2565). Now Normal to Next Normal ก้าวสู่วิถีชีวิตปกติรูปแบบใหม่. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/Wp3Vi>
- Time consulting. (2567). Digital Disruption คืออะไร ส่งผลกระทบอย่างไรต่อธุรกิจ?. สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/2utAZ>
- Seminardd. (2567). โครงการบริหารวิชาการ เรื่อง ทิศทางของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ความสุขสร้างได้ในยุค Disruption world . สืบค้นวันที่ 6 กันยายน 2567, เข้าถึงได้จาก <https://shorturl.asia/XzrP4>

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Education administration, 21st Century

สุดา ศรีกงพาน^{1*}, พระสุธีวชิรธรรม^{2*}

Suda Srikongpan ^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: suda.sri@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทอย่างมากในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้รูปแบบการเรียนรู้และการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากการเรียนรู้ในห้องเรียนแบบดั้งเดิม การเรียนรู้ออนไลน์และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามาส่งเสริมและขยายขอบเขตการศึกษา ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้ได้จากทุกที่ทุกเวลา นอกจากนี้ ศตวรรษที่ 21 ยังเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลต่อทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิต การทำงาน และการแก้ปัญหาต่างๆ

การบริหารการศึกษาในยุคนี้ ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะที่สำคัญ เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา และการทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ความสามารถในการปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วถือเป็นอีกหนึ่งทักษะสำคัญที่ผู้เรียนต้องมี บทความนี้ยังกล่าวถึงแนวทางการปรับตัวสำหรับผู้บริหารการศึกษาในประเทศไทย เช่น การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน การออกแบบหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมผู้สูงอายุ และการสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมในการศึกษา แนวทางเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดแรงงานและสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลกอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This article aims to study and analyze educational administration in the 21st century, an era where technology plays a crucial role in daily life and significantly alters the landscape of learning and education. In addition to traditional classroom learning,

online learning and digital technologies have broadened educational accessibility, allowing students to gain knowledge from anywhere at any time. The 21st century is also marked by transformations in society, economy, and environment, influencing the skills necessary for living, working, and problem-solving.

Educational administration in this era emphasizes the development of essential skills, such as critical thinking, effective communication, problem-solving, and collaborative creativity. Adaptability to a rapidly changing world is another vital skill that students must cultivate. The article also discusses strategies for educational administrators in Thailand, such as promoting technology-enhanced learning, designing student-centered curricula, preparing for an aging society, and supporting research and innovation in education. These strategies aim to equip students with skills relevant to workforce demands and enable them to respond effectively to global changes in the future.

Keywords: Educational administration, 21st century

บทนำ

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ถือเป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการเตรียมพร้อมให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและประสบความสำเร็จในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญในทุกด้านของชีวิต การเรียนการสอนแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การบริหารการศึกษาจึงต้องพัฒนาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมโลกและตลาดแรงงานสมัยใหม่

ในยุคนี้นักบริหารการศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายที่หลากหลาย เช่น การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และความคาดหวังจากสังคมในการสร้างผู้เรียนที่มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน และการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่ใช่แค่การจัดการภายในโรงเรียนหรือสถานศึกษา แต่ยังต้องเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชน ผู้ปกครอง และองค์กรต่าง ๆ เพื่อร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเตรียมความพร้อมและพัฒนาศักยภาพผู้เรียนให้เหมาะสมกับยุคดิจิทัล และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีจึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้บริหารในยุคปัจจุบัน

บทความนี้จะนำเสนอเชิงแนวคิด แนวทาง กลยุทธ์และทฤษฎีในการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ ตรงกับความต้องการของยุคสมัย และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในอนาคต

1. แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21

1.1 นิยามของศตวรรษที่ 21

Brundiers, K., & Wiek, A. (2017). ให้นิยามของศตวรรษที่ 21 หมายถึง ยุคที่สังคมต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนในระดับสากล ทำให้การศึกษาและการทำงานในโลกยุคนี้ต้องการทักษะการแก้ปัญหาเชิงระบบ ความคิดเชิงวิพากษ์ และการทำงานร่วมกันในระดับโลกอย่างมีประสิทธิภาพ

National Research Council. (2012). ให้นิยามของศตวรรษที่ 21 หมายถึง ยุคที่เน้นให้คนรุ่นใหม่มีทักษะที่สามารถถ่ายโอนได้ระหว่างสถานการณ์ต่าง ๆ ทักษะเหล่านี้รวมถึงการสื่อสาร การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา และความสามารถในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว

Partnership for 21st Century Skills. (2009). ให้นิยามของศตวรรษที่ 21 ว่าหมายถึง การกำหนดกรอบทักษะที่รวมถึงความสามารถในด้านวิชาการ ทักษะทางชีวิต และความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมืองโลก เน้นการพัฒนาความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). ให้นิยามของศตวรรษที่ 21 ว่าหมายถึง ยุคที่ผู้คนจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ด้วยตัวเอง มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน และการทำงานในสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลายและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2012) ให้นิยามของศตวรรษที่ 21 ว่าหมายถึง ยุคสมัยของการเน้นถึงการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการรับมือกับความซับซ้อนและความท้าทายในระดับนานาชาติ เช่น ทักษะการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม ความสามารถในการทำงานเป็นทีม และการจัดการปัญหาที่ไม่คาดฝัน

สรุปได้ว่า นิยามของศตวรรษที่ 21 สะท้อนถึงความต้องการทักษะเชิงบูรณาการเพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพท่ามกลางโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคม

1.2 องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

Blendata (2024). ได้กล่าวถึงว่า “21 st century” คือ รูปแบบการศึกษารูปแบบใหม่ที่ไม่ได้เรียนรู้เพื่อการสอบ แต่หากเป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปต่อยอดเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมที่ขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วย 3 สารการเรียนรู้หลักกับ 16 ทักษะการเรียนรู้ ตามที่องค์การ World Economic Forum ได้ทำการสำรวจและวิเคราะห์จากความต้องการจากตลาดแรงงานทั่วโลก MindSpring Academy. (2022). *BANI world* คือ แนวทางใหม่ ในการอธิบายโลกของเรา แนวคิด VUCA ได้ถูกนำมาใช้เป็นเวลานานเพื่อเป็นแนวทางให้องค์กรได้

พัฒนาตัวเองขึ้นในสถานการณ์ที่มีความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือ VUCA ทำหน้าที่หลักเพื่อสร้างความหมายในการเผชิญกับความไม่แน่นอนในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีความเชื่อมโยง และเป็นดิจิทัลมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การระบาดใหญ่ของโควิด-19 ได้สร้างสถานการณ์ที่ทำให้ VUCA อาจจะเป็นคำอธิบายที่ไม่เพียงพออีกต่อไป ดังนั้นจึงมี BANI เป็นคำใหม่เกิดขึ้น BANI ถูกสร้างขึ้นโดยนักมานุษยวิทยา นักเขียน และนักอนาคตศาสตร์ชาวอเมริกัน Jamais Cascio MJV Team. (2021). *VUCA world* คือ แนวคิด VUCA ถูกสร้างขึ้นในช่วงหลังสงครามเย็น และเกิดขึ้นเพื่ออธิบายพลวัตใหม่ของโลกที่เกิดขึ้น แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาโดยกองทัพสหรัฐฯ เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น และวิธีการที่กองทัพควรปฏิบัติเมื่อเผชิญกับความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ความไม่มั่นคงทั่วโลก การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และการเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เป็นเพียงบางส่วนของลักษณะเฉพาะที่เกิดจากสถานการณ์นี้ การรับรู้คือโลกมีความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ ซึ่งก็คือ VUCA ตั้งแต่นั้นมา คำศัพท์นี้ถูกใช้เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและวัฒนธรรม รวมถึงผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของผู้คนและบริษัทต่างๆในโลกธุรกิจ คำว่า VUCA ได้รับความนิยมในช่วงทศวรรษปี 2000 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่สำคัญเกิดขึ้น นั่นคือ การประดิษฐ์และการเผยแพร่อินเทอร์เน็ต ดร.นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2024). *Post – modernization* คือ สภาพ หรือลักษณะของวิถีชีวิตในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นแนวคิดทางการเมือง ปรัชญา วัฒนธรรม สังคม ดนตรี และอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีมุมมองที่ต่างออกไปจากมุมมองทางความคิดแบบเดิม ๆ ของโลก มีความทันสมัย โลกไร้พรมแดน ดร.นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2024). *Digital world* คือ โลกที่มีเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตเป็นส่วนสำคัญ ของการดำเนินชีวิตประจำวัน คนทุกคนต้องการมีทักษะและความรู้ใน การใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถปรับตัวและประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของตลาดแต่ละรูปแบบ (2024). *Digital world* คือ โลกที่มีเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตเป็นส่วนสำคัญ ของการดำเนินชีวิตประจำวัน คนทุกคนต้องการมีทักษะและความรู้ใน การใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถปรับตัวและประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของ ตลาดแต่ละรูปแบบ True digital (2024) *Post – digital world* หมายถึง ตัวแปรสำคัญในการอยู่รอดจึงมาจากการนำ “เครื่องมือ” อย่างดิจิทัลมาเป็น “หัวใจหลัก” ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ เพื่อพลิกโฉมสิ่งที่มีอยู่แล้ว ให้เกิดประโยชน์มากกว่าความสามารถเดิม สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในยุคหลังดิจิทัลจึงเป็นการประกอบภาพที่สมบูรณ์และความสามารถในการหาค้นหาสำคัญของข้อมูลเหล่านั้นได้ Business (2021) *Digital disruption* คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมีผลจากเทคโนโลยีดิจิทัล บริการ และรูปแบบธุรกิจใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อและเปลี่ยนแปลงมูลค่าของบริการและสินค้าที่มีอยู่ของอุตสาหกรรมเดิม ซึ่งพลิกโฉมให้เปลี่ยนไปหรือเข้าไปขัดขวางรูปแบบเดิม ๆ ทำให้ธุรกิจต้องประเมินตลาดปัจจุบันเกี่ยวกับสินค้าและบริการเพื่อปรับปรุงใหม่ให้ตอบสนองความต้องการผู้บริโภคมากที่สุด IoK2u. (2563) *Disruption world*

คือ เป็นเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน และกระทบโครงสร้างตลาดอย่างรุนแรง และรวดเร็ว โดยสร้างคุณค่าใหม่ๆ ให้แก่ลูกค้า เช่น สินค้าราคาถูกลง ใช้งานหรือสะดวกขึ้น ซึ่งสุดท้ายอาจทำให้ตลาดเดิมถูกทำลายไปเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง BLENDATA (2024).

Society 5.0 คือ นโยบายที่ประเทศญี่ปุ่นประกาศใช้เมื่อปี 2018 เพื่อแก้ปัญหาที่ญี่ปุ่นกำลังเผชิญ และอาจสร้างวิกฤตมากขึ้นในอนาคตไม่ว่าจะเป็น 1.) การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและอัตราการเกิดลดลง 2.) ภัยธรรมชาติ 3.) คุณภาพของสิ่งแวดล้อมและแหล่งพลังงานที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยยุค Society 5.0 คือการควบรวมระหว่างโลกทางกายภาพ (Physical Space) ซึ่งเป็นโลกที่มนุษย์ใช้ชีวิตผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เข้ากับโลกเสมือน (Cyber Space) ที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทุกด้านของชีวิตมนุษย์ เพื่อตอบสนองการใช้ชีวิตอย่างอัจฉริยะ โดยมี AI (ปัญญาประดิษฐ์) และหุ่นยนต์ เป็นเทคโนโลยีสำคัญในการขับเคลื่อน กระบวนการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563)

New Normal คือ ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) เป็นแนวทางที่หลาย ๆ คนจะต้องปรับเปลี่ยนชุดพฤติกรรม ในช่วงไวรัสตัวนี้ออกมาระบาดแล้วเปลี่ยนชีวิตเราไปอีกนาน ทำให้เราต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตไปพร้อมกันทั่วโลก จากที่เราเคยออกจากบ้าน เพื่อไปทำงาน ไปโรงเรียน เราต้องหันมาทำทุกอย่างที่บ้าน หากมีความจำเป็นต้องออกจากบ้านไปซื้อของ หรือแม้กระทั่งไปพบแพทย์ เราต้องใส่หน้ากากเพื่อป้องกันโรค ต้องเว้นระยะห่างสำหรับบุคคล ล้างมือบ่อยๆ นาน 20 วินาที เช็ดมือด้วยแอลกอฮอล์ ฯ รวมถึงการปรับเปลี่ยนทางด้านธุรกิจและบริการต่าง ๆ ให้ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน TISCO. (2565)

Next Normal คือ ชีวิตวิถีถัดไป คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ของคนในสังคมทุกช่วงวัย หลังจากที่ได้ปรับตัวกับสถานการณ์โควิด 19 จนคุ้นชิน ทั้งในเรื่องการสื่อสาร การคิดและเรียนรู้ต่าง ๆ รอบตัว แพทย์หญิงวรรณธร เรสสิ.(2564)

Post – COVID – 19 คือ ผลกระทบระยะยาวของการติดเชื้อโควิด-19 เราอาจจะเคยได้ยินในชื่ออื่น ไม่ว่าจะเป็น Long-haul COVID-19, Post-acute COVID-19, Post-COVID-19 Syndrome เป็นอาการหลังจากติดเชื้อ Covid โดยผู้ป่วยยังมีการผิดปกติยาวนานกว่า 4 สัปดาห์ แม้จะหายจากโรคโควิดแล้ว โดยอาการดังกล่าวสามารถเกิดได้ทั่วร่างกายตั้งแต่หัวจรดปลายเท้า ตั้งแต่ระบบผิวหนัง ระบบหายใจ ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบหัวใจและหลอดเลือด ซึ่งทำให้ผู้ป่วยบางรายยังรู้สึกไม่แข็งแรง และยังไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตประจำวันได้เหมือนที่ผ่านมา

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 หรือ 21th century หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบการศึกษา โดยใช้เทคโนโลยีในการดำเนินชีวิตในสังคมรูปแบบใหม่ แต่หากเป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปต่อยอดเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมในวิถีชีวิตใหม่ที่ใช้อินเทอร์เน็ตเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน การมีทักษะและความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวได้ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วย

1.3 ผลกระทบของศตวรรษที่ 21

สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). ได้อธิบายและสรุปถึงผลกระทบของศตวรรษที่ 21 ต่อประเทศไทยและแนวทางที่นักวิชาการไทยเห็นว่าควรดำเนินการ มีทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม โดยสามารถสรุปประเด็นหลักๆ ได้ ดังนี้:

1. การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล การเติบโตของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการทำงานและการศึกษา การเรียนรู้ออนไลน์ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยต้องปรับปรุงระบบการศึกษาและเพิ่มทักษะดิจิทัลในทุกระดับการศึกษา (สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)
2. การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงทางประชากรศาสตร์ของไทยเริ่มแสดงให้เห็นชัด โดยจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลต่อระบบสาธารณสุขและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นักวิชาการเห็นว่าไทยต้องเตรียมพร้อมด้านสวัสดิการสังคมและการแพทย์เพื่อรองรับสังคมสูงวัย (พิมพ์พร, 2560)
3. เศรษฐกิจแบบหลายศูนย์กลาง การเติบโตของเศรษฐกิจในเอเชีย เช่น จีนและอาเซียน ทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศ รวมถึงการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจโลกแบบหลายศูนย์กลางเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน (วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและนวัตกรรม, 2562)
4. การศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แนวทางการศึกษาต้องปรับตัวเพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 เช่น ทักษะการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม และการคิดวิเคราะห์ นักการศึกษาไทยจึงพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนเพื่อสอดคล้องกับทักษะที่จำเป็นในอนาคต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563)
5. นวัตกรรมและการสร้างองค์ความรู้ การวิจัยและนวัตกรรมได้รับความสำคัญเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยรัฐบาลและสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องลงทุนด้านการวิจัยอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2563)

และการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 นำมาซึ่งผลกระทบสำคัญในหลายด้านของสังคม การศึกษา และเทคโนโลยี ซึ่งผลกระทบเหล่านี้มีทั้งด้านบวกและลบ โดยสรุปจากนักวิชาการในต่างประเทศเกี่ยวกับผลกระทบของศตวรรษที่ 21 ดังนี้:

Brown, (2021) ได้กล่าวถึงว่า ผลกระทบของศตวรรษที่ 21 ว่าการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลและการเข้าถึงข้อมูล เทคโนโลยีดิจิทัลพัฒนาอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ข้อมูลถูกเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้มากขึ้น ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

Smith & Johnson, (2022) ได้กล่าวถึงว่า ผลกระทบของศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงานและทักษะที่จำเป็นศตวรรษที่ 21 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำงาน เช่น งานทางไกลและงานฟรีแลนซ์ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงทักษะทางดิจิทัลที่มีความสำคัญ

Anderson, (2020) ได้กล่าวถึงว่า ผลกระทบของศตวรรษที่ 21 การเพิ่มขึ้นของการศึกษาออนไลน์และการเรียนรู้แบบผสมผสาน การศึกษาออนไลน์กลายเป็นที่นิยมมากขึ้น เนื่องจากความยืดหยุ่นและการเข้าถึงที่ง่ายขึ้น ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามต้องการ

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางทั้งด้านเทคโนโลยี การศึกษา เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสังคม โดยมีแนวโน้มการเรียนรู้ดิจิทัลและการทำงานแบบยืดหยุ่นเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันประเทศไทยต้องเผชิญกับความท้าทายจากสังคมผู้สูงอายุ ความเหลื่อมล้ำ นักวิชาการทั้งในและต่างประเทศเห็นพ้องว่าการปรับตัว พัฒนาทักษะ และการลงทุนด้านนวัตกรรมคือหัวใจสำคัญในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างยั่งยืน

2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

ทฤษฎี POLC

Louis A. Allen (1980). ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา โดยใช้หลักทฤษฎี POLC ดังนี้

P – Planning การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และแนวทางดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างเป็นระบบ

O – Organizing การจัดโครงสร้างองค์กร การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ จัดสรรทรัพยากร และมอบหมายงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผน

L – Leading การชี้นำ จูงใจ และสื่อสารกับบุคลากร เพื่อให้เกิดความร่วมมือและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงาน

C – Controlling การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานว่าเป็นไปตามแผนหรือไม่ หากพบปัญหาต้องมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนด

ทฤษฎี POCCC

เป็นแนวคิดทางการบริหารจัดการที่พัฒนาโดย อองรี ฟาโยล (Henri Fayol) ซึ่งเป็นหนึ่งในบิดาแห่งการจัดการยุคใหม่ โดย POCCC ย่อมาจากองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการในการบริหาร

P – Planning: การกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีการ และทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

O – Organizing: การจัดโครงสร้างองค์กร การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และการประสานงานในหมู่บุคลากรให้เหมาะสมกับภารกิจ

C – Commanding: การบังคับบัญชาสั่งการ การออกคำสั่ง ชี้แนะ และดูแลให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานตามหน้าที่อย่างถูกต้อง เพื่อให้เกิดความร่วมมือและประสิทธิภาพ

C – Coordination: การเชื่อมโยงงานและทรัพยากรในองค์การให้สอดคล้องกัน เพื่อให้กระบวนการทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นและไม่ซ้ำซ้อน

C – Controlling: การติดตาม ตรวจสอบ ประเมิน และปรับปรุงการดำเนินงานให้สอดคล้องกับแผนที่วางไว้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ทฤษฎี POSDCORB

Luther Gulick (1937) กุลิก และ เออร์วิก ได้เสนอแนวคิดกระบวนการบริหาร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีชื่อว่า “POSDCoRB” ภาระหน้าที่ที่สำคัญของนักบริหาร 7 ประการ ดังนี้

1. Planning (การวางแผน) การกำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดแนวทาง วิธีการ และทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย
2. Organizing การจัดองค์การ การจัดโครงสร้าง แบ่งหน้าที่ และประสานงานภายในองค์กร อย่างมีระบบ
3. Staffing การจัดบุคลากรปฏิบัติงาน การสรรหา คัดเลือก ฝึกอบรม และพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสมกับงาน
4. Directing การอำนวยการ การชี้แนะ กระตุ้น และจูงใจให้บุคลากรทำงานตามเป้าหมาย
5. Coordinating การประสานงาน การรวมกิจกรรมต่าง ๆ ให้ทำงานสอดคล้อง ไม่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน
6. Reporting การรายงาน การรายงานผลการดำเนินงานต่อผู้บริหารหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อการตัดสินใจ
7. Budgeting การงบประมาณ การวางแผน จัดสรร และควบคุมงบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎี POSDC

Harold D. Koontz (1998) ซึ่งเขาเป็นเป็นนักทฤษฎีองค์กรชาวอเมริกันชื่อดัง ตลอดจนเป็นศาสตราจารย์ด้านบริหารธุรกิจแห่ง University of California, Los Angeles (UCLA) ได้กำหนดขั้นตอนด้วยกระบวนการบริหาร 5 ประการ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) วางแผนล่วงหน้า กำหนดเป้าหมาย และเลือกวิธีดำเนินการเพื่อให้บรรลุผล
2. การจัดองค์การ (Organizing) คือ จัดระเบียบองค์กร แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ และโครงสร้างงานให้เหมาะสม
3. การจัดคน (Staffing) คือ การสรรหา คัดเลือก ฝึกอบรม และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้เหมาะสมกับงาน
4. การอำนวยการ (Directing) คือการชี้แนะ ให้คำแนะนำ จูงใจ และกระตุ้นให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

5. การควบคุมดูแล (Controlling) คือการประสานงานในทุกฝ่ายและทุกกิจกรรม เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องและไม่ขัดแย้ง

ทฤษฎี POSDCIR

เออเนสส์ เดลล์ (Ernest Dale) ได้จำแนกหน้าที่ของผู้บริหารเอาไว้ 7 ประการ และการบริหารตามแนวคิดของ เดลล์ นั้นนิยมนำไปวงการบริหารธุรกิจ (Business Administration) เป็นอย่างมาก การบริหารของเดลล์นั้นใช้หลักการบริหาร POSDCIR ดังนี้

P	คือ Planning	หมายถึง	การวางแผน
O	คือ Organizing	หมายถึง	การจัดองค์กร
S	คือ Staffing	หมายถึง	การจัดคนเข้าทำงาน
D	คือ Directing	หมายถึง	การสั่งการ
C	คือ Controlling	หมายถึง	การควบคุม
I	คือ Innovation	หมายถึง	การสร้างสรรค์สิ่งใหม่
R	คือ Representation	หมายถึง	การเป็นตัวแทน

ทฤษฎี PDCA

เดมิง (Edward W. Deming) ได้ประยุกต์กระบวนการจัดการของกุลิคและเออร์วิกให้สั้นลง เรียกว่า วัฏจักรเดมมิง (Deming cycle) หรือ PDCA ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ P (Plan) คือ การวางแผนก่อนลงมือปฏิบัติ D (Do) คือ การนำแผนที่วางไว้ไปปฏิบัติ C. (Check) คือ การตรวจสอบเมื่อปฏิบัติไประยะหนึ่งต้องมีการตรวจสอบว่ามีปัญหาหรืออุปสรรคอะไรแล้วแก้ไขเสีย A (Act) คือ การนำแผนที่แก้ไขแล้วไปปฏิบัติใหม่

2.2 ความหมายของการบริหารการศึกษา

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ชยรัตน, Ph.D.(2558). ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์กรโดยใช้ทรัพยากร และเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เป็นการดำเนินงานอย่างเป็น ระบบ ระเบียบ โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

สุธิดา นันทาพรหม (2560) ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา คือ กระบวนการวางแผน จัดการ และควบคุมเพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ

สุนีย์ ภูมิวัฒน์ (2563) ให้ความหมายว่า การบริหารการศึกษา เป็นการจัดการและควบคุมงานทุกส่วนขององค์กรการศึกษาเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

Turner (2018) ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถนำและสร้างบรรยากาศที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ภายในสถานศึกษา

McLeod, K. (2017). ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา คือ การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร การวางแผนหลักสูตร และการจัดการบุคลากรในโรงเรียน

Wang, Y. (2016). ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำทางการศึกษานำทฤษฎีไปใช้ในการจัดการและแก้ไขปัญหาภายในระบบการศึกษา

2.3 ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

อนุชิต สุขกสิ (2560). ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้องค์กรทำงานได้บรรลุเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพ โดยมีการวางแผนการดำเนินงานการกำหนดโครงสร้างองค์กร และมอบหมายแบ่งงาน การช่วยเหลือบุคลากร อีกทั้งสร้างความร่วมมือ และการประสานงานที่ดีในองค์กร

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน, Ph.D. (2558). ได้กล่าวไว้ว่าการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับบริหารจัดการศึกษา โดยมีผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ บริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลโดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆตาม สภาพการณ์ของสถานศึกษา

ขวัญพิชชา มีแก้ว (2562). ได้กล่าวไว้ การให้ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา สถานศึกษาต่างๆจะมีประสิทธิภาพตรงตามวัตถุประสงค์ได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวัตถุประสงค์ และมีสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่มั่นคงถาวรและมุ่งส่งเสริมเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง

อำตัน สาอุ (2565). ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญ คือช่วยให้การจัดการจัดการศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด สามารถพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์มีคุณภาพเป็นพลเมืองดีของประเทศ สร้างบุคลากรของชาติที่มีความรู้ความสามารถ พัฒนาประเทศชาติได้

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด มีการวางแผนการดำเนินงานบริหารจัดการสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมีการจัดการเรียนการสอนและมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้มุ่งส่งเสริมเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง

3. การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

กชกร เนียมท่าเสา และคณะ (2566). ได้กล่าวถึงว่า กฎเกณฑ์สำคัญของกระบวนการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงองค์กรในศตวรรษที่ 21 จากการสังเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ได้ 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย 1) การวางแผนกลยุทธ์ 2) การสร้างวิสัยทัศน์และกำหนดเป้าหมาย 3) การสร้างความสัมพันธ์บุคลากร 4) การสื่อสาร และ 5) การทำงานเป็นทีม เพราะผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถดำเนินงานได้ หากขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานเป็นทีม เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแผนงานเชิงกลยุทธ์และวิสัยทัศน์องค์กรที่กำหนดไว้

ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ และคณะ (2563). ได้กล่าวถึงว่า การบริหารการศึกษาตามแนวทางนโยบายไทยแลนด์ 4.0 นั้น ผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เป็นนักคิด นักพัฒนา มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง บริหารงานแบบ ประชาธิปไตย รับผิดชอบต่อผู้อื่น ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหากับบุคลากรในองค์กร และพัฒนา สถานศึกษาโดยใช้นวัตกรรมใหม่คำนึงถึงการบรรลุผลในวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ของโรงเรียนเป็นหลัก

สุจิตรา โอสธอภีรักษ์ และคณะ (2565). ได้กล่าวถึงว่า ในยุค Digital Disruption ผู้บริหารสถานศึกษาต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อทุกมิติของสังคม โดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนรู้ที่ต้องมีคุณภาพและทันสมัย ผู้บริหารควรวางแผนเชิงกลยุทธ์ พัฒนากระบวนการทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ส่งเสริมทักษะการคิด การสื่อสาร การแก้ปัญหา และทัศนคติเชิงบวก

สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นการเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในสังคมโลกยุคดิจิทัล การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา การศึกษาจึงต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและเข้าถึงได้มากขึ้น รวมถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านรูปแบบออนไลน์และการศึกษาทางไกล

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มุ่งเน้นการเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคดิจิทัล โดยใช้เทคโนโลยีส่งเสริมการเรียนรู้ การออกแบบหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเตรียมความพร้อมสำหรับสังคมผู้สูงอายุ และการสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมในการศึกษา แนวทางเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดแรงงานและสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลกอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กขกร เนียมท่าเสา, สมชาย เทพแสง. (2566). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/l6CVA>
- ขวัญพิชชา มีแก้ว (2562). การบริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/cMM71>
- จันทร์ทิพย์ ทวีสินธิสุทธิ, สุจิตรา ไอสถอภีรักษ์, สารีศา เจนเขว้า, เสน่ห์ ภูิกาวงศ์ (2565). การบริหารการจัดการเรียนรู้ในยุค Digital Disruption. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/hJz4R>
- ตรีภพ ธนัตติเมศร์ (2563). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ในยุค Digital Transformation. สืบค้นจาก <https://shorturl.at/vDLQT>
- บุญญพัฒน์ สาระภักดิ์ (2562). การบริหารการศึกษา: แนวคิดและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ, จำรัส แจ่มจันทร์ (2563). การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/kWT2f>
- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน, Ph.D. (2558). การบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/nSvck>
- _____. (2558). การบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2567. จาก <https://shorturl.at/6xruv>
- สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2563). ทิศทางการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org>
- สายไหม ภารประดับ (2566). การบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในยุคพลิกผัน. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/5W03l>
- สุนีย์ ภูมิวัฒน์ (2563). การบริหารการศึกษาและการพัฒนาครู. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาบันวิจัยการศึกษา.
- สุธิดา นันทาพรม (2560). การบริหารการศึกษาในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งประเทศไทย.
- อนุชิต สุขกลี (2560). การศึกษาบทบาทการบริหารสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/pgi2T>
- อำตัน สาอุ (2565). การส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาในอำเภอสุคิริน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานราธิวาส เขต 2. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.at/pfOoz>

- Anderson, T. (2020). Online Learning in the 21st Century: Innovations and Applications. Learning Press.
- Brundiers, K., & Wiek, A. (2017). Educating students in real-world sustainability research: Vision and implementation. *Innovative Higher Education*, 36(2), 107-124.
- Brown, L. (2021). Digital Transformation and Information Access in Modern Society. *Tech Insights*, 10(3), 99-105.
- Louis A. Allen (1980). POLC – ทฤษฎีการจัดการที่สร้างประสิทธิภาพให้กับองค์กร. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2567 จาก <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190619-polc-management-concept/>
- McLeod, K. (2017). School administration and resource management. Boston: Pearson Education.
- National Research Council. (2012). Education for life and work: Developing Transferable knowledge and skills in the 21st century. Washington, DC: The National Academies Press.
- Partnership for 21st Century Skills. (2009). P21 framework definitions. Retrieved from <http://www.p21.org>
- Smith, A., & Johnson, L. (2022). The Changing Landscape of Work and Skills for the Future. *Workforce Development Quarterly*, 6(3), 88-100.
- Turner, R. (2018). Leadership in educational administration. Oxford: Global Learning-Publishers.
- Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321.
- Wang, Y. (2016). Theory and practice in educational administration. Beijing: Education Research Press.

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 Education administration, 21st Century

อานันท์ ประเสริฐ^{1*}, พระสุธีวชิรธรรม^{2*}

A-nan Prasertsri^{1*}, PhraSuthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: anan.pha@student.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออภิปรายถึงเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางเทคโนโลยี การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่ออนาคต การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงประกอบด้วย 1) มีวิสัยทัศน์ด้านการบริหาร 2) มีทักษะในการนำเทคโนโลยีมาใช้ และ 3) มีความสามารถในการส่งเสริมบุคลากรให้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในยุคใหม่ เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to discuss the content of educational administration in the 21st century, an era of technological change and development. Educational administration in the 21st century is an important process for driving educational institutions to respond to changes in society and technology, which focus on developing human resources for the future. Educational administration in the 21st century therefore consists of 1) having a vision and knowledge of administration, 2) skills in using technology, and 3) the ability to promote personnel to develop skills necessary for the new era, such as analytical thinking, problem solving, and continuous learning.

Keyword: Educational administration, 21st century

บทนำ

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นประเด็นที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสังคม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ ได้ส่งผลให้ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล และการเชื่อมโยงถึงกันทั่วโลก ส่งผลให้ผู้เรียนเข้าถึงความรู้ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วมากขึ้น ในขณะเดียวกันความต้องการทักษะในตลาดแรงงานก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านการคิดวิเคราะห์ การสื่อสารและการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการอยู่รอดในศตวรรษที่ 21 ด้วยเหตุนี้ การบริหารการศึกษาจึงต้องปรับตัวเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหลักสูตรที่เน้นทักษะการคิดขั้นสูง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน การส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต นอกจากนี้ การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เท่าเทียมและครอบคลุมเพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพยังเป็นสิ่งที่ผู้บริหารการศึกษาต้องให้ความสำคัญ

บทความนี้จะกล่าวถึงแนวทางในการบริหารการศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21 โดยพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ เช่น แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาและการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การศึกษาในศตวรรษที่ 21 สามารถตอบสนองต่อความต้องการและความท้าทายของสังคมโลกในยุคปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

คริสต์ศตวรรษที่ 21 คือ คริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็น คริสต์ศตวรรษปัจจุบัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ซึ่งโลกในทุกวันนี้ได้มีการถูกพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็น ผลมาจากความก้าวหน้าทางด้าน Technology และนวัตกรรม (Innovation) ต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา อย่างต่อเนื่อง (พัชรินทร์ โลหา, 2561) การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ซึ่งถูกกำหนดโดยการปฏิวัติทางเทคโนโลยี ความต้องการทักษะใหม่ในตลาดแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้เน้นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในยุคดิจิทัลที่มีความซับซ้อนสูงขึ้น เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสาร การร่วมมือกัน และการใช้เทคโนโลยี (Trilling, Bernie, and Charles Fadel, 2009) แนวทางการจัดการและการพัฒนาระบบการศึกษาในยุคปัจจุบัน ที่ต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างระบบการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น มีนวัตกรรม และสามารถรองรับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

เพื่อเตรียมคนรุ่นใหม่ให้มีทักษะและความสามารถที่ตรงกับความต้องการของโลกอนาคต (Fullan Michael, 2015)

สามารถสรุปความหมายของ ศตวรรษที่ 21 คือ ศตวรรษนี้ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจาก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในช่วงนี้ ถูกกำหนดโดยปฏิวัติทางเทคโนโลยี ความต้องการทักษะใหม่ ๆ ในตลาดแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การศึกษาจึงเน้นการพัฒนาทักษะที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตในยุคดิจิทัลที่มุ่งเน้นในการสร้างระบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น นวัตกรรม และสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเตรียมคนรุ่นใหม่ให้มีทักษะและความสามารถที่ตอบสนองความต้องการของโลกในอนาคต

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

ในปัจจุบันคือช่วงศตวรรษที่ 21 ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง และไม่สิ้นสุด ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญในช่วงศตวรรษที่ 21 นี้ โดยมี 11 องค์ประกอบดังต่อไปนี้ 1) BANI world คือโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ความซับซ้อนหลากหลาย รวมถึงความไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา สามารถส่งผลให้เกิดผลกระทบทางด้านสภาพจิตใจ ตลอดจนเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ ตลอดจนสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้และการทำงานที่เปลี่ยนไป(ฐิตยา จันทาและทับสุนทรี วรรณไพเราะ, 2567) 2) VUCA คือ คำย่อของคำศัพท์ภาษาอังกฤษ 4 คำ คือ Volatility (ความผันผวน) Uncertainty (ความไม่แน่นอน) Complexity (ความซับซ้อน) Ambiguity (ความกำกวม) (พระมหาพิเศษ สุขสมานและคณะ, 2566) 3) Post-modernization คือ สภาพ หรือลักษณะ ของวิถีชีวิตในช่วง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็น แนวคิดทางการเมือง ปรัชญา วัฒนธรรม สังคม ดนตรี และอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีมุมมองที่ต่างออกไป (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2567) 4) Digital world คือ ยุคของอิเล็กทรอนิกส์ที่ เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีที่มีความรวดเร็วในการ สื่อสาร การส่งผ่านข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน สังคมไม่ว่าจะเป็นข่าวสาร ภาพ หรือวิดีโอที่ทุกคน สามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วทุกที่และทุกเวลา (สุรินทร์ สุทธิธาทิพย์, 2567) 5) Post-digital era คือ ความสำเร็จขององค์กรจะขึ้นอยู่กับ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีชุดใหม่ ในการสร้าง ความ สมจริงและประสบการณ์ตรงใจลูกค้า พนักงาน รวมถึง พันธมิตรทางธุรกิจ (Paul Daugherty, 2019) 6) Digital Disruption หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล รูปแบบธุรกิจที่เกิดขึ้นใหม่ แพลตฟอร์ม และนวัตกรรมต่างๆ ที่อิงเทคโนโลยีดิจิทัล (ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงศ์และกอบสุข คงมนัส, 2564) 7) Society 5.0 คือการควบรวมระหว่างโลกทางกายภาพ (Physical Space) ซึ่งเป็นโลกที่มนุษย์ใช้ชีวิตผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เข้ากับโลกเสมือน (Cyber Space) ที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทุกด้านของชีวิตมนุษย์(ประทับใจ วงศ์ชาวจันทและคณะ, 2566) 8) Disruption world คือ การเปลี่ยนแปลงของโลกที่สิ่งหนึ่งเข้ามาแทนที่อีกสิ่งหนึ่ง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง(พัชรภรณ์ ดวงชื่น, 2563) 9) New Normal หมายถึง

ความปกติใหม่ ฐานวิถีชีวิตใหม่ หมายถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากอดีต (Thaipbs, 2020) 10) The Next Normal คือ พฤติกรรมและรูปแบบ การใช้ชีวิตของผู้คนซึ่งเปลี่ยนไป หลังสถานการณ์โควิด-19 โดยได้มี การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโรคโควิด-19 และสามารถปรับตัวให้เข้า บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ (สมาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.) 11) Post – COVID – 19 คือ อาการหลังจากติดเชื้อ Covid โดยผู้ป่วยยังมี อาการผิดปกติยาวนานกว่า 4 สัปดาห์แม้จะหายจากโรคโควิดแล้ว (วรฉัตร เรสลิ, ม.ป.ป.)

แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21 จากนักวิชาการหลายท่านที่ให้ทัศนะ สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 คือ ศตวรรษนี้ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในช่วงนี้ ถูกกำหนดโดยปฏิวัติทางเทคโนโลยี การศึกษาจึงเน้นการพัฒนาทักษะที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตในยุค ดิจิทัลที่มุ่งเน้นในการสร้างระบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น นวัตกรรม และสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการของโลกในอนาคต โดยมีองค์ประกอบของศตวรรษที่ 21 ที่เกี่ยวข้องกับโลก ที่มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ความซับซ้อนหลากหลาย ความไม่แน่นอน ยุคของเทคโนโลยีที่มีความ รวดเร็วในการ สื่อสาร ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยี เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทุกด้านของชีวิตมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของโลกที่สิ่งหนึ่งเข้ามาแทนที่อีกสิ่งหนึ่ง ก่อเกิดรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่สามารถปรับตัวให้เข้า บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเกิดจากการประยุกต์ใช้ทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมาเพื่อให้การจัดการ การศึกษามีความเป็นระบบ เกิดประสิทธิผลในการพัฒนาทักษะความรู้และศักยภาพของผู้เรียน และ ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในปัจจุบัน มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการบริหาร การศึกษาว่า กิจกรรมหรือการดำเนินการของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อที่จะพัฒนาสมาชิก ของสังคมให้มีความเจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม ให้มีประสิทธิภาพ เพียงพร้อมด้วยคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข อันเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิตทั้งในสถานศึกษาและนอก สถานศึกษา (สร้อยสุตา ศุภมาตย์และ ทับทิมทอง กอบัวแก้ว, 2566) กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชนประชาชนหรือสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน เช่น ความสามารถ เจตคติพฤติกรรม ค่านิยม หรือ คุณธรรมในด้านสังคมการเมืองเศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าว เป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพ ของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผน และไม่เป็นระเบียบแบบแผน(วิโรจน์ สาร รัตน์และคณะ, 2024) การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบกฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์กรโดยใช้ทรัพยากร

และเทคนิคต่างๆอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกันเป็นการดำเนินงานอย่างเป็นระบบระเบียบโดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ (พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน์, 2558)

จากความหมายของนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ สามารถสรุปความหมายของการบริหารการศึกษาได้ว่า กระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบ กฎเกณฑ์ มีการประสานความร่วมมือกันภายในองค์การโดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งในหลายด้าน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ช่วยให้การจัดการระบบการศึกษาเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญและจำเป็นมาก เพราะการบริหารการศึกษา และผู้บริหารการศึกษา มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติ ความก้าวหน้าของประชาชน ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และกำหนดระเบียบแบบแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ (สร้อยสุตา ศุภมาตย์และทับทิมทอง กอบัวแก้ว, 2566) การบริหารการศึกษามีความสำคัญเพราะมีลักษณะเฉพาะบางประการที่โดดเด่นที่ผู้บริหารการศึกษาจะต้องศึกษาเพื่อเรียนรู้ เข้าใจ และนำไปปฏิบัติ เพื่อช่วยให้ครูให้ความสำคัญกับการสอนช่วยส่งเสริมความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ และช่วยสื่อสารให้ทราบถึงการตัดสินใจ(วิโรจน์ สารรัตน์และคณะ, 2024) การบริหารการศึกษามีความสำคัญในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีดำเนินการ มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการประเมินผลการศึกษาเที่ยงตรง และเชื่อถือได้ การบริหารการศึกษามีความจำเป็น เพราะต้องการคนที่ได้รับการฝึกฝนเฉพาะด้าน ที่มีความรู้ความเข้าใจ ความชำนาญมาดูแลรับผิดชอบ(อรณี ทองนพคุณ, 2558) การบริหารการศึกษาเป็นภารกิจหลักของผู้บริหารที่จะต้องกำหนดแบบแผน วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ ผู้บริหารสถานศึกษาควรคำนึงถึงหลักการบริหารคือเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษาที่ชัดเจน มีเทคนิควิธีการในการบริหารงาน และมีการประเมินผล(ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์และจิระวัฒน์ ศรีแก้ววรรณ, 2554)

จากข้อความของนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ สามารถสรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษาได้ว่า การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญ ผู้บริหารที่จะต้องกำหนด แบบแผน วิธีการและขั้นตอนตอน การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ มีเทคนิควิธีการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษาที่ชัดเจน

ทฤษฎีการบริหารการศึกษา

Phichet Banyati (2012) กล่าวถึงทฤษฎีการบริหาร POLC ไว้ว่า หน้าที่หลักทางการบริหาร ประกอบด้วย 1) การวางแผน (Planning) กำหนดสิ่งที่ต้องการบรรลุ 2) การจัดองค์การ (Organizing) ทั้งการจัดโครงสร้างองค์การ จัดคน จัดทรัพยากรต่างๆให้พร้อมต่อการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการที่วางไว้ 3) ภาวะผู้นำ (Leading) เป็นการกระตุ้นให้พนักงานทำงานให้สำเร็จด้วยความเต็มใจหรือไม่ต้องบังคับ 4) การควบคุม (Controlling) เป็นการติดตามแผนปฏิบัติการที่วางไว้และบรรลุตามวัตถุประสงค์เชิงกลยุทธ์

th.hrnote.asia (2024) กล่าวถึงทฤษฎีการบริหาร POCCC ไว้ว่า ทฤษฎี POCCC นั้นมาจากหน้าที่ 5 ประการ ที่ อองรี ฟาโยล (Henri Fayol) กำหนดขึ้นสำหรับการบริหารจัดการองค์กร ในแต่ละหน้าที่นั้นต่างก็มีความสำคัญในตัวเอง ขณะเดียวกันก็มีการเชื่อมโยงและส่งผลในกันและกัน เพื่อให้การทำงานสมบูรณ์และประสบความสำเร็จอีกด้วย โดยรายละเอียดของหน้าที่ทั้ง 5 ประการ นั้นมีดังนี้ 1) P – Planning : การวางแผน 2) O – Organizing : การจัดองค์การ 3) C – Commanding : การบังคับบัญชาสั่งการ 4) C – Coordination : การประสานงาน 5) C – Controlling : การควบคุม

เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ (2563) กล่าวถึงทฤษฎีการบริหาร POSDCORB ว่าเป็นหลักในการบริหารจัดการองค์กรที่ใช้กันทั้งในภาครัฐ และเอกชน เป็นแนวคิดและทฤษฎีของ Luther H. Gulick และ Lyndall Urwic โดยเสนอแนวคิดและภาระหน้าที่ที่สำคัญของผู้บริหาร ซึ่งผู้บริหารจะต้องทำมีหน้าที่สำคัญอยู่ 7 ประการ 1) Planning หมายถึง การวางแผนเป็นกระบวนการในการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ (Mindmes, 2023) 2) Organizing หมายถึง การจัดระเบียบเป็นหน้าที่การจัดการที่สำคัญประการที่สอง หลังจากการวางแผน (Business Jargons, 2024) 3) Staffing หมายถึง กระบวนการอย่างต่อเนื่องในการค้นหา คัดเลือก ประเมิน และพัฒนาความสัมพันธ์ในการทำงานกับพนักงานในปัจจุบันหรือในอนาคต (Darwinbox Digital Solutions, 2024) 4) Directing หมายถึง การกำกับเป็นฟังก์ชันที่มุ่งเน้นการดำเนินการของฝ่ายบริหาร โดยผู้บังคับบัญชาจะสื่อสารและมอบความเป็นผู้นำแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องทำและวิธีดำเนินการ (Business Jargons, 2024) 5) Coordinating หมายถึง การประสานงานโครงการคือการวางแผน กำหนดตารางเวลา และการติดตามสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ (Tim Barescheer, 2024) 6) Reporting การรายงานถือเป็นวิธีการและมาตรการในการรวบรวม ประมวลผล จัดเก็บ และนำเสนอข้อมูลภายในบริษัทเป็นหลัก (Sara Glöckner, 2022) 7) Budgeting หมายถึง การจัดทำงานงบประมาณเป็นกระบวนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่ธุรกิจใช้ในการวางแผนว่าพวกเขาจะใช้จ่ายเงินอย่างไรในอนาคต ในการจัดทำงบประมาณ (Madhuri Thakur, 2024)

HREX.asia กล่าวถึงทฤษฎีการบริหาร POSDC ว่าหลักการบริหารจัดการของแต่ละองค์กรนั้นมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าองค์กรไหนจะเลือกหลักการอะไรมาใช้บริหารองค์กรของตน หนึ่งใน

หลักการที่นิยมนำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรนั้นก็คือกระบวนการ POSDC ซึ่งเป็นหลักการบริหารจัดการในยุคเก่าแต่ยังคงเป็นหลักการที่คลาสสิกและใช้ได้ดีมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นหนึ่งในหลักการที่มีประสิทธิภาพต่อการนำไปบริหารจัดการองค์กรอย่างยิ่ง หลักการนี้ประกอบไปด้วยกระบวนการบริหาร 5 ประการ ดังนี้ 1) P-Planning - การวางแผน 2) O-Organizing - การจัดการองค์กร 3) S-Staffing - การจัดสรรและบริหารบุคลากร 4) D-Directing - การอำนวยการ 5) C-Controlling - การควบคุม

จากทฤษฎีการบริหารที่ถูกกล่าวในข้างต้น สามารถสรุปเป็นทฤษฎีการบริหารการศึกษาได้ว่าการบริหารการศึกษาจะพัฒนาได้ถูกวิธีต้องปฏิบัติตามหลักการและทฤษฎีโดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ 1) การวางแผน (Planning) กำหนดสิ่งที่ต้องการบรรลุ กำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนที่จะบรรลุผล มีการวางแผนเพื่อมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์(Result-based) 2) การจัดองค์การ (Organizing) ทั้งการจัดโครงสร้างองค์การ จัดคน จัดทรัพยากรต่างๆให้พร้อมต่อการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการที่วางไว้ 3) C-Controlling - การควบคุม ส่วนองค์ประกอบอื่นได้ที่สำคัญรองลงมาคือ S-Staffing - การจัดสรรและบริหารบุคลากร D-Directing - การอำนวยการ C - Coordination : การประสานงาน

จากแนวคิดและทฤษฎีของนักวิชาการหลายท่าน สามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาได้ว่า การบริหารเป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบ มีการประสานความร่วมมือภายในองค์กร โดยใช้ทรัพยากรและเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญมาก โดยผู้นำต้องกำหนดแบบแผน วิธีการ และขั้นตอนที่เป็นระบบ รวมถึงมีความรู้และเทคนิคในการบริหาร เพื่อบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาอย่างชัดเจน

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0

ปิยะนาถ บุญมีพิพิธและจำรัส แจ่มจันทร์ (2563) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0 ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จในการบริหารการศึกษา เพราะนอกจากจะปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจของสถานศึกษาแล้วผู้บริหารสถานศึกษายังเป็นผู้เชื่อมั่นนโยบายกับการปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมในการจัดการศึกษา เน้นที่การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาเพื่อรองรับความท้าทายใหม่ ๆ ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษานอกจากจะต้องมีคุณลักษณะที่ดีแล้วต้องมีวิสัยทัศน์ มีความยืดหยุ่น มีความรู้ความสามารถ ปรับตัว รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเป็นนักคิดนักพัฒนา มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงานที่พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาสามารถตอบสนองความต้องการในอนาคต ร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ปัญหากับบุคลากรในองค์กรและพัฒนาสถานศึกษาโดยใช้นวัตกรรมใหม่ คำนึงถึงการบรรลุผลในวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ของโรงเรียน

กระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผัน

นพดล เจนอักษรและคณะ (2021) กล่าวว่า สรุปลกระบวนทัศน์การบริหารการศึกษาในยุคพลิกผันเน้นการปรับตัว การพัฒนา ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เพื่อรับสถานะสำหรับอนาคตใหม่ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสังคม ที่ต้องเผชิญไปสู่ความคิดใหม่ พิจารณาส่วนร่วมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน สร้างคนเพื่อปัจจัยการเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้ทุกคนเข้าถึงโอกาสและทรัพยากรได้ตามวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์คือ กระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์กระบวนทัศน์โบราณ กระบวนทัศน์ยุคกลาง กระบวนทัศน์ยุคใหม่ และกระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต เช่น การคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ และการแก้ปัญหา ผู้บริหารการศึกษาต้องมีวิสัยทัศน์และความสามารถในการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่น เพื่อให้ระบบการศึกษาสามารถตอบสนองต่อความท้าทายใหม่ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โลกมีการเปลี่ยนแปลงที่เร็วมาก

สุภัทรศักดิ์ คำสามารถและคณะ (2563) กล่าวว่า ปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงที่เร็วมาก ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วน รวมถึงการศึกษา สถานศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์จากเดิม เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารต้องมีความรู้ความเข้าใจเทคโนโลยี ความสำคัญของการปรับตัวของสถานศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัลดิสรุปชั้น ซึ่งขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็วและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้คน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีบทบาทสำคัญในการนำพองค์กรให้ก้าวผ่านความท้าทาย จากเดิมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้เป็นหลัก มาเป็นการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการใช้เทคโนโลยี ทำให้การเรียนรู้มีความน่าสนใจและตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น โดยนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน สนับสนุนให้บุคลากรมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถนำความรู้และทักษะใหม่ ๆ มาใช้ในการทำงาน ส่งเสริมให้มีการคิดค้นและพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม

ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สุทธิวรรณ ตันติรจนางค์ (2560) กล่าวว่า ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21ควรพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพด้วยกระบวนการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้การฝึกอบรมการสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการการสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมแห่งการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะในยุคศตวรรษที่ 21เป็นทักษะแห่งอนาคตใหม่ที่ต้องพัฒนาผู้เรียนที่ให้เป็นเยาวชนยุคใหม่ในยุคดิจิทัลได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเพื่อความเจริญของงามของบุคคลและสังคมควรดำเนินการดังนี้ 1) รัฐกำหนดนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 2) พัฒนาหลักสูตร 3) พัฒนาคุณภาพครู 4) พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ และทักษะที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานและการ

ดำรงชีวิต5) พัฒนาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ และ6) การสนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการศึกษาเพื่อทักษะส าหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

จากมุมมองเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ด้านการศึกษาจากนักวิชาการหลายท่าน สามารถสรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาไทยในยุคไทยแลนด์ 4.0 มุ่งเน้นการปรับตัวและพัฒนา ระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการนำพานโยบายสู่การปฏิบัติ เพื่อรับมือกับความท้าทายและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ผู้บริหารจำเป็นต้องมีวิสัยทัศน์ มีความยืดหยุ่น เข้าใจเทคโนโลยี และมีทักษะในการบริหารจัดการร่วมกับบุคลากร พร้อมทั้งส่งเสริมการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการใช้เทคโนโลยี เพื่อให้การเรียนรู้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและพัฒนาสังคมในระยะยาว

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนสถานศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่ออนาคต การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงประกอบด้วย1) มีวิสัยทัศน์ด้านการบริหาร 2) มีทักษะในการนำเทคโนโลยีมาใช้ และ3) มีความสามารถในการส่งเสริมบุคลากรให้พัฒนาทักษะที่จำเป็นในยุคใหม่ เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การบริหารที่มีประสิทธิภาพจะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานร่วมกันภายในองค์กร ใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม และมุ่งเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้สถานศึกษาสามารถบรรลุเป้าหมายและพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันและอนาคตได้อย่างยั่งยืน สามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่เรื่องการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ได้ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้เรื่องการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

แผนภาพโดย ผู้เขียน

เอกสารอ้างอิง

- กรรวิ โพธิ์ทองและคณะ. (2565). ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.asia/pLYzE>
- จิตติยา จันทาและทับสุนทรี วรรณไพเราะ.(2567). บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคBANI WORLD. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน พ.ศ.2567. จาก <https://shorturl.asia/rawQD>
- ณิชดาพร หวานสนิทและ พรณิ ผุดเกตุ. (2565). ภาวะผู้นำของผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 2. สืบค้นเมื่อ 26 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.asia/cX5Mv>
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2567). Postmodernism. สืบค้นเมื่อ 26 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.asia/B3xZk>
- ประทีปใจ วงศ์ชาวจันท์และคณะ. (2566). ITA กลยุทธ์ผู้บริหารในยุคดิจิทัล. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.asia/3WV5M>
- บุญญพัฒน์ สิงห์จารย์. (2564). การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบึงกาฬ. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2567. จาก https://gsmis.snru.ac.th/e-thesis/thesis_detail?r=62421247127
- พระมหาพิเศษสุขสมานและคณะ. (2566). การบริหารจัดการทางการศึกษาในยุค VUCA WORLD. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน พ.ศ.2567. จาก <https://shorturl.asia/0amXo>
- พัชรารณ ดวงชื่น. (2563). เปลี่ยนมุมมองการบริหารองค์กรการศึกษาในโลก Disruptive. สืบค้น เมื่อ 25 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/jW0PS>
- พัทธูรินทร์ โลหา. (2561). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2567. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/659944>
- ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงศ์และกอบสุข คงมนัส. (2564). Digital Disruption กับการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้สำหรับโลกยุคใหม่. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน พ.ศ.2567. จาก <https://shorturl.asia/mLvDR>
- วรรณตร เรสสี. (ม.ป.ป.). ความรู้จักกับ Post Covid อาการที่คนเคยติดเชื้อ โควิด-19 ต้องรู้!. สืบค้นเมื่อ 27 กันยายน 2567. จาก <https://shorturl.asia/ywr3l>
- Fullan, M., & Langworthy, M. (2014). A Rich Seam: How New Pedagogies Find Deep Learning. Retrieved October 9,2024 from <https://shorturl.asia/UTevZ>
- Fullan, Michael. (2015). The New Meaning of Educational Change. Retrieved October 8,2024.from <https://shorturl.asia/eyxXG>
- Paul Daugherty. (2019). The Post-Digital Era is coming: Are you ready?. Retrieved October 9,2024 from <https://shorturl.asia/mUwV>

Şen, A., & Eren, E., (2012). Innovative Leadership for the Twenty-First Century. Retrieved October 9,2024 from <https://shorturl.asia/Xslkt>

Stevenson & Kaafarani. (2012). A new model for innovation. Retrieved October 9,2024 from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/ltl.20022>

Trilling, Bernie, and Charles Fadel. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. Retrieved October 9,2024 from <https://shorturl.asia/PEejb>

Thaipbs. (2563). รู้จัก "New Normal" ฉบับราชบัณฑิตยสภา. สืบค้นเมื่อ 25 กันยายน 2567. จาก <https://www.thaipbs.or.th/news>

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล

Educational administration in the digital age

พรนภา แสนเมือง^{1*}, พระสุธีวรธรรม^{2*}

Pornnapa Sanmueang^{1*}, PhraSuthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล เป็นสิ่งท้าทาย มากอย่างมากสำหรับบุคลากรทางการศึกษาโดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษาท่ามกลาง ความเปลี่ยนแปลงของอย่างรวดเร็วของโลกยุคปัจจุบันที่ยากจะหยุดยั้ง ในด้านการศึกษาที่เช่นกัน ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของโลก ซึ่งได้นำเสนอประเด็นสำคัญ ของการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล บทบาทและคุณลักษณะของผู้บริหารการศึกษา และการเสริมสร้าง เครือข่ายบุคลากรให้เข้าถึงเทคโนโลยีและการสื่อสารในเรื่องของสื่อการเรียนรู้การอัปเดตข้อมูลข่าวสาร และการบริการต่าง ๆ ของสถานศึกษา เพื่อเป็นการเสริมสร้างให้บุคลากร ได้พัฒนาความรู้ ความสามารถ ด้านดิจิทัลและเป็นการพัฒนาผู้เรียนที่เป็นทรัพยากรสำคัญของสถานศึกษา ให้เติบโตพร้อมรับการทำงาน หรือการศึกษาต่อในอนาคตเพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ยุคดิจิทัล

Abstract

Administration of educational institutions in the digital age is a great challenge for educational personnel, especially administrators, amidst the rapid changes of the current world that are hard to stop. In education, it is also necessary to adapt to the current changes in the world. It presents important issues of educational administration in the digital age, the roles and characteristics of educational administrators, and the strengthening of personnel networks to access technology and communication in terms of learning media, information updates, and various services of educational institutions in order to strengthen personnel to develop digital knowledge and skills and to develop learners who are important resources

of educational institutions to grow and be ready for work or further education in the future to be an important force in developing society and the country.

Keywords: Educational administration, Digital era

บทนำ

ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงภาคการศึกษา การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับความสนใจ เนื่องจากการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สถานศึกษาสามารถดำรงอยู่และพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ในอดีต การบริหารการศึกษาอาจมุ่งเน้นไปที่การจัดการทรัพยากรทางการศึกษา การจัดตารางการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย แต่เมื่อเข้าสู่ยุคดิจิทัล สถานศึกษาไม่เพียงแต่ต้องบริหารจัดการทรัพยากรและกระบวนการดังกล่าวอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังต้องเผชิญกับความท้าทายที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศ

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลต้องคำนึงถึงการพัฒนาทักษะด้านดิจิทัลของผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการ เช่น การใช้ระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการประเมินผลการเรียนรู้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลยังส่งผลให้ผู้เรียนมีความคาดหวังที่สูงขึ้นในเรื่องของการเข้าถึงข้อมูลและการสื่อสารแบบทันทีทันใด ซึ่งเป็นผลมาจากการที่เทคโนโลยีสารสนเทศทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงข้อมูลความรู้ได้อย่างรวดเร็วและสะดวกสบาย

ดังนั้น การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลจึงต้องคำนึงถึงการจัดการการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงของผู้เรียน นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาระบบ การบริหารการศึกษาเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สถานศึกษาสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและการจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการสร้างโอกาสในการพัฒนาการศึกษาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของสังคมในอนาคต

แนวคิดเกี่ยวกับยุคดิจิทัล

ความหมายของยุคดิจิทัล

อรรถวรรณ ประสงค์สุข (2560) กล่าวว่ายุคดิจิทัลหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการสื่อสารของผู้คน โดยมีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเข้าถึงข้อมูลและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

พิมพ์พร ชนะภัย (2562) ให้ความหมายของยุคดิจิทัลว่าเป็นยุคที่มีการเข้าถึงข้อมูลอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ซึ่งทำให้ผู้คนสามารถสื่อสารและทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในวิธีการเรียนรู้และการศึกษา

เอกชัย แสงประเสริฐ (2563) อธิบายว่ายุคดิจิทัลมีลักษณะเฉพาะที่ข้อมูลและความรู้เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลาและทุกที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเรียนรู้และการสื่อสาร

สุวัฒน์ คงฤทธิ์ (2564) ระบุว่ายุคดิจิทัลคือยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินการบริหาร

ปริยานุช สุขุม (2565) กล่าวว่า ยุคดิจิทัลทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลและสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการทำงานและการเรียนรู้ รวมถึงการใช้โซเชียลมีเดียในการสร้างสรรค์และแบ่งปันข้อมูล

มานิตย์ ไชยพจน์ (2566) สรุปว่ายุคดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีในการเข้าถึงความรู้และการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและสะดวกสบาย

ยุคดิจิทัล (Digital Age) เป็นช่วงเวลาที่เทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในทุกด้านของชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตส่วนบุคคล แต่ยังรวมถึงการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในวิธีการสื่อสาร การเข้าถึงข้อมูล และการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ข้อมูลและความรู้กลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าอย่างยิ่ง ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลาผ่านอุปกรณ์ดิจิทัล เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา การใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนช่วยเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ของผู้เรียน ทำให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงได้มากขึ้น การสื่อสารในยุคดิจิทัลยังมีความรวดเร็วและมีความหลากหลาย ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ผ่านโซเชียลมีเดีย แพลตฟอร์มออนไลน์ และช่องทางการสื่อสารต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างบุคคลและองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและทันทีทันใด

ทั้งนี้ ยุคดิจิทัลยังนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินธุรกิจและการบริหารจัดการองค์กร การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้การวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินงานขององค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีนัยสำคัญในภาพรวม ยุคดิจิทัลมีความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวาง เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งทำให้วิถีการใช้ชีวิต การทำงาน และการเรียนรู้ของผู้คนเกิดการพัฒนามีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ ยุคดิจิทัลยังเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ในหลากหลายด้าน ทำให้โลกของเราเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาแหล่งที่มาข้างต้น ยุคดิจิทัลมีความหมายที่ครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เกิดจากการเข้าถึงข้อมูลอย่างรวดเร็วและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในทุกด้านของชีวิต โดยเฉพาะในการศึกษา การใช้เทคโนโลยีช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สร้างโอกาสใหม่ๆ ในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ความสำคัญของยุคดิจิทัล

ยุคดิจิทัล (Digital Age) ถือเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา โดยมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและการทำงานของผู้คนและองค์กรต่าง ๆ ดังนี้

1. การเข้าถึงข้อมูลและความรู้

ยุกตะ พิลาส (2561) ยุคดิจิทัลทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลและความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วผ่าน ทางอินเทอร์เน็ตและแพลตฟอร์มดิจิทัลต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้มีความสะดวกและหลากหลายมากขึ้น

2. การสื่อสารที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

อุบลวรรณ ปรีชา(2562) การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล และองค์กรเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในยุคที่โซเชียลมีเดียมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายและ การแลกเปลี่ยนข้อมูล

3. การเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษา

สุวัฒน์ คงฤทธิ (2564) ยุคดิจิทัลได้สร้างโอกาสใหม่ ๆ ในการศึกษา เช่น การเรียนออนไลน์ การ เรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ และการใช้สื่อดิจิทัลในการสอน ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ตามจังหวะ ของตนเอง

4. การพัฒนาเศรษฐกิจ

นิเวศน์ สุนทรางกูร (2565) เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ การใช้ ระบบอัตโนมัติและข้อมูลใหญ่ (Big Data) ช่วยให้องค์กรสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อปรับปรุงการบริการ และสินค้าของตนได้ (นิเวศน์ สุนทรางกูร. 2565)

5. การสร้างนวัตกรรม

ประสิทธิ์ ใจดี (2563) ยุคดิจิทัลส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมและการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่มีความสำคัญต่อการแก้ปัญหาในสังคม การทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาใน ด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว

6. การเชื่อมโยงทางสังคม

วัชร แสงแหวน (2566) ยุคดิจิทัลทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันระหว่างผู้คนทั่วโลก โดยผ่าน แพลตฟอร์มสื่อสังคม ซึ่งสร้างสังคมที่มีความหลากหลายและโอกาสในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม

จากข้อมูลข้างต้น ยุคดิจิทัลมีความสำคัญอย่างมากในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงข้อมูลที่ง่ายและรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้โลกมีความเชื่อมโยงกันมากขึ้นและช่วยให้ผู้คนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมยุคใหม่ ยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้คนในหลายด้าน ทั้งในแง่บวกและลบ การเข้าถึงข้อมูลและการสื่อสารที่รวดเร็วช่วยเปิดโอกาสใหม่ ๆ แต่ก็มีความท้าทายที่ต้องจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการใช้เทคโนโลยีนี้ เพื่อให้สังคมสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นและเป็นธรรมสำหรับทุกคนในยุคดิจิทัลนี้ สิ่งสำคัญคือการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อใช้ประโยชน์จากยุคดิจิทัลอย่างเต็มที่ในอนาคต

ผลกระทบของยุคดิจิทัลต่อการศึกษา

การเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนในรูปแบบใหม่ เช่น การใช้ระบบจัดการเรียนรู้ (Learning Management System: LMS) เพื่อบริหารจัดการชั้นเรียน ส่งการบ้าน และติดตามผลการเรียนรู้ของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (พงษ์พิชรินทร์ พุทธิวัฒนะ, 2564) โดยแพลตฟอร์มดิจิทัลเหล่านี้ช่วยให้การเรียนรู้ไม่จำกัดเฉพาะในห้องเรียน และช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามความเร็วของตนเอง .

การสร้างการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงทั่วโลกยุคดิจิทัลเปิดโอกาสให้การศึกษาที่มีความเชื่อมโยงระดับโลก นักเรียนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลการเรียนรู้จากทั่วโลกได้ผ่านอินเทอร์เน็ต นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านเครือข่ายการศึกษาระดับนานาชาติช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย (วรินทร์ บุญยั้ง, 2562) การเรียนรู้แบบเปิดกว้างผ่านแพลตฟอร์ม MOOC (Massive Open Online Courses) เป็นตัวอย่างที่ชัดเจน

การปรับปรุงการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยข้อมูลเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในระบบการศึกษา โดยการประเมินผลการเรียนรู้สามารถทำได้ผ่านการเก็บข้อมูลเชิงลึกจากแพลตฟอร์มดิจิทัล (อภิชาติ สุทิน, 2562) ข้อมูลเหล่านี้ถูกนำไปใช้เพื่อวิเคราะห์และปรับปรุงการสอนให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น

ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยียังคงเป็นความท้าทายที่สำคัญในยุคดิจิทัล แม้จะมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว แต่นักเรียนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือครอบครัวที่มีรายได้น้อยอาจไม่สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตหรืออุปกรณ์ดิจิทัลได้อย่างเต็มที่ ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางการศึกษา (ณรงญา ตัญจพัฒนกุล, 2564) การพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีและดิจิทัลการศึกษายุคดิจิทัลมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีของนักเรียนและครู โดยนักเรียนต้องเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีในการค้นคว้า การแก้ไขปัญหา และการสร้างสรรค์งาน ส่วนครูต้องปรับตัวในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสอน เช่น การสอนแบบออนไลน์และการใช้สื่อดิจิทัลในการประกอบการเรียนการสอน

สอน (วรินทร์ บุญยั้ง, 2562) การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้การเรียนรู้ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในวัยเรียนอีกต่อไป การเรียนรู้แบบตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นหนึ่งในผลกระทบสำคัญของยุคดิจิทัล ผู้เรียนสามารถศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ตลอดเวลาและจากทุกที่ โดยเฉพาะการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรออนไลน์ต่าง ๆ เช่น Coursera หรือ edX ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและยืดหยุ่น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน, 2560)

โดยรวมแล้ว ยุคดิจิทัลมีผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อการศึกษา การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา แต่ยังคงต้องการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่สำคัญและมีความซับซ้อน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านการศึกษาในทุกมิติ โดยเฉพาะการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การบริหารการศึกษามีความหมายที่แตกต่างกันตามมุมมองและบริบทที่นำมาพิจารณาการบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการจัดการที่มีการวางแผนและควบคุมการดำเนินงานในสถานศึกษา โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งรวมถึงการจัดสรรทรัพยากร การพัฒนาบุคลากร และการจัดการด้านนโยบายการศึกษา เพื่อให้การศึกษานั้นตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป (ปวีณา โพธิ์แก้ว, 2564) ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว การบริหารการศึกษาจึงต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและสังคม เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการจัดการเรียนการสอน การวางแผนกลยุทธ์เพื่อพัฒนารั้วบุคคล และการจัดการด้านการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ (ธนภัทร แสงเทียน, 2565) การบริหารการศึกษายังมุ่งเน้นไปที่การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยการบริหารที่ดีจะต้องมีการประสานงานระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน เพื่อให้การศึกษาเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด (วิทยา สายสืบ, 2563)

นอกจากนี้ การบริหารการศึกษายังมีบทบาทในการพัฒนานวัตกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน (สุนิสา นามพล, 2566) การบริหารการศึกษาในปัจจุบันมักเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษาและชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตัวอย่าง เช่น การพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ โดยการรวมพลังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อผลักดันให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (สุมิตรา มณีรัตน์, 2564) ในยุคดิจิทัล การบริหารการศึกษาไม่เพียงแต่หมายถึงการจัดการภายในสถานศึกษา แต่ยังรวมถึงการใช้

เทคโนโลยีมาเสริมสร้างการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและทันสมัย การบริหารการศึกษา การศึกษาจึงต้องมีการวางแผนและนำเสนอวิธีการใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของผู้เรียนในปัจจุบัน (สุธาทิพย์ ทิพย์จันทร์, 2565) การบริหารการศึกษาเป็นการดำเนินงานที่มีความสำคัญในการสร้างความก้าวหน้าและพัฒนาคุณภาพการศึกษา การบริหารที่มีประสิทธิภาพจะช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสในการพัฒนาทักษะและความรู้เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับอนาคต ทั้งนี้ การบริหารการศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับตัวและพัฒนาอยู่เสมอ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษาเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยมีบทบาทสำคัญหลายประการที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาของผู้เรียนการบริหารการศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งการบริหารที่ดีจะส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนและการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน การพัฒนาหลักสูตร การพัฒนาบุคลากร และการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างคุณภาพการศึกษา (อรรถพล ศรีชะอุ่ม, 2565) การบริหารการศึกษาช่วยให้สามารถระบุและตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้ดียิ่งขึ้นการบริหารที่มีประสิทธิภาพจะสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และสามารถปรับการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความต้องการและความแตกต่างของผู้เรียน (กุลนิจ คำวิจิตร, 2566) การมีระบบการประเมินและการติดตามผลอย่างต่อเนื่องช่วยให้การศึกษาเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพการบริหารการศึกษาที่ดีจะสามารถสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ทำให้เกิดการประสานงานที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาการศึกษา และช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ในบริบทที่หลากหลาย (สุธาทิพย์ ทิพย์จันทร์, 2565) ในยุคที่เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ การบริหารการศึกษาจึงมีความสำคัญในการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เช่น การใช้ระบบการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงเนื้อหาได้ง่ายขึ้นและส่งเสริมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง (ทวีวัฒน์ พลอยนิล, 2564) การบริหารการศึกษาช่วยให้มีการพัฒนาผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการจัดการการศึกษา สามารถมองเห็นแนวทางในการพัฒนาระบบการศึกษาและนำทีมงานไปในทิศทางที่ถูกต้อง (กุลธิดา แก้วตระกูล, 2564) ผู้นำที่มีความสามารถจะสามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้บุคลากรในองค์กรมีความตั้งใจในการพัฒนาตนเองและการเรียนรู้ของผู้เรียนการบริหารการศึกษาที่ดีควรมีการประเมินและพัฒนากระบวนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการใช้ข้อมูลและผลการประเมินเป็นแนวทางในการตัดสินใจและการวางแผนพัฒนาในอนาคต (ประภาส วิชัยทอง, 2563) ความสำคัญของการบริหารการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการที่ช่วยในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน สร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการศึกษา สร้างผู้นำในองค์กรการศึกษา และมีการประเมินและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

ทฤษฎี POLC (Planning, Organizing, Leading, and Controlling) เป็นโมเดลที่ใช้ในการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในที่นี้จะนำเสนอหลักการและแนวทางที่เกี่ยวข้องกับ POLC จากบทความวิชาการในวารสารต่าง ๆ โดยแต่ละส่วนจะมีรายละเอียดและความสำคัญที่แตกต่างกันไป

1. Planning (การวางแผน)

การวางแผนเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญในการบริหารการศึกษา เพื่อกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและวางแผนงานในการดำเนินการตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวางแผนที่ดีจะช่วยให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยต้องพิจารณาถึงปัจจัยภายในและภายนอกที่จะมีผลกระทบต่อการศึกษา เช่น สภาพเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี (สุรัชย์ บุตรศรี, 2565) นอกจากนี้ การวางแผนยังเกี่ยวข้องกับ การพัฒนาหลักสูตร การจัดสรรงบประมาณ และการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน (กรุงเทพฯ พิงฟู, 2564)

2. Organizing (การจัดองค์กร)

ขั้นตอนการจัดองค์กรเกี่ยวข้องกับการกำหนดโครงสร้างองค์กรและการจัดสรรหน้าที่ให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดองค์กรที่ดีจะช่วยให้เกิดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพภายในองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี (วิเชียร ทองมูล, 2565) การจัดองค์กรในสถานศึกษายังรวมถึงการกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของ ครู ผู้บริหาร และบุคลากรสนับสนุน เพื่อให้มีความชัดเจนในการทำงาน (อัครเดช รัตนพงษ์, 2566)

3. Leading (การเป็นผู้นำ)

การเป็นผู้นำในการบริหารการศึกษามีความสำคัญต่อการสร้างแรงจูงใจและการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์สามารถกระตุ้นให้ทีมงานมีความมุ่งมั่นและความรับผิดชอบต่อการทำงาน โดยการใช้วิธีการสื่อสารที่ชัดเจนและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคลากร (จิตรกร พิพิธธรรม, 2565) การเป็นผู้นำที่ดียังหมายถึงการสามารถจัดการกับความขัดแย้งและสร้างความสามัคคีในทีมงาน ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาการศึกษาในระดับต่าง ๆ (สุดา โชคชัย, 2564)

4. Controlling (การควบคุม)

การควบคุมเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการบริหารการศึกษา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการติดตามและประเมินผลการดำเนินการตามแผนที่ตั้งไว้ การควบคุมที่มีประสิทธิภาพจะช่วยให้สามารถตรวจสอบว่าการดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ และหากพบปัญหาจะสามารถปรับแก้ไขได้อย่างทันทั่วทั้งที่

(มงคล พิงพา, 2565) การประเมินผลยังรวมถึงการประเมินคุณภาพการเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน และการประเมินความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในองค์กรการศึกษา (โสภณ ธรรมชาติ, 2566)

ทฤษฎี POLC ในการบริหารการศึกษาเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาและบริหารจัดการสถานศึกษา โดยแต่ละขั้นตอน (การวางแผน การจัดองค์กร การเป็นผู้นำ และการควบคุม) มีบทบาทสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการศึกษาที่มีคุณภาพ การนำโมเดลนี้ไปประยุกต์ใช้จะช่วยให้การบริหารการศึกษาเป็นไปอย่างมีระบบและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนและชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยการบริหารการศึกษามีหลายมิติที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อให้การจัดการในสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ในบทสรุปนี้จะได้มีการสรุปประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา ซึ่งได้แก่ ความหมาย ความสำคัญ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และแนวทางการบริหารที่เหมาะสม

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล

ปริญญ์ แก้ววิเชียร (2563) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาภายใต้บริบทยุคดิจิทัล เริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์บริบทของการศึกษาในประเทศไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลได้มีการสำรวจถึงแนวโน้มการใช้เทคโนโลยีในห้องเรียน เช่น การเรียนรู้แบบผสม (blended learning) และการเรียนรู้จากระยะไกล (distance learning) ในช่วงสถานการณ์โควิด-19 บทความยังพูดถึงการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาที่ต้องคำนึงถึงทักษะที่จำเป็นในอนาคต เช่น การคิดวิเคราะห์ การสร้างสรรค์ และการทำงานร่วมกับผู้อื่นบทบาทของครูมีการพัฒนาความสามารถของครูในการใช้เทคโนโลยีเพื่อสอนและสนับสนุนการเรียนรู้ที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีการเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ต้องสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนในยุคดิจิทัล

สิรินยา แสงประทีป (2564) บทความนี้เน้นไปที่การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในกระบวนการเรียนการสอน โดยมีการนำเสนอวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ (Learning Management System) และเครื่องมือการสอนดิจิทัลที่ช่วยให้นักเรียนมีส่วนร่วมมากขึ้นนอกจากนี้ยังพูดถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะดิจิทัลของนักเรียน รวมถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์และปลอดภัยมีการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนและการวัดผลการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถปรับปรุงกระบวนการสอนให้ตรงตามความต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ชัยวัฒน์ วิริยะ (2565)บทความนี้สำรวจบทบาทและความสำคัญของผู้นำการศึกษาในยุคดิจิทัล โดยเน้นไปที่การพัฒนาทักษะการบริหารจัดการที่ทันสมัยและการใช้ข้อมูลในการตัดสินใจมีการสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนการเรียนรู้ในองค์กรการศึกษา และการส่งเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างครู ผู้บริหาร และนักเรียนมีการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงผู้นำการศึกษาต้องมีความสามารถในการปรับตัว และสร้างกลยุทธ์การบริหารที่ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและความต้องการของนักเรียน

นิรุทธิ์ บุญสืบ (2564)บทความนี้วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดจากการเรียนออนไลน์ในช่วงโควิด-19 โดยมีการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการเรียนรู้จากระยะไกลในด้านความท้าทายมีการพูดถึงความท้าทายที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษา เช่น การเข้าถึงเทคโนโลยี การพัฒนาทักษะดิจิทัลของครูและนักเรียน และความสามารถในการรักษาคุณภาพการศึกษาและได้มีการปรับตัวโดยเสนอแนวทางการปรับตัวให้กับสถานศึกษาเพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนในรูปแบบออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การพัฒนาหลักสูตร การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ และการประเมินผลการเรียนรู้

พิมพ์ชนก ต้นกล้า (2566)บทความนี้นำเสนอแนวทางในการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่สนับสนุนการใช้เทคโนโลยี โดยมีการสำรวจถึงการออกแบบห้องเรียน การใช้สื่อการสอนดิจิทัล และกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมีการสร้างแรงจูงใจการเน้นถึงความสำคัญของการสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่หลากหลายและน่าสนใจในส่วนของบริษัทของครูมีการส่งเสริมบทบาทของครูในการสนับสนุนการเรียนรู้ที่หลากหลาย และการใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมาย

อภิชัย วงษ์ประเสริฐ (2565)บทความนี้สำรวจการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ในการจัดการและบริหารการศึกษา โดยมีการวิเคราะห์การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น การประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจมีการพูดถึงการใช้ข้อมูลในการปรับปรุงประสิทธิภาพการเรียนการสอน การพัฒนาหลักสูตร และการสนับสนุนการตัดสินใจในการบริหารจัดการการศึกษาในด้านความสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลมีการเน้นความสำคัญของการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สามารถระบุปัญหาและพัฒนาวิธีการแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป บทความนี้จะเน้นไปที่ความหมายและความสำคัญของยุคที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคเดิมไปเป็นยุคแห่งดิจิทัลในด้านต่างๆโดยเฉพาะความก้าวหน้าของการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล โดยมีการปรับใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ และมีการนำข้อมูลใหม่ ๆ มาใช้ในองค์กรการศึกษาเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้และการจัดการการศึกษาในบริบทต่าง ๆ การนำเสนอแนวทางและกลยุทธ์เหล่านี้สามารถช่วยเสริมสร้างการบริหารจัดการการศึกษาที่มีประสิทธิภาพในอนาคต

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลได้ส่งผลกระทบต่อการบริหารการศึกษาในทุกมิติ ตั้งแต่กระบวนการเรียนการสอน ไปจนถึงการจัดการทรัพยากรและโครงสร้างขององค์กรการศึกษา

ไม่ว่าจะเป็นด้านการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน เช่น การใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์ (LMS) การสอนผ่านแอปพลิเคชัน และการใช้ AI ในการช่วยวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ ด้านการบริหารจัดการ ใช้ระบบข้อมูลแบบบูรณาการ เช่น ระบบ ERP (Enterprise Resource Planning) เพื่อรวบรวมข้อมูลนักเรียน ครู และผู้บริหาร ช่วยให้ตัดสินใจได้รวดเร็วและแม่นยำ ด้านการพัฒนาทักษะครูและบุคลากรการเปลี่ยนแปลงด้านดิจิทัลต้องการให้ครูและผู้บริหารมีทักษะที่ทันสมัย เช่น ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี การสื่อสารออนไลน์ และการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับยุคสมัยด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น (Flexible Learning) นักเรียนสามารถเรียนได้ทุกที่ทุกเวลา ระบบการศึกษาปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการเรียนในห้องเรียนไปสู่การเรียนแบบไฮบริดที่ผสมผสานระหว่างการเรียนออนไลน์และออฟไลน์ด้านการจัดการข้อมูลและความปลอดภัยในยุคดิจิทัล ข้อมูลของนักเรียนและบุคลากรถูกเก็บรักษาในระบบดิจิทัล การป้องกันความเป็นส่วนตัวและการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลจึงเป็นเรื่องสำคัญด้านการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลต้องการการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียน สถาบันอุดมศึกษา ภาครัฐ และองค์กรด้านเทคโนโลยี เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและนวัตกรรมด้านการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต้องปรับตัวให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ที่สนับสนุนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

- กรุงเทพฯ ฟิงฟูล. (2564). “การจัดองค์กรการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ”. วารสารวิจัยการศึกษา, 10(2), 45-55.
- กุลธิดา แก้วตระกูล. (2564). “การพัฒนาผู้นำในการบริหารการศึกษา”. วารสารวิจัยการศึกษา, 11(1), 15-25.
- กุลนิจ คำวิจิตร. (2566). “การตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในกระบวนการบริหารการศึกษา”. วารสารการศึกษาไทย, 9(2), 123-134.
- แก้ววิเชียร, ปริญญา. (2563). การจัดการศึกษาภายใต้บริบทยุคดิจิทัล. วารสารการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น, 15(2), 15-28.
- จิตรกร พิพิธธรรม. (2565). “การเป็นผู้นำในการบริหารการศึกษา”. วารสารการศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน, 9(2), 34-42.
- ณรงญา ตัญจพัฒน์กุล. (2564). ยิ่งโรงเรียนปิดโลกยิ่งเหลื่อมล้ำ. สืบค้นจาก <https://www.sila5.com/blog/blog/detail/var/54q2d4w223>
- ต้นกล้า, พิมพ์ชนก. (2566). การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสมในยุคดิจิทัล. วารสารการพัฒนาการเรียนการสอน, 10(2), 32-49.

- ทวีวัฒน์ พลอยนิล. (2564). “บทบาทของเทคโนโลยีในกระบวนการบริหารการศึกษา”. วารสารการบริหารการศึกษาไทย, 12(4), 90-101.
- ธนกร ตั้งจิตต์. (2564). “การทำงานในยุคดิจิทัล: แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลง.” วารสารการบริหารจัดการองค์กร 10(4), 22-35.
- ธนภัทรภัทร แสงเทียน. (2565). “นวัตกรรมการบริหารการศึกษา”. วารสารการศึกษาสุขภาพ, 10(2), 45-56. จาก <https://shorturl.asia/s6rqb> เมื่อ 10/10/67
- นิตา สวัสดิ์. (2566). “ผลกระทบของยุคดิจิทัลต่อสุขภาพจิต.” วารสารจิตวิทยาและสังคม 8(1), 18-29.
- นิเวศน์ สุนทรางกูร. (2565). “เศรษฐกิจดิจิทัล: แนวโน้มและการพัฒนา.” วารสารเศรษฐศาสตร์และการเงิน 22(2), 40-51.
- บุญสืบ, นิรุทธิ์. (2564). ผลกระทบของการเรียนออนไลน์ต่อการบริหารการศึกษา. วารสารการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 5(4), 67-84.
- ประภาส วิชัยทอง. (2563). “การประเมินและพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืน”. วารสารศึกษานานาชาติ, 14(3), 60-72.
- ประสิทธิ์ ใจดี. (2563). “การสร้างนวัตกรรมในยุคดิจิทัล.” วารสารการบริหารจัดการ 11(4), 12-25.
- ปราณี หินมูล. (2565). “วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล: การเปลี่ยนแปลงและการอนุรักษ์.” วารสารสังคมศาสตร์ 14(2), 41-54.
- ปริญญ ชูสุข. (2565). “การศึกษาในยุคดิจิทัล: แนวทางและความท้าทาย.” วารสารศึกษานานาชาติ 14(3), 56-68.
- ปวีณา โพธิ์แก้ว. (2564). “การบริหารการศึกษาในบริบทการเปลี่ยนแปลง”. วารสารศึกษานานาชาติ, 15(1), 23-34.
- พงษ์พัชรินทร์ พุฒินะ. (2564). การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนในยุคดิจิทัล. วารสารนวัตกรรมการเรียนรู้และเทคโนโลยี, 2(1), 1-11.
- พรรณี ประสิทธิ์. (2561). “ผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศต่อการสื่อสารในยุคดิจิทัล.” วารสารการสื่อสารและการจัดการ 9(2), 14-28.
- พิมพ์พร ชนะภัย. (2562). “ยุคดิจิทัลและการศึกษา: แนวโน้มและทิศทาง.” วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม 15(1), 40-50.
- มงคล พึ่งพา. (2565). “การควบคุมและการประเมินในบริหารการศึกษา”. วารสารการศึกษาไทย, 14(2), 12-24.
- มานิตย์ ไชยพจน์. (2566). “การศึกษาในยุคดิจิทัล: โอกาสและความท้าทาย.” วารสารการวิจัยการศึกษา 16(1), 25-37.

- ยุกตะ พิลาส.(2561). “การศึกษาในยุคดิจิทัล: แนวทางการพัฒนา.” วารสารการศึกษาและการพัฒนา 15(2), 75-88.
- วงศ์ประเสริฐ, อภิชัย. (2565). การประยุกต์ใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ในระบบการศึกษา. วารสารการวิจัยทางการศึกษา, 6(3), 50-65.
- วรินทร์ บุญยั้ง สอนให้คิด (2562). การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และโลกาภิวัตน์ทางการศึกษา. วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 21(2), 160-170.
- วัชร แสงแหวน. (2566). “การเชื่อมโยงทางสังคมในยุคดิจิทัล.” วารสารสังคมและวัฒนธรรม 18(1), 78-90.
- วิเชียร ทองมูล. (2565). “การจัดองค์กรการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ”. วารสารการศึกษาสุขภาพ, 11(4), 66-78.
- วิทยา สายสืบ. (2563). “การจัดการทรัพยากรในการบริหารการศึกษา”. วารสารการบริหารการศึกษาไทย, 12(3), 78-89.
- วิริยะ, ชัยวัฒน์. (2565). การพัฒนาผู้นำการศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารการบริหารการศึกษา, 8(1), 23-39.
- ศักดิ์ดา เหลืองอร่าม. (2562). “การศึกษาในยุคดิจิทัล: โอกาสและความท้าทาย.” วารสารการศึกษาและการพัฒนา 15(1), 50-65.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). การเรียนรู้ตลอดชีวิตในยุคดิจิทัล. สืบค้นจาก <https://knowledgeportal.okmd.or.th/article/660a50f348238>
- สุตา โชคชัย. (2564). “การจัดการความขัดแย้งในองค์กรการศึกษา”. วารสารวิจัยการศึกษา, 8(1), 29-37.
- สุธาทิพย์ ทิพย์จันทร์. (2565). “การสร้างความร่วมมือในการบริหารการศึกษา”. วารสารการศึกษาสุขภาพ, 10(3), 78-90.
- สุธาทิพย์ ทิพย์จันทร์. (2565). “แนวทางการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21”. วารสารวิจัยการศึกษา, 11(2), 11-20.
- สุนิสา นามพล. (2566). “คุณภาพการศึกษาในยุคดิจิทัล”. วารสารการศึกษาไทย, 9(1), 102-113. จาก <https://shorturl.asia/gVi4Y> เมื่อ 10/10/67
- สุมิตรา มณีรัตน์. (2564). “การบริหารการศึกษาและความร่วมมือจากชุมชน”. วารสารศึกษาศาสตร์, 7(4), 54-65. จาก <https://shorturl.asia/C5o0A> เมื่อ 10/10/67
- สุรัชย์ บุตรศรี. (2565). “การวางแผนการศึกษาในสถานศึกษา”. วารสารศึกษานานาชาติ, 13(1), 23-34.
- สุรศักดิ์ วรรณกุล. (2563). “การเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจดิจิทัล.” วารสารเศรษฐศาสตร์และการบริหาร 7(3), 34-46.

- สุวัฒน์ คงฤทธิ์. (2564). “การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล.” วารสารการบริหารการศึกษา 6(1), 30-40.
- สุวัฒน์ คงฤทธิ์. (2564). “การศึกษาในยุคดิจิทัล: โอกาสและความท้าทาย.” วารสารการศึกษานานาชาติ 16(1), 23-34.
- แสงประทีป, สิริินยา. (2564). การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21. วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 12(3), 45-62.
- โสภา ธรรมชาติ. (2566). “การประเมินผลการเรียนรู้ในสถานศึกษา”. วารสารการบริหารการศึกษาไทย, 10(4), 78-89.
- อภิชาติ สุทิน. (2562). การใช้เทคโนโลยีในการประเมินผลการเรียนรู้. สืบค้นจาก <https://www.kruaof.com/?p=23719>
- อรรถพล ศรีชะอุ่ม. (2565). “การบริหารการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา”. วารสารการศึกษานานาชาติ, 15(2), 45-56.
- อรรณพ ประสงค์สุข. (2560). “การพัฒนาการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล.” วารสารการศึกษานานาชาติ 12(2), 25-36.
- อัครเดช รัตนพงศ์. (2566). “บทบาทของการจัดองค์กรในบริหารการศึกษา”. วารสารการบริหารการศึกษาไทย, 12(3), 90-101.
- อุบลวรรณ ปรีชา. (2562). “บทบาทของสื่อดิจิทัลในการสื่อสาร.” วารสารการสื่อสารและเทคโนโลยี 12(3), 45-59.
- เอกชัย แสงประเสริฐ. (2563). “เทคโนโลยีดิจิทัลกับการพัฒนาการศึกษา.” วารสารการศึกษาสำหรับครู 8(2), 18-29.

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการแบบผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง Integrative leadership theory of Transformational Leadership

ณิชนันท์ กองแก้ว^{1*}

Nitchakan Kongkaew^{1*}

^{1*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: Noknick_blackvanilla@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ เรื่องทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการแบบผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความหมายของภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง ความสำคัญของภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง เป็นแนวคิดส่วนหนึ่งของทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ (Integrative leadership theory) ซึ่งในปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การศึกษาจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ สถานศึกษาจึงต้องมีความตื่นตัวและปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการดำเนินชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ด้านการบริหารสถานศึกษา ในด้านวิสัยทัศน์ ด้านการวางแผนกลยุทธ์ ด้านการสื่อสาร ด้านการสร้างความสัมพันธ์กับบุคลากร และด้านการทำงานเป็นทีม จึงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบบูรณาการการทำงานในมิติต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้รับผิดชอบที่จะบริหารสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย จึงมีความจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะในการบริหารสถานศึกษาให้ประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ: ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ, ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

Abstract

The article on the integrated leadership theory of transformational leadership aims to study the meaning of transformational leadership, the importance of transformational leadership, and theories related to transformational leadership. Transformational leadership is a concept in the integrated leadership theory. Currently, the advancement of information technology has resulted in rapid changes. Therefore, education has inevitably changed.

Educational institutions must be alert and adjust their educational management to prepare students for life skills in the 21st century. There must be a change in the school administration paradigm in terms of vision, strategic planning, communication, relationship building with personnel, and teamwork. This will result in integrated changes in work in various dimensions to be in line with the era and the changes that are occurring. School administrators, as those responsible for managing the school to achieve its goals, must have knowledge, understanding, and skills in successfully managing the school.

Keywords: Integrative leadership theory, Transformational Leadership

บทนำ

จากสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติการใช้ชีวิต การเรียนรู้ ครอบครัว ตลอดจนภาวะเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนถึงสังคมและความทันสมัย เพื่อการดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และทักษะในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ มีความสามารถในการปรับตัว จึงจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการเรียนรู้และทักษะชีวิต และต้องเรียนรู้ทักษะใหม่เพื่อความอยู่รอดในสังคมศตวรรษที่ 21 กลายเป็นโจทย์สำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษาจะต้องเกิดความเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนภาคส่วนอื่น ๆ การจัดการศึกษา ในรูปแบบเดิม ๆ การสอนแบบเดิม ๆ ที่เน้นการถ่ายทอดจากครูผู้สอนใช้ไม่ได้อีกต่อไป จำเป็นต้องอาศัย การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ การจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะผู้รับผิดชอบในการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย ต้องให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาของตนเอง และแสดงบทบาทความเป็นผู้นำเพื่อนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามภารกิจของสถานศึกษา (ศศิธรดา แพงไทย, 2559) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญและเป็นตัวแปรสำคัญในด้านการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและมีอิทธิพลสูงสุดต่อคุณภาพของผลลัพธ์ในศตวรรษที่ 21 ให้มีประสิทธิภาพสามารถจัดการศึกษาให้ได้ผลผลิตและผลลัพธ์ที่ดีเลิศได้ เพื่อการบรรลุเป้าประสงค์ทางการศึกษา และสามารถยกระดับศักยภาพของผู้เรียนให้เกิดทักษะการแข่งขันที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อันเป็นแรงขับที่ท้าทายอย่างมากต่อโลกอนาคต

1. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ

1.1 ความหมายของภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ

เชตรัฐ จันทิหล้า (2566) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ คือ การที่ผู้บริหารผสมผสานแนวคิด แนวปฏิบัติ เข้าด้วยกันเพื่อให้สอดคล้องสมบูรณ์ สามารถดำเนินงานได้ประสบความสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ และพันธกิจ โดยมีคุณลักษณะที่เป็นมิตรอ่อนน้อม มีความเมตตา ตระหนักถึง ความสำคัญของบุคคลอื่น

มีความคิดสร้างสรรค์ มีความยุติธรรมปราศจากความขัดแย้ง เพื่อให้ผู้ตามมีความผาสุกและเพื่อประโยชน์สูงสุดขององค์กรมีองค์ประกอบ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้คุณลักษณะภาวะผู้นำ การบริหารแบบมีส่วนร่วม การสร้างแรงบันดาลใจและการบริหารงานเชิงคุณภาพ

นพพร จันทรทิมา (2564) ภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ หมายถึง ความสามารถในการเชื่อมโยง ความรู้ และข้อมูลจากหลายๆ ด้าน เช่น ด้านการตลาด การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การวิเคราะห์ ข้อมูล รวมถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อให้ผู้นำสามารถตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมทั้งองค์กร

จุฑามาศ จันทรา (2562) ภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการเชื่อมโยงองค์ประกอบต่างๆ ในองค์กร เช่น ทรัพยากร บุคลากร และเทคโนโลยี เพื่อสร้างระบบการทำงานที่สมดุลและมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการเชื่อมโยงความรู้ ข้อมูล และ ผลงานองค์ประกอบต่างๆ ขององค์กรเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ

วิโรจน์ สารรัตนะ (2555) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการ (integrative leadership theory paradigm) ประกอบไปด้วย 3 ทฤษฎี คือ ภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมี ภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง และภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์

1. ภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมี (charismatic leadership) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติและข้อตกลงเบื้องต้นหลักของสมาชิกในองค์กร และการสร้างความมีพันธะผูกพันกับวัตถุประสงค์ขององค์กร โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤติ โดยอาศัยคุณลักษณะหรือคุณภาพของผู้นำในด้านต่าง ๆ เช่น ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ การมีทักษะในการสื่อสารที่ดี ความมั่นใจในตนเอง ความเชื่อมั่นในหลักคุณธรรม ความสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความเชื่อถือ กล้าเสี่ยง มีพลังตื่นตัวและมุ่งก่อให้เกิดการกระทำ แสดงอำนาจเชิงสัมพันธ์มั่นคงในวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์แม้อยู่ในสภาวะเปลี่ยนแปลงให้อำนาจผู้อื่น และประชาสัมพันธ์ตนเอง เป็นต้น อย่างไรก็ตามมีข้อเตือนใจว่า การแสดงภาวะผู้นำตามทฤษฎีนี้มีลักษณะเป็นดาบสองคม ผู้นำจะต้องมุ่งให้เป็นไปในทางบวก ตอบสนองต่ออุดมการณ์ ผลประโยชน์ขององค์กรหรือส่วนรวม (socialized charismatic) ไม่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการหรือผลประโยชน์ส่วนตัว (personalized charismatic)

2. ภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงสิ่งที่ผู้นำทำแล้วประสบความสำเร็จหรือทำแล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใหม่ๆ มากกว่าที่จะมุ่งอธิบายถึงการใช้

คุณลักษณะของผู้นำเพื่อให้เกิดความศรัทธาและมีปฏิกิริยาจากผู้ตาม เพราะลักษณะสำคัญของภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้คือการมุ่งให้มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ (change oriented) โดยกระตุ้นให้ผู้ตามได้ตระหนักถึงโอกาสหรือปัญหา และการร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ให้เกิดสิ่งใหม่ๆ นอกจากนี้ภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงยังยังเกิดขึ้นได้กับบุคคลในทุกระดับขององค์การ แต่ภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมีอาจมีได้จำกัด เพราะส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่วิกฤติ สำหรับคุณลักษณะที่สำคัญของผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง เช่นเป็นตัวการการเปลี่ยนแปลง (change agent) มีวิสัยทัศน์และแนวโน้มที่จะทำให้บรรลุผล กล้าเสี่ยงแต่ด้วยการไตร่ตรอง สามารถสร้างค่านิยมหลักเพื่อชี้นำพฤติกรรมแห่งตน มีปฏิภาณไหวพริบเคารพในความสามารถของบุคคลอื่น ยืดหยุ่นและเปิดกว้างต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์

3. ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ (strategic leadership) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงกระบวนการกำหนดทิศทางองค์การ การสร้างและการนำไปสู่การปฏิบัติของวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ผู้นำตามทฤษฎีนี้จะเชื่อว่า การที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การนั้น จะต้องเป็นผลจากการที่ต้องคอยติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกองค์การ การคาดการณ์ถึงอนาคตขององค์การในระยะยาว และการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อมุ่งสู่อนาคตที่พึงประสงค์

สุกฤษฎี ขวัญเมือง (2559) ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการเป็นการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำในการสร้างผลกระทบให้เกิดกับสถานการณ์ในการปฏิบัติงานขององค์การ เพื่อเอื้ออำนวยต่อการบรรลุประสิทธิผลขององค์การ โดยมีทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมี (Charismatic Leadership), ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) และทฤษฎีภาวะผู้นำแบบสร้างความเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) โดยในที่นี้จะกล่าวโดยสรุปของแต่ละทฤษฎี เพื่อเชื่อมโยงอย่างชัดเจนว่า ภาวะผู้นำแบบสร้างความเปลี่ยนแปลง เป็นภาวะผู้นำที่เอื้ออำนวยให้องค์การบรรลุประสิทธิผล และบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

1. ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมี (Charismatic Leadership) มีแนวความคิดที่ว่าผู้นำเป็นผู้ที่มีความพิเศษเหนือกว่าบุคคลทั่วไป มีพรสวรรค์ เป็นวีรบุรุษ หรือรู้สึกว่าเป็นเทพเจ้า ภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมีจะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่น ยอมรับ หลงใหลในตัวผู้นำ มีความตั้งใจที่จะเชื่อฟังหรือทำตามคำสั่งโดยปราศจากข้อสงสัย

2. ทฤษฎีการผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำกับผู้ตามเชื่อมโยงกันด้วยผลประโยชน์ เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันผู้นำจะใช้รางวัลเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ตาม หรือเพื่อแลกกับความสำเร็จในการทำงานตามความต้องการ

3. ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบสร้างความเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ผู้นำและผู้ตามจะมีปฏิสัมพันธ์กัน ในลักษณะยกระดับความต้องการซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับทั้งสองฝ่าย ผู้นำจะตระหนักถึงความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม โดยจะกระตุ้นให้ผู้ตามเกิดความรู้สึก และยกระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ทำให้ผู้ตามเกิดจิตสำนึกจนเกิดอุดมการณ์ขึ้น ซึ่งต่อมา Bass ได้พัฒนาแนวคิดทฤษฎีการผู้นำแบบสร้างความเปลี่ยนแปลงต้องต่อจาก Burns (1978) (Bass & Riggio, 2006)

สรุป ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงบูรณาการประกอบไปด้วย ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงศรัทธาบารมี(Charismatic Leadership) ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (Transactional Leadership) และทฤษฎีภาวะผู้นำแบบสร้างความเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership)

2. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

2.1 ความหมายของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

Anderson (2022) กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หรือ Change Leadership คือ ผู้ที่มีความสามารถในการสร้างแรงผลักดันต่อผู้ร่วมงานหรือบุคลากร ด้วยกระบวนการการสื่อสารให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงกว้างเพื่อขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ สร้างความน่าเชื่อถือและแรงสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อันจะนำมาซึ่งการลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

จิตรา ทรัพย์โถม (2556) กล่าวว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงหมายถึง ผู้ที่สามารถนำการเปลี่ยนแปลงทั้งความเชื่อ ทศนคติ การริเริ่มสิ่งต่าง ๆ รวมถึงความรวดเร็วในการปฏิบัติงาน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีจิตภาวะที่สมบูรณ์ กระตุ้นความคิด โดยการถ่ายทอด โน้มน้าวความคิด อีกทั้งประสบการณ์อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทำตามเกินกว่าที่กำหนด ยังก่อให้เกิดประโยชน์อีกด้วย

รัตติกรณ์ จงวิศาล (2545) กล่าวว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการ กระบวนการจัดการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตาม ปฏิสัมพันธ์ที่ผู้นำและผู้ตามมีต่อกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ดี ต้องตระหนักถึงความต้องการของผู้ตามและกระตุ้นผู้ตามให้เกิดจิตสำนึก ระดับความต้องการของผู้ตามให้สูงขึ้นตามลำดับขั้นความต้องการ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังเปลี่ยนแปลงความเชื่อและทัศนคติของผู้ตาม สร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในการกิจและวิสัยทัศน์ ให้มีความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมและมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ณัฐบาลิน นิลเป็ง (2560) กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ทั้งการวางแผน ปรับแผนและการดำเนินการ โดยทำงานในลักษณะการประสาน

การเปลี่ยนแปลงเข้ากับบุคลากรที่เกี่ยวข้องในองค์กร ทั้งด้านการวางแผน การสื่อสาร การให้รางวัล การให้กำลังใจ การแสดงออกซึ่งความสามารถในการทำงานเป็นทีม เพื่อการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหา ผ่านการประสานงานกับบุคลากรทุกระดับในองค์กร

สมบุญ ศิลปรุ่งธรรม (2560) กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หรือ Change leadership เป็นพฤติกรรมของผู้นำที่จะกระตุ้นให้บุคลากรมีความร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันและกันในเวลาทำงาน เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งถือเป็นรูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่อาศัยอิทธิพลและจะประสบผลสำเร็จได้ เมื่อผู้นำมอบหมายงานและอำนาจให้บุคลากร ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแบบนี้เป็นวิธีเพิ่มคุณค่าให้กับทรัพยากรทางการบริหารจัดการองค์กร

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง บุคคลสำคัญที่แสดงออกซึ่งพฤติกรรมความเป็นผู้นำและการมีอิทธิพลต่อบุคลากรในองค์กร โดยใช้อำนาจหน้าที่ในการชี้นำองค์กร ด้วยการสื่อสารและประสานงานในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงขององค์กร เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงาน การสื่อสารเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการทำงานของบุคลากร การสร้างความสัมพันธ์และการบริหารจัดการทีมงานแบบมีส่วนร่วม เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยกระบวนการต่างๆ สร้างความตระหนักรู้ในการกิจ โดยคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลและความแตกต่างระหว่างบุคคล ภายใต้วัฒนธรรมองค์กรเดียวกัน

2.2 ความสำคัญของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

สุพานี สฤณวณิช (2549:326-327) ได้นำเสนอภาวะผู้นำที่สำคัญของผู้นำการเปลี่ยนแปลงไว้ได้แก่

1. อิทธิพลทางความคิด (Idealized Influence) ต่อผู้ตาม เนื่องจากผู้นำมีบารมี (Charism) หมายถึง มีความดีอยู่ในตัว น่าเคารพนับถือ มีความสำนึกในส่วนตัวรวม น่าเชื่อถือไว้วางใจได้มีความเสมอต้นเสมอปลาย มีความคิดที่ชัดเจน สามารถกำหนดแนวทาง และทิศทางของตนเองที่จะก้าวไปได้ผู้ตามจึงชื่นชมเคารพนับถือ ไว้วางใจและเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า ผู้นำจะสร้างแรงดลใจให้เกิดแก่ผู้ตาม

2. คำนึงถึงผู้ตามในระดับบุคคล (Individualize Consideration) โดยให้ความสำคัญกับผู้ตามให้เกียรติ ดูแลและปฏิบัติต่อผู้ตามอย่างเห็นความสำคัญ รับฟังความคิดเห็นอย่างสนใจ จึงทำให้ทุกคนยอมรับยอมตาม ห่มเท กำลังกาย กำลังใจ เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ขององค์กรให้ประสบความสำเร็จ

สุพานี สฤษฏ์วณิช (2549:326-327) ได้นำเสนอภาวะผู้นำที่สำคัญของผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงไว้ได้แก่

1. อิทธิพลทางความคิด (Idcalized Influence) ต่อผู้ตาม เนื่องจากผู้นำมีบารมี (Charism) หมายถึง มีความดีอยู่ในตัว น่าเคารพนับถือ มีความสำนึกในส่วนส่วนรวม น่าเชื่อถือไว้วางใจได้มีความเสมอต้นเสมอปลาย มีความคิดที่ชัดเจน สามารถกำหนดแนวทาง และทิศทางของตนเองที่จะก้าวไปได้ผู้ตามจึงชื่นชม เคารพนับถือ ไว้วางใจและเชื่อมั่นอย่างแรงกล้า ผู้นำจะสร้างแรงดลใจให้เกิดแก่ผู้ตาม

2. คำนึงถึงผู้ตามในระดับบุคคล (Individualize Consideration) โดยให้ความสำคัญกับผู้ตามให้เกียรติ ดูแลและปฏิบัติต่อผู้ตามอย่างเห็นความสำคัญ รับฟังความคิดเห็นอย่างสนใจ จึงทำให้ทุกคนยอมรับยอมตาม ทุ่มเท่กำลังกายกำลังใจ เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ขององค์กรให้ประสบความสำเร็จ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอิทธิพลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรซึ่งผู้บริหารจะมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกระตือรือร้นในการทำงานมีทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีการใช้ภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับองค์กร สอดคล้องกับสถานการณ์ได้อย่างมีเหตุผล สามารถจูงใจให้บุคลากรทำงานด้วยความเสียสละ เพื่อส่วนรวมเพื่อการเปลี่ยนแปลงขององค์กรให้ประสบความสำเร็จ

2.3 ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ของภาวะผู้นำ เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และมีการกระจายอำนาจหรือเสริมสร้างพลังจูงใจเป็นผู้มีคุณธรรมและกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ และได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้

Burns (1992) (อ้างถึงใน นิติยา นาคติลล. 2557 หน้า 16) ได้กล่าวว่าภาวะผู้นำเชิงกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตามและในทางกลับกันผู้ตามก็ส่งอิทธิพลต่อ การแก้ไขพฤติกรรมของผู้นำ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพยายามยกระดับการตระหนักรู้ของผู้ตามโดยการ ยกระดับแนวความคิดและค่านิยมทางสังคมให้สูงขึ้น เช่น ความยุติธรรมสันติภาพโดยไม่ยึดตามอารมณ์

Yukl (1994) แสนอแนวคิดว่า ผู้นำที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงต้องแสดงถึงพฤติกรรม ดังนี้
1) ต้องสร้างวิสัยทัศน์ที่ท้าทายและดึงดูดใจ โดยการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกับผู้ตามของตน 2) ผู้นำต้องเชื่อมโยงวิสัยทัศน์เข้ากับกลยุทธ์การดำเนินงานขององค์กร 3) ผู้นำต้องพัฒนาวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง 4) ผู้นำต้องแสดงความเชื่อมั่นในความชัดเจน จุดแข็งหรือข้อดีของวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ที่ตนเองกำหนดไว้ 5) ผู้นำต้องตระหนักเห็นความสำเร็จเล็กน้อยของการปฏิบัติงานซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กร

Kouzes and Posner (1995) ได้เสนอและอธิบายคุณสมบัติ 5 ข้อเพื่อนำทางสร้างความสำเร็จให้ผู้ผ่านการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้ 1) การเป็นแบบอย่างที่ดี (model the way) หมายถึง ผู้นำจะกำหนดค่านิยมความเชื่อรวมถึงหลักการทำงานมาตรฐานการทำงานและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างต่อเนือง 2) สร้างแรงบันดาลใจในวิสัยทัศน์ร่วมกัน (inspire a shared vision) คือ ผู้นำต้องสร้างวิสัยทัศน์แห่งอนาคตที่ถือถึงมาตรฐานความเป็นเลิศ เชื่อมั่นว่าตนเองสามารถสร้างเปลี่ยนแปลงได้ และถ่ายทอดความเชื่อมั่นนั้นไปสู่ผู้ตาม 3) ท้าทายกระบวนการเดิม (challenge the process) ผู้นำลองผิทดลองถูกยอมรับความเสี่ยงและเรียนรู้จากข้อผิดพลาด 4) สนับสนุนให้ผู้ตามได้ลงมือปฏิบัติ (enable others to act) ผู้นำสร้างความร่วมมือและความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน สนับสนุนให้บุคคลมีส่วนร่วมส่งเสริมการให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน 5) สร้างขวัญกำลังใจ (encourage the heart) ผู้นำแสดงให้เห็นว่าความทุ่มเทและความพยายามในการทำงานของเขานั้นมีคุณค่า มีความสำคัญและก่อให้เกิดความสำเร็จและพวกเขาจะได้รับผลตอบแทนจากความทุ่มเทนั้นๆได้จริง

สรุปได้ว่าภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง ผู้นำจะมุ่งสร้างแรงบันดาลใจให้กำลังใจผู้ตาม สร้างผู้ตามให้เกิดความทะเยอทะยาน กระตุ้นการเปลี่ยนแปลงเจตคติสร้างคุณธรรมพฤติกรรมของผู้ตาม คำนึงถึงการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกให้อำนาจแก่ผู้ตามได้กล้าคิดกล้าตัดสินใจในการสร้างสิ่งใหม่เพื่อพัฒนาองค์กร เปลี่ยนสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ตามให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ตามไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ตามจะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ 4 ประการ คือ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence) การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation) การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation) และการคำนึงถึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized)

2.4 คุณลักษณะของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

Skool Bag Website (2018) ได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง 5 ประเด็น ซึ่งเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากร ได้แก่ 1) การกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกันและชัดเจน 2) การมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจในระดับ 3) การให้อำนาจบุคลากรด้วยเครื่องมือและการสนับสนุนที่เหมาะสม 4) การส่งเสริมแนวทางที่เน้นบุคลากรเป็นอันดับแรก 5) การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

Fitzsimons (2016) ได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงองค์กรในศตวรรษที่ 21 โดยได้สรุปข้อมูลงานวิจัยและเผยแพร่ใน Harvard Business Review ซึ่งการค้นพบในงานวิจัยชี้ให้เห็นว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคลากร การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม การทำงานเป็นทีม การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถของบุคลากร จะนำมาซึ่งความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงองค์กร ท่ามกลางความท้าทายขององค์กรในศตวรรษที่ 21

Malk (2021) ได้สรุปงานวิจัยของ Gartner บริษัทวิจัยและให้คำปรึกษาแก่ผู้นำองค์กรชั้นนำระดับโลกและได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิภาพ 8 ประการ ได้แก่ 1) การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน 2) การสร้างแผนกลยุทธ์เชิงปฏิบัติการ 3) การสร้างความสัมพันธ์กับบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเชิงลึก 4) การขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยเทคโนโลยี 5) การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพและโปร่งใส 6) การเผชิญหน้ากับความเสี่ยงและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง 7) การทำงานเป็นทีมทั่วทั้งองค์กร 8) การให้พนักงานมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ซึ่งจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรในทีมและสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและขับเคลื่อนการเติบโตขององค์กรไปพร้อมกัน

Bond (2016) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะที่สำคัญของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง 6 คุณลักษณะ ได้แก่ 1) การมองวิสัยทัศน์ที่ท้าทาย 2) การสร้างแนวร่วม/การมีส่วนร่วมขับเคลื่อนกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลง 3) การสื่อสารที่ยอดเยี่ยมทั่วทั้งองค์กรถึงวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ 4) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 5) การสร้างแรงบันดาลใจเพื่อกระตุ้นพนักงานระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลง 6) การมองภาพรวมของงานทั้งหมดให้เกิดความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลงองค์กร

Magsaysay & Hechanova (2017) และ Hechanova, Caringal-go & Magsaysay (2018) ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง 5 ประการ ได้แก่ 1) คุณลักษณะผู้นำ 2) ความยืดหยุ่น 3) ความสามารถเชิงกลยุทธ์และทางเทคนิค 4) สมรรถนะในการดำเนินการ (Execution competencies) 5) สมรรถนะทางสังคม

Deshler (2018) ได้กล่าวถึง หลักการของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์, การสื่อสาร, ความรับผิดชอบ และการสร้างความสัมพันธ์ การจัดตำแหน่งเพื่อแบ่งหน้าที่การทำงานเป็นทีมนอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการไทยที่สนับสนุนแนวคิดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้ ไปในทิศทางเดียวกัน

มัทนา กามะ (2563) กล่าวถึง คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 ทักษะ 6 ลักษณะ คือ 1) ทักษะการสื่อสาร 2) ทักษะความคิดสร้างสรรค์ 3) ทักษะวิสัยทัศน์ 4) ทักษะความร่วมมือ และมีลักษณะ ดังนี้ 1) ต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ 2) มีความเชื่อมั่น 3) ต้องให้คุณค่าและความสำคัญกับบุคลากร 4) ต้องมีทักษะการสื่อสารและการฟังที่ดี 5) ต้องแสดงพฤติกรรมเชิงรุก 6) ต้องกล้าที่จะเสี่ยง

นุชสัทธา ฉัตรมงคล (2559) กล่าวถึง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงควรมีพฤติกรรม 6 ประการ ดังนี้ 1) ให้ความชัดเจนด้านวิสัยทัศน์ 2) แสดงแบบอย่างของพฤติกรรมที่เหมาะสมกับบุคลากร 3) กระตุ้นให้เกิดการยอมรับเป้าหมายการทำงานเป็นทีม 4) กำหนดความคาดหวังต่อผลงานสูงมุ่งสู่ความเป็นเลิศของผลงาน ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามนี้จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ 4 ประการ หรือที่เรียกว่า “4I’s” (Four I’s) คือ

1) การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence หรือ Charisma Leadership : II หรือ CL) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตัวเป็นแบบอย่าง หรือเป็นโมเดลสำหรับผู้ตาม ผู้นำจะเป็นที่ยกย่อง เคารพนับถือ ศรัทธา ไว้วางใจ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงานกัน ผู้ตามจะพยายามประพฤติปฏิบัติเหมือนกับผู้นำและต้องการเลียนแบบผู้นำของเขา สิ่ง чтоผู้นำต้องปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงคุณลักษณะนี้ คือผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตาม ผู้นำจะมีความสม่ำเสมอมากกว่าการเอาแต่อารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต ผู้นำเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ว่าจะทำในสิ่งที่ถูกต้อง ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์และมีจริยธรรมสูง ผู้นำจะหลีกเลี่ยงที่จะใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน แต่จะประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม ผู้นำจะแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาด ความมีสมรรถภาพ ความตั้งใจ การเชื่อมั่นในตนเอง ความแน่วแน่ในอุดมการณ์ ความเชื่อและค่านิยมของเขา ผู้นำจะเสริมความภาคภูมิใจ ความจงรักภักดี และความมั่นใจของผู้ตาม และทำให้ผู้ตามมีความเป็นพวกเดียวกันกับผู้นำ โดยอาศัยวิสัยทัศน์และการมีจุดประสงค์ร่วมกัน ผู้นำแสดงความมั่นใจช่วยสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันเพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ผู้ตามจะเลียนแบบผู้นำและพฤติกรรมของผู้นำจากการสร้างความมั่นใจในตนเอง ประสิทธิภาพและความเคารพในตนเอง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงรักษาอิทธิพลของตนในการบรรลุเป้าหมายและปฏิบัติภาระหน้าที่ขององค์กร

2) การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation : IM) หมายถึง การที่ผู้นำจะประพฤติในทางที่จูงใจให้เกิดแรงบันดาลใจกับผู้ตามโดยการสร้างแรงจูงใจภายใน การให้ความหมายและท้าทายในเรื่องราวของผู้ตาม ผู้นำจะกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team spirit) ให้มีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น โดยการสร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะทำให้ผู้ตามสัมผัสกับภาพที่งดงามของอนาคต ผู้นำจะสร้างและสื่อความหวังที่ผู้นำต้องการอย่างชัดเจน ผู้นำจะแสดงการอุทิศตัวหรือความผูกพันต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกัน ผู้นำจะแสดงความเชื่อมั่นและแสดงให้เห็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะสามารถบรรลุเป้าหมายได้ ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามมองข้ามผลประโยชน์ของตนเพื่อวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์กร ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามพัฒนาความผูกพันของตนต่อเป้าหมายระยะยาว และบ่อยครั้งพบว่าการสร้างแรงบันดาลใจนี้ เกิดขึ้นผ่านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลและการกระตุ้นทางปัญญา ช่วยให้ผู้ตามจัดการกับอุปสรรคของตนเองและเสริมความคิดสร้างสรรค์

3) การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation : IS) หมายถึง การที่ผู้นำมีการกระตุ้นผู้ตามให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามมีความต้องการหาแนวทางใหม่ๆมาแก้ปัญหาในหน่วยงาน เพื่อหาข้อสรุปใหม่ที่ดีกว่าเดิม เพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่และสร้างสรรค์ โดยผู้นำมีการคิดและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมุติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (Reframing) การมองปัญหา และการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆด้วยวิถีทางใหม่แบบใหม่ๆ มีการจูงใจและสนับสนุนความคิดริเริ่มใหม่ๆในการพิจารณาปัญหาและการหาคำตอบของปัญหา มีการให้กำลังใจผู้ตามให้พยายามหาทางแก้ปัญหาด้วยวิธีใหม่ๆ ผู้นำมีการกระตุ้นให้ผู้ตามแสดงความคิดและเหตุผล และไม่วิจารณ์ความคิดของผู้ตาม แม้ว่ามันจะแตกต่างไปจากความคิดของผู้นำ ผู้นำทำให้ผู้ตามรู้สึกว่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายและเป็นโอกาสที่ดีที่จะแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยผู้นำจะสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ตามว่าปัญหาทุกอย่างต้องมีวิธีแก้ไข แม้บางปัญหามจะมีอุปสรรคมากมาย ผู้นำจะพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถเอาชนะอุปสรรคทุกอย่างได้ จากความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาของผู้ร่วมงานทุกคน ผู้ตามจะได้รับการกระตุ้นให้ตั้งคำถามต่อค่านิยมของตนเอง ความเชื่อและประเพณี การกระตุ้นทางปัญญา เป็นส่วนที่สำคัญของการพัฒนาความสามารถของผู้ตามในการที่จะตระหนัก เข้าใจ และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

4) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration : IC) ผู้นำจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเป็นผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคลและทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะเป็นโค้ช (Coach) และเป็นทีปรึกษา (Advisor) ของผู้ตามแต่ละคน เพื่อการพัฒนาผู้ตามผู้นำจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในความต้องการของปัจเจกบุคคล เพื่อความสัมพันธ์ผลและเติบโตของแต่ละคน ผู้นำจะพัฒนาศักยภาพของผู้ตามและเพื่อนร่วมงานให้สูงขึ้น นอกจากนี้ผู้นำจะมีการปฏิบัติต่อผู้ตามโดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สร้างบรรยากาศของการให้การสนับสนุน คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความจำเป็นและความต้องการ การประพฤติของผู้นำแสดงให้เห็นว่าเข้าใจและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น บางคนได้รับกำลังใจมากกว่า บางคนได้รับอำนาจการตัดสินใจด้วยตนเองมากกว่า บางคนมีมาตรฐานที่เคร่งครัดว่า บางคนมีโครงสร้างงานที่มากกว่า ผู้นำมีการส่งเสริมการสื่อสารสองทาง และมีการจัดการด้วยการเดินดูรอบๆ (Management by walking around) มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตามเป็นการส่วนตัว ผู้นำสนใจในความกังวลของแต่ละบุคคล เห็นปัจเจกบุคคลเป็นบุคคลทั้งครบ (As a whole person) มากกว่าเป็นพนักงานหรือเป็นเพียงปัจจัยการผลิต ผู้นำจะมีการฟังอย่างมีประสิทธิภาพ มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) ผู้นำจะมีการมอบหมายงานเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้ตาม เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถพิเศษอย่างเต็มที่และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆที่ท้าทายความสามารถ ผู้นำจะดูแลผู้ตามว่าต้องการคำแนะนำ การสนับสนุนและการช่วยให้ก้าวหน้าในการทำงานที่รับผิดชอบอยู่หรือไม่ โดยผู้ตามจะรู้สึกว่เขากำลังถูกตรวจสอบ

สรุปได้ว่า คุณลักษณะของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะต้องมียุทธศาสตร์และมองการณ์ไกล เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานที่ชัดเจน แสวงหาความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ กระตุ้นการเรียนรู้ของครูและผู้ร่วมงาน กระตือรือร้น ส่งเสริมให้ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนร่วมงานมีพฤติกรรมที่ดีเป็นแบบอย่าง มีความมุ่งมั่น สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหาในสถานะที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ใช้อำนาจตามความเหมาะสม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อองค์กรอย่างสูงสุด

บทสรุป

บทบาทของผู้นำยุคใหม่ที่มีผลต่อการจัดการองค์การบนฐานวิถีชีวิตใหม่ คือ ผู้นำยุคใหม่ควรเพิ่มพลังอำนาจภายในตนเอง โดยการปรับตัว การซึมซับ การใช้ประสบการณ์ในอดีต การเปิดกว้างทางด้านข้อมูลข่าวสารหรือการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ อย่างมีเป้าหมาย โดยใช้หลักการกระจายอำนาจ การจูงใจเพื่อกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือเกิดการยอมรับเป้าหมายร่วมกัน และผู้นำยุคใหม่ควรนำเครื่องมือ มาใช้ ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อปรับหรือเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์โครงสร้างระบบการบริหาร การควบคุม เพื่อสร้างความสำเร็จการแข่งขันได้อย่างเท่าทันต่อการจัดการองค์การบนฐานวิถีชีวิตใหม่ต่อไป กฎแห่งสำคัญของการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงองค์กรในศตวรรษที่ 21 คือ ผู้นำองค์กรที่มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ พฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกและมีอิทธิพลต่อบุคลากรเพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น จากการสังเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ 5 คุณลักษณะ ประกอบด้วย 1) การวางแผนกลยุทธ์ 2) การสร้างวิสัยทัศน์และกำหนดเป้าหมาย 3) การสร้างความสัมพันธ์บุคลากร 4) การสื่อสาร และ 5) การทำงานเป็นทีม เพราะผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถดำเนินงานได้ หากขาดการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินงานเป็นทีม ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคลากร เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแผนงานเชิงกลยุทธ์และวิสัยทัศน์องค์กรที่กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง

- กิติ ตัญญาคานนท์. (2543). เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. กรุงเทพฯ: เพลวอักษร.
- กฤษณ์ กองภา และวรวิทย์ จินดาพล. (2561). บทบาทภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้อำนวยการกองช่างสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 11(1), 35-45.

- คชา ประณีตพลกรัง. (2565). แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับทักษะผู้นำการเปลี่ยนแปลง. วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มมร. วิทยาเขตอีสาน, 2(1).
- จุฑามาศ จันทรา. (2562). การบริหารเชิงบูรณาการสำหรับองค์กรยุคใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาติชาย คงเพชรดิษฐ์ และธีระวัฒน์ จันทิก. (2559). การบริหารการเปลี่ยนแปลง: บทบาทของภาวะผู้นำและการสื่อสารในองค์กร. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 9(1), 895-919.
- ธันธร มหาพรประจักษ์. (2563). อนาคตของกระแสโลกาภิวัตน์: ความท้าทายจากไวรัสโควิด-19. สืบค้นเมื่อ 21พฤศจิกายน 2567, จาก<https://www.bot.or.th/ThaiResearchAndPublications>.
- ธีรศักดิ์ สารสมักร, ไพรวลัย โคตรตะ และชวนคิด มะเสนะ. (2563). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการศึกษา 4.0. การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ราชธานีวิชาการ ครั้งที่ 5.
- นชนรา รัตนศิริระประภา. (2557). สมรรถนะของผู้บริหารที่ส่งผลต่อคุณลักษณะโรงเรียนมาตรฐานสากล. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, 7(3), 507-528.
- นพพร จันทรทิมา. (2564). การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจในยุคดิจิทัล. วารสารการจัดการเทคโนโลยี, 10(2), 45-60.
- ณัฐपालิน นิลเปง. (2560). ผู้นำการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21. วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ, 35(1).
- พิทูล อภัยโส. (2557). โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษาที่มุ่งสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- มัทนา กามะ. (2563). คุณลักษณะและบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อการบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารบริหารการศึกษาบวบัณฑิต, 20(1), 92-106.
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2545). ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง. วารสารสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สมบุญ ศิลปรุ่งธรรม. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของนิสิตครู. งานวิจัยคณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุกฤษฎี ขวัญเมือง. (2559). การศึกษาความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำแบบสร้างการเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/1j92G>.
- เขตรัฐ จันทิหาล้า. (2566). ภาวะผู้นำเชิงบูรณาการของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้. สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2567, จาก <https://shorturl.asia/Y8OWv>.

เทพินทร์ จารุศกร. (2554). แนวทางและวิธีการในการพัฒนาการทำงานเป็นทีมของครู. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิโรจน์ สารรัตนะ. (2555). ภาวะผู้นำ: จากทฤษฎีสู่ข้อเสนอตัวแบบหลักสูตรพัฒนาบุคลากร. วารสาร

ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 27(3), 40-51.

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล

Educational administration in the digital age

จิตารัตน์ เดชพละ^{1*}, พระสุธีวชิรธรรม^{2*}

Thidarat Dechpala ^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: bumbimva.2015@gmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือการศึกษาการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยพบว่าในศตวรรษที่ 21 นั้นเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีดิจิทัลเริ่มเข้ามามีบทบาททุกภาคส่วน การศึกษานั้นต้องมีการปรับเปลี่ยนโดยเน้นการร่วมมือกัน โดยผู้บริหารจะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร มีทักษะด้านสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะการสื่อสาร ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม และการแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่พึงประสงค์ สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข มีกระบวนการบริหารครอบคลุมงานทั้งหมด ในสถานศึกษาโดยใช้หลักการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการบริหารตนเอง นอกจากนี้ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง วางกลยุทธ์ มีวิสัยทัศน์ และความรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษา ในสถานศึกษา มีการวางแผน การจัดการองค์การ การควบคุม และการอำนวยการ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

คำสำคัญ: ศตวรรษที่ 21, การบริหารการศึกษา

Abstract

The purpose of this article is to examine educational administration in the 21st century, an era characterized by rapid transformation, particularly in the integration of digital technology across all sectors. Education now requires adaptation through collaborative efforts, where administrators must employ both science and art in their leadership. Essential skills for administrators include information and digital technology literacy, communication abilities, creativity, teamwork, and problem-solving. These skills

are vital to enhancing students' quality of life, developing desirable characteristics, and enabling them to thrive happily in society. Educational administration processes encompass all aspects within an institution, grounded in principles of decentralization, participation, and self-governance. Additionally, administrators must act as change agents, formulating strategies, vision, and accountability for educational outcomes. This includes effective planning, organizational management, oversight, and direction to achieve the intended objectives of the educational institution.

Keyword: The 21st Century, Educational Administration

บทนำ

ศตวรรษที่ 21 จัดเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและยากที่จะคาดเดาได้ เป็นโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักรและหุ่นยนต์ได้ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงานคน (มูลนิธิยุวพัฒน์, 2562) ขณะที่โลกตอนนี้มีการพัฒนาด้วยไอเดียความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมใหม่ ๆ แต่เรายังคงเลือกที่จะเป็นผู้รับมากกว่าที่จะเป็นนักสร้างสรรค์เสียเอง ทำให้ประเทศไทยเราในตอนนี้อยู่ในฐานะผู้บริโภคว่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี, ม.ป.ป.) ส่งผลทำให้ระบบการศึกษาต้องปรับตัวอย่างเร่งด่วน เพื่อให้ทันกับกระแสความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ การบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันจึงไม่ได้หมายถึงการจัดการที่เน้นการควบคุมระบบและขั้นตอนแบบเดิมเท่านั้น แต่ต้องมีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่ยืดหยุ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาในทุกด้าน ทั้งในด้านทักษะความรู้ ทักษะการคิดวิเคราะห์ และทักษะการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในศตวรรษนี้

ในปัจจุบันนักเรียนจำนวนมากในประเทศไทยยังคงไม่สามารถบรรลุทักษะพื้นฐานตามที่คาดหวัง ดังจะเห็นได้จากการสอบระดับชาติและผลการประเมินระดับนานาชาติ อัตราการลาออกจากโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายยังคงสูง ทำให้เยาวชนจำนวนมากต้องเผชิญกับความเปราะบางอันแสนโหดร้ายของตลาดแรงงานโดยขาดทักษะที่จำเป็นในการเติบโต (Hugh Delaney, 2019) ซึ่งปัญหาในระบบการศึกษานี้เป็นปัญหาที่มีความลึกซึ้งและซับซ้อน การแก้ไขปัญหาเหล่านี้ต้องอาศัยนวัตกรรมและการคิดนอกกรอบ (Fernando M. Reimers et al., 2014) นับเป็นความท้าทายของการบริหารการศึกษาในยุคนี้คือการสร้างระบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในแง่ความสนใจ ความสามารถ และพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้จากแบบห้องเรียนปกติสู่การเรียนรู้ออนไลน์และการเรียนรู้แบบผสมผสาน การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงต้องเน้นการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้ระบบ E-learning, สื่อดิจิทัล, และการใช้ปัญญาประดิษฐ์ เพื่อพัฒนาระบบการ

เรียนการสอนที่มีความยืดหยุ่นสูง อีกทั้งผู้บริหารการศึกษาจะต้องมีบทบาทในการพัฒนาครูผู้สอนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ครูมีทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของศตวรรษที่ 21 ไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคโนโลยีในการสอน การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ และการ บูรณาการความรู้หลากหลายด้านเข้ากับกระบวนการสอน นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชน และภาคธุรกิจ ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ตอบโจทย์สังคมในยุคปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงไม่จำกัดเพียงการจัดการระบบภายในสถานศึกษาเพียงเท่านั้น แต่ยังต้องมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกเพื่อสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้แก่ผู้เรียน การสร้างทักษะชีวิต การคิดเชิงนวัตกรรม การมีส่วนร่วมในสังคม และการสร้างระบบการศึกษาแบบยั่งยืนตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน สังคม และเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ จึงเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้บริหารการศึกษาต้องให้ความสำคัญ เพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมเผชิญกับความท้าทายของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดเกี่ยวกับศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 คือช่วงของคริสต์ศตวรรษที่ 21 คือ คริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็นคริสต์ศตวรรษปัจจุบัน เริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ซึ่งโลกในทุกวันนี้ได้ถูกพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี (Technology) และนวัตกรรม (Innovation) ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และปัจจุบันโลกได้ก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อย่างเต็มตัว ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology เข้ามามีบทบาท และเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับมนุษย์ในปัจจุบันและในอนาคต (พัทธรินทร์ โลหา, 2562) โลกแห่งเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักรและหุ่นยนต์ ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงานคน ในความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและระบบสารสนเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับวิถีชีวิตของมนุษย์ (พระณัฐภูมิ พันทะลี, 2563) นับได้ว่าศตวรรษที่ 21 เป็นโลกแห่งเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักร หุ่นยนต์ ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงานของคน ดังนั้นเราควรมีทักษะบางอย่างที่เครื่องจักรหรือหุ่นยนต์ไม่สามารถทำทดแทนได้ (มุลนิธิยุวพัฒน์, 2562)

ในยุคแห่งการพัฒนาต่อยอด คิดค้นผลิตภัณฑ์ขึ้นเพื่อใช้อำนวยความสะดวกในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ จึงต้องเปลี่ยนจาก Passive Learning มาเป็น Active Learning ตามกระบวนการของ Five Steps ประกอบด้วย 1) การสร้างประเด็นคำถามและคาดเดาคำตอบ 2) การสืบค้นและรวบรวมความรู้ 3) การสร้างกระบวนการและขั้นตอนลงมือปฏิบัติ 4) การสรุปผลการเรียนรู้และนำเสนอ และ 5) การเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในสังคม (สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558) การศึกษาสำหรับศตวรรษที่ 21 เป็นการเน้น

พัฒนาทักษะและทัศนคติ ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทัศนคติเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรม ความสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร ทักษะและค่านิยมทางเทคโนโลยี ความเชื่อมั่นตนเอง ความยืดหยุ่นการจูงใจตนเอง และความตระหนักในสภาพแวดล้อม (ลัดดาวัลย์ สะอึ้งทอง, 2564)

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างกะทันหัน ส่งผลทำให้เกิดแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นการตั้งข้อสงสัยต่อความเชื่อของยุคสมัยใหม่ นิยม การลดลงของความน่าเชื่อถือหรืออำนาจอันชอบธรรมของอภิธานาน ที่เคยถูกใช้เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม การเมืองและวิทยาศาสตร์ในยุคแห่งความรู้แจ้ง เมื่อสถานการณ์โลกเต็มไปด้วยแนวคิดหลากหลาย (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2561) และก่อให้เกิดสถานการณ์ VUGA world หมายถึง สถานการณ์ที่เต็มไปด้วยความผันผวน (V – Volatility) มีความไม่แน่นอนยากจะคาดเดา (U – Uncertainty) มีความซับซ้อนสูง (C – Complexity) และคลุมเครือเกินกว่าจะอธิบายได้ (A – Ambiguity) (เจริญ ภูวิจิตร, 2565) จนก้าวเข้าสู่สถานการณ์ BANI world หมายถึง สถานการณ์โลกที่เปราะบาง (B - Brittle) ส่งผลกระทบด้านอารมณ์ ความวิตกกังวล (A - Anxious) อันเนื่องมาจากสถานการณ์ที่พลิกผัน มีความไม่แน่นอน มีความซับซ้อน และคลุมเครือ ไม่อาจคาดเดาได้ (N - Nonlinear) ประกอบกับมีข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ที่มีปริมาณมากและซับซ้อน ทำให้การทำความเข้าใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ หรือ สรุปสถานการณ์ การคาดการณ์หรือการวางแผนควบคุมให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปได้ยาก (I - Incomprehensible) (ขวัญ รัตนพิทักษ์ธาดา และประทุมทอง ไตรรัตน์, 2566)

ในปี พ.ศ.2562 โลกเผชิญกับการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) ซึ่งส่งผลให้เกิดผลกระทบระยะยาวของการติด Covid -19 (Post-COVID-19) ซึ่งเป็นอาการหลังจากติดเชื้อ Covid โดยผู้ป่วยยังมีอาการผิดปกติยาวนานกว่า 4 สัปดาห์ แม้จะหายจากโรคโควิดแล้ว โดยอาการดังกล่าวสามารถเกิดได้ทั่วร่างกายตั้งแต่หัวจรดปลายเท้า ตั้งแต่ระบบผิวหนัง ระบบหายใจ ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบหัวใจและหลอดเลือด ซึ่งทำให้ผู้ป่วยบางรายยังรู้สึกไม่แข็งแรง และยังไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตประจำวันได้เหมือนที่ผ่านมา (แพทย์หญิงวรรณิธร เรสลิ, ม.ป.ป.) ทำให้ประชากรมีรูปแบบการดำรงชีวิตในรูปแบบใหม่ หรือเกิดชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) คือ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิถีชีวิตให้เข้ากับสถานการณ์การแพร่ระบาดของ โควิด-19 โดยเฉพาะการเปิดรับเทคโนโลยี การใช้บริการดิจิทัลใหม่ ๆ รวมถึงแพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต และเกิดชีวิตวิถีถัดไป (Next Normal) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนซึ่งเปลี่ยนไปหลังสถานการณ์โควิด-19 โดยได้มีการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโรคโควิด-19 และสามารถปรับตัวให้เข้าบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ (ประชาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2565) ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการพัฒนากระบวนเศรษฐกิจให้มีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ใน

ปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการสร้างสังคม 5.0 (Society 5.0) ที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาสังคมได้ด้วยระบบที่รวมพื้นที่ไซเบอร์ (พื้นที่เสมือนจริง) และพื้นที่ทางกายภาพ (พื้นที่จริง) เข้าด้วยกันโดยใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ศูนย์ธุรกิจสัมพันธ์ (กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ, 2561)

เมื่อโลกเผชิญกับรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิด Disruption world คือ การเปลี่ยนแปลงของโลกที่สิ่งหนึ่งเข้ามาแทนที่อีกสิ่งหนึ่ง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง เป็นผลมาจากการเข้าถึงนวัตกรรม เทคโนโลยีดิจิทัล ความสะดวก ความเร็ว ข้อมูล และพฤติกรรมนอกกรอบ ตลอดจนถึงข้อมูลที่มีอยู่ปริมาณมากในโลกออนไลน์ (พัชรภรณ์ ดวงชื่น, 2563) และ Digital disruption คือ การปฏิรูปหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีและโมเดลธุรกิจแบบใหม่ จนส่งผลกระทบต่อกิจการสินค้าและบริการที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการเป็นผู้ประกอบการยุคใหม่จึงมีความจำเป็นต้องมีความคิดก้าวหน้า ทันสมัย และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลา หรืออาจกล่าวได้ว่า Digital disruption เป็นปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนโดยพฤติกรรมที่มีต่อเทคโนโลยีอย่างไม่เคยมีมาก่อน (สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ และคณะ, 2563) เกิดเป็น Digital world คือ โลกดิจิทัล เป็นโลกเสมือนจริงซึ่งเพิ่มความสะดวก รวดเร็วในการหาข้อมูล การสื่อสาร การเผยแพร่เนื้อหา รวมถึงการให้คำปรึกษาต่าง ๆ ซึ่งมีข้อด้อย เช่น ในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้สึก การร่วมกิจกรรมที่ใช้การปฏิบัติและการทำธุรกรรมที่ต้องดำเนินการจริงอย่างธุรกรรมทางการเงิน เป็นต้น (พุทธพร ผ่องกาย, 2567) ปัจจุบันนับเป็น Post-digital era คือ ยุคหลังดิจิทัล เป็นยุคที่ความสำเร็จขององค์กรขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้เทคโนโลยีชุดใหม่ สร้างสรรค์นวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย (มารุตพัฒนา, 2563)

ผลกระทบของศตวรรษที่ 21

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ 21 อาจเรียกได้ว่าเป็นสังคมความรู้ เนื่องจากมีความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นทุกวัน เราสามารถรับความรู้ได้จากหลากหลายช่องทางและรวดเร็ว มีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้น ทั้งด้านทักษะชีวิต ด้านการเมือง ด้านการศึกษา ด้านอารยธรรมใหม่ ด้านระบบทางสังคม ด้านการติดต่อสื่อสาร ด้านสวนสาธารณะ ด้านเครือข่ายทางสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและยากที่จะคาดเดาสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไป (พระณัฐวุฒิ พันทะลี, 2563) ซึ่งจากการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่าง ในศตวรรษที่ 21 ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อโลก ดังนี้ 1) ปัญหาการก่อการร้าย: เนื่องด้วยความรู้ความรุนแรงมีผลกระทบอย่างมากต่อการดำรงชีวิตอยู่ของประชาคมโลก ความขัดแย้งทางการเมืองในศตวรรษที่ 21 ก็มีแนวโน้มทวีความรุนแรงอันเนื่องจากการสะสมอาวุธที่มีความร้ายแรง การประสานความแตกแยกทางความคิดที่ยากเย็นยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจากความซับซ้อนของปัญหาที่แตกต่างไปจากการทำสงครามในอดีต 2) ปัญหาเศรษฐกิจ: เมื่อปัจจัยตัวใดตัวหนึ่งเกิดปัญหาขึ้น ระบบเศรษฐกิจของโลกก็จะมีปัญหาขึ้นทันที ซึ่งจะเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจโลกในยุคศตวรรษที่ 21

มีลักษณะของความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนมากกว่าเศรษฐกิจโลกในยุคอดีต 3) ปัญหาสังคม: เนื่องด้วยความเจริญก้าวหน้าและวิวัฒนาการที่ตีสืบของเทคโนโลยีในปัจจุบัน ทำให้การดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีอย่างมาก จนกลายเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ในยุคปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์กลับต้องเผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวที่เปลี่ยนแปลงไปจากความปลอดภัยของชีวิตในยุคอดีต (นาโซค อุ่นเวียง, 2564)

นอกจากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ในสถานการณ์การศึกษาในภาพรวมของโลกในศตวรรษที่ 21 นั้น ก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ได้แก่ คนเข้าถือการศึกษามากขึ้น แต่ความเหลื่อมล้ำยังสูง แม้อัตราการเข้าศึกษาต่อในหลาย ๆ ประเทศจะเพิ่มขึ้น แต่ยังมีเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกกีดกันออกจากระบบการศึกษา เพียงเพราะความยากจน เพศสภาพ เชื้อชาติ และสภาพเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงการเมืองในประเทศ นอกจากนี้วิกฤตการณ์เรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ ทั้งจากตัวเด็กนักเรียนที่ไม่พร้อมจะเรียนรู้ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสหรือยากจน ตัวครูที่ขาดแรงกระตุ้นและขาดทักษะที่จำเป็น รวมถึงเรื่องปัญหาในเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการโรงเรียนที่ย่ำแย่ โดยความล้มเหลวทางการเรียนรู้ไม่ได้หมายถึงแค่การอ่านไม่ออก หรือคิดคำนวณไม่ได้เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการที่นักศึกษาเรียนจบ แต่ไม่ได้พัฒนาทักษะการคิด นอกจากนี้ทุกโรงเรียนไม่ได้มีคุณภาพเท่ากันหมด เด็กฐานะปานกลางไปจนถึงร่ำรวยสามารถเลือกโรงเรียนที่ตอบสนองและพัฒนาความสามารถของพวกเขาได้อย่างเต็มที่ ในทางกลับกันเด็กยากจนกลับไม่มีโอกาสนั้น (กานต์ธีรา ภูริวิกรัย และกฤตพร โทจันทร์, 2564)

ในขณะที่โลกกำลังเปลี่ยนแปลงส่งผลให้ระบบการศึกษาในปัจจุบันจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมโลก โรงเรียนต้องเตรียมพร้อมผู้เรียนสำหรับโลกในศตวรรษที่ 21 โดยเปลี่ยนวิธีการที่จะให้ความรู้แก่ผู้เรียนด้วยการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพสูง มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมมากกว่าความสำเร็จทางวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว มีการสร้างหลักสูตรที่ช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมความรู้ ทักษะ และเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก โรงเรียนควรเป็นสถานที่ใช้เป็นศูนย์รวมการประสานระหว่างครู และผู้เรียนในการติดต่อกับชุมชนและสังคม ครูในสภาพแวดล้อมใหม่นี้จะเป็นผู้จัดการกิจกรรมการเรียนการสอนน้อยลงและเป็นผู้อำนวยความสะดวก ช่วยเหลือให้ผู้เรียนจัดการเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนความรู้เป็นภูมิปัญญาของตนเอง (สุทธิวรรณ ตันตริจนาวงศ์, 2560)

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงานตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมมือกันเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชนในทุก ๆ ด้านอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (ธีระรัตน์ คันธวิงศ์, 2560) เป็นกระบวนการที่บุคคลหลายฝ่ายต้องร่วมมือกัน ดำเนินการจัดกิจกรรมที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหาร เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ และมี

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามเจตนารมณ์ของการศึกษา ประกอบด้วย ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร และด้านการบริหารทั่วไป โดยยึดหลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วม หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน หลักการบริหารตนเอง หลักการตรวจสอบถ่วงดุล เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้สามารถพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพ และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข (สุจินตนา ตรงประสิทธิ์, 2560) จัดเป็นกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมภายในสถานศึกษาโดยมีแบบแผน วิธีการ และขั้นตอนในการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความสามารถ มีทักษะ มีคุณธรรม และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข ซึ่งผู้บริหาร ครู และผู้ที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการร่วมกัน นำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาให้ได้มากที่สุด ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องเหมาะสม และมีประสิทธิภาพตามมาตรฐานกำหนด (สุนันท์ รุ่งอรุณแสงทอง, 2561) เพื่อมุ่งหวังพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้เป็นสมาชิกของสังคมที่มีความรู้ ทักษะ ความสามารถ มีทัศนคติที่ถูกต้อง และสามารถดำรงตนเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป (ชนิดา ปากหวาน, 2565)

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา หมายถึง ความจำเป็นต้องรับผิดชอบพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับความจำเป็นของแต่ละยุคสมัย ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ให้เป็นผู้มีคุณภาพที่สังคมต้องการและสามารถนำองค์กรให้อยู่รอดตลอดขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ ขึ้นอยู่กับสมรรถภาพของผู้บริหารสถานศึกษาทั้งสิ้น (สุจินตนา ตรงประสิทธิ์, 2560) ซึ่งการบริหารจัดการที่ดีของผู้บริหารสถานศึกษา ต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบ เข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และวิธีดำเนินการ มีการพัฒนาทักษะความรู้และสั่งสม ทักษะประสบการณ์กำหนดเป้าหมายและการวางแผนในการทำงาน นำมาซึ่งความสำเร็จ ลุล่วงในการปฏิบัติงาน การยอมรับจากบุคคลภายในและนอกสถานศึกษา มีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการ ประเมินผลการศึกษาเที่ยงตรง และเชื่อถือได้ รวมทั้งการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพของผู้บริหาร สถานศึกษาที่เป็นสิ่งสำคัญต่อความก้าวหน้าและความสำเร็จต่อการจัดการศึกษา (ศรัณยู น้อยพินาย, 2560) การบริหารการศึกษามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้ผู้บริหารการศึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีความสามารถในการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนอย่างมีระบบ ขั้นตอน ตลอดจนการบริหารบุคลากรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและได้ผลมากที่สุด (ธีระรัตน์ คันธิวงศ์, 2560) จึงจัดได้ว่าการบริหารสถานศึกษาเป็นภารกิจหลักของผู้บริหารที่ต้องกำหนดแบบแผน วิธีการ และขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ เพราะถ้าระบบการบริหารงานไม่ดี จะกระทบกระเทือนต่อส่วนต่าง ๆ ของหน่วยงาน นักบริหารที่ดีต้องรู้จักเลือกวิธีการบริหารที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะให้งานนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ การบริหารงานนั้น จะต้องใช้ศาสตร์และศิลป์

เพราะว่าการดำเนินงานมิใช่เพียงกิจกรรมที่ผู้บริหารจะกระทำเพียงลำพังคนเดียว แต่ยังมีผู้ร่วมงานอีกหลายคนที่มีส่วนทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จผู้ร่วมงานแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านสติปัญญา ความสามารถ ความถนัดและความต้องการที่ไม่เหมือนกันจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะเป็นผู้นำ เทคนิควิธีและกระบวนการการบริหารที่เหมาะสมมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา สุนันท์ (รุ่งอรุณแสงทอง, 2561)

ทฤษฎีการบริหาร

การศึกษาทฤษฎีการบริหารมีความสำคัญต่อการพัฒนาความสามารถในการจัดการและบริหาร การศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทฤษฎีการบริหารจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถเข้าใจหลักการและแนวคิดทำให้มีการตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิด/ทฤษฎีการบริหารไว้ โดยมีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

ทฤษฎี POCCC ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารจัดการเพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การบังคับบัญชาหรือการสั่งการ (C: Commanding) 4) การประสานงาน (C: Coordinating) และ 5) การควบคุม (C: Controlling) (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ Henri Fayol ยังบอกว่า กระบวนการบริหารที่มีระบบจะนำองค์การสู่ความสำเร็จตามหลักการบริหารแบบ POLC มีดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การนำ (Leading: L) และ 4) การควบคุม (Controlling: C) (มกรัทพล พันสวัสดิวง และชัยวุฒิ จันมา, 2560)

ทฤษฎี POSDCoRB ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดการด้านบุคลากร (S: Staffing) 4) การควบคุมสั่งการ (D: Directing) 5) การประสานงาน (Co: Coordinating) 6) การรายงาน (R: Report) และ 7) การจัดการงบประมาณ (B: Budgeting) (ฐาณิศรา กาบบัวศรี, 2562)

วงจรเดมมิง หรือ วงจร PDCA ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Plan) 2) ปฏิบัติตามแผน (D: Do) 3) ตรวจสอบการปฏิบัติตามแผน (C: Check) และ 4) ปรับปรุงแก้ไขพัฒนาต่อเนื่อง (A: Act) (เกียรติพงษ์ อุฒธนะธีระ, 2561)

ทฤษฎี POSDC ไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดคนเข้าทำงาน (S: Staffing) 4) การอำนวยการ (D: Directing) และ 5) การควบคุม (C: Controlling) (ปฐวีญา ธรรมเมือง, ม.ป.ป.)

ทฤษฎี POSDCIR ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน โดยเขาได้เห็นพ้องกับ Harold Koonz ในขั้นตอนแรก (POSDC) และได้เพิ่มไปอีก 2 ขั้นตอน (IR) ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดคนเข้าทำงาน (S: Staffing) 4) การอำนวยการ (D: Directing) และ 5) การควบคุมการทำงาน (C: Controlling) 6) การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (I: Innovation) และ 7) การเป็น

ตัวแทนขององค์การ (R: Representation) ซึ่งนักวิชาการทางการบริหารส่วนใหญ่ในปัจจุบันได้ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดทั้งหมดและสรุปว่ากระบวนการจัดการควรมีเพียง 4 ขั้นตอน คือ PODC ดังนี้ 1) การวางแผนงาน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การอำนวยการหรือการชี้นำ (D: Directing) และ 4) การควบคุมติดตามผลการทำงาน (C: Controlling) (สุดารัตน์ พิมลรัตนกานต์, ม.ป.ป.)

จึงอาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีการบริหารเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ที่สามารถอธิบายกระบวนการบริหารองค์การอย่างเป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งแตกต่างกันไปตามความบริบทและความเหมาะสมของแต่ละยุคสมัย และจากการสังเคราะห์องค์ประกอบของทฤษฎีการบริหารของนักวิชาการแต่ละท่าน ทำให้สรุปองค์ประกอบของทฤษฎีการบริหารได้ดังนี้ การวางแผน (P: Planning) การจัดการองค์การ (O: Organizing) การควบคุม (C: Controlling) และการอำนวยการ (D: Directing)

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ปัทมา ประทุมสุวรรณ (2562) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องนำสถานศึกษาของตนเองเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของตนเองในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ปรับปรุงผลลัพธ์ของนักเรียนทุกคน ริเริ่มการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ สำรวจและสนับสนุนการใช้ ICT และ E-learning พัฒนาโรงเรียนให้เป็นชุมชนการเรียนรู้ สร้างเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และความสำเร็จ พัฒนาคนอื่นให้เป็นผู้นำ นอกจากนี้ผู้บริหารสถานศึกษายังจำเป็นต้องมีทักษะ 6 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะการใช้เทคโนโลยี 2) ทักษะการทำงานเป็นทีม 3) ทักษะการแก้ปัญหา 4) ทักษะการตัดสินใจ 5) ทักษะการสื่อสาร และ 6) ทักษะการกระตุนใจ

อดิถยาจัน ศรีสังข์ (2564) กล่าวว่า ทักษะการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารในการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ โดยอาศัยการทำงานร่วมกับบุคลากรในสถานศึกษาที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่แตกต่างกันเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดขององค์กร ประกอบด้วย 1) ทักษะด้านชีวิตและการทำงาน 2) ทักษะด้านสังคมและวัฒนธรรมข้ามชาติ 3) ทักษะด้านการริเริ่มสร้างสรรค์และการเป็นตัวของตัวเอง 4) ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี และ 5) ทักษะด้านภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ

พิกุล นามสูง (2565) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล้าคิด กล้าทำ มองอนาคตอย่างมีวิสัยทัศน์ วางกลยุทธ์การบริหารจัดการศึกษาสู่เป้าหมายให้มีประสิทธิภาพ โดยมีเครื่องมือที่ช่วยขับเคลื่อนการบริหารสู่ความสำเร็จ คือ การจัดการความรู้ในองค์กร พัฒนาความรู้และสร้างนวัตกรรมอยู่ตลอดเวลา การทำงานที่มีความยืดหยุ่นทันต่อการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการปฏิบัติงานเป็นทีม การสร้างเครือข่ายในการทำงานที่เข้มแข็งและยั่งยืน

นอกจากนี้ต้องมีทักษะการบริหาร 4 ทักษะ ได้แก่ 1) ทักษะการคิดวิเคราะห์และการคิดสร้างสรรค์ 2) ทักษะการสื่อสาร 3) ทักษะทางเทคโนโลยีและการใช้ดิจิทัล และ 4) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์

สุพัตรา ผลประสาธ (2566) กล่าวว่า ทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 หมายถึง ความรู้ความชำนาญ ความสามารถในการดำเนินกิจกรรมบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ผู้บริหารต้องใช้มีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะการสื่อสาร 2) ทักษะทางเทคโนโลยีดิจิทัล 3) ทักษะการทำงานเป็นทีม 4) ทักษะการคิดสร้างสรรค์ และ 5) ทักษะการแก้ปัญหา

จึงสรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในการดำเนินกิจกรรมการบริหารหรือปฏิบัติการกิจต่าง ๆ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล้าคิด และลงมือทำ มีวิสัยทัศน์ วางกลยุทธ์ในการบริหารการศึกษา สามารถทำงานร่วมกับบุคลากรในสถานศึกษา และมีความรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาในสถานศึกษาของตนเอง นอกจากนี้ยังต้องมีทักษะในการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 จากการสังเคราะห์องค์ประกอบของทักษะการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะการสื่อสาร ทักษะด้านความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทักษะการทำงานเป็นทีม และทักษะการแก้ปัญหา เพื่อให้การปฏิบัติงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นกระบวนการที่เน้นการร่วมมือและใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินงานในสถานศึกษา ผู้บริหารจำเป็นต้องมีทักษะด้านสารสนเทศและเทคโนโลยีดิจิทัล ทักษะการสื่อสาร ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม และการแก้ปัญหา โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามที่พึงประสงค์ สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข กระบวนการบริหารครอบคลุม 4 ด้านหลัก คือ วิชาการ งบประมาณ บุคลากร และการบริหารทั่วไป โดยใช้หลักการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และการบริหารตนเอง นอกจากนี้ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง วางกลยุทธ์ มีวิสัยทัศน์ และความรับผิดชอบต่อผลการจัดการศึกษาในสถานศึกษา มีการบริหารการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน การจัดการองค์การ การควบคุม และการอำนวยการ เพื่อให้สามารถดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

เอกสารอ้างอิง

- กานต์ธีรา ภูริวิกรัย และกฤตพร โทจันทร์. (2564). การศึกษาโลกในศตวรรษที่ 21 : ระบบยังเหลื่อมล้ำ การเรียนรู้ยังวิกฤต. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/oOX5W>
- เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ. (2561). PDCA Cycle/วงจรการควบคุมคุณภาพหรือ วงจรเดมมิง (Deming Cycle). สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/C3Hgv>
- คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี. (ม.ป.ป.). บทบาทของครูผู้สอน ในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2567 จาก <https://shorturl.asia/W4LTR>
- เจริญ ภูวิจิตร. (2565). ภาวะผู้นำทางการศึกษาโลกยุคผันผวน. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/m98Nx>
- ชนิดา ปากหวาน. (2565). การพัฒนาแนวทางการบริหารสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/kyGia>
- ชูขวัญ รัตนพิทักษ์ธาดา และประทุมทอง ไตรรัตน์. (2566). สมรรถนะของผู้นำทางการศึกษาเพื่อการอยู่รอดและเติบโตในยุค BANI World. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/1T9kz>
- ฐานิสรา กาบบัวศรี. (2562). เทคนิคและกระบวนการ POSDCoRB. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/gKBnd>
- ธีระรัตน์ คันธิวงศ์. (2560). การศึกษาการบริหารงานการจัดการเรียนรู้ของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของครูวิชาการในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 2. สืบค้นเมื่อ 5 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/5Vq7x>
- นำโชค อุ่นเวียง. (2564). โลกในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/FLnMy>
- ปัทมา ประทุมสุวรรณ. (2564). ทักษะการบริหารในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/2WuKj>
- ปฎิญา ธรรมเมือง. (ม.ป.ป.). แนวความคิดทางการบริหารของ ฮาร์โรลด์ ดี คูนซ์ (Harold D. Koontz). สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/KVvQq>
- ประชาคมศิษย์เก่าคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์. (2565). The Next Normal ก้าวสู่ “ชีวิตวิถีถัดไป” หลังโควิด-19. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/X7QLw>
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2561). ปรัชญาการเมืองยุคหลังสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/rzUmW>

- พระณัฐวุฒิ พันทะลี. (2563). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/dLixS>
- พัชราภรณ์ ดวงชื่น. (2563). เปลี่ยนมุมมองการบริหารองค์กรการศึกษาในโลก Disruptive. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/pXN9V>
- พัทธรินทร์ โลหา. (2562). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/YHG6R>
- พิกุล นามสูง. (2565). การบริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/oSpvm>
- พุทธพร ผ่องกาย. (2567). ความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence). สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/dbSkh>
- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. บทที่ 1 ทฤษฎีการจัดการ. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/D2HvM>
- มกรพัล พันสวัสดิ์ และชัยวุฒิ จันมา. (2560). การพัฒนาการบริหารตามกระบวนการบริหารและทักษะการบริหารของผู้บริหารระดับต้นในธุรกิจประเภทอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/8z04n>
- มารุต พัฒผล. (2563). ยุคหลังดิจิทัล (Post-digital era). สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/jENIM>
- มูลนิธิยุวพัฒน์. (2562). เปลี่ยนตัวเองสู่วัยรุ่นในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/M7TLk>
- ลัดดาวัลย์ สะอึ้งทอง. (2564). แนวทางการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครูในศตวรรษที่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต 1. สืบค้นเมื่อ 3 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/qP0uT>
- วรฉัตร เรสลิ. (ม.ป.ป.). ทำความรู้จักกับ Post Covid อาการที่คนเคยติดเชื้อโควิด-19 ต้องรู้. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/ywr3l>
- ศรัณญา น้อยพิมาย. (2560). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต 2. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/wo9ig>
- ศูนย์ธุรกิจสัมพันธ์ กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ. (2561). เปิดนโยบาย Society 5.0 ของญี่ปุ่น. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก https://globthailand.com/japan_0015

สุจินตนา ตรงประสิทธิ์. (2560). การบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดปัตตานี. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/S2jrY>

สุดารัตน์ พิมลรัตนกานต์. (ม.ป.ป.). องค์การและการจัดการสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/GD8iy>

สุทธีวรรณ ตันติรจนางค์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/2J5Nw>

สุนันท์ รุ่งอรุณแสงทอง. (2561). การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดประสิทธิภาพ. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/wo9ig>

สุพัตรา ผลประสาธ. (2566). ทักษะของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/ia7Jd>

สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ ศิริทิพย์ กุลจิตรตรี และโกวิท จันทะปาละ. (2563). แนวทางการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลสู่ขั้น. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/ylwoh>
สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2558). แนวทางการจัดทำทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นสมรรถนะทางสาขาวิชาชีพ. สืบค้นเมื่อ 3 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/mqlyc>

อติกาญจน์ ศรีสังข์. (2564). ทักษะการบริหารงานในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของครูผู้สอน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี. สืบค้นเมื่อ 6 กันยายน 2567 จาก <https://shorturl.asia/z8aTc>

Fernando M. Reimers, Rosabeth Moss Kanter, Rosabeth Moss Kanter and Michael Perry. (2014). Education for 21st Century. Retrieved September 4, 2024 from <https://shorturl.asia/ulbfw>

Hugh Delaney. (2019). Education for the 21st Century. Retrieved September 5, 2024 from <https://shorturl.asia/KrYcE>

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนกลับด้านร่วมกับบทเรียน
ออนไลน์ในรายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง เพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
ของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล
วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น

The Development of Learning Activities Using a Flipped Classroom Approach
Combined with Online Lessons in the Virtual Media Technology Course to
Enhance Learning Achievement of Higher Vocational Certificate Students in
Digital Business Technology at Khon Kaen Vocational College

พงศ์ ออณาเพ็ญ^{1*}

Phadet Umnapiang^{1*}

¹วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น สถาบันการอาชีวศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

^{1*}Khonkaen Vocational College Institute of Vocational education: Northeastern Region

Author for Correspondence: Email: phadetu@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อพัฒนาบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน 2) เพื่อหาประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน ที่พัฒนาขึ้น 3) เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนก่อนเรียนและหลังเรียน ด้วยบทเรียนออนไลน์ ที่พัฒนาขึ้น 4) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้าน สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง และ 5) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น ภาคเรียนที่ 2/2567 จำนวน 26 คน โดยใช้วิธีเลือกแบบสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) บทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน 2) แผนการจัดการเรียนรู้การจัดการเรียนการสอน

โดยใช้บทเรียนออนไลน์ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 3) แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 4) แบบบันทึกพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของนักศึกษาในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้บทเรียนออนไลน์ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริงสำหรับนักศึกษาระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 และ 5) แบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อบทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการทดลองหาประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิค ห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 มีค่าประสิทธิภาพ $E1 / E2 = 82.18 / 82.24$ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2) การทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน ของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของนักศึกษาหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) ผลการสังเกตพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 หลังเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง จำนวน 26 คน ประเมินโดยผู้วิจัย อยู่ในระดับดีมาก และ 4) ผลการสำรวจความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อการเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล พบว่า โดยรวมมีความพึงพอใจในระดับมาก

คำสำคัญ: บทเรียนออนไลน์, ห้องเรียนกลับด้าน, วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง

Abstract

The objectives of this research are 1) to develop online lessons in virtual media technology at the Higher Professional Diploma level using the flipped classroom teaching method, and 2) to determine the effectiveness of online lessons. 3) To compare the academic achievement of learners before and after classes with the developed online lessons, 4) To study the behavior of participation in the management of flipped classroom learning for students of the Higher Professional Diploma in Digital Business Technology who are managed with online lessons and learning management with the flipped classroom technique. and 5) to study learners' satisfaction with online lessons. Virtual Media Technology at the Higher Professional Certificate level using the flipped classroom teaching method. The sample used in this study was students of the Higher Vocational Diploma class. 2nd year majoring in Digital Business

Technology, Khon Kaen Vocational College, Semester 2/2024, 26 students using a simple random selection method. The tools used in this research include 1) online lessons for virtual media technology at the Higher Professional Diploma level using the flipped classroom teaching method, 2) a learning management plan for teaching and learning using online lessons combined with flipped classroom techniques. Virtual Media Technology for Higher Professional Diploma Students 2nd year 3) Academic achievement test in Virtual Media Technology for students of the Higher Professional Diploma 2nd year 4) Recording of students' participation in teaching and learning management using online lessons combined with flipped classroom techniques. Virtual Media Technology Course for Higher Professional Diploma students 2nd and 5th year students) Satisfaction Questionnaire on Online Lessons with Flipped Classroom Techniques in Virtual Media Technology for Higher Professional Diploma Students Year 2

The results showed that: 1) The results of the experiment to determine the effectiveness of online lessons combined with technical learning management. Flipped Classroom for Virtual Media Technology for Higher Professional Diploma Students 2) Achievement test before and after school of students of Higher Professional Diploma 2nd year: The learning achievement of students after studying was statistically significantly higher than before studying at the level of .05 3) Results of observation of the participation behavior of students at the Higher Professional Diploma level. Year 2 after studying with online lessons and learning management with flipped classroom techniques. 26 students in the Virtual Media Technology course were evaluated by the researcher as very good and 4) the results of the survey of students' satisfaction with learning with online lessons and learning management with flipped classroom techniques. Virtual Media Technology for Higher Professional Diploma Students The second year of the Department of Digital Business Technology found that overall there was a high level of satisfaction

Keywords: Online Lessons, Flipped Classroom, Virtual Media Technology Subjects

บทนำ

ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติของสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ส่งผลให้สังคมโลกเผชิญกับภาวะการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศต่าง ๆ จึงมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของกำลังคนให้มี

ความรู้ ความสามารถ และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะในการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง ในบริบทของการศึกษา เทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างและยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ โดยอิงตามแนวคิด ทฤษฎีเชื่อมโยงความรู้ (Connectivism) ซึ่งมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงข้อมูลจากเครือข่ายออนไลน์ นำ ข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ ตีความ และสร้างเป็นองค์ความรู้ของตนเอง ทั้งนี้ สุทธิพร แทนทอง (2563) ระบุว่า การจัดการเรียนรู้ในรูปแบบผสมผสาน (Blended Learning) เป็นแนวทางหนึ่งที่น่าเทคโนโลยีมา ผสมผสานกับการเรียนรู้แบบเผชิญหน้า เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของ สังคมดิจิทัล อย่างไรก็ตาม แนวทางดังกล่าวยังมีข้อจำกัดบางประการที่ผู้สอนจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบ ด้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ มีคุณภาพ อุทัย ภูเจริญ (2564) ได้กล่าวไว้ว่าการศึกษได้กลายเป็นปัจจัยที่ห้าของการดำรงชีวิตในสังคมยุค ใหม่ การปฏิรูปและพัฒนา นโยบายทางการศึกษาในระดับประเทศจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อยกระดับมาตรฐาน การศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประเทศและโลกในอนาคต วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา และคณะ (2560) ได้เสนอว่าการศึกษเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ อีกทั้งยังเป็น เครื่องมือในการเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับนานาชาติ ประเทศไทยได้กำหนด ยุทธศาสตร์ชาติระยะเวลา 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) โดยมีเป้าหมายให้ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง และ ยั่งยืน ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและ เสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพ และมีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 รวมถึงมีนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม การศึกษาของไทย ยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะการที่ผู้เรียนในทุกระดับการศึกษา ยังขาดทักษะและ สมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของโลกในศตวรรษที่ 21 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) ปัญหาดังกล่าว ส่งผลต่อผลิตภาพแรงงานของประเทศ ซึ่งยังขาดแคลนแรงงานที่มีทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยเฉพาะแรงงาน ที่มีความรู้และทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556) แนวทางหนึ่ง ที่ได้รับความสนใจในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทของโลกปัจจุบัน คือ การ จัดการเรียนการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน (Flipped Classroom) ซึ่งเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อวีดิทัศน์หรือสื่อออนไลน์นอกชั้นเรียน และใช้เวลาในชั้นเรียนในการแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น สืบค้นความรู้ และปฏิบัติร่วมกัน โดยมีครูเป็นผู้คอยให้คำแนะนำและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้ อย่างมีอิสระ ขยายโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ และเพิ่มความคงทนของความรู้ในระยะยาว อีกทั้งยัง สอดคล้องกับพฤติกรรมกรเรียนรู้ของผู้เรียนในยุคดิจิทัลที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงข้อมูลอย่างรวดเร็ว และยืดหยุ่น ดังนั้น การบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับการจัดการเรียนรู้ และการพัฒนารูปแบบการเรียนการ

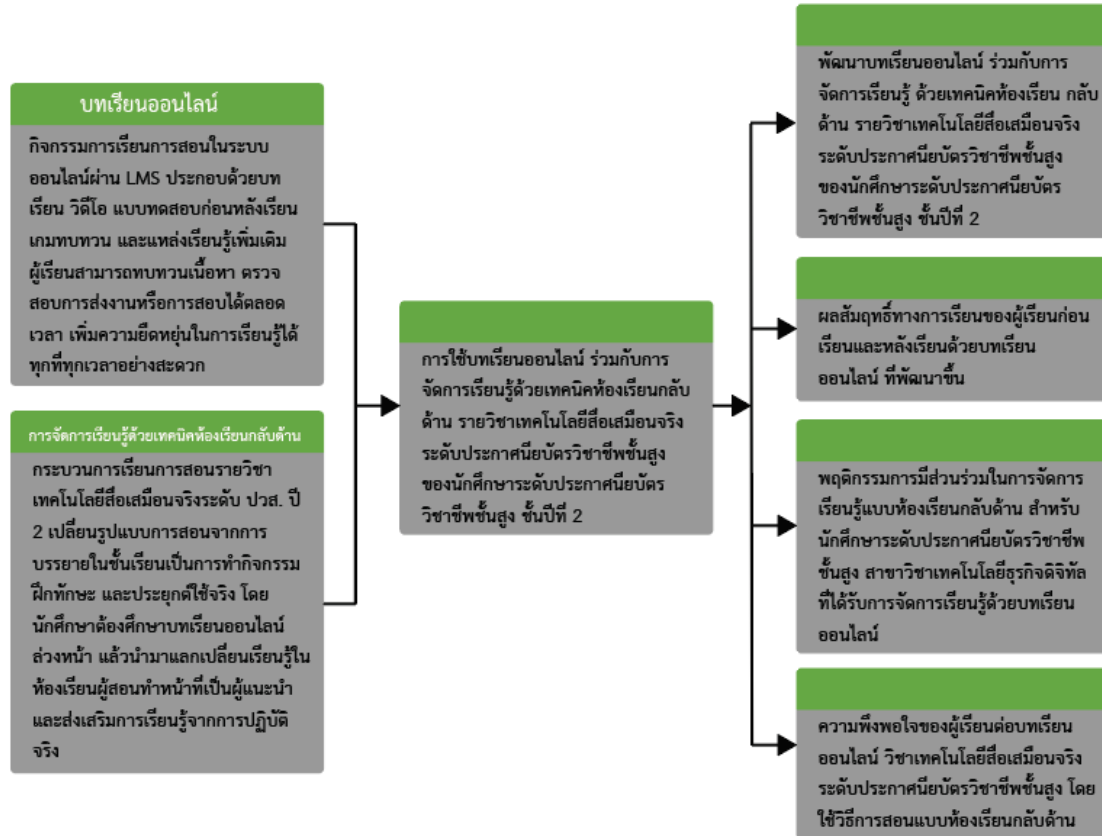
สอนที่เหมาะสมกับผู้เรียน จึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพการศึกษา และเตรียมความพร้อมของเยาวชนไทยให้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน.

นอกจากนี้ บทเรียนออนไลน์ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ด้วยคุณลักษณะการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ตามความสะดวกและความสนใจเฉพาะบุคคล อีกทั้งยังส่งเสริมการประมวลผลสารสนเทศและการเรียนรู้ที่คงทน การออกแบบบทเรียนควรเน้นความหลากหลายของสื่อ เช่น ข้อความ ภาพ วิดีโอ และเสียง พร้อมระบบประเมินผลที่ผู้เรียนสามารถทราบผลได้ทันที ทั้งนี้ยังควรจัดเตรียมช่องทางการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการโต้ตอบและการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (ถนอมพร เลาหจรัสแสง, 2545) สำหรับบริบทของอาชีวศึกษา วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่นเป็นสถานศึกษาที่ได้รับการรับรองคุณภาพระดับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้และทักษะเชิงปฏิบัติ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในภาคอุตสาหกรรม สถานศึกษาตระหนักถึงบทบาทของการศึกษาในการเตรียมกำลังคนที่มีศักยภาพ รองรับความเปลี่ยนแปลงของโลกและการแข่งขันระดับสากล ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้านร่วมกับบทเรียนออนไลน์และการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อเสริมสร้างทักษะด้านเทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality: VR) ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ โดยผู้เรียนจะศึกษาดูด้วยตนเองก่อนเข้าสู่ห้องเรียน และใช้เวลาในชั้นเรียนสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและฝึกปฏิบัติจริง ส่งผลให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมมากขึ้น มีแรงจูงใจในการเรียน และสามารถพัฒนาทักษะการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อันสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อพัฒนาบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน
2. เพื่อหาประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน ที่พัฒนาขึ้น
3. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนก่อนเรียนและหลังเรียน ด้วยบทเรียนออนไลน์ ที่พัฒนาขึ้น
4. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้าน สำหรับนักศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง
5. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนต่อบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร

ประชากร นักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ภาคเรียนที่ 2 ปี การศึกษา 2567 จำนวน 83 คน วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น

กลุ่มเป้าหมายของการวิจัย เป็นนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2567 จำนวน 26 คนการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ตัวแปรที่ศึกษาในการวิจัยนี้คือ

1. ตัวแปรอิสระ คือ การใช้บทเรียนออนไลน์ ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสารสนเทศระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

2. ตัวแปรตาม คือ

2.1 ประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน ที่พัฒนาขึ้น

2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ ที่พัฒนาขึ้น

2.3 พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้าน สำหรับนักศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง

2.4 ความพึงพอใจของผู้เรียนต่อบทเรียนออนไลน์ วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. บทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

2. แผนการจัดการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนโดยใช้บทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

4. แบบบันทึกพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของนักศึกษาในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้บทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

5. แบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อบทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โดยใช้วิธีการสอนแบบห้องเรียนกลับด้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ค่าประสิทธิภาพบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ให้มีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ $E1 / E2 = 80 / 80$

2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน นักศึกษาที่เรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

3. ผลจากแบบบันทึกพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของนักศึกษาในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้บทเรียนออนไลน์ ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

4. ผลจากแบบสอบถามความพึงพอใจของนักศึกษาที่เรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการ จัดการเรียนรู้อยู่ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์หาประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เรียนโดยใช้บทเรียนออนไลน์วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง มีค่าเฉลี่ยของคะแนนนักศึกษาที่ได้จากการทดสอบย่อยระหว่างเรียนของนักศึกษาทุกคน เท่ากับ 73.96 จากคะแนนเต็ม 90 คะแนนและมีค่าเฉลี่ยของคะแนนนักศึกษาที่ได้จากคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนของนักศึกษาทุกคน เท่ากับ 49.35 จากคะแนนเต็ม 60 คะแนน ดังนั้นค่าประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 เท่ากับ $E1/E2 = 82.18/82.24$

2. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง พบว่าคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนของนักศึกษาที่เรียนด้วยบทเรียนออนไลน์วิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงสาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล ทุกหน่วยการเรียนรู้โดยคะแนนหลังเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียน มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. พฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น หลังเรียนด้วยวิธีสอนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ ด้วยเทคนิคห้องเรียน กลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง จำนวน 26 คน ประเมินโดยผู้วิจัย ผลการประเมินมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 14.81 อยู่ในระดับ ดีมาก เป็นไปวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

4. ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น พบว่า มีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ($x = 4.39$ และ $S.D. = 0.47$)

การอภิปรายผล

จากการพัฒนาบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น อภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น $E1/E2 = 82.18/82.24$ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์เกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า บทเรียน ออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น มีการสอดแทรกเนื้อหาวิชา และ แบบทดสอบรูปภาพ ข้อความ ภาพนิ่ง ภาพกราฟิก วีดิทัศน์ การทำแบบทดสอบออนไลน์มีกิจกรรมที่ หลากหลายในชั้นเรียน ช่วยให้นักศึกษาเรียนรู้ตามความสนใจ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนเวลาใดก็สามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุวิชา สารมิตร (2565) ที่ศึกษาประสิทธิภาพบทเรียนออนไลน์รายวิชา วิทยาการคำนวณ 1 เรื่องการแก้ปัญหา สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิต ม.รามคำแหง พบว่า ประสิทธิภาพของบทเรียนออนไลน์อยู่ที่ $E1/E2 = 83.92/82.44$ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ที่ 80/80

2. ผลการเปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังเรียน พบว่า คะแนนหลังเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้ด้วยเทคนิคห้องเรียนกลับด้านรายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเรียนรู้ของผู้เรียน และแสดงถึงความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวสำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ โพธิ์ศรี (2564) ที่พบว่า การใช้บทเรียนออนไลน์ร่วมกับรูปแบบห้องเรียนกลับด้านช่วยส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. พฤติกรรมการมีส่วนร่วมของนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง ชั้นปีที่ 2 สาขาเทคโนโลยีธุรกิจดิจิทัล วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น หลังเรียนด้วยบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้าน รายวิชาเทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง พบว่ามีพัฒนาการเชิงพฤติกรรมใน 4 ด้าน ได้แก่ ความตั้งใจในการเรียน การเรียนผ่านระบบออนไลน์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และการทำงานตามที่ได้รับมอบหมายนักศึกษามีความกระตือรือร้นและสนใจในการเรียนรู้ มีการแสดงความคิดเห็น ชักถามปัญหา และร่วมทำกิจกรรมในชั้นเรียนอย่างต่อเนื่อง การเรียนผ่านบทเรียนออนไลน์มีความสม่ำเสมอ โดยส่งงานตรงเวลา และทำแบบฝึกหัดครบถ้วน สะท้อนถึงความรับผิดชอบในการเรียนรู้ การทำงานกลุ่มมีความร่วมมือ

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ดี ครูผู้สอนสามารถใช้เวลาในห้องเรียนในการแนะนำวิเคราะห์ และช่วยให้นักศึกษาเข้าใจเนื้อหาได้ลึกซึ้งมากขึ้นผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ภิญญดา ทองดี (2564) ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนกลับด้านส่งผลให้ผู้เรียนมีความสนใจ มีส่วนร่วม และเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองเพิ่มขึ้น รวมถึงเพิ่มปฏิสัมพันธ์กับครูผู้สอน ส่งผลให้พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

- 1.การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้สอนควรอธิบายขั้นตอนการแก้ปัญหาอย่างชัดเจน และสอดแทรกคำถามเพื่อตรวจสอบความเข้าใจของผู้เรียนอย่างสม่ำเสมอ
2. กรณีที่ผู้เรียนไม่ได้ศึกษาเนื้อหาล่วงหน้า ผู้สอนควรจัดเตรียมคอมพิวเตอร์ให้ศึกษาในเวลาเรียน จากนั้นให้สรุปบททวนร่วมกับเพื่อนร่วมชั้นท้ายคาบ เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมตัว และผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ส่งเสริมการพัฒนาบทเรียนออนไลน์ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้านในเนื้อหาของสาขาวิชาอื่นๆ
2. ส่งเสริมการประยุกต์ใช้บทเรียนออนไลน์ร่วมกับเทคนิคห้องเรียนกลับด้านในรายวิชาอื่นๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ให้ครอบคลุมทุกรายวิชา

เอกสารอ้างอิง

- สารมิตร, ส. (2565). ประสิทธิภาพบทเรียนออนไลน์รายวิชาวิทยาการคำนวณ 1 เรื่องการแก้ปัญหาสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. วารสารเทคโนโลยีการศึกษา, 28(3), 45-62.
- โพธิ์ศรี, ช. (2564). การพัฒนาบทเรียนออนไลน์ร่วมกับการจัดการเรียนรู้แบบห้องเรียนกลับด้านเพื่อส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทองดี, ภ. (2564). ผลการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบห้องเรียนกลับด้านต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน. วารสารการศึกษา, 45(2), 123-145.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2556). รายงานเสถียรภาพทางการเงิน ปี 2556. ธนาคารแห่งประเทศไทย.

- ปทุมเจริญวัฒนา, ว., และคณะ. (2560). การพัฒนาการศึกษาเพื่อการแข่งขันในศตวรรษที่ 21. วารสารการศึกษา, 28(3), 15-32.
- ภูเจริญ, อ. (2564). การศึกษาในยุคดิจิทัล: ความท้าทายและโอกาส. วารสารเทคโนโลยีการศึกษา, 35(2), 45-58.
- เลาหจรัสแสง, ถ. (2545). การออกแบบบทเรียนออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ.
- แท่นทอง, ส. (2563). การเรียนรู้ในยุคดิจิทัลด้วยทฤษฎีเชื่อมโยงความรู้. วารสารเทคโนโลยีการศึกษา, 30(2), 78-95.

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรรับชั้น

Educational administration in the era of digital disruption

อมรเทพ มหาราช^{1*}, พระสุธีวรธรรม^{2*}

Amonthep Maharat ^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: Amonthep.mah@student.mbu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรรับชั้น การเปลี่ยนแปลงจากเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อรูปแบบการดำเนินธุรกิจและวิถีชีวิต รวมถึงการจัดการศึกษาที่จำเป็นต้องปรับวิธีการเรียนการสอนอย่างมีนัยสำคัญ การบริหารการศึกษาซึ่งเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการจัดการระบบเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามความต้องการของสังคม จึงต้องอาศัยการบูรณาการความรู้ทางทฤษฎีและทักษะการปฏิบัติเพื่อสร้างระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การศึกษาชี้ให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเป้าหมายของระบบการศึกษา โดยต้องอาศัย ภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ การจัดการที่เป็นระบบ การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับ ทฤษฎีการบริหารการศึกษาได้วิวัฒนาการจากการเน้นการควบคุมไปสู่การเน้นภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วม และนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม กรอบแนวคิด PODC (Planning, Organizing, Directing, Controlling) ยังคงเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในทุกยุคสมัย เพื่อให้การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรรับชั้นประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนที่ครอบคลุมใน 6 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1) ด้านกลยุทธ์ วางแผนดิจิทัลให้ชัดเจน เชื่อมโยงเป้าหมายและโอกาสในการพัฒนา 2) ด้านการดำเนินงาน ปรับระบบทำงานให้ยืดหยุ่น อัตโนมัติ และเชื่อมโยงจริงกับโลกดิจิทัล 3) ด้านการพัฒนาบุคลากร พัฒนาให้มีทักษะเทคโนโลยี และสร้างสรรค์นวัตกรรม 4) ด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการบริหารและการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ 5) ด้านการจัดการทรัพยากร บริหารจัดการอย่างโปร่งใส คล่องตัว เข้าถึงข้อมูลได้ทันสมัยและแม่นยำ และ 6) ด้านการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ส่งเสริมการเปิดรับการเปลี่ยนแปลง โปร่งใส และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์จากการถ่ายทอดความรู้ไปสู่การพัฒนาทักษะและทัศนคติที่จำเป็นสำหรับยุค

ดิจิทัล จึงเป็นหัวใจสำคัญที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในระบบการศึกษา เพื่อให้การศึกษาตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ยุคดิจิทัลดิสรรัปชั่น

Abstracts

This academic article aims to study and analyze educational administration in the digital disruption era. The changes from digital technology have widely affected the business model and way of life, including the educational administration that requires significant adjustments to teaching and learning methods. Educational administration, which is both a science and an art of managing the system to develop learners with quality according to the needs of society, requires the integration of theoretical knowledge and practical skills to create an effective and efficient educational system. The study shows that educational administration is an important mechanism to drive the goals of the educational system, which requires professional leadership, systematic management, continuous development, and the participation of personnel at all levels. Educational administration theories have evolved from focusing on control to focusing on leadership, participation, and innovation. However, the PODC (Planning, Organizing, Directing, Controlling) framework remains an important foundation for educational administration. Effective in every era In order for educational administration in the digital disruption era to be successful, it is necessary to make comprehensive changes in 6 important areas: 1) Strategy: Plan digital clearly, link goals and development opportunities. 2) Operation: Adjust the work system to be flexible, automatic, and connect the real world with the digital world. 3) Human resource development: Develop technological skills and create innovation. 4) Application of technology: Use it as a tool to support effective administration and learning. 5) Resource management: Manage transparently, flexibly, access up-to-date and accurate information. 6) Organizational culture: Promote acceptance of change, transparency, and continuous learning. The change from knowledge transfer to the development of skills and attitudes necessary for the digital age is therefore the key. It requires participation from all sectors in the education system in order for education to respond to needs. Of a society that is changing rapidly and sustainably

Keywords: Educational Administration, Digital Disruption Era

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลกำลังเปลี่ยนแปลงโลกอย่างรวดเร็วและรุนแรง การศึกษาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ดิจิทัลดิสรัปชัน ได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการศึกษาแบบดั้งเดิม โดยต้องการการปรับตัวอย่างรอบด้านทั้งในมิติของการบริหารจัดการ การเรียนการสอน และการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การศึกษาเรื่องการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากจะช่วยให้เข้าใจถึงแนวทางและกลยุทธ์ที่จำเป็นสำหรับการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชันเป็นความท้าทายที่ซับซ้อนและต้องการการปรับเปลี่ยนอย่างรอบด้าน การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ในระบบการศึกษา แต่เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการคิด การทำงาน และการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมยุคใหม่ ความสำเร็จของการปรับตัวในยุคดิจิทัลดิสรัปชันต้องอาศัยการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีและวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม การพัฒนาภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ การจัดการอย่างเป็นระบบ การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการสร้างการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับ จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และผลงานวิจัย ของ ญัฐวุฒิ มั่นสตรง, และ คณะ (2566) ทินกร เผ่ากันทะ และ กัลยารัตน์ เมธีวีรวงศ์ (2565) สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, ศิรินทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะปาละ (2563) ได้สังเคราะห์แล้วจึงเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน ทั้งหมด 6 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านกลยุทธ์ 2) ด้านการดำเนินงาน 3) ด้านการพัฒนาบุคลากร 4) ด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี 5) ด้านการจัดการทรัพยากร และ 6) ด้านการสร้างวัฒนธรรมองค์กร

ดังนั้น การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชัน จึงเป็นการลงทุนในอนาคตของประเทศชาติ ต้องการความมุ่งมั่น การทำงานอย่างเป็นระบบ และการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ระบบการศึกษาไทยสามารถสร้างคนไทยที่มีคุณภาพ มีทักษะที่จำเป็น และพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าและมั่นคงในอนาคต

ความหมายของดิจิทัลดิสรัปชัน

ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส (2565) ได้ให้ความหมาย ดิจิทัลดิสรัปชัน เป็นการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล ส่งผลให้การทำงาน ธุรกิจ การศึกษา ฯลฯ มีการเปลี่ยนแปลงไป นำไปสู่ประสิทธิภาพที่สูงกว่า ซึ่งมาทำลายรูปแบบที่มีอยู่ดั้งเดิม เป็นผลมาจากเทคโนโลยีดิจิทัลที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

Cariber C. (2021) ได้ให้ความหมาย ดิจิทัลดิสรรัption คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดย มีผลจากเทคโนโลยีดิจิทัล บริการ และรูปแบบธุรกิจใหม่ ๆ ที่ส่งผลกระทบและเปลี่ยนแปลงมูลค่าของสินค้าและบริการที่มีอยู่ของอุตสาหกรรมเดิม ซึ่งพลิกโฉมให้เปลี่ยนไปหรือเข้าไปขัดขวางรูปแบบเดิมๆ ทำให้ธุรกิจต้องประเมินตลาดปัจจุบันเกี่ยวกับสินค้าและบริการเพื่อปรับปรุงใหม่ให้ตอบสนองความต้องการผู้บริโภคมากที่สุด

ดิจิทัลดิสรรัption เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกวงการในยุคปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นภาคอุตสาหกรรมต่างๆ การศึกษา การเงินการธนาคาร และอื่นๆอีกมากมาย ไม่เว้นแม้แต่ในเรื่องใกล้ตัวเรา ทำให้ธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งการที่ปรับตัวให้ธุรกิจมีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้นต้องอาศัยการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีในการสื่อสาร เทคโนโลยี Cloud, Big Data, Robotics, Machine Learning, AI และอื่นๆ เข้ามาช่วยในการทำธุรกิจ แต่อาศัยเพียงแค่เทคโนโลยีนั่นไม่เพียงพอ ทัศนคติของผู้บริหารในองค์กรเป็นสิ่งสำคัญ Disruption สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน จึงเป็นทางเลือกใหม่ในการสร้างสิ่งที่แตกต่างกันจากผู้นำตลาด หรือบรรดาคู่แข่งในตลาดที่มีอยู่ อาทิ เกียรติ เตชะจารุพันธ์ (2561)

จึงสรุปได้ว่า ดิจิทัลดิสรรัption เป็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล ส่งผลให้การสร้างรูปแบบการดำเนินธุรกิจและการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไป รวมไปถึงการศึกษาที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเรียน การสอนเช่นกัน การปรับตัวที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัยทั้งเทคโนโลยีและทัศนคติในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม

ความหมายการบริหารการศึกษา

การบริหารการศึกษา มีความหมายที่พิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญสองส่วน คือ “วิถีปฏิบัติ-จุดหมาย (Means-End)” ส่วนที่เป็น “จุดหมาย (End)” เป็นวัตถุประสงค์ที่คาดหวังให้ได้ผลผลิตจากระบบการศึกษาที่มีคุณภาพคือผู้เรียน และส่วนที่เป็น “วิถีปฏิบัติ (Means)” เป็นกระบวนการเพื่อการปฏิบัติให้บรรลุผลในวัตถุประสงค์ที่คาดหวังเกี่ยวกับการระดมความพยายามของทรัพยากรบุคคลเข้ากับทรัพยากรวัสดุ เพื่อให้มีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างคุณภาพการสอนและการเรียนรู้ที่จะส่งผลต่อเนื่องถึงคุณภาพของผู้เรียน วิโรจน์ สารรัตน์ และ คณะ (2567)

Vartikar (2024) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาเกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดระเบียบ การกำกับดูแล และการควบคุมสถาบันการศึกษาเพื่อให้แน่ใจว่าสถาบันการศึกษาเหล่านั้นดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยหลักแล้ว การบริหารศึกษามุ่งเน้นที่จะให้การศึกษา มีคุณภาพควบคู่ไปกับการจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสมและส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการเติบโตซึ่ง

ครอบคลุมถึงด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาหลักสูตร การจัดการบุคลากร กิจกรรมนักศึกษา และความสัมพันธ์กับชุมชน

การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของสังคมโดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคลและอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆอย่างเหมาะสม ภาวีกา ธาราศรีสุทธิ และ วิบูลย์ โทณะบุตร (2542)

จึงสรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการจัดการที่มีลักษณะเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่สังคมต้องการ ผ่านการใช้ทรัพยากร และกระบวนการบริหารจัดการที่เหมาะสม การบริหารการศึกษาจึงเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ ที่ต้องอาศัยความรู้ทางทฤษฎี และทักษะในการปฏิบัติ เพื่อสร้างระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ในการตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสังคม ความสำคัญของการบริหารการศึกษาจึงไม่ได้อยู่ที่การจัดการองค์การการศึกษาเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วย

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

ขวัญพิชชา มีแก้ว (2562) กล่าวว่า การให้ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง สถานศึกษาต่าง ๆ จะมีประสิทธิภาพตรงตามวัตถุประสงค์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ มีการจัดการเรียนการสอนอย่างมีวัตถุประสงค์ และมีสภาพแวดล้อมแห่งการเรียนรู้ที่มั่นคง ถาวร และมุ่งส่งเสริมเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริง

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษา หมายถึง ความจำเป็นต้องรับผิดชอบพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับความจำเป็นของแต่ละยุคสมัย ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ให้เป็นผู้มีคุณภาพที่สังคมต้องการและสามารถนำองค์กรให้อยู่รอดตลอดขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบขึ้นอยู่กับสมรรถภาพของผู้บริหารสถานศึกษาทั้งสิ้น สุจินตนา ตรงประสิทธิ์ (2560)

การบริหารจัดการที่ดีของผู้บริหารสถานศึกษา ต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีบุคคล และหน่วยงานที่รับผิดชอบ เข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และวิธีดำเนินการ มีการพัฒนาทักษะความรู้ และสั่งสมทักษะ ประสบการณ์ กำหนดเป้าหมาย และการวางแผนในการทำงานนำมาซึ่งความสำเร็จสู่ลงในการปฏิบัติงาน การยอมรับจากบุคคลภายใน และนอกสถานศึกษามีทรัพยากรสนับสนุน และมีกระบวนการ ประเมินผลการศึกษาเที่ยงตรง และเชื่อถือได้ รวมทั้งการจัดการที่ดี

และมีประสิทธิภาพของผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นสิ่งสำคัญต่อความก้าวหน้า และความสำเร็จต่อการจัดการศึกษา ศรัณยู น้อยพินาย (2560)

จึงสรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา เป็นเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เป็นมืออาชีพ การจัดการอย่างเป็นระบบ การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกระดับ ความสำคัญนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนในการสร้างประสิทธิภาพของสถานศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างคุณภาพของผู้เรียนและการตอบสนองความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัยด้วย ดังนั้น การบริหารการศึกษาจึงเป็นรากฐานสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดความสำเร็จและคุณภาพของระบบการศึกษาโดยรวม ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และความก้าวหน้าของสังคมในระยะยาว

แนวคิดทฤษฎีการบริหารการศึกษา

ทฤษฎี POCCC ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารจัดการเพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การบังคับบัญชาหรือการสั่งการ (C: Commanding) 4) การประสานงาน (C: Coordinating) และ 5) การควบคุม (C: Controlling) (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ม.ป.ป.) ส่วน Henri Fayol กล่าวว่ากระบวนการบริหารที่มีระบบจะนำองค์การสู่ความสำเร็จตามหลักการบริหารแบบ POLC มีดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การนำ (Leading: L) และ 4) การควบคุม (Controlling: C) มกรรพหล พันสวัสดิวง และ ชัยวุฒิ จันมา (2560)

ทฤษฎี POSDCoRB ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดการด้านบุคลากร (S: Staffing) 4) การควบคุมสั่งการ (D: Directing) 5) การประสานงาน (Co: Coordinating) 6) การรายงาน (R: Report) และ 7) การจัดการงบประมาณ (B: Budgeting) ฐานิศรา กาบบัวศรี (2562)

วงจรเดมมิง หรือ วงจร PDCA ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Plan) 2) ปฏิบัติตามแผน (D: Do) 3) ตรวจสอบการปฏิบัติตามแผน (C: Check) และ 4) ปรับปรุงแก้ไขพัฒนาต่อเนื่อง (A: Act) เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ (2561)

ทฤษฎี POSDC ไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดคนเข้าทำงาน (S: Staffing) 4) การอำนวยการ (D: Directing) และ 5) การควบคุม (C: Controlling) ปฏิญญา ธรรมเมือง, ม.ป.ป.)

ทฤษฎี POSDCIR ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน สอดคล้องกับ Harold Koonz ในขั้นตอนแรก (POSDC) และได้เพิ่มไปอีก 2 ขั้นตอน (IR) ดังนี้ 1) การวางแผน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การจัดคนเข้าทำงาน (S: Staffing) 4) การอำนวยการ (D: Directing) และ 5) การควบคุมการทำงาน (C: Controlling) 6) การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (I: Innovation) และ 7) การเป็นตัวแทนขององค์การ (R: Representation) ซึ่งนักวิชาการทางการบริหารส่วนใหญ่ในปัจจุบันได้ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดทั้งหมด และสรุปว่ากระบวนการจัดการควรมีเพียง 4 ขั้นตอน คือ PODC ดังนี้ 1) การวางแผนงาน (P: Planning) 2) การจัดองค์การ (O: Organizing) 3) การอำนวยการหรือการชี้นำ (D: Directing) และ 4) การควบคุมติดตามผลการทำงาน (C: Controlling) สุดารัตน์ พิมลรัตนกานต์ (ม.ป.ป.)

จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาทางทฤษฎีได้เปลี่ยนแปลงจากการเน้นการควบคุมและการบังคับบัญชาไปสู่การเน้นภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วม การพัฒนานวัตกรรม และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ความหลากหลายของทฤษฎีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของการบริหารการศึกษา และความจำเป็นในการปรับใช้ทฤษฎีให้เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม การที่นักวิชาการมุ่งสู่การใช้กรอบแนวคิด PODC เป็นหลักในปัจจุบัน สะท้อนถึงการยอมรับว่าการบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการดำเนินงานที่เป็นระบบ มีการวางแผนที่ดี การจัดการองค์การที่เหมาะสม การสั่งการที่มีประสิทธิภาพ และการควบคุมที่เหมาะสม ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการบริหารการศึกษาในทุกยุคทุกสมัย

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น

ณัฐวุฒิ มนัสตรง, และคณะ (2566) ได้สรุปบทความจากการศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนองค์กรทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น สามารถสรุปเป็นองค์ประกอบได้ 6 องค์ประกอบดังนี้ 1) กลยุทธ์ องค์กรทางการศึกษาควรกำหนดกลยุทธ์ดิจิทัลที่เหมาะสมก่อนที่จะรวมเอาวิสัยทัศน์ เป้าหมาย โอกาส และกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยี 2) การดำเนินงาน เน้นความสามารถเพื่อรองรับการให้บริการทางการศึกษา การทำงานที่เป็นระบบดิจิทัล รูปแบบอัตโนมัติ และมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ผสานการดำเนินงานของโลกทางกายภาพกับโลกยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้นให้เกิดความเหมาะสม 3) ความพร้อมของบุคลากร บุคลากรในสถาบันทางการศึกษามีส่วนช่วยในการผลักดันสู่ความเป็นเลิศด้านดิจิทัล พัฒนาให้มีความเชี่ยวชาญด้านการใช้เทคโนโลยี และมีความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมได้อย่างต่อเนื่อง 4) เทคโนโลยี เป็นกุญแจสำคัญของการปรับเปลี่ยนองค์กรทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น คือความสามารถในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ อำนวยความสะดวก สนับสนุนการจัดการศึกษาให้เกิดความต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ 5) ทรัพยากร การปรับเปลี่ยน

องค์กรทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น ส่งผลให้การบริหารจัดการงบประมาณมีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษารวมถึงการให้ข้อมูลแบบเรียลไทม์ การเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง มีความเป็นปัจจุบัน มีการดำเนินงานรวมเป็นหนึ่ง เพื่อช่วยสนับสนุนการทำงานร่วมกัน มีการเชื่อมโยงข้อมูลกับสมาชิกทุกคนในองค์กร 6) วัฒนธรรมองค์กร วัฒนธรรมมีความจำเป็นอย่างมากสำหรับการปรับเปลี่ยนองค์กรทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น ไปสู่ความสำเร็จ วัฒนธรรมสนับสนุนให้องค์กรเกิดความโปร่งใส เป็นพลวัต การเพิ่มขีดความสามารถ ปรับเปลี่ยนทัศนคติเพื่อสร้างโอกาสดิจิทัลมากที่สุด และเกิดความคุ้มค่า

ทินกร เผ่ากันทะ และ กัลยารัตน์ เมธีวีรวงศ์ (2565) กล่าวว่า ประเด็นสำคัญในการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล คือ การสร้างวัฒนธรรมของสถานศึกษาที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการความรู้ในสถานศึกษาในยุคดิจิทัล และการทำงานเป็นเครือข่าย รวมไปถึงมีการยอมรับเทคโนโลยี นวัตกรรม และการเปลี่ยนแปลง และการเข้าถึงเทคโนโลยีของครูและบุคลากรทางการศึกษา

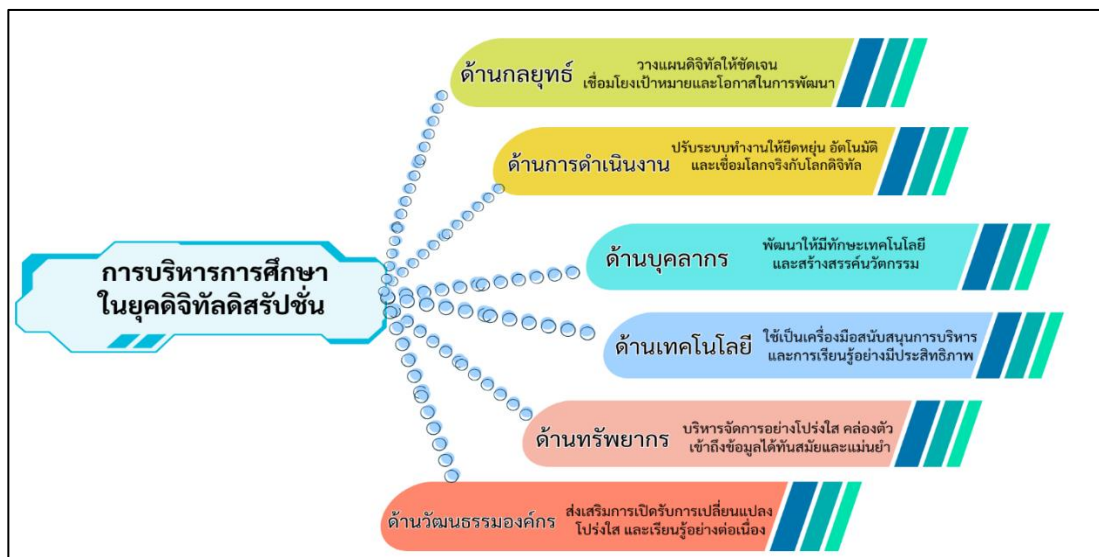
สุภัทรรค์ดี คำสามารถ, ศิริทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะปาละ (2563) ได้สรุปไว้ว่า ดิจิทัลดิสรพ์ชั้น คือ ปรากฏการณ์ที่ขับเคลื่อนโดยพฤติกรรมที่มีต่อเทคโนโลยีอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่นั้นมาแล้วก็ไป แต่สินค้าและบริการที่ประสบความสำเร็จ คือ สินค้าและบริการที่ถูกคัดเลือกใช้แล้วคิดว่าตอบโจทย์ความต้องการของเขาได้ ทำให้ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา องค์กรไม่ว่าจะขนาดใดก็ตาม รวมไปถึงคนทำงาน ผู้สมัครงานและคนที่กำลังอยู่ในวัยเรียน ต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม (Tradition Paradigm) ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ที่ให้โลกของนักเรียนและโลกความเป็นจริงเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไปไกลกว่าการได้รับความรู้แบบง่าย ๆ ไปสู่การเน้นพัฒนาทักษะและทัศนคติ ทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะองค์การ ทัศนคติเชิงบวก ความเคารพตนเอง นวัตกรรม ความสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสาร และค่านิยมทางเทคโนโลยี ความเชื่อมั่นตนเอง ความยืดหยุ่น การจงใจตนเอง และความตระหนักในสภาพแวดล้อม

จึงสรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น ต้องการการปรับเปลี่ยนที่ครอบคลุมทั้งในระดับกลยุทธ์ การดำเนินงาน การพัฒนาบุคลากร การใช้เทคโนโลยี การจัดการทรัพยากร และการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ความสำเร็จของการปรับตัวสู่ยุคดิจิทัลจะขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารในการบูรณาการ องค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดคือการเปลี่ยนเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเน้นการถ่ายทอดความรู้ไปสู่การพัฒนาทักษะและทัศนคติที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในยุคดิจิทัล ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในระบบการศึกษา ตั้งแต่ผู้บริหาร ครู บุคลากร ไปจนถึงนักเรียนและชุมชน การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้นจึงไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ แต่เป็น

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการคิด การทำงาน และการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมยุคใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่หยุดนิ่ง

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น เป็นความท้าทายของการบริหารการศึกษาให้มีการปรับเปลี่ยนที่ครอบคลุมในหลายด้าน จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร และผลงานวิจัย ของ ญัฐวุฒิ มนัสตรง, และ คณะ (2566) ทินกร เผ่ากัณทะ และ กัลยารัตน์ เมธีวีรวงศ์ (2565) สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, ศิริินทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะปาละ (2563) ได้สังเคราะห์แล้วจึงเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น ทั้งหมด 6 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านกลยุทธ์ วางแผนดิจิทัลให้ชัดเจน เชื่อมโยงเป้าหมายและโอกาสในการพัฒนา 2) ด้านการดำเนินงาน ปรับระบบทำงานให้อัตโนมัติ และเชื่อมโยงจริงกับโลกดิจิทัล 3) ด้านการพัฒนาบุคลากร พัฒนาให้มีทักษะเทคโนโลยี และสร้างสรรค์นวัตกรรม 4) ด้านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการบริหารและการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ 5) ด้านการจัดการทรัพยากร บริหารจัดการอย่างโปร่งใส คล่องตัว เข้าถึงข้อมูลได้ทันสมัยและแม่นยำ และ 6) ด้านการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ส่งเสริมการเปิดรับการเปลี่ยนแปลง โปร่งใส และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรพ์ชั้น

สังเคราะห์โดย : ผู้เขียน

ความสำเร็จของการปรับตัวขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารในการบูรณาการองค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดคือการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการเน้นการถ่ายทอดความรู้ไปสู่การพัฒนาทักษะและทัศนคติที่จำเป็นสำหรับกาดำรงชีวิตในยุคดิจิทัล ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในระบบการศึกษา ตั้งแต่ผู้บริหาร ครู บุคลากร ไปจนถึงนักเรียนและชุมชน การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัลดิสรัปชันจึงไม่ใช่เพียงการนำเทคโนโลยีมาใช้ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการคิด การทำงาน และการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมยุคใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่หยุดนิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ. (2561). PDCA Cycle/วงจรการควบคุมคุณภาพหรือ วงจรเดมมิง (Deming Cycle). สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/65Ldx>
- ขวัญพิชชา มีแก้ว. (2562). การบริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของสถานศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/CWgW>
- ฐานิสรา กาบบัวศรี. (2562). เทคนิคและกระบวนการ POSDCoRB. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/4oanbg>
- ณัฐภูมิ มนัสตรง, ภาณุพงศ์ เยี่ยมยงวรรณ, กาญจนา บุญส่ง และ เสนาะ กลิ่นงาม. (2566). การปรับเปลี่ยนองค์การทางการศึกษาสู่ยุคดิจิทัลดิสรัปชัน. วารสารพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.at/H9hk9>
- ทินกร เผ่ากันทะ และ กัลยารัตน์ เมธีวีรวงศ์. (2565). แนวทางการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/5F38W>
- ปฎิญา ธรรมเมือง. (ม.ป.ป.). แนวความคิดทางการบริหารของฮาร์โรลด์ ดี คูนท์ (Harold D. Koontz). สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/GdsxjC>
- ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ และ วิบูลย์ ไทวณะบุตร. (2542). หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ภูมิพัฒน์ วนพิพัฒน์ และ กอบสุข คงมนัส (2565). Digital Disruption กับการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้สำหรับโลกยุคใหม่. สาขาวิชาเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา: มหาวิทยาลัยนเรศวร. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://shorturl.at/ujw0F>

- มกรพัล พันธ์สวัสดิ์ และชัยวุฒิ จันมา. (2560). การพัฒนาการบริหารตามกระบวนการบริหารและทักษะการบริหารของผู้บริหารระดับต้นในธุรกิจประเภทอุตสาหกรรมในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/WbusBl>
- วิโรจน์ สารรัตน์, พระครูสุธีจริยวัฒน์, พระครูธรรมภาณิสมย์, พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, วิฑูล ทาชา, เอกชาติรี สุขเสน. (2567). ทักษะเชิงวิชาการและสิ่งท้าทายต่อการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร. วิทยาเขตอีสานปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2567). สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/YYfz0Z\>
- ศรัญญา น้อยพิมาย. (2560). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาปทุมธานี เขต 2. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/UTY42f>
- สุจินตนา ตรงประสิทธิ์. (2560). การบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดปัตตานี. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/KazL0b>
- สุดารัตน์ พิมลรัตนกานต์. (ม.ป.ป.). องค์การและการจัดการสมัยใหม่. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/JaPPvR>
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, ศิริณทิพย์ กุลจิตรตรี และ โกวิท จันทะपालะ (2563). The Guidelines for Educational Administration in the Digital Distribution Era. วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/kxOzx5>
- อภิเกียรติ เตชะจารุพันธ์. (2561). DIGITAL DISRUPTION คืออะไร เกี่ยวข้องอย่างไรกับการทางธุรกิจ. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://urlqr.me/q72F4s>
- Cariber C. (2021). Digital Disruption คืออะไร? เราควรปรับตัวอย่างไร?. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2567, จาก <https://1th.me/ctJNZ>
- Prajakta Varlikar. (2024). Understanding the Scope of Educational Administration. Retrieved October 10, 2024 from <https://urlqr.me/visLgM>

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล

Educational administration in the digital age

ชนกสุดา พานหล้า^{1*}

Chanoksuda Panlah^{1*}

^{1*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: chanoksudapai@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นการบริหารที่อยู่ในโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัย มีความก้าวหน้าอย่างมาก ในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างรวดเร็ว การเตรียมพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การใช้ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญในโลกปัจจุบัน ดังนั้นการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องมีลักษณะคือ 1) มีการกำหนดแนวทางหรือกลยุทธ์ในการจัดการเพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จ 2) มีบทบาทในการขับเคลื่อนองค์กร 3) มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 4) ผู้บริหารจำเป็นต้องมีทักษะในศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะการใช้ดิจิทัลและเทคโนโลยี ทักษะการคิดวิเคราะห์ และทักษะการใช้ชีวิต เพื่อนำมาใช้ในการบริหารให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ 5) ต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงานเพื่อให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพอย่างเป็นระบบในศตวรรษที่ 21 นี้

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

Educational administration in the 21st century is an administration that is in the world of modern technology and innovation. There is an advance in information technology, resulting in rapid changes in life. Preparations for learning and living in in the 21st century are important now. Therefore, the educational administration paradigm must be adjusted to accord in this era. Administrator is an important role in the administration to drive education forward. In this academic article, important issues are presented: 1) the 21st century, 2) educational

administration, and 3) educational administration in the 21st century as guidelines for educational administration to achieve the destination.

Keywords: Educational administration, 21st century

บทนำ

สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้เกิดโลกแห่งเทคโนโลยีและนวัตกรรมเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลต่อการบริหารการจัดการองค์กรของผู้บริหารการศึกษาทำให้คุณลักษณะของผู้บริหารต้องปรับเปลี่ยนจากเดิมที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาระบบการศึกษาภายในประเทศซึ่งต้องแสวงหาวิธีการ ทักษะ ศักยภาพและความสามารถในการนำพาองค์กรทางด้านการศึกษาไปสู่โลกใหม่ที่เรียกว่าโลกแห่งการเปลี่ยนหรือโลกศตวรรษใหม่ ผู้บริหารอาจจะต้องมีการพัฒนาตนเองในทักษะที่หลากหลายและยืดหยุ่น สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้ เนื่องจากการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องมีความสร้างสรรค์ สื่อสารได้ดี เป็นนักวิเคราะห์ มีวิสัยทัศน์ในการร่วมมือ สร้างผลงานบวก สร้างความเชื่อมั่น มุ่งมั่นและพากเพียร รักในการเรียนรู้ตลอดเวลา โดยการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องให้ความสำคัญ กับการปรับตัว การคิดเป็นระบบ ใช้เทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ มีความคิดสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหาเก่ง และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ศศิธรดา แพงไทย (2559 อ้างใน พิกุล นามสูง, 2565, น.31) กล่าวว่าเมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลงตามคือการศึกษา ซึ่งต้องอาศัยการบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ผู้บริหารเป็นกลไกสำคัญในการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพสูงสุดซึ่งส่งผลต่อผลลัพธ์ทางการศึกษาตามศตวรรษที่ 21 ที่ต้องขับเคลื่อนการศึกษาเพื่อต่อยอดในการพัฒนาสังคมให้มีความก้าวหน้าขึ้น

สรุปเนื่องจากโลกมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาทำให้การบริหารการศึกษาจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่น และสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ ซึ่งการบริหารจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ต้องอาศัยการบริหารที่เน้นการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ มีนวัตกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาการบริหารการศึกษาที่ก้าวหน้า มีทักษะและเทคนิคที่หลากหลายและสิ่งที่สำคัญคือคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารการศึกษา

ศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

พัทธรินทร์ โลหา (2562) กล่าวว่า ศตวรรษที่ 21 เริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 หรือเรียกว่า ยุค 2001 คือเรียกตามปีเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่ก้าวเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ทันสมัย สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้มากขึ้น ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจะนำมาสู่สิ่งแปลกใหม่และบางสิ่งบางอย่างต้องล้มสลายไปอย่างรวดเร็วเช่นกันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกมีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการองค์กรของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างมากทำให้คุณลักษณะของผู้บริหารต้องปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาระบบการศึกษาภายในประเทศซึ่งต้องแสวงหาวิธีการ ทักษะ ศักยภาพและความสามารถในการนำพาองค์กรทางด้านการศึกษาไปสู่โลกใหม่ที่เรียกว่า โลกแห่งการเปลี่ยนหรือโลกศตวรรษใหม่ ผู้บริหารอาจจะต้องมีการพัฒนาตนเองในหลาย ๆ ด้านที่สามารถตอบโต้ภัยความคาดหวังของสังคมได้มากยิ่งขึ้นและเพิ่มการตอบสนองต่อสังคมได้หลากหลายให้มากที่สุด เพราะการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความจำเป็นอย่างมากต่อนักบริหารการศึกษามีคุณลักษณะเป็นนักสร้างสรรค์เป็นนักการสื่อสาร เป็นนักคิดวิเคราะห์การสร้างชุมชน การมีวิสัยทัศน์การสร้างความร่วมมือ และการติดต่อ การสร้างพลังเชิงบวก การสร้างความเชื่อมั่น ความมุ่งมั่นและความพากเพียร ความเต็มใจที่จะเรียนรู้ต้องเป็นนักประกอบการคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม นักริเริ่มงานดีความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจ การเตรียมตัวและเป็นตัวแบบที่ดี ในการจัดการศึกษาในสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ควรหันมาให้ความสำคัญ เช่น การปรับตัว การคิดเป็นระบบ การใช้เทคโนโลยี การสร้างสรรค์ การแก้ไขปัญหา และการทำงานร่วมกับคนอื่น ซึ่งเป็นทักษะที่นำไปใช้ได้ สถานการณ์ที่แตกต่างกันตามแนวโน้มปัจจุบันที่คนรุ่นใหม่จะเปลี่ยนงานข้ามสาขาวิชาชีพที่หลากหลาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถในการนำทักษะที่มีไปปรับใช้ในสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ และสามารถพัฒนาทักษะที่พวกเขาต้องการให้เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ทั้งนี้ การประเมินผลควรจะเป็นการวัดสมรรถนะและความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ของนักเรียน และควรเป็นส่วนหนึ่งของโครงการหรือกิจกรรมในชั้นเรียนที่เกิดขึ้นตลอดปีการศึกษา

วิชญะ น้อยมาลา (2564) ศตวรรษที่ 21 เป็นโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักรและหุ่นยนต์ ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงานคน เพราะฉะนั้นเราควรมีทักษะบางอย่างที่เครื่องจักรหรือหุ่นยนต์ทำแทนไม่ได้ เช่น ทักษะการคิดแบบผู้เชี่ยวชาญและการสื่อสารที่ซับซ้อน ซึ่งจะมีโอกาสมากกว่าคนอื่น เพราะทักษะขั้นสูงเหล่านี้เครื่องจักรไม่สามารถทำแทนได้เรากำลังเผชิญกับปัญหาระดับโลก เช่น วิกฤต

การเงินโลก ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บ เราจะต้องเตรียมพร้อมเพื่อให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและปัญหาระดับโลกเหล่านี้

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โลก (n.d.) ในยุคศตวรรษที่ 21 นั้น ถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ อันหมายถึงยุคแห่งการสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งเป็นผลจากการนำเครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัลมาใช้ร่วมกับการพัฒนานวัตกรรมและวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เราสามารถทำสิ่งต่างๆ ได้รวดเร็วมากขึ้นภายในเวลาไม่กี่นาทีผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น การทำธุรกรรมทางการเงิน การติดต่อประสานงานการประชุมทางไกล หรือการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์ ซึ่งจากการเติบโตนี้ จะเห็นได้ว่าทักษะทางเทคโนโลยีนั้นถือเป็นทักษะหนึ่งของคนในยุคนี้จะต้องมี และรวมไปถึงทักษะสำคัญที่ใช้ในการสื่อสาร เช่น ภาษา ก็นับเป็นอีกทักษะหนึ่งที่มีความสำคัญ

นอกจากนี้ด้วยวิทยาการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศที่ก้าวหน้า จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่างๆ เป็นไปด้วยความง่ายดายมากขึ้นในทุกมิติ ซึ่งสิ่งนี้มีทั้งข้อดีและผลกระทบ จึงจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันในด้านไอทีและทักษะในการเลือกเฟ้นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ครูไทยในยุคศตวรรษที่ 21 จะต้องกลับมาดูการศึกษาโดยรวมของเราได้ปฏิรูปการศึกษาที่เน้นทักษะ เพื่อนำไปสู่การมีผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่มีคุณภาพ จะต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมการเรียนรู้ของเด็กไทยให้รู้จักการสร้างสรรค์ ร่วมกันวางแผน รู้จักแยกแยะ รู้จักประยุกต์ วิจัยค้นคว้า สร้างผลงาน วางแผนและการประมวลผลเป็นซึ่งตัวแปรที่สำคัญในเรื่องนี้ก็คือครู ซึ่งคุณลักษณะสำคัญ 7 ประการ ของครูใน ศตวรรษที่ 21 โดยที่ ดร.ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้ให้กล่าวไว้ มีดังนี้

1. สร้างและบูรณาการความรู้ได้ ครูจะต้องสามารถบูรณาการความรู้ที่มี มาใช้ในการสร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้ใหม่
2. มีความคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์ ครูจะต้องสอนให้เด็กมีทักษะกระบวนการคิด โดยสามารถคิดวิเคราะห์ในเรื่องต่างๆ และมีความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์
3. มีวิสัยทัศน์และตถกสิททางความคิดเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เรียน ครูจะต้องเป็นคนมีวิสัยทัศน์ เน้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้ โดยการส่งเสริมการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้เด็กตถกสิททางความคิดได้ด้วยตัวเอง และมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน
4. ครูต้องรู้และเข้าใจเทคโนโลยีใหม่ มีทักษะใหม่ๆ พร้อมทั้งชี้แนะข้อดีข้อเสียให้ผู้เรียนได้ ครูจะต้องสามารถใช้เทคโนโลยีส่งเสริมการศึกษาได้หลากหลาย และสามารถชี้ให้เด็กเห็นถึงข้อดีข้อเสีย และการใช้เทคโนโลยีต่างๆ อย่างเหมาะสม
5. มีทักษะการสอนเด็กให้เติบโตเต็มศักยภาพและสร้างผลงานใหม่ๆ ครูจะต้องส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กตามวัยและให้เด็กพัฒนาอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของเด็กและเน้นให้เด็กเปลี่ยนจากเป็นผู้รับ กลายเป็นผู้พัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งใหม่

6. ต้องเข้มแข็งในจรรยาบรรณ คุณธรรม จริยธรรม และชักชวนให้คนอื่น ๆ ทำเพื่อสังคม ครูจะต้องยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ รักษาคุณธรรมจริยธรรมและเป็นบุคคลหนึ่งในสังคมที่ช่วยให้สมาชิกในสังคมนั้นๆ มีแนวทางในการปฏิบัติตนเองและสังคมที่เหมาะสม

7. มีบทบาทนำด้านการสอนและวิชาชีพ พัฒนาคุณภาพของโรงเรียนและในวิชาชีพพร้อมกับผู้บริหารมากขึ้น ครูจะต้องมีบทบาทต่อการส่งเสริม พัฒนา และประเมินผลการเรียนรู้และวิชาชีพในโรงเรียนร่วมกับบุคลากร ผู้บริหารและชุมชน

จากคุณลักษณะทั้ง 7 ข้อที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ลักษณะของครูในยุคศตวรรษที่ 21 นั้น เรื่องของการใช้เทคโนโลยีและการสร้างให้ผู้เรียนเป็นนักคิดและนักพัฒนา ถือเป็นหัวใจหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งเป็นไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ครูจะเป็นผู้สอนอย่างเดียวเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้ จะต้องให้เด็กเรียนรู้ด้วยตนเองด้วย โดยที่ครูออกแบบการเรียนรู้ เป็นผู้แนะนำ และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้กับเด็ก ทั้งนี้เพื่อให้เด็กสามารถสร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้ได้ด้วยตัวเอง ซึ่งการสร้างสรรค์ด้วยตัวเองนี้คือแนวทางสำคัญแห่งศตวรรษที่ 21 ที่มันถึงเวลาแล้วที่เราต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับการศึกษาไทยเป็นอย่างยิ่ง

สรุปศตวรรษที่ 21 คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัย ซึ่งส่งผลกระทบต่อการบริหารการศึกษาเพื่อให้เท่าทันโลกสมัยใหม่ โดยมีการเน้นการเรียนรู้ที่ผ่านการใช้เทคโนโลยี สามารถเรียนได้ทุกที่ ทุกเวลา ตามความต้องการได้ สามารถสร้างนวัตกรรมที่เพิ่มการตอบสนองต่อการใช้ชีวิตได้มากขึ้น

องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

พัทธรินทร์ โลหา (2562) กล่าวว่า ศตวรรษที่ 21 (21 st century) คือ ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม (Innovation) ต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นยุคที่ Digital Technology มีบทบาทและเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต โดยที่ MindSpring Academy (2022) กล่าวถึง BANI world คือ สิ่งที่เคยผันผวนมาก ๆ ไม่มีความน่าเชื่อถือ คนเราไม่รู้สึถึง ความไม่แน่นอนอีกต่อไป แต่เพิ่มระดับเป็นความวิตกกังวล นอกจากนี้ยังกล่าวถึง VUCA world คือ สภาวะความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน ยุ่งเหยิง และ ความคลุมเครือ เป็นสถานการณ์ของโลกที่นักวิทยาศาสตร์ และผู้นำโลกไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับโลกในอนาคตได้ ระบบต่าง ๆ ไม่ได้ซับซ้อนอีกต่อไป แต่มันกลายเป็นความไม่เป็นเส้นตรง สิ่งที่เคยคลุมเครือ กลายเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถเข้าใจได้ ขณะที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิริน (2024) กล่าวถึง Post – modernization คือ สภาพ หรือลักษณะของวิถีชีวิตในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นแนวคิดทางการเมือง ปรัชญา วัฒนธรรม สังคม ดนตรี และอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีมุมมองที่ต่างออกไปจากมุมมองทางความคิดแบบเดิม ๆ ของโลก มีความทันสมัย โลกไร้พรมแดน ซึ่งกิตติพงษ์ จันทุม (2024) ให้ความเห็นเกี่ยวกับ Digital world คือ โลกที่มีเทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตเป็น

ส่วนสำคัญของการดำเนินชีวิตประจำวัน คนทุกคนต้องการมีทักษะและความรู้ในการใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถปรับตัวและประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของตลาดแต่ละรูปแบบ Patrick Blessiger, Abhilasha Singh, Lukman Raimi and Sweta Patnaik (2023) ให้ความหมายของ Post – digital world ว่า เป็นการก้าวข้ามความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีในฐานะอุปกรณ์ เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่างๆ และเป็นโลกที่เทคโนโลยีดิจิทัลแทรกซึมอยู่ในทุกแง่มุมของชีวิตมนุษย์จนเราแทบไม่สังเกตเห็นด้วยซ้ำว่าเทคโนโลยีมีอยู่จริง เป็นสิ่งที่ต้องจัดการเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติ แทนที่มนุษยชาติจะให้บริการ

ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส (2564) กล่าวว่า Digital Disruption คือ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล รูปแบบธุรกิจที่เกิดขึ้นใหม่ แพลตฟอร์ม และนวัตกรรมต่างๆ ที่อิงเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งส่งผลกระทบหลายภาคส่วน ทำให้ธุรกิจเดิมต้องเปลี่ยนแปลงตามให้ทันเทคโนโลยี ไม่อย่างนั้นก็อาจจะต้องเลิกกิจการได้ สถาบันอนาคตไทยศึกษา (2564) กล่าวว่า Society 5.0 คือ แนวคิดของสังคมที่นำเทคโนโลยีดิจิทัลขั้นสูง เช่น AI, IoT, และบิ๊กดาต้า มาใช้เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้คน สร้างความยั่งยืน และส่งเสริมความเท่าเทียมโดยการรวมโลกจริงและโลกดิจิทัลเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน สังคมนี้มุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาอย่างครบวงจรทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ขณะที่ณัฐชญาณ์ รัตนสถาพรพงศ์, ทวนทอง เขาวงกตพิงศ์ และ สุภาพร พงศ์ภิญโญโอภาสม (2565) กล่าวถึง Disruption world ว่าเป็นสมัยที่นวัตกรรมและเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนในสังคม การทำงาน การศึกษา การทำธุรกิจ นอกจากนี้ พันธ์ จันทรศรีทอง (2565) กล่าวว่า New Normal ชีวิตวิถีใหม่ เป็นแนวทางที่ภาคส่วนต่างๆ ในสังคมจะต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตจากที่เคยออกจากบ้านเพื่อไปทำงาน ก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตแบบใหม่ มีการใช้บริการต่าง ๆ ผ่านระบบออนไลน์มากขึ้น มีแพลตฟอร์มบริการดิจิทัล (Digital Service Platform) บนระบบออนไลน์เกิดขึ้นมากมาย และยังคงกล่าวถึง Next Normal ชีวิตวิถีถัดไป คือ การใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ของประชาชนทุกเพศทุกวัย เปิดรับเทคโนโลยีและบริการดิจิทัลใหม่ๆ รวมถึงแพลตฟอร์มออนไลน์ ที่ตอบโจทย์เรื่องความสะดวกสบาย โดยมุ่งเน้นเรื่องความปลอดภัยด้านสุขอนามัย และผลกระทบกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และแพทย์หญิงวรรณิธร เรสลิ. (n.d.). กล่าวว่า Post – COVID – 19 คือ ผลกระทบระยะยาวของการติดเชื้อโควิด-19 แม้จะหายจากโรคโควิดแล้ว โดยอาการดังกล่าวสามารถเกิดได้ทั่วร่างกาย ซึ่งทำให้ผู้ป่วยบางรายยังรู้สึกไม่แข็งแรง และยังไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตประจำวันได้เหมือนที่ผ่านมา จำเป็นต้องทำงาน หรือเรียนที่บ้าน เพื่อทำการรักษาตนเอง อาจจะมีการนำเอาเทคโนโลยีมาช่วยการทำงาน เพื่อไม่ให้กระทบต่อการทำงานและการดูแลตนเองในเวลาเดียวกัน

สรุปลักษณะของศตวรรษที่ 21 เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 โดยเริ่มจากความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีการนำดิจิทัลเข้ามามีบทบาทอย่างมาก เป็นโลกไร้พรมแดน โดยการก้าวเข้าสู่ยุค VUCA world ซึ่งมีความผันผวน ไม่แน่นอน เกิดการคุกคามในรูปแบบต่างๆ และก้าวเข้าสู่ BANI world

เป็นโลกที่ต้องมีการพัฒนาศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีมีความซับซ้อนและเปราะบาง ซึ่งการนำเทคโนโลยีมาใช้จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงใหม่ ที่อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากในช่วงหลังโรคระบาดครั้งใหญ่ (New normal) มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้เพื่อให้เกิด ความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตมากขึ้น ทั้งการทำงาน ธุรกิจ รวมทั้งการศึกษา ทั้งนี้ในยุคNext normal จะมีการระงับในส่วนของคุณภาพและรักษาสິงแวดล้อมมากขึ้นซึ่งเป็นการก้าวเข้าสู่สภาวะวิถีชีวิตใหม่ที่สมบูรณ์

การบริหารการศึกษา

ความหมายของการบริหารการศึกษา

การบริหารเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนองค์กรให้มุ่งไปตามเป้าหมายตามกำหนดอย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อให้องค์กรก้าวต่อไป โดยมีการกล่าวถึงแนวคิดของการบริหาร ดังนี้

จอมพงษ์ มงคลวนิช (2555, น.23) ให้ความหมายของการบริหารการศึกษา หมายถึง การดำเนินงานกลุ่มบุคคลเพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพ ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเป็นคนดีและสมบูรณ์ ในกลุ่มของเด็ก เยาวชน ประชาชน ให้มีความเจริญงอกงาม

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ชยรัตน (2558,น.322) กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันในการดำเนินงานอย่างมีระบบ มีกฎเกณฑ์ ใช้ทรัพยากรและใช้เทคนิคในการขับเคลื่อนองค์กร ให้บรรลุเป้าหมายที่วางเอาไว้

จิตรจรรยา ทรงวิทยา (2561,น.44) ให้แนวคิดของการบริหารการศึกษาเป็นการดำเนินงานทุกอย่างเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของหลักสูตรที่กำหนดเอาไว้

Vartikar (2024) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาเกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดระเบียบ การกำกับดูแล และการควบคุมสถาบันการศึกษาเพื่อให้แน่ใจว่าสถาบันการศึกษาเหล่านั้นดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยหลักแล้ว การบริหารศึกษามุ่งเน้นที่จะให้การศึกษาที่มีคุณภาพควบคู่ไปกับการจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสมและส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการเติบโตซึ่งครอบคลุมถึงด้านต่างๆ เช่น การพัฒนาหลักสูตร การจัดการบุคลากร กิจกรรมนักศึกษา และความสัมพันธ์กับชุมชน

Badawi (2024) ให้ความหมายของการบริหารการศึกษา คือ การจัดการเชิงกลยุทธ์และการประสานงานสถาบันการศึกษาและทรัพยากรของสถาบันการศึกษาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางวิชาการที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งรวมถึงหน้าที่ต่างๆ มากมาย เช่น การวางแผน การจัดระเบียบ การกำกับดูแลและการประเมินระบบและกระบวนการที่จำเป็นสำหรับการสอนและการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

สรุปการบริหารการศึกษาหมายถึงการดำเนินงาน การจัดการเชิงกลยุทธ์ผ่านการวางแผน การจัดระเบียบ การกำกับดูแล และการควบคุมการศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

สมศักดิ์ คงเที่ยง (2545) กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา คือ การบริหารการศึกษาที่มีผลต่อผู้เรียนในทางที่ดีขึ้นและมีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ทำให้การศึกษามีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้มากขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

อชิรญาณ คชาบาล (2560, น.10) ให้ความสำคัญของการบริหารการศึกษาว่าเป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางด้านการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยมีบุคคลเป็นผู้ขับเคลื่อนอย่างชัดเจน มีรอบการทำงานที่ไม่ซับซ้อน วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาได้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ขยรัตน์ (2558,น.324) กล่าวว่า การศึกษาจะสำเร็จได้ต้องอาศัยการบริหารการศึกษาโดยมีผู้บริหารเป็นผู้รับผิดชอบในการขับเคลื่อนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิภาพตามสภาพการณ์

ณิรดา เวชญาลักษณ์ (2560, น.7) กล่าวว่า การบริหารการศึกษามีความสำคัญในการจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในการจัดการศึกษา โดยมีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และวิธีดำเนินการ มีทรัพยากร และมีการประเมินการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ ซึ่งเป็นภารกิจหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องกำหนดแบบแผนและเทคนิคต่าง ๆ มาใช้เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันดำเนินการเพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและมีคุณภาพ

Johnson (2018) กล่าวว่า Erich and Garcia ได้ให้ความสำคัญของการบริหารการศึกษว่าองค์กรจะสามารถพัฒนาได้ ต้องอาศัยผู้บริหารที่จะต้องสามารถจัดการองค์กรของตนเองได้โดยมีความรู้สร้างพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนา มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ สามารถสร้างคุณภาพต่อองค์กรได้

สรุปการบริหารการศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เนื่องจากการบริหารจัดการการศึกษาให้เป็นไปตามเป้าหมายโดยที่ต่ออาศัยผู้บริหารในการขับเคลื่อนงาน ซึ่งต้องเป็นการทำงานที่มีระบบ แบบแผนที่ชัดเจน มีขั้นตอนที่ไม่ซับซ้อน กำหนดทิศทางการบริหารที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ประสบความสำเร็จ

ทฤษฎีการบริหาร

ความสำเร็จของการศึกษาหรือความสำเร็จขององค์กร จำเป็นต้องอาศัย หลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีการบริหารเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าและดำเนินไปตามเป้าหมาย การบริหารการศึกษาเป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มการบริการแก่ผู้เรียนโดยเกิดจากความร่วมมือของบุคคลในองค์กรนั้นๆ ต้องทำอย่างมีระบบวิธีการ มีกระบวนการในการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสภาพการณ์ ดังนี้

สุวิญา ชินธนาชูกิจ (2563, น.17-26) กล่าวถึงทฤษฎี แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา ว่าจะต้องประกอบด้วย การตัดสินใจ การวางแผน การนำแผนสู่การปฏิบัติ การจัดองค์กร การจัดคนเข้ามาทำงาน

การอำนวยการ การจัดสรรทรัพยากร การติดต่อสื่อสาร การประสานงาน การควบคุมงาน การประเมินผลงาน และการปรับปรุง ทั้งนี้ต้องมีการกระตุ้นแรงจูงใจในการทำงานเพื่อให้งานดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ยังมีการนำทฤษฎีอื่นที่นำมาใช้ในการบริหารดังนี้

อุดม ชูสิวรรณ (2559, น.15-16) ได้กล่าวถึงหน้าที่ในการบริหารในปัจจุบันตามทฤษฎี การบริหาร POLC ของ Louis A. Allen ประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) เป็นขั้นตอนของการกำหนดเป้าหมาย แผนและยุทธศาสตร์ในการนำไปปฏิบัติเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ

2) การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการกำหนดโครงสร้างกิจกรรม จัดบุคคล และทรัพยากรเพื่อทำให้งานนั้นบรรลุเป้าหมายโดยมีการระบุตำแหน่ง หน้าที่อย่างชัดเจน

3) การนำ (Leading) เป็นขั้นตอนที่ผู้บริหารมีบทบาทในการนิเทศ แนะนำ สร้างแรงจูงใจบุคคลในองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามงานที่ได้รับ

4) การควบคุม (Controlling) เป็นขั้นตอนของการประเมินติดตามผลการดำเนินงาน แก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพื่อให้งานมีความสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพมากขึ้นนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายขององค์กร

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงทฤษฎี POSDCORB ของ Gulick และ Urwick ซึ่งเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงหน้าที่ของผู้บริหารที่ควรจะเป็นในการบริหารการศึกษา คือ

1) การวางแผน (Planning) คือ การกำหนดนโยบายในการทำงาน เป้าหมายองค์กร กำหนดขั้นตอนในการดำเนินงานเพื่อให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์

2) การจัดองค์กร (Organizing) ผู้บริหารต้องตระหนักถึงวัตถุประสงค์ขององค์กร และแบ่งหน่วยงานโครงสร้างการทำงานขององค์กรให้เหมาะสม มีข้อมูลเพื่อการปฏิบัติการอย่างชัดเจน

3) บุคคล (Staffing) เป็นการจัดสรรบุคคลเพื่อการทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถ มีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรจนเป็นเอกลักษณ์ขององค์กรให้สอดคล้องกับองค์กรที่เราต้องการเพื่อให้มีการดำเนินงานได้อย่างราบรื่น

4) การกำกับ (Directing) คือการอำนวยการ สั่งการตามทิศทางที่องค์กรกำหนด มีอำนาจในการตัดสินใจและรับผิดชอบการตัดสินใจของตนเอง

5) การประสานงาน (Coordinating) การประสานงานถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการดำเนินงานของผู้บริหาร รู้จักการติดต่อสื่อสารเพื่อเป็นประโยชน์ต่อองค์กร

6) การรายงาน (Reporting) ผู้บริหารควรรายงานความคืบหน้าขององค์กรให้บุคคลในองค์กรทราบเป็นระยะเพื่อที่จะสามารถช่วยกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาได้ แสดงให้เห็นถึงความโปร่งใสขององค์กร

7) งานประมาณ (Budgeting) เป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งในการบริหาร เนื่องจากการจัดสรรงบประมาณและควบคุมงบประมาณเป็นสิ่งที่จำเป็นในการบริหาร โดยเน้นที่การบริหารอย่างสมดุลเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา

สมานชัย กิจวิจารย์ (2563, น. 57) กล่าวถึงทฤษฎีการบริหารโดยใช้ทฤษฎี POSDC ของ Koontz ว่าเป็นทฤษฎีการบริหารที่ทำให้งานสำเร็จได้ด้วยผู้อื่น ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) คือการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้ประสบผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2) การจัดองค์กร (Organizing) คือ การกำหนดโครงสร้างขององค์กร ความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชา แบ่งหน้าที่และกระจายอำนาจ

3) งานบุคคล (Staffing) คือ การสรรหาบุคคล พัฒนาและแบ่งงานตามความเหมาะสม

4) การอำนวยการ (Directing) คือ การสื่อสาร ติดตามงานเพื่อให้ดำเนินงานไปตามแผนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

5) การกำกับดูแล (Controlling) คือ การควบคุมงานและควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงาน

สุพิน เกษาคุปต์ (2544, อ้างใน สมานชัย กิจวิจารย์, 2563, น. 58) กล่าวถึงหน้าที่ของผู้บริหาร 5 ข้อตามทฤษฎี POCCE ตามแนวคิดของ Henri Fayol โดยมี 5 ประการคือ

1) การวางแผน (Planning) คือ การวางแผนสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต

2) การจัดองค์กร (Organizing) คือการจัดโครงสร้างองค์กรของสายงานต่างๆ

3) การบังคับบัญชา (Commanding) คือการดูแลสั่งการ การให้งานที่ถูกต้อง

4) การประสานงาน (Coordinating) คือการประสานงาน การสื่อสารกับบุคคล หรือหน่วยงานอื่น

5) การควบคุม (Controlling) คือการควบคุมการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพตามที่กำหนด

ศิริอร ชันธหัตถ์ (2541, น.53 อ้างใน วิชัย โนนทิง, 2550, น. 11) กล่าวถึงกระบวนการในการบริหารงาน POSDCIR ตามแนวคิดของ Ernest Dale (1968) คือ

1) การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดนโยบาย เป้าหมายและกลยุทธ์ขององค์กร

2) การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการจัดโครงสร้างของงานในองค์กร

3) การบริหารงานบุคคล (Staffing) เป็นการจัดหาบุคคลเข้าทำงานในหน่วยงานหรือตำแหน่งขององค์กรอย่างเหมาะสมกับความสามาร

4) การอำนวยการ (Directing) เป็นการสั่งการให้บุคคลในองค์กรดำเนินงานตามแผนงาน

5) การควบคุม (Controlling) เป็นการกำกับ ดูแลและติดตามผลของการทำงานของบุคคลในองค์กร

6) การนำนวัตกรรมมาใช้ (Innovation) เป็นการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการทำงานให้ทันสมัย

7) การเป็นตัวแทนขององค์กร (Representation) เป็นการสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรมีความก้าวหน้ามากขึ้น

นอกจากนี้ สุขสันต์ สุขสงคราม (2564) ได้ให้ความหมายของการบริหารงานตามวงจร Deming Cycle ;PDCA (2004) ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

Plan เป็นการหาสาเหตุของปัญหา และวางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือทดสอบเพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้น

Do เป็นการปฏิบัติตามแผนหรือทดลองปฏิบัติ

Check เป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติหรือมีสิ่งใดที่ทำผิดพลาด

Act เป็นการทำสิ่งที่ควรแก้ไขหรือเพิ่มเติมจากการตรวจสอบนำไปปฏิบัติ หากผลการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผนให้ทำซ้ำวงจรโดยใช้การเรียนรู้จากการกระทำในวงจรที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว

สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาที่จะประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องอาศัยกระบวนการ วิธีการที่เหมาะสมกับองค์กรแต่บทบาทที่สำคัญคือผู้บริหารที่ต้องบริหารโดยที่ต้องมีการวางแผน กำหนดเป้าหมายรวมถึงแนวทางดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ขององค์กร การจัดการโครงสร้างองค์กร การเลือกบุคคลในการทำงานตามความเหมาะสมกับงานและความสามารถ มีการควบคุมการดำเนินงาน ผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ มีการสื่อสารที่ดี มีการอำนวยการสร้างแรงบันดาลใจ ให้คำแนะนำองค์กรได้มีการควบคุมในส่วนของงบประมาณซึ่งเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานขององค์กร มีการประเมินผล รายงานผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญคือการใช้นวัตกรรมทันสมัยที่สามารถช่วยให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและคุณภาพที่ดีมากขึ้นตามเป้าหมายขององค์กร

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

สร้อยสุตา ศุภมาตย์ และทับทิมทอง กอบัวแก้ว (2566) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารที่ต้องการที่จะประสบความสำเร็จในงานที่มีคุณภาพจะต้องมีคุณลักษณะดังนี้

- 1) มีทักษะการสื่อสารที่ดี เข้าใจง่ายและมีความชัดเจน
- 2) มีทักษะความคิดสร้างสรรค์และความคิดรวบยอด สามารถวิเคราะห์ปัญหา ตีความและคิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้
- 3) มีทักษะในการใช้เทคโนโลยี สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานได้
- 4) มีทักษะมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและใช้กระบวนการทำงานแบบประชาธิปไตย

อมรรัตน์ เตชะนอกและคณะ (2563) กล่าวว่า การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งสถานศึกษาจะต้องพัฒนาการเรียนทั้งในด้านความรู้สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยีจึงเป็นภาระที่สำคัญของผู้บริหารที่จะต้องรับผิดชอบจัดการศึกษาให้ประสิทธิภาพ ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง พัฒนาตนเองคิดหายุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการใหม่ๆ ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้มีความสำคัญกับความสัมพันธ์ของผู้ปฏิบัติงานในองค์กร และนอกองค์กรให้ความสนใจต่อวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งผลลัพธ์ใส่ใจในเรื่องของศาสตร์ทางการสอนที่เหมาะสม และต้องเข้ามารับมือบทบาทใน

การเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของครูปรับเปลี่ยนเนื้อหาตามหลักสูตรควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะใหม่ๆให้กับครูผู้สอน ส่งเสริมให้มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาให้สูงขึ้นรวมทั้งปรับบทบาทในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและมีทักษะทัดเทียมเป็นที่ยอมรับของชาติอื่นและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข (สมหมาย อ่ำดอนกลอย, 2556)

สุริยาพร นพพรเศรษฐกุล. (2561) กล่าวว่า การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ โดยรวมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยจะอ้างอิงรูปแบบ (Model) ที่พัฒนามาจากเครือข่ายองค์กรเพื่อทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st century skills) ที่มีชื่อย่อว่า เครือข่าย P21 ซึ่งได้พัฒนารอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ ในศตวรรษที่ 21 โดยผสมผสานองค์ความรู้ทักษะเฉพาะด้าน ความชำนาญการและความรู้เท่าทัน ด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความสำเร็จของผู้เรียนทั้งด้านการงานและการดำเนินชีวิต

เครือจิตร สีหา. (2562) กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียน ด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีดังนี้

1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก
2. ผู้บริหารเป็นผู้นำในกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในสถานศึกษา เช่นการเสวนาระดมความคิดเห็น การสัมมนาต่าง ๆ
3. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาแห่งอนาคตที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ให้ได้มาตรฐานต่อไป
4. ได้รูปแบบนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาแห่งอนาคตที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

สรุปรูปแบบการบริหารการศึกษาเป็นการจัดการศึกษาเพื่อทักษะสำหรับการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 โดยการบริหารจะต้องพัฒนาการเรียนทั้งในด้านความรู้สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 โดยผู้บริหารเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ผู้บริหารควรมีทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะความเข้าใจและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล มีทักษะคิดวิเคราะห์ และทักษะแห่งชีวิต ผู้บริหารมีส่วนสำคัญในการบริหารการศึกษาเพื่อให้การศึกษาดำเนินการอย่างต่อเนื่องและพัฒนามากขึ้น โดยมีระบบการดำเนินงาน

คือ มีการวางแผน กำหนดเป้าหมายรวมถึงแนวทางดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ขององค์กร การจัดการโครงสร้างองค์กร การเลือกบุคคลในการทำงานตามความเหมาะสมกับงานและความสามารถ มีการควบคุมการดำเนินงาน ผลการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ มีการสื่อสารที่ดี มีการอำนวยความสะดวก บันดาลใจ ให้คำแนะนำองค์กรได้ มีการควบคุมในส่วนของบริษัทซึ่งเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน การปฏิบัติงานขององค์กร มีการประเมินผล รายงานผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญคือการใช้นวัตกรรมทันสมัย รวมถึงการนำเทคโนโลยีทันสมัยและมีประโยชน์ที่สามารถช่วยให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและคุณภาพที่ดีมากขึ้นตามเป้าหมายขององค์กร

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงมีการใช้เทคโนโลยีมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้นรวมถึงด้านการศึกษาด้วย ซึ่งแนวทางการบริหารคือ 1) มีการกำหนดแนวทางหรือกลยุทธ์ในการจัดการเพื่อให้องค์กรประสบความสำเร็จ 2) มีบทบาทในการขับเคลื่อนองค์กร 3) มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 4) ผู้บริหารจำเป็นต้องมีทักษะ ในศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะการใช้ดิจิทัลและเทคโนโลยี ทักษะการคิดวิเคราะห์ และทักษะการใช้ชีวิต เพื่อนำมาใช้ในการบริหารให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และ 5) ต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงานเพื่อให้การบริหารการศึกษามีประสิทธิภาพอย่างเป็นระบบในศตวรรษที่ 21 นี้ โดยสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ดังนี้

แผนภาพที่ 1 สรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่เรื่อง การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

แผนภาพโดย ผู้เขียน

เอกสารอ้างอิง

- MindSpring Academy. (2022). โลกที่เปลี่ยนผัน หมดยุค VUCA World เข้าสู่ยุค BANI World โลกแห่ง ความเปราะบางและคาดเดาและเต็มไปด้วยความวิตกกังวล. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/HYsjg>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) . (2024). Postmodernism. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/cirOY>
- จิราเจต วิเศษดอนหวาย. (2566). ลาก่อน VUCA มาแล้ว BANI : ชวน ผอ. ปรับตัวและโรงเรียนให้ทันการเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/HYsjg>
- กิตติวงษ์ จันทุม. (2024). วิถีไทยสู่โลกดิจิทัล คือ การเรียนรู้ใหม่ในโลกที่เต็มไปด้วยข้อมูลมหาศาล. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/apptj>
- ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส.(2564). Digital Disruption กกับการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้สำหรับโลกยุคใหม่'. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/p760W>
- สถาบันอนาคตไทยศึกษา.(2564). Society 5.0: สังคมญี่ปุ่นแห่งอนาคต. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/IKSIL>
- ณัฐชญาณ รัตนสถาพรพงศ์, ทวนทอง เขาวงกิตพงศ์ และ สุภาพร พงศ์ภิญโญโอภาสม. (2565). การบริหารการจัดการเรียนรู้ในยุค Digital Disruption.ค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.asia/wXiW>
- พัทธรินทร์ โลหา. (2562). ศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://www.gotoknow.org/posts/659944>
- วิษณุ น้อยมาลา. (2564). ทักษะจำเป็นของการทำงานในศตวรรษที่ 21.สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/CQJHV>
- คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (n.d.). บทบาทของครูผู้สอน ในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/liW5y>
- พนัส จันทรศรีทอง.(2565). ชีวิตวิถีถัดไปกับการศึกษา The Next Normal and Education. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/DYe2x>
- แพทย์หญิงวรรณตรี เรสลิ. (n.d.). ทำความรู้จักกับ Post Covid อาการที่คนเคยติดเชื้อโควิด-19 ต้องรู้!. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2567. จาก <https://shorturl.at/inT5C>
- จอมพงษ์ มงคลวนิช. (2555, น.23). การบริหารองค์การและบุคลากรทางการศึกษา: ความหมายของการบริหารการศึกษา. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมศักดิ์ คงเที่ยง. (2545). หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เครือจิตร สีหา. (2562). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนด้านการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/os6SN>
- สุริยาพร นพกรเศรษฐกุล. (2561). ทักษะการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดระยอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 18. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/Y83Vx>
- อมรรัตน์ เตชะนอก, รัชณี จรุงศิริวัฒน์, & พระฮอนด้า วาทสโท. (2563). การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/5NFKL>
- สุทธีวรรณ ตันติรจนาวงศ์. (2560). ทิศทางการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. สืบค้นเมื่อ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/IGg3Q>
- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ขยรัตน์. (2558). การบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.moj.go.th/5ztn6>
- อชิรญาณ คชาบาล. (2560). การศึกษาการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.moj.go.th/5ztn9>
- จิตรจรรยา ทรวงวิทยา. (2561). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.moj.go.th/5ztna>
- ณิรดา เวชาญาติลักษณ์. (2560). ความสำคัญของการบริหารการศึกษา. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.moj.go.th/5ztnC>
- สุวิษฐา ชินธนาชูกิจ. (2563). การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการศึกษาโดยวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 30 ; แนวคิดการบริหารจัดการสถานศึกษา. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/WqH5Y>
- สมานชัย กิจวิจารณ์. (2563). การบริหารงานตามแผนยุทธศาสตร์; ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/OpjAr>
- วิชัย โนนทิง. (2550). สภาพการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองคาย เขต 3; หลักการและกระบวนการบริหาร. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/P1Qdc>
- สร้อยสุดา ศุภมาตย์และทับทิมทอง กอบัวแก้ว. (2565). การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/hhqlF>

สำนักงานเลขาธิการการศึกษา.(2564). แผนการศึกษาแห่งชาติ.สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567

จาก <https://anyflip.com/syecy/efan/basic>

ฐิตินันท์ ดาวศรีและคณะ. (2564). แนวทางการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้น

เมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://shorturl.at/nR3ZE>

ศิริภพ โสมาภา. (2564). 21st Century Skills ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21.สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ.

2567 จาก <https://shorturl.at/kandQ>

Prajakta Varlikar. (2024). Understanding the Scope of Educational Administration.

Retrieved October 13 ,2024 from <https://shorturl.moj.go.th/5ztn7>

Johnson Sunga. (2018). Importance of Educational Administration.Retrieved

October13,2024 from <https://shorturl.moj.go.th/5ztnb>

Patrick Blessiger, Abhilasha Singh, Lukman Raimi and Sweta Patnaik. (2023). Higher

education for sustainability in a post-digital world. Retrieved October 13 ,2024.

from <https://shorturl.at/rv0Fp>

การบริหารการศึกษาในยุคดิจิทัล Educational administration in the digital age

ศศิวัฒน์ ศิลธรรม^{1*}

Sasiwan Sintham^{1*}

^{1*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เพื่อศึกษาความสำคัญและทักษะที่จำเป็นของผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและเตรียมความพร้อมผู้เรียนให้สอดคล้องกับบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเน้นบทบาทของผู้บริหารในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ผ่านนวัตกรรมและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารการศึกษาต้องพัฒนาทักษะสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ทักษะการคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์ เพื่อออกแบบนวัตกรรมการเรียนการสอนที่ตอบสนองความหลากหลายของผู้เรียน 2) ทักษะการสื่อสาร เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3) ทักษะทางเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อนำเครื่องมือสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษา 4) ทักษะมนุษยสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กรและสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียน การพัฒนาทักษะดังกล่าวยังสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ที่ต้องเสริมสร้างสมรรถนะด้านการคิดวิเคราะห์ การทำงานเป็นทีม และการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเตรียมพร้อมสู่โลกการทำงานและสังคมยุค 5.0 ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและความซับซ้อนทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา : การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

Abstract

This academic article aims to propose organizational management concepts for education in the 21st century, a time characterized by rapid technological and innovative changes. Educational institutions must adapt to prepare students for life in the new global era. Managing educational institutions requires monitoring changes. Education administrators need the necessary knowledge and skills to succeed, focusing on three main points: 1. Conduct research. 2. Educational administration. 3. Develop the skills of educational administrators. which

include four essential skills: 1. Analytical thinking and creativity. 2. Communication skills. 3. Technological and digital literacy. 4. Interpersonal skills for effective educational management. By focusing on these areas, institutions can create effective learning outcomes for students, leading to organizational success.

Keywords: Educational Administration, Educational Management, 21st Century

บทนำ

จากสภามักจะเป็นจุดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในนักศึกษาในยุคนี้มองการเปลี่ยนแปลงในมิติ เช่น ห้องนั่งเล่นการเรียนรู้และภาวะเสี่ยงที่แตกต่างกันมองสะท้อนถึงความทันสมัยและสังคมที่ผู้บริหารจำเป็นต้องมีการพัฒนา ความรู้และทักษะในการกำกับดูแลอย่างต่อเนื่องโดยเน้นการพัฒนาทักษะการเรียนรู้และทักษะชีวิตเพื่อความอยู่รอด ในศตวรรษที่ 21 เป็นหลักสำคัญในส่วนของการศึกษาและรูปแบบของการสอนต้องปรับปรุงการสอนแบบเดิมที่เน้นการถ่ายทอดจากครูไม่จำเป็นต้องใช้อีกต่อไปไม่จำเป็นต้องศึกษาในปัจจุบันเพื่อเน้นการสอนที่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มประสิทธิภาพในส่วนต่าง ๆ ของสังคม ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบในการนำพาสถานศึกษาถึงความสำเร็จตามประเพณีที่ระบุโดยต้องทราบถึงชื่อเสียงและการแสดงความเป็นผู้นำเพื่อให้องค์กรสามารถทราบได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาให้มีคุณภาพซึ่งจะมีผลต่อเนื่องสูงสุดต่อการศึกษาวิจัย การบริหารที่เป็นผลสืบเนื่องไปสู่การศึกษา ค้นคว้าผลที่ดีและยกระดับของนักเรียนให้เลื่อนไหลไปสู่ที่การควบคุมความและเป็นแรงขับเคลื่อนไปสู่โลกอนาคต

สรุปได้ว่า ปัจจุบันนักศึกษาต้องปรับตัวให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทุกครั้ง เช่น การเรียนรู้และการใช้ชีวิตที่สะท้อนถึงความทันสมัยและสังคมที่นักศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาความรู้และทักษะต่างๆ โดยเน้นทักษะการเรียนรู้และทักษะชีวิตเพื่อความอยู่รอดในระดับสูงในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องมีการตรวจสอบหลักที่สำคัญที่เน้นการถ่ายทอดจากครูต้องใช้เวลานานกว่านั้นจะต้องให้ประสิทธิภาพเพื่อให้องค์กรบริหารจัดการสูงสุดต่อผลลัพธ์ทางการศึกษาและส่งเสริมการพัฒนา ทักษะการเรียนรู้ให้พร้อมรับในอนาคต

1. การบริหารการศึกษา

1.1 ความหมายของการบริหารการศึกษา

พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ ขยรัตน์ (2015)สรุปได้ว่า การบริหารการการศึกษาของสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมาย ของการจัดการศึกษาเพียงใดขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการศึกษา โดยมี

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ บริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผล โดยอาศัยหลักการบริหารต่างๆตาม สภาพการณ์ของสถานศึกษา

อรุณี ทองนพคุณ (2558). สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคล หลาย คนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็กเยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน เช่น ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม ค่านิยม หรือคุณธรรมในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าว เป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนและไม่เป็น ระเบียบแบบแผน

พัชรภรณ์ พิลาสมบัติ (ม.ป.ป.). สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษา เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมที่ บุคคลหลายคนร่วมมือกัน ดำเนินการอย่างมีระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์มีการประสานความร่วมมือกันภายใน องค์การโดยใช้ทรัพยากร และเทคนิคต่างๆอย่างเหมาะสม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน เป็น การดำเนินงานอย่างเป็น ระบบ ระเบียบ โดยใช้ปัจจัยหรือทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และ เป้าหมายที่วางไว้

สมบุญ หวังโสภา (2022) สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรมหรือภารกิจที่เกิดจาก การร่วมมือกัน ของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกด้าน ทั้งบุคลิภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม และคุณธรรม เพื่อให้เป็นไปตามความคาดหวังและค่านิยมของสังคม โดย กระบวนการต่างๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากร ตลอดจน เทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม เป็นการใช้องค์ศาสตร์และศิลป์ในการทำงานอย่างมีระบบ

อชิรญาณ คชาบาล (2561). สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่ม บุคลากรทางการศึกษาโดยใช้กระบวนการทางการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาคุณภาพทั้งในด้าน บุคลิภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม และคุณธรรมเพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของ สังคม

สังเวียน มาลาทอง (2556). สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มบุคคล ทางการศึกษาซึ่งอาจเป็นการดำเนินงานของผู้บริหารร่วมกับครูและบุคลากรทางการศึกษา ร่วมมือกันพัฒนา คนให้มีคุณภาพทั้งในด้านบุคลิภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม และคุณธรรมเพื่อให้มีค่านิยม ตรงกับความต้องการของสังคม

กนกพร มาอ้วน (2564). สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษามีจุดเริ่มต้นจากการร่วมกันปฏิบัติงานของ กลุ่มบุคคล ที่มีการก าหนด วัตถุประสงค์และร่วมกันปฏิบัติงานให้ประสบผลส าเร็จตามที่ ก าหนดไว้ เพื่อ ให้บริการทางการศึกษา คุณธรรม ต่างๆ ให้แก่เยาวชน ผู้สนใจ และสมาชิกที่ดีของสังคมและประเทศชาติ

สร้อยสุตา ศุภมาตย์และทับทิมทอง กอบัวแก้ว (2566). สรุปได้ว่าการบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการทำงานที่เป็นแบบแผน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนา เด็กเยาวชน ประชาชน ในด้านต่าง ๆ และการทำงานจะประสบผลสำเร็จได้ ทุกคนต้องร่วมมือกัน

พิมพ์ประไพ ดวงบุบผา และเตือนใจ ดลประสิทธิ์. (2566). สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กระบวนการในร่วมกันการวางแผนการทำงาน การบริหาร จัดการทรัพยากรขององค์กรอย่างเป็นระบบของ ผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรในสถานศึกษา โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาให้เด็กและเยาวชนมี คุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ เจคติ คุณธรรม ค่านิยม ที่ดีงามและเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พระมหาเจษฎ์มฤคณัฐ ปญญโร (2567) สรุปได้ว่า การศึกษาของไทยในปัจจุบัน จึงมุ่งเน้นการจัดการ การศึกษาไปที่ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้และทักษะด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ ทักษะด้านคณิตศาสตร์และทักษะในการประกอบ อาชีพ ในขณะที่การจัดการเรียนรู้มุ่งเน้นการจัดการเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและ ความถนัดของผู้เรียนฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ จริง จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัด บรรยายภาพ สภาพแวดล้อม และจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่

พระมหาลือ ฐานุตโร (เงาสงค์). (2560). สรุปว่าการบริหารการศึกษาเป็นการดำเนินงานของกลุ่ม สมาชิกภายในสถานศึกษาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในการจัดการด้านบริหารตามกระบวนการบริหารให้เกิด ประโยชน์ร่วมกัน ให้เป็นไปตามเป้าหมายอย่างมีคุณภาพโดยการใช้ ทรัพยากรให้เกิดให้คุ้มค่า มีความสัมพันธ์ กับสิ่งแวดล้อม อย่างเหมาะสมกับการบริหารการศึกษาภายในสถานศึกษาเกิดผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา คุณภาพการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการนี้ โดยอาศัย หลักการบริหารต่างๆ และความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนและสังคม การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การวางแผนอย่างเป็นระบบ และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและสังคม

1.2 ความสำคัญของการบริหารการศึกษา

ธีระรัตน์ คันธิวงศ์ (2560). สรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหารการศึกษา มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องได้ ผู้บริหารการศึกษาที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปตาม 12 ระเบียบแบบแผนอย่างมีระบบขั้นตอน ตลอดจนการบริหารบุคลากรให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผลมากที่สุด

สร้อยสุดา ศุภมาตย์และทับทิมทอง กอบัวแก้ว (2566). สรุปได้ว่า ความสำคัญของการบริหาร การศึกษามีความสำคัญและจำเป็นมาก เพราะการบริหารการศึกษา และผู้บริหารการศึกษา มีส่วนสำคัญใน การขับเคลื่อนประเทศชาติ ความก้าวหน้าของประชาชน ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และกำหนดระเบียบแบบแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ

พระมหาหล่อ ฐานุตโร (เงาสงค์). (2560). สรุปว่า การบริหารการศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา นั้นต้องประกอบด้วย การตัดสินใจ การวางแผน การนำแผนสู่การปฏิบัติ การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การอำนวยการ การจัดสรรทรัพยากร การประเมินผลงานและการปรับปรุงรวมทั้งการกระตุ้นหรือการจูงใจ และดำเนินการตามทฤษฎีของเดมมิง (PDCA) เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้บริหารในการพัฒนาและการ แก้ปัญหาต่างๆ ตามกระบวนการการบริหารการศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิดผลสำเร็จได้ด้วยดี

สรุป การบริหารการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการศึกษาของประเทศ เพราะ ผู้บริหารการศึกษาเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดทิศทางและวางแผนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ ผู้บริหารการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา คุณภาพของคนให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ การบริหารการศึกษาที่ ดีจะช่วยให้ระบบการศึกษาทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และสามารถ ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างตรงจุด การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้ ความสามารถและทักษะที่หลากหลาย เพื่อนำพาองค์กรให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ และสร้างสรรค์ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

2. การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21

2.1 ศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21 คือ ทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 นั้นมีความ หลากหลายและซับซ้อน การพัฒนาทักษะเหล่านี้จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้สอดคล้อง กับความต้องการของโลกปัจจุบัน ผู้เรียนจะต้องได้รับการส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการแก้ปัญหา และมีความอยากรู้อย่างต่อเนื่อง สมสกุล เทพประทุน, (2559).

2.2 องค์ประกอบของศตวรรษที่ 21

BANI world ญาณิศา นวลแก้ว, ปัทมวารณ จินดารักษ์, (2567) กล่าวว่า BANI World คือ โลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน (Brittleness), ความวิตกกังวล (Anxiety), ความไม่เป็นเชิงเส้น (Nonlinearity), และความสามารถเข้าใจได้ (Incomprehensibility) ซึ่งแตกต่างจากโลก VUCA ที่เคยคุ้นเคยกัน โลก BANI นี้มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าเดิม ทำให้การบริหารจัดการทุกด้าน รวมถึงการศึกษา ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่นี้

VUGA world ดร. เจริญ ภูวิจิตร, (2565) กล่าวว่า VUGA world ภาวะผู้นำทางการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการศึกษาให้ก้าวไปข้างหน้าในยุคที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ผู้นำที่มีคุณสมบัติครบถ้วนจะสามารถนำพาองค์กรให้ผ่านพ้นวิกฤตและสร้างสรรค์การศึกษาที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Volatility: ความผันผวน

Uncertainty: ความไม่

Complexity: ความซับซ้อน

Ambiguity: ความคลุมเครือ

Post-modernization มุกรวิ ฉิมพะเนาว์, (2563) Post-modernization คือ แนวคิดการพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา และยังคงมีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยต่างๆ เช่น เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และความไม่เท่าเทียม ได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางของการพัฒนาในอนาคต การศึกษาและทำความเข้าใจแนวคิดการพัฒนาที่หลากหลาย จะช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Digital world ภักดีกุล รัตนา, (2564) กล่าวว่า Digital world คือ การศึกษาปฐมวัยใน 6 ประเทศที่ศึกษา มีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือการพัฒนาเด็กให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในยุคดิจิทัล โดยเน้นการเรียนรู้แบบองค์รวมและการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับชีวิตในศตวรรษที่ 21 การศึกษาค้นคว้าสามารถนำไปปรับใช้และพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยในประเทศไทยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง การส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการพัฒนาทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

Post-digital era ฟรานเชสกา กราตานี , ลอเรลลา จิอันนินเดร ปี , ปีแอร์ จูเซปเป, (2023) กล่าวว่า Post-digital era คือ การนำแนวคิดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์มาใช้ในโรงเรียนเป็นแนวทางที่ดีในการพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับนักเรียนในยุคปัจจุบัน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้แบบนี้ช่วยให้นักเรียนมีพัฒนาการในหลายด้าน แต่ยังมีประเด็นที่ต้องพัฒนาและศึกษาเพิ่มเติม เช่น การพัฒนาทักษะทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และบทบาทของครูในการส่งเสริมการเรียนรู้แบบนี้

Digital disruption ภูมิพัฒน์ วณิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส, (2565) คือ Digital Disruption กำลังปฏิวัติวงการการศึกษา ทำให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกเรียนรู้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ และสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับการทำงานในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ก็ยิ่งมาพร้อมกับความท้าทาย เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี และการปรับตัวของครูและผู้บริหารสถานศึกษา

Society 5.0 ศิริภัสสร ปิยนันทวารินทร์, สายรุ้ง บุผาพันธ์ และสมชัย ศรีนोक, (2566) กล่าวว่า Society 5.0 คือ การเป็นผู้นำที่ตื่นขึ้น ไม่เพียงแต่ต้องมีความรู้ความสามารถ แต่ยังต้องมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้คนในองค์กร และนำพาทีมไปสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน ผู้นำที่สามารถนำหลักธรรมเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ได้ จะเป็นที่รักและเคารพของผู้ใต้บังคับบัญชา และสามารถสร้างองค์กรที่แข็งแกร่งและเติบโตได้อย่างมั่นคง

Disruption world พัชราภรณ์ ดวงชื่น (2563) กล่าวว่า Disruption world คือ เป็นโอกาสสำหรับการศึกษในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ผู้นำองค์กรการศึกษาต้องมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงนี้ เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของโลกยุคใหม่ได้

New Normal พชรียา แก้วชู, (ม.ป.ป.) กล่าวว่า New Normal คือ ความปกติใหม่คือการปรับตัวของมนุษย์เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และเป็นการสร้างวิถีชีวิตใหม่ที่ยั่งยืนในอนาคต การปรับตัวเข้ากับความเป็นปกติใหม่เป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้เราสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุขและปลอดภัย

The Next Normal พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ1ยุภาพร ยุภาศ, (2565) Next Normal คือ โอกาสสำคัญสำหรับภาครัฐในการปรับปรุงการทำงานและให้บริการประชาชน การปรับตัวของภาครัฐจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศในระยะยาว และทำให้ประเทศไทยมีความพร้อมในการแข่งขันในเวทีโลก

post-COVID-19 เกศริน บุญรอด พ.บ. (2567) กล่าวว่า post-COVID-19 คือ ภาวะ Long COVID เป็นภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากการติดเชื้อ COVID-19 โดยมีอาการหลงเหลือที่หลากหลายและสามารถอยู่ได้นาน ผู้ที่มีปัจจัยเสี่ยง เช่น เพศหญิง ผู้ป่วยเบาหวาน ผู้ที่ไม่ได้รับวัคซีน และผู้สูงอายุ มีแนวโน้มที่จะเกิด Long COVID มากกว่า การติดตามผู้ป่วย Long COVID ในระยะยาวเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อพัฒนาวิธีการรักษาและดูแลผู้ป่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

สรุป การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องที่ท้าทายและซับซ้อน แต่ก็ยังเป็นโอกาสที่ดีในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความพร้อมที่จะปรับตัวและเรียนรู้สิ่ง

ใหม่ๆ เพื่อให้การศึกษาตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารสถานศึกษาเปรียบเสมือนผู้นำที่ต้องมีวิสัยทัศน์ มีความรู้ความสามารถ และมีความมุ่งมั่นในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้กับเยาวชน การบริหารจัดการศึกษาที่ประสบความสำเร็จจะส่งผลดีต่อทั้งตัวผู้เรียน สังคม และประเทศชาติในระยะยาว

บทสรุป

การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญเพราะช่วยพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษาต้องมีความรู้และทักษะที่หลากหลายเพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้บรรลุเป้าหมาย การบริหารที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตและความสามารถของนักเรียนในยุคที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วผู้บริหารการศึกษาควรมีทักษะสำคัญ 4 ด้านในยุคสังคม 5.0 ได้แก่ ทักษะการคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์เพื่อพัฒนานวัตกรรมในการเรียนการสอน ทักษะการสื่อสาร เพื่อสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทักษะทางเทคโนโลยี เพื่อใช้เครื่องมือดิจิทัลในการบริหารจัดการการศึกษาทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กรกับนักเรียน ทักษะในศตวรรษที่ 21 มีความสำคัญต่อผู้เรียนเพราะช่วยเตรียมความพร้อมให้พวกเขาสามารถปรับตัวและประสบความสำเร็จในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทักษะเหล่านี้รวมถึงการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการเผชิญกับความท้าทายทางสังคมและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการแก้ปัญหาในสถานการณ์ที่ซับซ้อน

ทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารการศึกษายุคใหม่

เอกสารอ้างอิง

- พระครูสังฆรักษ์ไชยรัตน์ชยรัตน์, Ph.D. (2558). การบริหารการศึกษาสร้อยสุดา ศุภมาตย์และคณะ. (2566). การบริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21.
- พิมพ์ประไพ ดวงบุผา และเตือนใจ คลประสิทธิ์. (2566) สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- พระมหาเจษฎ์มฤคภูมิกฤษฎ์ ปญญารโธ. (2567). คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย <https://shorturl.asia/ieAsS>
- พระมหาหล่อ ฐานุตตโร (เงาสงค์). (2560). การบริหารการศึกษาตามหลักจักร ๔. จาก <https://shorturl.asia/kYN1E>
- อรุณี ทองนพคุณ (2558). การศึกษาบทบาทการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาฉะเชิงเทรา.
- พัชรารณณ์ พิลาสมบัติ. (ม.ป.ป.). การบริหารการศึกษาและการประกันคุณภาพการศึกษา.
- สมบุรณ์ หวังโสภา. (2022). ทักษะในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสถาบันการอาชีวศึกษากรุงเทพมหานคร.
- อชิรญาณ คชาบาล. (2561). การศึกษาการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 17.
- สังเวียน มาลาทอง. (2556). การศึกษาสภาพการระดมทรัพยากรเพื่อการบริหารการศึกษาในสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี.
- กนกพร มาอ้วน. (2564). การบริหารการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานอย่างมีอาชีพในศตวรรษที่ 21.
- นางสาวสมสกุล เทพประทุน. (2559). แนวทางการพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 ของผู้เรียนในสถานศึกษานำร่อง ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ในอำเภอบ้านโป่ง.
- ญาณิศา นวลแก้ว,ปัทมาวรรณ จินดารักษ์. (2567). ภาวะผู้นำการศึกษาคาทอลิกในยุค BANI WORLD. จาก<https://shorturl.asia/LqPBJ>
- ดร. เจริญ ภูวิจิตร. (2565). ภาวะผู้นำทางการศึกษา โลกยุคผันผวน. จาก <https://shorturl.asia/m98Nx>
- มุกกรวี ฉิมพะเนาว์. (2563). การพัฒนาสู่ความทันสมัยกับโมเดลการพัฒนาแบบจีน . จาก <https://shorturl.asia/uUPoQ>
- ภักดีกุล รัตนา. (2564). การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยเพื่อความเป็นพลเมืองในโลกยุคดิจิทัล. จาก <https://shorturl.asia/sC6pi>
- พรานเชสกำ กราตานี , ลอเรลลา จิอันนันเดร ปี , ปีแอร์ จูเซปเป. (2023). การเรียนรู้ในยุคหลังดิจิทัลการเปลี่ยนแปลงการศึกษาผ่านแนวทาง Maker. จาก <https://shorturl.asia/YgBw9>

ภูมิพัฒน์ วณพิพัฒน์พงษ์ และ กอบสุข คงมนัส. (2565). Digital Disruption การปรับเปลี่ยนการเรียนรู้สำหรับโลกยุคใหม่. จาก <https://shorturl.asia/94EiY>

ศิริภัสสร ปิยนันทวารินทร์, สายรุ้ง บุบผาพันธ์, สมชัย ศรีนอก. (2023). พรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำในยุคสังคม 5.0. จาก <https://shorturl.asia/r4YaO>

พัชราภรณ์ ดวงชื่น. (2561). เปลี่ยนมุมมองการบริหารองค์กร การศึกษาในโลก Disruptive. จาก <https://shorturl.asia/1Zrmc>

พัชรียา แก้วชู. (2563). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการท่องเที่ยวแบบ New Normal หลังการแพร่ระบาดโควิด-19. จาก <https://shorturl.asia/z5wTW>

พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ1ยุภาพร ยุภาศ. (2565) แนวทางการพัฒนาบุคลากรและการให้บริการภาครัฐในยุค Next Normal. จาก <https://shorturl.asia/c47R0>

เกศริน บุญรอด พ.บ. (2567). ความชุกของอาการหลังติดเชื้อโควิด-19 ที่ 3 เดือน ในผู้ป่วยโรงพยาบาลไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. จาก <https://shorturl.asia/oK1U6>

ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

Creative leadership of educational institution administrators in the 21st century

วริศรา กันหาสร้อย^{1*}, พระสุธีวชิรธรรม^{2*}

Warisara Kanhasoi^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยพบว่า องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 มี 3 องค์ประกอบ คือ 1) ด้านการมีจินตนาการ 2) ด้านการมีวิสัยทัศน์ และ 3) ด้านการมีความยืดหยุ่น โดยผู้นำเชิงสร้างสรรค์นั้นต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนเอง วางแผนอนาคตขององค์กรเพื่อที่จะทำให้องค์กรไปสู่ความสำเร็จในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ : ศตวรรษที่ 21, ผู้บริหารสถานศึกษา, ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

Abstract

This academic article aims to present the components of creative leadership among educational administrators in the 21st century. It was found that the components of creative leadership for educational administrators in the 21st century consist of three elements: 1) Imagination, 2) Vision, and 3) Flexibility. Creative leaders must develop their own potential and plan the future of their organizations to lead them to success in an era of rapid change in the 21st century.

Keywords: 21st century, educational administrators, Creative Leadership

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 องค์กรต่าง ๆ ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการพัฒนาเทคโนโลยี ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นในตลาดโลก การนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จในยุคใหม่นี้จึงไม่เพียงแต่ต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่ยังต้องพึ่งพาผู้นำที่สามารถสร้างสรรค์แนวทางใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ และเมื่อผู้นำต้องเผชิญหน้ากับปัญหาท้าทายในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นโลกของเทคโนโลยีและนวัตกรรม เครื่องจักรและหุ่นยนต์ถูกนำเข้ามาใช้งานทดแทนแรงงาน ฉะนั้นการจัดการเทคโนโลยีให้มีประสิทธิภาพ ผู้นำควรมีทักษะบางอย่างที่เครื่องจักรหรือหุ่นยนต์ไม่สามารถทำแทนได้ เช่น ทักษะการคิดแบบผู้เชี่ยวชาญและการสื่อสารที่ซับซ้อน ทักษะด้านการเรียนรู้ และนวัตกรรมความสามารถของคนในการที่จะปรับตัวทักษะด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร (มูลนิธิยุวพัฒน์, ม.ป.ป.) เพื่อปรับตัวและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับ อรรถชัย แนวเงินดี (2564) ที่กล่าวว่า ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการบริหารและพัฒนาองค์กร ผู้นำจำเป็นต้องมีความรู้ ความสามารถ และพร้อมเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อให้องค์กรสามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ต้องกระตุ้นและส่งเสริมบุคลากรในการพัฒนาศักยภาพ แสวงหาแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาอย่างโปร่งใส รวมถึงสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศในยุคที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เพราะฉะนั้นจึงต้องมีผู้นำที่มีความสามารถในการริเริ่ม นวัตกรรม การคิดเชิงกลยุทธ์ และการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ โดยไม่ยึดติดกับรูปแบบหรือวิธีการที่เคยใช้มา ผู้นำที่มีภาวะเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีความยืดหยุ่นทางความคิด เปิดรับแนวคิดใหม่ ๆ และสนับสนุนให้ทีมงานกล้าเสนอความคิดสร้างสรรค์ การสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและพร้อมยอมรับความล้มเหลวในกระบวนการทดลองซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้องค์กรมีศักยภาพในการพัฒนานวัตกรรมและปรับตัวได้ในทุกสถานการณ์ ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ไม่เพียงแต่นำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจ และปลูกฝังวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้ประสบความสำเร็จในปัจจุบันและสร้างรากฐานที่มั่นคงสำหรับความสำเร็จขององค์กรในอนาคต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 เพราะโลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางเทคโนโลยีและสังคม ผู้นำต้องสามารถปรับตัว สร้างนวัตกรรม รับมือกับความไม่แน่นอน และแก้ปัญหาที่ซับซ้อน นอกจากนี้ การทำงานข้ามวัฒนธรรมและการสร้างองค์กรที่ยืดหยุ่นก็เป็นสิ่งสำคัญ การวิจัยจึงช่วยพัฒนาผู้นำที่มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างสรรค์คุณค่าให้กับองค์กรและสังคม

ศตวรรษที่ 21

ความหมายของศตวรรษที่ 21

ควิบิกครีเอทีฟ (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายของศตวรรษที่ 21 คือ รูปแบบการศึกษารูปแบบใหม่ที่ไม่ได้เรียนรู้เพื่อการสอบ แต่หากเป็นการเรียนรู้เพื่อนำไปต่อยอดเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมที่ขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงกันอย่างรวดเร็ว

พัทธรินทร์ โลหา (2561) ได้ให้ความหมายของ คริสต์ศตวรรษที่ 21 คือ คริสต์ศตวรรษแรกของคริสต์สหัสวรรษที่ 3 และเป็นคริสต์ศตวรรษปัจจุบัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2001 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 2100 ซึ่งโลกในทุกวันนี้ได้มีการถูกพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็น ผลมาจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และ นวัตกรรมต่างๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความที่เกี่ยวข้องกับศตวรรษที่ 21 และสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ดังนี้

จิราเจต วิเศษดอนหวาย (2566) กล่าวว่า BANI world เป็นสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและท้าทาย คือโลกที่ต้องปรับตัวให้มีความยืดหยุ่นสูงเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

ยุพารัตน์ ไยเมือง (2565) กล่าวว่า VUCA World โลกที่เต็มไปด้วยความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือ ซึ่งต้องการความสามารถในการปรับตัวอย่างรวดเร็วและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2567) กล่าวว่า Post-modernization คือ สภาพ หรือลักษณะ ของวิถีชีวิตในช่วง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็น แนวคิดทางการเมือง ปรัชญา วัฒนธรรม สังคม ดนตรี และอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นโดยมีมุมมองที่ต่างออกไป จากมุมมอง ทางความคิดแบบเดิม ๆ ของโลก มีความทันสมัย โลกไร้พรมแดน

กะรัต ทองใสพร, กิตติมา ศรีขำ, เขมรัตน์ บุญสุข, มัทนา วังถนอมศักดิ์ (2566) ได้กล่าวว่า Digital world คือ ยุคของอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง กับเทคโนโลยีที่มีความรวดเร็วในการสื่อสารการส่งผ่านข้อมูล ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไม่ว่าจะเป็น ข่าวสาร ภาพหรือวิดีโอที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็วทุกที่และทุกเวลา

Paul Daugherty (2019) กล่าวว่า Post-digital era คือ ความสำเร็จขององค์กรจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้เทคโนโลยีชุดใหม่ ในการสร้าง ความ สมจริงและประสบการณ์ตรงใจลูกค้า พนักงาน รวมถึง พันธมิตรทางธุรกิจ ขณะที่ภาคธุรกิจของไทย ก็ยัง จำเป็นต้อง พึ่งพาเทคโนโลยีใหม่ ๆ แต่ยังคงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับ ความไว้วางใจ ความรับผิดชอบ ความเป็น ส่วนตัว และความ มั่นคงปลอดภัย

ทศนา แสงระวี และ เรชา ชูสุวรรณ (2565) กล่าวว่า Digital disruption คือ การเปลี่ยนผ่านทางนวัตกรรมที่มีความเป็น พลวัตสูงและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดด ทำให้องค์กร หน่วยงาน หรือแม้แต่ ระดับบุคคล สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลจำนวนมากผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยนำความรู้ และ เทคโนโลยีที่ทันสมัย มาสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และ ทำลายรูปแบบเดิมที่ไร้ ประสิทธิภาพลง

Bendata (2567) กล่าวว่า ยุค Society 5.0 คือการควมรวมระหว่างโลกทางกายภาพ ซึ่งเป็นโลกที่มนุษย์ใช้ชีวิตผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 เข้ากับโลกเสมือน ที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อทุกด้านของ ชีวิตมนุษย์ เพื่อตอบสนองการใช้ชีวิตอย่างอัจฉริยะ โดยมี AI (ปัญญาประดิษฐ์) และหุ่นยนต์ เป็นเทคโนโลยี สำคัญในการขับเคลื่อน

GlobalLinker Staff (n.d.) กล่าวว่า Disruption world คือ Disruption world หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสาเหตุหลัก 4 ประการ: คือ 1) การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี ที่พัฒนาอย่างรวดเร็วและ ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน 2) มุมมองใหม่ของคนรุ่นใหม่ ที่สร้างนวัตกรรมที่ส่งผลกระทบในหลายด้าน 3) การ เกิดขึ้นของสตาร์ทอัพ หรือธุรกิจใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาและปรับปรุงการบริการ และ 4) ข้อมูล ข่าวสารที่เพิ่มขึ้นและรวดเร็ว ผ่านอุปกรณ์สำคัญ เช่น โทรศัพท์มือถือและแท็บเล็ต

จิตแข เทพชาตรี (2563) กล่าวว่า New Normal คือ ความปกติใหม่” นั่นคือ การปรับเปลี่ยน พฤติกรรมของผู้คนในการใช้ชีวิตประจำวันและการขับเคลื่อนทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะออนไลน์ ในช่วงการ ระบาดของโรค Covid-19

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 21 หมายถึง ยุคของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ส่งผลต่อ การดำรงชีวิตของผู้คนที่จะต้องมีการปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เทคโนโลยีสื่อดิจิทัล แอปพลิเคชันต่างๆ เป็นสื่อกลางในการบริหารจัดการการศึกษาในรูปแบบใหม่ในการศึกษาครั้งนี้เน้นการ พัฒนาทักษะเพื่อการใช้ชีวิตและปรับตัวในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกัน ศตวรรษที่ 21 ยังถือเป็นช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงการเติบโตและการพัฒนาของสังคมโลก

ผู้บริหารสถานศึกษา

ความหมายของผู้บริหารสถานศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้ให้ความหมายของผู้บริหารสถานศึกษาว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษานอก สถานศึกษาตั้งแต่ระดับเขตพื้นที่การศึกษา ขึ้นไป

วชิรวิทย์ สุรสา (2565)สรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา คือ บุคลากรที่มีบทบาทรับผิดชอบในการบริหาร สถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนให้มีการปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ภายใต้หลักนิติธรรมและคุณธรรมจริยธรรม

วรัญญา ยินดี, อัญชิษฐา เชียงนิยม และมัทนา วังถนอมศักดิ์ (2565)สรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบในการบริหาร สถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชน เป็นบุคคลสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานการจัด การศึกษาของสถานศึกษาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

สรุปได้ว่าผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารจัดการสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน มีหน้าที่ดำเนินงานตามนโยบายและแผนงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้หลักนิติธรรมและคุณธรรม โดยต้องมีความสามารถในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและเกิดผลสำเร็จ

ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

ความหมายของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างชาติได้ให้ความหมายและนิยามของคำว่าภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ (Leadership) ไว้แตกต่างกัน อาทิ

สนธยา สมลิคุณ (2566)ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง พฤติกรรมและความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาในการส่งเสริม และแนะนำกระบวนการใหม่ ๆ อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการใหม่ ๆ พร้อมทั้งจะเปลี่ยนแปลงและก่อให้เกิดการตอบสนองร่วมกันในกระบวนการเชิงริเริ่มสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาและดำเนินงานตามสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพในสถานศึกษาอยู่ตลอดเวลา มีมุมมองเชิงบวกที่ทำวิกฤตให้เป็นโอกาส และมีความสามารถในการปรับตัวอย่างยืดหยุ่นต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เสาวนีย์ เกียรติพรศักดิ์ (2566)ได้สรุปความหมายของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง ความรู้ความสามารถ และพฤติกรรมของผู้นำที่แสดงถึงความน่าเชื่อถือ ความไว้วางใจ การมีความ ยืดหยุ่นและการกระตุ้นหรือจูงใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ สามารถ กำหนดความสำเร็จ เพื่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กร และให้เป็นองค์การแห่งความสำเร็จ ในอนาคต

กนกอร สมปราชญ์ (2559)ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เป็นภาวะผู้นำที่จำเป็นสำหรับผู้นำในยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและการแข่งขันกันสูง มุ่งเน้นผลลัพธ์ที่เป็นนวัตกรรม

ใหม่ๆ เน้นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ พัฒนาบุคคลแห่งการเรียนรู้ เป็นผู้นำที่มีความสามารถสูง สามารถปฏิบัติภารกิจท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความเป็นพลวัตรสูง

Puccio, Mance, and Murdock (2011) ได้เสนอว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์เป็นความสามารถในการนำกระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการและการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน

Zacko-Smith (2010) ได้กล่าวว่า ผู้นำเชิงสร้างสรรค์คือผู้ที่สามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม รวมทั้งสามารถกระตุ้นให้ผู้อื่นแสดงศักยภาพสร้างสรรค์ของตนเองได้อย่างเต็มที่

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถของผู้นำในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์และใช้นวัตกรรมวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ในการแก้ปัญหาและบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีความยืดหยุ่นและกระตุ้นให้ผู้อื่นแสดงศักยภาพทางความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างเต็มที่ เพื่อให้เกิดนวัตกรรมและการพัฒนาองค์กรไปในทิศทางที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ไว้ดังนี้

สนธยา สิมลิกุล (2566) ได้สรุปแนวคิดภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ไว้ว่า เป็นลักษณะหรือพฤติกรรมในการนำผู้อื่น ดำเนินการแก้ปัญหา พัฒนาแนวทางด้านวิธีการใหม่ ๆ มีความสามารถในการจูงใจ หรือนำบุคคลอื่น ๆ โดยการนำและประสานงานบุคคลอื่น ด้วยจินตนาการ (imagination) ความยืดหยุ่น (Flexibility) และวิสัยทัศน์ (Vision) โดยวิธีการหรือแนวทางใหม่ ๆ อย่างท้าทาย ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมาย และนำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

วรรณภา ทะอินทร์ (2565) ได้สรุปแนวคิดของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า เป็นการสร้างภาพในความคิด จินตนาการต่อสิ่งต่าง ๆ โดยการนำและประสานงานบุคคลอื่น ด้วยแนวทางหรือวิธีการใหม่ ๆ โดยมีการคิดไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบบนพื้นฐานของข้อมูลสารสนเทศที่กว้างขวางเพื่อ สร้างการเปลี่ยนแปลงแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบเดิม มีความคิดที่ยืดหยุ่นเข้ากับทุกรูปแบบ ทุกสถานการณ์

สุขุม ทินนรัตน์ (2560) ได้สรุปแนวคิดภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า เป็นพฤติกรรมในการแสดงออกของผู้บริหารสถานศึกษา ที่ตอบสนองความต้องการของบุคลากรในด้าน ความรู้จากภูมิปัญญา มีความคิดสร้างสรรค์ ความสนใจ มีจินตนาการ มีวิสัยทัศน์ สามารถจูงใจบุคคลในองค์กรให้หันไปในทิศทางเดียวกัน สามารถคิดนอกกรอบ คิดบวก กล้าคิดกล้าทำสิ่งใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ กระตุ้นผู้ร่วมงาน หาแนวทางใหม่ๆ ให้องค์กรมีความคล่องตัว และมีความยืดหยุ่นเข้ากับทุกสถานการณ์อย่างมีประสิทธิภาพ

กนกอร สมปราชญ์ (2559) ได้กล่าวว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ในโรงเรียนหนึ่งอาจมีผู้นำได้หลายคนซึ่งแสดงบทบาทการใช้ภาวะผู้นำใน

ลักษณะต่าง ๆ มากมาย บทบาทภาวะผู้นำจึงมิได้จำเพาะเจาะจงแต่ผู้บริหารเท่านั้น แต่หน้าที่ของผู้บริหารคือการสร้างโอกาสการเรียนรู้ให้แก่ครูอาจารย์และบุคลากรต่าง ๆ เพื่อเป็นช่องทางให้คนเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองเข้าสู่การเป็นผู้นำที่สร้างสรรค์ ทฤษฎีภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์นี้มองว่าครู คือ ผู้นำ โดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำ ของผู้นำ อีกทอดหนึ่ง ด้วยนัยดังกล่าวหน้าที่สำคัญของผู้บริหารโรงเรียน จึงไม่เพียงแต่ส่งเสริมการเรียนรู้ ของนักเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ของครูอาจารย์และบุคลากรซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนทั้งองค์การอีกด้วย การเป็นผู้นำเชิงสร้างสรรค์นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยทักษะการเอื้ออำนวยความสะดวก อยู่ในระดับสูง ทั้งนี้ เพราะสาระที่เป็นภารกิจหลักของทฤษฎีนี้ได้แก่ การทำงานแบบทีมในการสืบเสาะหาความรู้ การเรียนรู้แบบทีม การร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหา การจินตนาการสร้างภาพของอนาคตที่ควรเป็นการพิจารณาตรวจสอบความเชื่อร่วมกัน การใช้คำถาม การรวบรวมวิเคราะห์และแปลความข้อมูล ตลอดจนกระตุ้นครูอาจารย์ตั้งวงสนทนาอย่างสร้างสรรค์ในเรื่องการเรียนการสอน เป็นต้น ภารกิจดังกล่าวเหล่านี้ล้วนแสดงออกถึงพฤติกรรมภาวะผู้นำแบบสร้างสรรค์ทั้งสิ้น

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แนวคิดภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้บริหารในการสร้างสร้างสรรค์และพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ประสานงานกับบุคคลอื่นด้วยความคิดรอบคอบ มีความคิดยืดหยุ่น มีจินตนาการ กระตุ้นให้บุคลากรมีความคิดสร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม ร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาองค์กรให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

จากการศึกษางานวิจัยของนักวิชาการต่างจำแนกองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ไว้ดังนี้
สนธยา สมลิคุณ (2566:16) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความยืดหยุ่น (Flexibility) ด้านวิสัยทัศน์ (Vision) และด้านจินตนาการ (Imagination)

ณัฐ ช่วยงาน (2565:47) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จากนักวิชาการต่างๆ ได้ จำนวน 4 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ด้านความสามารถในการปรับตัว 2) ด้านการทำงานเป็นทีม 3) ด้านความคิดสร้างสรรค์ และ 4) ด้านการสร้างแรงจูงใจ

จักรกฤษณ์ โปตาพล (2564:37) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จากแนวคิดของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศไว้ 3 ด้าน ประกอบไปด้วย 1) จินตนาการ 2) ความยืดหยุ่น และ 3) วิสัยทัศน์

แก้วมณี ปัทมะ (2564:20) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้จำนวน 4 องค์ประกอบ คือ 1) การมีความยืดหยุ่น 2) การมีจินตนาการ 3) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล และ 4) มีความคิดสร้างสรรค์

อรรถชัย แนวเงินดี (2564:16-17) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้ 3 องค์ประกอบ คือ 1) มีวิสัยทัศน์ 2) การมีจินตนาการ และ 3) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล

เสาวณีย์ สมบูรณ์ศิริรัตน์ (2562:46) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้ 5 องค์ประกอบ คือ 1) ด้านจินตนาการ 2) ด้านความยืดหยุ่น 3) ด้านวิสัยทัศน์ 4) ด้านการแก้ปัญหา 5) ด้านความไว้วางใจ

สุชุม ทินรัตน์ (2560:38) ได้สังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์โดยเลือกโดยเลือกองค์ประกอบที่มีความถี่ในระดับ 5 ขึ้นไป ได้จำนวน 4 องค์ประกอบ คือ 1) ด้านมีความคิดสร้างสรรค์ 2) ด้านมีความยืดหยุ่น 3) ด้านมีจินตนาการ และ 4) ด้านมีวิสัยทัศน์

ศิริวรรณ คำภูเงิน (2561:36) กล่าวว่าภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ต้องประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) การมีวิสัยทัศน์ 2) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล 3) การมีความยืดหยุ่นและการปรับตัว 4) การมีความคิดสร้างสรรค์ 5) การทำงานเป็นทีม 6) การมุ่งทำงานให้สำเร็จ

สมชาย รุ่งเรือง และธีรวัฒน์ จันทิก (2560:36) ได้สรุปองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ได้ 4 องค์ประกอบ คือ 1) ด้านจินตนาการ 2) ด้านความยืดหยุ่น 3) ด้านวิสัยทัศน์ 4) ด้านการแก้ปัญหา

ไพฑูรย์ สีนลรัตน์ (2555 : 38) ได้สรุปว่าองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 1) มีทักษะการคิดวิเคราะห์ 2) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง 3) มีจินตนาการ และ 4) การทำงานเป็นทีม

กนกอร สมปราชญ์ (2559:183-184) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ เป็นการร่วมพลังหรือร่วมคิดร่วมทำเพื่อให้เกิดโอกาสของความสำเร็จในการเรียนรู้ในทุกระดับ ทำให้คิดแตกต่างเพื่อสร้างสิ่งใหม่ๆ มีจินตนาการ การมองอนาคต คิด และทำให้เกิดสิ่งต่างๆ เพื่อพัฒนาชีวิตและการเรียนรู้ของผู้เรียน ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จึงมิใช่การใช้การที่ผู้นำเกิดความคิดสร้างสรรค์ แต่ต้องจัดกระทำและให้โอกาสกับผู้อื่นสามารถสร้างสรรค์ได้ด้วย ซึ่งภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จึงมีองค์ประกอบหลัก 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ความคิดสร้างสรรค์ 2) การคิดอย่างมีวิจารณญาณ 3) การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ 4) การร่วมคิดร่วมทำหรือการร่วมพลัง

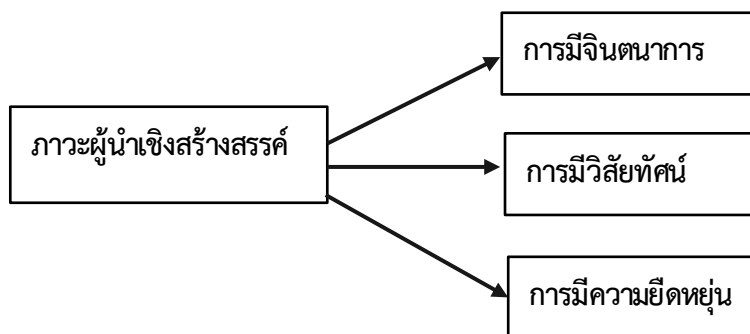
จากการศึกษางานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาความถี่ในระดับ 7 ขึ้นไปได้ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีจินตนาการ 2) การมีวิสัยทัศน์และ 3) การมีความยืดหยุ่น แสดงรายละเอียดดังแผนรูปภาพที่ 1

ร.น.	การสังเคราะห์ของผู้วิจัย	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา	สนธิสัญญา
1	ความยืดหยุ่น	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	7
2	วิสัยทัศน์	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	7
3	จินตนาการ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
4	ความสามารถในการปรับตัว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2
5	การทำงานเป็นทีม	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2
6	ความคิดสร้างสรรค์	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	5
7	การสร้างแรงจูงใจ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
8	การคำนึงถึงปัจเจกบุคคล	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	3
9	การแก้ปัญหา	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	2
10	ความไว้วางใจ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
11	การมุ่งทำงานให้สำเร็จ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
12	ทักษะการคิดวิเคราะห์	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
13	เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
14	การคิดอย่างมีวิจารณญาณ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
15	การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
16	การร่วมคิดร่วมทำหรือการร่วมพลัง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1
รวม		3	4	3	4	3	5	4	7	4	4	4	45

รูปภาพที่ 1 ตารางการสังเคราะห์องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

ที่มา: จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัย

จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาความถี่ในระดับ 7 ขึ้นไปได้ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีจินตนาการ 2) การมีวิสัยทัศน์ และ 3) การมีความยืดหยุ่น ดังแผนภาพที่ 2 ดังนี้

รูปภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่ องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์

ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและความท้าทายที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษา ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะสามารถสร้างนวัตกรรมในการเรียนการสอน และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนและบุคลากรในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา สอดคล้องกับงานวิจัยของ สนธยา สมลิคุณ (2566) จักรกฤษณ์ โปทาพล (2564) และสุขุม ทินรัตน์ (2560) ที่ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์นั้นประกอบด้วย 1) ผู้นำที่มีจินตนาการ คือ มีความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ 2) ผู้นำที่มีการมีวิสัยทัศน์ ที่มองไปข้างหน้า สามารถกำหนดเป้าหมายการศึกษาและกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรได้อย่างชัดเจนและ 3) ผู้นำที่มีความยืดหยุ่น คือ มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ตามความจำเป็น ซึ่งสนับสนุนงานวิจัยของ อภิวัฒน์ เลิศสงคราม, วสันติ ฆลาบาง และ บุญมี ก่อบุญ (2567) ที่ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบการภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหาร พบว่า มี 6 องค์ประกอบที่ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ควรมี ดังนี้คือ 1) มีวิสัยทัศน์ 2) มีความยืดหยุ่นและปรับตัว 3) มีความคิดสร้างสรรค์ 4) มีความคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล 5) มีการทำงานเป็นทีม และ 6) มีจินตนาการ ซึ่งเหล่านี้นล้วนเป็นสิ่งที่ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ในศตวรรษที่ 21 ควรมี นอกจากนี้ อรรถชัย แนวเงินดี (2564) กล่าวว่า ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลายด้าน ผู้นำองค์กรต้องมีความรู้ ความสามารถ และการเรียนรู้อยู่เสมอ เพื่อปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงและใช้เทคโนโลยีในการบริหารองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำควรมีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพบุคลากร พร้อมทั้งแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศในศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องเน้นการนำนวัตกรรมและแนวคิดใหม่มาใช้เพื่อสร้างความก้าวหน้าในองค์กรอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและความท้าทายทางการศึกษา ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะสามารถพัฒนานวัตกรรมด้านการเรียนการสอน และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของบุคลากรและผู้เรียนได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การ จินตนาการ คือ การมีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนางานใหม่ ๆ อีกทั้งการมี วิสัยทัศน์ ที่มองไปข้างหน้าและวางเป้าหมายชัดเจน และการมีความยืดหยุ่น ที่สามารถในการปรับตัวตามสถานการณ์

บทสรุป

ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 ที่จะต้องรับมือกับความท้าทายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การสร้างสรรค์นวัตกรรมและการกระตุ้นทีมงาน เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ โดยผู้บริหารจำเป็นต้องมีคือ 1) มีจินตนาการ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างภาพในจิตใจที่อิงจากประสบการณ์ ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ ช่วยในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์และสร้างแรงจูงใจให้ทีมงาน 2) มีวิสัยทัศน์ ที่สามารถมองภาพอนาคตขององค์กรและการวางแผนร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนองค์กรสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและ 3) มีความยืดหยุ่น คือความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ต่างๆที่จะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และพร้อมรับแนวความคิดใหม่ ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กนกอร สมปราษฎ์. (2559). ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา. ขอนแก่น : คลังนาวิทยา
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. สืบค้นวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก <https://is.gd/qpEN8W>
- กระรัต ทองใสพร กิตติมา ศรีขำ, เขมรัตน์ บุญสุข, มัทนา วังถนอมศักดิ์ (2566). ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร, 6(2) : 261-270. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/xRNBdC>
- แก้วมณี ปัทมะ. (2564). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษาสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารและพัฒนการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- คิวกิครีเอทีฟ. (ม.ป.ป.) 21st Century Skills ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/j360GR>
- จักรกฤษณ์ โปตาพล. (2564). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์: ผู้นำในยุค Disruptive. วารสารวิจัยศรีล้านช้าง, 1 (3), 33-44
- จิตแข เทพชาตรี. (2563). New Normal โลฟส์โตลีใหม่ บนโลกใบเดิม. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/hZKeWI>
- จิราเจต วิเศษดอนหาย. (2566). ลาก่อน VUCA มาแล้ว BANI : ชวน ผอ. ปรับตัวและโรงเรียนให้ทันการเปลี่ยนแปลง.วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย (สพบท.), 6(2), 435- 450. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/dFRfW5>

- ณัฐ ช่วยงาน. (2565). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงราย เขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ทศนา แสงระวี และ เรชา ชูสุวรรณ. (2565). ครูไทยกับการจัดการเรียนรู้ในยุค Digital Disruption. วารสารมหาจุฬานาครทรรศ. 9(4): 13-26. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 <https://is.gd/uil42W>
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2567). หลังสมัยใหม่นิยม. คำศัพท์ทางมานุษยวิทยา. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/yi0EoV>
- พัทธกร โลหา. (2562). ศตวรรษที่ 21. สืบวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2567 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/659944>
- ไพฑูรย์ สีนารถัน. (2555). ผู้นำเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่และผู้นำใหม่. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิยุวพัฒน์. (ม.ป.ป.) เปลี่ยนตัวเองสู่วัยรุ่นในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2567 จาก <https://www.yuvabadhanafoundation.org/th>.
- ยุพรัตน์ ไยเมือง. (2565). ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุค VUCA world. ใน การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4, “GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”. (หน้า 1198-1204) สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/KoXkqb>
- วชิรวิทย์ สุราสา. (2565). ผู้บริหารที่นำสถานศึกษาสู่ความสำเร็จ บนวิถีแห่งความเปลี่ยนแปลง. วารสารมติเชษฐาราม วัดจอมมณี, 5 (2), 186-201. สืบค้นวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก [file:///C:/Users/msoe8/Downloads/11%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/msoe8/Downloads/11%20(1).pdf)
- วรรณภา ทะอินทร์. (2565). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเชียงราย. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพะเยา.
- วรัญญา ยินดี, อัญชิษฐา เขียงนิม และ มัทนา วังถนอมศักดิ์. (2565). ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคนิวนอร์มัล. วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร, 5(4), 245-259. สืบค้นวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก <https://is.gd/bIYsPS>
- ศิริวรรณ ภูคำเงิน. (2565). การศึกษาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษาในศูนย์เครือข่ายการศึกษาตำบลเวียง สันทรายงาม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย. การศึกษาค้นคว้า

ด้วยตนเองปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพะเยา.

สนธยา สมลิคุณ. (2566). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชา การบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมชาย รุ่งเรือง และ ชีรวัฒน์ จันทิก. (2560). รูปแบบการพัฒนาผู้นำสู่การสร้างแรงผลักดันเชิง สร้างสรรค์. Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, 10(1), 29-46 สืบค้นวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก file:///C:/Users/msoe8/Downloads/document%20(31).pdf

สุขุม ทินรัตน์. (2560). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น 25. สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาบริหาร การศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสาวณีย์ สมบูรณ์ศิริรัตน์. (2562). การศึกษาภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 2. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร์ มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

เสาวณีย์ เกียรติพรศักดิ์ดา. (2566). ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาพะเยา เขต 1. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยพะเยา.

อภิวัฒน์ เลิศสงคราม วัลลิกา ฉลากบาง และ บุญมี ก่อบุญ. (2567). การศึกษาองค์ประกอบภาวะ ผู้นำเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหาร. วารสาร มจร.ทริภุชชัยปริทรรศน์, 8(2), 265-280. สืบค้น เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMHR/article/view/a-018/a-018>

อรรถชัย แนวเงินดี. (2564). รูปแบบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ในศตวรรษที่ 21. วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มมร. วิทยาเขตอีสาน, 2 (1), 13-21 สืบค้นเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2567

Bendata. (2024). ยุค Society 5.0 คืออะไร? เทคโนโลยีมีบทบาทกับชีวิตแค่ไหน? ทำไม? ธุรกิจต้อง เร่งปรับตัว เตรียมรับการเปลี่ยนแปลง. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/7T3g12>

GlobalLinker Staff.(n.d.). เอาตัวรอดอย่างไรในโลกแห่ง. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก Disruption. <http://ojs.mbu.ac.th/index.php/hsjs/article/view/1405/959>

Paul Daugherty. (2019). The Post-Digital Era is coming: Are you ready?. สืบค้นวันที่ 7 กันยายน 2567 จาก <https://is.gd/4XWfN4>

Puccio, G. J., Mance, M., & Murdock, M. C. (2011). Creative Leadership: Skills that Drive Change (2nd ed.). SAGE Publications. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2567

Zacko-Smith, J. D. (2010). Creative Leadership: Concepts, Ideas, and Strategies for Increasing Creativity in Leadership. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2567 จาก <https://www.linkedin.com/pulse/creative-leadership-welcome-21st-century-pere-juarez-vives/>

Roles of School Administrators in the Performance Agreement: PA

Anusiri Chinnasri ^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: E-mail: Anasiri.chi@student.mbu.ac.th

Abstract

This academic article aims to study the role of administrators in new academic position evaluation to provide informational data for application in development. The success of new academic position evaluation depends on the capabilities of educational administrators. Having clear and comprehensive roles will result in evaluation becoming an effective and sustainable tool. The study found that educational administrators have 5 main roles: 1) Being change leaders and creating a learning culture through promoting Professional Learning Community (PLC) systems and building shared understanding; 2) Being planners and directors of development by analyzing institutional data and linking evaluation results with professional development; 3) Being advisors and supporters through resource allocation and creating opportunities for teacher development; 4) Being evaluators and creators of fair systems by developing transparent, flexible evaluation systems that use diverse evidence ; and 5) Being managers of the Performance Agreement (PA) process from creating work development agreements, organizing data systems in DPA to evaluating work performance.

Keywords: Role of educational administrators, New academic position evaluation

Introduction

The core of elevating the nation's educational quality lies in teacher development, focusing on equipping teachers with diverse competencies in all aspects. This includes designing learning aligned with student needs, utilizing technology in learning management, and creating conducive learning environments to enable students to develop essential 21st-century skills such as analytical thinking, problem-solving, and collaboration. This aligns with the National Education Plan (2017-2036) which emphasizes the development of a teacher competency evaluation system based on professional standards, comprising self-assessment, peer

assessment, and student performance evaluation, to serve as data for continuous self-development and elevate the teaching profession towards excellence.

The evaluation of academic positions for teachers and educational personnel is a crucial process in enhancing educational quality and serves as a tool to confirm the knowledge, abilities, and experience of educational personnel. This process continuously evolves in line with changing educational policies and contexts. Academic position evaluation for teachers is not merely an assessment of outcomes, but a process that encourages teachers to continuously develop themselves, enabling them to manage learning effectively and ultimately impact student learning outcomes. Effective evaluation should be fair, transparent, and linked to teachers' professional development (Office of the Teacher and Educational Personnel Commission, 2021). The system, known as Performance Agreement (PA), is a written agreement on work performance between the evaluator and the appraisee, aimed at achieving the vision and mission or success of the organization. It involves defining activities or projects, Key Performance Indicators (KPIs), and passing criteria, which must align with the Job Description of the position and the unit's mission.

In 2021, the Office of the Teacher and Educational Personnel Commission (OTEPCC) implemented a new academic position evaluation model, WPA, for teachers nationwide, to establish standard evaluation criteria that align with the goal of developing teachers and educational personnel towards student learning outcomes. School administrators are considered vital educational personnel in driving various processes within schools. School administrators play a crucial role in driving the WPA academic position evaluation in schools to align with each school's context and lead to the most accurate and reliable evaluation.

This article presents knowledge about the roles of administrators in the new academic position evaluation to provide informational data for application in development. As organizational leaders, administrators need to understand the guidelines for developing the academic position evaluation system for civil service teachers and educational personnel. They can motivate or guide colleagues or subordinates to willingly and enthusiastically perform their duties, understand their roles and responsibilities, possess ethics and morals, in order to manage and improve the quality of educational institution performance

1. Position and Academic Rank Evaluation

1.1 Meaning of Position and Academic Rank Evaluation

Evaluation of civil service teacher and educational personnel positions and academic ranks refers to the process of examining and analyzing the quality of work performed by civil service teachers and educational personnel to determine their suitability for the position and academic rank they hold or will receive. This process aims to assess the abilities, efficiency, knowledge, and experience of civil service teachers and educational personnel to ensure accuracy, transparency, and reinforce performance standards consistent with the school's mission. Evaluation of teachers' and educational personnel's academic ranks often considers research output, academic work, teaching experience, performance results, and self-development to elevate teaching standards and promote lifelong learning for students.

Prawit Erawan (2021) defined the evaluation of teachers' and educational personnel's academic ranks as a system that measures professional expertise [cite_start](#), reflected by performance in the responsible work area of teachers, school administrators, educational administrators, and educational supervisors, towards students and parents who are educational service recipients. The academic rank system must be linked to the position standard system, compensation system, and the process of obtaining and advancing academic ranks. Therefore, criteria and methods for evaluating positions and academic ranks must be established to maintain the knowledge, abilities, proficiency, or expertise in the appointed position and academic rank, with the goal of developing students, educational quality, and the educational profession.

Apichat Chimplisawan (2021) summarized the meaning of academic rank as the position of knowledge, ability, proficiency, or expertise of civil service teachers and educational personnel in performing their professional duties. Advancing teachers' academic ranks refers to a change in the level of their academic position as determined by the Office of the Teacher and Educational Personnel Commission, resulting from the performance of civil service teachers and educational personnel.

1.2 Importance of Position and Academic Rank Evaluation

The Office of the Teacher and Educational Personnel Commission (OTEPC) emphasizes teacher development as the heart of educational improvement, promoting career

advancement for teachers through academic work, which is a crucial mechanism for enhancing teacher quality, impacting student learning outcomes, and overall education. Therefore, the evaluation of positions and academic ranks is important in 5 aspects:

1. **Personnel Quality Development:** Evaluation helps identify the strengths, weaknesses, and potential of each individual, leading to effective self-development and career planning.
2. **Fostering Fairness:** Fair and transparent evaluation builds trust among personnel and motivates them to perform at their full potential.
3. **Elevating Educational Quality:** Continuously developed personnel can apply new knowledge and skills in teaching and learning, resulting in improved student educational quality.
4. **Creating a Learning Organization:** Evaluation is part of an organizational culture that encourages personnel to continuously learn and develop themselves.
5. **Fair Compensation:** Evaluation serves as a basis for considering promotions, position advancements, and salary adjustments, which is fair compensation for well-performing personnel.

1.3 Guidelines for Position and Academic Rank Evaluation

The revised criteria and methods for evaluating teachers' and educational personnel's academic ranks aim to elevate the quality of education in Thailand. This initiative stems from issues with the previous system, which lacked a connection to student learning outcomes, schools lacked structures promoting knowledge exchange, teachers lacked continuous self-development, and administrators lacked strong leadership. This revision focuses on developing teachers with higher competencies, aligned with research findings and educational concepts such as "Back to school," "Focus on classroom," and "Teacher Performance". It emphasizes developing students with essential 21st-century skills like analytical thinking, problem-solving, and innovation, alongside encouraging teachers to continuously develop themselves, utilize technology in learning management, and effectively evaluate outcomes. Furthermore, it promotes creating learning communities through teacher collaboration and developing educational leaders who can genuinely drive change in schools.

Teachers are required to enhance their performance competencies to the expected level for each position and academic rank, with the ultimate goal of developing students to

their full potential, serving as a crucial mechanism for sustainable educational quality. Teachers must improve their performance competencies to the expected level according to their position and academic rank, and be able to develop students to their full potential to collectively drive educational quality. Figure 1 illustrates the expected performance levels for teacher positions and academic ranks:

Expected Performance Levels by Position and Academic Rank

- Expert Teacher: Creates change, with broad and significant positive impact.
- Proficient Teacher: Innovates and adapts, devising new ideas or improving existing ones.
- Highly Skilled Teacher: Initiates development, starting new projects to improve efficiency.
- Skilled Teacher: Solves problems, effectively resolving work-related issues.
- Teacher without Academic Rank: Applies knowledge and adapts to changes.

The OTEPC has also established an academic position and rank evaluation system for teachers that integrates with the salary increment evaluation system and the academic rank retention evaluation system, according to Section 55 of the Civil Service Teacher and Educational Personnel Act B.E. 2547 (2004).

Furthermore, the development of the new academic position evaluation system (WPA) has key components: 1) Emphasis on stakeholder participation, involving all relevant parties such as teachers, administrators, higher education institutions, and related agencies in designing and developing the evaluation system; 2) Utilization of technology, where the integration of technology into the evaluation process will make it more convenient, faster, and more efficient ; and 3) Continuous development, implying that the evaluation system should be continuously improved to align with changing contexts and needs (Office of the Teacher and Educational Personnel Commission, 2022).

Therefore, it can be concluded that this revision of academic rank criteria and methods is a significant step in developing the quality of education in Thailand, focusing on developing teachers, students, and administrators to achieve sustainable change. It opens opportunities for all stakeholders to participate in evaluation design, emphasizes the use of technology, and promotes continuous development of the evaluation system to maximize its effectiveness.

2. Role of School Administrators

In an era of rapid global change driven by technology and society, the role of school administrators has evolved from general managers to visionary change leaders. Research studies by Thai academics over the past five years (2020-2025) offer a clearer understanding of the complex and crucial roles of contemporary school administrators.

School administrators can no longer solely focus on general administration but must undertake multiple roles. The first and most critical role is academic leadership. Research by Theerawut Ekapong (2021) indicates that administrators must not only understand the curriculum but also lead learning reform, particularly by encouraging teachers to conduct classroom research for continuous teaching improvement. Active involvement of administrators in this process can tangibly elevate the quality of teaching. However, academic leadership alone may be insufficient; administrators also need effective management capabilities. Data from the Office of the Basic Education Commission (2020) shows that applying principles of good governance, such as transparency, participation, and accountability, are key factors in advancing schools steadily. Establishing school committees with parent and community involvement further enhances the prudence and relevance of decisions.

In terms of **vision creation**, new-era administrators must foresee the future direction of education. Warakorn Samakoses (2022) emphasizes the necessity for administrators to understand and adopt new educational technologies, including online learning systems or applying artificial intelligence in administration. Schools that adapt quickly will gain a competitive advantage in educational quality.

Nevertheless, a school's operation is incomplete without community participation. Research by Siridej Sucheewa (2021) found that successful schools often cultivate strong relationships with their surrounding communities, whether by providing opportunities for community involvement in school activities or integrating local wisdom into teaching and learning. The role in personnel development is equally important; administrators must continuously invest in enhancing the potential of teachers and staff. Mentoring systems and practical training are effective tools that help personnel quickly adapt to various changes.

In educational management, school administrators play a significant role in ensuring that teachers perform their duties according to policies and the objectives of education. School administrators are therefore at the center of various activities, both internal and external to the

school. Thus, school administrators need to possess knowledge, abilities, and roles within the scope of the school's various missions to enable the school to carry out its missions, perform its duties as stipulated, and lead the school towards its goals efficiently and effectively (Apirahit Changkian, 2021).

It can be concluded that school administrators play a crucial role in driving the educational management of the school to achieve its stated objectives and planned operations. Administrators must possess knowledge and abilities in all aspects of school administration, including academic affairs, human resource management, budget management, and general administration. Additionally, administrators must be facilitators, supporting work, overseeing, monitoring, and supervising performance regularly, and conducting analysis, evaluation, and reporting of results as scheduled.

3. Role of School Administrators in the New Academic Position Evaluation

The evaluation of academic positions for teachers and educational personnel is a crucial mechanism for elevating educational quality, especially in an era of revised evaluation guidelines that emphasize student-centered development. The new evaluation guidelines (WPA) therefore require effective implementation, and school administrators play a vital role in this process. Initial implementation of the WPA system in 2021 revealed several issues, such as unclear understanding among teachers, evaluation system designs that did not align with school contexts, and communication limitations (Starfish Labz, 2021). This highlights the administrator's role in leading, supporting, and ensuring the quality of the evaluation process to be effective and fair. The Office of the Basic Education Commission (2021) identified four main roles for administrators:

1. **Leader in creating a learning culture:** Administrators should establish a shared vision with teachers and personnel, support lifelong learning, and foster an environment conducive to learning within the organization, such as organizing training, classroom research, and internal knowledge sharing.
2. **Determiner of development direction:** Administrators must be able to analyze the school's strengths and weaknesses to set appropriate goals and indicators, with evaluation linked to work development, not merely inspection.

3. **Advisor and supporter:** Administrators should provide guidance to teachers in planning their self-development, as well as allocate necessary resources such as budget , time, and teaching materials, to support teachers in effectively implementing their Performance Agreement (PA).

4. **Creator of a fair evaluation system:** Administrators must design a transparent, verifiable evaluation system that uses diverse evidence and allows appraisees to appeal results if they disagree.

Furthermore, the Teacher Development Institute (2020) states that administrators should be "change leaders," with additional roles including communicating evaluation policies to personnel, allocating resources to support development, providing continuous consultation to teachers, serving as direct evaluators, and promoting learning communities within the school.

At the operational level, the Supervision, Monitoring, and Evaluation of Education Management Group, Sakon Nakhon Primary Educational Service Area Office 1 (2021) summarized the administrator's role in the PA process into three key parts:

1. **Role in writing the Performance Agreement (PA):** Administrators must prepare the agreement according to the OTEPC format, appoint an evaluation committee, and systematically enter the results into the DPA system.
2. **Role in evaluation for obtaining or advancing academic rank:** Administrators are responsible for verifying the qualifications of the appraisee, preparing digital documents for the DPA system, and providing technological facilities if the school has limitations.
3. **Role in evaluation for salary increment:** According to the performance evaluation guidelines for the Performance Agreement, effective from October 1, 2021 , administrators must evaluate teachers twice a year based on three components: efficiency/effectiveness (80 points), participation in educational development (10 points), and professional ethics (10 points), totaling 100 points.

From the above content, it can be concluded that school administrators are a vital force in effectively driving the new academic rank evaluation. They not only have a role in overseeing the process according to criteria but must also be visionary leaders, supporters, and evaluators who understand both the school context and the potential of personnel. These roles

will ensure that evaluation becomes a genuine tool for teacher professional development and sustainable elevation of Thai educational quality.

Conclusion

The new academic position evaluation aims to elevate teachers' competencies to manage student-centered learning, develop critical thinking, problem-solving skills, and the use of technology in teaching and learning. This new evaluation system emphasizes stakeholder participation, technology utilization, and continuous development, linking evaluations for academic rank advancement, salary increment, and academic rank retention.

From the information presented above, the key roles of school administrators in evaluating teachers' and educational personnel's academic ranks can be summarized as follows:

- **Being change leaders and creating a learning culture:** promoting lifelong learning within the organization through PLC systems and building shared understanding.
- **Being planners and directors of development:** analyzing institutional data, setting development goals, and linking evaluation results with professional development.
- **Being advisors and supporters:** providing recommendations, allocating resources, and creating opportunities for teacher development.
- **Being evaluators and creators of fair systems:** developing transparent, flexible, and diverse-evidence evaluation systems, while also providing opportunities for appeal.
- **Being managers of the PA process:** responsible for preparing work development agreements, organizing data systems in DPA, and conducting evaluations for academic rank advancement and salary increments.

References

- Ministry of Education. (n.d.). National Education Act. Retrieved October 1, 2024, from https://www.moe.go.th/moe/nipa/ed_law/p.r.g.edu1.pdf
- Butthijuk, P. (2021). Academic Leadership of School Administrators Affecting Academic Administration Effectiveness... [Master's Thesis]. Sakon Nakhon Rajabhat University. <https://shorturl.asia/uMww2>

- Erawan, P. (2021). A novel academic rank classification. *Journal of Education and Human Resource Development*, 1–17. Retrieved October 1, 2024, from <https://shorturl.asia/tuWw3>
- Samakoses, W. (2022). Application of Technology in Modern Education Management (Faculty Article). CB-E-Thailand. <https://shorturl.asia/yPlz5>
- Sucheewa, S. (2021). Promoting Collaboration between School Administrators and Communities to Develop Educational Quality (Research Report). E-Research, Siam University. <https://shorturl.asia/q7S4c>
- Teacher Development Institute. (2020). Teacher Development Handbook according to Teacher [https://www.google.com/search?q=Professional Standards](https://www.google.com/search?q=Professional+Standards). Bangkok.
- Office of the Council of State. (2003, June 11). Royal Gazette Vol. 120/Part 52 A.
- Office of the Teacher and Educational Personnel Commission. (2021). Manual for Implementation according to Criteria and Methods for Evaluation of Positions and Academic Ranks of Civil Service Teachers and Educational Personnel, Teacher Position (WPA) [PDF]. Retrieved October 1, 2024, from https://otepc.go.th/images/00_YEAR2564/03_PV1/1Mv9-2564.pdf
- Office of the Basic Education Commission. (2021). Criteria and Methods for Evaluation of Civil Service Teachers and Educational Personnel for Obtaining and Advancing Academic Ranks. Office of the Basic Education Commission.
- Sakon Nakhon Primary Educational Service Area Office 1. (2021). Role of School Directors in the Academic Rank Evaluation System. Retrieved September 27, 2024, from https://www.old.sakonarea1.go.th/news_file/p30298151644.pdf
- Office of the Education Council. (2017). National Education Plan B.E. 2560–2579 [PDF]. UNESCO Planipolis. Retrieved October 1, 2024, from <https://shorturl.asia/3EFop>
- Changkian, A. (2021). Role of Administrators and Effectiveness of Educational Institutions under Nakhon Pathom Secondary Educational Service Area Office. Retrieved September 24, 2024, from <http://ithesisir.su.ac.th/dspace/bitstream/>
- Chimplisawan, A. (2021). Conditions for Requesting or Requesting Advancement of Academic Ranks Affecting the Performance of Civil Service Teachers. *Journal of Basic Education Research*, 1(1), 183–194. Retrieved October 1, 2024, from <https://shorturl.asia/CdFt7>

Starfish Labz. (2021). Administrators and Their Crucial Role in Driving WPA in Schools. Retrieved October 1, 2024, from <https://www.starfishlabz.com/blog/1081>

การจัดการองค์การในสถานศึกษายุค Post-covid 19 Organizational Management in Educational Institutions for the post-COVID-19 Era

สิริพร ศิริฟอง^{1*}, พระสุธีวีชรธรรม^{2*}

Siriporn Sirifong^{1*}, Phra Suthiwachiratham^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence Email: Siriporn.sirifong@gmail.com

บทคัดย่อ

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อระบบการศึกษาในทุกระดับส่งผลให้สถานศึกษาต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและกระบวนการเรียนการสอน องค์การทางการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวด้วยการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ และพัฒนากลยุทธ์การบริหารที่มีความยืดหยุ่นและสามารถรองรับสถานการณ์ฉุกเฉินได้

บทความนี้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาในยุค Post-COVID-19 โดยเน้นถึงความสำคัญของการจัดการองค์การในสถานศึกษา การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) การเสริมสร้างทักษะทางดิจิทัลของครูและนักเรียน และการบริหารทรัพยากรทางการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารทางการศึกษาในการบริหารสถานศึกษาให้สามารถปรับตัวและดำเนินการภายใต้สภาวะที่ไม่แน่นอนได้

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาองค์การทางการศึกษาในยุคหลังโควิด-19 ประกอบด้วย การส่งเสริมการเรียนการสอนที่เน้นเทคโนโลยี การพัฒนาทักษะด้านการบริหารและการเป็นผู้นำเชิงนวัตกรรม รวมถึงการสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การวางแผนทาง ดังกล่าวจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเตรียมพร้อมสำหรับความท้าทายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

คำสำคัญ: การจัดการองค์การที่ดี, ผู้บริหารสถานศึกษา, ยุค Post – Covid – 19

Abstract

The COVID-19 pandemic has had a significant impact on the education system at all levels, necessitating structural and pedagogical transformations in educational institutions. To adapt to these changes, educational organizations have integrated digital technologies to support online learning and have developed flexible management strategies to address emergent challenges effectively.

This study analyzes the post-COVID-19 transformation of the education sector, emphasizing the importance of organizational management in educational institutions, blended learning approaches, digital literacy enhancement for both educators and students, and the efficient allocation of educational resources. Additionally, the role of educational leadership in fostering institutional adaptability and resilience under uncertain circumstances is explored.

Recommendations for improving organizational management in post pandemic education include promoting technology-enhanced teaching and learning, strengthening leadership and administrative competencies, and fostering collaboration between educational institutions, communities, and relevant stakeholders. These strategic measures will enable educational organizations to operate effectively and remain resilient in the face of future challenges.

Keywords: Organizational Management, Educational Administrators, Post-COVID-19 Era

บทนำ

การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อทุกภาคส่วนของสังคม รวมถึงภาคการศึกษา ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก การศึกษาไม่เพียงแต่ถูกจำกัดอยู่ภายใต้ข้อจำกัดด้านสุขภาพ แต่ยังต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการเรียนการสอนทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ท่ามกลางการระบาดของโรค โรงเรียนและสถาบันการศึกษาต้องรับมือทางรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน โดยต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วทั้งในด้านการใช้เทคโนโลยีและการบริหารจัดการทรัพยากร (Gillard, 2020; Xie, 2021) ก่อนเกิดโรคระบาดโควิด-19 การจัดการการศึกษาในหลายๆ สถานศึกษาเน้นการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมมุ่งเน้นที่การเรียนในห้องเรียนและกิจกรรมที่ มีการติดต่อและการมีส่วนร่วม

ระหว่างครูและนักเรียน แต่ในช่วงการระบาดของโควิด-19 ระบบการศึกษาทั่วโลกต้องเผชิญกับการปิดโรงเรียนและการย้ายการเรียนการสอนไปยังแพลตฟอร์มออนไลน์อย่างรวดเร็ว ซึ่งบางประเทศสามารถปรับตัวได้ดี ขณะที่บางประเทศยังขาดความพร้อมทั้งในด้านเทคโนโลยีและโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษา (UNESCO, 2020). ผลกระทบของการปิดโรงเรียนและการย้ายสู่การเรียนออนไลน์ทำให้เกิดช่องว่างทางการศึกษาที่ยิ่งลึกซึ้งขึ้นระหว่างนักเรียนจากกลุ่มที่มีความพร้อมและไม่พร้อมในด้านเทคโนโลยี (Hoh, 2020) การปรับตัวของสถานศึกษาหลังจากโควิด-19 จึงกลายเป็นความท้าทายที่ 'ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างการเรียนการสอนและการบริหารจัดการองค์การการศึกษา องค์การการศึกษาจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการดำเนินงาน ไม่เพียงแต่ในด้านการเรียนการสอน แต่ยังรวมถึงการจัดการภายในขององค์กร เช่น การประชุม การจัดการข้อมูล และการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคลากรและผู้ปกครอง (Hodges et al., 2020) สถานศึกษาหลังจากโควิด-19 จำเป็นต้องปรับกลยุทธ์การบริหารเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ยืดหยุ่นและทันสมัย การพัฒนาแนวทางการบริหารแบบใหม่ต้องมีความยืดหยุ่นในการรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉิน การเรียนการสอนที่เน้นเทคโนโลยีดิจิทัล และการเสริมสร้างการเรียนรู้แบบร่วมมือ (collaborative learning) ที่สามารถทำได้ทั้งในห้องเรียนและทางออนไลน์ (Bozkurt & Sharma, 2020) นอกจากนี้ สถานศึกษาต้องให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมครูและบุคลากรทางการศึกษาให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การปรับตัวต่อระบบการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้สำเร็จได้ (Perrin, 2020) อีกหนึ่งความท้าทายที่สำคัญคือการจัดการทรัพยากรทางการศึกษา ในช่วงหลังโควิด-19 สถานศึกษาต้องมีการปรับกลยุทธ์การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับการเรียนการสอนที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การปรับตัวด้านงบประมาณ การจัดสรรทรัพยากรในเชิงดิจิทัล รวมไปถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้การศึกษาในสถานศึกษายังคงเป็นไปอย่างมีคุณภาพในระยะยาว (Baker, 2020) การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่เป็นความท้าทาย แต่ยังเป็นโอกาสในการพัฒนาแนวทางการจัดการที่ดีขึ้นและยั่งยืนกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้เทคโนโลยีในการจัดการการศึกษา ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาการศึกษาในอนาคต ในบทความนี้จะได้ศึกษาถึงการปรับตัวของสถานศึกษาในด้านต่างๆ หลังการระบาดของโควิด-19 และเสนอแนวทางในการปรับกลยุทธ์การจัดการองค์การทางการศึกษาให้เหมาะสมกับยุค Post-Covid 19

สถานการณ์ขององค์กรการศึกษาหลังการระบาดของ Covid-19

การแพร่ระบาดของโรค Covid-19 ได้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อระบบการศึกษาในทุกระดับ ทั่วโลกทั้งในแง่ของการเรียนการสอน การบริหารจัดการองค์กร และความพร้อมของทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง การปิดสถานศึกษาในช่วงการระบาดเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน และทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนอย่างรวดเร็วจากแบบดั้งเดิมที่เน้นการเรียนในห้องเรียนไปสู่การเรียนออนไลน์หรือการเรียนทางไกล (Anderson & Case, 2020) ผลกระทบทางการศึกษาหลังการระบาดของ Covid-19 ไม่เพียงแต่จำกัดอยู่ที่การหยุดชะงักของการเรียนการสอน แต่ยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารจัดการภายในองค์กร การศึกษาในหลายแง่มุม ในช่วงเริ่มต้นของการระบาด สถานศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดด้านสุขภาพ โดยที่หลายแห่งยังขาดความพร้อมทั้งในด้านเทคโนโลยีและการฝึกอบรมบุคลากรให้สามารถทำงานในสภาพแวดล้อมการเรียนออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Perrin, 2020)

หนึ่งในปัญหาที่สำคัญคือการมีช่องว่างด้านการเข้าถึงเทคโนโลยีของนักเรียนในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในประเทศที่ 'มีการพัฒนาไม่เท่ากัน' ซึ่งส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมในโอกาสการศึกษา เช่น นักเรียนในพื้นที่ชนบทหรือในครอบครัวที่ 'มีรายได้น้อย' มักขาดอุปกรณ์หรือการเชื่อมต่อ อินเทอร์เน็ตที่จำเป็นสำหรับการเรียนออนไลน์ (Chung et al., 2020). การขาดแคลนทรัพยากร ดังกล่าวไม่เพียงแต่ทำให้การเรียนการสอนมีข้อจำกัด แต่ยังทำให้ความสำเร็จในการเรียนรู้ของนักเรียน บางกลุ่มลดลงอย่างชัดเจน (Hoh, 2020)

นอกจากนี้ สถานศึกษายังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารจัดการภายใน องค์กร โดยที่ผู้นำและผู้บริหารต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับความท้าทายใหม่ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประชุมจากการพบปะตัวต่อตัวมาเป็นการประชุมออนไลน์ การบริหารจัดการ เวลาทำงานของบุคลากรในสภาพแวดล้อมที่ทำงานจากบ้าน และการพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลที่สามารถ 5 ตอบสนองความต้องการของการเรียนการสอนและการบริหารภายในองค์กรได้ (Bozkurt & Sharma, 2020)

การปรับตัวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในทุกสถานศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน การศึกษาที่ดำเนินอยู่ในเขต เมืองใหญ่หรือในประเทศที่มีเทคโนโลยีและโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมมักจะปรับตัวได้ดีกว่า ในขณะที่สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทหรือในประเทศที่มีการพัฒนาน้อยกว่าต้องเผชิญกับปัญหา การเข้าถึงเทคโนโลยีและการฝึกอบรมครูที่ไม่เพียงพอ (UNESCO, 2020). การที่บางประเทศสามารถ ปรับตัวได้ดีในช่วงการระบาดนั้น ก็เป็นผลมาจากการลงทุนในเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ล่วงหน้า รวมถึงการมี

นโยบายที่รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น การสนับสนุนแพลตฟอร์ม การเรียนออนไลน์และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการพัฒนาครูให้สามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gillard, 2020)

จากผลกระทบดังกล่าว การศึกษาในยุค Post-Covid 19 จึงต้องพึ่งพาการบริหารจัดการที่มี ความสำเร็จสูง การมีเครื่องมือดิจิทัลที่สามารถรองรับการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบ และการฝึกอบรมบุคลากรทางการศึกษาเพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเรียนการสอนในสภาพแวดล้อม ใหม่ได้ (Hodges et al., 2020). นอกจากนี้ การจัดการด้านงบประมาณก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ สถานศึกษาสามารถรับมือกับความท้าทายในช่วงหลังโควิด-19 โดยการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะที่ มีประสิทธิภาพสามารถช่วยให้การเรียนการสอนยังคงมีคุณภาพแม้ในสถานการณ์ที่ท้าทาย (Baker, 2020)

โดยสรุป การระบาดของ Covid-19 ทำให้สถานศึกษาต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคย เกิดขึ้นมาก่อน ทั้งในแง่ของการเรียนการสอนและการบริหารจัดการองค์กร การปรับตัวในด้านต่างๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้สถานศึกษาสามารถรักษาคุณภาพของการศึกษาได้ในสถานการณ์ที่ท้าทายนี้ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจะช่วยให้สามารถวางแผนและพัฒนาแนวทางในการ จัดการการศึกษาหลังโควิด-19 ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การปรับตัวของระบบการศึกษาต่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมในยุค post-Covid 19

การระบาดของโรคโควิด-19 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่กระตุ้นให้ระบบการศึกษาทั่วโลกต้อง ปรับตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อให้การเรียน การสอนยังคงดำเนินต่อไปได้ในช่วงเวลาที่โรงเรียนและมหาวิทยาลัยต้องปิดหรือจำกัดการเข้าเรียนใน ห้องเรียน การเปลี่ยนแปลงนี้ ไม่ได้เป็นเพียงแค่การใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อการเรียนออนไลน์ แต่ยัง เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแนวทางการเรียนการสอนใหม่ ๆ และการปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการ ภายในองค์กรการศึกษาต่าง ๆ (Guri-Rosenblit, 2020) หนึ่งในแนวทางการปรับตัวที่สำคัญที่สุดในการศึกษาในยุค Post-Covid 19 คือการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับการเรียนการสอน การเรียนออนไลน์ที่ ถูกนำมาใช้ในช่วงการระบาด กลายเป็นวิธีหลักในการให้การศึกษาสำหรับนักเรียนและนักศึกษา ทั่วโลก การศึกษาแบบออนไลน์มี ข้อดีหลายประการ เช่น ความสะดวกสบายในการเรียนจากที่บ้าน การเข้าถึงข้อมูลและสื่อการเรียน การสอนที่หลากหลาย รวมถึงความยืดหยุ่นในการจัดการเวลา (Crawford et al., 2020) อย่างไรก็ตาม การใช้งานการเรียนออนไลน์ก็ยังมีข้อจำกัด เช่น ปัญหาการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในบางพื้นที่และ การขาดแคลนอุปกรณ์ดิจิทัล ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างด้านการศึกษา (Chung et al., 2020)

การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเรียนการสอนในยุค Post-Covid 19 ยังรวมถึงการพัฒนาและ ปรับใช้ระบบการเรียนการสอนที่ผสมผสาน (Blended Learning) ซึ่งมีทั้งการเรียนออนไลน์และการ เรียนในห้องเรียน การเรียนรู้แบบผสมผสานทำให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนในรูปแบบที่สะดวกและ เหมาะสมกับตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการเรียนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลหรือการเรียนในห้องเรียนที่ได้รับการ ปรับปรุงตามมาตรการป้องกันโควิด-19 (Owusu-Fordjour et al., 2020) โดยการเรียนรู้ในลักษณะ นี้ยังช่วยให้ผู้เรียนมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และสามารถเลือก วิธีการเรียนที่เหมาะสมกับความ ต้องการและลักษณะการเรียนรู้ของตนเองได้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้เทคโนโลยีได้ช่วยสร้างรูปแบบการเรียนการสอนที่ เน้นการเรียนรู้ แบบร่วมมือ (Collaborative Learning) ซึ่งช่วยส่งเสริมการทำงานเป็นทีมและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระหว่างนักเรียนผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ อาทิเช่น การทำงานกลุ่มผ่านเครื่องมือออนไลน์ต่าง ๆ เช่น Google Classroom หรือ Microsoft Teams (Kebritchi et al., 2017). การพัฒนาเครื่องมือเหล่านี้ ช่วยให้นักเรียนสามารถเรียนรู้จากเพื่อนร่วมชั้นเรียนและอาจารย์ได้แม้จะไม่ได้อยู่ในห้องเรียนเดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างโอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่หลากหลายและการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน อีกหนึ่งเทคโนโลยีที่ได้รับการ ใช้งานอย่างแพร่หลายในยุค Post-Covid 19 คือการใช้ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และการวิเคราะห์ข้อมูลในการ ปรับปรุงการเรียนการสอนและการประเมินผลการ เรียนรู้ AI ช่วยให้อาจารย์สามารถสร้างระบบการเรียนที่ เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนได้โดยอัตโนมัติ เช่น การแนะนำเนื้อหาที่เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคน หรือ การประเมินผลแบบอัตโนมัติซึ่งช่วยลด ภาระงานของอาจารย์ (Jou et al., 2020). ระบบการเรียนการสอนที่ ใช้ AI จึงสามารถเสริมสร้าง ประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและให้โอกาสนักเรียน ในการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ได้ อย่างเต็มที่

การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมเหล่านี้ มาใช้ในระบบการศึกษาหลังโควิด-19 ยังมีบทบาท สำคัญในการพัฒนาทักษะของนักเรียนให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคดิจิทัลได้ เช่น ทักษะการใช้ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT), ทักษะการทำงานเป็นทีมทางออนไลน์, และทักษะการคิด วิเคราะห์ (Martin et al., 2021). การพัฒนาทักษะเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับ 7 นักเรียนในอนาคต เนื่องจากโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการ ทำงานที่ต้องใช้เทคโนโลยีใน ทุกภาคส่วน

โดยสรุป การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการศึกษาหลังโควิด-19 เป็นสิ่งที่จำเป็นและช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นในการเรียนการสอน เทคโนโลยีดิจิทัลไม่เพียงแต่ทำให้การเรียนการสอนยังคง ดำเนินไปได้ในช่วงวิกฤต แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายและ ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในยุคดิจิทัล ขณะเดียวกันยังช่วยให้การบริหารการศึกษาใน ระดับต่าง ๆ มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

การพัฒนากลยุทธ์การจัดการองค์การในสถานศึกษาหลัง Covid-19

การระบาดของโรคโควิด-19 ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระบบการศึกษา โดยเฉพาะใน ด้านทักษะที่นักเรียนและนักศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาและเสริมสร้างเพื่อให้สามารถรับมือ กับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ท่ามกลางความไม่แน่นอนของการแพร่ระบาดที่ยังคงมีอยู่ การ พัฒนาทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะทางเทคโนโลยี, ทักษะการคิดวิเคราะห์, และทักษะการทำงานร่วมกัน จึงกลายเป็นสิ่งที่จำเป็น อย่างยิ่งในการศึกษาในยุคหลังโควิด-19 (Hodges et al., 2020)

การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์และการเรียนการสอนที่ผสมผสาน (Blended Learning) เป็นหนึ่งใน ทางเลือกที่ได้รับความนิยมในช่วงการระบาด และยังคงมีบทบาทสำคัญในยุค Post-Covid 19 โดยมีการเน้น ไปที่การพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ซึ่งเป็นทักษะที่ จำเป็นในโลกยุคดิจิทัล ที่ทุกอย่างเชื่อมโยงผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยี (Johnson et al., 2020). การเรียนรู้ทาง ออนไลน์ทำให้ผู้เรียนต้องมีความสามารถในการใช้เครื่องมือและแพลตฟอร์ม ต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ การมีทักษะด้าน ICT ที่ดีจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ และสามารถประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีในการเรียนรู้และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาก็เป็นทักษะที่สำคัญในการศึกษาหลังโควิด-19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโลกเผชิญกับความท้าทายทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดจากการระบาด ของโรค การเรียนการสอนในยุค Post-Covid 19 จึงไม่เพียงแต่เน้นที่การถ่ายทอดความรู้แบบเดิม แต่ ยังส่งเสริมให้ ผู้เรียนมีทักษะในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้ (Saavedra & Opfer, 2020). การเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นการคิดวิเคราะห์ช่วยให้นักเรียนสามารถมองเห็น มุมมองที่หลากหลาย และสามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็ว

ในด้านการศึกษาหลังโควิด-19 การเรียนรู้ที่มุ่งเน้นทักษะการทำงานร่วมกัน (Collaborative Learning) ก็มีความสำคัญเพิ่มขึ้นเช่นกัน ทักษะการทำงานร่วมกันในทีมเป็นทักษะที่ สำคัญในการ ทำงานใน ยุคดิจิทัลที่มักจะเป็นการทำงานแบบระยะไกลหรือออนไลน์ ทักษะนี้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถ 8 ประสานงาน

และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานที่ เดียวกัน (Voogt et al., 2017). การเรียนการสอนที่เน้นการทำงานร่วมกันผ่านเครื่องมือดิจิทัล เช่น Google Classroom, Microsoft Teams, หรือ Zoom ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ และความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งช่วยพัฒนาทักษะในการทำงานเป็นทีมและการแก้ปัญหาาร่วมกัน

อีกด้านที่สำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมทักษะคือการพัฒนาทักษะด้านการปรับตัวและการ เรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยในยุค Post-Covid 19 นี้ สถานศึกษาควรเน้นให้ผู้เรียน สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องแม้หลังจากที่จบการศึกษาแล้ว (Schwab, 2020). การพัฒนาทักษะในการเรียนรู้ตลอดชีวิตช่วยให้นักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาสามารถปรับตัวเข้ากับการ เปลี่ยนแปลงในโลกแห่งการทำงานที่ต้องการทักษะใหม่ ๆ อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นทักษะทางเทคโนโลยี ใหม่ ๆ หรือทักษะในการทำงานที่ต้องใช้การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ

ในแง่ของการพัฒนาทักษะหลังโควิด-19 การสร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีที่ใหม่ ๆ เป็นสิ่งที่สำคัญมาก การใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เกิดประโยชน์สูงสุดช่วย เพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Ng, 2018). ตัวอย่างเช่น การใช้แพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์ที่มีฟังก์ชันการทำงานร่วมกันหรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลช่วยให้นักเรียนสามารถพัฒนาทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นในการเผชิญกับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

โดยสรุป การพัฒนาและส่งเสริมทักษะในยุค Post-Covid 19 เป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้ การศึกษายังคงตอบสนองความต้องการของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทักษะที่สำคัญที่ควร พัฒนาได้แก่ ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, ทักษะการคิดวิเคราะห์, ทักษะการทำงานร่วมกัน, และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต การส่งเสริมทักษะเหล่านี้ จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถ ปรับตัวกับสถานการณ์ใหม่ ๆ และสามารถประสบความสำเร็จในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

บทบาทของผู้นำในสถานศึกษายุค post-Covid 19

การระบาดของโควิด-19 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในระบบการศึกษา ซึ่ง ผู้นำในสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ความสามารถของผู้นำในการปรับตัวและดำเนินการตามนโยบายที่เหมาะสมจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อการฟื้นฟูการเรียนการสอนและการบริหารจัดการองค์กรการศึกษาในยุคหลังโควิด-19 (Karakas, 2020). ดังนั้น บทบาทของ ผู้นำในสถานศึกษาจึงมีความสำคัญในการปรับตัวและพัฒนาระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อ สถานการณ์ใหม่ ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว 9 ผู้นำในสถานศึกษายุค Post-Covid 19 ต้องมีกระบวนการตัดสินใจที่ 'รวดเร็วและมีความ

ยืดหยุ่น เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทันที การปรับตัวในการนำ เทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนและการจัดการองค์กรเป็นสิ่งที่ 'ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะการนำระบบการเรียนออนไลน์และการทำงานระยะไกลมาใช้เป็นเครื่องมือหลักในการ ดำเนินงานของสถานศึกษา (Fullan & Langworthy, 2020). ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และความเข้าใจใน เทคโนโลยีสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่ 'เหมาะสมให้กับครูและนักเรียนในการปรับตัวกับการ เปลี่ยนแปลงได้ดียิ่งขึ้น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการเรียนการสอนและการจัดการข้อมูลในระบบ คลาวด์ (cloud) ช่วยเพิ่มความสะดวกในการเข้าถึงและลดข้อจำกัดในการเรียนรู้ (Hodges et al., 2020)

นอกจากนี้ผู้นำในสถานศึกษายังมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรทาง การศึกษาให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการฝึกอบรมและ การสนับสนุนในด้านเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้ครูสามารถใช้งานเครื่องมือดิจิทัลได้อย่างเต็มที่ (Karakas, 2020). การสร้างโอกาสให้ครูได้เรียนรู้และพัฒนาในด้านนี้จะช่วยเพิ่มความมั่นใจและทำให้ ครูสามารถสอนนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพแม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมออนไลน์ นอกจากการพัฒนาบุคลากรแล้ว ผู้นำสถานศึกษายังต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความ เชื่อมโยงระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครองผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การใช้สื่อสารออนไลน์หรือแอปพลิเคชันที่สามารถให้ข้อมูลและติดต่อสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว ในการนี้ ผู้นำต้องมีความสามารถในการ จัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษาและช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและการ สนับสนุนจากทุกฝ่าย (Bennis, 2009)

ในมุมมองของการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management), ผู้นำในสถานศึกษาต้องสามารถพัฒนาและนำกลยุทธ์ที่เหมาะสมมาใช้ในการปรับปรุงโครงสร้างและกระบวนการต่าง ๆ ภายในสถานศึกษา การจัดการการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องอาศัยการสื่อสารที่ชัดเจนและการมีส่วนร่วมจาก ทุกฝ่ายในองค์กร ซึ่งจะช่วยให้เกิดการยอมรับและสามารถปฏิบัติตามการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kotter, 2012). ตัวอย่างในประเทศไทย, หลายโรงเรียนและมหาวิทยาลัยได้มีการ ปรับตัวอย่างรวดเร็วในการใช้ระบบการเรียนออนไลน์ที่จัดการโดยผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ การเปลี่ยนแปลงที่ 'ชัดเจน เช่น การสร้างแพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์สำหรับนักเรียนที่ ต้องการ เรียนรู้จากบ้านในช่วงการระบาดของโควิด-19 ซึ่งช่วยให้การศึกษาไม่หยุดชะงัก (สุภาภรณ์, 2021)

อีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญของผู้นำในยุค Post-Covid 19 คือการสร้างบรรยากาศที่สนับสนุนสุขภาพจิตของทั้งครูและนักเรียน การเรียนในสภาพแวดล้อมที่มีความเครียดหรือวิตกกังวลอาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้และการสอน (Shannon & Benaim, 2020). ผู้นำควรส่งเสริม 10 กิจกรรมที่ช่วย

เสริมสร้างสุขภาพจิต เช่น การจัดฝึกอบรมเรื่องการดูแลตนเอง การให้คำปรึกษา และ การสร้างเครือข่ายสนับสนุนที่ช่วยลดความเครียดและความวิตกกังวลของทุกคนในองค์กรการศึกษา

จากความท้าทายที่เกิดขึ้น ผู้นำในสถานศึกษาควรจะมี ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในยุค Post-Covid 19 โดยการใช้วิสัยทัศน์ที่ 'ชัดเจน การเสริมสร้างความสามารถในการใช้เทคโนโลยี และการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทั้งหมด นี้จะช่วยให้สถานศึกษาสามารถเติบโตและปรับตัวได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษา

การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษาคือปัจจัยสำคัญ ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบการศึกษาในยุคหลังโควิด-19 โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการระบาดของโรค ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการเรียนการสอน แต่ยังทำให้ทุกภาคส่วนของสถานศึกษาต้องปรับตัวในด้านการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณภาพ การศึกษาอย่างยั่งยืน (Bryk et al., 2015). ความร่วมมือที่เกิดขึ้นระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น ครู, นักเรียน, ผู้ปกครอง, ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาคุณภาพ การศึกษาที่มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองต่อความท้าทายในยุคใหม่ได้

การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษาหมายถึงการที่แต่ละฝ่ายมีบทบาทในการกำหนดแนวทางการศึกษาและการบริหารจัดการของสถานศึกษา ทั้งในระดับนโยบายและในระดับ ปฏิบัติการมีส่วนร่วมนี้ไม่จำกัดเพียงแค่การประชุมหรือการแสดงความคิดเห็น แต่ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การประเมินผล และการเสริมสร้างคุณภาพการเรียนการสอนใน สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (Epstein, 2018). ในยุค Post-Covid 19 นี้ ความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษาจึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการช่วยให้การศึกษาเกิดความยืดหยุ่นและ สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว

หนึ่งในวิธีที่สำคัญในการสร้างความร่วมมือคือการส่งเสริมการสื่อสารที่โปร่งใสและมี ประสิทธิภาพระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษา เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการ ติดต่อสื่อสารระหว่างครู, นักเรียน, และผู้ปกครองผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์หรือ แอปพลิเคชัน (López & García, 2021). การใช้เทคโนโลยีในรูปแบบนี้ไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่ม ประสิทธิภาพในการติดต่อสื่อสารแต่ยังช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงข้อมูลการเรียนการสอนและ ความสำเร็จของนักเรียนได้ทันที ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเข้าใจร่วมกันระหว่างทุกฝ่าย

นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือยังเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมที่มีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครองในการพัฒนานักเรียน เช่น การจัดเวิร์กช็อป, การสัมมนา, หรือการประชุมแบบออนไลน์ เพื่อให้ผู้ปกครองและชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอน (Epstein, 2018). กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างโรงเรียนกับ ชุมชน แต่ยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการการศึกษาของเด็ก ๆ มากขึ้น ซึ่งมีผลกระทบในแง่บวกต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน ในบริบทของประเทศไทย, การสร้างความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษา ได้รับการส่งเสริมจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตัวอย่างเช่น ในช่วงที่ โควิด-19 ระบาด กระทรวงศึกษาธิการของไทยได้ร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนการเรียนออนไลน์โดยการให้ความช่วยเหลือด้านอุปกรณ์การเรียน เช่น การแจกจ่ายแท็บเล็ตให้แก่เด็กนักเรียนที่ขาดแคลนอุปกรณ์ (กรมส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2020). นอกจากนี้ ยังมีการใช้แพลตฟอร์ม การเรียนออนไลน์ของรัฐบาลที่ ช่วยให้โรงเรียนสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนแม้ในช่วงที่ สถานศึกษาต้องปิด ทำให้เกิดการร่วมมือระหว่างหลายฝ่ายเพื่อสนับสนุนการศึกษาของนักเรียนในทุก ภาคส่วน

อีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความร่วมมือในสถานศึกษาคือการมีผู้นำการศึกษาที่มี วิสัยทัศน์ ในการสร้างความร่วมมือระหว่างทุกฝ่าย ในยุค Post-Covid 19, ผู้นำในสถานศึกษาต้องเป็น ผู้ที่มีทักษะในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ และสามารถสร้างความมั่นใจ ให้กับทุกฝ่ายในการร่วมมือกันเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา (Fullan, 2020). ความสามารถในการ นำเสนอวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของทุกฝ่ายจะทำให้เกิดความร่วมมือที่ ยั่งยืนและสร้างผลกระทบในเชิงบวกต่อการพัฒนาการศึกษาของนักเรียน

สรุปได้ว่า การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษามีความสำคัญในการพัฒนาการศึกษาในยุค Post-Covid 19 การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ปกครอง รวมถึงการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการสร้างความร่วมมือ จะช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนที่มีคุณภาพและสร้างความยั่งยืนในระบบการศึกษา

แนวโน้มและทิศทางในอนาคตของการจัดการองค์การการศึกษาหลังจาก Covid-19

การระบาดของโควิด-19 ได้ทำให้ระบบการศึกษาทั่วโลกต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยเฉพาะในแง่ของการจัดการองค์การการศึกษา ซึ่งไม่เพียงแต่กระทบกับวิธีการเรียนการสอน แต่ยังส่งผลต่อการบริหารจัดการภายในองค์การการศึกษา การระบาดครั้งนี้ได้เร่งให้เกิดการปฏิรูป การศึกษาในด้านต่าง ๆ ทั้งในเชิงเทคโนโลยี กระบวนการเรียนรู้ และรูปแบบการบริหารจัดการที่มี ความยืดหยุ่นมาก

ขึ้นในอนาคต (OECD, 2020). ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้การพัฒนา แนวโน้มและทิศทางในอนาคตของการจัดการองค์การการศึกษาหลังจากโควิด-19 จึงต้องคำนึงถึงการ ปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคหลังการระบาด 12

หนึ่งในแนวโน้มที่สำคัญในอนาคตของการจัดการองค์การการศึกษา คือการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ ระบบการเรียนการสอนออนไลน์และการ เรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) จะยังคงเป็นเครื่องมือหลักในการจัดการการศึกษา แม้ว่า สถานการณ์โควิด-19 จะคลี่คลายไปบ้างแล้ว แต่การนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้จะช่วยช่วยให้การเรียนการสอน มีความยืดหยุ่นและสามารถเข้าถึงได้มากขึ้น (Hodges et al., 2020). เทคโนโลยีจะมีบทบาทในการ เชื่อมโยงนักเรียนกับแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นรายบุคคลและการทำงาน ร่วมกันจากระยะไกล ในทิศทางนี้ การบริหารจัดการข้อมูลและระบบสารสนเทศในสถานศึกษาจะต้อง มีการพัฒนาทักษะการจัดการและการใช้ระบบดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถตอบสนอง ต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

อีกแนวโน้มที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการและการเป็นผู้นำในสถานศึกษา ผู้นำการศึกษาในอนาคตจะต้องมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้รวดเร็วในการรับมือกับการ เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (Fullan, 2020). การบริหารการศึกษาในยุคหลังโควิด-19 จะเน้นที่การมี ส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งครู, นักเรียน, ผู้ปกครอง, และชุมชนในการตัดสินใจและการพัฒนาระบบ การศึกษา การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและภาคส่วนต่าง ๆ เช่น ภาคธุรกิจและ องค์กรต่าง ๆ จะเป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนการศึกษาและการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับโลกในยุคดิจิทัล (Bryk et al., 2015) การจัดการองค์การการศึกษาหลังโควิด-19 ยังมีแนวโน้มที่จะเน้นการพัฒนาความสามารถ ของบุคลากรทางการศึกษา โดยเฉพาะในด้านการใช้เทคโนโลยีและการปรับตัวให้เข้ากับการ เปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ในอนาคต, โรงเรียนจะต้องมีระบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพและมีการ พัฒนาทักษะของครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ครูสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลและเทคโนโลยีในการสร้าง ประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดีให้กับนักเรียน (Saavedra & Opfer, 2020). นอกจากนี้ การเสริมสร้าง ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) จะเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่ พร้อมสำหรับการทำงานในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ในระดับนโยบาย, การจัดการองค์การการศึกษาหลังโควิด-19 จะต้องมีการวางแผนเพื่อ เตรียมพร้อม กับสถานการณ์วิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต การศึกษาควรเน้นการสร้าง ความยืดหยุ่นใน การจัดการเรียนการสอนและการบริหารองค์กรในช่วงที่มีวิกฤตหรือความไม่แน่นอน เช่น การใช้ระบบ ออนไลน์เพื่อการเรียนรู้และการทำงานระยะไกล ซึ่งสามารถปรับใช้ได้ สถานการณ์ที่ไม่สามารถเรียน การสอนในห้องเรียนได้ (OECD, 2020). ในประเทศไทย, กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มมีการผลักดัน นโยบายและการสนับสนุน

การเรียนรู้ทางออนไลน์ผ่านการพัฒนาแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น การใช้ แพลตฟอร์ม "Classroom" และ "Google Meet" เพื่อให้การเรียนการสอนสามารถดำเนินการได้ใน ทุกสถานการณ์ (กรมส่งเสริมการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2020)

นอกจากนี้ การส่งเสริมการศึกษาในทิศทางที่ยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิต และ สุขภาพจิตของนักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษา การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริม สุขภาพจิต จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาองค์การการศึกษาให้มีความยั่งยืนในอนาคต (Shannon & Benaim, 2020). ในอนาคต, ระบบการศึกษาอาจมีการบูรณาการความเป็นอยู่ที่ดีของทั้งครูและ นักเรียนเข้ากับ กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้การศึกษาไม่เพียงแค่นับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเท่านั้น แต่ ยังเน้นการพัฒนา ทักษะทางสังคมและอารมณ์ของผู้เรียนด้วย

การจัดการองค์การการศึกษาในอนาคตหลังโควิด-19 จะมุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะดิจิทัล การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสร้างความยืดหยุ่นในระบบการศึกษา เพื่อให้สามารถปรับตัว และ ตอบสนองต่อความท้าทายใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการจัดการองค์การในสถานศึกษาในยุค post-Covid 19

การระบาดของโควิด-19 ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนการสอนและการบริหารจัดการใน สถานศึกษา อย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะในช่วงที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในทุกภาคส่วน ซึ่งส่งผลให้ การบริหารจัดการ องค์การการศึกษาในยุค Post-Covid-19 ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีข้อเสนอแนะที่ชัดเจนในการปรับปรุงการจัดการองค์การใน สถานศึกษา เพื่อสร้าง ความยืดหยุ่นและความพร้อมในการรับมือกับความท้าทายในอนาคต

1. การใช้เทคโนโลยีอย่างเต็มที่ในกระบวนการเรียนการสอนและบริหารจัดการ หนึ่งในข้อเสนอแนะ ที่สำคัญคือการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนและการ บริหารจัดการสถานศึกษาอย่าง มีประสิทธิภาพ โดยการเรียนรู้จากสถานการณ์โควิด-19 ที่ทำให้ เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ในการติดต่อสื่อสารและการจัดการการเรียนการสอนออนไลน์ (Hodges et al., 2020). การปรับปรุง การจัดการองค์การการศึกษาจะต้องเน้นการพัฒนาทักษะด้าน ดิจิทัลทั้งในด้านการใช้เครื่องมือการสอน ออนไลน์ เช่น ระบบ LMS (Learning Management System) และการใช้เทคโนโลยีเพื่อจัดการข้อมูล การศึกษาของนักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ (Saavedra & Opfer, 2020). โรงเรียนและมหาวิทยาลัยสามารถ สร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มี การสนับสนุนจากเทคโนโลยีทั้งในห้องเรียนและในระบบออนไลน์ เพื่อให้ การเรียนการสอนเป็นไป อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. การพัฒนาผู้นำการศึกษาให้พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง การเป็นผู้นำในสถานศึกษายุคหลังโควิด-19 จะต้องมีทักษะในการบริหารจัดการ การเปลี่ยนแปลงและวิกฤตอย่างมีประสิทธิภาพ (Fullan, 2020). ดังนั้น, การพัฒนาผู้นำการศึกษาจะเป็น อีกหนึ่งข้อเสนอแนะที่สำคัญในกระบวนการปรับปรุงการจัดการองค์กร ผู้นำจะต้องมีทักษะในการ ตัดสินใจที่ 'รวดเร็วและสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ทั้ง ครู, นักเรียน, ผู้ปกครอง, และชุมชน การ 14 เสริมสร้างทักษะการสื่อสาร การตัดสินใจในสภาวะวิกฤต และการบริหารจัดการทีมงานจะช่วยให้ผู้นำ การศึกษาสามารถสร้างความมั่นใจและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Bryk et al., 2015).

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การสร้างความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายในสถานศึกษา เช่น ผู้บริหาร, ครู, นักเรียน, ผู้ปกครอง, และชุมชน เป็นสิ่งสำคัญที่สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการสถานศึกษา (Epstein, 2018). การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะช่วยให้การตัดสินใจในระดับองค์กรสามารถตอบสนอง ความต้องการและความคาดหวังของทุกฝ่ายได้มากขึ้น การประชุมออนไลน์หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการ มีส่วนร่วม เช่น การจัดเวิร์กช็อปสำหรับผู้ปกครอง การเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครู กับนักเรียน หรือการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาในระดับชุมชน จะเป็นช่องทางในการพัฒนาความ ร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายและช่วยให้การบริหารจัดการสถานศึกษามีความยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้ เร็ว (López & García, 2021).

4. การพัฒนาทักษะชีวิตและสุขภาพจิต การเรียนรู้ในยุค post-Covid-19 จำเป็นต้องไม่จำกัดแค่เนื้อหาวิชาการเท่านั้น แต่ยังต้อง คำนึงถึงการพัฒนาทักษะชีวิตและการเสริมสร้างสุขภาพจิตให้กับนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษา (Shannon & Benaim, 2020). โรงเรียนควรจัดให้มีโปรแกรมการสนับสนุนด้านสุขภาพจิตเพื่อช่วยให้นักเรียนสามารถรับมือกับความเครียดจากการเปลี่ยนแปลงหรือวิกฤตต่าง ๆ ได้ การพัฒนาทักษะการ จัดการอารมณ์และการสร้างสมดุลระหว่างชีวิตการเรียนกับชีวิตส่วนตัวเป็นสิ่งที่สำคัญในอนาคต เพื่อให้ทั้งครูและนักเรียนสามารถพัฒนาศักยภาพในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีความกดดันต่ำ

5. การพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและปรับตัวได้ การสร้างองค์กรการศึกษาที่สามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วและยืดหยุ่น ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วถือเป็นการปรับปรุงที่จำเป็นอย่างยิ่ง (OECD, 2020). โดยสถานศึกษาควร พัฒนาแผนการดำเนินงานที่สามารถปรับตัวได้ในสถานการณ์ที่ไม่คาดคิด เช่น การระบาดของโรคหรือ เหตุการณ์ทางธรรมชาติ การใช้ระบบการเรียนการสอนออนไลน์และผสมผสานกับการเรียนรู้ใน ห้องเรียนจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญในการเพิ่มความยืดหยุ่นให้กับระบบการศึกษา นอกจากนี้, การใช้ แพลตฟอร์มการเรียนออนไลน์ที่สามารถจัดการข้อมูลการเรียนรู้ของนักเรียนได้ในระยะไกลจะช่วยให้ การบริหารจัดการสถานศึกษามีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ

6. การสร้างนโยบายการศึกษาที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ในยุคหลังโควิด-19, ระบบการศึกษาต้องมีการพัฒนาแนวทางการจัดการที่สามารถตอบสนองต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัลและการปฏิรูปตลาดแรงงานจะ ทำให้ทักษะการเรียนรู้ที่จำเป็นในอนาคตต้องแตกต่างไปจากเดิม การศึกษาจึงควรมีการปรับตัวในด้านการเตรียมความพร้อมให้กับนักเรียนในเรื่องของทักษะการทำงานในอนาคต เช่น ทักษะด้านดิจิทัล และการแก้ปัญหาในโลกที่มีความซับซ้อน (Saavedra & Opfer, 2020). โดยสรุป การปรับปรุงการจัดการองค์การในสถานศึกษาในยุค Post-Covid-19 จำเป็นต้องคำนึงถึง การใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาผู้นำการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและทักษะการบริหาร จัดการการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการสร้างร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการให้ความสำคัญ กับสุขภาพจิตและทักษะชีวิตของนักเรียน การสร้างความยืดหยุ่น ในองค์กรการศึกษา จะช่วยให้ สถานศึกษาสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

การจัดการองค์การในสถานศึกษายุค Post-Covid-19 ได้รับการปรับปรุงอย่างรวดเร็วเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมุ่งเน้นที่การใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ การสร้างความยืดหยุ่นในระบบการศึกษา การพัฒนาผู้นำที่มีทักษะในการบริหารการ เปลี่ยนแปลง รวมถึงการสนับสนุนการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสถานศึกษา

หนึ่งในแนวโน้มที่สำคัญคือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่เป็นออนไลน์และผสมผสาน (Blended Learning) รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ที่สามารถเข้าถึงได้ในทุกสถานการณ์ (Hodges et al., 2020). ผู้นำการศึกษาในยุคนี้ ต้องมีทักษะในการบริหารการ เปลี่ยนแปลง และการตัดสินใจที่รวดเร็วในสภาวะวิกฤต (Fullan, 2020). การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายใน สถานศึกษาจะช่วยให้การตัดสินใจในระดับองค์กรสามารถตอบสนองต่อความต้องการของทุกฝ่ายได้ อย่างมีประสิทธิภาพ (Epstein, 2018).

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการจัดการองค์การในสถานศึกษาในยุค Post-Covid-19 ได้แก่ การพัฒนาเทคโนโลยีการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ การเสริมสร้างทักษะผู้นำในการบริหารการ เปลี่ยนแปลง และการส่งเสริมสุขภาพจิตและทักษะชีวิตของนักเรียนและบุคลากรในสถานศึกษา (Saavedra & Opfer, 2020). การบริหารจัดการในรูปแบบที่ 'ยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวได้อย่าง รวดเร็วจะช่วยให้ สถานศึกษาสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ไม่คาดคิดในอนาคตได้อย่างมี ประสิทธิภาพ (OECD, 2020)

เอกสารอ้างอิง

- Anderson, C. A., & Case, D. O. (2020). The digital shift in education: Implications for learning and teaching during the COVID-19 pandemic. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(4), 476-490. <https://doi.org/10.1177/0047239520931847>
- Baker, D. (2020). The future of education: Impact of COVID-19 and beyond. *Education and Information Technologies*, 25(5), 1187-1202. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-03351-3>
- Bennis, W. (2009). *On becoming a leader*. Basic Books.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to corona virus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-6. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3774752>
- Bryk, A. S., Gomez, L. M., & Grunow, A. (2015). *Learning to improve: How America's schools can get better at getting better*. Harvard Education Press.
- Chung, J. W., Hossain, L., & Cavanagh, D. (2020). Social distancing in the classroom: Impacts on the educational experience of students and teachers. *Educational Review*, 72(2), 265-280. <https://doi.org/10.1080/00131911.2020.1854827>
- Crawford, J., Butler-Henderson, K., & Rudolph, J. (2020). COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses. *Journal of Applied Learning & Teaching*, 3(2), 1-20. <https://doi.org/10.37074/jalt.2020.3.2.7>
- Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (2nd ed.). Westview Press.
- Fullan, M. (2020). *Leading in a culture of change*. Jossey-Bass.
- Fullan, M., & Langworthy, M. (2020). *A rich seam: How new pedagogies find deep learning*. Pearson.
- Gillard, D. (2020). The global impact of COVID-19 on education. *Educational Leadership*, 77(2), 8-14.

- Guri-Rosenblit, S. (2020). Digital learning and teaching in the COVID-19 era: Implications for higher education. *European Journal of Education*, 55(3), 423-431.
<https://doi.org/10.1111/ejed.1241117>
- Hodges, C. B., Moore, S., Lockee, B. B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*.
<https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergencyremote-teaching-and-online-learning>
- Hodges, C. B., Moore, S., Lockee, B. B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*.
<https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergencyremote-teaching-and-online-learning>
- Hoh, P. (2020). Education in the post-COVID-19 era: Digital divide and inequality. *Journal of Educational Technology & Society*, 23(3), 14-20.
- Johnson, L., Adams Becker, S., & Cummins, M. (2020). The 2020 Horizon report: Future of education technology. EDUCAUSE.
- Jou, M., Yang, J., & Wu, S. (2020). The applications of artificial intelligence and big data in education. *Future Generation Computer Systems*, 108, 141-146.
<https://doi.org/10.1016/j.future.2020.02.025>
- Karakas, F. (2020). Leadership in a crisis: Managing through and beyond the COVID-19 pandemic. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 27(4), 359-374.
<https://doi.org/10.1177/1548051820933496>
- Kebritchi, M., Lipschuetz, A., & Santiago, L. (2017). Issues and challenges for teaching successful online courses in higher education: A literature review. *Journal of Educational Technology Systems*, 46 (1), 4-29 . <https://doi.org/10.1177/0047239516661713>
- Kotter, J. P. (2012). *Leading change*. Harvard Business Review Press. López, V., & García, A. (2021). Online education during the COVID-19 pandemic: Teaching models and technology in school and university education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(1), 114. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00304-8>

Martin, F., Sunley, R., & Turner, S. (2021). Exploring the role of online learning in higher education: New challenges and opportunities in the post-COVID era. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18, 117. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00301-x>

กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจเนอเรชันเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในสถานศึกษา Intergenerational Communication Strategies for Enhancing Collaboration in Educational Institutions

ธนวิชญ์ สูดงกุลheim^{1*}

Thanawit Sudngulam^{1*}

^{1*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษา โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างความร่วมมือและประสิทธิภาพในการทำงานระหว่างบุคลากรที่มาจากกลุ่มอายุและภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในบริบทของการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบัน การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมกับเชิงปริมาณ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์เอกสารภายในสถานศึกษาที่มีการทำงานร่วมกันของบุคลากรจากหลายเจเนอเรชัน นอกจากนี้ยังมีการนำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการความหลากหลายทางวัย (เช่น Denton, 2019; Lee & Kim, 2021) มาประกอบกับการวิเคราะห์กรณีศึกษาจากผลงานของนักวิชาการในวงการบริหารการศึกษา เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดที่สอดคล้องกับบริบทในประเทศไทย

ผลการศึกษาพบว่า การนำกลยุทธ์การสื่อสารที่เน้นการรับฟังอย่างตั้งใจและเคารพความแตกต่างของเจเนอเรชันมาใช้ร่วมกับการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสมสามารถช่วยลดอุปสรรคในการสื่อสารภายในสถานศึกษาและส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคลากรได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ บทความยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะในการสื่อสารและการอบรมภาวะผู้นำร่วมที่ต้องสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน

บทความจึงเสนอข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาแนวทางการสื่อสารข้ามเจเนอเรชันอย่างเป็นระบบในสถานศึกษาของประเทศไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ ร่วมมือ และผลสัมฤทธิ์ที่ดีในกระบวนการบริหารการศึกษาในอนาคต

คำสำคัญ: การสื่อสารข้ามเจเนอเรชัน, สถานศึกษา, การบริหารการศึกษา, เทคโนโลยีดิจิทัล, ภาวะผู้นำร่วม

Abstract

This article aims to explore and analyze intergenerational communication strategies within educational institutions, focusing on fostering collaboration and enhancing work efficiency among personnel from diverse age groups and cultural backgrounds in the contemporary educational administration context. The study employed a mixed-methods approach, integrating both qualitative and quantitative methodologies. Data were collected through questionnaires, in-depth interviews, and document analysis within institutions where multi-generational staff collaboration is present.

Additionally, the study incorporates theoretical frameworks and concepts related to generational diversity management (e.g., Denton, 2019; Lee & Kim, 2021), along with case analyses based on the works of prominent scholars in the field of educational administration to establish a conceptual framework aligned with the Thai educational context.

The findings reveal that communication strategies emphasizing active listening and respect for generational differences, when combined with appropriate integration of digital technology, can significantly reduce communication barriers and promote positive relationships among educational personnel. Moreover, the article underscores the importance of developing communication competencies and fostering shared leadership that align with ongoing socio-technological transformations.

Based on the findings, the article offers strategic recommendations for systematically developing intergenerational communication practices within Thai educational institutions, aiming to enhance mutual understanding, collaboration, and outcomes in future educational administration processes.

Keywords: Intergenerational communication, educational institutions, educational administration, digital technology, shared leadership

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการสื่อสารก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สถานศึกษาในปัจจุบันต้องเผชิญกับความหลากหลายทางวัยของบุคลากรที่ทำงานร่วมกัน ตั้งแต่รุ่นที่เติบโตขึ้นในยุคก่อนดิจิทัล จนถึงรุ่นที่เกิดและเติบโตพร้อมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ สิ่งเหล่านี้ได้สร้างความท้าทายในด้านการสื่อสารและการบริหารจัดการความหลากหลายภายในองค์กร (จิณณวัตร ปะโคทั้ง, 2021; อำนาจ ชนะวงศ์, 2022)

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในบริบทข้ามเจนอเรชันจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและสร้างสรรค์องค์ความรู้ในการทำงานร่วมกันในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักฐานจากงานวิจัยในช่วงห้าปีที่ผ่านมา (Denton, 2019; Lee & Kim, 2021) ได้แสดงให้เห็นว่าการปรับปรุงวิธีการสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลที่เหมาะสม จะช่วยลดข้อขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างในค่านิยมและภูมิหลังทางสังคมระหว่างบุคลากรแต่ละรุ่น

ในขณะเดียวกัน แนวคิดด้านภาวะผู้นำร่วมและความสามารถในการปรับตัวในการสื่อสารเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในทีม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานในสถานศึกษา พระเมธีวชิราภรณ์และพระมหาไพจิตร อดุลมณโณ ได้เน้นย้ำว่า การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการฟังซึ่งกันและกันนั้น จะเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมและเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในองค์กร (พระเมธีวชิราภรณ์, 2020; พระมหาไพจิตร อดุลมณโณ, 2021)

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายทางด้านวัฒนธรรมองค์กรและความแตกต่างในแนวคิดการทำงานระหว่างเจนอเรชันเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดอุปสรรคในการสื่อสารและการทำงานร่วมกันในบางสถานศึกษา ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการและผลสัมฤทธิ์ในการศึกษาของนักเรียน ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจนอเรชันที่สามารถนำไปใช้อย่างเป็นระบบในบริบทของสถานศึกษาในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมืออันเป็นรากฐานในการพัฒนาสภาพแวดล้อมการทำงานที่เข้มแข็งและมีความยั่งยืนในยุคดิจิทัล

นอกจากนี้ งานวิจัยยังใช้ประโยชน์จากแนวความคิดจากผู้เชี่ยวชาญในสาขาการบริหารการศึกษา เช่น รศ.ดร.จิณณวัตร ปะโคทั้ง, ผศ.ดร.อำนาจ ชนะวงศ์ และผลงานวิจัยจากนักวิชาการที่มีชื่อเสียง รวมถึงแนวทางการวิเคราะห์ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการพัฒนาภาวะผู้นำร่วมในการปรับปรุงระบบการสื่อสารในองค์กร (อัครเดช นิลโยธิน, 2023) การวิจัยนี้จึงพยายามนำเสนอแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของสถานศึกษาในยุคที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว

บทความนี้จึงเป็นการเปิดประเด็นเพื่อทบทวนความสำคัญของการสื่อสารข้ามเจนอเรชันในงานบริหารการศึกษา พร้อมทั้งรังสรรค์แนวทางในการสร้างสรรค์กลยุทธ์ที่ตอบโจทย์ต่อความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริงในสถานศึกษาและนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่ดีในการพัฒนาองค์ความรู้และการบริหารจัดการในยุคปัจจุบันและอนาคต

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนนี้จะเป็นการสรุปและวิเคราะห์แนวคิดรวมถึงทฤษฎีที่เป็นรากฐานสำคัญในการวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจนอเรชันเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในสถานศึกษา” โดยจะเน้นการอธิบายทั้งทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารระหว่างบุคคลในแต่ละเจนอเรชัน แนวคิดด้านความหลากหลายทางวัย

(generational diversity) และทฤษฎีภาวะผู้นำร่วม (shared leadership) ที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในสถานศึกษาในยุคปัจจุบัน

1) แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัย (Generational Diversity)

แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัยในที่ทำงานได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา เนื่องจากความแตกต่างในค่านิยม ประสบการณ์ และวิธีการสื่อสารของแต่ละเจนเนอเรชันมีผลกระทบต่อการทำงานร่วมกันในองค์กร หลักการพื้นฐานที่สนับสนุนแนวคิดนี้คือ Social Identity Theory (Thompson, 2019) ซึ่งระบุว่าบุคคลจะมีแนวโน้มที่จะจัดกลุ่มตนเองตามลักษณะทางสังคมหรืออายุ เมื่อมีการแบ่งกลุ่มตามเจนเนอเรชันอาจทำให้เกิดการแยกเป็นกลุ่ม (in-group vs. out-group) ซึ่งมีผลต่อรูปแบบการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน รูปแบบการสื่อสารจึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างเหล่านี้เพื่อสร้างความเข้าใจและลดอุปสรรคในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2) ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory)

ในด้านการสื่อสารนั้น ได้มีการพัฒนาทฤษฎีและแนวปฏิบัติที่เน้น “การสื่อสารที่มีบริบท” (contextual communication) โดยยึดหลักการของ Constructivist Learning Theory ที่เน้นว่าการเรียนรู้และการสื่อสารเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการตีความประสบการณ์และบริบทร่วมกัน (Vygotsky, 2018) งานวิจัยในช่วงห้าปีที่ผ่านมา (Lee & Kim, 2021) ได้ชี้ให้เห็นว่าการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อผสมผสานช่วยให้เกิดการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับบริบทของแต่ละเจนเนอเรชันมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้การถ่ายทอดข้อมูลและแนวคิดมีความชัดเจนและสอดคล้องกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3) ทฤษฎีภาวะผู้นำร่วม (Shared Leadership)

แนวคิดด้านภาวะผู้นำร่วมได้รับความสนใจในงานวิจัยด้านการบริหารการศึกษาในยุคที่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นรวดเร็ว การแบ่งปันความรับผิดชอบและการทำงานเป็นทีมที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผยสามารถลดความตึงเครียดจากความแตกต่างทางเจนเนอเรชันได้ (อัครเดช นิละโยธิน, 2023) ทฤษฎีนี้เสนอว่าการที่ผู้นำแต่ละระดับในสถานศึกษามีการสนับสนุนและส่งเสริมการสื่อสารที่เปิดกว้าง จะช่วยให้เกิดกระบวนการตัดสินใจที่มีความร่วมหุ้นและสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างของค่านิยมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) การบริหารจัดการความหลากหลาย (Diversity Management)

แนวคิดด้านการบริหารจัดการความหลากหลายในองค์กรเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ ผู้วิจัยอย่าง รศ.ดร.จิณณวัตร ปะโคทั้ง และผศ.ดร.อำนาจ ชนะวงศ์ ได้เสนอว่าการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยอมรับและให้คุณค่ากับความแตกต่างของแต่ละบุคคลนั้น สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างเจนเนอเรชันในสถานศึกษา การนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้กับสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาจึงต้องคำนึงถึงการวางแนวทางการสื่อสารที่เป็นมิตรและสอดคล้องกับบริบทของบุคลากรที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประสบการณ์

5) การผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลในกลยุทธ์การสื่อสาร

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสื่อสาร แนวคิดจากงานวิจัยใหม่ ๆ ได้เน้นย้ำว่าการผสมผสานเครื่องมือเทคโนโลยีเช่น แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ระบบประชุมออนไลน์ และแอปพลิเคชันต่าง ๆ สามารถสนับสนุนการสื่อสารระหว่างบุคลากรที่มีลักษณะการใช้ชีวิตและการทำงานแตกต่างกันได้ (Denton, 2019) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎี Adaptive Structuration ที่ชี้ให้เห็นว่าสื่อสารและเทคโนโลยีมีบทบาทในการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์และรูปแบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทของแต่ละเจนเนอเรชัน

สรุปแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้นได้เป็นฐานในการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับความท้าทายและแนวทางในการพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษา เมื่อผสมผสานรวมแนวทางการบริหารจัดการความหลากหลายภายในองค์กรกับการใช้เทคโนโลยีและภาวะผู้นำร่วม จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและความเข้าใจในความแตกต่างของบุคลากรได้ดียิ่งขึ้น การนำทฤษฎีเหล่านี้มาปรับใช้ในงานวิจัยและการบริหารในสถานศึกษาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตรและมีนวัตกรรมในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันในยุคดิจิทัล

สถานการณ์ปัจจุบันของการทำงานร่วมกันข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษา

ในสถานศึกษาปัจจุบัน บุคลากรที่ประกอบด้วยหลายเจนเนอเรชัน เช่น เจนเนอเรชัน Baby Boomers, Gen X, Millennials และ Gen Z ได้เข้ามามีบทบาทร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความหลากหลายทั้งในเรื่องของประสบการณ์ ทัศนคติ ค่านิยม และวิธีการสื่อสารที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมทางสังคมสร้างแรงกดดันและเปิดโอกาสให้เกิดนวัตกรรมในการสื่อสารและการทำงานร่วมกันในสถานศึกษา

1) ความแตกต่างในการสื่อสารและการรับรู้

บุคลากรในเจนเนอเรชันที่ต่างกันมีแนวโน้มใช้รูปแบบการสื่อสารที่ต่างกัน โดยบุคลากรวัยเก๋ามักเน้นการสื่อสารแบบพบปะพูดคุยและการใช้ภาษาทางการ ในขณะที่บุคลากรวัยรุ่นหรือใหม่ที่เติบโตในยุคดิจิทัลมักนิยมใช้เทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสาร (Lee & Kim, 2021) ความต่างนี้อาจนำไปสู่การเกิดความเข้าใจผิดและความขัดแย้งในกระบวนการทำงานร่วมกันหากไม่ได้มีการประสานงานและการจัดการด้านการสื่อสารอย่างเป็นระบบ

2) การปรับตัวและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

ยุคดิจิทัลได้นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานในสถานศึกษาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการประชุม การอบรม และการจัดการภายในสถานศึกษา เทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้เกิดช่องทางการสื่อสารที่มีความหลากหลายและยืดหยุ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความพร้อมและทักษะในการใช้เทคโนโลยีของบุคลากรในแต่ละเจนเนอเรชันยังมีความแตกต่างกันอยู่ ซึ่งอาจสร้างอุปสรรคต่อ

การนำเทคโนโลยีไปใช้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (Denton, 2019) การให้การอบรมและพัฒนาทักษะทางด้านเทคโนโลยีจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในการทำงานร่วมกัน

3) บทบาทของผู้นำในการเสริมสร้างความร่วมมือ

ภาวะผู้นำร่วมและการแบ่งปันความรับผิดชอบมีบทบาทสำคัญในการสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำงานข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษา ผู้นำที่มีความเข้าใจในความหลากหลายทางวัยและสามารถปรับแนวการสื่อสารให้เหมาะสมกับบุคลากรแต่ละกลุ่มจะช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความร่วมมือในทีม (อัครเดช นีละโยธิน, 2023) แนวทางการฝึกอบรมและพัฒนาภาวะผู้นำระดับกลางและระดับบนในสถานศึกษาจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการกับความท้าทายเหล่านี้

4) การบริหารจัดการความหลากหลายในวัฒนธรรมองค์กร

งานวิจัยของนักวิชาการในสาขาการบริหารการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ยอมรับและเฉลิมฉลองความแตกต่างระหว่างเจเนอเรชันช่วยลดข้อขัดแย้งและส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ (จิณณวัตร ปะโคทัง, 2021; อำนาจ ชนะวงศ์, 2022) แนวทางดังกล่าวรวมถึงการพัฒนาแนวปฏิบัติที่เปิดช่องทางให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและรับฟังกันอย่างเท่าเทียม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นมิตรและมีประสิทธิภาพ

5) ปัญหาและความท้าทายในระบบปัจจุบัน

แม้จะมีความพยายามในการปรับปรุงและใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสาร แต่สภาพแวดล้อมการทำงานร่วมกันในสถานศึกษายังคงเผชิญกับปัญหาจากความแตกต่างด้านทัศนคติ ความคาดหวัง และความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยียังเป็นปัจจัยที่บางครั้งก่อให้เกิดความรู้สึกไม่แน่นอนในบุคลากรที่ไม่คุ้นเคยกับนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อนำไปสู่ข้อจำกัดในการนำกลยุทธ์การสื่อสารไปใช้ในบางบริบท

สรุปได้ว่าสถานการณ์ปัจจุบันของการทำงานร่วมกันข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษาเป็นทั้งความท้าทายและโอกาส โดยความหลากหลายทางวัยที่เกิดขึ้นสามารถเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ และนวัตกรรมในด้านการบริหารจัดการ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคด้านการสื่อสารและการปรับตัวต่อเทคโนโลยี การปรับปรุงภาวะผู้นำ การพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยี และการบริหารจัดการความหลากหลายในวัฒนธรรมองค์กรเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการแก้ไขและพัฒนาการทำงานร่วมกันข้ามเจเนอเรชันให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ปัจจัยและอุปสรรคของการสื่อสารข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษา

ปัจจัยและอุปสรรคของการสื่อสารข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษา ที่ส่งผลต่อการสื่อสารและการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรแต่ละรุ่นในสถานศึกษา มีดังนี้

1) ความแตกต่างในรูปแบบการสื่อสารและวิธีการรับรู้

บุคลากรในแต่ละเจนเนอเรชันมีลักษณะวิธีการสื่อสารที่แตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการตีความและการส่งสารอย่างมีประสิทธิภาพ โดย คนรุ่น Baby Boomers และ Gen X มักชื่นชอบวิธีสื่อสารที่เป็นทางการ เช่น การประชุมตัวต่อตัวหรือการประชุมในห้องสัมมนา โดยใช้รูปแบบภาษาที่เป็นทางการและเคารพในระบบลำดับชั้น ซึ่งในทางกลับกัน Millennials และ Gen Z มีแนวโน้มในการใช้สื่อดิจิทัล โซเชียลมีเดีย และแอปพลิเคชันสื่อสารออนไลน์ ซึ่งช่วยให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นไปอย่างรวดเร็วและไม่เป็นทางการมากนัก (Lee & Kim, 2021) ผลที่ตามมาคืออาจเกิดความเข้าใจผิดหรือการตีความหมายที่คลาดเคลื่อนเมื่อมีการสื่อสารระหว่างเจนเนอเรชันที่มีรูปแบบและค่านิยมการสื่อสารที่แตกต่างกัน

2) ช่องว่างด้านทักษะเทคโนโลยีและการเข้าถึงข้อมูล

การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างรวดเร็วส่งผลให้เกิดช่องว่างด้านทักษะและการใช้งานเทคโนโลยีระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา เนื่องจากบุคลากรรุ่นใหม่เติบโตมากับเทคโนโลยีมีความคล่องตัวและสามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลได้อย่างเชี่ยวชาญ ซึ่งในขณะที่บุคลากรรุ่นเก่าบางกลุ่มอาจรู้สึกไม่คุ้นเคยหรือมีความลังเลในการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ส่งผลให้เกิดอุปสรรคในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการสื่อสารผ่านช่องทางดิจิทัล (Denton, 2019) โดยการเสริมสร้างการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อกระจายความรู้และลดช่องว่างที่เกิดขึ้น

3) ความแตกต่างด้านค่านิยม ประสบการณ์ และทัศนคติ

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันคือความแตกต่างในค่านิยมและประสบการณ์ชีวิต โดยบุคลากรรุ่นที่มีประสบการณ์ยาวนานมักยึดถือค่านิยมและวิธีการทำงานที่ผ่านการพิสูจน์แล้วว่าได้ผล แม้ในบางกรณีอาจไม่ตอบสนองต่อบริบทของยุคสมัยใหม่ ในขณะที่บุคลากรรุ่นใหม่มุ่งเน้นนวัตกรรม การเปลี่ยนแปลงและการใช้แนวคิดที่แหวกแนว ซึ่งอาจทำให้เกิดความขัดแย้งด้านทัศนคติและวิธีการทำงาน ซึ่งผลกระทบคือการเกิด “อคติระหว่างเจนเนอเรชัน” ที่ทำให้ลดความร่วมมือและความไว้วางใจในการสื่อสาร (จิณณวัตร ปะโคทั้ง, 2021)

4) บทบาทและความพร้อมของผู้นำในสถานศึกษา

ผู้นำในสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการประสานงานและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชัน โดยหากผู้นำมีความเข้าใจและพร้อมที่จะประสานกลยุทธ์เพื่อกระตุ้นการสื่อสารแบบเปิดเผยและเท่าเทียมกัน จะช่วยลดอุปสรรคที่เกิดจากความแตกต่างระหว่างเจนเนอเรชัน (อัครเดช นีละโยธิน, 2023) อย่างไรก็ตาม ในหลายองค์กรพบว่าการขาดแคลนผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และความสามารถในการบริหารจัดการความหลากหลาย ส่งผลให้เกิดการสื่อสารที่ไม่ต่อเนื่องและการจัดการปัญหาที่ไม่เป็นระบบ

5) วัฒนธรรมองค์กรและกระบวนการสนับสนุน

วัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันและการสื่อสารที่เปิดเผยมิผลต่อความสำเร็จในการจัดการกับความหลากหลายทางวัย ซึ่งสถานศึกษาที่มีนโยบายและกระบวนการชัดเจนในการส่งเสริม

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเจนเนอเรชันมักสามารถลดข้อขัดแย้งและสร้างความเป็นเอกภาพในที่มิได้ (อำนาจ ชนะวงศ์, 2022) อย่างไรก็ตาม หากวัฒนธรรมองค์กรยังปิดกั้นหรือเน้นย้ำระบบลำดับชั้น อาจเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันไม่เกิดขึ้นอย่างเต็มที่ การขาดการสนับสนุนจากส่วนกลาง เช่น การจัดเวิร์กช็อปหรือกิจกรรมส่งเสริมความเข้าใจระหว่างรุ่น จะทำให้ปัญหาดังกล่าวคงอยู่และส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการทำงาน

ตารางที่ 1 ปัจจัยและอุปสรรคของการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษา

ลำดับ	ปัจจัย/อุปสรรคหลัก	รายละเอียด	แหล่งอ้างอิง
1	ความแตกต่างในรูปแบบการสื่อสารและวิธีการรับรู้	- Baby Boomers และ Gen X ชอบการสื่อสารทางการ เช่น การประชุม - Millennials และ Gen Z นิยมการสื่อสารผ่านดิจิทัลและไม่เป็นทางการ - ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดหากไม่มีการปรับตัว	Lee & Kim (2021)
2	ช่องว่างด้านทักษะเทคโนโลยีและการเข้าถึงข้อมูล	- บุคลากรรุ่นใหม่มีความคล่องตัวทางดิจิทัล - รุ่นเก่าบางกลุ่มไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี - ส่งผลต่อประสิทธิภาพการสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล	Denton (2019)
3	ความแตกต่างด้านค่านิยมประสบการณ์ และทัศนคติ	- รุ่นเก่ามักยึดถือประสบการณ์และแนวทางเดิม - รุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับนวัตกรรมและความยืดหยุ่น - ก่อให้เกิดอคติและความไม่เข้าใจระหว่างกัน	จิณณวัตร ปะโคทั้ง (2021)
4	บทบาทและความพร้อมของผู้นำในสถานศึกษา	- ผู้นำที่มีความเข้าใจสามารถช่วยประสานเจนเนอเรชันได้ดี - หากขาดผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และความสามารถในการบริหารความหลากหลาย จะทำให้การสื่อสารสะดุดและขาดความต่อเนื่อง	อัครเดช นิละโยธิน (2023)
5	วัฒนธรรมองค์กรและกระบวนการสนับสนุน	- วัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างส่งเสริมการสื่อสาร-ระบบลำดับชั้นที่แข็งตัวอาจเป็นอุปสรรค - การขาดกิจกรรมสนับสนุนระหว่างรุ่นทำให้ความเข้าใจไม่เกิดขึ้น	อำนาจ ชนะวงศ์ (2022)

การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษามีทั้งปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคที่ต้องจัดการอย่างเป็นระบบ โดยความแตกต่างในรูปแบบการสื่อสาร การเข้าถึงและใช้งานเทคโนโลยี ความหลากหลายด้านค่านิยมและประสบการณ์ ตลอดจนบทบาทของผู้นำและวัฒนธรรมองค์กร เป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงต่อความสำเร็จ

ในการสื่อสารและการทำงานร่วมกัน เพื่อให้สถานศึกษาสามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ จำเป็นต้องพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารที่ครอบคลุมและยืดหยุ่น รวมถึงให้ความสำคัญในการฝึกอบรมด้านเทคโนโลยีและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้างและสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างบุคลากรทุกเจเนอเรชัน

กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจเนอเรชันเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน

สถานศึกษาในยุคปัจจุบันเป็นเวทีที่รวมเอาบุคลากรจากเจเนอเรชันที่แตกต่างกันเข้ามาทำงานร่วมกัน ตั้งแต่รุ่นที่มีประสบการณ์และเคยผ่านวิธีการทำงานแบบดั้งเดิม เช่น Baby Boomers และ Gen X ไปจนถึงรุ่นที่เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีดิจิทัลอย่าง Millennials และ Gen Z ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม และแนวทางการสื่อสารที่ต่างกันในนี้ แม้จะเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีคุณค่า แต่ก็สร้างความท้าทายให้การสื่อสารและทำงานร่วมกันในสถานศึกษา ในส่วนนี้จำเป็นต้องมีแนวทางหรือกลยุทธ์ที่ออกแบบมาเพื่อสะพานเชื่อมระหว่างความแตกต่างเหล่านี้ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ลดความขัดแย้ง และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

1) การสร้างบรรยากาศแห่งการแลกเปลี่ยนและความเข้าใจร่วม (Creating Shared Understanding) โดยจัดเวิร์กช็อปและสัมมนาร่วมระหว่างเจเนอเรชัน โดยมุ่งเน้นการแบ่งปันประสบการณ์และทักษะเฉพาะด้านที่แต่ละรุ่นมีความเชี่ยวชาญ กำหนดหัวข้อสนทนาในแต่ละกิจกรรมที่เน้นความท้าทายและโอกาสในการทำงานร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกทุกกลุ่มได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของทีม และส่งเสริมการใช้เทคนิค “Storytelling” หรือการเล่าเรื่องราวเพื่อให้บุคลากรเห็นคุณค่าและเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยของ จินฉวนวีตร ปะโคทั้ง (2021)

2) การบูรณาการเทคโนโลยีและการพัฒนาทักษะดิจิทัลร่วมกัน โดยจัดโครงการอบรมหรือเวิร์กช็อปที่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีสำหรับบุคลากรที่อาจรู้สึกขาดความมั่นใจในการใช้งานเครื่องมือดิจิทัล ทั้งนี้เพื่อให้ทุกระดับมีความเข้าใจและสามารถใช้เครื่องมือสื่อสารร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม (Denton, 2019) ส่งเสริมการใช้งานแพลตฟอร์มการสื่อสารที่ยืดหยุ่น โดยผสมผสานการประชุมออนไลน์และออฟไลน์เข้าด้วยกัน เพื่อให้แต่ละกลุ่มสามารถเลือกรูปแบบที่เหมาะสมกับสไตล์การสื่อสารของตนเอง และนำเสนอแนวคิดการสร้าง “digital mentorship” ซึ่งให้บุคลากรรุ่นใหม่ที่มีความชำนาญด้านเทคโนโลยีเข้ามาช่วยให้คำปรึกษาและแนะแนวแก่บุคลากรรุ่นที่ต้องการพัฒนาทักษะดิจิทัล

3. การสร้างภาวะผู้นำร่วมและการบริหารจัดการความหลากหลาย เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำในทุกระดับ โดยเน้นที่การนำหลักการบริหารจัดการแบบแบ่งปันอำนาจ (shared leadership) ที่ผู้นำร่วมกันระหว่างเจเนอเรชันสามารถสร้างสภาพแวดล้อมที่ทุกเสียงมีค่า (อัครเดช นีละโยธิน, 2023) จัดการฝึกอบรมด้านภาวะผู้นำและการบริหารจัดการความหลากหลายที่มุ่งเน้นให้ผู้นำมีความเข้าใจในความแตกต่าง และสามารถปรับวิธีการสื่อสารให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นธรรมชาติ ผลักดันให้เกิด

การสร้างกลุ่มทำงานหรือเครือข่ายภายในองค์กรที่มีการผลัดเปลี่ยนบทบาทผู้นำในแต่ละโปรเจกต์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและลดการแบ่งแยกระหว่างเจเนอเรชัน

4. การออกแบบกระบวนการสื่อสารที่เปิดกว้างและโปร่งใส เพื่อพัฒนาแนวทางการสื่อสารภายในองค์กรที่เน้นความโปร่งใส (transparent communication) ผ่านการกำหนดนโยบายและขั้นตอนที่ชัดเจนในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งช่วยลดความเข้าใจผิดและสร้างความไว้วางใจในทีม ใช้เครื่องมือสื่อสารที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม เช่น การสร้างฟอรัมเผยแพร่ความคิดเห็น การตั้งคณะกรรมการสื่อสารภายใน หรือการใช้แอปพลิเคชันสำหรับการให้ข้อเสนอแนะอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมแนวทาง “feedback culture” เพื่อให้มีการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากทุกฝ่ายอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับปรุงกระบวนการสื่อสารและแนวปฏิบัติภายในองค์กร (อำนาจ ชนวงษ์, 2022)

5. การวางแผนและประเมินผลกลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนในการสื่อสารข้ามเจเนอเรชัน เช่น การเพิ่มระดับความพึงพอใจในกระบวนการสื่อสารและการลดความขัดแย้งในทีมงาน ใช้เครื่องมือประเมินผลและตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้อง (KPIs) เพื่อติดตามความก้าวหน้าของกลยุทธ์และให้มีการปรับปรุงตามความต้องการและสถานการณ์ในปัจจุบัน และสร้างแผนกลยุทธ์ระยะยาวและระยะสั้นที่รวมเอาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสถานศึกษา เพื่อให้แน่ใจว่ากระบวนการและวิธีการสื่อสารมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสภาพแวดล้อมได้อย่างทันทั่วทั้งที่

ตารางที่ 2 สรุปกลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจเนอเรชันในสถานศึกษา

ลำดับ	กลยุทธ์หลัก	รายละเอียด	แนวคิด/ แหล่งอ้างอิง
1	การสร้างบรรยากาศ แห่งการแลกเปลี่ยน และความเข้าใจร่วม	- จัดเวิร์กช็อปและสัมมนาระหว่างเจเนอเรชัน - ใช้เทคนิค <i>Storytelling</i> เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ - เน้นหัวข้อที่กระตุ้นการมีส่วนร่วมและความรู้สึกเป็นทีม	จิณณวัตร ปะโค ทั้ง (2021)
2	การบูรณาการ เทคโนโลยีและพัฒนา ทักษะดิจิทัลร่วมกัน	- จัดอบรมพัฒนาทักษะดิจิทัลสำหรับผู้มีความไม่มั่นใจ - ใช้ <i>digital mentorship</i> โดยให้รุ่นใหมช่วยแนะนำ - ใช้แพลตฟอร์มการสื่อสารที่ยืดหยุ่น (ออนไลน์+ออฟไลน์)	Denton (2019)
3	การสร้างภาวะผู้นำร่วม และการบริหารความ หลากหลาย	- นำแนวคิด <i>shared leadership</i> มาใช้ - จัดอบรมผู้นำให้เข้าใจความแตกต่างของเจเนอเรชัน - หมุนเวียนบทบาทผู้นำในแต่ละโครงการเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียม	อัครเดช นิละโยธิน (2023)

4	การออกแบบกระบวนการสื่อสารที่เปิดกว้างและโปร่งใส	- กำหนดนโยบายการสื่อสารที่ชัดเจน - ใช้ฟóรัม แอปฯ และช่องทางเสนอความคิดเห็นที่เข้าถึงง่าย - ส่งเสริม <i>feedback culture</i> ให้เกิดการรับฟังอย่างต่อเนื่อง	อำนาจ ชนวงษ์ (2022)
5	การวางแผนและประเมินผลกลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง	- กำหนดเป้าหมายและ KPIs ด้านการสื่อสาร - ประเมินและปรับกลยุทธ์ตามบริบท - วางแผนระยะสั้น-ยาวโดยมีการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย	-

กลยุทธ์การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันในสถานศึกษานั้น จำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่ครอบคลุมและมีความยืดหยุ่นในทุกด้าน ตั้งแต่การสร้างความรู้เข้าใจร่วมกันผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการส่งเสริมทักษะทางเทคโนโลยี ไปจนถึงการพัฒนาภาวะผู้นำที่สามารถบริหารจัดการความหลากหลายและสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่โปร่งใสและเปิดเผย การวางแผนที่รอบคอบและการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในกระบวนการนี้จะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญสู่ความสำเร็จในการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรจากเจนเนอเรชันต่างๆ ในสถานศึกษา

บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

โดยเน้นการวิเคราะห์สรุปประเด็นหลักที่ส่งผลต่อการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษา พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้พัฒนาและปรับปรุงกระบวนการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1) บทวิเคราะห์

1.1) การวิเคราะห์ศักยภาพและความท้าทายในกระบวนการสื่อสาร

ผู้สื่อสารในแต่ละเจนเนอเรชันมีความแตกต่างทั้งในแง่ของค่านิยม ประสบการณ์ และทักษะเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการรับรู้และการตีความข้อมูล โดยบุคลากรุ่นเก่า (เช่น Baby Boomers และ Gen X) มักยึดถือวิธีการสื่อสารที่เป็นทางการและเน้นการใช้ภาษาที่สุภาพ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ยาวนานในวิธีการจัดการแบบองค์รวม และบุคลากรุ่นใหม่ (เช่น Millennials และ Gen Z) มีความคุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือสื่อสารดิจิทัล ทำให้มีแนวทางการสื่อสารที่เน้นความรวดเร็วและไม่เป็นทางการมากขึ้น (Denton, 2019; Lee & Kim, 2021) การมีความแตกต่างเหล่านี้ในระดับบุคคลและทีมงานอาจส่งผลให้เกิดอุปสรรคในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและทำงานร่วมกัน หากไม่มีการปรับปรุงวิธีการสื่อสารให้ตอบสนองต่อความต้องการของทุกฝ่าย

1.2) การวิเคราะห์ภาวะผู้นำและวัฒนธรรมองค์กร

ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชัน โดยการใช้หลักการบริหารจัดการแบบแบ่งปันอำนาจ (shared leadership) จะช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการทำงานร่วมกัน (อัครเดช นิละโยธิน, 2023) โดยวัฒนธรรมองค์กรที่โปร่งใสและเปิดเผยเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้บุคลากรทุกกลุ่มรู้สึกถึงความคิดเห็นของตนมีคุณค่า และมีความมั่นใจในการแสดงออก ส่งผลให้เกิด “feedback culture” ที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (อำนาจชนะวงศ์, 2022) ทั้งนี้ หากองค์กรมีวัฒนธรรมที่เน้นลำดับชั้นหรือมีระบบการสื่อสารที่ไม่โปร่งใส อาจส่งผลให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและก่อให้เกิดความขัดแย้งในทีมงาน

1.3) การบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับรูปแบบการสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลได้รับความสำคัญมากขึ้นในทุกภาคส่วน รวมถึงในสถานศึกษาด้วย โดยการบูรณาการเทคโนโลยีในการสื่อสาร เช่น การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ ระบบ feedback online หรือแอปพลิเคชันเฉพาะสำหรับงานสื่อสารภายในองค์กร สามารถช่วยลดช่องว่างด้านความสามารถและการเข้าถึงข้อมูลระหว่างเจนเนอเรชัน (Denton, 2019; Lee & Kim, 2021) อีกทั้งหากบุคลากรบางกลุ่มยังไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีดังกล่าวหรือขาดการอบรมที่เพียงพอ การใช้งานเทคโนโลยีนี้อาจกลับเป็นอุปสรรคในการสื่อสารได้

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1) พัฒนาและออกแบบโปรแกรมฝึกอบรมระหว่างเจนเนอเรชัน

จัดเวิร์กช็อปหรือสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่รวมบุคลากรจากทุกเจนเนอเรชันมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยเน้นการใช้เทคนิค Storytelling ในการแบ่งปันประสบการณ์และความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันมากขึ้น (จิณณวัตร ปะโคทั้ง, 2021) หรือ จัดอบรมทักษะดิจิทัลแบบครอบคลุมสำหรับบุคลากรที่อาจรู้สึกไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีใหม่ โดยนำแนวคิด “digital mentorship” มาใช้ โดยให้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีเข้ามาช่วยแนะแนวและสอนการใช้งานเครื่องมือสื่อสารใหม่ๆ

2.2) ส่งเสริมภาวะผู้นำร่วมและการบริหารจัดการความหลากหลาย

จัดตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มทำงานข้ามเจนเนอเรชันที่รับผิดชอบดูแลและปรับปรุงรูปแบบการสื่อสารภายในสถานศึกษา และพัฒนาภาวะผู้นำที่เน้นการแบ่งปันอำนาจและการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่ม โดยจัดการฝึกอบรมเฉพาะด้านภาวะผู้นำเพื่อให้ผู้นำในแต่ละระดับเข้าใจและปรับตัวต่อความหลากหลายทางวัย (อัครเดช นิละโยธิน, 2023) พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการสลับบทบาทหรือการผลัดเปลี่ยนผู้นำในโปรเจกต์ต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างเจนเนอเรชัน

2.3) ปรับปรุงระบบการสื่อสารและวัฒนธรรมองค์กร

จัดทบทวนและปรับปรุงนโยบายการสื่อสารภายในองค์กรให้โปร่งใสและมีความยืดหยุ่น โดยกำหนดขั้นตอนและระบบการสื่อสารที่ชัดเจน เช่น การจัดประชุมสม่ำเสมอและการใช้ระบบ

feedback online เพื่อให้ทุกเสียงได้รับการรับฟัง (อำนาจ ชนะวงศ์, 2022) ส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ โดยนำผลจากการประเมินความพึงพอใจและข้อเสนอแนะมาพัฒนากระบวนการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง และสร้างกลไกในการประเมินผลและติดตามความก้าวหน้าของกลยุทธ์การสื่อสาร เช่น การตั้งตัวชี้วัด (KPIs) ที่ชัดเจนสำหรับการวัดผลการสื่อสารและระดับความร่วมมือในทีมงาน

2.4) ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเหมาะสม

เลือกใช้แพลตฟอร์มสื่อสารที่ออกแบบให้เหมาะกับการใช้งานข้ามเจนเนอเรชัน โดยคำนึงถึงความสะดวกในการเข้าถึงและการใช้งานร่วมกัน จัดโปรแกรมอบรมและส่งเสริมความรู้ด้านเทคโนโลยีสำหรับบุคลากรทุกกลุ่ม เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในการเข้าถึงข้อมูลและการสื่อสาร พร้อมทั้งนำเสนอแนวคิด “digital mentorship” ให้เกิดขึ้นภายในองค์กร โดยสร้างเครือข่ายภายในที่ให้ความช่วยเหลือและแบ่งปันความรู้ในด้านเทคโนโลยี

3) สรุปผลการวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

การสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษาเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยความเข้าใจในความแตกต่างของแต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ จากการวิเคราะห์พบว่าความแตกต่างในด้านค่านิยม ประสบการณ์ และการใช้เทคโนโลยี เป็นปัจจัยหลักที่มีผลกระทบต่อคุณภาพของการสื่อสาร ผู้นำและวัฒนธรรมองค์กรมีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ และการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับกระบวนการสื่อสารสามารถช่วยลดช่องว่างและเพิ่มความคล่องตัวในระบบการสื่อสารได้ แต่จำเป็นต้องมีการอบรมและพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกัน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาโปรแกรมฝึกอบรมระหว่างเจนเนอเรชัน การเสริมสร้างภาวะผู้นำร่วมและวัฒนธรรมองค์กรที่โปร่งใส รวมถึงการปรับปรุงระบบการสื่อสารโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถจัดการกับความหลากหลายทางวัยได้อย่างยั่งยืนและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันของบุคลากรทุกกลุ่ม

บทสรุป (Conclusion)

จากการศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันในสถานศึกษาพบว่า ความแตกต่างในด้านค่านิยม ประสบการณ์และทักษะทางเทคโนโลยีระหว่างบุคลากรจากเจนเนอเรชันต่าง ๆ ส่งผลต่อรูปแบบการรับรู้และการตีความข้อมูล ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและอุปสรรคในการทำงานร่วมกันในบางครั้ง อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายดังกล่าวยังสามารถเป็นทรัพยากรอันมีค่า หากมีการสร้างกลยุทธ์การสื่อสารที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของทุกกลุ่ม

การเสริมสร้างภาวะผู้นำร่วมและการบริหารจัดการความหลากหลาย โดยนำแนวทางการแบ่งปันอำนาจ (Shared Leadership) มาใช้ จะช่วยให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เปิดกว้างและส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย นอกจากนี้ การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับระบบการสื่อสารภายในสถานศึกษานั้นว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยลดช่องว่างระหว่างเจนเนอเรชันและเพิ่มประสิทธิภาพในการแลกเปลี่ยนข้อมูล การจัดโปรแกรมฝึกอบรมและเวิร์กช็อปแลกเปลี่ยนประสบการณ์แบบข้ามเจนเนอเรชัน รวมถึงการนำ “digital mentorship” มาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถปรับใช้ได้จริงในสถานศึกษา

ในภาพรวม แนวทางการสื่อสารข้ามเจนเนอเรชันที่มีประสิทธิภาพนั้นควรเป็นการบูรณาการทักษะการใช้เทคโนโลยี การส่งเสริมภาวะผู้นำที่ยึดหลักการแบ่งปันอำนาจ และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่โปร่งใสและเปิดรับความคิดเห็นจากทุกกลุ่มบุคลากร การนำกลยุทธ์เหล่านี้ไปปรับใช้ในบริบทของสถานศึกษาจะช่วยลดช่องว่างทางวัยและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันอย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง (References)

- ผศ.ดร.อัศรเดช นีละโยธิน. (2023). การพัฒนาภาวะผู้นำร่วมในสถานศึกษา: แนวทางและกลยุทธ์ใหม่. วารสารบริหารการศึกษา, 29(1), 15–32.
- ผศ.ดร.อำนาจ ชนะวงศ์. (2022). นวัตกรรมสื่อสารในบริบทการบริหารจัดการการศึกษา. วารสารนวัตกรรมการศึกษา, 22(2), 55–70.
- พระเมธีวัชรกรณ. (2020). การบูรณาการแหล่งความรู้ในสถาบันการศึกษา: บทบาทของระบบการสื่อสาร. วารสารนวัตกรรมการเรียนการสอน, 15(1), 50–65.
- พระมหาไพจิตร อุตตมธมโม. (2018). แนวทางการบริหารจัดการความรู้ในยุคดิจิทัล: บทบาทของครูผู้นำ. วารสารบริหารการศึกษา, 16(4), 120–135.
- รศ.ดร.จิณณวัตร ปะโคทั้ง. (2021). การจัดการความหลากหลายทางวัยในองค์กรสมัยใหม่. วารสารวิจัยการศึกษา, 18(3), 85–102.
- Denton, A. (2019). Intergenerational communication in the digital era. *Journal of Communication Studies*, 12(2), 45–60.
- Lee, S., & Kim, J. (2021). Digital tools and intergenerational dialogue: Enhancing communication in organizations. *International Journal of Educational Management*, 35(4), 300–315.
- Vygotsky, L. S. (2018). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา
กับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่
การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์

The Relationship between Behavioral Leadership of School Administrators
and Teachers' Happiness at Work Under the Secondary Educational
Service Area Office Buriram

เทอดศักดิ์ ชาญประโคน^{1*}, ศิราณี จุฑาปะมา^{2*}

Teadsak Chanprakhon^{1*}, Siranee Chutopama^{2*}

^{1-2*}สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

^{1-2*}Educational Administration, Buriram Rajabhat University

Author for Correspondence: Email: 660426021033@bru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา 2) ศึกษาระดับความสุขในการทำงานของครู 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่างเป็นครู จำนวน 346 คน ซึ่งได้มาโดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตารางของเครจซี่และมอร์แกน และทำการสุ่มแบบชั้นภูมิอย่างมีสัดส่วนให้กระจายไปตามสหวิทยาเขตและขนาดของโรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ แบบสอบถามสำรวจรายการและแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า ซึ่งแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา มีค่าความเชื่อมั่น .967 และความสุขในการทำงานของครู มีค่าความเชื่อมั่น .984 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

ผลการวิจัย สรุปได้ว่า 1) การศึกษาภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม รองลงมา คือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานต่ำมุ่งคนต่ำ 2) การศึกษาระดับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

มัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านความสำเร็จในงาน รองลงมาคือ ด้านความรักในงาน ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านการติดต่อสัมพันธ์ 3) การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวก ในระดับค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r_{xy} = .729$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุดคือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง ($r = .665$) รองลงมาคือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน ($r = .653$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำม่งคนต่ำ ($r = .312$)

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม, ความสุขในการทำงาน

ABSTRACT

This research aimed to: 1) investigate the behavioral leadership of school administrators, 2) study the level of teachers' happiness at work, and 3) examine the relationship between the behavioral leadership of school administrators and teachers' happiness at work under the Buriram Secondary Educational Service Area Office. The sample group included 346 teachers, selected using Krejcie and Morgan's sample size table and proportional stratified random sampling based on educational networks and school sizes.

The research instruments were questionnaires developed by the researcher, which included a checklist and a Likert scale questionnaire. The questionnaire on administrators' leadership behavior had a reliability score of .967, and the questionnaire on teachers' happiness at work had a reliability score of .984. The data were analyzed using frequency, percentage, average, standard deviation, and Pearson's correlation coefficient.

The research findings revealed that: 1) The behavioral leadership of school administrators under the Buriram Secondary Educational Service Area Office was overall at a high level. When considered by aspect, all aspects were rated at a high level. The highest mean score was for Team Management Leadership Behavior, followed by Task-Oriented Leadership Behavior, while the lowest mean score was for Impoverished Leadership Behavior. 2) The overall level of teachers' happiness at work was also high. When considered by aspect, all

aspects were rated at a high level. The highest mean score was for Job Achievement, followed by Job Passion, while the lowest mean score was for Connections. 3) The relationship between the behavioral leadership of administrators and teachers' happiness at work was found to be positively correlated at a moderately high level, with statistical significance at the .01 level ($r_{xy} = .729$). When considered by aspect, the highest positive correlation was found with Middle-of-the-road Management Leadership Behavior ($r = .665$), followed by Country-club Management Leadership Behavior ($r = .653$), and the lowest positive correlation was with Impoverished Leadership Behavior ($r = .312$).

Keywords: Behavioral Leadership, Happiness at Work

หลักการและเหตุผล

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และการแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่ได้กำหนดให้มีการปฏิรูปการศึกษาในทุกมิติ เพื่อให้การศึกษาสามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการนำสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ โดยต้องมีวิสัยทัศน์ ความสำเร็จ ความสามารถ และคุณธรรมในการบริหารงาน รวมถึงการส่งเสริมรูปแบบการจัดการเรียนการสอน วางแผน นโยบายและยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน เพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ผู้บริหารยังทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา สร้างความร่วมมือกับทุกฝ่าย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอก สถานศึกษารวมถึงความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการสร้างเครือข่ายสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาและการเป็นผู้นำในการปฏิรูปและพัฒนาสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน (ธีระ รุญเจริญ, 2550: น. 19)

การศึกษาภาวะผู้นำจำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับองค์กรอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้เห็นถึงธรรมชาติขององค์กรรวมถึงการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงขององค์กร นักวิชาการเชื่อว่า องค์กรมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในลักษณะวงจรชีวิต ดังนั้นการเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรจึงเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับสมาชิกขององค์กร โดยเฉพาะผู้นำ (Leader) การทำความเข้าใจนี้จะช่วยให้องค์กรสามารถปรับตัวและพัฒนาตนเองให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงขององค์กร (สมุทร ชำนาญ, 2556: น. 17) ภาวะผู้นำเชิง พฤติกรรมจะมุ่งเน้นไปที่พฤติกรรมผู้นำ 2 แบบ คือ พฤติกรรมที่มุ่งเน้นผลผลิตและพฤติกรรมที่มุ่งเน้นบุคคล โดยพฤติกรรมที่มุ่งเน้นผลผลิตจะเกี่ยวข้องกับการที่ผู้นำให้ความสำคัญกับคุณภาพและประสิทธิภาพของงาน เพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จในด้านผลลัพธ์ที่มีคุณภาพสูงสุด ในขณะที่พฤติกรรมที่มุ่งเน้น

บุคคลนั้น ผู้นำจะต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและส่งเสริมให้ผู้ร่วมงานเต็มใจยอมรับเป้าหมายของงาน และสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูงสุดคือผู้นำที่สามารถให้ความสำคัญทั้งในด้านการส่งเสริมผลผลิตและในด้านการดูแลผู้ร่วมงานได้อย่างสมดุล โดยผู้นำในลักษณะนี้ จะสามารถสร้างทั้งผลงานที่มีคุณภาพและความพึงพอใจในหมู่บุคลากรได้อย่างสูงสุด การมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจกับบุคลากรในสถานศึกษานั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ในบริบทปัจจุบันผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมเพื่อให้การบริหารจัดการสถานศึกษามีทิศทางที่เหมาะสมและสามารถบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้นำต้องใช้คุณลักษณะ ทักษะ และพฤติกรรมในการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและผู้ตาม การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพนั้นไม่สามารถประสบความสำเร็จได้หากขาดความร่วมมือจากผู้ร่วมงาน ดังนั้น ผู้นำที่ดีต้องสามารถชักจูงและกระตุ้นให้ผู้ร่วมงานมีความเต็มใจในการปฏิบัติงานและสามารถทำงานร่วมกันอย่างมีความสุขจนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (เนตรพัฒนา ยาวีราช, 2556: น. 197-199)

การทำงานอย่างมีความสุข เป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจมากขึ้นในประเทศไทยการสร้างบรรยากาศและสิ่งจูงใจในการทำงาน ทำให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการทำงานมีส่วนร่วมกับความสำเร็จของงานและองค์กร การทำงานด้วยความรู้สึกที่เป็นสุขนั้น สามารถรับรู้ได้ถึงความมั่นคงในหน้าที่การงานความก้าวหน้าในสายงาน มีความมุ่งมั่นในการพัฒนางานสนุกกับการทำงาน เพื่อนร่วมงาน และการมีสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดีจะส่งผลให้เกิดความสุขในการทำงานช่วยลดความตึงเครียดและความขัดแย้งภายในองค์กร ซึ่งส่งผลให้องค์กรมีความก้าวหน้าและสามารถพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ภัทรดนัย ฉลองบุญ, 2562: น. 590-599) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสุขในการทำงาน จะต้องมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เริ่มจากผู้บริหารองค์กรโดยการกำหนดให้มีนโยบายในการสนับสนุนการสร้างเสริมความสุขภายในองค์กรมีการสร้างทีมงานเพื่อดำเนินงานขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องรวมทั้งมีการประเมินผลกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาวัฒนธรรมการสร้างเสริมความสุขภายในองค์กร (สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร, 2567: น. 2-3)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ มุ่งมั่นขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาภายใต้นโยบาย "สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์พื้นที่คุณภาพ สร้างคนดี มีความสุข" โดยผู้บริหาร ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นกลไกสำคัญในดำเนินงานการบริหารงานที่ดี มีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับถือเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความสามารถและเทคนิควิธีการต่างๆ

ในการบริหารงาน เพื่อดึงศักยภาพของบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จพร้อมทั้งสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรมีความมุ่งมั่นและตั้งใจพัฒนาสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง จากสภาพปัญหาและอุปสรรคในปัจจุบันพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษามีส่วนสำคัญต่อการสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย ผู้บริหารที่มุ่งเน้นเฉพาะผลลัพธ์ของงานที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการสอนของครู

ทำให้เวลาสำหรับการเตรียมการสอนและดูแลนักเรียนลดลง ครูต้องเผชิญกับความคาดหวังสูงจากผู้บริหาร ผู้ปกครอง และสังคม รวมถึงขาดการส่งเสริมและพัฒนาความรู้หรือทักษะใหม่ ๆ ให้กับครูและบุคลากร ขาดการสร้างความร่วมมือการทำงาน การสร้างบรรยากาศการทำงานแบบกัลยาณมิตรในสถานศึกษานำไปสู่ความไม่พึงพอใจในการทำงาน เกิดความเครียดขาดความสุขในการทำงาน และส่งผลเสียต่อสุขภาพ รวมถึงประสิทธิภาพการทำงานที่ลดลง (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์, 2567: น. 16-20)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ ซึ่งผลการศึกษานี้สามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา เสริมสร้างความสุขในการทำงานของครู ทำให้เกิดความร่วมมือภายในองค์กร ซึ่งจะส่งผลให้สถานศึกษาสามารถประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาระดับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ประกอบไปด้วย 5 แบบ ได้แก่ พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน, พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน, พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำมมุ่งคนต่ำ, พฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง, พฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม (Blake & Mouton, 1985: pp. 115-119) 2) ความสุขในการทำงานของครู ประกอบไปด้วย 4 แบบ ได้แก่ ด้านการติดต่อสัมพันธ์ ด้านความรักในงาน ด้านความสำเร็จในงาน ด้านการเป็นที่ยอมรับ (Manion, 2003: pp. 652-659) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ได้แก่ ครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ ปีการศึกษา 2567 จำนวน 3,008 คน จากโรงเรียนทั้งหมด 66 โรงเรียนทำการสุ่มจากประชากรโดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของ เครจซี่ และมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970: p. 608 อ้างถึงใน พิสนุ พงศ์ศรี, 2552: น. 109) ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นครู จำนวน 346 คน ทำการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified random sampling) อย่างมีสัดส่วน ตามขนาดของโรงเรียน แล้วสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling)

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม

ทฤษฎีภาวะผู้นำตาข่ายการจัดการของเบลคและมูตัน (Blake & Mouton) เบลคและมูตัน (Blake & Mouton) กล่าวว่า ภาวะผู้นำที่ดีมีปัจจัย 2 อย่างคือ คน และผลผลิต โดยกำหนดคุณภาพและลักษณะสัมพันธภาพของคนเป็น 1-9 และกำหนดผลผลิต 9-1 เช่นกันและสรุปว่าถ้าคนมีคุณภาพสูงจะส่งผลให้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพตามเรียกรูปแบบนี้ว่า Nine Nine Style (9,9 Style) ซึ่งรูปแบบของการบริหารแบบตาข่ายจะแบ่งลักษณะเด่น ๆ ของผู้นำไว้ 5 แบบ ได้แก่ (Blake & Mouton, 1985: pp. 115-119 อ้างถึงในพระครูสุตวรธรรมกิจ, 2561: น. 55-57)

1) แบบมุ่งงาน (Task-oriented/ authority compliance) แบบ 9,1 ผู้นำจะมุ่งเอาแต่งานเป็นหลัก (Production oriented) มีพฤติกรรมแบบเผด็จการ จะเป็นผู้วางแผนกำหนดแนวทางการปฏิบัติและออกคำสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตาม เน้นผลผลิตไม่สนใจสัมพันธภาพของผู้ร่วมงาน

2) แบบมุ่งคนสูง (Country club management) แบบ 1,9 ผู้นำจะเน้นการใช้มนุษยสัมพันธ์และเน้นความพึงพอใจของผู้ตามในการทำงาน ไม่คำนึงถึงผลผลิตขององค์กร ส่งเสริมให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวใหญ่ที่มีความสุข นำไปสู่สภาพการณ์สิ่งแวดล้อมและงานที่น่าอยู่มุ่งผลงานโดยไม่สร้างความกดดันแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยผู้บริหารเชื่อว่า บุคลากรมีความสุขในการทำงานการนิเทศในการทำงานควรมีเพียงเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องมีการควบคุมในการทำงาน

3) แบบมุ่งงานต่ำมุ่งคนต่ำ (Impoverished) แบบ 1,1 ผู้นำจะสนใจคนและสนใจงานน้อยมาก ใช้ความพยายามเพียงเล็กน้อยเพื่อให้งานดำเนินไปตามที่มุ่งหมาย และคงไว้ซึ่งสมาชิกภาพขององค์กร ผู้นำมีอำนาจในตนเองต่ำ มีการประสานงานกับผู้ใต้บังคับบัญชาน้อยเพราะขาดภาวะผู้นำ ส่วนใหญ่มักมอบหมายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำ

4) แบบทางสายกลาง (Middle of the road management) แบบ 5,5 ผู้นำหวังผลงานเท่ากับขวัญและกำลังใจของผู้ปฏิบัติงาน ใช้ระบบราชการที่มีกฎระเบียบแบบแผน ผลงานได้จากการปฏิบัติตามระเบียบ

โดยเน้นขวัญกำลังใจ ความพึงพอใจ หลีกเลี่ยงการใช้กำลังและอำนาจ มีการจัดตั้งคณะกรรมการในการทำงาน หลีกเลี่ยงการทำงานที่เสี่ยงเกินไป ประนีประนอมในการจัดการกับความขัดแย้ง ผู้ร่วมงานคาดหวังผลประโยชน์ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติงานที่ได้กระทำลงไป

5) แบบทำงานเป็นทีม (Team management) แบบ 9,9 ผู้บริหารให้ความสนใจทั้งเรื่องงานและขวัญกำลังใจผู้ใต้บังคับบัญชา คือ ความต้องการขององค์การและความต้องการของคนทำงานไม่ขัดแย้งกัน เน้นการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ บรรยากาศในการทำงานสนุก ผลสำเร็จของงานเกิดจากความรู้สึกยึดมั่นของผู้ปฏิบัติในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สัมพันธภาพระหว่างผู้บริหารกับผู้ตาม เกิดจากความไว้วางใจ เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ผู้บริหารเป็นเพียงผู้เสนอแนะหรือให้คำปรึกษาแก่ ผู้ใต้บังคับบัญชาเท่านั้น อำนาจการวินิจฉัยสั่งการและอำนาจการปกครองบังคับบัญชายังอยู่ที่ผู้ใต้บังคับบัญชา

แนวคิดเกี่ยวกับความสุขในการทำงาน

Manion (2003: pp. 652-659) ได้เสนอแนวคิดความสุขในการทำงานมี 4 ด้านที่สำคัญ ได้แก่ ด้านการติดต่อสัมพันธ์ ด้านความรักในงาน ด้านความสำเร็จในงาน และด้านการเป็นที่ยอมรับ องค์ประกอบเหล่านี้มีเป็นบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เอื้อต่อความพึงพอใจและประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรในองค์กร

1) ด้านการติดต่อสัมพันธ์ (Connections) หมายถึง การติดต่อสัมพันธ์ในที่ทำงานเกิดความรู้สึกพึงพอใจที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับเพื่อนร่วมงาน ซึ่งรวมถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและการเกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงาน การติดต่อสัมพันธ์ที่ดีสามารถสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการทำงานและเกิดการสนับสนุนในด้านต่างๆซึ่งกันและกันภายในองค์กร

2) ด้านความรักในงาน (Love at work) หมายถึง ความรู้สึกที่รักและผูกพันกับงานที่ทำ ซึ่งรวมถึงการมีความกระตือรือร้นในการมาทำงาน เกิดความรู้สึกสนุกสนานและภูมิใจที่ได้ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ความรักในงานสามารถเพิ่มแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในการทำงานและส่งเสริมการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3) ด้านความสำเร็จในงาน (Achievement) หมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจที่เกิดจากการสามารถทำงานตามที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ รวมถึงการรู้สึกมีอิสระทางความคิดในการทำงาน และการได้ทำงานที่ท้าทายซึ่งทำให้รู้สึกว่าคุณค่า ความสำเร็จในงานสามารถเสริมสร้างความภูมิใจในตนเองและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง

4) ด้านการเป็นที่ยอมรับ (Recognition) หมายถึง ความพึงพอใจที่เกิดจากการได้รับการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน หัวหน้า และลูกน้อง การได้รับการยอมรับสามารถสร้างความไว้วางใจและความคาดหวังที่ดีจากผู้ร่วมงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่อง

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ได้จากการสุ่มจากประชากรครู จำนวน 3,008 คน โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของ เครจซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970: p. 608 อ้างถึงใน พิสนุ พงศ์ศรี, 2552: น. 109) ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นครู จำนวน 346 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบเป็นแบบ (Checklist)

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษาจากแนวคิดของเบลคและมูตัน (Blake & Mouton) มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน 2) พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน 3) พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานต่ำมุ่งคนต่ำ 4) พฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง 5) พฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม ลักษณะคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ ของลิเคอร์ท (Likert) (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: น. 102)

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความสุขในการทำงานของครู จากแนวคิดของ เมเนี่ยน (Manion) มี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการติดต่อสัมพันธ์ 2) ด้านความรักในงาน 3) ด้านความสำเร็จในงาน 4) ด้านการเป็นที่ยอมรับ ลักษณะคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ ของลิเคอร์ท (Likert) (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: น. 102)

ผลการพิจารณาดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถามซึ่งข้อคำถามแต่ละข้อของแบบสอบถาม ได้รับการประเมินความสอดคล้องจากผู้เชี่ยวชาญ ทั้ง 3 ท่าน โดยเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ 0.6-1.00 ขึ้นไปจากผลการวิเคราะห์ข้อคำถามในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ผ่านเกณฑ์ทุกข้อ โดยมีค่าระหว่าง 0.67-1.00 การนำแบบสอบถามไปทำการทดลองใช้ (Try out) กับครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ ซึ่งไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน ซึ่งเป็นครู โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ โรงเรียนขนาดใหญ่ และโรงเรียนขนาดกลาง โรงเรียนละ 10 คน และนำแบบสอบถาม มาหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach, 1970: p. 482) ผลปรากฏว่าได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ตอนที่ 2 ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา เท่ากับ

.967 และค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม ตอนที่ 3 ความสุขในการทำงานของครู เท่ากับ .984 ซึ่งผ่านเกณฑ์และนำไปใช้เก็บข้อมูลต่อไป ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการนำหนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูล พร้อมแนบลิ้งค์แบบสอบถาม และคิวอาร์โค้ดในรูปแบบ Google form ไปทางช่องทางส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ของโรงเรียน และได้รับแบบสอบถามกลับคืน จำนวน 346 คน คิดเป็นร้อยละ 100

การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 1 โดยการแจกแจงความถี่ และร้อยละ

วิเคราะห์ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) กำหนดการแปลความหมาย ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2556: น. 99-100)

แปลความหมายของระดับภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม คะแนนเฉลี่ย ความหมาย

ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00 หมายถึง มีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51-4.50 หมายถึง มีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมอยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.51-3.50 หมายถึง มีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51-2.50 หมายถึง มีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมอยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00-1.50 หมายถึง มีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมอยู่ในระดับน้อยที่สุด

แปลความหมายของระดับความสุขในการทำงาน คะแนนเฉลี่ย ความหมาย

ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00 หมายถึง มีความสุขในการทำงานอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51-4.50 หมายถึง มีความสุขในการทำงานอยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.51-3.50 หมายถึง มีความสุขในการทำงานอยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51-2.50 หมายถึง มีความสุขในการทำงานอยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00-1.50 หมายถึง มีความสุขในการทำงานอยู่ในระดับน้อยที่สุด

จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยใช้สถิติหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's product-moment correlation coefficient) โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) (บุญชม ศรีสะอาด, 2553: น. 100)

ผลการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ สรุปผลการวิจัยดังนี้

ตาราง 6.1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา

ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม	ระดับความคิดเห็น		การแปลความหมาย	อันดับที่
	$\bar{X}$	S.D.		
1. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน	3.92	0.48	มาก	2
2. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน	3.68	0.62	มาก	4
3. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำมุงคนต่ำ	3.46	0.72	มาก	5
4. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง	3.88	0.53	มาก	3
5. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม	4.08	0.49	มาก	1
รวมเฉลี่ย	3.80	0.43	มาก	

จากตาราง 6.1 พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับระดับภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.80$, S.D. = 0.43) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านที่ 5 พฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม ($\bar{X} = 4.08$, S.D. = 0.49) รองลงมาคือ ด้านที่ 1 พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน ($\bar{X} = 3.92$, S.D. = 0.48) รองลงมาคือ ด้านที่ 4 พฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = 0.53) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน ($\bar{X} = 3.68$, S.D. = 0.62) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 3 พฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำมุงคนต่ำ ($\bar{X} = 3.46$, S.D. = 0.72) ตามลำดับ

ตาราง 6.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับความสุขในการทำงานของครู

ความสุขในการทำงาน	ระดับความคิดเห็น		การแปลความหมาย	อันดับที่
	$\bar{X}$	S.D.		
1. ด้านการติดต่อสัมพันธ์	3.61	0.62	มาก	4
2. ด้านความรักในงาน	3.98	0.46	มาก	2
3. ด้านความสำเร็จในงาน	4.05	0.51	มาก	1

4. ด้านการเป็นที่ยอมรับ	3.73	0.66	มาก	3
รวมเฉลี่ย	3.84	0.46	มาก	

จากตาราง 6.2 พบว่า ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับระดับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.84$, S.D. = 0.46) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านที่ 3 ด้านความสำเร็จในงาน ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.51) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านความรักในงาน ($\bar{X} = 3.98$, S.D. = 0.46) รองลงมาคือ ด้านที่ 4 ด้านการเป็นที่ยอมรับ ($\bar{X} = 3.73$, S.D. = 0.66) ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 1 ด้านการติดต่อสัมพันธ์ ($\bar{X} = 3.61$, S.D. = 0.62) ตามลำดับ

ตาราง 6.3 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์

ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของ ผู้บริหารสถานศึกษา		ความสุขในการทำงานของครู				รวม
		ด้านการติดต่อสัมพันธ์	ด้านความรักในงาน	ด้านความสำเร็จในงาน	ด้านการเป็นที่ยอมรับ	
		Y ₁	Y ₂	Y ₃	Y ₄	Y _t
ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน	X ₁	.563**	.532**	.530**	.312**	.577**
ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน	X ₂	.687**	.526**	.400**	.517**	.653**
ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำมมุ่งคนต่ำ	X ₃	.405**	.206**	.086**	.287**	.312**
ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง	X ₄	.659**	.577**	.420**	.524**	.665**
ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม	X ₅	.531**	.579**	.644**	.396**	.639**
รวม	X _t	.741**	.612**	.512**	.532**	.729**

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากตาราง 6.3 พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมของผู้บริหารสถานศึกษากับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ ตาม

ความเห็นของครูโดยรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวกในระดับค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r_{xy} = .729$) ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุดคือ ด้านที่ 4 ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง ($r = .665$) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน ($r = .653$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 3 ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำม่งคนต่ำ ($r = .312$) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านโดยรวมและรายคู่ สรุปได้ดังนี้

1. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงาน มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุด คือ ด้านที่ 1 ด้านการติดต่อสัมพันธ์ อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .563$) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านความรักในงาน อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .532$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 4 ด้านการเป็นที่ยอมรับ อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .312$) ตามลำดับ

2. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งคน มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุด คือ ด้านที่ 1 ด้านการติดต่อสัมพันธ์ อยู่ในระดับค่อนข้างสูง ($r = .687$) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านความรักในงาน อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .526$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 3 ด้านความสำเร็จในงาน อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .400$) ตามลำดับ

3. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบมุ่งงานตำม่งคนต่ำ มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุด คือ ด้านที่ 1 ด้านการติดต่อสัมพันธ์ อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .405$) รองลงมาคือ ด้านที่ 4 ด้านการเป็นที่ยอมรับ อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .287$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 3 ด้านความสำเร็จในงาน อยู่ในระดับต่ำ ($r = .086$) ตามลำดับ

4. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทางสายกลาง มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุด คือ ด้านที่ 1 ด้านการติดต่อสัมพันธ์ อยู่ในระดับค่อนข้างสูง ($r = .659$) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านความรักในงาน อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .577$) และด้านที่มีค่า

สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 3 ด้านความสำเร็จในงาน อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .420$) ตามลำดับ

5. ด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีม มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความสุขในการทำงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกมากที่สุด คือ ด้านที่ 3 ด้านความสำเร็จในงาน อยู่ในระดับค่อนข้างสูง ($r = .644$) รองลงมาคือ ด้านที่ 2 ด้านความรักในงาน อยู่ในระดับปานกลาง ($r = .579$) และด้านที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทางบวกน้อยที่สุดคือ ด้านที่ 4 ด้านการเป็นที่ยอมรับ อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .396$) ตามลำดับ

การนำไปใช้ประโยชน์

1. ผู้บริหารสถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาพฤติกรรมผู้นำในเชิงพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในด้านพฤติกรรมผู้นำแบบทำงานเป็นทีมและเน้นทั้งงานและคน ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความสุขในการทำงานของครู ผู้บริหารจึงควรให้ความสำคัญกับการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ควบคู่กับการดูแลด้านจิตใจ ให้กำลังใจ และส่งเสริมความร่วมมือภายในทีมครู เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน

2. ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมความสุขในการทำงานของครูโดยเฉพาะด้านการติดต่อสัมพันธ์ ผู้บริหารควรส่งเสริมกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ เช่น การสื่อสารแบบเปิด การทำงานเป็นกลุ่ม และกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ระหว่างครู เพื่อเพิ่มความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและความผูกพันกับองค์กร

3. ผู้บริหารสถานศึกษาควรพัฒนาบุคลากรและระบบบริหารงานในสถานศึกษา โดยมีการวางแผนอบรมผู้บริหารและครูในด้านภาวะผู้นำ การทำงานเป็นทีม และการสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ส่งเสริมความสุขของบุคลากร อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

ธีระ รุญเจริญ. (2550). *ความเป็นมืออาชีพในการจัดและบริหารการศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา*.

(พิมพ์ครั้งที่ 4). ข้าวฟ่าง.

เนตรพัฒนา ยาวีราข. (2556). *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 8). ทริปเปิ้ลกรุ๊ป.

บุญชม ศรีสะอาด. (2545). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 7). สุวีริยาสาส์น.

บุญชม ศรีสะอาด. (2553). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 8). สุวีริยาสาส์น.

บุญชม ศรีสะอาด. (2556). *การวิจัยเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 9). สุวีริยาสาส์น.

- พระครูสุตวรธรรมกิจ. (2561). *ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์*. จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.
- พิสนุ พงศรี. (2552). *วิจัยทางการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 5). พรอพเพอร์ตี้พรีน.
- ภัทรคนัย ฉลองบุญ. (2562). ความสุขในการปฏิบัติงานของบุคลากรภาครัฐ. *วารสารวสันตศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 6(ฉบับพิเศษ), 590-599.
- สมุทร ชำนาญ. (2556). *ภาวะผู้นำทางการศึกษา ทฤษฎี และปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พี.เอส. การพิมพ์.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์. (2567). *รายงานการตรวจราชการและติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ รอบที่ 1 ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567*. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาบุรีรัมย์.
- สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สสส. (2567). *คู่มือสร้างเสริมองค์กรสุขภาวะ*. สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สสส., 2-3.
- Blake, R. R., & Mouton, J. S. (1985). *The managerial grid III: A new look at the classic that has boosted productivity and profits for thousands of corporations worldwide*. Gulf Publishing.
- Cronbach, L. J. (1970). Mental tests and the creation of opportunity. *Proceedings Of The American Philosophical Society*, 114(6), 480-487.
- Manion, J. (2003). Joy at work creating a positive workplace. *Journal of Nursing Administration*, 33(12), 652-659.

กรอบแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมของพื้นที่ภาวนา
จากพระธรรมวินัยและพุทธธรรม เพื่อสร้างความสงบและปัญญา
A Conceptual Framework for Designing the Environmental Conditions
of Contemplative Space Based on Buddhist Discipline and Principles
for Cultivating Tranquility and Insight

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ธิตีรัตน์ หมั่นอนันต์^{1*}
Assistant Professor Thitirat Muenanon^{1*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอกรอบแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมของพื้นที่ภาวนา จากพระธรรมวินัยและพุทธธรรม โดยอ้างอิงจากขนาดเสนาสนะของภิกษุตามพระวินัยปิฎก (3×7 คอก หรือประมาณ 5.25ตารางเมตร) ซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานที่สะท้อนความสมถะและความสงบในพระพุทธศาสนา (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.; กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2560) การวิจัยนี้บูรณาการหลักพุทธธรรม (สติ สมาธิ อิทธิบาท 4 ในมิติของสุญญตาและอนิจจัง) เข้ากับศาสตร์ร่วมสมัย เช่น ปรากฏการณ์วิทยา ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม และประสาทสถาปัตยกรรม (Pallasmaa, 2020a; Norberg-Schulz, 2021; Zhong et al., 2021)

โดยใช้ระเบียบวิธีการวิเคราะห์เชิงแนวคิด (Conceptual Analysis) ผลการวิเคราะห์ชี้ว่า แม้พื้นที่จะจำกัดทางกายภาพ แต่การออกแบบที่เชื่อมโยงองค์ประกอบอย่างแสงธรรมชาติ วัสดุ เสียง และผังพื้นที่ เข้ากับหลักพุทธธรรม สามารถส่งเสริมสภาวะจิตใจแห่งความสงบ สมาธิ และปัญญาได้อย่างมีนัยสำคัญ จุดเด่นของกรอบแนวคิดนี้อยู่ที่การเสนอ “พื้นที่ภาวนา” ขนาดเล็ก ที่แปลงหลักพระธรรมวินัยให้กลายเป็นกลยุทธ์การออกแบบอย่างเป็นระบบ เป็นนวัตกรรมเชิงแนวคิดที่ เชื่อมโยงการรับรู้ภายในกับสภาพแวดล้อม และสามารถต่อยอดสู่การประยุกต์ใช้ในงานกิจกรรมอื่น ๆ ที่สอดคล้องกันในอนาคต

คำสำคัญ : พุทธธรรม; สมาธิ; พื้นที่ภาวนา; ปรากฏการณ์วิทยา; การออกแบบเชิงจิตภาวนา

Abstract

This article aims to propose a conceptual framework for the design of meditation spaces based on the Dhamma-Vinaya and Buddhism, referring to the size of monks' residences according to the Vinaya Pitaka (3 × 7 cubits or approximately

5.25 square meters), which is a basic unit reflecting austerity and tranquility in Buddhism (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, n.d.; Department of Public Works and Town & Country Planning, 2017). This research integrates Buddhist principles (mindfulness, concentration, the four bases of power in the dimensions of emptiness and impermanence) with contemporary sciences such as phenomenology, behavioral environmental theory, and neuroarchitecture (Pallasmaa, 2020a; Norberg-Schulz, 2021; Zhong et al., 2021).

Using the conceptual analysis methodology, the analysis results indicate that despite the physical limitations of the space, the design that links elements such as natural light, materials, sound, and spatial layout with Buddhist principles can significantly promote a state of mind of peace, concentration, and wisdom. The highlight of this conceptual framework is the proposal of a small “meditation space” that translates Buddhist principles into a systematic design strategy. It is a conceptual innovation that links internal perception with the environment and can be further developed for application in other related activities in the future.

Keywords: Buddhism, Meditation, Meditation Space, Phenomenology, Meditation Design

บทนำ

ในยุคที่มนุษย์เผชิญกับความเร่งรีบและความเปราะบางทางจิตใจ การแสวงหา “ความสงบ” และ “ปัญญา” จึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางการฝึกฝนจิตใจผ่าน “ไตรสิกขา” (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการเสริมสร้างความสมดุลทางจิตอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน พระวินัยปิฎกได้กำหนด ขนาดของ “เสนาสนะ” หรือที่พักพิงไว้ที่ 3x7 ศอก (ประมาณ 5.25 ตารางเมตร) ซึ่งแม้มิใช่ส่วนหนึ่งของ ไตรสิกขาโดยตรง แต่สะท้อนเจตนารมณ์แห่งความสมถะ เรียบง่าย และการไม่ยึดติดในวัตถุ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.; กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2560) ลักษณะของพื้นที่เช่นนี้จึงสามารถเป็น “บริบท เอื้อ” ต่อการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา หากได้รับการออกแบบด้วยแนวคิดที่สอดคล้อง กับเป้าหมายของการฝึกสติ และเจริญปัญญาตามแนวทางพุทธธรรม (พระธรรมปิฎก, 2542)

บทความนี้บูรณาการพระพุทธธรรมกับศาสตร์ร่วมสมัยด้านการออกแบบสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปรากฏการณ์วิทยา ทฤษฎีสถานที่ สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม และประสาทสถาปัตยกรรม (Pallasmaa, 2020a; Norberg-Schulz, 2021; Zhong et al., 2021) เพื่อพัฒนา

แนวทางออกแบบ “พื้นที่ ภาวนา” ขนาดเล็กที่ส่งเสริมความสงบ สติ สมาธิ และการตื่นรู้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ วิเคราะห์เชิงแนวคิด (Conceptual Analysis)

ทั้งนี้ มุ่งสร้างกรอบแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมที่สนับสนุน “พื้นที่เสนาสนะ” อิงตามพระธรรม วินัย เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบที่เอื้อต่อการพัฒนาการรับรู้ภายใน สติ และปัญญา ทั้งในระดับบุคคลและ สังคม

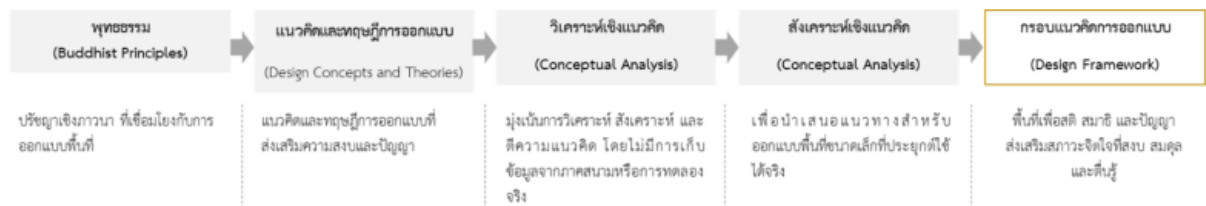
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรม ได้แก่ สติ สมาธิ อิทธิบาท 4 ในมิติของสุญญตาและอนิจจัง อันเป็นพื้นฐาน ของการพัฒนาจิตที่นำไปสู่ความสงบ ความตื่นรู้ และปัญญา
2. เพื่อศึกษาทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมและศาสตร์ร่วมสมัยที่สามารถบูรณาการกับหลักพุทธธรรมในการ ออกแบบ “พื้นที่ภาวนา” ขนาดเล็ก เพื่อส่งเสริมภาวะจิตใจแห่งความสงบและการเจริญปัญญา
3. เพื่อเสนอกรอบแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมของพื้นที่ภาวนา ขนาดเล็ก โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมกับศาสตร์ร่วมสมัย เพื่อส่งเสริมความสงบ สติ และการเจริญปัญญา ในชีวิตประจำวัน

ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงแนวคิดในบริบทของ พื้นที่ภายในขนาดเล็กประมาณ 5.25 ตารางเมตร โดยใช้ พระธรรมวินัย เป็นกรอบอ้างอิงด้านกายภาพ และหลักพุทธธรรม เป็นกรอบแนวคิดด้านจิตวิญญาณ ขอบเขตของงานวิจัยไม่ครอบคลุมการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณหรือการทดลองภาคสนาม แต่เน้นการสังเคราะห์ข้อมูล ทฤษฎีและองค์ความรู้จากแหล่งวิชาการ เพื่อประเมินความเป็นไปได้ของแนวคิดที่นำเสนอ

ผลลัพธ์ของการศึกษาอยู่ในรูปของ กรอบแนวคิดการออกแบบ (Design Framework) ที่สามารถใช้เป็น ฐานในการพัฒนาแบบจำลองพื้นที่จริง หรือเป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยเชิงทดลองในอนาคต

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการวิจัยแบบวิเคราะห์เชิงแนวคิดเพื่อพัฒนา "กรอบแนวคิดการออกแบบพื้นที่ภาวนา"

จากหลักพุทธธรรมและทฤษฎีร่วมสมัย

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ตั้งอยู่บนฐานของความตระหนักว่า สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลโดยตรงต่อสภาวะจิตของมนุษย์ การออกแบบพื้นที่จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงความงามหรือประโยชน์ใช้สอย หากแต่คือการสังเคราะห์พุทธธรรมเข้ากับ พื้นที่จริง เพื่อสร้างเงื่อนไขแวดล้อมที่เกื้อหนุนการภาวนา และส่งเสริมการตื่นรู้ทางจิตวิญญาณ

1. ปรัชญาพุทธเชิงภาวนา: รากฐานของสติและสมาธิ การภาวนาในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาจิตอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายเพื่อความสงบ ความ รู้ตัว และการเห็นแจ้งในธรรม โดยอาศัยทั้งเงื่อนไขภายในและสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุน ไม่ได้เกิดจากเจตจำนงส่วน บุคคลเพียงลำพัง หากแต่ต้องมีพื้นที่ที่ส่งเสริมการระลึกรู้และความมั่นคงของจิตใจ

สติ (Mindfulness) เป็นองค์ธรรมพื้นฐานของการภาวนา หมายถึงสภาวะแห่งการระลึกรู้ในปัจจุบัน ขณะอย่างต่อเนื่องโดยไม่เผลอ (พระไตรปิฎกฉบับหลวง, อภิธรรมปิฎก, 2525, น. 235) เป็นองค์ประกอบสำคัญ ของโพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 โดยเฉพาะสัมมาสติ ซึ่งมักฝึกผ่านแนวทางสติปัฏฐาน 4 เพื่อให้จิตเห็นตาม ความเป็นจริง (พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 2525) ในทางจิตวิทยา สติช่วยลดความฟุ้งซ่านและเสริมสมรรถภาพของ จิตในการดำเนินชีวิตอย่างมีสมาธิ (ชาญวิทย์ ศุภธนพงศ์, 2564)

สมาธิ (Concentration) เป็นภาวะของจิตที่แน่วแน่อยู่กับอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน และมีพลังในการ พิจารณาสภาวะธรรมอย่างชัดเจน เป็นองค์ประกอบของสัมมาสมาธิในอริยมรรค และหนึ่งในไตรสิกขา แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ซึ่งล้วนเป็นฐานของการเห็นแจ้งในอริยสัจ (พระไตรปิฎก ฉบับหลวง, 2525) สมาธิจึงทำหน้าที่ทั้งในฐานะเครื่องมือ และภาวะที่เอื้อต่อการตื่นรู้ (สิริพร ครองชีพ และคณะ, 2564)

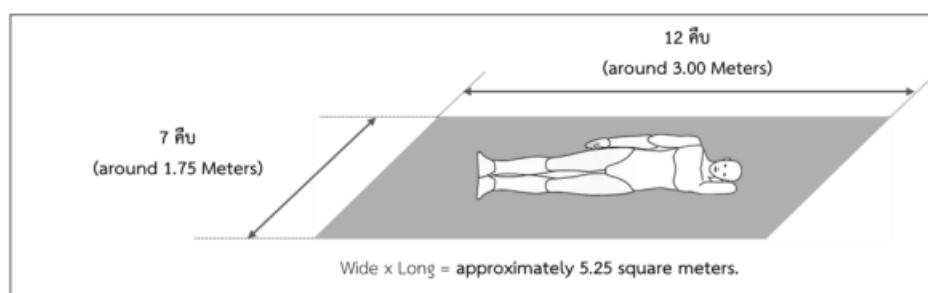
2. ปรัชญาเชิงปฏิบัติสู่การพัฒนาปัญญาและการปล่อยวาง

การเจริญปัญญาในพระพุทธศาสนาอาศัยการใคร่ครวญ (วิมิงสา) อย่างมีสติ ภายใต้การตระหนักรู้ในไตรลักษณ์ โดยเฉพาะ “สุญญตา” และ “อนิจจัง” ซึ่งช่วยลดการยึดมั่นถือมั่น และเปิดทางสู่การปล่อยวางอย่างแท้จริง บทความนี้สังเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 บนฐานของสุญญตา เพื่อเสนอแนวทางเสริมแรงจูงใจภายในที่นำไปสู่การพัฒนาจิต ได้แก่

- **ฉันทะที่ว่างจากอตัตา:** พอใจโดยไม่ยึดติด
- **วิริยะที่เข้าใจอนิจจัง:** เพียรโดยไม่หวังผล
- **จิตตะที่ยึดหยุ่น:** จดจ่อโดยไม่กดดัน
- **วิมังสาที่มีสติ:** ใคร่ครวญอย่างเปิดใจ

แนวทางนี้สะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับพฤติกรรมในพื้นที่ ซึ่งสามารถออกแบบให้เอื้อต่อการใคร่ครวญและการฝึกจิตอย่างเป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะเมื่อสภาพแวดล้อมสะท้อนคุณลักษณะของอิทธิบาท 4 ที่ตั้งอยู่บนฐานของสุญญตา ในทำนองเดียวกัน หลัก อนิจจัง ซึ่งเป็นหนึ่งในไตรลักษณ์ แสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยงแท้ แม้กระทั่งจิตใจ ความรู้สึก หรือความสำเร็จทั้งหลาย (พระไตรปิฎกฉบับหลวง, อภิธรรมปิฎก, 2525; ขุททกนิกาย, อัมมปทัฏฐกถา, 2525; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, ม.ป.ป.) การตระหนักในอนิจจังจึงมิใช่เพียงการยอมรับความเปลี่ยนแปลง หากแต่เป็นกระบวนการลดการยึดมั่นถือมั่น และเปิดพื้นที่ภายในสำหรับการเจริญปัญญาอย่างเป็นลำดับขั้น

นอกจากนี้ ในเชิงรูปธรรม แนวทางนี้ยังสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในพระวินัยปิฎก ซึ่งได้กำหนดลักษณะที่ พักของภิกษุ (เสนาสนะ) เพื่อส่งเสริมวิถีสัมณะ และเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม โดยเน้นการหลีกเลี่ยงสิ่งปลูก สร้างที่เกินความจำเป็น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.) โดยระบุขนาดกุฏิไม่เกิน 12 คืบ × 7 คืบ (ประมาณ 3 × 1.75 เมตร หรือ 5.25 ตารางเมตร) (กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2560) ขนาดดังกล่าวใช้มาตรฐาน วัดที่สัมพันธ์กับร่างกายมนุษย์ สะท้อนแนวคิด “มาตราวัดที่สัมพันธ์กับผู้ใช้” ซึ่งสอดคล้องกับความเรียบง่ายและ ความพอดี อันเป็นแก่นสำคัญของวิถีสัมณะในพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่พักของภิกษุตามพระวินัยปิฎกกำหนด

ที่มา: ผู้วิจัย

3. แนวคิดและทฤษฎีการออกแบบที่ส่งเสริมความสงบและปัญญา

เพื่อพัฒนาแนวทางการออกแบบพื้นที่ที่เอื้อต่อการเจริญภาวนา บทความนี้ได้สังเคราะห์แนวคิดจากหลากหลายศาสตร์ ทั้งในมิติปรัชญา ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ เพื่อวางรากฐานเชิงทฤษฎีสำหรับกรอบแนวคิดในการออกแบบ ดังนี้

ปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรม (Phenomenology in Architecture)

แนวคิดปรากฏการณ์วิทยาในสถาปัตยกรรมให้ความสำคัญกับ “ประสบการณ์ตรง” ที่มนุษย์มีต่อพื้นที่ โดยเน้นว่าพื้นที่นั้นมิใช่เพียงโครงสร้างทางกายภาพ หากแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายผ่านประสบการณ์ที่มนุษย์รับรู้และดำรงอยู่ร่วมกับมัน อาคารจึงถูกมองว่าเป็น “โลกที่ถูกล้อมรอบอาศัย” (lived-world) ซึ่งผู้ใช้งานสัมผัสผ่านประสาทสัมผัส ความทรงจำ และการมีอยู่ของร่างกายภายในพื้นที่นั้น

แนวทางการออกแบบภายใต้กรอบความคิดนี้มุ่งเน้นการกระตุ้นการรับรู้หลายมิติ ได้แก่ การสัมผัส กลิ่นเสียง และอุณหภูมิ มิใช่จำกัดเพียงการมองเห็นเท่านั้น อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างร่างกาย มนุษย์กับพื้นที่ การเคลื่อนไหว และการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โดยบรรยากาศภายในพื้นที่ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่ออารมณ์และความรู้สึกเฉพาะบุคคล สถานที่ที่ดีจึงควรสะท้อนอัตลักษณ์ ความหมายและบริบททางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง เพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์ภายในของผู้ใช้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอกอย่างมีคุณค่า (Norberg-Schulz, 2021; Pallasmaa, 2020a; Ghasemi & Alalhesabi, 2021)

ทฤษฎีเรื่องสถานที่ (Place Theory / Sense of Place)

กล่าวถึงกระบวนการที่พื้นที่ถูกยกระดับเป็น “สถานที่” ผ่านความผูกพันทางอารมณ์ ความทรงจำและอัตลักษณ์ (Relph, 1976) สภาพแวดล้อมที่มีเอกลักษณ์และตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น ความปลอดภัย ความเป็นส่วนตัว และโอกาสในการใคร่ครวญ ช่วยสร้างรากฐานของความสงบและการเชื่อมโยงกับตนเอง พื้นที่จึงมิใช่เพียงสิ่งปลูกสร้างทางกายภาพ แต่เป็นเวทีของประสบการณ์ที่มีความหมาย ซึ่งผู้ใช้งานสามารถรับรู้และตีความตามบริบทชีวิตของตน การออกแบบที่คำนึงถึงมิติทางจิตใจนี้ จึงมีบทบาทสำคัญต่อการบ่มเพาะสภาวะภายในที่ลึกซึ้ง และส่งเสริมความต่อเนื่องของตัวตนในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมโดยรอบ

สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)

มุ่งเน้นคุณค่าความงามที่เกื้อหนุนจิตใจให้สงบ ตื่นรู้ และไม่ยึดติด มากกว่าความงามในเชิงวัตถุหรือรูปลักษณ์ภายนอก แนวคิดนี้ยึดหลักความสมถะ ซึ่งสะท้อนผ่านความเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ, ความไม่ปรุงแต่งที่แสดงถึงธรรมชาติแท้ และการยอมรับความไม่สมบูรณ์ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับหลักอนิจจัง แนวทางการออกแบบภายใต้แนวคิดนี้จึงไม่เพียงแสวงหาความงาม แต่เป็นการสร้างพื้นที่ที่ช่วยลดแรงกระตุ้นทางโลก เปิดช่องว่างภายในสำหรับการใคร่ครวญ ตรึงหนักรู้ และ

บ่มเพาะปัญญาอย่างอ่อนโยน (Buddhism Dictionary, n.d.; Gylling, 2024; Tsuru, 2017; World Architecture, 2021)

ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (Environmental Psychology)

มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะผลกระทบขององค์ประกอบต่าง ๆ ต่อจิตใจ อารมณ์ และพฤติกรรม พื้นที่ที่ออกแบบอย่างเหมาะสมสามารถลดความเครียด เพิ่มสมาธิ และยกระดับคุณภาพชีวิตได้อย่างเป็นระบบ

องค์ประกอบที่มีผลต่อสภาวะจิต ได้แก่ แสงธรรมชาติที่ช่วยควบคุมจังหวะชีวภาพ สีโทนเย็นที่สร้างความสงบ เสียงธรรมชาติที่เอื้อต่อสมาธิ วัสดุธรรมชาติที่ปลูกความรู้สึกรอบอุ่นและปลอดภัย และการจัดผังพื้นที่ที่เหมาะสมกับการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ (EBSCO, n.d.; Novalux, 2024; iMotions, 2025; Ideal Work, n.d.; Frontiers, 2023; Pine Creek Homes, n.d.)

ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture)

แนวคิดที่ศึกษาผลของสิ่งแวดล้อมต่อสมอง พฤติกรรม และสภาวะจิต ผ่านหลักฐานทางประสาทวิทยาศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ทางประสาทสัมผัสมีผลโดยตรงต่อการหลั่งสารเคมีในสมอง เช่น เซโรโทนิน ซึ่งส่งผลต่ออารมณ์และความสมดุลภายใน ระบบสมองยังมีกลไกเฉพาะในการประมวลผลข้อมูลเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะในกระบวนการรับรู้สถานที่และการนำทาง พื้นที่ที่ออกแบบอย่างเหมาะสมจึงสามารถช่วยเพิ่มสมาธิ ลดความเครียด และกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้น สมองมนุษย์ยังมีความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อม (neuroplasticity) ทำให้การออกแบบที่สอดคล้องกับกลไกทางสมองสามารถส่งเสริมสุขภาวะทางจิตและคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนได้ (Zhong et al., 2021; Sanchez et al., 2018; Valentine, 2024; Colonial, 2022; Taylor & Francis Online, 2025)

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ **วิเคราะห์เชิงแนวคิด (Conceptual Analysis)** ซึ่งเหมาะสมสำหรับการสร้างกรอบแนวคิดทางทฤษฎีใหม่และการบูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความแนวคิด ทฤษฎี และองค์ความรู้จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ โดยไม่มีการเก็บข้อมูลจากภาคสนามหรือการทดลองจริง กระบวนการวิจัยประกอบด้วยขั้นตอนหลัก ดังนี้:

- **การศึกษาและวิเคราะห์รากฐานทางพระพุทธศาสนา วิเคราะห์หลักธรรม (ไตรสิกขา, อิทธิบาท 4, พระวินัยปิฎก) เพื่อวางรากฐานทางจิตวิญญาณและกรอบแนวคิดเชิงบริบท**

- **การรวบรวมและวิเคราะห์ศาสตร์ร่วมสมัย** รวบรวมและวิเคราะห์แนวคิดจากปรากฏการณ์วิทยา, ทฤษฎีเรื่อง "สถานที่", สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ, ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม, และประสาทสถาปัตยกรรม โดยเน้นการเชื่อมโยงกับสภาวะจิตใจของผู้ใช้งาน

- **การกำหนดบริบทพื้นที่จำลอง** กำหนดพื้นที่จำลองตามขนาดพระวินัยปิฎก (5.25 ตารางเมตร) เป็นบริบทต้นแบบ

- **การวิเคราะห์องค์ประกอบการออกแบบ:** วิเคราะห์แสงธรรมชาติ, โทนสี, วัสดุ, เสียง, และรูปแบบการจัดวางพื้นที่ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดจิตวิทยาและพุทธธรรม

- **การสังเคราะห์กรอบแนวคิดการออกแบบ:** สังเคราะห์กรอบแนวคิดที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งหมด เพื่อนำเสนอแนวทางสำหรับออกแบบพื้นที่ขนาดเล็กที่ประยุกต์ใช้ได้จริง

การวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงลึกในด้านแนวคิดและทฤษฎี เพื่อจัดทำ **กรอบแนวคิดการออกแบบ (DesignFramework)** ที่มีความยืดหยุ่นและเป็นพื้นฐานสำหรับการทดลองเชิงประจักษ์ในงานวิจัยระดับต่อไป

ผลการดำเนินการวิจัย

1. การบูรณาการแนวคิดพุทธศาสนากับทฤษฎีการออกแบบ

แม้ว่าพื้นที่จำลองขนาด 5.25 ตารางเมตรตามที่ระบุในพระวินัยปิฎกจะสะท้อนเจตนารมณ์แห่งความสมณะ เรียบง่าย และเอื้อต่อการฝึกฝนทางจิตวิญญาณ แต่เมื่อพิจารณาในเชิงการออกแบบสถาปัตยกรรมภายในพบว่าขนาดพื้นที่เพียงอย่างเดียวอาจยังไม่ครอบคลุมปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมสมาธิและปัญญาได้อย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจึงนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับทฤษฎีการออกแบบร่วมสมัย เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้กำหนดองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมภายในได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพในบริบทปัจจุบัน

การบูรณาการแนวคิดนี้ประกอบด้วยความเชื่อมโยงระหว่างหลักพุทธธรรมและทฤษฎีการออกแบบที่เกี่ยวข้องดังนี้

- **ปรากฏการณ์วิทยาและสติ** การออกแบบที่เน้นประสบการณ์เชิงอัตวิสัยผ่านการรับรู้ปัจจุบัน โดยตรงผ่านประสาทสัมผัส เช่น การสัมผัส แสง เงา และอุณหภูมิ ช่วยส่งเสริมการระลึกรู้และการตั้งมั่นของจิต

- **ทฤษฎีสถานที่และปัญญา/อิทธิบาท 4** การสร้างความหมายและคุณค่าทางใจให้กับพื้นที่ผ่านการออกแบบที่เอื้อต่อการผูกพัน ความทรงจำ และการใคร่ครวญ ส่งผลให้เกิดฉันทะและวิมังสาในการพัฒนาตน

- **สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธและสัจยญา/อนิจจัง:** การใช้ความงามที่เรียบง่าย ไม่ปรุงแต่ง และเป็นธรรมชาติ เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบและส่งเสริมการตระหนักรู้ในไตรลักษณ์

• **ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรมและสติ/สมาธิ/อิทธิบาท 4:** การวิเคราะห์ว่าองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น แสง สี เสียง รูปทรง และการจัดวาง มีอิทธิพลต่อสมาธิ อารมณ์ และแรงจูงใจอย่างไร พร้อมทั้งปรับสภาพแวดล้อมเพื่อลดสิ่งรบกวนและเพิ่มคุณภาพการจดจ่อ

• **ประสาทสถาปัตยกรรมและสมาธิ:** ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับการทำงานของสมอง เช่น การกระตุ้นสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจดจ่อ การลดความเครียด และการส่งเสริมการหลั่งสารที่เกี่ยวข้องกับสภาวะจิตใจที่สงบ

จากการสังเคราะห์แนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้นำเสนอกรอบแนวคิดการออกแบบพื้นที่ขนาดเล็กที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม โดยครอบคลุมทั้งมิติทางจิตวิญญาณและมิติทางวิทยาศาสตร์ รองรับการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกสติ การตั้งมั่นของจิต และการพัฒนาปัญญาในบริบทชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 1: การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับทฤษฎีการออกแบบเพื่อส่งเสริมสภาวะจิตภายใน

หลักพุทธธรรม	ทฤษฎีการออกแบบที่เกี่ยวข้อง	เป้าหมายการออกแบบที่เชื่อมโยง
สติ (Mindfulness)	ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology), ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (Environmental Psychology), ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture)	ออกแบบพื้นที่ที่ลดสิ่งรบกวนจากภายนอก เสริมการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมการระลึกรู้ในปัจจุบันขณะและลดความฟุ้งซ่านทางจิต
สมาธิ (Concentration)	ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (Environmental Psychology), ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture)	สร้างสภาพแวดล้อมที่มีความนิ่ง สงบ และมีจุด ศูนย์รวมความสนใจที่ชัดเจน เพื่อลดสิ่งกระตุ้น ทางประสาทสัมผัสและเสริมพลังจิตให้อยู่กับ อารมณ์เดียวได้อย่างมั่นคง
ปัญญา (Wisdom)	สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics), ทฤษฎีเรื่อง "สถานที่" (Place Theory)	ใช้องค์ประกอบที่เรียบง่าย ไม่ปรุงแต่ง และ เชื่อมโยงกับธรรมชาติ เพื่อกระตุ้นการใคร่ครวญ ภายใน การตระหนักรู้ในไตรลักษณ์ และการ เข้าถึงสัจธรรมอย่างลึกซึ้ง
สุญญตา (Emptiness)	ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (Environmental Psychology), ทฤษฎีเรื่อง "สถานที่" (Place Theory)	ออกแบบพื้นที่ที่เปิดให้เกิดช่องว่างทาง ความคิด ลดสิ่งปรุงแต่ง เพื่อลดอัตตาและ สร้างพื้นที่ว่างสำหรับการตระหนักรู้
อนิจจัง (Impermanence)	ทฤษฎีสิ่งแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (Environmental Psychology), สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	สะท้อนความเปลี่ยนแปลงด้วยวัสดุ แสง และองค์ประกอบที่ไม่ถาวร เพื่อส่งเสริมการ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและการปล่อยวาง
พระวินัยปิฎก (ขนาดกุฏิ 5.25 ตร.ม.)	ทฤษฎีเรื่อง "สถานที่" (Place Theory), สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	ใช้ขนาดพื้นที่ที่จำกัดอย่างมีความหมาย เพื่อ สะท้อนเจตนารมณ์ของความสมถะ เรียบง่าย และเป็นกรอบทางกายภาพที่เอื้อต่อการปล่อย วางและฝึกฝนจิตอย่างแท้จริง

2. องค์ประกอบการออกแบบพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรม

จากการบูรณาการแนวคิดข้างต้น ได้นำไปสู่การกำหนดองค์ประกอบการออกแบบภายใน จากแนวคิดพื้นฐานจาก ศาสตร์การออกแบบสภาพแวดล้อม (Environmental Design) ที่สำคัญ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสภาวะจิตใจของผู้ใช้งานในพื้นที่ขนาดเล็ก 5.25 ตารางเมตร

ตารางที่ 2: การสังเคราะห์องค์ประกอบการออกแบบพื้นที่ภายในกับทฤษฎีร่วมสมัยและเป้าหมายทางพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสติ สมาธิ และปัญญา

องค์ประกอบการออกแบบพื้นที่	ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	ผลต่อสภาวะจิต/เป้าหมายทางพุทธธรรม
แสงธรรมชาติ (Natural Light)	ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture), จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology)	ใช้แสงธรรมชาติอ่อนนุ่ม (soft diffused light) เช่น แสงช่วงเช้าหรือเย็น ช่วยปรับจังหวะชีวภาพ ลดความเครียด และเสริมการเรียนรู้ตัวในปัจจุบัน
เสียง (Soundscape)	จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology)	ระดับเสียงควรต่ำกว่า 35 dB หรือเป็นเสียงธรรมชาติ เช่น น้ำไหล ใบไม้ หรือความเงียบ เพื่อช่วยลดสิ่งรบกวนทางจิตและเสริมสมาธิ
วัสดุ (Materials)	สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	เลือกใช้วัสดุ ใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ หิน ดินเผา ที่มีสัจจะวัสดุ พื้นผิวแท้จริง และสีเอิร์ธโทน เพื่อสร้างความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย และเรียบง่าย
ผังพื้นที่และการจัดวาง (Spatial Layout & Arrangement)	ทฤษฎีสถานที่ (Place Theory), ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)	จัดให้มีจุดสงบสำหรับภาวนา ทิศทางสายตาคัดเจน และขอบเขตที่สร้างความเป็นส่วนตัว เพื่อเสริมความมั่นคงภายในจิต
การลดสิ่งรบกวน (Reduction of Sensory Distractions)	ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology), สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	ลดของตกแต่งไม่จำเป็น สีฉูดฉาด ลวดลายซับซ้อน และสื่อเทคโนโลยี เพื่อสร้างความว่างภายในใจ เอื้อต่อการจดจ่อและภาวนา
แสงและเงา (Light & Shadow)	ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology), สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	ใช้บานเกล็ดหรือช่องแสงสร้างจังหวะของแสงและเงา เพื่อกระตุ้นการรับรู้เชิงลึกและการไตร่ตรอง เสริมภาวะสงบเช่นในวิหารหรือถ้ำ
สี (Color Palette)	ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture) จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology)	ใช้สีเอิร์ธโทน สีอ่อน หรือโทนไม้ธรรมชาติ เช่น สีเทาอ่อน น้ำตาลอ่อน เขียวหม่น เพื่อช่วยลดความฟุ้งซ่าน กระตุ้นสมาธิและเพิ่มความรู้สึกมั่นคง

การระบายอากาศ (Ventilation & Airflow)	จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology)	ใช้ระบบระบายอากาศธรรมชาติ เช่น ช่องเปิด แนวนอนหรือช่องลมสูง-ต่ำ เพื่อให้อากาศหมุนเวียนดี ลดภาวะอึดอัดและความเครียดทางกายภาพ
พื้นผิวสัมผัส (Texture)	ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ประสาทสถาปัตยกรรม (Neuroarchitecture) สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics)	ใช้พื้นผิวที่กระตุ้นสัมผัส เช่น ไม้หยาบ ผงขัดมัน ช่วยปลูกการรับรู้ผ่านร่างกาย เสริมสติ และสร้างความรู้สึกมั่นคงทางจิต
กลิ่นและธรรมชาติ (Scent & Biophilic Elements)	สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธ (Buddhist Aesthetics) จิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (Environmental Psychology) ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)	ใช้กลิ่นธรรมชาติ เช่น กลิ่นไม้ หญ้าแห้ง สมุนไพร หรืออากาศธรรมชาติ (no added fragrance) เพื่อปลูกสภาวะผ่อนคลาย เชื่อมโยงจิตกับธรรมชาติ และเสริมความปลอดภัยในระดับลึก

3. กรอบแนวคิดการออกแบบเพื่อส่งเสริมสมาธิและปัญญา

จากการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการออกแบบเชิงพื้นที่ อย่างเป็นระบบ กรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วย 4 แกนหลัก

3.1 หลักพุทธธรรม ทำหน้าที่เป็นแกนกลางทางจิตวิญญาณ ชี้เป้าหมายของการออกแบบไปสู่ความสงบ การระลึกรู้ และการปล่อยวาง โดยเชื่อมโยงคุณค่าทางธรรมเข้ากับจิตสำนึกของผู้ใช้งานพื้นที่

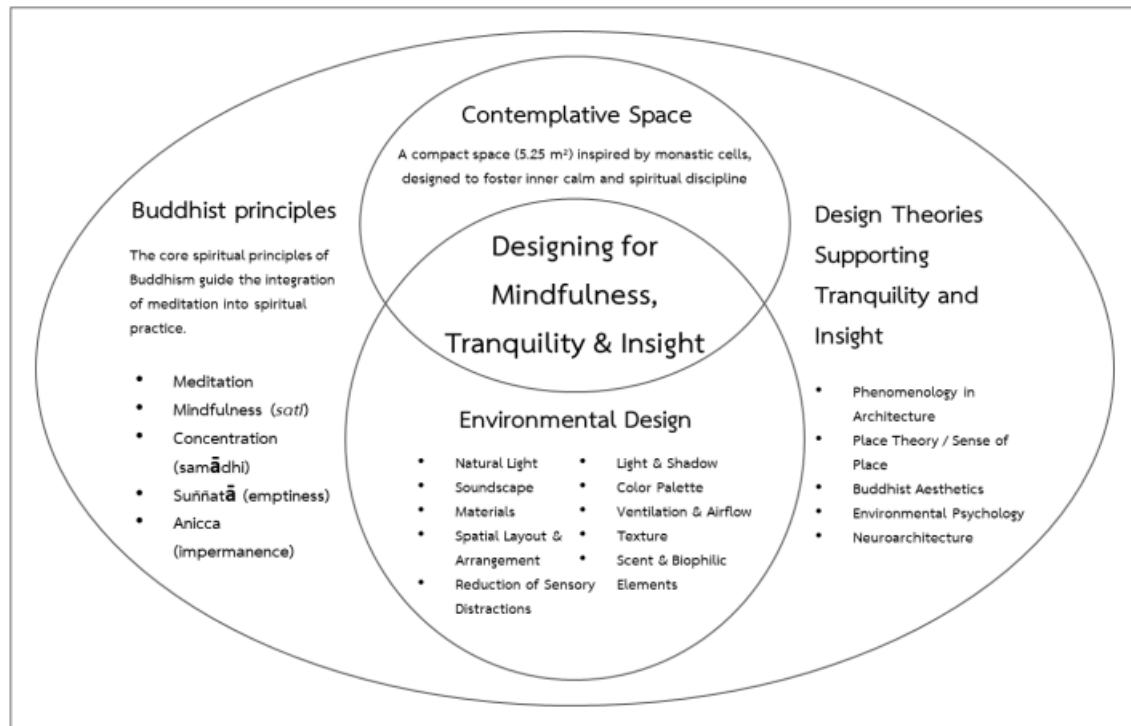
3.2 ทฤษฎีร่วมสมัย ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการแปลงหลักธรรมให้กลายเป็นรูปธรรม ผ่านการรับรู้ทางประสาทสัมผัส สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และความหมายเชิงวัฒนธรรมของสถานที่ โดยเน้นการออกแบบที่เข้าใจประสบการณ์ของมนุษย์ในระดับองค์รวม

3.3 องค์ประกอบการออกแบบ 10 ประการ ได้แก่ แสงธรรมชาติ วัสดุ ผังพื้นที่ เสียง สี แสง และเงา การระบายอากาศ กลิ่น ผิวสัมผัส และการลดสิ่งรบกวน ซึ่งล้วนทำหน้าที่เป็น “สื่อกลาง” ในการเชื่อมโยงนามธรรมของหลักพุทธธรรมกับประสบการณ์ตรงของผู้ใช้พื้นที่ ผ่านการสัมผัส รับรู้ และการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

3.4 พื้นที่ขนาดเล็ก 5.25 ตร.ม. มิใช่เพียงพื้นที่ใช้งานทางกายภาพ แต่ถูกออกแบบให้เป็น “พื้นที่ฝึกจิต” ที่เอื้อต่อการตั้งมั่นภายใน ความนิ่ง และการตื่นรู้อย่างเป็นธรรมชาติ โดยยึดหลักมาตราวัดที่สัมพันธ์กับมนุษย์ (Human-scaled) ซึ่งสอดคล้องกับวิถีแห่งความสมณะในพระวินัย

โดยภาพรวม กรอบแนวคิด “พื้นที่เพื่อสติ สมาธิ และปัญญา” นี้แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีข้อจำกัดทางกายภาพ แต่การออกแบบที่ผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์ร่วมสมัยสามารถก่อรูปเป็นพื้นที่ที่เกื้อกูลต่อสภาวะภายในทั้งในระดับกาย จิต และปัญญาได้อย่างเป็นองค์รวม อีกทั้งยัง

สามารถนำไปต่อยอดในการออกแบบพื้นที่สำหรับบ้าน พื้นที่การเรียนรู้ หรือพื้นที่สาธารณะ เพื่อส่งเสริมคุณธรรม ความตื่นรู้ และความสงบในชีวิตประจำวันได้อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการออกแบบเชิงพื้นที่

ที่มา: ผู้วิจัย

ข้อจำกัดของงานวิจัย

บทความนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงแนวคิด (Conceptual Analysis) โดยมุ่งเน้นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากพระพุทธศาสนาและศาสตร์ร่วมสมัย เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการออกแบบในระดับทฤษฎีและเชิงคุณภาพ จึงยังไม่ได้ดำเนินการทดลองใช้จริงในพื้นที่ภาคสนาม หรือประเมินผลจากกลุ่มผู้ใช้งานโดยตรง อีกทั้งยังไม่มีการวัดผลทางสถิติหรือผลกระทบเชิงประจักษ์ที่สามารถแสดงถึงประสิทธิภาพของการออกแบบในเชิงปริมาณได้อย่างชัดเจน ข้อจำกัดเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการวิจัยต่อยอดในอนาคต ผ่านการสร้างต้นแบบ การทดลองใช้งานจริง การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประเมินผลในบริบทที่หลากหลาย เพื่อยืนยันความเป็นไปได้และความเหมาะสมของกรอบแนวคิดนี้อย่างเป็นระบบทั้งในเชิง แนวคิด คุณภาพ และปฏิบัติการ

ข้อเสนอแนะ

บทความนี้มีข้อเสนอแนะที่สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้และต่อยอดพัฒนาได้

1) การพัฒนาต้นแบบ สร้างพื้นที่ต้นแบบเพื่อประเมินผลขององค์ประกอบสิ่งแวดล้อมต่อสภาวะจิตใจโดยใช้เครื่องมือชีวิตทางชีวภาพและการประเมินทางปัญญา

2) การประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ นำกรอบแนวคิดไปทดลองใช้ในพื้นที่ขนาดเล็ก เช่น บ้าน โรงเรียนและสถานพยาบาล เพื่อประเมินความยืดหยุ่นและผลกระทบต่อการเยียวยาและการภาวนา

3) การประเมินจากประสบการณ์ผู้ใช้ใช้วิธีวิทยาเชิงปรากฏการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเข้าถึงประสบการณ์ภายในของผู้ใช้

4) การจำลองทางเทคโนโลยีใช้การจำลองด้วยแบบจำลอง 3 มิติ (3D) หรือเทคโนโลยีเสมือนจริง (VR) เพื่อทดสอบและปรับปรุงแนวทางการออกแบบก่อนลงมือก่อสร้างจริง

ประโยชน์สำคัญของบทความนี้ในการพัฒนา ได้แก่

1) การบูรณาการพุทธธรรมกับการออกแบบ ผสานหลักพุทธศาสนากับทฤษฎีสถาปัตยกรรมเพื่อส่งเสริมสติและปัญญา

2) สร้างต้นแบบพื้นที่ที่มีขนาดตามมนุษย์นำแบบจำลองพื้นที่ภาวนาขนาด 5.25 ตารางเมตรที่ปรับให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตร่วมสมัยได้

3) ความยืดหยุ่นในบริบทสากล กรอบแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับบริบททางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ที่หลากหลาย

บทความนี้ส่งเสริมความร่วมมือการบูรณาการข้ามสาขาวิชาเพื่อพัฒนาการออกแบบสภาพแวดล้อมและพื้นที่ที่เกื้อหนุนความเป็นอยู่ที่ดีในระดับบุคคลและสังคมโดยรวม

เอกสารอ้างอิง

กรมโยธาธิการและผังเมือง. (2560). กฎกระทรวงว่าด้วยการกำหนดขนาดและลักษณะของอาคาร (ฉบับที่ 60) พ.ศ. 2560. กระทรวงมหาดไทย.

ชาญวิทย์ ศุภธนพงศ์. (2564). การพัฒนาจิตด้วยสติปัฏฐาน 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกฉบับหลวง, ขุททกนิกาย, ธัมมปทัฏฐกถา. (2525). เล่มที่ 40. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกฉบับหลวง, อภิธรรมปิฎก. (2525). เล่มที่ 35. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สิริพร ครองชีพ, นภาพรรณ ตัญญา, และชื่นอารมณ ชีวะสุทธิ. (2564). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมสมาธิเพื่อการเรียนรู้สำหรับนิสิตนักศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 10(2), 226–240.
- Ghasemi, S. M., & Alalhesabi, M. (2021). The role of architecture and urban spaces in creating and improving mental health based on phenomenological approach. *Journal of Urban Planning and Development*, 3(2), 1–14.
- Gylling, E. (2024). Buddhist aesthetics and art. *The Oxford Handbook of Buddhist Ethics*. 11. Ideal Work. (n.d.). Behind colour: Chromatic lines and the psychology of environments. Retrieved May 22, 2025, from <https://www.idealwork.com>
- iMotions. (2025). The influence of color on human behavior: A deep dive. Retrieved May 22, 2025, from <https://imotions.com/blog/insights/color-and-human-behavior/>
- Norberg-Schulz, C. (2021). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli International Publications.
- Pallasmaa, J. (2020a). *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. John Wiley & Sons.
- Pallasmaa, J. (2020b). *Housing and the Seven Senses: A Phenomenological Exploration of the Dwelling Experience*. Routledge.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Render4 tomorrow Studio. (n.d.). Neuroarchitecture: Designing Spaces That Speak to the Mind. Retrieved May 22, 2025, from <https://archello.com/brand/render4tomorrow>
- Sanchez, J. A., Ikaga, T., & Sanchez, S. V. (2018). Quantitative improvement in workplace performance through biophilic design: A pilot experiment case study. *Energy and Buildings*, 177, 316–328.
- Taylor & Francis Online. (2025). Methodological challenges in neuroarchitecture. Retrieved May 22, 2025, from <https://www.tandfonline.com>

World Architecture. (2021). Buddhist architecture for inner peace: Exploring its impact on the mind and spirit. Retrieved May 22, 2025, from <https://worldarchitecture.org>

Zhong, W., Schröder, T., & Bekkering, J. (2021). Biophilic design in architecture and its contributions to health, well-being, and sustainability: A critical review. *Frontiers of Architectural Research*, 11(1), 114–141.

ความเชื่อเรื่องนกหัสติลิงค์ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท

The belief in the Nokhassdilink that appears in the Dhammapada scripture

พระสมุห์สุรศักดิ์ สุนทรโร^{1*}, พระมหาภริรัฐกรณ์ อัสมาลี^{2*},

พระมหาโยธิน โยธิโก^{3*}, ภาณุวัฒน์ จันทาพูน^{4*}

Phrasamulsurasak sultalo^{1*}, Phramahapirat Korn Angsumalee^{2*},

PhramahaYothin Yothiko^{3*}, Panuwat Juntapoon^{4*}

^{1-4*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

^{1-4*}Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

Author for Correspondence: Email: pisit.sueb@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

นกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่มีความพิเศษคือมีเพศเพียงตัวผู้ เป็นนกที่มีหัวเป็นช้าง มีหางเป็นหงส์ มีความสง่างามสมฐานะบารมี เป็นนกที่มีคุณสมบัติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ คือ เป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนท้องฟ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์ และเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วอย่างเช่นครุฑ และมีพลังทำลายมหาศาลดุจช้าง จากคติความเชื่อดังกล่าวนี้ จึงทำให้นกหัสติลิงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกล มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน ผืนดินและผืนน้ำ ซึ่งสามารถที่จะรองรับเอาดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับไปข้ามไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นพรหมโลก เทวโลกได้

ความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสติลิงค์นั้น เป็นเรื่องที่เกิดจากการอธิบาย 3 ประการ ประการแรก คือ การอธิบายด้วยความเชื่อเชิงประจักษ์ว่า นกหัสติลิงค์เป็นนกตัวใหญ่ที่กินซากสัตว์นั้นมียุ่จริง ประการที่สอง คือ ความเชื่อเรื่องชีวิตอื่นและโลกอื่น ผ่านจินตนาการและกระบวนการแห่งพิธีกรรมที่มีองค์ความรู้ที่สลับซับซ้อนอยู่เบื้องหลัง หมายถึง การไปสู่สุคติโลกสวรรค์โดยอาศัยสัตว์พาหนะที่ไม่ปรากฏบนโลกมนุษย์ ตลอดจนมีความเชื่อว่าสัตว์พาหนะจะนำพาบุคคลไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นฉกามาพจร มีดาวดึงส์ เป็นต้นได้ และประการสุดท้าย คือ ความเชื่อชีวิตอื่นและโลกอื่น กล่าวคือ การเดินทางอันแสนไกลเพื่อเปลี่ยนผ่านจากชีวิตในโลกนี้ ไปสู่ชีวิตในโลกอื่นที่ไม่มีใครทราบล่วงหน้า โดยการนำพาของพาหนะไม่ว่าจะบินไปโดยอากาศหรือการล่องเรือไปตามแม่น้ำมหาสมุทรก็ตาม ล้วนแต่สนองมโนสำนึกแห่งมนุษย์ทั้งสิ้น

คำสำคัญ : ความเชื่อ; นกหัสติลิงค์; ธรรมบท

Abstract

The Hasadiling bird is a creature in the Himmapan forest that is special because it has a form similar to an elephant. It is a bird with the head of an elephant and the tail of a swan, possessing a grace befitting its noble status. This bird has qualities that surpass those of other animals; it is a high-ranking creature, a protector in the sky, which is a special attribute derived from the swan. It is a being of immense power comparable to the sun and has strong wings that allow it to fly swiftly like Garuda, possessing tremendous strength akin to that of an elephant. Due to this belief, the Hasadiling bird is revered as a creature of the vast sky, embodying greatness that encompasses the heavens, the earth, and the waters, capable of carrying the souls of the deceased across to the heavenly realms of Brahma and the divine world.

The belief in the bird "Hasadiling" is explained through three aspects. The first is an empirical belief that the Hasadiling is a large bird that actually exists and feeds on carrion. The second aspect involves beliefs about other lives and other worlds, expressed through imagination and the complex knowledge underlying rituals. This means the journey to a heavenly realm relies on a vehicle that does not exist in the human world, with the belief that such a vehicle can lead individuals to heavenly realms like the "Tavatimsa" and others. Lastly, the third aspect is the belief in other lives and other worlds, referring to the long journey of transitioning from life in this world to life in another world that is unknown to anyone in advance. This journey can be undertaken by vehicles, whether flying through the air or sailing across vast oceans, all of which resonate with human consciousness.

Keywords: Belief; Nokhassdilink; Dhammapada scripture

บทนำ

ความเชื่อเรื่องนกหัสดีลิงค์ เป็นความเชื่อที่ปรากฏตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-13 ในแผ่นดินสุวรรณภูมิ โดยสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นจินตนาการของชุมชน โดยอาศัยคัมภีร์จักรวาลทิปนี (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2552 : 10.) ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่พยายามอธิบายเรื่องราวของโลกและจักรวาล โดยเฉพาะเรื่องป่าหิมพานต์ โดยในป่าดังกล่าวยังได้มีการแบ่งสัตว์ไว้อย่างหลากหลาย เช่น กุญชรวารีนรสิงห์ เหมราช มังกรวิหค คชสีห์ กินนร กินรี นางเงือกและนกหัสดีลิงค์ จากบทบาทที่

โดดเด่นของวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ที่สามารถหล่อหลอมจินตนาการของช่าง ถูกการปรุงแต่ง ให้เหนือธรรมชาติทั้งรูปลักษณ์และปาฏิหาริย์ เพื่อจะรับความชอบธรรมในบทบาทที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อรับใช้สังคม

นกหัสติลิงค์ เป็นนกใหญ่ มีฤทธิ์ มีกำลังมากและเมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมฌาปนกิจแสดงว่าผู้ตายมีบุญบารมีมากจึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นวาทกรรมการสร้างความหมาย ความทรงจำทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม จึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมสังคมกลุ่มหนึ่ง

การมีอยู่หรือการปรากฏตัวของนกหัสติลิงค์มักจะเป็นรูปแบบที่มีความแปลกประหลาดและน่าอัศจรรย์ เป็นสัตว์ที่มีความพิเศษ เป็นนกขนาดใหญ่ที่เกิดจากการผสมผสานจากสัตว์มีฤทธิ์หลายประเภท เช่น หงส์ และครุฑ หรือรวมราชสีห์เข้าไว้ด้วยกัน นกชนิดนี้มีอำนาจมาก และอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ความสำคัญของนกหัสติลิงค์คือมีความสามารถและมีพลังกำลังในการบินข้ามภพภูมิต่าง ๆ ไปสู่ดินแดนอันห่างไกลได้ดังปรากฏชื่อนกชนิดนี้จากวรรณกรรมทางศาสนา และจากตำนานท้องถิ่นต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความผูกพันของนกหัสติลิงค์กับความเชื่อเรื่องภพภูมิอย่างแนบแน่น กวีจึงถ่ายทอดความคิดดังกล่าวลงสู่วรรณคดีเพื่อสนับสนุนความเชื่อดังกล่าวให้ปรากฏขึ้นในสังคมจนเป็นมรดกมาถึงปัจจุบัน นอกจากจะปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องราวที่เกี่ยวกับนกหัสติลิงค์ยังปรากฏในเอกสารอื่น ๆ อีกหลายฉบับที่มีการกล่าวถึงนกหัสติลิงค์ (วรรณคดีพิจิตร บุญเสริม, 2536 : 16) เพราะนกหัสติลิงค์ถูกนำมาเกี่ยวข้องกับการเผาศพ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของประเพณี และความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในทั้งวรรณกรรมคัมภีร์ที่เกี่ยวกับลัทธิความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่มีลักษณะเป็นตำนานและนิทานในเชิงปรัมปราคติ (Mythology) เพราะเป็นนกในป่าหิมพานต์ที่มีลักษณะพิเศษ ในคัมภีร์พระธัมมปฏิกฎกเถาแปล ซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาในพระพุทธานุสาสา ได้กล่าวถึงเรื่องนกหัสติลิงค์ว่าเป็น “นกที่มีกำลังมหาศาล” คือ มีกำลังเท่ากับช้างห้าเชือกรวมกัน จะอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 : 10)

นกหัสติลิงค์ เป็นสัตว์ผสมตามคติเรื่องสัตว์หิมพานต์ มีประวัติการรับมาจากชาวกรีกและอัสซีเรียนและมีความนิยมมาสู่ประเทศอินเดีย โดยมีการปรับให้เข้ากับคติความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิ เรื่องจักรวาล และเรื่องป่าหิมพานต์ ในราวพุทธศตวรรษที่ 6 แล้วมีการแพร่กระจายมายังสังคมอื่นในเอเชีย เช่น มีการค้นพบศิลปกรรมรูปนกหัสติลิงค์ที่ประเทศศรีลังกาที่มีจะงอยปากเป็นวงข้าง ลำตัวเป็นนกกอยู่ในท่าบิน ในอุ้งเท้าจับช้างไว้ข้างละเชือก และศิลปะเวียตนามได้พบสลักรูปนกหัสติลิงค์บนราวบันได ซึ่งทำเป็นรูปนกกางปีกมีหางยาวคล้ายหางนกยูงมีหัวเป็นนกและมีจะงอยปากเป็นวงข้างอยู่ท่ามกลางลายก้อนเมฆ ส่วนในศิลปะของลาวนั้นได้พบลวดลายปูนปั้นประดับเสาวัดแก้งกอก แขวงสหวันนะเขต โดยทำเป็นรูปนกคล้ายหงส์แต่จะมีจะงอยปากเป็นวงข้าง (สมชาติ มณีโชติ, 2535 : 12)

ประวัติความเป็นมาของนกหัสติลิงค์

หัสติลิงค์ เป็นชื่อนกใหญ่ ชนิดหนึ่งในเทพนิยาย อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ รูปตัวส่วนใหญ่เป็นนก เว้นแต่จะงอยปากเป็นงวงอย่างงวงช้าง รูปร่างเป็นนกทั้งตัวใหญ่โต ขนาดโอบเอี้ยวเอาข้างในป่าไปกินเป็นอาหารได้

นกหัสติลิงค์ ปรากฏในภาษาบาลีว่า หตถิลิงคสกุลโณ (หตถิ คือ ช้าง, ลิงค แปลว่า เพศ, สกุลโณ แปลว่า นก) หมายถึง นกที่ตัวใหญ่ตั้งช้าง ภาษาสันสกฤต เรียก หัสติน

ภาคกลาง	เรียกว่า	นกหัสติลิงค์
ภาคอีสาน	เรียกว่า	นกสีกะไคลิงค์
ภาคเหนือ	เรียกว่า	นกหัส

ในมหาเวสสันดรชาดก กล่าวถึงบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ทั้งสัตว์ ไม่มีเท้า สัตว์สองเท้า และสัตว์สี่เท้าในหิมพานต์ไว้มากมาย สำหรับ สัตว์ประเภทนก ได้พรรณนาถึงนกในป่าหิมพานต์ 4 จำพวกได้แก่

1. ชิวปุตตา มีหงส์เป็นหัวหน้า
 2. ชิวปุตตาปิยจโน มีนกยูงเป็นหัวหน้า
 3. ปิยาปุตตาปิยานันทา มีนกการเวก เป็นหัวหน้า
 4. นันทิกา มีนกหัสติลิงค์ เป็นหัวหน้า
- “นันทิกา หัสติลิงค์นกยิ่งใหญ่
ประธานไซ้ในกลุ่มขอมุขศรี
มีนกอื่นร่วมมากตามคติ
ย่อมร้องชี้ชวนพระเวสวิเศษใด ”

แสดงว่า นกหัสติลิงค์ มีกำลังอำนาจ มีความสามารถ จึงได้เป็นหัวหน้าของกลุ่มนันทิกาปกครองนกชนิดอื่น ๆ ในกลุ่มของตนเองได้ (พระครูสุธีคัมภีรญาณ, 2561 : 41-42)

นกหัสติลิงค์ ยังปรากฏในหนังสือ “พระอัมมปัทมสูตรคาถาแปล” เรื่อง “พระนางสามาวดี” ได้กล่าวถึง “นกหัสติลิงค์” ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ประวัติ “พระเจ้าอุเทน” พระราชาแห่งนครหลวงโกสัมพี แคว้น วังสะ หนึ่งใน 16 แคว้นเมื่อครั้งพุทธกาล และเป็นหนึ่งใน 5 แคว้น มหาอำนาจในครั้งนั้น

โดยมีเรื่องเล่าไว้ว่า พระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้าปรีดิปะ ทรงมีพระราชเทวีองค์หนึ่งซึ่งทรงพระครรภ์แก่ วันหนึ่งสภาพอากาศค่อนข้างหนาว พระราชากับพระเทวีพระองค์นั้น จึงเสด็จออกประทับที่ชั้นดาดฟ้าของพระตำหนัก ทรงนั่งผิงแดดอุ่นอยู่กลางแจ้ง พระราชา ทรงเปลื้องผ้ากัมพลสีแดงของพระองค์แล้วทรงห่มให้พระเทวี พร้อมทั้งทรงถอดพระอำมรงค์สวมนิ้วให้พระเทวี ทั้ง 2 พระองค์ทรงพักผ่อนอิริยาบถด้วยบรรยากาศที่โรแมนติค

ขณะที่ทั้ง 2 พระองค์ ทรงนั่งสนทนาปราศรัยกันอยู่อย่าง มีความสุขนั้น “นกหัสติลิงค์” ตัวหนึ่งบินผ่านมา เห็นพระเทวีทรงห่มผ้ากัมพลสีแดง จึงชะลอปีกบินโฉบลง โดยนกหัสติลิงค์เข้าใจว่า “พระเทวีเป็นก้อนเนื้อ” พระราชาทรงตกพระทัยด้วยเสียงโฉบลงของนกหัสติลิงค์ตัวนั้น จึงรีบเสด็จหนีเข้าสู่พระราชานิเวศน์ ทั้งพระเทวีอยู่เพียงลำพัง

ส่วนพระเทวีทรงตกพระทัยและทรงหวาดกลัวมาก แต่ไม่อาจจะเสด็จไปโดยเร็วได้เพราะทรงครรภ์แก่ นกหัสติลิงค์จึงโฉบจับพระนางไว้ในกรงเล็บแล้วก็บินขึ้นสู่ท้องฟ้าบัดเดี๋ยวนั้น ว่ากันว่ามันมีกำลังเท่าช้าง 5 เชือก แต่ด้วยความที่พระเทวีทรงฉลาด จึงทรงอดกลั้น ความกลัวได้โดยไม่ทรงส่งเสียงร้องแต่อย่างใด ขณะที่นกหัสติลิงค์ กำลังบินอยู่ในอากาศนั้น พระนางทรงดำริว่า “ธรรมดาสัตว์เดรัจฉาน ทุกชนิดย่อมตื่นกลัวต่อเสียงมนุษย์ หากเราส่งเสียงร้องให้คนช่วย มันต้องทิ้งเราลงพื้นดิน และเมื่อเป็นเช่นนั้น เราและลูกในครรภ์ก็ ต้องตายอย่างแน่แท้” จึงทรงประทับนิ่งในกรงเล็บของนกหัสติลิงค์ตัวนั้น นกหัสติลิงค์พาพระเทวีไปสู่ป่าหิมพานต์ แล้วก็โฉบจับที่ต้นไทรต้นหนึ่งเพื่อที่จะกินเหยื่อ ช่วงจังหวะนี้เอง พระเทวีจึงทรงปรบพระหัตถ์และส่งเสียงร้องดังขึ้น นกหัสติลิงค์ได้ยินเสียงมนุษย์ ก็ตกใจกลัวแล้วก็บินหนีไปโดยเร็ว ทั้งให้พระเทวีทรงประทับที่คาบไม้ นั้นจนเพลาลบค่ำ

ตลอดทั้งคืนนั้น พระเทวีไม่ได้โอกาสที่จะหลับพระเนตรลงเลย ทรงหวาดกลัวภัยต่าง ๆ นานา มีหน้าข้าทรงเกิดอาการปั่นป่วนในพระอุทร อีกทั้งมหาเมฆก็พัดพาลมและฝนหาใหญ่ได้ตกลงอย่างไม่ลืมหูลืมตา จนเวลาจวนสว่างทุกอย่างสงบเงียบ เมื่อฝนซาฟ้าสว่าง พระนางก็ทรงมีพระประสูติกาลพระโอรสบนคาบไม้ จึงทรงขนานนามพระโอรสน้อยนั้นว่า “อุเทน” แปลว่า “รุ่งอรุณที่ปราศจากเมฆหมอก” เพราะเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นพร้อมกับอาทิตย์อุทัยนั่นเอง

ต่อมา พระดาบส ได้นำเจ้าชายไปเลี้ยงดู พร้อมพระมารดา และสอนมนต์ติดพิณกล่อมช้างชื่อ “หัสติกันต์” จนสามารถติดพิณ พร้อมกับรำยมนต์ให้ช้างเข้ามาหาหรือให้หนีไปได้ เมื่อพระราชบิดาสวรรคต เจ้าชายอุเทนได้ใช้มนต์ชื่อหัสติกันต์นั้น เรียกช้างป่ามาเป็นกองทัพช้าง บุกยึดนครโกสัมพี และได้ครองราชย์เป็นพระราชา ผู้ยิ่งใหญ่ในกรุงโกสัมพีตั้งแต่นั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 : 2/4-11)

ตำนานทางศาสนา ต่างบอกถึงที่อยู่ของนกหัสติลิงค์ไว้ว่า นกชนิดนี้มีถิ่นที่อยู่ ณ เชิงเขาพระสุเมรุ ในป่าหิมพานต์ นิยายของนก หัสติลิงค์ชอบกินของสดๆ เป็นอาหาร สำเนียงเสียงร้องกล่าวไว้ว่า “หัสติลิงค์ก็ไผ่ผินส่งเสียงสำเนียงดังวังเวงใจ” สำหรับรูปร่างของนก ชนิดนี้มีลักษณะของการผสมกันระหว่างช้างกับนก โดยมีลักษณะที่ หัวเป็นช้างส่วนลำตัวเป็นนกทั่ว ๆ ไป แต่ทว่านกหัสติลิงค์นี้มีพลังกำลัง มากเท่ากับช้าง 5 เชือก

ยุทธนาวารากร แสงอร่าม ได้กล่าวถึงตำนานนกหัสติลิงค์ ที่ปรากฏในบทความเรื่องพิธีปลงศพที่อุบล (Les ceremonies funeraires a Ubon) ของ ดร.ฌอง บรีองก์ (Dr.Jean Brengues) นายแพทย์ ของอาณานิคมฝรั่งเศส ได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2542 นับว่าเป็นเอกสารตีพิมพ์ที่กล่าวถึง

รายละเอียดพิธีการ ปลงศพบนเมรุรูปนกหัสติลิงค์ที่เมืองอุบลราชธานีที่เก่า ซึ่งความน่าสนใจของบทความนี้ เล่าถึงขั้นตอนการฌาปนกิจแล้ว ยังมีการกล่าวถึงตำนานการปราบนกหัสติลิงค์ซึ่งต่างออกไปจาก ฉบับที่แพร่หลายกันในปัจจุบันจากบทความ ดร. บร็องก์ ระบุว่าได้รับฟังข้อมูลมาหลายสำนวนซึ่งมีความใกล้เคียงกัน สำหรับตำนานฉบับที่ ดร. บร็องก์ ตีพิมพ์นั้นแปลจาก สำนวนที่เขียนขึ้นเป็นตัวอักษร เนื้อความโดยสรุปมีดังนี้

กล่าวถึงเมืองตักสิลา เจ้าเมืองไม่มีทั้งโอรสและ ธิดาที่จะสืบราชสมบัติ จึงรับสั่งให้พระมเหสีและเหล่า นางสนมถือศีลและสวดมนต์อธิษฐานต่อพระอินทร์และเทพยดาต่าง ๆ เพื่อว่าพระอินทร์จะประทานโอรสหรือ ธิดาแก่พระองค์ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นนกหัสติลิงค์ ที่อาศัยอยู่ที่ป่าหิมพานต์ได้ก่อความเดือดร้อนแก่บรรดา เหล่ามนุษย์และสัตว์อย่างมาก พระอินทร์จึงได้ขอให้นางสุชาดา พระมเหสีของพระองค์ลงมาจุติในครรภ์พระมเหสีของพระยาตักสิลา เพื่อที่จะปราบนกหัสติลิงค์ นางสุชาดา ทูลถามพระอินทร์ว่าการปราบนกหัสติลิงค์ต้องทำอะไร พระอินทร์จึงตรัสตอบขยาว่าให้สวดมนต์อธิษฐานถึง พระองค์ และจะประทานคันศรและลูกศรสำหรับปราบนกให้ เมื่อพระอินทร์รับสั่งแล้วนางสุชาดาจึงลงมาจุติ ยังครรภ์ของพระมเหสีเมืองตักสิลา พระมเหสีสุบินว่ามี ลูกแก้ววิเศษ สะอาดใสลอยอยู่ในอากาศและเข้ามาในโอษฐ์ของพระนาง พระมเหสีทรงกลืนลูกแก้วลงไปในครรภ์แล้ว ลูกแก้วส่องสว่างแวววาวไปทั่วทั้งจักรวาล หลังจากนั้นลูกแก้ววิเศษก็หายไป พระมเหสีทรงเสียพระทัยที่ลูกแก้ววิเศษหายไป พระนางตกพระทัยจึงตื่นบรรทม

รุ่งเช้าวันต่อมาพระมเหสีทรงเล่าเรื่องความฝันถวายแก่พระสวามี พระยาตักสิลาจึงสั่งให้ไปตามโหรมาพยากรณ์ความฝัน หลังจากโหรคำนวณแล้วได้กราบทูลว่า จะมีสตรี ผู้มีบุญญาธิการลงมาจุติวันเวลาผ่านไป 4 เดือน พระมเหสีทรงครรภ์และ ได้ประสูติกาลราชกุมารี พระยาตักสิลาประทานนามว่า “สีดา” และเมื่อพระธิดาพระชันษาได้ 15 ปี ช่วงเวลา 15 ปีที่ผ่านมา ในเขตแดนเมืองตักสิลามีนกหัสติลิงค์ออกเที่ยวฆ่ามนุษย์และสัตว์อย่างโหดเหี้ยม ผู้ที่รอดชีวิตจากการถูกสังหารได้มากราบทูลพระยาตักสิลาว่า นกหัสติลิงค์ นกยักษ์ที่มีวงเหมือนช้างมันบินมากินมนุษย์และสัตว์อย่างตะกละตะกลาม และด้วยความใหญ่โตของนกหัสติลิงค์ทำให้ผู้คนล้มตายมากมาย พวกตนอยู่ไม่ได้อีก ต่อไป จึงมาทูลให้พระองค์ทรงทราบและขอประทานความเมตตาให้ช่วยเหลือ พระยาตักสิลาได้สดับดังนั้น ก็ทรงวิตกกังวลมาก เมื่อทรงประชุมปรึกษาเหล่าขุนนางแล้วโปรดให้ตีฆ้อง ร้องปาวและประกาศไปว่าพระองค์จะประทานเมืองตักสิลา ให้กึ่งหนึ่งสำหรับผู้ที่สามารถฆ่านกหัสติลิงค์ได้ แต่ก็ไม่มีใครสักคนที่จะกล้าจะอาสา

ครั้นพระยาตักสิลา ทรงทราบว่าไม่มีใครอาสาปราบจึงโทมัส และรับสั่งให้เพิ่มการอารักขาพระองค์ให้มากขึ้น เจ้านางสีดาพระธิดาตรัสถามพระบิดาว่าเหตุใดจึง ทรงเศร้าพระทัย พระยาตักสิลาจึงเล่าว่าราษฎรจำนวนมาก มาร้องทุกข์ว่านกหัสติลิงค์ได้กินมนุษย์และสัตว์ทั้งที่เป็น และล้มตายไปเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีใครอาสาไปปราบนกตัวนี้เลย เจ้านางสีดาจึงอาสาจะไปฆ่านกหัสติลิงค์นี้เอง 6

วันต่อมา นกหัสติลิงค์มาบินอยู่เหนือลานกว้างในเขตเมืองตักสิลา ชาวเมืองมากมายเกิดความวิตกและกลัว จึงพากันไปถวายบังคมและทูลขอหลบภัยใกล้ ๆ กับพระยาตักสิลา เมื่อพระองค์ได้ฟัง ดังนั้นก็รีบสั่งมหาดเล็กให้เร่งไปทูลเชิญเจ้านางสีดามาพบ เมื่อพระธิดามาถึงพระยา ตักสิลาจึงขอให้เจ้านางสีดาไปฆ่านกที่ลานกว้างนั้น เจ้านางสีดาทูลตอบว่านกหัสติลิงค์มีพลังมากจะขอสั่งของและเตรียมตัวก่อนที่จะไปปราบนกหัสติลิงค์ พระยาตักสิลาตอบตกลง เจ้านางสีดาได้ทูลขอเครื่องประดับ 5 สิ่งอย่างกษัตริย์” เสนาที่ปรึกษา 5 หรือ 6 คน ทหารพร้อมหอก ดาบ ปืน ภูษานุ่งห่มผืนใหม่ ดอกไม้ตกแต่งเป็นชั้นหมากเบ็ง 2 ชั้น 1 คู่ และเมื่อจะไปปราบนก เจ้านางสีดาขอให้พราหมณ์มาทำพิธีบวงสรวงสังเวศ พระยาตักสิลาตรัสสั่งให้พระมเหสีและเหล่าเสนา ไปบวงสรวงอันวอนต่อพระอินทร์ และขอให้พระอินทร์ประทานคันศรและลูกศรให้ พระอินทร์จึงทรงคันศรและลูกศรเสด็จลงมายังโลกมนุษย์และพบเจ้านางสีดาที่เตรียมตัวไปปราบนกหัสติลิงค์ พระอินทร์ประทานคันศรและลูกศรพร้อมกับอวยพรแก่เจ้านางสีดาให้มีชัยเหนือนกหัสติลิงค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับไปยังสวรรค์

เมื่อเจ้านางสีดาเตรียมการพร้อมแล้ว พระยาตักสิลาจึงโปรดให้พราหมณ์ประกอบพิธีบวงสรวงเมื่อพิธีแล้วเสร็จเจ้านางสีดาจึงออกเดินทางไปพร้อมกับเหล่าเสนา พลทหารถือหอก ถือดาบ ถือปืน และข้าราชการบริวาร เมื่อเจ้านางสีดาเดินทางมาถึงใกล้ ๆ กับนกหัสติลิงค์ นกยักษ์ก็ตีใจและบอกว่าจะกินพวกมนุษย์ จากนั้นก็ร้องคำราม เสียงแหลม อ้าปาก สะบัดวงและปีก วางท่าน่ากลัวเพื่อให้ผู้คนเสียขวัญ เจ้านางสีดาเห็นดังนั้นจึงโก่งศรเล็งไปที่ สัตว์ประหลาด ลูกศรก็พุ่งไปตรงหน้าอกนกหัสติลิงค์ นกยักษ์ก็ล้ม ชาวเมืองตักสิลาที่มีความปีติยินดีที่เจ้านางสีดา ปราบนกหัสติลิงค์สำเร็จ และขบวนก็เคลื่อนกลับเข้าไปในเมือง พระยาตักสิลาทรงยินดีและเสนาเหล่าที่ปรึกษาของพระองค์ต่างก็ยกย่องเจ้านางสีดา พระยาตักสิลาจึงทรงยกเมืองตักสิลาของพระองค์ให้พระธิดาปกครองสืบต่อมา เจ้านางสีดาครองเมืองตักสิลาได้ 2 ปี ก็สิ้นพระชนม และเสด็จกลับไปเสวยสุขเป็นหนึ่งในชายาของพระอินทร์บนสวรรค์ตามเดิม (ประยูร สารัง, 2565 : 40-42)

ความหมายของนกหัสติลิงค์

นกหัสติลิงค์ ความหมายทั่วไปที่เข้าใจคือ เป็นชื่อนกใหญ่ชนิดหนึ่งในเทวนิยายว่า อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ โดยคติความเชื่อนี้ไทยได้รับคติความเชื่อที่เนื่องมาพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ฮินดูมาปรับ ผสมผสานกัน เรื่องราวของสัตว์ในป่าหิมพานต์จะเป็นสัตว์ในจินตนาการที่มีอยู่หลากหลาย เช่น ราชสีห์ คชสีห์ เหมราอัศดร มังกรวิหค สุนทร สุนรี และนกหัสติลิงค์ เป็นต้น และคติความเชื่อนี้มีปรากฏในสังคมไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10-13 (สมชาติ มณีโชติ, 2535 : 8) ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่พยายามอธิบายเรื่องราวของจักรวาล และเรื่องของป่าหิมพานต์รวมทั้งสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ ซึ่งสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นการสร้างสรรค์ผสมผสานจินตนาการของช่างทำให้เกิดรูปแบบของนกหัสติลิงค์ที่มีความแตกต่างกันไป

ลักษณะรูปร่างของนกหัสติลิงค์คือตัวจะเป็นนก แต่จะมีจะงอยปากเป็นงวงอย่างงวงช้าง และมีงาด้วย ชื่อของนกหัสติลิงค์ไม่ค่อยปรากฏในทวนิยาย คนส่วนใหญ่จะคุ้นเคยนกขนาดใหญ่ชนิดอื่นในนิยายก็มี เช่น หงส์ พญาครุฑ และนกหัสติน สำหรับนกหัสตินรูปร่างเป็นนกทั้งตัว มีความใหญ่โตขนาดโอบเอี้ยวเอาข้างในป่าไปกินเป็นอาหารได้ ไม่เกี่ยวโดยตรงกับนกหัสติลิงค์

นกที่มีจะงอยปากเป็นงวงช้างนี้ ปรากฏในภาษาบาลีว่า หัตถิลิงค์สกฺกฺโณ (หัตถิ คือ ช้าง, ลิงค์ แปลว่า เพศ, สกฺกฺโณ แปลว่า นก) ในภาษาสันสกฤต คือ หัสตินลิงคะ แปลอย่างเดียวกัน ไทยเลือกใช้คำว่า หัสติลิงค์ คำนี้ปรากฏในอักขรวิธานศัพท์ ของหมอบรัดเลย์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2416 หน้า 328 และพจนานุกรมบาลีไทย - อังกฤษ - สันสกฤต ของกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2513 หน้า 867 หรือแม้ในบาลีสยามอภินิธานของนาคะประทีป เรียบเรียงไว้ พ.ศ. 2465 มีปรากฏคำนี้อยู่ แสดงว่า คนไทยเรารู้จักคำนี้มานานแล้ว พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปฏิธานสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส) ก็ได้อธิบายคำนี้ไว้ด้วยเช่นกัน

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายถึงคำที่เกี่ยวข้องกับนกหัสติลิงค์ว่า หัสติน หรือ หัสติ (หัตสะ-) น.ช้าง (ส.หสฺติน ,หสฺติ. ป.หตฺถิ) หัสติลิงค์เป็นนกในวรรณคดีมีจะงอยปากยาวคล้ายงวงช้าง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 1287)

นกหัสติลิงค์ คือ นกที่มีตัวเป็นนก หัวเป็นราชสีห์ แต่จมูกยื่นออกไปเป็นงวงคล้ายงวงช้าง แต่เขี้ยวหน้าเป็นงา สมเด็จพระญาณวรวิธานวาทิตวงศ์ได้ประทานคำอธิบายไว้ว่า นกหัสติลิงค์ หรือหัตถิลิงค์ คือนกที่เราเรียกกันว่า นกหัสติน “นกหัสติลิงค์ แปลว่า นกที่มีหัวเป็นช้าง นกหัสติน แปลว่า นกช้าง จากการศึกษาของสมชาติ มณีโชติ (2538 : 7) ได้แยกศัพท์ของคำว่า “นกหัสติลิงค์” ออกเป็น 2 คำคือ หัสติ (หรือหัตติน) มีความหมายถึง ผู้ใช้ขงแทนมือหรือผู้มีมือและลิงค์ (หรือลิงค์) มีความหมายถึง เครื่องหมายเพศ เมื่อรวมความแล้วจึง หมายถึง นกที่มีหัวเป็นช้างเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งในที่นี้คือ นกที่มีหัวเป็นช้างหรือนกที่มีจะงอยปากเป็นงวงช้างให้เห็นได้อย่างชัดเจน หรือ นกผู้มีงวงเป็นช้าง หรือครั่งนกครั่งช้าง

คำว่า “หัสติลิงค์” ตามความหมายในสารานุกรมภาษาอีสาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า หัสติน หัสติ น. ช้าง ส่วนคำว่า หัสติลิงค์ 1 น. เป็นนกที่มีรูปร่างเหมือนช้าง และเป็นนกขนาดใหญ่มีกล่าวไว้ในธรรมบทภาค 2 ว่า “...พระเจ้าปรีณรัตนเจ้าเมืองนครโกสัมพีในประเทศอินเดีย พระองค์อยู่บนปราสาทสูงที่สุดกับพระมเหสี ตัวพระเมหสีมีครรภ์จวนประสูติ ขณะบรรทมห่มผ้าสีแดงนกหัสติลิงค์บินผ่านเข้ามาพบสำคัญว่าเป็นก้อนเนื้อ จึงโอบเอาพระมเหสีไปวางไว้บนคาคบต้นไม้ใหญ่ในป่าหิมพานต์ ตกเวลาจวนจะรุ่ง เกิดลมพายุพัดผ่านฝนตกกระหน่ำลงมา พระนางประสูติพระโอรสบนต้นไม้ใหญ่ นั้น จึงขนานนามพระโอรสว่าอุเทนเพราะเมื่อประสูติก็สว่างพอดี คำว่า อุเทน หรืออุทัย คือเวลาจวนจะสว่าง เมื่อพระอุเทนได้เสวยราชในเมืองโกสัมพีสืบต่อจากพระบิดาแล้วได้นำมารดาตามอยู่ในเมืองนครโกสัมพี เมื่อครั้งพระมารดาสวรรคตได้จัดการพระบรมศพโดยนาเอานกหัสติลิงค์ตัวนั้นมารอง

พระบรมศพและเผาทั้งนกและนางพร้อมกัน การที่พระเจ้าอุเทนนำนกหัสติลิงค์มาเผาก็เพราะนกหัสติลิงค์เกี่ยวข้องกับพระมารดาตั้งกล่าวมา (ปรีชา พินทอง, 2530 : 383) และหัสติลิงค์ 2 น. เป็นธรรมเนียมเจ้าเมืองในภาคอีสานเมื่อถึงแก่กรรมมักจะจัดงานศพเป็นการใหญ่โตมโหฬาร ทำเมรุเป็นรูปนกหัสติลิงค์ คล้ายกับพระเจ้าอุเทนทำให้แก่พระมารดาในกรุงโกสัมพีการทำเช่นนั้นก็เพื่อที่จะให้แปลกกว่าประชาชนคนธรรมดาหรืออย่างไรไม่ทราบ

นกหัสติลิงค์ เป็นคำเรียกชื่อสัตว์ ประกอบด้วยคำที่มีความหมายในตัวเองแยกได้สองคำคือ หัสติ (หรือหัตดิน) มีความหมายถึง ผู้ใช้ขงแขนมือ หรือผู้มีมือ และคำว่า “ลิงค์” (หรือลิงค์) มีความหมายถึงเครื่องหมายเพศ ดังนั้น ความหมายของคำว่า “หัสติลิงค์” จึงหมายถึง นกที่มีหัวเป็นข้างเป็นองค์ประกอบสำคัญ คือ นกที่มีหัวเป็นข้าง หรือนกที่มีจะงอยปากเป็นวงข้างให้เห็นได้อย่างชัดเจน หรือนกผู้มีงวงเป็นข้างหรือครึ่งนกครึ่งข้าง

สรุปว่า คติในเรื่องนกหัสติลิงค์นั้น มีกรอบความคิดดั้งเดิมอิงอยู่กับธรรมบทของพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงป่าหิมพานต์และกล่าวถึงสัตว์วิเศษ และเมื่อถอดความหมายทางคตินิยมจะมียะทางสังคมของชุมชนอยู่ นกดังกล่าวจึงต้องมีลักษณะพิเศษซึ่งตัวนั้นเป็นนกที่มีปีกมีหางคล้ายหงส์ แต่ส่วนหัวกลับเป็นข้างมีงวงและมีงา

คติความเชื่อเรื่องนกหัสติลิงค์

ความเชื่อในเรื่องนกหัสติลิงค์ ว่าเป็นสัตว์ที่มีพลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์ถึงสรวงสวรรค์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหนือคน จึงอยู่บนหลังนกนั้นได้ หากสิ้นชีวิตลงจะมีนกประเภทนี้มาคาบศพไปทิ้งที่อื่นโดยไม่ต้องมีการจัดงานศพในโลกมนุษย์ในความเป็นจริงยุคโบราณนั้น มีการใช้นกแร้งมาชำระศพ แต่ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา นกใหญ่ที่ผู้มีอิทธิฤทธิ์สามารถส่งวิญญาณของศพสู่สรวงสวรรค์ได้ อันถือว่าเป็นการชำระความบริสุทธิ์ให้แก่แผ่นดินไม่ให้เปื้อน มีให้ศพตกลงสู่พื้นดิน ได้ถูกจำลองด้วยนกหัสติลิงค์แทน

ความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสติลิงค์กับพิธีกรรมการปลงศพ จึงเป็นความเชื่อที่แฝงในเรื่องของการยกย่องให้เกียรติของผู้วายชนม์ว่าคู่ควรที่จะได้รับเกียรติให้สามารถที่จะนำศพไปตั้งบนหลังของนกหัสติลิงค์ได้หรือไม่ ในการประกอบพิธีศพตามความเชื่อตำนานของการแสดงถึงการเกิดและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการอธิบายถึงชีวิตนี้และชีวิตในโลกหน้าความเชื่อในโลกนี้ หรือความเชื่อในโลกหน้าที่ทุกคนอาจรู้เห็นได้โดยจินตนาการผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนกหัสติลิงค์พิธีกรรมมีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการเผาปราสาทรูปนกหัสติลิงค์ และหีบศพพร้อมกันไปทั้งหมดในพิธีถวายเพลิงศพเป็นการแสดงออกถึงพิธีกรรมที่มีความเป็นแบบเฉพาะมีความเป็นพิเศษอันแสดงถึงการส่งผู้ตายไปสู่เมืองสวรรค์

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการปลงศพด้วยเมรุรูปแบบนกหัสดีลิงค์ ไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์อะไร ที่ต้องสร้างรูปแบบเช่นนั้น ความน่าสนใจในรูปแบบของการจัดการไม่ว่าจะเป็นความยิ่งใหญ่ ความสวยงาม หรือรูปแบบที่แปลกประหลาดที่สร้างสรรค์ โดยผู้ที่มีฝีมือทางเชิงช่างรูปแบบที่เป็นแบบเฉพาะของช่าง การสร้างมีถ่ายทอดในรูปแบบของนกและช่างผสมกัน เพื่อใช้รองรับศพที่อยู่ภายในบุษบก ความเชื่อประเด็นหลักคงเป็นความเชื่อว่าการปลงศพโดยใช้เมรุรูปแบบนกหัสดีลิงค์นั้น นกหัสดีลิงค์จะเป็นพาหนะที่จะนำดวงวิญญาณของผู้ตายนั้นสู่สรวงสวรรค์ ซึ่งก่อนทำการเผาศพจะต้องทำวิธีการฆ่านกก่อนและเมื่อนกตาย นกนั้นจะนำพาผู้ตายขึ้นสู่สรวงสวรรค์จึงถือได้ว่าการที่บุคคลได้รับเกียรติ ให้ประกอบพิธีการปลงศพใช้นกหัสดีลิงค์เป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งใช้กับผู้ตายที่มีความดีความชอบ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม

พิธีกรรมปลงศพโดยนกหัสดีลิงค์สะท้อนระบบคิดบางส่วนของสังคมหรือชุมชนที่ศึกษา และระบบคิดนี้เองเป็นตัวกำหนดระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ อีกต่อหนึ่ง เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์พิธีกรรมจึงมีความจำเป็นเท่า ๆ กับการบันทึกและบรรยายว่า ขั้นตอนรายละเอียดของพิธีกรรมเป็นอย่างไร ระบบคิดของมนุษย์มิใช่เป็นเรื่องที่ง่าย ๆ ตรงไปตรงมา หากแต่เต็มไปด้วยความซับซ้อนหลากหลาย มีความลึกซึ้งทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจของกลุ่มคนหรือสังคมที่เป็นเจ้าของระบบ คิดนั้นที่ว่าไม่ตั้งใจนั้นคือ ความซับซ้อนอาจเกิดจากการผลิตซ้ำ และผลิตใหม่ของระบบคิด การผสมผสานกัน หรืออาจเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมหรือการขอยืมข้ามสังคม ข้ามชาติพันธุ์ก็เป็นได้เช่นกัน การจะทำความเข้าใจความซับซ้อนและความลึกซึ้งของระบบคิดที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือ (แนวคิด) ที่จะใช้ถอดรหัสที่ซับซ้อนเหล่านั้น อนึ่งควรคำนึงว่าการทำความเข้าใจดังกล่าวไม่ใช่หน้าที่ของเจ้าของระบบคิดและหรือพิธีกรรมนั้น ๆ

นกหัสดีลิงค์เป็นนกที่เกิดจากคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาหรือไตรภูมิ ลักษณะของนกหัสดีลิงค์มีการผสมผสานระหว่างสัตว์ที่มีความพิเศษมีความน่าอัศจรรย์คือหัวเป็นช้างตัวเป็นนกในที่นี้อาจเรียกได้ว่าเป็นครุฑ หางเป็นหงส์น่าเกรงขามกินเนื้อเป็นอาหาร มีพลังมหาศาลมากมายกว่าสัตว์อื่น ๆ เป็นนกที่เกี่ยวข้องกับบุคคลชั้นสูงตามความเชื่อของเจ้านายผู้ก่อร่างสร้างเมือง และที่สำคัญอีกก็คือนกเข้ามามีบทบาทต่อสังคมชีวิตมนุษย์โดยได้รับการยอมรับว่าเป็นนกที่มีประโยชน์คือมีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมในการปลงศพอันเปรียบได้ว่า นกนั้นทำหน้าที่ในการนำดวงวิญญาณหลังความตายของเจ้านายหรือบุคคลชั้นสูงไปสู่ภพภูมิหรือไปสู่ดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ในป่าหิมพานต์ ซึ่งบุคคลธรรมดา มิอาจจะไปได้ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสดีลิงค์กับพิธีกรรมการปลงศพจึงเป็นความเชื่อที่แฝงในเรื่องของการยกย่องให้เกียรติของผู้วายชนม์ว่าคู่ควรที่จะได้รับเกียรติให้สามารถที่จะนำศพไปตั้งบนหลังของนกหัสดีลิงค์

ในการประกอบพิธีศพตามความเชื่อที่ว่านกตามจินตนาการว่ามีความยิ่งใหญ่มีอิทธิฤทธิ์มีพลังอนุภาพเหนือกว่าสัตว์ใดด้วยกัน ทั้งนี้ตำนานของภาคอีสาน โดยเฉพาะตำนานที่อ้างถึงเจ้าเมือง

อุบลราชธานีที่มีการเล่าสืบต่อกันมาเรื่องราวดังกล่าวเป็นการแสดงถึงการเกิดและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการอธิบายถึงชีวิตนี้และชีวิตในโลกหน้าความเชื่อในโลกนี้ หรือความเชื่อในโลกหน้าที่ทุกคนอาจรู้เห็นได้โดยจินตนาการผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับนกหัสติลิงค์พิธีกรรมมีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน พิธีถวายเพลิงศพเป็นการแสดงออกถึงพิธีกรรมที่มีความเป็นแบบเฉพาะมีความเป็นพิเศษอันแสดงถึงการส่งผู้ตายไปสู่เมืองสวรรค์อันหมายถึงความเป็นอยู่เบื้องหน้า

นกหัสติลิงค์จัดได้ว่าเป็นการสร้างสรรค์ออกแบบผลงานทางความคิดที่เป็นรูปแบบอิสระการแต่งเติมลวดลายการจัดทำรูปแบบนกหัสติลิงค์ตามคติความเชื่อของตนเองมีความเป็นอิสระเสรีของแต่ละคณะช่างผู้ทำ การสร้างสรรค์ผลงานที่ถูกถ่ายทอดออกมาจากความศรัทธาเป็นหลักการและการสื่อความหมายสัญลักษณ์ในทางความเป็นสิริมงคล ในกระบวนการสร้างนั้นนกหัสติลิงค์ในยุคแรกนิยมชักลากตัวนกพร้อมห่อแก้วไปยังสถานที่จัดพิธีและแบบชักลากตัวนกเข้าในห่อแก้ว ส่วนยุคหลังนิยมสร้างติดกับพื้นที่ นกหัสติลิงค์ในยุคแรกนี้นิยมสร้างนกหัสติลิงค์ใน 3 ลักษณะ 1) นกหัสติลิงค์ที่สร้างเทินห่อแก้วโดยจะสร้างยอดเมรุห่อแก้ว (พิมาน) บนหลังนกหัสติลิงค์ ชักลากตัวนกพร้อมห่อแก้วไปยังสถานที่จัดพิธี 2) นกหัสติลิงค์เทินห่อแก้วซ้อนในบุษบก โดยจะสร้างยอดเมรุ (หลังคา) บุษบก ครอบห่อแก้ว (พิมาน) โดยทำบุษบกไว้ในที่ปลงศพ แล้วทำนกหัสติลิงค์เทินห่อแก้วสำหรับลากตัวนกเข้ามาซ้อนในบุษบก 3) นกหัสติลิงค์ที่มีลักษณะจัดตั้งอยู่ในห่อแก้ว (พิมาน) ใช้การชักลากตัวนกเข้าในห่อแก้ว ถือว่าเป็นต้นแบบจนถึงปัจจุบัน

การสร้างส่วนของยอดเมรุ (หลังคา) บุษบก ห่อแก้ว (พิมาน) และส่วนหัวของนก เป็นส่วนที่แสดงถึงความแตกต่างทางรูปแบบศิลปกรรมได้อย่างชัดเจนใน ลักษณะส่วนหัวของนกที่พบในปัจจุบันมีการแสดงออกอยู่ 2 แบบคือ

1) เมรุนกหัสติลิงค์ ที่แสดงลักษณะของข้างปนกมีลักษณะค่อนข้างจะมีความเป็นหัวนกแต่มีวงเหมือนข้าง

2) เมรุนกหัสติลิงค์ ที่แสดงลักษณะของข้างปนกมีลักษณะหัวเหมือนข้าง

การประกอบพิธีศพโดยใช้นกหัสติลิงค์ ยังแสดงออกถึงอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบริบทสังคมและสิ่งแวดล้อมคือความพอเพียงในการสร้างสรรค์ผลงานของช่าง ในการเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่อย่างจำกัดการสร้างขนาดที่พอเหมาะพอเพียงกับสังคมวัฒนธรรมไม่ใหญ่โตจนเกินตัวแต่ก็มีพลังที่ซ่อนเร้นในรูปทรง รูปแบบศิลปกรรมในนกหัสติลิงค์

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสติลิงค์กับพิธีกรรมการปลงศพจึงเป็นความเชื่อในเชิงยกย่องถึงเกียรติยศแห่งชีวิตของผู้วายชนม์ว่ามีเกียรติที่ควรแก่การนำศพไปตั้งประดิษฐานบนหลังของนกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีกรรมการปลงศพ ตามคติความเชื่อว่าเป็นนกที่มีสถานภาพตามจินตนาการว่ามีความยิ่งใหญ่มีอิทธิฤทธิ์ มีอานุภาพเหนือกว่าสัตว์อื่นใดในประเภทสัตว์ป่าหิมพานต์ด้วยกัน ตำนานของนกหัสติลิงค์ทั้งตำนานทางฝ่ายอีสาน (จำปาสัก-อุบลราชธานี) ซึ่งสืบเนื่องกับเจ้านายใหญ่ (โต-

ขึ้น-ลือ) ทางเชียงรุ่งแสนหวีก็ดีและหัวเมืองฝ่ายเหนือล่านาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนกใหญ่คาบสัตว์ใหญ่ (ช้าง) กับนกข้างต่างศัพทวิญญาน ใส่ปรสาทไปพิมานแดนสวรรค์นั้น เป็นเรื่องของการเกิดและดำรงอยู่ของวัฒนธรรม ความรู้เรื่องการอธิบายชีวิตนี้และชีวิตอื่นในโลกจักรวาลสองกระแส คือกระแสแรก ความรู้ความเชื่อในโลกนี้ที่เห็นด้วยตาว่า มีนกใหญ่กินซากและมีแรงคาบบินไปไกลได้ และกระแสที่สอง ความรู้ความเชื่อเรื่องชีวิตอื่น โลกอื่นที่ทุกคนอาจรู้เห็นได้โดยจินตนาการผ่านกระบวนการแห่งพิธีกรรมและองค์ความรู้อันสลับซับซ้อนที่รองรับอยู่เบื้องหลัง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ในเนื้อหาแก่นอันมีพิธีกรรมห่อหุ้มอยู่ ก็คือการเดินทางอันยาวนานและแสนไกล เปลี่ยนผ่านจากชีวิตนี้ในโลกนี้ ไปสู่ชีวิตอื่นในโลกอื่น ก็ล้วนแล้วแต่สนองจุดมุ่งหมายของมนุษย์ คือเส้นทางไปสู่ภพภูมิอื่น ๆ นั่นเอง

อาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมงานศพนั้น เป็นการสร้างหรือเปิดเวทีแสดงกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย 4 ประการคือ (อภิธาน สมใจ, 2544 : 11-18)

1. งานศพเป็นเวทีพิธีกรรมเพื่อประกาศยืนยันการขาดสูญตัวตนของผู้ตายซึ่งมีทั้ง คุณสมบัติทางสรีระและคุณสมบัติทางสังคม หรือหมดสมาชิกภาพขาดจากกลุ่มสังคม การสิ้นตัวตนในชาตินี้จากคนเป็นสู่คนตายแล้วกลายเป็นชีวิตอื่น ตามความเชื่อทางลัทธิศาสนาแห่งกลุ่มตน
2. พิธีกรรมงานศพเป็นเวทียืนยันสถานภาพทางสังคมของคนเป็นว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกกลุ่มภายหลังมีคน
3. พิธีศพและพิธีกรรมเพื่อคนตายเป็นการยืนยันคุณค่าความมีอยู่เป็นอยู่ของชีวิตนี้ ของชีวิตอื่น และของวิถีชีวิตวัฒนธรรมประจำถิ่น
4. งานศพเป็นเวทีพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ยืนยันการหมดสภาพนิติบุคคลของคนตายและสถานภาพทางกฎหมายของคนเป็น เช่น การเป็นหม้าย การเป็นผู้สืบทอดมรดก
5. งานศพเป็นวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม คือมีแบบแผนวิธีการที่ผู้คนจะต้องปฏิบัติตามและเป็นวัฒนธรรมจุดหมายปลายทางทั้งชีวิตนี้และชีวิตหน้า ตามลัทธิความเชื่อศาสนาของ วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนนั้น

คุณค่าของความเชื่อเกี่ยวนกหัสติลิงค์

ความเชื่อเรื่องการเผาศพบนนกหัสติลิงค์ เป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติทั้งแก่ผู้ตายและผู้มีชีวิตอยู่โดยเฉพาะชีวิตหลังความตาย ความเชื่อนกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ซึ่งอำนาจในการควบคุมสังคมกลุ่มหนึ่ง ใช้นกหัสติลิงค์ การผูกสร้างวาทกรรมเพื่อควบคุม อาศัยสังคมวัฒนธรรมในการประกอบความหมายของนกหัสติลิงค์ การรับใช้สังคมวัฒนธรรมทั้งนี้เพราะในปัจจุบันค่าใช้จ่ายโดยรวมของการทำนกหัสติลิงค์แต่ละตัวราคาไม่น้อยกว่าหนึ่งแสนหรือสองแสนบาท การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการปลงศพแบบนกหัสติลิงค์ดังกล่าว

ข้างต้น สะท้อนภาพที่ชัดเจนว่าพิธีกรรมการเผาศพกำลังถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็คือ พิธีกรรมการเผาศพนี้เริ่มไม่ผูกขาดเฉพาะ“เจ้า”กับ “พระ” ดังในอดีต ฉะนั้น โอกาสที่จะมีคนจัดพิธีกรรม “ขึ้นนวก” หัสติลิงค์เมื่อเสียชีวิตไปแล้วจึงปรากฏมากขึ้น โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่หลอมรวมเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีเดิม ความเชื่อความศรัทธาเดิม ๆ ได้อย่างผสมกลมกลืน และสะท้อน ออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมการเผาศพนั้นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเฉพาะคุณค่าความสำคัญในแต่ละด้าน ดังนี้

1) ด้านสังคม งานพิธีเผาศพโดยใช้นกหัสติลิงค์ ในงานศพชาวทุกคนจะมาช่วยงานเสมือนหนึ่งเป็นญาติของตัวเอง และถือว่าผู้มาร่วมงานทุกท่าน ล้วนทำความกตัญญูตเวทิตา การมาร่วมแรงใจแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจไมตรีที่ดีและเอื้อเฟื้อต่อกันสะท้อนให้เห็นสังคมที่อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัย แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี สะท้อนถึงสังคมไทยที่เป็นสังคมพุทธ กล่าวคือ เมื่อเห็นคนทำดีเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ก็จะได้รับยกย่องได้รับการประกาศเกียรติคุณจากสังคม เช่นเดียวกับหลวงพ่อกุณ ที่ท่านได้อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาจนวาระสุดท้ายของชีวิต

2) ด้านศิลปวัฒนธรรม ในพิธีเผาศพ นกหัสติลิงค์ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และกีสืบทอดกันมา ยาวนานนับร้อยปี เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึก ในวิถีชีวิต เมื่อมีพระภิกษุมรณภาพลงจะต้องจัดงานศพขึ้น เพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่ผู้ตายอย่างสมเกียรติ เพราะความเชื่อนั้นมีหลายอย่างที่ต่างทำให้ถูกต้องตามแบบประเพณี

3) ด้านคุณธรรม งานพิธีเผาศพโดยใช้นกหัสติลิงค์ เป็นเวทีประกาศยืนยัน “บุญญาบารมีของคนตาย” ในบรรยากาศงานเป็นการประกาศเกียรติคุณของพระสงฆ์ดี แสดงถึงพระพุทธศาสนาที่ดีที่เจริญ คนตายมีคุณธรรมที่ควรเอาเป็นตัวอย่าง เช่น หลวงพ่อกุณ ท่านมีเมตตากรุณาแก่ทุกคนที่ได้พบเห็น ไม่เลือกว่าจะยากดีมีจนท่านก็เมตตากรุณาเท่าเทียมกันหมด จึงนับเป็นแบบอย่างที่ดีได้นอกจากนี้ พิธีปอยล้อยังใช้เป็นเวทีเพื่อประกาศข่าวสารยืนยัน “บุญญาบารมีของคนเป็น” อีกด้วย ซึ่งจะทำให้คนที่มีชีวิตอยู่ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ต้องรู้จักสร้างความรู้จักความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ รู้จักเสียสละบริจาคแบ่งปัน รู้จักการให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สังคม และรู้จักรักษาศีลภาวนา สิ่งเหล่านี้ ล้วนมาจากผู้ที่มาร่วมงานได้มาพบ และได้รับความสุขใจปลาบปลื้มยินดีที่ได้เห็นคุณค่า ของประเพณีโบราณ

4) ด้านการศึกษา งานพิธีกรรมเผาศพ นกหัสติลิงค์ เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษานั้น นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเพราะเป็นการให้ทุกคนรู้จักความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นการเสียสละไม่เห็นแก่ตัว และยังเป็นการสร้างคติในทางคุณธรรมเพราะประเพณีพิธีกรรมเผาศพนี้ ทำให้ได้ผู้ที่ ยังไม่เข้าใจจุดประสงค์ของการจัด หรือแม้กระทั่งพิธีการขั้นตอนได้

ศึกษาหาความรู้ความเข้าใจ ในขั้นตอนพิธีกรรมนั้น ๆ ได้อย่างเข้าใจ และคงไว้และสืบสานวัฒนธรรมพิธีกรรมเผ่าศพ นกหัสดีลิงค์ ที่ทรงคุณค่าอย่างหาที่อื่นใดเสมอเหมือนไม่ได้เลย

บทสรุป

คติความเชื่อที่แสดงให้เห็นว่านกหัสดีลิงค์เป็นนกที่เกิดจากคติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาหรือไตรภูมิ มีถิ่นอยู่ในป่าหิมพานต์ นกหัสดีลิงค์มีลักษณะของการผสมผสานสัตว์พิเศษคือ หัวเป็นช้างตัวเป็นนก (ครุฑ) หางเป็นหงส์ มีลักษณะน่าเกรงขาม กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร เป็นนกที่มีพลังกำลังมากมายกว่าสัตว์อื่น ๆ เป็นนกที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับบุคคลชั้นสูง ชั้นพระมหากษัตริย์ เพราะเป็นนกที่เข้ามามีบทบาทต่อสังคมชีวิตมนุษย์โดยเฉพาะได้รับการยอมรับว่าเป็นนกที่มีคุณประโยชน์คือมีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมในการปลงศพ เปรียบได้ว่าเป็นนกผู้ทำหน้าที่ในการนำดวงวิญญาณหรือชีวิตหลังความตายของเจ้านายหรือบุคคลชั้นสูงให้ไปสู่สัมปรายภพหรือไปสู่ดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ในป่าหิมพานต์ ซึ่งบุคคลชั้นสามัญธรรมดาสามัญธรรมตามิอาจจะไปได้

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสดีลิงค์กับพิธีกรรมการปลงศพจึงเป็นความเชื่อในเชิงยกย่องถึงเกียรติยศแห่งชีวิตของผู้วายชนม์ว่ามีเกียรติที่ควรแก่การนำศพไปตั้งประดิษฐานบนหลังของนกหัสดีลิงค์ในการประกอบพิธีกรรมการปลงศพ ตามคติความเชื่อว่าเป็นนกที่มีสถานภาพตามจินตนาการว่ามีความยิ่งใหญ่มีอิทธิฤทธิ์ มีอานุภาพเหนือกว่าสัตว์อื่นใดในประเภทสัตว์ป่าหิมพานต์ด้วย ความเชื่อเรื่องชีวิตอื่นโลกอื่น ที่ทุกคนอาจรู้เห็นได้โดยจินตนาการผ่านกระบวนการแห่งพิธีกรรมและองค์ความรู้อันสลับซับซ้อนที่รองรับอยู่เบื้องหลัง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าในเนื้อหาแก่นอันมีพิธีกรรมห่อหุ้มอยู่ก็คือการเดินทางอันยาวนานและแสนไกล เปลี่ยนผ่านจากชีวิตนี้ในโลกนี้ ไปสู่ชีวิตอื่นในโลกอื่น ก็ล้วนแล้วแต่สนองจุดมุ่งหมายของมนุษย์ คือเส้นทางไปสู่ภพภูมิอื่น ๆ นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- _____. (2532). รมปทภูธรรถ (หัตถิโย ภวาโค). พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2556). “คติเรื่องนกหัสดีลิงค์และรูปแบบทางศิลปกรรม”. เอกสารประกอบการสัมมนา
ทางวิชาการเรื่องศิลปะอีสานกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม. คณะ
ศิลปะประยุกต์และการออกแบบ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- กาญจนา ชินนาค. (2550). “นกหัสดีลิงค์” การวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยา. มน.ม. วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. (2537). พระอัมมปัทมฐกถาแปล ภาค 2, พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ประทีป พิษทองกลาง, ผศ.ดร., และคณะ. (2559). ปราสาทศพนกหัสดีลิงค์ในล้านนา. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดเชียงใหม่.

ปรีชา พิณทอง. (2530). ประเพณีโบราณอีสาน. อุบลราชธานี : ศิริธรรม.

แปลก สนธิรักษ์. (2504). พิธีกรรมและลัทธิประเพณี. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

พญาลิไทย. (2546). ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ วิ, ผศ.ดร., (2561). นกหัสดีลิงค์พาหนะสู่สวรรค์. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.

พระพุทโธสาจารย์. (2556). วิสุทธิมรรค. แปลโดย คณาจารย์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริมและคณะ. (2536). คตินิยมโบราณอีสานต่อการสร้างนกหัสดีลิงค์ในพิธีศพเจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่. บทความว่าด้วยนกหัสดีลิงค์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณอรียานุวัตร (เขมจารี). กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์.

สมชาติ มณีโชติ. (2535). “คติเรื่องนกหัสดีลิงค์และรูปแบบทางศิลปกรรม”. มรดกอีสาน. ที่ระลึกในงานเปิดศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูมหาสารคาม. มหาสารคาม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูมหาสารคาม.

สุภาพรณ ฌ บางช้าง. (2552). จักกวาฬที่ป็น : ลักษณะเด่น ภูมิปัญญาและคุณค่า. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิธาน สมใจ. (2544). งานศพล้านนา : ปราสาทนกหัสดีลิงค์สู่ไม้ศพ. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์.

ศึกษาการทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชน
ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
Studying the merit-making ceremony for the house opening according
to the beliefs of the community Wang Ban Subdistrict,
Lom Kao District, Phetchabun Province

พระมหาโยธกา ฐิตธัมโม (สายคำบอ)^{1*},
พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร.^{2*}, รศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ^{3*}
Phra mahayotaka titatummo (saikombo)^{1*},
Phra Rajabhattradhammapethi, Dr.^{2*}, Assoc. Prof. Dr. Krit Sriya-art^{3*}
^{1-4*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
^{1-4*}Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Author for Correspondence: Email: yotaka34@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาการทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชนตำบลวังบาลอำเภอหล่มเก่าจังหวัดเพชรบูรณ์ 3) เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญเบิกบ้านที่มีผลต่อชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ใช่วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมายจำนวน 25 รูป/คน แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยพรรณาวลี

ผลการวิจัยพบว่า

วิถีชีวิตของคนในชุมชนวังบาลมีความเชื่อโยงกับพระพุทธศาสนาและคติจารีตเก่าแก่แต่ดั้งเดิมดำรงปฏิบัติอย่างไรก็ดีประเพณีเหล่านี้ส่วนใหญ่ในปัจจุบันมักได้รับการปฏิบัติตามโดยมิได้คำนึง มุ่งถึงจุดหมายสำคัญของการเกิดมีประเพณีเหล่านั้น หากแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อรักษาหรือเพื่อเป็นพิธีโดย ละเลยแลเลื้มมองถึงคุณค่าที่แท้จริงของการมีประเพณีเหล่านั้นที่สอดแทรกคำสอน แก่คิด และแนวดำรงชีวิต แบบเรียบง่าย และมีเหตุผล

ชาววังบาลมีคติความเชื่อเรื่องบุญเบิกบ้าน เปนงานบุญในเดือนเจ็ด (ราวเดือนมิถุนายน) ตามฮีต 12 คอง 14 ของคนอีสาน นิยมจัดในเดือนเจ็ดซึ่งเป็นประเพณีต่อเนื่องจากการเลี้ยงผีปู่ตา เปนการทำบุญเพื่อ

ชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไรอันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง เป็นการปลดปล่อยความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจะพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อยเป็นการทำความสะอาดครั้งใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้จัดออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในหมู่บ้าน

อิทธิพลของบุญเบิกบ้านที่มีผลต่อชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์พบว่าการทำบุญเบิกบ้านเป็นการส่งเสริมด้านจิตใจให้คิดดีทำดี เป็นศูนย์รวมของประชาชนให้ออกมาแสดงความจริงใจ แสดงออกถึงความกตัญญู เวลาที่ใดมาเข้าร่วมพิธีเสมือนหนึ่งได้รับความเมตตากรุณา ปราณี ทำให้เรามีความรู้สึกสบายใจ มีกำลังใจ และมีความมั่นใจว่า จักได้รับความคุ้มครองและปลอดภัย และเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณี ภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดีงามความเชื่อพิธีกรรมที่สอดคล้องกับศาสนา ดังนั้นการเข้าร่วมพิธีกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ย่อมเห็นว่าเป็นเรื่องของความล้าสมัยไม่น่าสนใจ ต้องปลูกฝังแนวคิดการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทยแก่เยาวชนให้เข้าใจถูกต้อง

คำสำคัญ: เบิกบ้าน, ความเชื่อ, ชุมชน

Abstract

This research aims to (1) study the history, culture, traditions, and beliefs of the Wangban community in Lom Kao District, Phetchabun Province; (2) study the merit-making ceremony for opening the house according to the beliefs of the Wangban community in Lom Kao District, Phetchabun Province; (3) study the influence of the merit-making ceremony on the Wangban community in Lom Kao District, Phetchabun Province. A qualitative research method was used, analyzing data from documents and interviewing key informants, selected from the target population of 25 people. The research results were presented in a descriptive manner.

The research results found that

The way of life of people in the Wangban community is linked to Buddhism and ancient traditions. However, most of these traditions are currently practiced without considering the important purpose of having these traditions. Instead, they are merely practices for preservation or as ceremonies, neglecting and forgetting to see the true value of having these traditions, which include teachings, ideas, and a simple and rational way of life.

The people of Wangban believe in the merit-making ceremony for opening the house, which is a merit-making ceremony in the seventh month (around June) according to the 12, 14 customs of the Isan people. It is usually held in the sixth month, which is a tradition that continues from the spirit-feeding ceremony. It is a merit-making to cleanse the bad things that will cause trouble to the country. It is a way to dispel evil from the village. Villagers will clean

their houses neatly as a major cleaning of the year. All bad things will be eliminated for the well-being of everyone in the village. The influence of the merit-making ceremony on the Wang Ban community, Lom Kao District, Phetchabun Province, found that the merit-making ceremony promotes the mind to think good and do good. It is a center for people to come out and show their sincerity and gratitude. When participating in the ceremony, it is like receiving kindness, compassion, and mercy. It makes us feel comfortable, encouraged, and confident that we will be protected and safe. It also promotes culture and traditions. Wisdom is a matter related to goodness. Beliefs in rituals that are consistent with religion. Therefore, participating in important rituals should not be seen as outdated and uninteresting. We must instill the concept of following Thai traditions in the youth to understand correctly. Promote and support the organization of activities according to traditions correctly.

Keywords: house opening, belief, community

บทนำ

พระพุทธศาสนามีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาเป็น เวลารุ่นนาน ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะด้านคุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีไทยส่วนใหญ่ก็มี จุดกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา ประเพณีของชาวไทยได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนา จะมีพิธีกรรมที่มิศาสนาพิธีเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน หรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล วันสงกรานต์ปีใหม่ วันตรุษสงกรานต์ วันสารท วันลอยกระทง การขึ้นบ้านใหม่ หรือแม้แต่ประเพณีอันเนื่องมาจาก ศาสนาโดยตรง อาทิ ประเพณี ทำบุญตักบาตรวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา 4 ประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา มักจะจัดให้มีการทำบุญขึ้นอยู่เสมอ เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต

ต่อมากลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติต่อเนื่องกันมา ในชุมชนและสังคม วัฒนธรรมมี พื้นฐานมาจากสิ่งแวดล้อม เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ศาสนา และความเชื่อ สำหรับ วัฒนธรรมในชุมชนไทยนั้น ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับ การ ถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน เช่น ความเชื่อในเรื่องทางศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเข้าใจเรื่องของ จักรวาล รวมทั้งการยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด ซึ่งการให้คุณค่าหรือมาตรฐานการตัดสินใจของสังคม หนึ่ง ๆ จะแตกต่างกัน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แสดงออกในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีการ แต่งงาน พิธีบวชนาค พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีการเหล่านี้มักจะได้รับอิทธิพลของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทำให้เราได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตของผู้นั้นใน ชุมชน รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชน ทำให้เราเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ และรวม กันรักษาสิ่งที่ดำรงในชุมชนของตนให้คงอยู่ตลอดไป ความเชื่อของประเพณีงานบุญเบิกบ้าน มาจากการผสมผสาน

ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษของคนโบราณ เข้ากับความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ในการขอขมาบรรพบุรุษที่ปรารถนาความอุดมสมบูรณ์จนสามารถเก็บเกี่ยวได้ และเป็นการสะเดาะเคราะห์คน ในหมู่บ้านทั้งหมด และสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางเกษตรกรรมของคนในชุมชน โดยประสานกับคติทางพุทธ ศาสนาเถรวาท ด้วยการจัดให้มีการทำบุญเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและเสริมสิริ มงคล มงคลความอุดมสมบูรณ์ของคนในหมู่บ้านก่อนฤดูทำนาและมีความเชื่อวาทหากบรรพบุรุษเคยจัด ประเพณีงานบุญเบิกบ้านขึ้น ณ สถานที่ใด ต้องมีการกระทำสืบต่อไปใน สถานที่นั้นเป็นประจำทุกปี หากยกเลิก ไม่กระทำต่อ จะเกิดภัยพิบัติแก่หมู่บ้านนั้นและกลายมาเป็นประเพณีที่สำคัญของชุมชน (เทวประภาส มากคล าย, 2535)

ประเพณีของชาวไทยที่ปฏิบัติกันเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา โดยส่วนใหญ่ชาว ไทยมีความเชื่อต่อหลักบุญกรรมของพุทธศาสนา มีความเชื่อในเรื่อง บุญเมื่อใครผู้ทำบุญไว้มาก ทำกุศลไว้มาก เกิดมาแล้วก็จะได้อเป็นมนุษย์ เป็นคนมั่งมีศรีสุข ร่ำรวยด้วยแก้วแหวนเงินทองมีคนนับหน้าถือตา มีความ เจริญ เมื่อลมตายจากโลกนี้ไปก็จะได้อ เสวยผลบุญผลกุศลอยู่เมืองฟ้า เมืองสวรรค์ แต่หากทำความชั่วไว้มาก เมื่อตายจากโลกนี้ไปก็ จะได้อไปเกิดเมืองนรก อบายภูมิ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญ ทางพุทธศาสนาจึงมีการปฏิบัติกันสืบมา เรียกว่า ฮีตสิบสอง อันเป็นประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติมา แต่ บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ฮีตสิบสองนั้นนับว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนอีสานเป็นอย่างมาก เป็น ประเพณีที่มุ่งหมายให้คนทำบุญและมีการพบปะกันในสังคม ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักและคุ้นเคยกัน (อภิศักดิ์ โสมอินทร, 2534)

ชาวอีสานเชื่อในประเพณีฮีตสิบสองนี้มาก และมีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง ในบางท้องที่ปฏิบัติ จนครบทั้ง 12 ฮีต (สาร สารทัศน์นันท, 2534) บางท้องที่ปฏิบัติเป็นบางฮีต จะมีบางท้องที่เท่านั้นที่มีได้สืบ ทอดมาช้านาน ประเพณีฮีตสิบสองมีประวัติและความเป็นมา ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก พระพุทธศาสนาที่เป็น ทั้งประวัติ ทั้งคุณธรรมที่ถูกสวดแทรก รวมไปถึงถึงรูปแบบพิธีกรรม บางส่วนของฮีตสิบสองที่ได้จาก พระพุทธศาสนาด้วย อีกทั้งยังมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเทวดา อารักษ์โดยเฉพาะ แถนหรือผีฟ้าที่เป็นสิ่งเหนือ ธรรมชาติที่ชาวบ้านเคารพนับถือ การแสดงออกในรูปแบบหนึ่งผานพิธีกรรม ที่สะท้อนความเชื่อ และความยึด ถือของพุทธศาสนิกชนสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน

งานประเพณีทำบุญเบิกบ้านของชาวพุทธ ซึ่งจะจัดขึ้นในราวเดือน 7 ของทุกปีโดยผู้แก่ผู้เฒ่า หรือผู้นำ ชุมชน จะเป็นผู้กำหนดวันทำบุญและทำพิธีสงเคราะห์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชาวบ้าน หลังเสร็จพิธีสงฆ์ จะมีการรับประทานอาหารร่วมกัน ประเพณีบุญเบิกบ้าน ในแต่ละแห่งจึงมี รายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย อันเนื่องมาจากความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมของเชื้อชาตินั้น ๆ เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนและความ เป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชนอีกด้วย อย่างไรก็ตามงานบุญเบิกบ้านนี้มีมาแล้วนับร้อยปีและยังคงดำรงสืบทอด ต่อ ๆ กันมาโดยตลอดในการทำบุญเบิกบ้านนี้ ไม่ว่าชุมชน เชื้อชาติใดก็ตามมักถือคติการทำบุญที่คล้าย ๆ กัน คือ รำลึกถึงเจ้ากรรมนายเวร ภูตผี เทวดา เพื่อจะอยู่ ดีมีแรง อยู่เย็นเป็นสุข เป็นสิริมงคลและร่มเย็นเป็นสุข

สิ่งที่ได้จากการทำบุญเบิกบ้านทางอ้อม คือ ความสามัคคี การช่วยเหลือกัน มีการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ และปัญหาต่าง ๆ และปรึกษาหารือ ช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว ในชุมชนซึ่งคนรุ่นหลังอาจจะไม่ทราบว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอะไร ดังนั้น จึงควรสืบทอดต่อไปจนถึงรุ่นลูกหลานต่อไป ให้ทราบถึงประเพณีบุญเบิกบ้านนี้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่องประเพณีบุญเบิกบ้านของชาวตำบลวังบาล อำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่จะไดรรวมรวมขึ้นเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา แนวคิด ความเชื่อ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และอิทธิพลและคุณค่าของประเพณีบุญเบิกบ้าน เพื่อการสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา พื้นบ้าน ให้เป็นมรดกตกทอดของชาวตำบลวังบาล ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติให้เกิดความดีงาม ความเชื่อ พิธีกรรมที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เป็นมรดกที่คนในสังคมปฏิบัติกันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของคนไทย ซึ่งได้มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาถึงคนไทยในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาลอำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชนตำบลวังบาล อำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญเบิกบ้านที่มีผลต่อชุมชนตำบลวังบาล อำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างเครื่องมือการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยจึงกำหนดกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญด้วยวิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูป/คน โดยผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ พระสงฆ์ผู้ใหญ่บ้าน ผู้สูงอายุในชุมชน สำหรับนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In Depth Interview) อันมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีลักษณะเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและเกี่ยวกับงานประเพณีบุญเบิกบ้านในตำบลวังบาล อำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการเลือกจากกลุ่มเป้าหมาย (target group) 25 รูป/คน การสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูล สำคัญ (key informants) ได้แก่

1. พระสงฆ์ตำบลวังบาล จำนวน 7 รูป

2. ผู้นำชุมชน จำนวน 8 คน
3. ชาวบ้านในชุมชน จำนวน 10 คน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดแบบสัมภาษณ์เพื่อได้มาซึ่งคำตอบที่เป็นจริง และข้อมูลครอบคลุมตามประเด็นครบถ้วนสมบูรณ์สำหรับนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนสรุปและนำเสนอข้อมูลใน แต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ตั้งไว้โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทำแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย
- 2) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง
- 3) นำแบบสัมภาษณ์กลับมาแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา
- 4) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณ 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องได้รายละเอียด
- 5) นำแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ
- 6) นำแบบสัมภาษณ์ลงใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายให้ได้มี 7 โอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้นเสมือนผู้วิจัยเป็นคนในชุมชนและเนื่องจากในการศึกษารุ่นนี้ผู้วิจัยได้ใช้ รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง “ศึกษาการบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์” รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสารจัดกลุ่มข้อมูลวิเคราะห์ สำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ เชิงเนื้อหาและนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดของบุคคล มีขั้นตอนการวิเคราะห์ ดังนี้

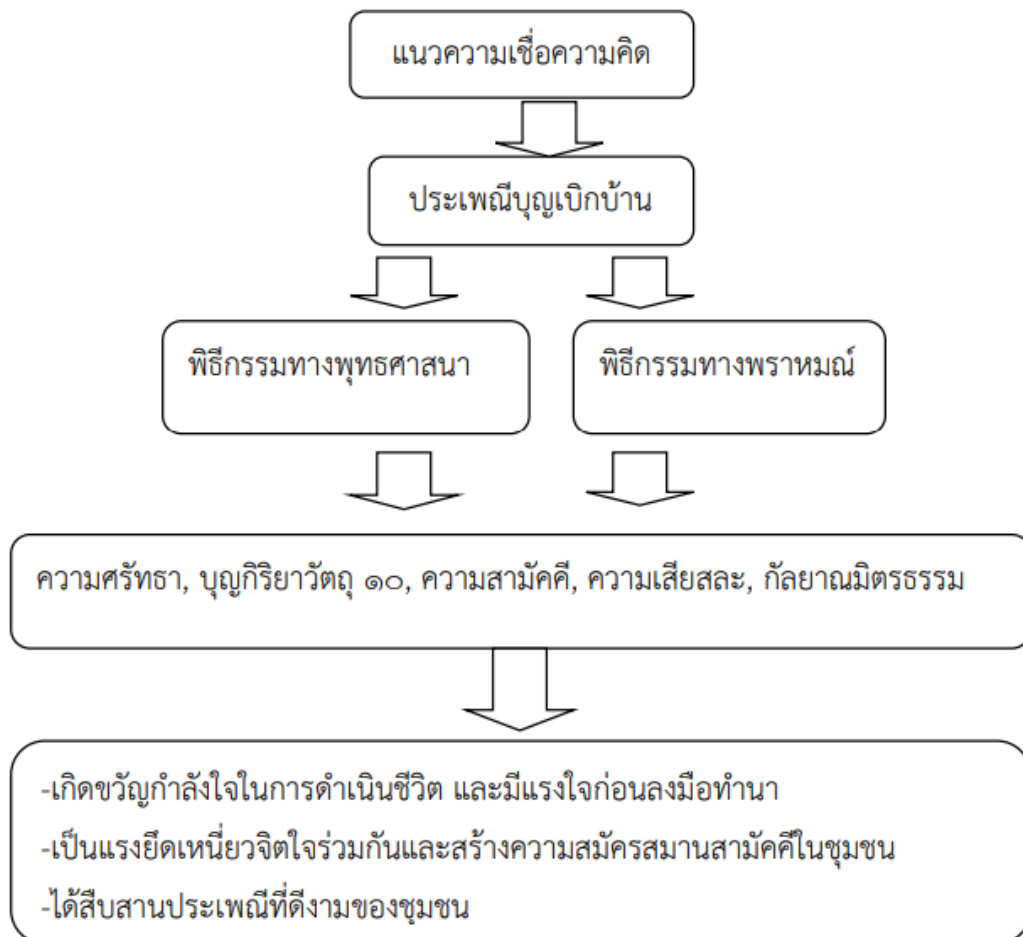
- (1) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตำราบทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยเป็นเชิงพรรณนา
- (2) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) ตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์
- (3) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดของบุคคล

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) นั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth interview) นั้น มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการรวมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจาก การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยวิธีการวิเคราะห์อันจะได้ดำเนินการกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ อันได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพิจารณาประเด็น หลัก (Major themes) หรือแบบแผนหลัก

(Major pattern) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (Major themes) มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย (Sub – themes) และหัวข้อย่อย (Categories) อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์โดยการเริ่มต้นจาก การวิเคราะห์ภาพรวมไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ จนไปถึงการเขียนข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ประเพณีบุญเบิกบ้าน ตำบลวังบาล อำเภอลมเกา จังหวัดเพชรบูรณ์” ไว้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ชุมชนวังบาล เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ในตำบลวังบาล อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ในปัจจุบัน สวนใหญ่่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท มีประเพณีและวัฒนธรรมคล้ายกับหมู่บ้านชนบททั่วไปในแถบภาคอีสานตอนบน ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันประชาชนชาววังบาลนิยมจัดประเพณีบุญเบิกบ้าน มีวาระจัดกันแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาของแต่ละวัดจะกำหนดขึ้นแต่อยู่ในช่วงเดือนเจ็ดโดยมีนัย “ผูกโยง” สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกจากวิถีชีวิตคนชนบท ประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนตำบลวังบาล ทั้งที่เกิดขึ้นมา คงอยู่ และสาบสูญไป อย่างไรก็ดี ประเพณีเหล่านี้ส่วนใหญ่ในปัจจุบันมักได้รับการปฏิบัติตาม โดยมีได้คำนึงถึงจุดหมายสำคัญของการเกิดมีประเพณีเหล่านั้น หากแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อรักษาหรือเพื่อเป็นพิธี โดยละเลยและลืมมอง ถึงคุณค่าที่แท้จริงของการมีประเพณีเหล่านั้นที่คนโบราณต้องการจะ “สอน” และ “ส่งต่อ” คติความ เชื่อโบราณจารีตประเพณีแห่งบรรพชนที่ให้ทั้ง “แนวคิด” และ “แนวดำรงชีวิต” แบบเรียบง่ายและมี เหตุผลไปอย่างนาเสียตายยิ่ง เมื่อจะเริ่มฤดูทำนา ชาววังบาลมีคติความเชื่อเรื่องหนึ่งคือ บุญเบิกบ้าน เป็นงานบุญในเดือนเจ็ด (ราวเดือนมิถุนายน) ตามฮีต 12 คอง 14 (สาร สาระทศนันทน์, 2534) ของคนอีสานแต่ในบางพื้นที่นิยม จัดในเดือนหกซึ่งเป็นประเพณีต่อเนื่องจากการเลี้ยงผีปู่ตา เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไรอันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง เป็นการปลดปล่อยความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจะพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อยเป็นการทำความสะอาดครั้งใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ขจัดออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในหมู่บ้าน มูลเหตุที่มีการทำบุญเบิกบ้าน เนื่องมาจากสมัยพุทธกาลมีโรคห่า (อหิวาตกโรค) ระบาดมีผู้คนล้มตายกันเป็นจำนวนมากที่เมืองไพศาลี พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาโปรดทำให้เกิดฝนหาใหญ่มาชำระบ้านเมือง มีการสวดปดรั้งความ และประพรมน้ำมนต์ตามหมู่บ้านและแก่งชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ซึ่งความเชื่อนี้ยังคงสืบทอดมา จนถึงปัจจุบันพิธีไหว้ผีตาแฮก(ผีประจำไรนา) ซึ่งถือเป็นการประกอบพิธีกรรมก่อนการทำนาของคน อีสานและเขตนครหลวงเมือง เพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณเพื่อให้บ้านเมืองสงบสุขซึ่งล้วนเป็นประเพณีที่จัดต่อเนื่องจากบุญเบิกบ้าน

2. การทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ประเพณีบุญเบิกบ้านของประชาชนในตำบลวังบาล จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนให้ความนับถือศรัทธา เป็นที่ศรัทธาเมื่อได้มาร่วมบุญในประเพณีนี้ แล้วทำให้เกิดความสบายใจ มีกำลังใจ เป็นประเพณีที่อยู่ คู่กับชาวบ้านตำบลวังบาล

มาช้านานช่วยคุ้มครองหมู่บ้านด้วย จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้ยึดมั่นถือมั่นในความดีไม่ทำความชั่ว ทำจิตใจให้แจ่มใส ซึ่งเป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประชาชนในตำบลวังบาลจังหวัด เพชรบูรณ์ มีความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของประชาชน มีความสำคัญมากขึ้นนั่น คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กรรมดี คือ บุญ กรรมชั่ว คือ บาป เป็นความเชื่อที่ ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนไว้ เครื่องพิธีหรือเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ กองหิน กองทราย ต้นกล้วย ไพน้ำมันต พานบายศรี สายสิญจน์ ข้าวตอก ดอกไม้ เมี่ยง หมาก พลุจำนวนนับร้อย ข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม และแกงหวาน รูป เทียน น้ำมันหนักหมื่น ตุ๊กตาช่าง มา ขาหญิง ขาชาย เป็นต้น รวมทั้งสัตว์ที่จะปล่อยมี นก ปลา ปู หอย และเตา สำหรับกรวดทรายหรือหินลูกรังพระหรือพอกะจำจะนำไปหวนโปรยรอบ ๆ หมู่บ้าน บางแห่งจะหวนขึ้นบนหลังคาบ้านก็มีหรือทางเข้าหมู่บ้านเพราะเชื่อกันว่าผีหรือสิ่งจัญไรจะเข้ามาทางประตูสูบ้านจึงต้องนำหินทรายไปกั้นไว้ก่อน เวลาผีจะเข้าหมู่บ้านจะโดนเกรงกลัวไม่กล้าเข้า เมื่อได้จัดสถานที่เตรียมความพร้อมแล้ว เมื่อถึงวันอันเป็นที่นัดหมายในช่วงเช้าพระสงฆ์ 4 รูป สวดทักษิณทั้งสี่ของเมืองที่สมมติขึ้น คือ บุรพา (ทิศตะวันออก) ทักษิณ (ทิศใต้) ปจฉิม (ทิศตะวันตก และอุดร (ทิศเหนือ) เพราะถือตามคตินิยมทางพระพุทธศาสนา ที่เชื่อว่าโลกนี้ในแต่ละทิศจะมีเทพยดารักษาเรียกว่า ท้าวจุลโลกบาล ครั้นพอถึงเวลาบายแดดร่มลมตกประชาชนผู้เข้าร่วมพิธีแต่งกายชุดขาวพร้อมนำเทียน สี่เผ่าสำหรับ ทำน้ำพุทธมนต์ คนละ 3 เล่ม โดยวัดรอบศรีระ 1 เล่ม วัดจากตีนผมถึงสะดือ 1 เล่ม และ วัดตามแนว ยาวของข้อศอกของแต่ละคนอีก 1 เล่ม พร้อมเงินรวมทำบุญคนละ 4 ตำลึง (16 บาท) ไปรวมกัน ณ จุดนัดหมายเมื่อพร้อมแล้ว พราหมณ์อาจารย์นำประธานในพิธีโดยมีการสมมติเอาบุคคล สำคัญในท้องถิ่นเป็นตำแหน่งทางปกครองในสมัยก่อน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. เป็นต้น พร้อม ผู้เข้าร่วมพิธีสักการะบวงสรวงอัญเชิญเทวดามารับเครื่องสังเวยที่จัดเตรียมเอาไว้เมื่อเสร็จแล้ว จึงเริ่มประกอบพิธีไหว้พระ สมาทานศีล อาราธนาพระปริตมงคล และพระสงฆ์ เจริญพุทธมนต์แบบโบราณ จบแล้ว มีการเทศน์ชำระ โดยพระสงฆ์ 5 รูปเทศน์ทำนองอีสานใช้หนังสือผูกคัมภีร์โบราณ 5 พระสูตร พร้อมกัน คือ ขึ้นนะโม พร้อมกัน และเมื่อจบก็จบ เอว พร้อมกัน ซึ่งแต่ละสูตรที่นำมาเทศน์ในประเพณี บุญเบิกบ้านนั้น ล้วนแต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสืบชะตาอายุและขับเสนียดจัญไร คือ ปญญาปาระมี อุณฺหิสสะวิชัย ทิพพมนต อาการวัตตสูตร และสลากาลวิสาสูตร จบแล้วถวายไทยธรรม

3. อิทธิพลของบุญเบิกบ้านที่มีผลต่อชุมชนตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้านความเชื่อสามารถสรุปได้ 4 ข้อ ดังนี้

1. ด้านความเชื่อ

(1) ความเชื่อว่าเป็นการทำบุญสงเคราะห์ โดยมีการทำกระบานจากกบตนกล้วย แลวปนหุ่นเป็นรูปคนและสัตว์เพื่อเป็นตัวแทนในการสงเคราะห์ เป็นหุ่นตุ๊กตาที่สร้างขึ้นจากความเชื่อถือของคน

ไทย ที่มีความเชื่อว่าทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนให้รับเคราะห์แทนคน เป็นเคล็ดว่าตุ๊กตาได้รับเคราะห์ไปแล้ว คนจะไม่เป็นอะไร หุ่นตุ๊กตาที่ทำมักจะไม่ประณีตเท่าไรอาจจะปนปนรูปร่างของคนก็ได้ ปนปนรูปชายหญิงในอิริยาบถต่าง ๆ กัน ถ้าเป็นหญิงมักจะปนแบบเกล้าผมมวย มีจุก เปลือยอก นั่งตัวตรง ถ้าเป็นชายจะปนให้หัวแบน แกมตุ๊กตาคลายคนเคี้ยวหมาก จะเป็นดินเหนียวหรือดินน้ำมันก็ได้

(2) ความเชื่อว่าเป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้าน เมื่อมีการทำบุญสงเคราะห์ดังกล่าว เบื้องต้นแล้วชาวบ้านก็รู้สึกสบายใจ “เชื่อกันว่าเป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านและคนในชุมชน เหมือนเป็นการนำสิ่งที่ไม่ดีหรือสิ่งที่เปื้อนอับมงคลออกไปจากหมู่บ้าน เป็นการขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ

(2) ความเชื่อว่าเป็นการทำบุญอุทิศ ชาวพุทธมีความเชื่อว่า “การทำบุญอุทิศ คือ ทำบุญอุทิศ แจกสงสวนบุญให้ถึงดวงวิญญาณของญาติผู้ตายไปแล้ว เพื่อให้ผู้ตายได้รับผลบุญกุศลสนับสนุนให้ไปเกิดในภพหน้าที่ดี”

2. ดานหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญเบิกบ้าน

ประเพณีทำบุญเบิกบ้าน ในการประกอบพิธีทำบุญกลางบ้าน มีหลักธรรมปรากฏอยู่ 3 หลักธรรม คือ

(1) ศรัทธา เพราะถ้าหากบุคคลใดมีศรัทธาอันประกอบไปด้วยปัญญา มีเหตุมีผล ก็อาจสามารถที่จะทำใหบุคคลนั้น ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม

(2) หลักกัลยาณมิตรธรรม ที่ชาวบ้านในชุมชนพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งล้วนเป็นแนวทางที่ดีและส่งเสริมให้มีการดำเนินชีวิตที่มุ่งไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

(3) หลักกตัญญูเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษที่ละไปแล้ว

3. ดานคุณค่าของประเพณี 3 ดาน

(1) คุณค่านับจิตใจ เป็นประเพณีที่มีความผูกพันกับจิตใจของประชาชนชาวตำบลวังบาล เพราะเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้คิดดีทำดี เป็นศูนย์รวมของประชาชนให้ออกมาแสดงความจริงใจ แสดงออกถึงความกตัญญู เวลาที่ได้มาเข้าร่วมพิธีเสมือนหนึ่งได้รับความเมตตา กรุณา ปรานี ทำให้เรา มีความรู้สึกสบายใจ มีกำลังใจ และมีความมั่นใจว่าจักได้รับความคุ้มครองและปลอดภัย

(2) คุณค่านับสังคม เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน เป็นแรงยึดเหนี่ยวจิตใจ รวมกันไว้ เพิ่มความสามัคคีของคนในชุมชน ได้ภาคภูมิใจในน้ำพักน้ำแรงที่ตนลงทุนไปชาวเปลือกแต่ละเม็ดแต่ละบ้านแต่ละครัวเรือนที่ชาวบ้านนำมากองรวมกัน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสมบูรณ์ และการพึ่งตนเองของคนในชุมชน จากการที่ปฏิบัติตามความเชื่อที่ต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน สร้างความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติและเพื่อนและวิถีผลิตทางการเกษตรให้กับชาวบ้าน โดยเน้นให้เกิดวิถีปฏิบัติที่ยังประโยชน์ต่อการดำรงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของครอบครัวและเครือญาติ

(3) คุณค่านวัตกรรมและประเพณี เป็นภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของ คนไทย ในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ และความเจริญรุ่งเรืองของคนไทยได้เป็นอย่างดี “เป็น ธรรมเนียมการปฏิบัติที่ดั่งามของคนไทย เช่น ผู้น้อยต้องมีความเคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น” ศิลปวัฒนธรรม ไทยเป็นวิถีการดำเนินชีวิต แบบแผน การประพฤติปฏิบัติ การแสดงออก ถึงความรู้ สึกนึกคิดใน สถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันเข้าใจ ชาบซึ้ง ยอมรับ และประพฤติ ปฏิบัติรวมกัน ซึ่ง สอนใหญ่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา (พระอธิการนิวัช มหาวิริโย, 2568)

องความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

1) ชาวเดือน 7 ของทุกปชาวตำบลวังบาล จะประกอบพิธีกรรมบุญเบิกบ้าน เพื่อชำระล้าง ขับไล่สิ่งชั่วร้าย สิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ให้ออกไปจากบ้านเรือนหรือหมู่บ้านของตนเอง ในบางที่เรียกว่า บุญข้าชะ, บุญกลางบ้าน ซึ่งจะประกอบพิธีกรรมทั้งในทางพุทธและไสยศาสตร์ ในวันทำบุญ ชาวบ้าน ทุกครัวเรือนจะนำดอกไม้ธูปเทียน ชันน้ำมันต ชันสักรวดทรายและเผ่าผูกแขนมารวมกันที่ศาลากลาง บ้าน ถาหมู่บ้านใดไม่มีศาลากลางบ้าน ชาวบ้านจะช่วยกันทำปะรำพิธีขึ้นกลางหมู่บ้าน ตกตอนเย็นจะ นิมนตพระสงฆ์มาสวดชัยมงคลคาถา (ชาวอีสานเรียกว่า ตั้งมุงคุณ) ในเช้าวันรุ่งขึ้นจะพากัน ทำบุญตัก บาตรเลี้ยงพระถวายจังหัน เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วจะไหว้พระและประพรมน้ำพุทธมนต์ให้แก่ทุกคนที่ มารวมทำบุญ จากนั้นชาวบ้านจะนำชันน้ำมันต ด้ายผูกแขน ชันกรวดทรายกลับไปที่บ้านเรือนของ ตนเองแล้วนำน้ำมันตไปประพรมให้แก่ทุกคนในครอบครัว ตลอดจนบ้านเรือนและวัวควาย เอาด้าย ผูกแขนลูกหลานทุกคน เพราะเชื่อว่าจะนำความสุขและสิริมงคลมาสู่สมาชิกทุกคน สอนกรวดทรายก็ จะเอามาหวนรอบ ๆ บริเวณบ้านและที่สวนที่นา เพื่อขับไล่เสนียดจัญไรและสิ่งอัปมงคลให้พ้นไป ที่มาของประเพณีนิยมทำในเดือน 7 หรือ ฮีตเดือนเจ็ดของชาวอีสานนี้ มาจากเรื่องราวครั้งพุทธกาล ในพระธรรมบทที่ว่า ครั้งหนึ่งเมืองไพสาลีเกิดทุกข์ภัย ขาวยาก หนักแวง เพราะเกิดฝนแล้ง สัตว เลี้ยงต่าง ๆ ล้มตายเพราะอดอยาก เกิดโรคหาระบาด (โรคอหิวาตกโรค) ทำให้ผู้คนล้มตายและ สิ้นหวัง ชาวเมืองกลุ่มหนึ่งจึงพากันไปนิมนตพระพุทธเจ้าให้มาปดเปาเกทภัย พระพุทธองค์พร้อม ด้วยพระสงฆ์ 500 รูป ได้เดินทางมาทางเรือใช้เวลาเดินทาง 7 วัน จึงถึงเมืองไพสาลี (สาร สาระทศนา นันท์, 2534) เมื่อเสด็จมาถึงก็ เกิดฝน "หาแก้ว" ตกลงมาอย่างหนัก จนน้ำฝนท่วมแผ่นดินสูงถึงหัว เขาและน้ำนี้ได้พัดพาเอาซากศพ ของผู้คนและสัตว์ต่าง ๆ ไหลลอยลงแม่น้ำไปจนหมดสิ้น พระพุทธเจ้าทำน้ำมนต์ใส่บาตรให้พระอานนทน่าน้ำมนต์ไปสาดทั่วพระนคร ไร่คราย ไร่เจ็บ ก็สูญสิ้น ไปด้วยอำนาจของพระพุทธเจ้าและ น้ำพระพุทธมนต์ ดังนี้ คนไทยอีสานจึงถือเอาประเพณี เมื่อถึง เดือนเจ็ดจะพากันทำบุญข้าชะ เป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการชำระล้างสิ่งสกปรกออกจากร่างกาย และขจัดอัปมงคลออกจากหมู่บ้าน

2) การประกอบพิธีทำบุญเบิกบ้านเริ่มจากชาวบ้านเตรียมทำ กระทงใบตอง โดยทำเป็นถาด กาบกล้วยรูปสี่เหลี่ยมปดงกบิล 4 ทิศ ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นรูปคนเท่า จำนวนคนในบ้านรวมไปถึงวัว ควาย ไก่ หรือสัตว์เลี้ยงอื่นด้วย ใส่เสื้อผ้าให้รูปคน มีการใส่ผักพลาปลา ยำ พริกแห้ง เกลือ หัวหอม ขาวสาร แล้วปักธูปลงในกระทง และใส่สตางกลงไปด้วย วันจัดงานทำบุญ เบิกบ้านชาวบ้านจะถือ กระทงนำไปวางไว้บริเวณปราสาทพิธีซึ่งตั้งอยู่บริเวณพระพุทธรูป โดยจะมีการก่อเจดีย์ทรายปดงบนยอด เจดีย์และประดับด้วยใบมะพร้าว ธงกบิล ฯลฯ พร้องกับทำกำแพงล้อมทั้ง 4 ทิศ พร้องกับนิมนต์ พระสงฆ์ในวัดมาเจริญพระพุทธมนต์พระปริตรในเวลายืนในระหว่างพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อพระสวดจบบทหนึ่งก็จะมีการตีฆ้อง 3 ครั้ง ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบในช่วงคำ พระสงฆ์จะสวดบทสมังคลคาถาและชาวบ้านก็จะจุดธูปเทียนในกระทงและนำกระทงไปวางไว้ทาง สามแพร่ง(บ้านเหนือ) และทางเข้าหมู่บ้าน (บ้านใต้) โดยจะมีการละเล่นต่าง ๆ ในเวลากลางคืน ในวันที่สองจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันภัตตาหารเช้าถวาย จตุปัจจัยจึงเป็นอันเสร็จพิธี คติความเชื่อของ ประเพณีนี้ มาจากการผสมผสานความเชื่อเรื่องผีของคนโบราณเข้ากับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มาจากคติความเชื่อเรื่องผีในการขอขอบคุณผีที่ประทานความอุดมสมบูรณ์ จนสามารถเก็บเกี่ยวได้ และเป็นการสะเดาะเคราะห์คนในหมู่บ้านทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตทางเกษตรกรรมของคนใน ชุมชน โดยประสานกับคติทางพุทธศาสนาเถรวาทด้วยการจัดให้มีการทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ บรรพบุรุษ และเสริมสิริมงคลความอุดมสมบูรณ์ของคนในหมู่บ้านหลังฤดูเก็บเกี่ยวประเพณีนี้ เป็นประเพณีหนึ่งที่แปลกกว่าประเพณีอื่น ๆ โดยจัดนอกวัดชาวบ้านจะเลือกเอาสถานที่จัดบริเวณ ลานกว้างในหมู่บ้านแต่ ปัจจุบันไม่มีความสะดวกจึงนิยมจัดที่วัด เพื่อเป็นการชุมนุมชาวหมู่บ้านมา รวมจัดงานด้วยกันเป็นการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความคุ้นเคยกันให้แก่ ชาวบ้าน

3. อิทธิพลของประเพณีส่งผลทางด้านจิตใจ ประเพณีบุญเบิกบ้านของประชาชนในตำบลวัง บาล จังหวัดเพชรบูรณ์ “เป็นประเพณีที่มีความผูกพันกับจิตใจของประชาชนชาวตำบลวังบาลเพราะ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้คิดดีทำดี เป็นศูนย์รวมของประชาชนให้ออกมาแสดงความจริงใจ แสดงออกถึง ความกตัญญู เวลาที่ได้มาเข้าร่วมพิธีเสมือนหนึ่งได้รับความเมตตา กรุณา ปราณี ทำให้ เรามีความรู้สึก สบายใจ มีกำลังใจ และมีความมั่นใจว่า จักได้รับความคุ้มครองและปลอดภัย” สามารถที่จะชนะปัญหาอุปสรรคนี้ไปได้ “แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีในชุมชน การรวมแรงรวมใจกัน ของประชาชน ที่มาร่วมงานประเพณีมาด้วยความตั้งใจ มาด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทำให้ชุมชนมีความ เข้มแข็งขึ้น ส่งผลให้พิธีกรรมมีคุณค่าทางจิตใจต่อประชาชนในเรื่องการให้กำลังใจ (พระอธิการนิวซ์

มหาวิทยาลัย, 2568) การทำบุญอุทิศ การเยี่ยวยา จิตใจจากเศร้าหมองให้กลับมามีชีวิตชีวา และรวมไปถึงการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน

คุณค่านานาสังคม “ประเพณีบุญเบิกบ้านเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน เป็นแรงยึดเหนี่ยวจิตใจรวมกันไว้เพิ่มความสามัคคีของคนในชุมชน ไฉไลภาคภูมิใจในน้ำพักน้ำแรง ที่ตนลงทุนไป เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคี และการพึ่งตนเองของคนในชุมชน จากการที่ปฏิบัติตามความเชื่อที่ต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน สร้างความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและการรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เครือญาติให้กับชาวบ้าน โดยเน้นให้เกิดวิถีปฏิบัติที่ยังประโยชน์ต่อการดำรงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของครอบครัวและเครือญาติ สถาบันครอบครัวเป็นพื้นฐานของการสร้างสังคมให้มีความมั่นคง (พระสุทิน โอภาโส, 2568) ในการปฏิบัติตนตามความเชื่อและประเพณีที่ดีงามทางสังคม

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลการวิจัยเรื่อง “การทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์” มีประเด็นการอภิปรายผล ดังนี้

จากการวิเคราะห์ความเชื่อตามประเพณีมีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชนในตำบลวังบาล จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนให้ความนับ ถือศรัทธา เป็นที่ศรัทธาเมื่อได้มาร่วมบุญในประเพณีนี้ แล้วทำให้เกิดความสบายใจ มีกำลังใจ เป็น ประเพณีที่อยู่คู่กับชาวบ้าน ตำบลวังบาล มาช้านานช่วยคุ้มครองหมู่บ้านด้วย จึงเป็นศูนย์รวม จิตใจ ของชุมชน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้ยึดมั่นถือมั่นในความดี ไม่ทำความชั่ว ทำจิตใจ ให้แจ่มใส ซึ่งเป็นหลักความประพฤติขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา และเป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลหรือการแจกข้าวในทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกนั้นมีพัฒนาการมาจากแนวความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญในศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะ ในพิธีศราทซึ่งเราก็คงจะเรียกชื่อนั้นเป็นการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตาย โดยมีแนวคิด หลักธรรมปรากฏ ในพิธีกรรมอยู่หลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู เรื่องไตรสิกขา หรือ เรื่องความสามัคคี เป็นต้น (พระมหามนตรี ฉนทสิโล, 2562)

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ประชาชนในตำบลวังบาลจังหวัดเพชรบูรณ์ มีความเชื่อ เรื่อง บุญ-บาป ที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของประชาชนมีความสำคัญมากขึ้นนั่นคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชั่ว กรรมดี คือ บุญกรรมชั่ว คือ บาป เป็นความเชื่อที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนไว้ รวมไปถึงความ กตัญญู รู้คุณที่เป็นคุณธรรมพื้นฐานด้วย ความเชื่อเรื่องคุณค่าทางจิตใจ การให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ของคนใน ชุมชน ทำให้การอยู่

ร่วมกันในสังคมเกิดความสามัคคีขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง และเกิดการ พัฒนา ชุมชนให้เจริญก้าวหน้าความเชื่อเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมไปถึงการช่วยเหลือในการดำเนินชีวิตด้วย

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การทำบุญเบิกบ้านตามแนวความเชื่อของชุมชน ตำบลวังบาลอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

- 1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือระดับจังหวัด ควรส่งเสริมเผยแผ่ และให้ความสำคัญกับ ประเพณีบุญเบิกบ้านสนับสนุนให้อยู่ในระดับอำเภอและระดับจังหวัด เพื่อเป็นตัวอย่างในการดำเนิน วิถีชีวิตที่ดีงามของสังคมชาวไทย
- 2) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการพัฒนาจริยธรรมระหว่าง ชุมชนที่มีการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมและชุมชนที่ไม่ส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมต่างกันอย่างไร
- 3) ควรทำการศึกษาวิธีการชักจูงเชิญชวนนำเด็ก ๆ และเยาวชนได้เรียนรู้แบบแผน วิธีปฏิบัติของ ประเพณีบุญเบิกบ้าน
- 4) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเพณีบุญเบิกบ้าน ให้ผู้คนให้ความสำคัญ และ กลับมาสนใจมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เทวประภาส มากคล้าย. (2553). คู่ตะเกา จากอดีตสู่ปัจจุบัน : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป (วิชัย). (2561). “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของวรรณกรรมท้องถิ่นทาง พระพุทธศาสนาสุราษฎร์ธานี ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบุญ-บาป”. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามนตรี อนุทสิโล. (2562). “วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขต เทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สาร สารทัศนายนันท์. (2534). ฮีตสิบสอง – คลองสิบสี่. เลย : เมืองเลยการพิมพ์.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2534). โลกทัศน์อีสาน. กาฬสินธุ์ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์.

สัมภาษณ์ นายนาวี โพศรีจันทร์. (2568). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์, เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2568.

สัมภาษณ์ พระสุทิน โอภาโส. (2568). รักษาการเจ้าอาวาสวัดจอมศรีดอยสะเก็ด อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2568.

สัมภาษณ์ พระอธิการนิวัช มหาวิริโย. (2568). เจ้าอาวาสวัดโพธิทอง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์. เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2568.

ศึกษาหลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่
อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์
Study the teachings and methods of practicing friendship among the
community of Sa Pradu Subdistrict, Wichian Buri District,
Phetchabun Province.

นายฉลา หอยยสระ^{1*},
พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร.^{2*}, ดร. สราวุธ วิจิตรปัญญา^{3*}
Mr. Chalao Yoisara^{1*},
Phra Rajabhatradhammapethi, Dr.^{2*}, Dr. Sarawut Wijitpanya^{3*}
^{1-3*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
^{1-3*}Mahachulalongkomrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาหลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ 3) วิเคราะห์ความสัมพันธ์การคบกัลยาณมิตรกับหลักโยนิโสมนสิการของชุมชนตำบล สระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี ใช่วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 รูป/คน แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยพรรณาวลี

ผลการวิจัยพบว่า

หลักกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสัมพันธ์กันในการพัฒนาตนเอง โดยกัลยาณมิตรช่วยส่งเสริมความเจริญทางธรรมและจริยธรรม ขณะที่โยนิโสมนสิการช่วยให้พิจารณาเลือกคบมิตรด้วยปัญญาและสติ ทั้งสองหลักเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ทำให้บุคคลพัฒนาได้อย่างยั่งยืนในทางธรรม

การคบมิตรในชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และสนับสนุนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเน้นการใช้โยนิโสมนสิการในการพิจารณาคบมิตรที่มีคุณธรรม ผ่านกิจกรรมร่วมกันในชุมชน การ 2 สนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจซึ่งช่วยพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจของสมาชิกในชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

การคบถ้อยมิตรและการใช้หลักโยนิโสมนสิการในชุมชนตำบลสระประดู อำเภอลือชัยบุรี มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงในชุมชน โดยการเลือกคบมิตรที่มีคุณธรรมช่วยส่งเสริมความร่วมมือและความสามัคคีในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ขณะที่การใช้โยนิโสมนสิการช่วยให้สมาชิกตัดสินใจอย่างมีสติ รอบคอบ และมีเหตุผล ทั้งสองหลักนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเจริญและความยั่งยืนในชุมชน

คำสำคัญ: คำสอน; วิธีการปฏิบัติ; การคบมิตร; พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to : 1) Study the principles of Kalayanamittata (spiritual friendship) and Yonisomanasikara (wise attention) in Theravada Buddhism. 2) Investigate the teachings and practical methods of associating with friends in the Sra Pradu Subdistrict community, Wichian Buri District, Phetchabun Province. 3) Analyze the relationship between spiritual friendship and the principle of wise attention in the Sra Pradu Subdistrict community. This is a qualitative research that involves documentary analysis and interviews with 30 key informants selected from the target population. The research findings are presented through descriptive analysis

The research results found that

The study found that the principles of Kalayanamittata and Yonisomanasikara in Theravada Buddhism are interconnected in personal development. Kalayanamittata promotes spiritual and ethical growth, while Yonisomanasikara enables individuals to choose friends wisely through mindfulness and discernment. Together, these principles foster mental stability, support Dhamma practice, and promote a virtuous lifestyle, leading to sustainable spiritual development.

In the Sra Pradu Subdistrict community, Wichian Buri District, the practice of associating with friends plays a crucial role in fostering relationships and supporting sustainable community development based on Buddhist principles. Emphasis is placed on applying Yonisomanasikara in selecting morally sound friends through communal activities, support of local enterprises, promotion of indigenous wisdom, and participatory decision-making. These practices contribute to the balanced and sustainable development of the community's economy, society, and spiritual wellbeing.

The application of Kaalyanamittata and Yonisomanasikara in the Sra Pradu community significantly enhances moral and ethical values and strengthens community stability. Associating with virtuous friends fosters cooperation and unity in socio-economic development, while wise attention allows individuals to make thoughtful, mindful, and reasoned decisions. These two principles serve as key tools in promoting prosperity and sustainability within the community.

Keywords: Teachings; Practice Methods; Associating with Friends; Buddhism

บทนำ

มนุษย์รู้จักรวมตัวเป็นหมู่เหล่า โดยระยะแรก ๆ ได้รวมตัวกันอยู่อย่างง่าย ๆ แล้วจึงค่อย ๆ วิวัฒนาการมาตามลำดับจนกลายเป็นสังคม เป็นบ้านเมืองอย่างทุกวันนี้ เหตุที่มนุษย์ต้องรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นสังคมนั้น ก็เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีพ เช่น ช่วยกันหาหรือผลิตอาหาร ช่วยกันสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัย ช่วยกันสร้างเครื่องมือหรืออาวุธ ช่วยป้องกันภัยที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือจากการรุกรานของมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์ยังมีความต้องการอื่น ๆ จากกันและกันอีกมาก อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (สุวัณณ จันทรวงศ์, 2540 : 54) ทั้งนี้เขาเชื่อว่า มนุษย์โดยสภาพธรรมชาติจะต้องมีชีวิตอยู่รวมกันกับบุคคลอื่น ๆ ติดตอสัมพันธ์ซึ่งกัน และกัน ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ มิตรทางสังคมจึงเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้นั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น สนับสนุน เพราะมนุษย์ต้องทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแต่ละชีวิต ต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ สังคมจึง เป็นแหล่งรวมศูนย์ทางความคิดที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น มา เพื่อแสวงหาคำตอบทุกอย่างให้กับตนเอง สังคมในทุกระดับชั้นเป็นแหล่งรวมคนหลายคนเขาด้วยกัน ซึ่งในจำนวนผู้คนเหล่านั้น แต่ละคนต่างก็ มีชีวิต มีจิตวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิดและมีจุดหมายปลายทางที่แตกต่างออกไปและด้วยเหตุนี้เอง บางครั้งจึงทำให้สังคมต้องเกิดปัญหาหรือมีความสับสนวุ่นวายขึ้น อันเนื่องมาจากความแตกต่าง ทางด้านความคิดของแต่ละคน ฉะนั้นคนรอบข้างหรือแม้แต่สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่ รอบตัวเราก็คือ ว่าเป็นมิตรได้เช่นเดียวกันดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ว่า “คนดีหรือคนชั่ว ที่จะคบ หานั้น ไม่ใช่ เฉพาะคนที่พบปะพูดคุยกันเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ยังมีคนที่พูดที่แสดงตัวออกมาให้เราคบทางหนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ที่อ่าน วิทยู เทปที่ฟัง วีวี วีดีโอที่ดูเป็นต้นอีกด้วย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ป ยุตโต), 2543 : 7)

สำหรับเรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนามีทัศนะว่า มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสำเร็จและประสพกับความสุขนั้น ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือเพื่อน พระพุทธเจ้า

จึงเน้นและให้ความสำคัญอย่างมากในการคบเพื่อน เพราะการคบบุคคลเช่นใดย่อมได้รับ ผลเช่นนั้น เพราะฉะนั้นจึงต้องเลือกคบแต่คนที่ดีมีศีลธรรมตามที่ปรากฏในมงคลสูตรว่า “การไม่คบ คนพาล และการคบแต่บัณฑิต” (พระราชวริยาภรณ์, 2524 : 290) พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้มองมิตร หรือเพื่อน เฉพาะแต่การอยู่ในวัยรุน เดียวกันเท่านั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องของมิตรไว้ใน สังคาลงสูตร ตอนว่าด้วยทศ 6 ได้แก่ ทิศที่อยู่เบื้องหน้าคือบิดามารดา โดยนับว่าบิดามารดาเป็น มิตรที่ดีที่สุดของ ลูก ทิศเบื้องขวาคือครูบา อาจารย์ เป็นมิตรของศิษย์ ทิศเบื้องหลังบุตรภรรยาเป็น มิตรได้เช่นกัน ทิศเบื้องกลางคนรับใช้คนงานก็ ถือว่าเป็นมิตรได้ ทิศเบื้องสูงสมณะพราหมณ์ก็ถือว่า เป็นมิตรได้เช่นเดียวกัน ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ใน ตามหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ซึ่งเป็นองค์ คุณของ กัลยาณมิตร หรือคุณสมบัติของมิตรที่ดีหรือมิตรแท้ คือทานที่คบหรือเข้าหาแล้ว จะเป็นเหตุ ให้เกิดความดีงามและความเจริญ ประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 ประการ ได้แก่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : องค์.สตตก. (ไทย) 23/37/57)

1. ปโย : นารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้ อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเรามากต่อไป จะทำอะไร ไม่วากิริยามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคม
- ด้วย 2. ครุ : นาเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย การทำตัวนาเคารพนี้ เมื่อมิตรมองดูแล้ว ก็จะมีใจที่พึงพาอาศัยได้ มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้ 3. ภาวนียะ : นาเจริญใจ หรือนายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอยางด้วยความซาบซึ้ง ภูมิใจ สิ่งใดที่มิตรไม่ชอบ เราควรละการทำการพูดสิ่งนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความบาดหมางใจกัน
4. วตตัจ : รู้จักพูดให้ไต่ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไรคอยให้ คำแนะนำ วากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูกต้อง หรือรู้ไม่จริง เมื่อมีการกระทำที่ ผิดพลาด เราต้องพร้อมให้อภัยกันด้วยตามเหตุและผลที่ถูกต้อง 5. วจนกขโม : อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอแนะ และ วิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว พร้อมที่จะให้ คำปรึกษา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 6. คมกิริยจก ถก กตดา : แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่อง ยุกยักซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป กล่าวถึงเรื่องที่มีมิตรไม่รู้แต่เรารู พร้อมให้ความช่วยเหลือมิตรที่ ประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม
7. โน จญฐาเน นิโยชเย : ไม่ชักนำในอธรรม คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไป ในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องที่ขัดต่อกฎระเบียบ ศีลธรรม ซึ่งจะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและส่วนรวม

ด้วยเหตุ 7 ประการข้างต้น หากเราสร้างเสริมอบรมให้เกิดมีในตนเองแล้ว ไม่วาจะเป็นลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ หรือหมุมิตรที่คบหาด้วยจะมีความรู้สึกสบายใจ จริงใจ สามารถให้ความช่วยเหลือ ยามเมื่อลำบาก ให้ปรึกษาที่ดี และไม่นำไปในทางเสื่อมเสีย เพื่อนสามารถให้ความ

ไว้วางใจ สนิทใจในการคบหาสมาคม และเป็นการทำให้ตนเองมีเสนาหตอคนรอบข้าง สร้างความสัมพันธ์อันดีในมวลหมู่มิตรให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเน้นให้คนคบหาแต่กัลยาณมิตร จึงจะมีประโยชน์ในทางที่จะทำให้ชีวิตในปัจจุบันมีการพัฒนาไปในทางที่ดี มีความสงบสุข ทั้งตนเองและสังคม เพราะความมีกัลยาณมิตรถือว่ามีค่าสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ชีวิตมีความก้าวหน้าไปในทางที่ดีทั้งในด้านความประพฤติภายในและภายนอก กัลยาณมิตรคือผู้ที่คอยแนะนำสั่งสอน เป้าที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สันับสนุน ชักจูง ชี้ ชองทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษา อบรม การครองชีพ การประกอบกิจการ และธรรมาปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งทาง พระพุทธศาสนา ถือว่ากัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบภายนอกที่ทุกคนควรมีและสมาคมด้วย (พระราชมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), 2528 : 25) แม้แต่การบรรลุธรรมขั้นสูงก็ยังคงอาศัยกัลยาณมิตร ซึ่งถือ ว่าเรื่องนี้ เป็นเรื่องสำคัญ พระพุทธเจ้ามองไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใจ มีประโยชน์เท่าความ มีกัลยาณมิตรและทรงเน้นให้เห็นว่ากัลยาณมิตรนี้ เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬารามราชวิทยาลัย : ส.ม. (ไทย) 15/2/36)

ปัจจุบันพบว่าสังคมไทยมีปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจากการคบมิตร ทั้งที่รู้เท่าทัน คิดวิเคราะห์ และพิจารณาถึงโทษภัยของการเสพสื่อ แต่มีบุคคลจำนวนมากเช่นเดียวกันที่ยังคบมิตร ซึ่งแน่นอนที่ทุกสิ่งย่อม มีทั้งคุณและโทษ ผลกระทบทำให้เกิดอาชญากรรมเทคโนโลยีสารสนเทศเป็น หนทางในการก่ออาชญากรรมได้ ดังนั้นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องการคบมิตร เป็นสิ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหานี้ใน เรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งกระบวนการตรวจสอบอย่าง ทั่วถึงเป็นไปได้ยาก เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ได้เข้ามา โดยไม่มีการพิจารณาถึงผลเสียของการคบมิตรและ ไม่ได้นำหลักโยนิโสมนสิการมาใช้ในการพิจารณามิตรแท้ หรือมิตรเทียม ซึ่งมีรูปแบบวิธีคิด 10 ประการ ได้แก่ 1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย 2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ 3. วิธีคิดแบบสามัญ ลักษณะ 4. วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบ แก้ปัญหา 5. วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ 6. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษ และทางออก 7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม 8. วิธีคิดแบบเร่าคุณธรรม 9. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันและ 10. วิธีคิดแบบ วิวัชชวาท 6 ดังนั้น การเลือกคบมิตรที่ดีงามที่เป็นกัลยาณมิตรแก่ตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ และมีความ จำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของทุกคน เพราะมิตรถือว่ามีส่วนสนับสนุนและผลักดันให้ชีวิต คนเราพบกับความสำเร็จในชีวิตได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถทำให้ชีวิตของเราดำเนินไปในทางที่ ไม่ดีได้เช่นกัน ถ้าหากไม่รู้จักหลักและวิธีการเลือกคบมิตรที่ดีให้แก่ตน ฉะนั้น หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักการและวิธีการเหมาะสม ที่จะเป็แนวทางสำหรับนำมาใช้เป็นหลักการและวิธีการในการเลือกคบมิตร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมองเห็นถึงความสำคัญของมิตรและปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาเกี่ยวกับการคบมิตรของคนในปัจจุบัน จึงได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาลักษณะคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอลำดวนบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยนำแนวคิดการคบเพื่อนที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญและเน้นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสอนให้หลีกเลี่ยงไกลจากคนพาล และให้คบหาบัณฑิต เพราะการคบบุคคลเช่นใดย่อมได้รับ ผลเช่นนั้น จึงต้องเลือกคบแต่คนที่ดีมีศีลธรรมตามที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรและ แนวทางปฏิบัติตามหลักโยนิโสมนสิการ เพื่อที่จะได้มีหลักการที่ถูกต้องและเหมาะสมในการเลือกคบมิตรพร้อมทั้งจะได้เป็นแนวคิดในการเลือกคบมิตรของคนทั่วไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาลักษณะคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอลำดวนบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์การคบกัลยาณมิตรกับหลักโยนิโสมนสิการของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอลำดวนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวม ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ ที่เกี่ยวกับศึกษาลักษณะคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอลำดวนบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

การสร้างเครื่องมือ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบที่เป็นจริงและข้อมูลครอบคลุมตามประเด็นครบถ้วนสมบูรณ์ สำหรับนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนสรุปและนำเสนอข้อมูลในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ตั้งไว้โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทำแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย
- 2) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

3) นำแบบสัมภาษณ์กลับมาแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

4) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเพื่อให้ได้รายละเอียดตรงตามเนื้อหาจำนวน 3 ท่าน

5) นำแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

6) นำแบบสัมภาษณ์ลงใช้ในการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย

เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายให้ได้มีโอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้นเสมือนผู้วิจัยเป็นคนในชุมชนและเนื่องจากในการศึกษาคครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target group) จำนวน 30 รูป/คน โดยการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่

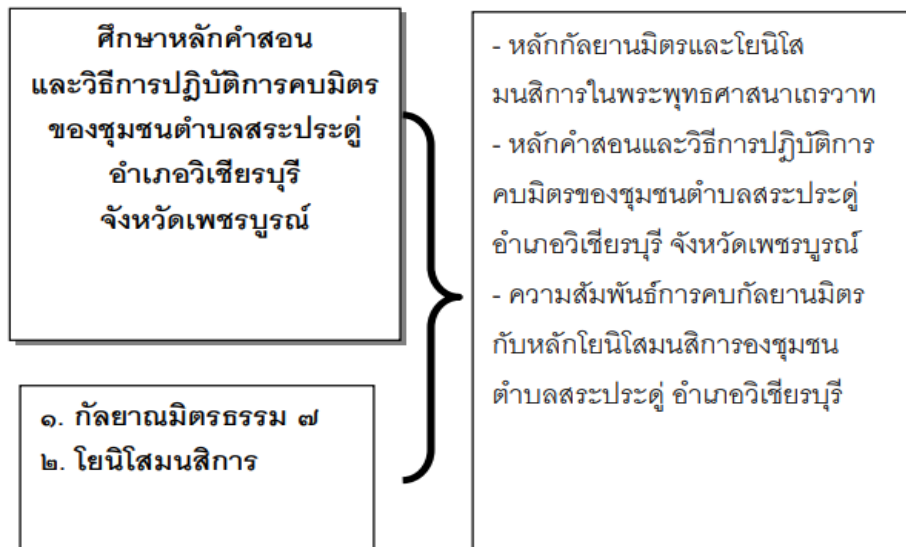
1. พระสังฆาธิการ	จำนวน 5 รูป
2. ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 5 คน
3. ชาวบ้านตำบลสระประดู่	จำนวน 20 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีการเชิงคุณภาพโดยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) การนำเสนอข้อมูลการวิจัย จะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความ ประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้แนวคำถาม

ซึ่งผู้วิจัยกำหนดดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามได้เพียงพอต่อ การศึกษาตามวัตถุประสงค์บางแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น โดยนำมาจัดหมวดหมู่ให้ เป็นระเบียบตามเค้าโครงเรื่องแล้วสรุปออกมา เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และหาข้อมูลเพิ่มเติม ต่อไป หลังจากนั้นอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์เข้าใน บางประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้นและทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่งซึ่งให้ ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. หลักกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสัมพันธ์กันในการพัฒนาและปรับปรุงตนเอง ทั้งในด้านการเลือกมิตรที่ดีและการพิจารณาแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา โดยกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเป็นมิตรที่สามารถช่วยเสริมสร้างความเจริญในทางธรรมและจริยธรรม การมีมิตรที่ดีจะช่วยให้บุคคลพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง และเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การเลือกคบมิตรที่ดีเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เราสามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุขในชีวิต ในทางเดียวกัน โยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงการพิจารณาด้วยปัญญาและสติช่วยให้เรามีความสามารถในการเลือกคบมิตรที่เหมาะสม โดยการใชปัญญาในการพิจารณาคุณสมบัติของ มิตร ช่วยให้เรารู้หลีกเลี่ยงการคบมิตรที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ดีและเสริมสร้างความเจริญทางจิตใจให้กับ ตนเอง การใช้โยนิโสมนสิการในการเลือกกัลยาณมิตรช่วยให้เราคบกับผู้ที่สามารถช่วยส่งเสริมการ ปฏิบัติธรรมและการพัฒนาคุณธรรมในชีวิต ทั้งสองหลักนี้เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชีวิตและช่วยให้เราดำเนินชีวิตด้วยสติ ปัญญา และคุณธรรม การคบกัลยาณมิตรที่ดีและการใช้โยนิโสมนสิการใน การพิจารณา จะช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองได้ในทางที่ดีและยั่งยืน ทำให้ชีวิตมีความหมาย และเจริญก้าวหน้าในทางธรรมและจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

2. หลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอเวียงบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

คำสอนการคบมิตรในชุมชนตำบลสระประดู่ นั้นเน้นการคบหามิตรที่ดีและมีคุณธรรม ซึ่งช่วยส่งเสริมความสุขและการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การร่วมมือกันในกิจกรรมการประเพณี ตามหลักศีลธรรม และการรักษาความยุติธรรม การคบมิตรที่ดีไม่เพียงแต่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีใน ระดับบุคคล แต่ยังทำให้ชุมชนมีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง การปฏิบัติการคบมิตรในชุมชน เน้นความเอื้อเฟื้อ ความเข้าใจความแตกต่าง และการร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ การคบมิตรที่ดีส่งผลให้เกิด การพัฒนาในด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชน ทั้งยังสร้างความสัมพันธ์ที่มั่นคง และยั่งยืนในสังคม และสนับสนุนการพัฒนาชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเน้นการใช้หลัก โยนิโสมนสิการในการพิจารณาคบมิตรที่มีคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) การจัดกิจกรรมรวมกันในชุมชน การจัดกิจกรรมในชุมชน เช่น การทำบุญประจำปี การอบรมธรรมะ หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เป็นวิธีสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาความรู้ทางธรรมและจริยธรรมช่วยให้สมาชิกมีสติ สมาธิ และ ปัญญาในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ 2) การสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การ ส่งเสริมกลุ่มวิสาหกิจไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ยังเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก ในชุมชน ส่งเสริมความสามัคคีและการร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผ่านการผลิตสินค้าและการ บริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ 3) การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นทรัพยากรสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน การคบมิตรที่ดีช่วยส่งเสริม การแลกเปลี่ยนภูมิ ปัญญา การสืบทอดและใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ชุมชนสามารถ จัดการทรัพยากรได้ดีและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในชุมชนสำคัญ เพราะการตัดสินใจที่ดีจะต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของ ทุกฝ่าย การคบมิตรที่มีคุณธรรมช่วยในการสะท้อนข้อดีข้อเสียของการตัดสินใจ ทำให้การตัดสินใจเกิด จากการพิจารณาอย่างรอบคอบและมีสติ ชุมชนสามารถพัฒนาได้ในทิศทางที่ดีที่สุด ดังนั้น การคบ มิตรในชุมชนตำบลสระประดู่จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนา ทางเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกับการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมและจริยธรรม การร่วมมือและความ สามัคคีในชุมชนทำให้ชุมชนแข็งแกร่งและสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

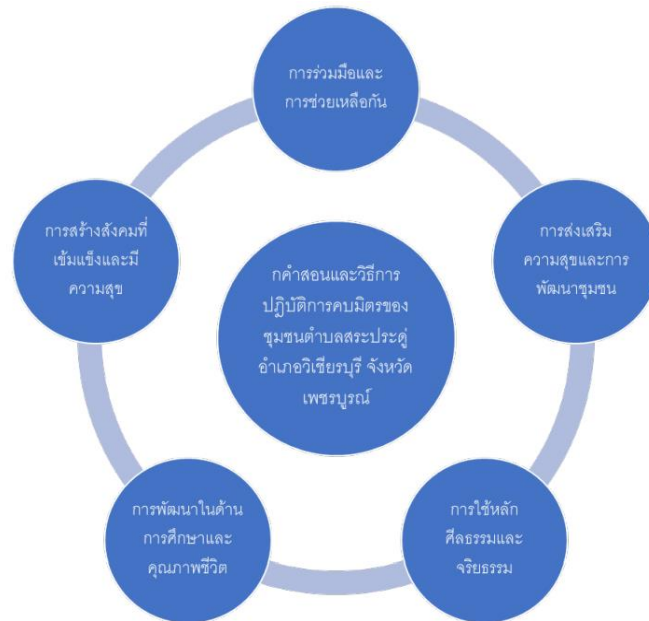
3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์การคบค้าสมาคมมิตรกับหลักโยนิโสมนสิการของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี

การคบค้าสมาคมมิตรและการใช้หลักโยนิโสมนสิการในชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งในด้านการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในชีวิตประจำวัน รวมถึงการเสริมสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนในชุมชนโดยรวม ผ่านการเลือกมิตรที่มีคุณธรรมและ 10 ความสามารถในการพัฒนาชุมชนให้เจริญรุ่งเรือง การคบมิตรที่ดีในบริบทนี้เป็นการนำหลักการพระพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้ในการเลือกผู้ร่วมงานหรือผู้นำทางจิตใจที่สามารถสนับสนุนการดำเนินชีวิตและการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นในทุกด้าน ในส่วนของหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงการพิจารณาด้วยปัญญาและสติในการตัดสินใจและการเลือกคบมิตรนั้น ช่วยให้สมาชิกในชุมชนตำบลสระประดู่สามารถตัดสินใจได้อย่างมีสติ รอบคอบ และมีเหตุผล โดยการใชโยนิโสมนสิการในการเลือกมิตรทำให้บุคคลสามารถเลือกคบมิตรที่มีคุณธรรม และหลีกเลี่ยงมิตรที่อาจมีอิทธิพลต่อการพัฒนาในทางที่ไม่ดี

การคบมิตรที่ดีในชุมชนตำบลสระประดู่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมใน ลักษณะร่วมมือและสามัคคี โดยมิตรที่ดีจะช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการทำมาหากินและร่วมมือใน โครงการต่าง ๆ ของชุมชน การทำงานร่วมกันจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่ง เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เจริญเติบโตและมีความมั่นคง การพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้การตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ และการคบมิตรที่ดี เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในระดับบุคคลและในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถเผชิญกับความท้าทายและปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการวิจัยหลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้รับองค์ความรู้ที่สำคัญดังนี้

1. ความสำคัญของการคัมภีร์ที่ดี การคัมภีร์ที่ดีในชุมชนตำบลสระประดู่เน้นการคบหาคนที่มีคุณธรรม โดยมุ่งหวังในการส่งเสริมความสุขและการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม การคัมภีร์ที่ดีไม่เพียงแต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในระดับบุคคล แต่ยังมีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนในระยะยาว

2. การร่วมมือและการช่วยเหลือกัน ชุมชนตำบลสระประดู่เน้นการร่วมมือช่วยเหลือกันในการกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การทำงานร่วมกันในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ และการรักษาความยุติธรรม ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

3. การใช้หลักศีลธรรมและจริยธรรม การคัมภีร์ในชุมชนนี้สะท้อนถึงการนำหลักศีลธรรมและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน การเคารพความแตกต่างของผู้อื่น การเคารพในหลักความยุติธรรม และการช่วยเหลือกันในสถานการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิด ความสัมพันธ์ที่มั่นคงและยั่งยืน

4. การพัฒนาในด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิต ชุมชนตำบลสระประดู่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก โดยการส่งเสริมการศึกษา การสร้างทักษะชีวิตที่ดี และการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

5. การสร้างสังคมที่เข้มแข็งและมีความสุข การคัมภีร์ที่ดีในชุมชนตำบลสระประดู่ ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ระดับบุคคล แต่ยังส่งผลถึงการสร้างสังคมที่มีความสุขและยั่งยืน การดำเนินชีวิต ร่วมกันอย่างมีระเบียบและมีคุณธรรมจะทำให้ชุมชนเติบโตไปในทิศทางที่ดี

อภิปรายผล

มิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย สวนมิตรเทียมหรือทุมิตร มิตรชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและสวนรวม ความสำคัญของมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป้าหมายของการคบมิตร 2 ลักษณะ คือ การคบมิตรเพื่อเป้าหมายอันเป็นโลกียะหมายถึงมิตรสหายทั่วไป กับการคบมิตรเพื่อ เป้าหมายอันเป็นโลกุตระ เพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน สวนศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ก็มี เป้าหมายคือ การเข้าสู่ความเป็นเพื่อนกับพรหมหรือพระผู้เป็นเจ้า โดยมุ่งแสวงหาบุคคลผู้ชี้หนทาง แหงโมกษะ การฝากตนให้เป็นมิตรที่ดีนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท มองว่า 1) เราเองต้องทำตัวเองให้ เป็นมิตรที่ดี แก่บุคคลอื่น 2) ทำตนให้เป็นที่ยรักแก่บุคคลอื่น 3) เราต้องทำตัวเองให้เป็นกัลยาณมิตร สอดคล้องกับ งานงานวิจัยของ พระมหาไพรัช ธรรมทีโป, ดร. และคณะ (2559 : , บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่อง กัลยาณมิตรใน พระพุทธศาสนากับปรัชญาตะวันตก: บูรณาการเพื่อความ สมานฉันท์ในสังคมไทย พบว่ากัลยาณมิตร ในพระพุทธศาสนาให้ประโยชน์ทั้งในระดับโลกียะและโล กุตระ ในขณะที่นัก ปรัชญาตะวันตกในแต่ละยุคให้ความหมายแตกต่างกันและไม่ครอบคลุมถึงระดับ โลกียะ จากการลง พื้นที่ผู้วิจัยได้เสนอ แนวทางในการสร้างความสมานฉันท์ด้วยหลักกัลยาณมิตรโดย เน้นคุณธรรมใน เรื่องให้อภัยต่อกัน เพราะเป็นการให้ออกาสผู้สำนึกผิดได้พัฒนาตนไปสู่ความดีงาม อัน เป็นการสร้าง บารมีขั้นสูงที่เรียกว่า มหาทาน ที่จะนำความสุขมาแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ แนวความคิดเรื่อง มิตรภาพในปรัชญา ตะวันตก อันนำไปสู่การให้อภัยด้วยเหตุผล และส่งผลให้เกิด ความสมานฉันท์ และการอยู่ร่วมกันอย่าง สันติในสังคม สอดคล้องกับ พระมหาทองพูน ติสมปโน (2547 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา” พบว่า มิตรหรือกัลยาณมิตรตาม หลักพระพุทธศาสนา นั้น หมายรวมเอาบุคคลทุกประเภทที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้น เชื่อว่าเป็นมิตรได้ทุกคน การประพฤติปฏิบัติตัวต่อมิตรด้วยความจริงใจ และ ทำหน้าที่ของตนต่อมิตร ที่คบหาด้วยความถูกต้องเหมาะสมตามสถานะและบทบาทหน้าที่ ถือว่ามีส่วนสำคัญในการทำให้การ คบมิตรเป็นไปด้วยดีไม่มีอุปสรรคปัญหาใด ๆ

หลักคำสอนและวิธีการปฏิบัติการคบมิตรของชุมชนตำบลสระประดู่ อำเภอลือชัยบุรี จังหวัด เพชรบูรณ์ พบว่า ชุมชนดังกล่าวมีการดำเนินชีวิตที่ยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็น แนวทาง สำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม โดยเฉพาะการคบมิตรซึ่งถือเป็นราก ฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในชุมชน หลักคำสอนที่ชาวบ้านนิยมยึดถือ ซึ่งปรากฏอยู่ใน พฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งปันสิ่งของ การช่วยเหลือ เกื้อกูล ในงานบุญ งานศพ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการพูดจาไพเราะ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการวางตัว เสมอกัน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมทางศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่ได้ รับการนำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนอย่างลึกซึ้งในด้านของ

วิธีการปฏิบัติการคบมิตร พบว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การรวมกลุ่มทำบุญประจำปี การเยี่ยมเยียนกันในวันยามเจ็บป่วย หรือการพูดคุยสังสรรค์ในชีวิตประจำวัน วิธีการเหล่านี้ถือเป็นรูปแบบของ "ทุนทางสังคม" ที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจและความสามัคคี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยรวม สอดคล้องกับพระมหาวัชรม ชุตติโก (ดวงไต่) (2547 : , บทคัดย่อ) สรุปผลการวิจัยไว้ว่า มิตรภาพในพุทธปรัชญาหมายถึงความเปื้อนเพื่อนที่รักใคร่กัน มีไมตรีจิตต่อกัน อาจจะรวมสุขรวมทุกข์ด้วยหรือไม่ก็ได้มี 2 ประเภท คือ 1) มิตรเทียม และ 2) มิตรแท้ คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น ส่วนมิตรภาพในทัศนะของอาริสโตเติลหมายถึง คุณธรรมอย่างหนึ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต หรือทางแห่งความยุติธรรมเพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขมี 3 ประเภท คือ มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ มิตรภาพเพื่อความสำเร็จ และมิตรภาพเพื่อความดี มิตรภาพทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของอาริสโตเติลสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็น ระหว่างบิดา-มารดาและบุตร ครู-อาจารย์และศิษย์ระหว่างสามี-ภรรยา ระหว่างคนหนุ่มกับคนอาวุโส หรือนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง และระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ แม้ในบางครั้งจะเป็นมิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ ความสนุกสนานหรือมิตรเทียม แต่สามารถพัฒนาไปถึงมิตรแท้หรือมิตรภาพ เพื่อความดีได้ในที่สุดขอ เพียงแต่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจในความเอื้ออาทร หน้าที่ หรือคุณธรรมของความเปื้อนมนุษย์ด้วยกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างการค้ากับกัลยาณมิตรกับหลักโยนิโสมนสิการของชุมชนตำบลสระ ประดู อำเภอนิคมพัฒนาบุรีรัมย์ พบว่า การคบหากัลยาณมิตรมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการใช้หลักโยนิโสมนสิการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์หรือมีความสัมพันธ์กับ กัลยาณมิตรนั้น ย่อมส่งผลต่อกระบวนการคิด การพิจารณา และการดำเนินชีวิตของบุคคลในทางที่ 14 ถูกต้องและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น บุคคลที่มีโอกาสได้คบหากับบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรไม่ว่าจะเป็น พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกในครอบครัวที่มีศีลธรรม มักจะแสดงพฤติกรรมความคิดที่เป็นระบบ มีการไตร่ตรองก่อนการตัดสินใจ และสามารถควบคุมอารมณ์ในการเผชิญกับปัญหาหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดีกว่าผู้ที่ขาดการคบหากับกัลยาณมิตร ซึ่งผลดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการของโยนิโสมนสิการที่เน้นความใคร่ครวญในเชิงลึก การพิจารณาโดยไม่ยึดติดกับอารมณ์ หรืออคติส่วนตัว การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อกูลในชุมชน การมีบุคคลต้นแบบที่ดีและมีศีลธรรมเป็นเสมือนแรงจูงใจภายในที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมเชิงบวก และเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข สอดคล้องกับพระมหานรินทร ทวีสิทธิ์ (2547 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สรุปได้ว่า แนวคิดของสิ่งแวดล้อมศึกษามีพื้นฐานแนวคิดเช่นเดียวกันกับวิธีคิดแบบโยนิโส

มนสิการ สามารถนำแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 7 วิธี มาประยุกต์ใช้ในการสอนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมทั้ง 5 ประการ ได้คำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องโยนิโสมนสิการนี้มีความละเอียดลึกซึ้งและเข้าใจจิตวิทยาของ มนุษย์ในการใช้ความคิดเพื่อ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้จะช่วยให้พุทธศาสนิกชนได้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ให้มีสติสัมปชัญญะในการคิดอย่างมีเหตุและผล รวมทั้งตระหนักสำคัญที่จะนำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อจัดการชีวิตตนเองชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) ส่งเสริมการนำหลักกัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน: ควรกำหนดนโยบายในการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายมิตรที่ดีภายในชุมชน โดยการจัดอบรมและกิจกรรมเสริมสร้างจริยธรรม เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสามัคคีในชุมชน 1) บูรณาการหลักพระพุทธศาสนาในการจัดการปกครองท้องถิ่น: หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น กัลยาณมิตรธรรม และโยนิโสมนสิการ มา ประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการชุมชน เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และการตัดสินใจที่มี ประสิทธิภาพในระดับนโยบายท้องถิ่น 2) พัฒนาหลักสูตรการศึกษาและอบรมเชิงคุณธรรม: หน่วยงานด้านการศึกษาในพื้นที่ ควรส่งเสริมหลักสูตรการเรียนรู้ที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมผ่านการค้ากัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการให้กับเยาวชน เพื่อสร้างรากฐานของความคิดเชิงบวกและการตัดสินใจอย่างมีสติ

1.2) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ 1) การจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน: ผลการวิจัยสามารถนำไป ประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมชุมชน เช่น การอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการคบค้ากัลยาณมิตรและการ ใช้โยนิโสมนสิการในการตัดสินใจ เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน 2) การสนับสนุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชน: ควรนำผลวิจัยไปใช้ในการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจ ชุมชน โดยเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มีคุณธรรม เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน ผ่านการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพและความไว้วางใจ 3) การเผยแพร่ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้: ควรจัดการประชุมเชิงวิชาการหรือ เวทีเสวนาเพื่อเผยแพร่ผลวิจัย และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น นำไปสู่การพัฒนาแบบการบริหารจัดการชุมชนที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

1.3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป 1) การศึกษาความสัมพันธ์เชิงสรีระทางหลักกัลยาณมิตรและการพัฒนาชุมชน: ควร มีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบระยะยาวของการคบ

กัลยาณมิตรต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจของชุมชน เพื่อหาข้อสรุปที่ชัดเจนและแนวทางการพัฒนาในอนาคต 2) การวิจัยเปรียบเทียบระหว่างชุมชนต่าง ๆ: การศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะทาง สังคมหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จะช่วยให้เข้าใจถึงความหลากหลายในการนำหลักกัลยาณมิตรและ โยนิโสมนสิการไปปรับใช้กับบริบทต่าง ๆ 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research): ควรพัฒนาการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติ จริงในชุมชน เพื่อทดสอบประสิทธิภาพของแนวทางการใช้หลักพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชน และสามารถปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและเหมาะสมกับสถานการณ์จริง

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พัฒนาปัญญา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระมหาทองพูน สติสมปโน. (2557). “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานรินทร์ ทวีสิทธิ์. (2547). “การวิเคราะห์แนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช่หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาไพรัช ธมมทีโป. (2559). “กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนากับปรัชญาตะวันตก: บุรณาการเพื่อความสมานฉันท์ในสังคมไทย”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาศรีศมี ชุตติโก. (2547). “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2528). พงนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวิริยาภรณ์. (2524). ข้อคิดประจำวัน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุวัฒน์ จันทระจัน. (2540). ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา A model for promoting morality and ethics through activities on important Buddhist days at Wat Phra That Thung Setthi, California, USA

พระไสว จันทวณฺโณ (ชมไกร)^{1*},
พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร.^{2*}, รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ^{3*}
Phra Sawai Chanthawanno (Chomkrai)^{1*},
Phra Rajabhatradhammapethi, Dr.^{2*}, Assoc. Prof. Dr. Krit Sriya-art^{3*}
^{1-3*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
^{1-3*}Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ในการศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา 2) เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมายจำนวน 25 รูป/คน แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยพรรณาวลี

ผลการวิจัยพบว่า

วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีมีแนวคิดที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาทผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และพิธีทอดกฐิน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ประชาชน กิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ ทำบุญตักบาตร และคายคุณธรรม ช่วยเสริมสร้างสติ สมาธิ และปัญญา ส่งผลให้ประชาชนมีจิตใจสงบ ลดความเครียด และสร้างสังคมที่สงบสุข

การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีดำเนินการผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยปลูกฝังค่านิยมทางศีลธรรม สร้างจิตสำนึกในการทำความดี เสริมสร้างความ

สามัคคีในชุมชน และรักษานบธรรมเนียมประเพณีไทย กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสืบสานพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นรากฐานในการพัฒนาสังคมให้สงบสุขและมีคุณธรรมอย่างยั่งยืน

การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการบ่มเพาะจิตใจที่ลุ่มลึกและยั่งยืน โดยใช้ “ธรรมะ” เป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจ และออกแบบกิจกรรมให้เข้ากับยุคสมัย เข้าถึงง่าย และเปิดพื้นที่ให้ผู้คนได้ฝึกตนฝึกจิต และสร้างเมตตาอย่างเป็นธรรมชาติ กิจกรรมเหล่านี้ส่งเสริมแรงจูงใจ การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมสมัย เชื่อมโยงบุคคลกับชุมชน นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและจิตใจในระยะยาว วัดจึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและการพัฒนาคุณธรรมของสังคมไทยอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: รูปแบบ; การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม; วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1) Study the promotion of morality and ethics through significant Buddhist day activities at Wat Phra That Thung Setthi, California, USA. 2) Examine the conditions and implementation of activities that promote morality and ethics on important Buddhist days at Wat Phra That Thung Setthi, California, USA. 3) Propose a model for promoting morality and ethics through significant Buddhist day activities at Wat Phra That Thung Setthi, California, USA. This study adopts a qualitative research approach, analyzing data from documents and in-depth interviews with 25 key informants selected from the target population. The research findings are presented through descriptive analysis.

Research findings reveal that:

Wat Phra That Thung Setthi promotes morality and ethics based on the principles of Theravada Buddhism through religious activities held on significant Buddhist days, such as the beginning and end of Buddhist Lent and the Kathina ceremony. These activities aim to instill moral values and ethics in the community. Religious practices such as chanting, offering alms, and participating in moral development camps enhance mindfulness, concentration, and wisdom. As a result, individuals experience inner peace, reduced stress, and contribute to a more harmonious society.

The promotion of morality and ethics at Wat Phra That Thung Setthi through Buddhist day activities fosters moral values, cultivates awareness of doing good deeds,

builds community unity, and preserves Thai traditions and culture. These activities not only uphold the Buddhist religion but also serve as a foundation for the sustainable development of a moral and peaceful society.

The promotion of morality and ethics through significant Buddhist day activities at Wat Phra That Thung Setthi represents a profound and sustainable process of mental cultivation. Dhamma is used as a tool to refine the mind, with activities designed to suit the modern era—making them accessible and inclusive. These events provide a space for individuals to practice self-discipline, mental development, and natural cultivation of loving-kindness. They also foster motivation, participation, and contemporary learning, connecting individuals with the community. This leads to long-term behavioral and mental transformation, establishing the temple as a true spiritual and moral development center for Thai society

Keywords: Model; Moral and Ethical Promotion; Significant Buddhist Days

บทนำ

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิดของคนไทย อย่างแนบแน่นและลึกซึ้งเรามองพระพุทธศาสนาได้สองด้าน คือ ด้านวิชาการ และด้านปฏิบัติทางด้านปฏิบัตินั้นมีสถาบันสงฆ์ซึ่งได้ทำการสืบทอดและเผยแพรพระพุทธธรรมภาคปฏิบัติแก่คนทั่วไปได้เป็นอย่างดี นับได้ว่าประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติพุทธธรรมที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในโลก การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นหลักด้านวิชาในประเทศไทยนั้นได้เริ่มมาช้านานแล้ว แต่ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาด้านนี้ของเรากว้างขวางกว่าที่ทำการในท้องถิ่นอื่น ๆ ทั้งๆ ที่พระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ ที่สุดหลักหนึ่งของสังคมไทยในประเทศตะวันตกและใน ศรีลังกา พม่า อินเดีย และที่อื่น ๆ การศึกษาและวิเคราะห์พระพุทธธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง และมีผู้พยายามมองปัญหาต่าง ๆ ของโลกและของสังคมจากมุมของพุทธธรรมมากขึ้น แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นรากฐานของสังคมไทยมาช้านานแต่การศึกษาทางสังคมเกี่ยวกับ พฤติกรรม และความเชื่อที่เกิดขึ้นจริงในหมู่ชาวพุทธยังไม่กว้างขวางนัก พฤติกรรมและความ เชื่อทางศาสนาของชาวพุทธมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและความเชื่อทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม วัฒนธรรม แต่การศึกษาเรื่องเหล่านี้ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ทั้งๆ ที่การเข้าใจ เรื่องเหล่านี้ให้ประโยชน์อย่างมากในการเข้าใจและพัฒนาสังคมไทย (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546 : 57)

สังคมไทยเราถือว่า เป็นสังคมของชาวพุทธเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันหลักคือ ชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์

กษัตริย์สยามไทยเราจึงเป็นสังคมชาวพุทธอย่างแท้จริง แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงนับถือพระพุทธศาสนา เมื่อมีพระชนมายุครบผนวชตามพระราชประเพณีก็ทรงผนวชเป็น พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ตามพระราชประเพณีประเทศไทยไม่ได้มีพระพุทธศาสนาเป็น ศาสนาประจำชาติแต่ก็เป็นสถาบันหลักของประเทศสถาบันหนึ่ง หลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาได้อธิบายเหตุผลในการคิดและปฏิบัติซึ่งจะช่วยพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพ เป็นพลเมืองดีเป็นผู้มีคุณลักษณะอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมกล่าวคือพุทธศาสนาสอนให้คนเคารพเหตุผล เพราะพระพุทธเจ้าทรง เชื่อว่าเหตุผลเป็นสิ่งมั่นคงทำให้นุชนพ้นจากความงมงาย ดังคำสอนกาลามสูตรที่ทรงสอนชาวกาลา มะพุทธศาสนาสอนบุคคลให้มีมนุษยธรรมเมื่อนุชนปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรมจะทำให้ มนุษย์รู้จักตัวเองและเพื่อนร่วมงานพุทธศาสนาสอน ให้รู้จักหนทางแห่งความเจริญ ซึ่งปรากฏใน หลักธรรมจักร 4 ได้แก่การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีการอยู่ร่วมกับคนดี การวางตนโดยชอบและเป็นผู้ ได้กระทำความดีไว้มาก่อนพุทธศาสนา สอนให้รู้จักการประสานประโยชน์พุทธศาสนา สอนให้ มนุษย์สามัคคีกลมเกลียวกัน มีความ พร้อมเพรียงกันของหมู่คณะและรู้จักประนีประนอม

ในปัจจุบันสังคมและวัฒนธรรมไทยได้เปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปตามอิทธิพลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการไหลเข้ามาของวัฒนธรรม ต่างชาติและการสื่อสารโทรคมนาคมทันสมัย ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตอแบบแผนพฤติกรรม ค่านิยมและทัศนคติของพุทธศาสนิกชนไทยเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมทางวัฒนธรรมไทย ที่คนในสังคมไทยส่วนหนึ่งได้ซึมซับเอาค่านิยมและวัฒนธรรมตะวันตกที่ไม่เหมาะสม ซึ่งทำให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย เช่น การดื่มสุรา การใช้สารเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รักรวมเพศ การมั่วสุมเสพยาเสพติด เป็นต้น ประกอบกับสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวย เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหา ทำให้ขาดที่ยึดเหนี่ยว ก่อให้เกิดการทางเหินห่างศาสนาประเพณีอันดีงามมีสุขภาพจิตที่ไม่ดี บกพร่องใน ศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม ทำให้บทบาท ของวัดและพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมลดลง ในอดีตพระสงฆ์มีส่วนช่วยอบรมให้เด็กเป็นผู้ที่มีความประพฤติที่ดีงามอยู่ในศีลธรรมควบคู่กับการศึกษาวิชาความรู้วิทยาการต่าง ๆ ทางโลกด้วยแต่ในปัจจุบันสถานศึกษาส่วนมากได้ออกจากวัด พระสงฆ์ไม่มีโอกาส ได้สั่งสอนอบรมเด็กในวัยนี้เหมือนเช่นแต่ก่อน ทำให้ห่างเหินจากวัดและศาสนา เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความประพฤติและจิตใจของพุทธศาสนิกชนมีความประพฤติและสภาพจิตใจที่แย่ลง

สภาพการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในต่างแดนยังประสบปัญหาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย พระสงฆ์และองค์กรพุทธยังไม่มีกรวิจัยประเมินผลการเผยแผ่ธรรมะเพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่อาศัยอยู่หรือพื้นฐานของผู้ฟังแต่ละกลุ่ม เป้าหมาย 5 ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางศีลธรรม เยาวชนไทยลูกครึ่งทางเหินพระพุทธศาสนา ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ทราบวิธีการเผยแผ่กิจกรรมของพระสงฆ์ไทย (พระมหาบุญทิน

บุญโช, 2562 : 31- 54) วัดไทยในสหรัฐอเมริกามีการจัดกระจายอยู่ตามรัฐต่าง ๆ เป็นอันมาก เป็นเหมือนจุดศูนย์รวม พบปะของเหลาคนไทยที่เมื่อมีเทศกาลหรือวันสำคัญทางศาสนา คนไทยก็จะมารวมตัวทำกิจกรรมกัน พร้อมหน้าอีกทั้งยังเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาให้กับคนในประเทศนั้น ๆ อีกด้วย รวมทั้งยังเป็นสถานที่สำหรับการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ภาษาไทยของลูกหลานไทยที่เกิดเติบโตในสหรัฐอเมริกาที่มี ความสนใจในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยด้วย (ธรรมะไทย, 2567) วัดเป็นสถาบันที่สำคัญ ประการหนึ่งในการสืบทอดหลักธรรมคำสอนและอุดมคติทางพระพุทธศาสนา ไปสู่สังคมและชุมชนไทย ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ของสังคมและชุมชนไทย ผูกติดอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่นมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นสัญลักษณ์แห่ง ความมีอารยธรรมอันสูงส่งของสังคม และชุมชนไทยในต่างแดน เมื่อกล่าวถึงบทบาทของวัดต่อชุมชน ที่ปรากฏตามหลักการแห่งธรรมวินัย บทบาทของวัดต่อชุมชน เมืองที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน บทบาทที่ เหมาะสม ของวัดต่อชุมชนใน มีบทบาทที่เหมาะสมของวัดต่อชุมชน รวมทั้งด้านที่เป็นแหล่งอนุรักษ์ มรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งบทบาทเหล่านี้ส่วนใหญ่ เป็นไปตามหลักการแห่งพระธรรมวินัยและอุดมคติทางศาสนา มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบททางสังคมในระดับหนึ่ง ส่วนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนและชาวพุทธนั้นพบว่า วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์เกื้อกูลต่อกัน สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ด้วยเวลาและโอกาสที่ผู้คนต่างไหลไปตามกระแสวัฒนธรรมใหม่ จึงขาดการอบรมพัฒนาจิตใจ ห่างไกลจากวัดวาอาราม ออกจากวัฒนธรรมไทย (พระพรหมมั่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2553 : 31) วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการ หลอหลอมคุณธรรมจริยธรรมของผู้คนในสังคมทั่วโลก โดยเฉพาะในชุมชนชาวไทยที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งวัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริม และถ่ายทอดค่านิยมทางศีลธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมไทยให้กับคนไทยรุ่นใหม่เติบโตในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างจากประเทศไทย

วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี ตั้งอยู่ในรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา เป็นหนึ่งในวัดไทยที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับชุมชนไทยในต่างแดนผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมความรู้ทางศาสนา แต่ยังเน้นการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแห่งคุณธรรม การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการจัดกิจกรรม วิธีการถ่ายทอดหลักธรรมตลอดจน บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชน การศึกษาในครั้งนี้จะช่วยให้เห็นถึงแนวทาง 6 และกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในบริบทของสังคม

พุทธวัฒนธรรม และ สามารถนำไปปรับใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมในชุมชนไทยในต่างประเทศได้อย่างเหมาะสมต่อไป

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัย จึงมีความสนใจศึกษา รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ด้วยเห็นว่า หากมีการศึกษาวิจัยในเชิงลึกวัดไทยในต่างประเทศ แล้วจะทำให้ได้องค์ความรู้ที่สำคัญสำหรับนำไปใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในต่างแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา
2. เพื่อศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษา วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวม ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บ ข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ ที่เกี่ยวกับแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัด พระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

การสร้างเครื่องมือ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์และได้ข้อเท็จจริงจากชุมชนที่ศึกษาวิจัย ครอบคลุมประเด็นอย่างครบถ้วน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งศึกษา จึงได้กำหนดเครื่องมือใน การศึกษาและรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล โดยวิธีการถาม การจดบันทึก การบันทึกเสียง และกล้องถ่ายภาพ ตลอดถึงการใชแบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวม

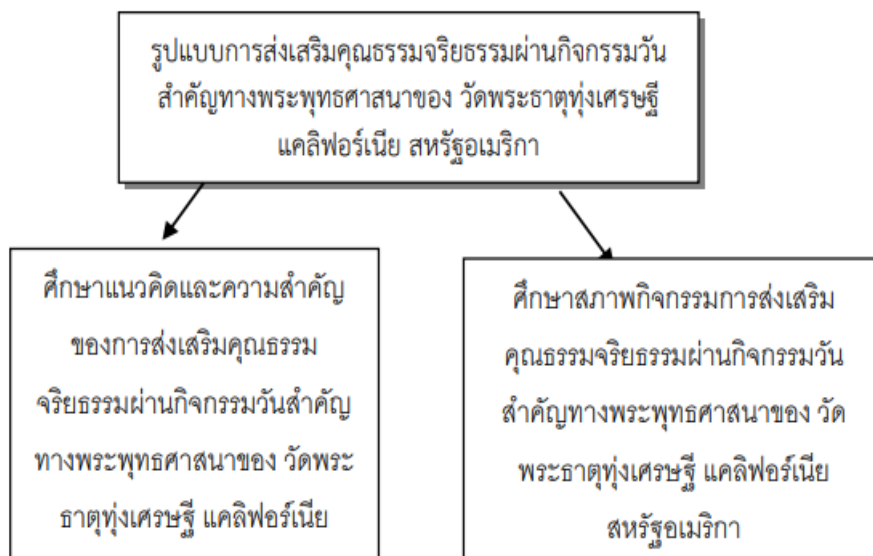
ข้อมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลตามวัตถุประสงค์ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นข้อมูลหลัก คือ การได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target group) จำนวน 25 รูป/คน โดยการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่

1. พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป
2. ประชาชนเพศชาย จำนวน 10 คน
3. ประชาชนเพศหญิง จำนวน 10 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีการเชิงคุณภาพโดยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) การนำเสนอข้อมูลการวิจัยจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความ ประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้แนวคำถาม ซึ่งผู้วิจัยกำหนดดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามได้เพียงพอต่อการศึกษิตตามวัตถุประสงค์บ้างแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น โดยนำมาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบตามเค้าโครงเรื่องแล้วสรุปออกมา เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป หลังจากนั้นอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์เขาในบางประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้นและทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่งซึ่งให้ได้อข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและเสริมสร้างความมั่นคงในสังคมไทย โดยเฉพาะในยุคที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบต่อค่านิยมดั้งเดิม วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาได้ใช้กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และพิธีทอดกฐิน เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ประชาชนที่สนใจทุกช่วงวัย คุณธรรมหมายถึงคุณงามความดีที่บุคคลยึดถือ เช่น ความซื่อสัตย์ เสียสละ และความรับผิดชอบ ส่วนจริยธรรมคือการนำคุณธรรมมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างความกลมเกลียวในสังคม การบูรณาการกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ ไหว้พระ ฟังธรรมะ การทำบุญตักบาตร และการจัดค่ายคุณธรรม ช่วยเสริมสร้างสติ สมาธิ และปัญญา อันเป็นรากฐานของการมีคุณธรรมจริยธรรมที่มั่นคง ผลกระทบเชิงบวกจากกิจกรรมเหล่านี้ คือ การทำให้ประชาชนมีจิตใจสงบ ลดความเครียด สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และลดพฤติกรรมเชิงลบ เช่น การทุจริตและความรุนแรง การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมทางศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาจิตใจของประชาชน สร้างสังคมที่สงบสุข และมีจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต

2. สภาพการจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

กิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีได้มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อปลูกฝังและส่งเสริมค่านิยมทางศีลธรรมในทุกกลุ่มประชากร ดังนี้ 1) กิจกรรมทำบุญตักบาตร จัดขึ้นในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ส่งเสริมให้ประชาชนมีจิตใจเมตตา รู้จักการแบ่งปันและสร้างความสามัคคี 2) การเวียนเทียน เพื่อรำลึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ฝึกสมาธิและตระหนักถึงคุณค่าของหลักธรรม 3) การบรรยายธรรมและอบรมจริยธรรม เน้นการนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการทำความดี 4) กิจกรรมจิตอาสาและสาธารณประโยชน์ การทำความสะอาดวัด การปลูกต้นไม้ และกิจกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมสร้างจิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมและธรรมชาติ 5) โครงการบวชนกขัณฑ์ เปิดโอกาสให้เยาวชนได้เรียนรู้และฝึกฝนคุณธรรมจริยธรรม

ผ่านการใช้ชีวิตในวัด ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจอย่างยั่งยืน ผลลัพธ์ที่ได้รับ คือ การสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมในทุกเพศทุกวัย รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย การเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยสืบสานพระพุทธศาสนา แต่ ยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่สงบสุขและมีคุณธรรมต่อไป

3. รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือการใช้ “ธรรมะ” เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจคน โดยใช้ “รูปแบบกิจกรรม” ที่เข้าถึงง่ายเหมาะกับยุคสมัยและเปิดพื้นที่ให้ผู้คนได้ฝึกตน ฝึกจิต ฝึกเมตตา และเชื่อมโยงกับชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มั่นคง ทั้งในระดับบุคคลและสังคมโดยรวม ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างของการบูรณาการศาสนากับการพัฒนาคุณธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี มิใช่เพียงการสืบสานวัฒนธรรมศาสนา หากแต่เป็น “กระบวนการบ่มเพาะจิตใจมนุษย์” ที่มีความซับซ้อน ลุ่มลึก และยั่งยืน โดยใช้กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นกลไกเชื่อมโยงคนเข้าหาธรรมะอย่างเป็นธรรมชาติ มีทั้งมิติของการสร้างแรงจูงใจ การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมสมัย และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทั้งหมดล้วนสะท้อนถึงพลังของวัดในฐานะศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและการพัฒนาคุณธรรมของสังคมไทยอย่างแท้จริง การรวมกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี การทำงานร่วมกันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสงบสุข การรวมกิจกรรมทางศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้สังคมมีความเชื่อมโยงและการร่วมมือที่ดีต่อกันในระยะยาว

การจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา เช่น การแห่เทียนพรรษา การทำบุญตักบาตร และการบำเพ็ญกุศล มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและเป็นการรักษาคุณค่าของวิถีชีวิต การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่เสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน แต่ยังเป็นการรักษาและส่งเสริมให้วัฒนธรรมยังคงอยู่และพัฒนาไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างยั่งยืน การส่งเสริมคุณธรรมในระดับเยาวชนผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี เป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติจริง กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประกวดธรรมะ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การทำความดี การฝึกสมาธิ และการอบรมคุณธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูก

ปัจจัยสำคัญที่ดีในเยาวชน การส่งเสริมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เยาวชนเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม แต่ยังมีส่วนในการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืนในอนาคต โดยอาศัยความร่วมมือจากครอบครัวและสังคมในการหล่อหลอมคุณค่าทางศีลธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีเป็นกระบวนการที่มีความชัดเจนและต่อเนื่องในการพัฒนาจิตใจและสังคม โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ 3, ศีล 5 และเมตตาภาวนา ซึ่งถูกนำมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทุกวัยสามารถเข้าใจและปฏิบัติได้จริง ในรูปแบบกิจกรรมที่เข้าถึงง่ายและเหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การสมาทานศีล การแผ่เมตตา การสาธยายพระไตรปิฎก การฟังปาฐกถาธรรม รวมถึงกิจกรรมรวม

สมัยที่ 11 เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำบุญวันเกิด การบวชภาคฤดูร้อน และโครงการจิตอาสา

กระบวนการนี้ไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นการบ่มเพาะคุณธรรมในชีวิตจริง โดยมีการฝึกฝนจิตใจและพฤติกรรมของบุคคลให้มีความเมตตา ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ และมีความรู้สึกถึงความละอายต่อบาป ซึ่งส่งผลต่อการลดปัญหาสังคมและเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นเสมือน “แสงแห่งธรรม” ที่ช่วยนำทางจิตใจผู้คนให้หลุดพ้นจากความสับสนวุ่นวายของโลกภายนอกและกลับสู่ความสงบเย็นและคุณธรรมที่ยั่งยืนในชีวิตประจำวัน ในภาพรวมวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและเป็นแหล่งพัฒนาคุณธรรมที่มีความเชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตจริงของพุทธศาสนิกชน โดยใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและพัฒนาจิตใจของผู้คน ให้มีความดีงามทั้งในระดับบุคคลและสังคม

อภิปรายผล

1. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา เป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของการปลูกฝังและพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธศาสนาในบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเฉพาะในต่างแดนที่มีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างจากประเทศไทย กิจกรรมวันสำคัญ เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เข้าพรรษา และออกพรรษา ได้ถูกนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยในต่างประเทศ โดยมีการออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งในเชิงพิธีกรรม เช่น การสวดมนตเจริญจิตตภาวนา การตักบาตร และการฟงธรรม ตลอดจนกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น ค่ายคุณธรรม การอบรมศีลธรรมสำหรับเยาวชน และการให้โอกาสผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านจิตใจ ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจในหลักธรรมมากยิ่งขึ้น ผลของกิจกรรมเหล่านี้มีได้จำกัดอยู่เพียงในเชิงศาสนพิธี แต่ยังคงส่งผลต่อพฤติกรรมและจิตสำนึกของผู้เข้าร่วมอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การมีจิตใจเมตตา ลดความเห็นแก่ตัว เกิดความสามัคคีในชุมชน และมีแรงบันดาลใจในการทำความดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ “บุญกิริยาวัตถุ 3” และ “ศีล 5” ที่เน้นการพัฒนาจิตใจ พฤติกรรมและปัญญาในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ วัดยังสามารถทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนไทยในต่างแดนที่มีความเป็นปึกแผ่น อันเป็นปัจจัยสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนา ซึ่งถือเป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในระดับสังคมไปพร้อมกัน การดำเนินกิจกรรมในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของวัดไทยในต่างประเทศในการเป็นศูนย์กลางของ “การพัฒนาแบบองค์รวม” คือ การพัฒนาทั้งทางจิตใจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

สอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มุ่งเน้นการปลูกฝังความดีจากภายในนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างแท้จริงสอดคล้องกับ พระศรีรัตนโมลี (2560 : 97) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์” ผลการวิจัยพบว่ ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่สุดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ คือ ศักยภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษหรือภาษาจีนได้ตลอดถึงภาพลักษณ์มุ่งเน้นด้านวัตถุ นิยม มีผลกระทบตอความศรัทธาของชาวสิงคโปร์ซึ่งแยกเป็น 3 กลุ่ม คือ อนุรักษนิยม ธรรมนิยม และวัตถุนิยม สวนรูปแบบการจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม คณะสงฆ์และภาครัฐต้อง ร่วมกำหนด นโยบาย แผนงาน แผนคน และแผนเงิน เพื่อสร้างบุคลากรที่มี ศักยภาพด้านการเผยแผ่ ทั้งเชิงรับและเชิงรุกเพื่อให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวสิงคโปร์ เช่น ประเพณีนิยม งานสังคมสงเคราะห์ การเรียนการสอน โครงการอบรม และการปฏิสัมพันธ์กับรัฐและศาสนาอื่น

2. สภาพการจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา มีลักษณะที่โดดเด่นในดานความต่อเนื่อง ความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมของชุมชนไทยในต่างประเทศ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างด้านภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม วัดสามารถนำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยและชาวต่างชาติในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ได้รับการจัดอย่างสม่ำเสมอทุกปี มีการวางแผนและประชาสัมพันธ์ล่วงหน้า โดยใช้ทั้งสื่อโซเชียลมีเดีย แผ่นพับ และการสื่อสารภายในชุมชน เพื่อเชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม กิจกรรมหลักที่จัดในวันสำคัญเหล่านี้ ได้แก่ การสวดมนต์ ฟังธรรม เทศนา การตักบาตร การเวียนเทียน และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งล้วนมีเป้าหมายในการส่งเสริมศีลธรรม สติ สมาธิ และเมตตาธรรมในหมู่ผู้เข้าร่วม วัดยังให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหลากหลายวัย ไม่ว่าจะเป็นการจัดค่ายคุณธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน การอบรมศีลธรรมสำหรับผู้ใหญ่ รวมถึงกิจกรรมเสริมจริยธรรมเชิงสร้างสรรค์สำหรับผู้สูงอายุ อาทิ การเจริญภาวนาและการสันทนาธรรม ส่งผลให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและแหล่งเรียนรู้คุณธรรมของชุมชนในต่างแดนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การดำเนินกิจกรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และฆราวาส ทั้งในดานการวางแผน การจัดการ และการเป็นผู้นำกิจกรรม ตลอดจนการเปิดโอกาสให้เยาวชนและอาสาสมัครเข้ามามีบทบาทอย่างจริงจัง ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นภายในชุมชน โดยสรุป สภาพการจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี มีลักษณะที่ครอบคลุมทั้งด้านเนื้อหา รูปแบบและการมีส่วนร่วมส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการคุณธรรมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน อีกทั้งยัง

เป็นแบบอย่างที่ดีของการดำรงพุทธศาสนาในต่างประเทศอย่างมั่นคง สอดคล้องกับ พระมหา สุริยา วรเมธีและคณะ (2551 : 1) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา”

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดวิธีการและเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต เป็นไปตามหลักพุทธโอวาท แสดงธรรมให้เหมาะสม กาลเทศะ มีเหตุผลแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่ง ประโยชน์แก่ผู้ฟังไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะไม่แสดงธรรมโดยยกตนข่มท่านและไม่เสียดีสีผู้อื่น เป้าหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อประโยชน์แก่อุฏฐความสุขแก่บุคคลที่เป็นชาวพุทธและมีเชื้อชาติ พุทธที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง โดยใช้หลักธรรมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการชี้นำบุคคลให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เป็นศุขยรวมจิตใจและ กิจกรรมของชาวพุทธในต่างประเทศโดยมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แก่การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในที่ตั้ง หรือการจัดกิจกรรมภายในวัด เช่น การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติการเทศนา การปาฐกถา การเขียนบทความ การจัดสถานที่ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ตั้ง เช่น การสอนบรรยายธรรม ในสถานศึกษาหรือหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนที่อยู่นอกวัดการใช้เทคโนโลยีสื่อสารมวลชนวิทยุ หรือการจัดกิจกรรมทางวิชาการการแลกเปลี่ยนแนวคิดวิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการส่งเสริม กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของวัดหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของการสร้างเครือข่าย ทั้งฝ่ายฆราวาส และพระสงฆ์

3. รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของวัด พระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา มีลักษณะโดดเด่นที่สามารถสรุปได้เป็นกระบวนการเชิงระบบซึ่งเชื่อมโยงระหว่าง “หลักธรรมในพระพุทธศาสนา” กับ “วิถีชีวิตของชุมชนไทยในต่างแดน” ได้อย่างกลมกลืน โดยรูปแบบดังกล่าวเน้นการประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับยุคสมัย มีความยืดหยุ่นในการจัดกิจกรรม และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การจัดการไปจนถึงการประเมินผล วัดใช้ “กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา” เป็นแกนกลางในการดำเนินงาน อาทิ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา โดยมีการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับ “บุญกิริยาวัตถุ 3” ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ซึ่งช่วยบ่มเพาะคุณธรรมทั้งในระดับบุคคลและสังคม ตัวอย่างเช่น การตักบาตรและถวายภัตตาหารเพื่อฝึกการให้และเสียสละ การรักษาศีล 5 เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบทางจริยธรรม และการเจริญภาวนาเพื่อพัฒนาจิตใจให้มีสติ สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ รูปแบบการส่งเสริมยังให้ความสำคัญกับ “การเข้าถึง” และ “การมีส่วนร่วม” ของกลุ่มเป้าหมายในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาในอนาคต วัดได้จัดกิจกรรมค่ายคุณธรรม การอบรมธรรมะ และการสื่อสารธรรมะผ่านช่องทางออนไลน์ เพื่อให้เยาวชนเรียนรู้ธรรมะอย่างรวมสมัย เข้าใจง่าย และนำไป

ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน อีกหนึ่ง ลักษณะสำคัญของรูปแบบนี้ คือ การที่วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้แบบองค์รวม โดยเชื่อมโยงจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และชุมชนเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดพลังทางสังคมในการส่งเสริมคุณธรรม เช่น การรวมแรงรวมใจของชุมชนในการจัดกิจกรรม การระดมทรัพยากรเพื่อการกุศล และ การสร้างความสามัคคีผ่านการปฏิบัติธรรมร่วมกัน โดยสรุปรูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของวัดพระธาตุทุ่งเศรษฐีเป็นระบบที่มีความชัดเจน ยึดหยุ่น และมีประสิทธิภาพสูง สามารถประยุกต์ใช้ได้ในบริบทของวัดไทยในต่างประเทศทั่วโลก และเป็นแบบอย่างของการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในยุคใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจควบคู่กับการสร้างชุมชนที่มั่นคงและ เปี่ยมด้วยคุณธรรม สอดคล้องกับ พระมหาอำนาจ มีราชา (2559 : 169) ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางใน การเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ : กรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์” ผลการวิจัยพบว่า 1. แนวคิด วิธีการและเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปตามหลักพุทธโอวาท แสดงธรรมให้ เหมาะสมกาลเทศะมีเหตุผล แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะ เห็น แกล้งสักการะ เพราะเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล ความสุขแก่บุคคลทั้งที่เป็นชาวพุทธและมีใจชาวพุทธ โดยมุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการดำเนินชีวิต ไดด้วยตนเอง ใช้หลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการชี้นำบุคคลให้ตั้งอยู่ในความ ไม่ประมาท เพราะการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในต่างประเทศนั้นต้องอาศัยการจัดกิจกรรมภายในวัด เช่น การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติการเทศน์ การปาฐกถา เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและกิจกรรมของชาวพุทธ ในต่างประเทศ 2. ปัญหาอุปสรรคใน การเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ : กรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์พระสงฆ์ยังไม่เข้าใจภาษา และวัฒนธรรมของประเทศที่ตนไปเผยแผ่ดีพอ ทำให้การสื่อสารกับคนในประเทศนั้นๆ ไม่ดีเท่าที่ควร ดานองค์กรสงฆ์ที่มีส่วนในการดูแล พระสงฆ์ก็ไม่เข้มแข็งพอ แม้ปัจจุบันจะมีหลายหน่วยงาน ที่กำกับ ดูแลโดยตรงแต่ก็ยังไม่ครอบคลุมได้ไม่ทั่วถึง แม้จะมีสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตก็ทำหน้าที่อีกอย่าง อบรม พระธรรมทูตแล้วส่วนการคัดเลือกกว่าพระสงฆ์รูปใดจะได้ออกเดินทางไปประเทศไหนนั้นเป็นอีกหน่วยงาน หนึ่ง ขอวิชาเข้าประเทศ บางประเทศก็ยากมากและใช้เวลาในการพำนักรในประเทศนั้น ๆ น้อยทำให้ เกิดความไม่ต่อเนื่องในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3. แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์ควรมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้านการบริหาร ควรมีการฝึกอบรม พระสงฆ์ใหม่มีความรู้ความสามารถในการใช้ภาษา เพื่อพัฒนาบุคลากร ดานงานเผยแผ่พระศาสนาใน ต่างประเทศสร้างพลังศรัทธาให้เกิดมีในการปฏิบัติเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ในการเดินทางไปเผยแผ่ การพิจารณา พระสงฆ์ที่มีความเหมาะสม ทำงานให้เป็นทีมเพื่อให้เกิดความสุขด้วยการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิตได้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการบูรณาการการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาตามหลักอริยสัจ 4
3. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาสภาพปัญหาการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระธาตุทุ่งเศรษฐี แคลิฟอร์เนีย

เอกสารอ้างอิง

- ธรรมะไทย. (2567). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่สหรัฐอเมริกา. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2567, จาก <http://www.dhammathai.org/thailand/missionary/usa.php>.
- พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). (2553). ชีวิตและผลงาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พระมหาบุญทิน ปุณฺธโช. (2562). “กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมพันธ์ 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป”. วารสารมหาจุฬานาครทรรณ, 6(6), 31-54.
- พระมหาสุริยา วรเมธี และคณะ. (2551). “ศึกษาแนวคิดและหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา”. รายงานการวิจัย, คณะครุศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอำนาจ มีราคา. (2559). “แนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ: กรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์”. วารสารบริหารการศึกษาบัวบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 16(1), 169.
- พระศรีรัตนโมลี. (2560). “รูปแบบการจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 13(ฉบับพิเศษ), 97.
- ศูนย์พุทธศาสนศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2546). วารสารพุทธศาสนศึกษา, 10(1), 57.

การศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีต่อพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชา

A Study Of The Faith Of Buddhists In Mueang District, Phetchabun
Province Towards Phra Phuttha Maha Thammaracha

พระฉ้วน จาครโต^{1*},

พระครูประโชติพัชรพงษ์, ดร.^{2*}, ดร.สรวิทย์ วิจิตรปัญญา^{3*}

Phra Chon Chakrato^{1*},

Phra Khru Prachotiphatcharaphong, Dr.^{2*}, Dr. Sarawut Wichitpanya^{3*}

^{1-3*}พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย

^{1-3*}Master of Buddhist Studies in Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีต่อพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชา โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติของพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชา 2) เพื่อศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีต่อพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชา และ 3) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชาที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ 5 รูปประชาชนเพศชาย - หญิง 15 คน ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิจัยพบว่า 1) พระพุทธรูปพระมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำจังหวัดเพชรบูรณ์ สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไตรภูมิ 2) พุทธศาสนิกชนในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปพระมหาธรรมราชาอย่างเข้มแข็ง โดยแสดงออกผ่านการสักการบูชาในวิถีชีวิตประจำวัน การร่วมพิธีกรรมและประเพณี การขอพรและบนบานศาลกล่าว และการบริจาคทำนุบำรุง 3) พระพุทธรูปพระมหาธรรมราชามีอิทธิพลสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพื้นที่ ผ่านบทบาทในการเป็นสื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอน การสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม และการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ศรัทธา, พุทธศาสนิกชน, พระพุทธรูปพระมหาธรรมราชา

Abstract

This qualitative research aimed to study the faith of Buddhists in Mueang District, Phetchabun Province towards Phra Phuttha Maha Thammaracha. The objectives were: 1) to study the history of Phra Phuttha Maha Thammaracha, 2) to study the faith of Buddhists in Phetchabun Province towards Phra Phuttha Maha Thammaracha, and 3) to analyze the influence of Phra Phuttha Maha Thammaracha on the propagation of Buddhism. Data were collected through in-depth interviews with 20 key informants including 5 monks, 15 male-female laypeople, in Mueang District, Phetchabun Province.

The research findings revealed that: 1) Phra Phuttha Maha Thammaracha is an important Buddha image of Phetchabun Province, created during the Sukhothai period around the 19th-20th Buddhist centuries during the reign of King Maha Thammaracha Lithai. It is a Buddha image in the posture of subduing Mara with Sukhothai art style, enshrined at Wat Traiphum. 2) Buddhists in Mueang District, Phetchabun Province have strong faith towards Phra Phuttha Maha Thammaracha, expressing their faith through various forms including daily worship, participation in religious ceremonies and traditions, making wishes and vows, and donating for temple maintenance. 3) Phra Phuttha Maha Thammaracha has significant influence on Buddhist propagation in the area through its role as a medium for teaching Dharma, preserving traditions and culture, and promoting Buddhist activities.

Keywords: Faith (Saddha), Buddhists, Phra Phuttha Maha Thammaracha.

บทนำ

พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของสังคมไทย ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า "พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย มีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตและเป็นแกนนำในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย" พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาประจำชาติโดยพฤตินัย มีอิทธิพลต่อแบบแผนความคิด พฤติกรรม และการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ ซึ่งคนไทยร้อยละ 94.6 นับถือศาสนาพุทธ ศรัทธาเป็นธรรมะข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่นำไปสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไป ดังที่ปรากฏในหลักธรรมหลายประการ เช่น สัทธาพละ (พลังแห่งศรัทธา) ซึ่งเป็นหนึ่งในพละ 5 หรือ สัทธินทรีย์ (อินทรีย์คือศรัทธา) ซึ่งเป็นหนึ่งในอินทรีย์ 5 พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสำคัญของศรัทธาว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐที่จะนำมาซึ่งความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า อย่างไรก็ตาม ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องประกอบด้วยปัญญา ไม่ใช่ความเชื่อ 맹ายไร้เหตุผล

พระพุทธรูปเป็นรูปเคารพอันสำคัญในพระพุทธศาสนา แสดงถึงพระรูปของพระพุทธเจ้าในอิริยาบถต่าง ๆ ในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรับเอาพระพุทธศาสนาจากลังกาในสมัยสุโขทัย ได้มีการสร้างพระพุทธรูปสำคัญมากมาย พระพุทธรูปในประเทศไทยมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องแทนองค์พระพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการะ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวไว้ว่า "พระพุทธรูปมิใช่เพียงงานศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพบูชา และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน"

ในสังคมไทยมีการนับถือพระพุทธรูปสำคัญในฐานะพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง หรือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดหรือท้องถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ๆ การนับถือพระพุทธรูปสำคัญเหล่านี้เป็นการแสดงออกซึ่งศรัทธาอันเกิดจากความเชื่อในพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมไทย

พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำจังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่ภายในวัดไตรภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดใกล้เคียง นับเป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาของประชาชนมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้เกิดประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรมมากมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมหาธรรมราชา พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย มีความงดงามตามแบบศิลปะสุโขทัย ซึ่งนักประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านเชื่อว่ามี ความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปในวัฒนธรรมสุโขทัยที่มีการสร้างขึ้นในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย

การศึกษาถึงรากฐานความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปมหาธรรมราชาจึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจถึงบทบาทของพระพุทธรูปในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องถิ่น ปัจจุบัน แม้สังคมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร แต่ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปมหาธรรมราชายังคงมีความเข้มแข็งและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนในพื้นที่

ศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการเผยแผ่และการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว การศึกษาเกี่ยวกับศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปสำคัญอย่างพระพุทธรูปมหาธรรมราชาจะช่วยให้เข้าใจถึงกลไกและปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีต่อพระพุทธรูปมหาธรรมราชา แม้จะมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดอื่น ๆ

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพุทธมหารัชมราชา รูปแบบความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธมหารัชมราชา และวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธมหารัชมราชาที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบทอดศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป ผลการวิจัยยังจะเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทของพระพุทธรูปในสังคมไทยปัจจุบัน และเป็นแนวทางในการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยอาศัยศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปเป็นสื่อกลาง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติของพระพุทธมหารัชมราชา
2. เพื่อศึกษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีต่อพระพุทธมหารัชมราชา
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธมหารัชมราชาที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ขอบเขตของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาใน 3 ประเด็น คือ 1) ประวัติความเป็นมาของพระพุทธมหารัชมราชา 2) ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ที่มีต่อพระพุทธมหารัชมราชา 3) อิทธิพลของพระพุทธมหารัชมราชาที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดย คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 20 รูป/คน ประกอบด้วย 1) พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป 2) ประชาชน เพศชาย - หญิง จำนวน 15 คน

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ คือ วัดไตรภูมิและชุมชนโดยรอบในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการในช่วงเดือนมกราคม - กันยายน พ.ศ. 2568

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

1. ประวัติพุทธศิลป์ของอินเดียและไทย

พุทธศิลป์มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในอินเดียมีการพัฒนาพุทธศิลป์ผ่านยุคสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุริยะคุปตะและเสนะ ส่วนในประเทศไทยมีการรับเอาพุทธ ศิลป์มาพัฒนาให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว

2. แนวคิดเกี่ยวกับศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ศรัทธา (สัทธา) ในพระพุทธศาสนาหมายถึงความเชื่อที่มีเหตุผลและปัญญาเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่ความ เชื่องมงายไร้เหตุผล ศรัทธาเป็นหนึ่งในอริยสัจ 4 และเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความ เข้าใจ (สัมมาทิฐิ) และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามมา

3. แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปและการเคารพบูชา

พระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงศิลปกรรม แต่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องแทน พระพุทธเจ้า การสักการะพระพุทธรูปเป็นการแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย และเป็นวิธีการหนึ่ง ในการ ปลุกฝังจิตสำนึกทางพระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธรูปจึงเป็นส่วนหนึ่งของการ ปฏิบัติธรรมที่สำคัญ

4. แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจสำคัญของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน มีวิธีการที่ หลากหลาย ทั้งการสอน การประกอบพิธีกรรม การสร้างสรรค์ศิลปกรรมทางศาสนา และการใช้สื่อ ต่างๆ ใน การถ่ายทอดหลักธรรมคำสอน ในยุคปัจจุบันมีการปรับใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามา ช่วยในการเผยแพร่

5. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธรูปและจังหวัดเพชรบูรณ์

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนล่าง มีประวัติศาสตร์ยาวนานและเป็น ศูนย์กลาง ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัดที่มีความ สำคัญทั้งทาง ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และความเชื่อความศรัทธาของประชาชน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีงานวิจัยหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพระพุทธรูปสำคัญและความศรัทธาของ พุทธศาสนิกชน เช่น การศึกษาของพระสมบุรณ์ รตนปญโญ (เกษตรศิลป์) เรื่อง "ศึกษาความเชื่อและ อิทธิพล ของหลวงพ่อโสธรที่มีต่อสังคมไทย" และการศึกษาของพระมหาอุทพิชัย สิริชัย (วงศ์ละคร) เรื่อง "ศึกษา วิเคราะห์คติความเชื่อและอิทธิพลของพระพุทธรูปชินราชที่มีต่อสังคมไทย" ซึ่งให้ข้อมูล สำคัญเกี่ยวกับความ ศรัทธาและอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดที่บูรณาการระหว่างแนวคิดทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทาง มานุษยวิทยา และแนวคิดทางสังคมวิทยา เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ของความศรัทธาในมิติต่าง ๆ อย่าง ครอบคลุมและลึกซึ้ง

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึง ได้ลง พื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือในการศึกษาและ รวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์ 2) กล้องถ่ายรูป 3) เครื่องบันทึกเสียง การ สร้าง เครื่องมือผ่านขั้นตอนการทำแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย นำเสนอต่ออาจารย์ที่ ปริญญาและ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 2 ประเด็นหลัก คือ การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Research) และการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) การวิเคราะห์ ข้อมูลใช้ การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีการเชิงคุณภาพแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research)

ผลการดำเนินการวิจัย

1. ประวัติของพระพุทธรูปมหาธรรมราชา

พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำจังหวัดเพชรบูรณ์ ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไตร ภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้รู้ในท้องถิ่น พบว่าพระ พุทธรูปมหาธรรมราชาสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 ในรัชสมัยของพระมหาธรรม ราชาลิไท กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เชื่อกันว่าพระ นามของพระพุทธรูปได้มาจากพระนามของพระมหา ธรรมราชาลิไท

พระพุทธรูปมหาธรรมราชาเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย ที่มีความงดงามตามแบบ ศิลปะ สุโขทัยอย่างชัดเจน มีพระพักตร์ที่เปี่ยมด้วยความเมตตา มีพระวรกายที่ได้สัดส่วนสง่างาม มี รอยพระสรวลที่ ละมุนละไม สันนิษฐานว่าได้ถูกอัญเชิญมาประดิษฐาน ณ วัดไตรภูมิในช่วงที่มีการ ขยายอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยมายังบริเวณนี้ ลักษณะทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปมหาธรรม ราชาสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปะสุโขทัยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

พระพุทธรูปมหาธรรมราชามีตำนานและความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่นหลายเรื่อง เช่น ตำนาน เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ในการบันดาลฝน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าในสมัยก่อนเมื่อเกิดภัยแล้ง ชาวบ้านจะพากันมา อัญเชิญพระพุทธรูปมหาธรรมราชาแห่รอบเมือง พร้อมกับสวดมนต์ขอฝน ปรากฏ ว่าฝนได้ตกลงมาจริง จึงกลายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีตำนาน

เกี่ยวกับการปรากฏพระรัศมีและเหตุการณ์อัศจรรย์ต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของพระพุทธรูปองค์นี้

ตลอดประวัติศาสตร์ พระพุทธมหาธรรมราชาได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง โดยมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 และครั้งล่าสุดเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรและพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อรักษาความงดงามของพุทธศิลป์สุโขทัย และความศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่สืบไป การบูรณปฏิสังขรณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในคุณค่าของพระ พุทธมหาธรรมราชาในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาที่สำคัญ

2. ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธรูปมหาธรรมราชา

พุทธศาสนิกชนในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปมหาธรรมราชาอย่างเข้มแข็ง และมีการแสดงออกซึ่งความศรัทธาในหลากหลายรูปแบบ รูปแบบการแสดงออกซึ่งความศรัทธา ประกอบด้วย 1) การสักการบูชาในวิถีชีวิตประจำวัน โดยพุทธศาสนิกชนมีการกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปมหาธรรมราชาในโอกาสต่างๆ เช่น วันพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือตามความสะดวกของแต่ละบุคคล โดยมีการนำดอกไม้ ธูป เทียน มากราบไหว้บูชา มีการสวดมนต์และทำสมาธิภาวนาหน้าพระพุทธรูปมหาธรรมราชา 2) การร่วมพิธีกรรมและประเพณีสำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น ประเพณีสงกรานต์หน้าพระพุทธรูปมหาธรรมราชาในช่วง เทศกาลสงกรานต์ พิธีห่มผ้าพระพุทธรูปมหาธรรมราชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และประเพณีแห่พระ พุทธมหาธรรมราชาเพื่อขอฝนในช่วงฤดูแล้ง 3) การขอพรและบนบานศาล

กล่าวโดยพุทธศาสนิกชนมีการขอ พรในโอกาสต่างๆ เช่น ขอให้การทำงานสำเร็จ ขอให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ ขอให้การเดินทางปลอดภัย 4) การทำบุญบำรุงและบริจาคทรัพย์ เช่น การบริจาคเงินเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์ การถวายปัจจัยเพื่อจัดงานประเพณี การบริจาคทรัพย์เพื่อการพัฒนาวัด

ปัจจัยที่มีผลต่อความศรัทธา ผลการศึกษาพบปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์และความเป็นมา โดยความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพระพุทธรูปมหาธรรมราชา โดยเฉพาะความเชื่อมโยงกับอาณาจักรสุโขทัยและพระมหาธรรมราชาลิไท มีส่วนสำคัญในการสร้าง ความศรัทธา 2) ปัจจัยด้านความเชื่อและประสบการณ์ส่วนตัว โดยความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และ ประสบการณ์ส่วนตัวที่ได้รับจากการกราบไหว้บูชา โดยเฉพาะประสบการณ์การขอพรแล้วสมหวัง เป็นปัจจัย สำคัญที่หล่อเลี้ยงศรัทธา 3) ปัจจัยด้านการอบรมสั่งสอนและการสืบทอด โดยการปลูกฝังความศรัทธาผ่าน การอบรมสั่งสอนจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในครอบครัวและในระบบการศึกษา 4) ปัจจัยด้านคุณค่าทางศิลปกรรมและ สุนทรียภาพ โดยความงดงามของพระพุทธรูปมหาธรรมราชาในฐานะพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยที่ทรงคุณค่าผลของความศรัทธาต่อวิถีชีวิต ความศรัทธาส่งผลในหลายด้าน

ด้านจิตใจและความเชื่อ โดย ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจในยามทุกข์ และเป็นกำลังใจในการดำเนินชีวิต ด้านการปฏิบัติ ตามหลักธรรมคำสอน โดยนำไปสู่ความสนใจใน

หลักธรรมและการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นแรงจูงใจให้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ และด้านการ สร้างความสามัคคีในชุมชน โดยความศรัทธาร่วมกันช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงของความศรัทธาในยุคปัจจุบัน แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่ความศรัทธายังคงมีความเข้มแข็ง โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การแสดงออกให้เข้ากับบริบทสังคมปัจจุบัน เช่น การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ การใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแพร่และสืบทอดความศรัทธา และการบูรณาการความศรัทธากับการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. อิทธิพลของพระพุทธมหารัชมหาราชาที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธมหารัชมหาราชาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ในหลายด้านที่สำคัญ

บทบาทในการเป็นสื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอน พระพุทธมหารัชมหาราชาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางใน การนำเสนอหลักธรรมผ่านลักษณะและปางของพระพุทธรูป โดยเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งสื่อถึงการ เอาชนะกิเลสและการบรรลุนิพพาน เป็นสัญลักษณ์แห่งความเพียรและชัยชนะเหนือความชั่วร้าย นอกจากนี้ พระพุทธมหารัชมหาราชาและวัดไตรภูมิยังเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพื้นที่ มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่ธรรมะอย่างสม่ำเสมอ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธมหารัชมหาราชายังเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาและปฏิบัติธรรมในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บทบาทในการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรม พระพุทธมหารัชมหาราชาเป็นศูนย์กลางของประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์พระพุทธมหารัชมหาราชา พิธีห่มผ้า พระพุทธมหารัชมหาราชา ประเพณีแห่พระพุทธมหารัชมหาราชาเพื่อขอฝน ซึ่งมีความสำคัญต่อการสืบทอด วัฒนธรรมท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้และวิธีการจัดพิธีกรรมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เยาวชนได้ซึมซับคุณค่าและความสำคัญของประเพณีเหล่านี้ นอกจากนี้ พระพุทธมหารัชมหาราชายังมีบทบาทในการเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมกับหลักพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

บทบาทในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธมหารัชมหาราชาและวัดไตรภูมิเป็น ศูนย์รวมของกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ เช่น การทำบุญตักบาตร การฟังธรรม การเวียนเทียน การปฏิบัติธรรม มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธมหารัชมหาราชา นำไปสู่การทํานุบำรุงพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบริจาคทรัพย์ การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน การ สนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พระพุทธมหารัชมหาราชา ยังเป็นแรงบันดาลใจให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในชีวิตประจำวัน

ในยุคปัจจุบัน พระพุทธมหารัชมราชายังคงมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมี การปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมสมัยใหม่ เช่น การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ การบูรณาการกับการศึกษาและการพัฒนาสังคม การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ และการเป็นศูนย์รวมจิตใจในยามวิกฤติ

วิเคราะห์และสรุปสาระสำคัญ

การวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธมหารัชมราชเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และความเชื่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ ความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธมหารัชมราชไม่เพียงแต่เป็นความเชื่อส่วนบุคคล แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงชุมชนและ สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น แม้ในยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความศรัทธาต่อพระ พุทธมหารัชมราชยังคงดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงออกให้สอดคล้องกับ บริบทสมัยใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของพระพุทธศาสนาใน สังคมไทย พระพุทธมหารัชมราชมีบทบาทสำคัญในฐานะสื่อกลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่ ในการสอนหลักธรรมคำสอน แต่ยังรวมถึงการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และการสร้างความสามัคคีในชุมชน การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านพระพุทธมหารัชมราชเป็น แนวทางที่มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์และส่งเสริมความศรัทธาต่อพระพุทธมหารัชมราช จำเป็นต้อง มีการบูรณาการระหว่างภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และชุมชน เพื่อให้การดำรง อยู่ของความศรัทธานี้สามารถสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน ดังนี้

1. ด้านการศึกษาและการวิจัย

- เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในมิติอื่น ๆ

- เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดอื่น ๆ

- เป็นองค์ความรู้ทางวิชาการด้านพุทธศาสตร์และมานุษยวิทยาทางศาสนา

2. ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม

- เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าของพระพุทธมหารัชมารชา
- เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ
- เป็นข้อมูลสำหรับการจัดทำนโยบายด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

3. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

- เป็นแนวทางในการพัฒนาการใช้พระพุทธรูปเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา
- เป็นแนวทางในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงคนทุกกลุ่ม

4. ด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม

- เป็นข้อมูลสำหรับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
- เป็นแนวทางในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น
- เป็นข้อมูลสำหรับการส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2558). ทะเบียนโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วราชอาณาจักร จังหวัดเพชรบูรณ์.

กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

ประเวศ วะสี. (2557). พุทธศาสนากับสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

พระครูสุนทรธรรมประภาส. (2568). สัมภาษณ์. เจ้าอาวาสวัดไตรภูมิ, 25 มกราคม 2568.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิตภัณ.

พระมหาพุทธพิชัย สิริชัย (วงศ์ละคร). (2557). "ศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อและอิทธิพลของพระพุทธชินราชที่มีต่อสังคมไทย." ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมบุรณ์ รตนปญโญ (เกษตรศิลป์). (2556). "ศึกษาความเชื่อและอิทธิพลของหลวงพ่อโสธรที่มีต่อสังคมไทย." ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2555). พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบพัฒนาการและความเชื่อของคนไทย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของ

วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์. (2563). ประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์.

เพชรบูรณ์ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). สสำรวจสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรม พ.ศ. 2564.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สุรพล สุยะพรหม. (2558). "แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย." วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, 11(3), 1-17.

สุรศักดิ์ เลิศสิทธิชัย. (2560). "พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย : พัฒนาการและอิทธิพล." วารสาร

ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี, 8(2), 56-72.

วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธา

และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

Analysis of the role and duty of the Vinaya Council in strengthening faith

And stability of Buddhism in Phetchabun Province

นายวุฒิพงษ์ คำมุง^{1*},

ดร.สรารุณย์ วิจิตรปัญญา^{2*}, พระครูประโชติพัชรพงษ์, ดร.^{3*}

Mr. Wuttipong Khammung^{1*},

Ph.D. Sarawut Wijitpanya^{2*}, PhraKhuPrachot Phatcharapong, Ph.D.^{3*}

^{1-3*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1-3*}Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์คุณและบทบาทของวินัยธรในพระพุทธศาสนา 2) บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์ 3) วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเลือกจากประชากรกลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 รูป/คน แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยพรรณาวลี

ผลการวิจัยพบว่า

พระวินัยธรรมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในฐานะผู้รักษาพระวินัยดูแลความเรียบร้อยของคณะสงฆ์ ตัดสินข้อพิพาท และอบรมภิกษุใหม่ ให้คณะสงฆ์ดำรงความบริสุทธิ์ตามหลักพรหมจรรย์ บทบาทนี้มีทั้งในมิติประวัติศาสตร์ (1) การบริหารสงฆ์ (2) และอุดมคติทางจริยธรรม (3) ช่วยธำรงพระศาสนาให้มั่นคงเจริญรุ่งเรืองกว่า 2,500 ปี และเป็นเอกลักษณ์สำคัญของคณะสงฆ์เถรวาท

พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์มีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบ ดูแล และแก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์บนพื้นฐานพระธรรมวินัย กฎหมาย และกฎหมายอาญา อื่นทั้งทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ ฝึกอบรม และส่งเสริมศีลธรรมแก่พระสงฆ์ พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอกเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน บทบาททั้งหมดนี้มุ่งเสริมสร้างความเปราะบาง ความเข้มแข็ง และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสงฆ์กับชุมชน เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในพื้นที่

พระวินยาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์มีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา โดยตรวจสอบ แก้ไขพฤติกรรมและ

อบรมพระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้นำทางศีลธรรม พระวินยาศิการยังทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อรักษาภาพลักษณ์ของพระสงฆ์และสร้างความศรัทธาในชุมชน บทบาทเหล่านี้ถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นที่เคารพและมั่นคงในระดับท้องถิ่น

คำสำคัญ: บทบาท, หน้าที่, พระวินยาศิการ, ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

Abstract

This research has the following objectives: To study the qualities and roles of the Vinayadhara (disciplinarians) in Buddhism; To examine the roles and duties of the Phra Vinayathikan (monastic disciplinarians) in Phetchabun Province; To analyze the roles and duties of the Phra Vinayathikan in strengthening faith and the stability of Buddhism in Phetchabun Province. This is a qualitative research study, employing documentary analysis and in-depth interviews with 30 key informants selected from the target population. The research findings are presented through descriptive analysis.

Research findings reveal that:

The Vinayadhara holds an essential role in Buddhism as the upholder of monastic discipline (Vinaya), maintaining the order of the Sangha, resolving disputes, and training new monks to preserve the purity of the holy life (brahmacariya). This role spans across three dimensions: (1) historical, (2) ecclesiastical administration, and (3) ethical ideals, helping to sustain and ensure the prosperity of Buddhism for over 2,500 years, and serving as a key characteristic of the Theravada Sangha.

In Phetchabun Province, the Phra Vinayathikan plays a crucial role in inspecting, supervising, and resolving internal monastic issues based on the DhammaVinaya, national laws, and the regulations of the Supreme Sangha Council. Additionally, they disseminate knowledge, conduct training, and promote morality among the monks, while liaising with external agencies to enhance operational efficiency. All these roles aim to strengthen discipline, unity, and the relationship between the Sangha and the local community, thereby preserving the stability of Buddhism in the area.

The Phra Vinayathikan of Phetchabun Province also holds a key role in supervising monks to ensure compliance with the Dhamma-Vinaya, fostering faith, and maintaining the stability of Buddhism by monitoring, correcting behavior, and training monks and novices to become moral leaders. Moreover, they collaborate with

relevant agencies to uphold the Sangha's image and build community faith. These roles function as crucial mechanisms that help Buddhism remain respected and stable at the local level.

Keywords: Roles, duties, Phra Vinayathikan, Stability of Buddhism

บทนำ

ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันที่พระภิกษุบางรูปได้ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดภาวะวิกฤติศรัทธา นั้น มาจากตัวแปรที่น่าสนใจหลายประการ เช่น 1) ศรัทธาวิปริตจึงก่อให้เกิดวิกฤติศรัทธาเพราะพุทธศาสนิกชนสนับสนุน หรือส่งเสริมในทิศทางที่ไม่ถูกต้องจึงทำให้พระภิกษุยึดติดในวัตนุญญและบริโณคนิยม 2) บุญวิปริต การเน้นสอนเรื่องบุญที่เน้นเฉพาะตัวบุญแต่ขาดกุศล โดยแปลงบุญให้เป็นเรื่องของวัตนุญญ และบริโณคนิยม แทนที่จะบุญจะเป็นสัญลักษณ์ของความสุขในฐานะที่เป็นเครื่องมือสร้างความอึดใจ และชำระใจ 3) การสอนวิปริต พระภิกษุบางรูปเน้นสอนเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากกว่าปาฏิหาริย์แห่งธรรม การสอนใหม่มนุษย์ขึ้นชมและกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่าตัวเอง ทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเตือนว่า “ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายผู้ที่ฝึกตนดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด” เพราะมนุษย์ที่ฝึกแล้วสามารถเป็นครูของเทวดา และเทวดาขึ้นชมอาศัย ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระพุทธเจ้าและอนาถปิณฑิกะเศรษฐี 4) การใช้สื่อที่วิปริต สื่อไอทีต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ พระภิกษุและสามเณรจำนวนหนึ่งได้ใช้สื่อไอทีเป็นเครื่องมือในการศึกษาธรรม และเผยแผ่ธรรม แต่มีพระภิกษุและสามเณรจำนวนหนึ่งเช่นเดียวกัน ใช้สื่อไอทีโดยขาดการรู้เท่าทัน และขาดการระมัดระวังทั้งการพูดสื่อข้อความ การนำเสนอภาพ และคลิปเสียงที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นนักบวช จะเห็นว่ามีภาพและเสียงจำนวนมากที่พระภิกษุได้โพสต์หรือนำเสนอในพื้นที่ของอินเทอร์เน็ต เช่น ยูทูบ เฟสบุค และบล็อก ดังนั้น เมื่อกล่าวตามหลักการความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อกันและกันนั้น ไมวาจะเป็นประเด็นของพุทธศาสนิกชนมีศรัทธาที่วิปริต หรือพระภิกษุสามเณรที่ประพฤติตนไม่เหมาะสมจนเป็นที่มาของวิกฤติศรัทธา ย่อมส่งผลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อการปฏิบัติ และความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นองค์กร (พระมหาพรหมมहाโส, 2567)

พระวินยาธิการ เป็นคำใหม่ที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าคณะจังหวัดให้ทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านการปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัด โดยเฉพาะหน้าที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย ด้านการปฏิบัติวินัยของพระภิกษุสามเณร หรือภาษาปากว่า ตำรวจพระ หมายถึง พระภิกษุชาวไทยผู้มีหน้าที่ปฏิบัติตามพระวินัย หน้าที่ของพระวินยาธิการ คือ ตรวจตรา แนะนำ ตักเตือน และชี้แจงระเบียบปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรในจังหวัดหรือที่เข้ามาในจังหวัด บรรดาที่ประพฤติไม่เรียบร้อย และหากไม่ปฏิบัติตามหรือพบการกระทำความผิดก็มีอำนาจจับกุมตัวส่งเจ้าคณะผู้รับผิดชอบหรือ

เจ้าหน้าที่บ้านเมืองให้ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่แต่ไม่มีอำนาจในการให้สละสมณเพศ ทั้งนี้คำว่า วินยาธิการ (วิ-นะ-ยา-ทิ-กาน/ (วินย + อธิ + การ , แปล "เจ้าการพระวินัย") หรือภาษาปากว่า ตำรวจพระ หมายถึง พระภิกษุชาวไทยผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามพระวินัย เรียกเต็มว่า "พระวินยาธิการ" หน้าที่ของพระวินยาธิการ คือ ตรวจตรา แนะนำ ตักเตือน และชี้แจงระเบียบปฏิบัติแก่พระภิกษุ สามเณรในจังหวัดหรือที่เข้ามาในจังหวัด บรรดาที่ประพฤตินิเริ่บร่อย และหากไม่ปฏิบัติตามหรือ พบการกระทำความผิดก็มีอำนาจจับกุมตัวส่งเจ้าคณะผู้รับผิดชอบหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองให้ ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ แต่ไม่มีอำนาจในการให้สละสมณเพศ (สวนศุมครองพระพุทศาศนา , 2554 : 4)

จากปัญหาที่พบตามสื่อต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันพบพระภิกษุสงฆกระทำผิดพระธรรมวินัยจำนวนมาก เช่น การบิณฑบาตขาดความสรวม, ทำการเรียไรโดยไม่ได้รับอนุญาต, ปกกลดในยานชุมชน, พักค้างแรมตามบ้านเรือน, นุ่งหมจีวรไม่เรียบร่อย ขณะบิณฑบาต และเที่ยวเตรเรอนเป่น ตน พระวินยาธิการจึงมีบทบาทสำคัญในการสอดส่องดูแลพฤติกรรมดังกล่าวควบคู่กับคณะสงฆ แต่ เนื่องจากยังไม่มิกฎหมายรองรับ รวมถึงอำนาจหน้าที่ที่ชัดเจนทำให้การพัฒนาศักยภาพของพระวินยาธิการมีปัญหาเพราะพระวินยาธิการ ถือวาเป่นกำลังสำคัญสว่นหนึ่งของการปกครองสงฆที่คอยช่วยเหลือเจ้าคณะพระสังฆาธิการทำหน้าที่คอยตรวจตรา แนะนำ ดูแล แกไข ให้พระภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กำจัดคนพาล อภิบาลคนดีทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพระพุทศาศนามิให้เกิดความเสียหายโดยรวม

จังหวัดเพชรบูรณ์ มีเขตการปกครองครอบคลุม 11 อำเภอ ประกอบไปด้วยอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ อำเภอชนแดน อำเภอหลมสั๊ก อำเภอหลมเกา อำเภอวิเชียรบุรี อำเภอศรีเทพ อำเภอหนองไผ่ อำเภอบึงสามพัน อำเภอน้ำหนาว อำเภอวังโป่ง และอำเภอเขาค้อ มีคำสั่งแต่งตั้งพระวินยาธิการประจำจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆจังหวัดเพชรบูรณ์ และช่วยเหลือสนับสนุนเจ้าคณะผู้ปกครองในการตรวจตรา แนะนำ ชี้แจง พระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ขอบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช และคำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน อาศัยอำนาจตามความในข้อ 20 แห่งระเบียบมหาเถรสมาคม วาด้วยพระวินยาธิการ พ.ศ.2562 เพื่อพิจารณาหาแนวทางในการป้องกันแกไขปัญหาที่เกิดขึ้นและมีแนวความคิดสอดคล้องกันวาปัญหาการประพฤติไม่เหมาะสมของพระภิกษุสามเณรในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งผู้มีหน้าที่หลักในการแก้ปัญหาโดยตรง คือ พระสังฆาธิการในทุกระดับตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ แต่สภาพความเป็นจริงพระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้มากนัก จึงเห็นสมควรรวมกันวาควรจัดตั้งพระภิกษุ ผู้มีความเหมาะสมมาช่วยงานการปกครองของพระสังฆาธิการ ในสว่นการปกครอง

คณะสงฆ์จังหวัด เพชรบูรณ์ ให้มีความเรียบร้อยในที่สุด เพื่อแบ่งเบาภาระพระสังฆาธิการในการแก้ปัญหาการประพฤติ ไม่เหมาะสมของพระภิกษุสามเณร

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าพระวินยาธิการของคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรจะได้รับการส่งเสริมการปฏิบัติงานให้มีความรู้ใหม่มากขึ้น เพื่อให้ทราบถึงหน้าที่ของตน และเข้าใจปัญหาและอุปสรรคสาเหตุและปัจจัยอื่น โดยประยุกต์หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นกลวิธีหรืออุบายคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นขอมูลในการวางแผนและการส่งเสริมการปฏิบัติงานของพระวินยาธิการของจังหวัดเพชรบูรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นอันจะส่งผลต่อการพัฒนาการดำเนินงานบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มีความมั่นคงถาวรสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์คุณและบทบาทของวินัยธรในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

1.รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวม ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บ ข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับ บทบาทของพระวินยาธิการที่มีผลต่อคณะสงฆ์จังหวัดเพชรบูรณ์

2.การสร้างเครื่องมือ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดแบบสัมภาษณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบที่เป็นจริงและข้อมูลครอบคลุมตามประเด็นครบถ้วนสมบูรณ์ สำหรับนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนสรุปและนำเสนอข้อมูลในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ตั้งไว้โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทำแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย
- 2) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา
- 3) นำแบบสัมภาษณ์กลับมาแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

4) นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเพื่อให้ได้ รายละเอียดตรงตามเนื้อหาจำนวน 3 ทาน

5) นำแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

6) นำแบบสัมภาษณ์ลงใช้ในการสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย

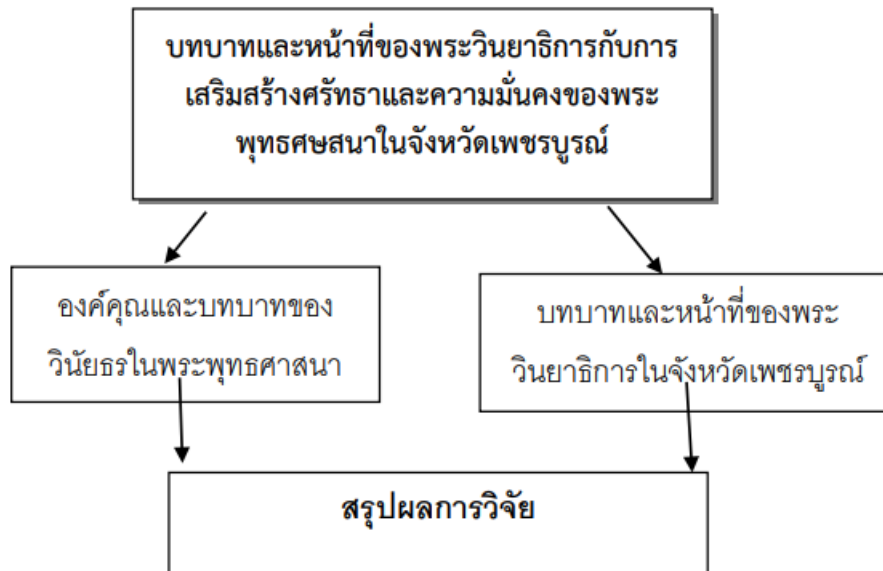
เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายให้ได้มีโอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้นเสมือนผู้วิจัยเป็นคนในชุมชนและเนื่องจากในการศึกษาคครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target group) จำนวน 30 รูป/คน ได้แก่

1. พระวินยาธิการจังหวัดเพชรบูรณ์	จำนวน 10 รูป
2. พระสังฆาธิการ	จำนวน 10 รูป
3. นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา	จำนวน 3 คน
4. เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์	จำนวน 2 คน
5. ผู้นำชุมชน	จำนวน 5 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลวิธีการเชิงคุณภาพโดยเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายและพรรณนา (Descriptive Research) การนำเสนอข้อมูลการวิจัย จะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความ ประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้แนวคำถามซึ่งผู้วิจัยกำหนดดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามได้เพียงพอต่อการศึกษิตตามวัตถุประสงค์บ้างแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลขั้นต้น โดยนำมาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบตามเค้าโครงเรื่องแล้วสรุปออกมา เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และหาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป หลังจากนั้นอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์เขาในบางประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้นและทำการวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งหนึ่งซึ่งให้ไดข้อมูลที่ถูกตอและเปนจริงมากที่สุด

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. องค์คุณและบทบาทของวินัยธรในพระพุทธศาสนา

บทบาทของพระวินัยธรจึงไม่ใช่เพียงการจดจำสิกขาบทหรือข้อวินัย หากแต่เป็นการรักษารากฐานทางจริยธรรมของคณะสงฆ์ทั้งระบบ หน้าที่นี้รวมถึงการตัดสินข้อพิพาท การแก้ไขความเห็นต่างทางข้อวินัย การกำกับดูแลพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณร และการอบรมสั่งสอนภิกษุใหม่ ๆ ให้เข้าใจในหลักพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ พระวินัยธรจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสงฆ์ เพื่อป้องกันมิให้พระศาสนาถูกบ่อนทำลายจากความเสื่อมในภายใน เมื่อพระพุทธศาสนาเริ่มแผ่ขยายไปยังดินแดนต่าง ๆ เช่น ศรีลังกา พม่า ลาว และไทย สำนักพระวินัยธรได้ส่งพระเถระผู้ทรงพระวินัยไปเผยแผ่พระศาสนา เช่น พระมหินทะ พระอฏฐิยะ พระอุตติยะ พระสัมพละ พระภัททะ ไปยังศรีลังกา เพื่อสถาปนาสังฆสมาคมที่มั่นคง พระเถระเหล่านี้ไม่เพียงนำพระธรรมไปเผยแผ่ แต่ยังนำระเบียบวินัยและหลักการสืบทอดสังฆกรรมไปด้วย เพื่อให้พระสงฆ์ในต่างแดนดำรง อยู่ในความบริสุทธิ์ตามแบบแผนพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระวินัยธรจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้าง ความมั่นคงถาวรของพระศาสนาในระดับสากล ในแง่การบริหารคณะสงฆ์ พระวินัยธรรยังถือได้ว่าเป็น ต้นแบบของพระวินยธิการ หรือพระผู้มีหน้าที่กำกับดูแลความประพฤติของพระภิกษุสามเณร โดยสอดส่อง ตรวจสอบ ชี้แนะ และให้คำปรึกษาในด้านวินัย ทั้งยังเป็นผู้ตัดสินกรณีที่เกิดข้อพิพาทหรือ การละเมิดสิกขาบท ลักษณะการทำงานนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึง

ปัจจุบัน ทำให้เกิดความเปราะบางอันหนึ่งอันเดียวกันภายในหมู่สงฆ์ และป้องกันมิให้ความแตกแยกทางความคิดหรือความประพฤติบ่อนทำลายพระศาสนา อีกทั้งในเชิงอุดมคติ พระวินัยธรรยังถือเป็นผู้รักษาจารีตประเพณีอันดีงามทางพระพุทธศาสนา เพราะการรักษาพระวินัยมิใช่เพียงการยึดถือกฎเกณฑ์ทางเทคนิค หากเป็นการธำรงไว้ซึ่ง “จิตสำนึกแห่งความบริสุทธิ์” อันเป็นหัวใจของสมณะผู้บำเพ็ญพรหมจรรย์ การที่พระสงฆ์อยู่รวมกันได้อย่างกลมเกลียว ด้วยศีลวินัยเป็นเครื่องเชื่อมร้อย ย่อมทำให้พระธรรมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนพุทธศาสนิกชนทั่วไปใน 3 มิติหลัก คือ 1) มิติทาง ประวัติศาสตร์ เป็นผู้สืบทอดพระวินัยและความรู้ในพระไตรปิฎกอย่างต่อเนื่อง 2) มิติทางการบริหารสงฆ์ เป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลพฤติกรรมและการปฏิบัติของพระสงฆ์ 3) มิติทางอุดมคติและจิตวิญญาณ เป็นผู้ธำรงความบริสุทธิ์ ความเคร่งครัด และความศักดิ์สิทธิ์ของ พรหมจรรย์ ซึ่งเป็นรากฐานจริยธรรมของพระศาสนา ด้วยเหตุนี้ การดำรงอยู่ของพระวินัยธรรจึงถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของคณะสงฆ์เถรวาทที่ยังคงสืบทอดบทบาทมาอย่างไม่ขาดสาย เป็นรากฐานที่ทำให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรืองยาวนานกว่าสองพันห้าร้อยปี

2. บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์

พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการรักษาความเรียบร้อยของคณะสงฆ์และวัดในพื้นที่ โดยการดำเนินการทั้งหมดตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ภายใต้สายการปกครองที่ชัดเจนจากเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล พระวินยาธิการจึงถูกแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่ของเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ ทำหน้าที่เสมือนเป็น “ผู้ตรวจสอบ” และ “ผู้แก้ไขปัญหาเบื้องต้น” ของการปฏิบัติในวัด บทบาทของพระวินยาธิการเริ่มตั้งแต่ การตรวจสอบพฤติกรรมและการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรในพื้นที่ เช่น การตรวจสอบว่ามีการรักษาศีลหรือไม่ มีการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสงฆ์หรือไม่ และการดำเนินชีวิตในวัดนั้นเป็นไปอย่างเหมาะสมหรือไม่ เมื่อพบว่ามีพระสงฆ์ละเมิดพระธรรมวินัย พระวินยาธิการจะมีหน้าที่เข้าไปตักเตือน ชี้แนะหรือแนะนำ กระทั่งลงโทษตามพระธรรมวินัย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรกลับมาสู่เส้นทางที่ถูกต้อง นอกจากการตรวจสอบ พระวินยาธิการยังมีบทบาทในเชิงการเผยแพร่และฝึกอบรม เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัย การส่งเสริมการศึกษา ฝึกสมาธิ และการพัฒนาศีลธรรม เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้ความสามารถและปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนา พระวินยาธิการจึงเปรียบเสมือนครูผู้คอยแนะนำ ให้ความรู้ และตรวจสอบไปพร้อมกัน ในด้านการรักษาความเรียบร้อย พระวินยาธิการจะดูแลให้กิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดเป็นไปตามระเบียบ เช่น การจัดงานทางศาสนา การต้อนรับคณะต่าง ๆ การจัดการกับปัญหาภายในวัด และการแก้ไขความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยความยุติธรรม ความเปี่ยมกลาง และความสามารถในการตัดสินใจ นอกจากนี้ พระวินยาธิการยังทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอก เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หน่วยงาน ราชกา

รท้องถิ่น หรือองค์กรชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานของสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ที่สำคัญคือ บทบาทของพระวินยาธิการไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในวัด แต่ยังรวมถึงการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การให้คำแนะนำทางธรรมแก่ชาวบ้าน และการรักษาภาพลักษณ์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อสายตาสาธารณชน กล่าวโดยสรุป พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์มีบทบาทที่หลากหลาย ทั้งด้านการตรวจสอบ ดูแล เผยแพร่ แก้ไขปัญหา และสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนทุกบทบาทล้วนมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสังคมสงฆ์ที่มีคุณภาพ เป็นระเบียบ และสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

3. วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ พระวินยาธิการมีบทบาทสำคัญในการรักษาความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา โดยกำกับดูแลให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เสริมสร้างศรัทธาของประชาชน และป้องกันพฤติกรรมที่อาจบั่นทอนความมั่นคงของศาสนา ตรวจสอบและกำกับพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ส่งเสริมให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน ดำเนินการตักเตือนและแก้ไขพฤติกรรมพระสงฆ์ที่ไม่เหมาะสม ป้องกันการเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา จัดการศึกษาและอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีความเข้าใจในพระธรรม ส่งเสริมบทบาทในการเป็นผู้นำทางศีลธรรม สนับสนุนให้พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อสร้างความเคารพและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระดับท้องถิ่น พระวินยาธิการเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยทำหน้าที่กำกับดูแลพระสงฆ์ให้ดำรงตนตามพระธรรมวินัย แก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์ และส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของศีลธรรม และจิตวิญญาณในชุมชน การดำเนินงานของพระวินยาธิการจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในท้องถิ่นคงความมั่นคงและเป็นที่เคารพของประชาชน พระวินยาธิการมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ให้เป็นที่ยอมรับของประชาชน โดยการกำกับดูแลให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และส่งเสริมให้พระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม การวิเคราะห์ในมิติวิชาการชี้ให้เห็นว่าการเสริมสร้างภาพลักษณ์ของพระสงฆ์เป็นปัจจัยที่ช่วยรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้ประชาชนมีศรัทธาต่อศาสนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระวินยาธิการกับการเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้รับองค์ความรู้ที่สำคัญดังนี้

อภิปรายผล

พระวินัยธร หรือที่มักเรียกว่า พระวินยาธิการ คือ บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ศึกษา เขาใจ และรักษาพระธรรมวินัยอย่างถ่องแท้ เปรียบเสมือนผู้คอยดูแลความเรียบร้อยและความถูกต้องของพระสงฆ์ในสังคมสงฆ์ไทย โดยองค์คุณที่สำคัญของพระวินยาธิการประกอบด้วย ความรู้ลึกซึ้งในพระธรรมวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนต่อการตักเตือนสั่งสอน และการดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งในแง่การปฏิบัติ การพูดจา และการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องค้ำจุนความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระยะยาว ในด้านบทบาท พระวินยาธิการเป็นกลไกสำคัญในการกำกับดูแลพระภิกษุสามเณรให้ดำรงตนตามพระธรรมวินัย ตรวจสอบพฤติกรรมและการปฏิบัติที่อาจคลาดเคลื่อน พร้อมทั้งให้คำแนะนำหรือแก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์อย่างมีศิลปะ ไม่ใช่การลงโทษรุนแรงหรือดูดาโดยขาดเมตตา แต่ใช้ความอดทน

อธิบายอย่างชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจและปรับปรุงตนเอง นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เผยแผ่ความรู้ตามพระวินัย แก่พระสงฆ์อื่นและฆราวาส ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตอบหาบทาหน้าที่ของพระสงฆ์ในสังคม เมื่อพระสงฆ์มีความประพฤติที่เหมาะสมตามพระธรรมวินัย ความศรัทธาของประชาชนก็จะเพิ่มขึ้น เพราะศาสนาไม่ใช่เพียงการสอนหลักธรรมคำสั่งสอน แต่ต้องอาศัยความประพฤติที่งดงามของผู้สืบ ทอดคำสอนด้วย ดังนั้น พระวินัยการจึงเปรียบได้กับเสาหลักที่ช่วยพยุงให้คณะสงฆ์มีความเข้มแข็ง ช่วยป้องกันความเสื่อม และเสริมสร้างให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นศูนย์กลางศีลธรรมที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ สอดคล้องกับ พระครูสังฆรักษ์ปัญญพล ปญญาพล (2562) ศึกษาเรื่อง “กลไก การพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงานของพระวินัยการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พบว่า กลไกการ พัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงานของพระวินัยการประกอบด้วย 5 กลไกคือ (1) ศึกษาจัดทำ ข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงานให้เป็นระบบ ฐานข้อมูลจนวนพระภิกษุสามเณรในจังหวัด ฐานข้อมูล พระวินัยการในจังหวัด (2) จัดทำโครงการพัฒนาศักยภาพด้วยการส่งพระวินัยการไปศึกษา หลักสูตรพระวินัยการ, นิติศาสตร์บัณฑิต (3) พัฒนาขีดความสามารถตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สงเสริมให้พระวินัยการมีศีลาจารวัตรเรียบร้อยเป็นแบบอย่างที่ดี 2. สมาธิ พระวินัยการต้องนั่ง ไม่เอนเอียงตามอคติ และ 3. ปัญญา พระวินัยการต้องแสวงหาความรู้ตลอดเวลา ต้องแม่นยำพระ ธรรมวินัย และกฎหมาย (4) การให้คำปรึกษาด้วยการจัดตั้งสำนักงานพระวินัยการกลางและมีเจ้า หน้าที่คอยให้บริการ และ (5) การติดตามและประเมินผล มีการติดตามผลการปฏิบัติงานและ รายงานเจ้าคณะผู้ปกครองตรา

พระวินัยการในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้แสดงบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างความมั่นคง ของพระพุทธศาสนาและการสร้างศรัทธาในหมู่ประชาชนอย่างชัดเจน ด้วยหน้าที่หลักในการกำกับ ดูแลและตรวจสอบพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พระวินัยการได้ ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้รักษากฎระเบียบ และผู้ให้คำแนะนำที่ช่วยแก้ไขปัญหภายในคณะสงฆ์ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ในบริบทของจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังคงให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา อย่างเหนียวแน่น พระวินัยการได้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างคณะสงฆ์กับชุมชน โดยการส่งเสริมให้พระสงฆ์เป็นต้นแบบของความประพฤติที่ดีงาม มีศีลธรรม และดำรงตนเป็นที่ เคารพนับถือ ในสังคม นอกจากนี้ พระวินัยการยังเป็นผู้นำทางความคิดในการเผยแผ่และปรับปรุง การตีความ พระวินัยให้เหมาะสมกับสภาพสังคมยุคปัจจุบัน เพื่อให้ศาสนายังคงความสดใหม่และ เขาลังใจของผู้นับในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง บทบาทเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระวินัยการมิใช่เพียงผู้ รักษากฎเกณฑ์ภายในคณะสงฆ์เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ขับเคลื่อนความมั่นคงและศรัทธาของ พระพุทธศาสนาใน ชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งขึ้น ทั้งในแง่ของการป้องกันปัญหาภายในสงฆ์ การสง เสริมคุณธรรม และการ สร้างภาพลักษณ์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อประชาชน ซึ่งล้วนมีผลสำคัญต่อการสืบ ทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่และเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม บทบาทของ

พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์ ยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็ว การตีความพระวินัยในบริบทใหม่ ๆ ที่ต้องรักษาความถูกต้องและความเหมาะสมไปพร้อมกัน และการเผยแผ่ศาสนาในยุค ดิจิทัลที่ทำให้ต้องปรับรูปแบบการสื่อสารให้ทันสมัยและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายยิ่งขึ้น โดย สรุป พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการรักษาและส่งเสริมพระ ธรรมวินัย การแก้ไขปัญหาและการสร้างศรัทธาในหมู่พระสงฆ์และประชาชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหัวใจหลักในการสืบทอดและรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ให้ยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับพระครูปลัดทะเล มหณณโว (2553) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระวินยาธิการตาม ทศณะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบ แบบสอบถามซึ่งเป็นพระภิกษุจำนวน 309 รูป พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 29.13 มีอายุอยู่ในช่วง 26 – 35 ร้อยละ 39.48 มีจำนวนพรรษาน้อยกว่า 5 พรรษา ร้อยละ 64.72 มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 51.46 มีวุฒิการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมเอก ร้อยละ 63.11 ไม่มีวุฒิ การศึกษาเปรียญธรรม ร้อยละ 94.17 เป็นพระลูกวัด โดยมี ทศณะเกี่ยวกับบทบาทของพระวินยาธิการ ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก อันดับแรกได้แก่ ด้านกระบวนการทาง ยุติธรรม (กฎหมาย) รองลงมาด้านภาวะผู้นำและด้านการประสานงาน/การมีส่วนร่วม และสุดท้าย ด้านหน้าที่ ปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ ส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจในการปฏิบัติ หน้าที่ พระวินยาธิการบางรูป ไม่เข้าใจบทบาทตัวเอง และไม่มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ ตลอดถึงจำนวนในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการยังไม่เพียงพอต่อการงาน ส่วนข้อเสนอแนะใน บทบาท คือ พระวินยาธิการต้องเข้มแข็ง ตั้งใจทำงานให้สมกับ คำว่าผู้นำ มีความรับผิดชอบเอาใจใส่ ต่อหน้าที่ได้รับมอบหมายควรเลือกผู้ที่ชอบ และรักพร้อมทั้งเต็มใจที่จะเป็นพระวินยาธิการ พระวินยาธิการต้องมีจิตสำนึกต่อหน้าที่เสมอ ควรให้ผู้ที่จะเป็นพระวินยาธิการที่จะได้รับการแต่งตั้งให้ เขาใจบทบาทความเป็นผู้นำที่จะต้องทำ และพร้อมที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ

พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน ด้วยหน้าที่หลักที่มุ่งกำกับดูแลพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด พระวินยาธิการจึงเป็นเหมือนผู้ค้ำจุนความเปราะบางเรียบร้อยภายในคณะสงฆ์ และในขณะเดียวกันยังทำหน้าที่เป็นผู้ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ทั้งในหมู่สงฆ์และฆราวาส ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนยังคงมีความผูกพันแน่นแฟ้นกับวัดและพระสงฆ์ พระวินยาธิการได้ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบและให้คำแนะนำพระภิกษุสามเณร ทั้งในเรื่องการครองตน การครองจีวร และการปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ซึ่งส่งผลให้คณะสงฆ์ในพื้นที่มีความเปราะบาง สง่างาม และเป็นที่น่าเชื่อถือของผู้นับถือนอกเหนือจากนี้ พระวินยาธิการยังมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็น

เป็นข้อขัดแย้งหรือความคลาดเคลื่อนจากพระธรรมวินัย ด้วยวิธีการที่ประกอบด้วยเมตตา ความอดทน และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบทของผู้ปฏิบัติ อีกด้านหนึ่ง บทบาทของพระวินยาธิการไม่ได้จำกัดอยู่แคภายในคณะสงฆ์เท่านั้น แต่ยังขยายออกไปสู่การเสริมสร้างศรัทธาของประชาชน พระวินยาธิการช่วยยกระดับภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ให้เป็นศูนย์กลางศีลธรรมในชุมชน ทำให้ประชาชนเกิดความ ศรัทธาที่มั่นคงในพระพุทธศาสนา เมื่อพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติดีตามพระธรรมวินัย ภาพลักษณ์ที่ดีนี้ จะสะท้อนกลับมาสู่ความเชื่อมั่นของประชาชน และทำให้พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาทสำคัญในการ เป็นที่พึ่งทางใจของผู้คนในจังหวัดเพชรบูรณ์ อย่างไรก็ตาม การเสริมสร้างศรัทธาและความมั่นคงใน ยุคปัจจุบันย่อมเผชิญความท้าทายจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การไหลบ่าของวัฒนธรรม ต่างชาติ การใช้ชีวิตที่ทางไกลวัดวา และการตีความพระวินัยให้เหมาะสมกับยุคสมัย

พระวินยาธิการจึงต้องปรับบทบาทให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง โดยนำเทคโนโลยีและแนวคิดใหม่ ๆ มาใช้ในการ สื่อสารกับพระสงฆ์และประชาชน เพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงสดใหม่และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของ คนรุ่นปัจจุบัน โดยสรุป พระวินยาธิการในจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาความ มั่นคงของพระพุทธศาสนา ทั้งในมิติการกำกับดูแลภายในคณะสงฆ์ การแก้ไขปัญหาการให้ความรู้ และการเสริมสร้างศรัทธาในใจประชาชน บทบาทเหล่านี้ล้วนเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ยังคงเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและศีลธรรมของผู้คนในท้องถิ่นได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน สอดคล้องกับ พระครูปลัดทะเล มหณณโว (2553) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระวินยาธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งเป็นพระภิกษุจำนวน 309 รูป พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 29.13 มีอายุอยู่ในช่วง 26 – 35 ร้อยละ 39.48 มีจำนวนพรรษาน้อยกว่า 5 พรรษา ร้อยละ 64.72 มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 51.46 มีวุฒิการศึกษาทางธรรมระดับนักธรรมเอก ร้อยละ 63.11 ไม่มีวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ร้อยละ 94.17 เป็นพระลูกวัด โดยมีทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระวินยาธิการในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมาก อันดับแรก ได้แก่ ด้านกระบวนการทางยุติธรรม (กฎหมาย) รองลงมาด้านภาวะผู้นำและด้านการประสานงาน/การมีส่วนร่วมและสุดท้ายด้านหน้าที่ ปัญหาในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการ ส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจ ในการปฏิบัติหน้าที่ พระวินยาธิการบางรูป ไม่เข้าใจบทบาทตัวเอง และไม่มีความพร้อมในการปฏิบัติ หน้าที่ ตลอดจนถึงจำนวนในการปฏิบัติหน้าที่ของพระวินยาธิการยังไม่เพียงพอต่อภาระงาน ส่วน ข้อเสนอแนะในบทบาท คือ พระวินยาธิการต้องเข้มแข็ง ตั้งใจทำงานให้สมกับคำวาผู้นำ มีความรับผิดชอบเอาใจใส่ต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายควรเลือกผู้ที่ชอบ และรักพร้อมทั้งเต็มใจที่จะเป็น

พระ วินยธิการ พระวินยธิการต้องมีจิตสำนึกต่อหน้าที่เสมอ ควรให้ผู้ที่จะเป็นพระวินยธิการที่จะได้รับ การแต่งตั้งให้เขาใจบทบาทความเป็นผู้นำที่จะต้องทำและพร้อมที่จะทำงานด้วยความเต็มใจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรมีการกำหนดแนวทางที่ชัดเจนในการตรวจสอบและควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณร เพื่อให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย
- 2) คณะสงฆ์ควรมีระบบติดตามผลการดำเนินงานของพระวินยธิการอย่างต่อเนื่อง
- 3) ควรมีการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรให้กับพระวินยธิการ เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

- 1) ผลวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบายเกี่ยวกับบทบาทของพระวินยธิการในการดูแลพระสงฆ์และเสริมสร้างศรัทธาของประชาชน
- 2) ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำคู่มือแนวทางปฏิบัติสำหรับพระวินยธิการ เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ
- 3) ควรมีการจัดอบรมให้พระวินยธิการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนเอง รวมถึงวิธีการแก้ไขปัญหาและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจมีผลต่อความสามารถของพระวินยธิการในการปฏิบัติงาน เช่น การสนับสนุนจากคณะสงฆ์ งบประมาณ และความร่วมมือจากภาครัฐและชุมชน
- 2) การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาว่า บทบาทของพระวินยธิการมีผลต่อศรัทธาของ ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างไรในระยะยาว
- 3) ควรมีการศึกษาวาเทคโนโลยีและโซเชียลมีเดียมีผลกระทบต่อบทบาทของพระวินยธิการอย่างไร และควรใช้เครื่องมือเหล่านี้ในการเผยแพร่ธรรมะและสร้างศรัทธาได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

พระครูปลัดทะเล มหณฺณโว. (2553). “บทบาทของพระวินยธิการตามทัศนะของพระสงฆ์ในเขต พญาไท กรุงเทพมหานคร”. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิง พุทธ, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปัญญาพล (มีชูนิก). (2562). “กลไกการพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงานของพระวินยาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. ปริญญานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2567). สถานการณ์พุทธบริษัทในสังคมไทย : ศรัทธาวิปริตหรือวิกฤติศรัทธา. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2567, จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_.

สวนกุหลาบวิทยาลัยพระพุทธรูป. (2554). คู่มือศูนย์ปฏิบัติการพระวินยาธิการ คณะสงฆ์ กรุงเทพมหานคร, นครปฐม : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

ศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ
 วัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
 Study Strengthening of the Network for the Conservation
 of Mural Paintings in The Ordination Hall of Wall of Temple Sri Mongkhom,
 Wang Ban Subdistrict, Lom Kao District,
 Phetchabun Province

พระพฤษภา สุจินโน^{1*},
 พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร.^{2*}, ดร.สรวิทย์ วิจิตรปัญญา^{3*}
 Phra Phruepha Suchino^{1*},
 Phra Ratchapatthammathethi, Dr.^{2*}, Dr. Sarawut Wichitpanya^{3*}
^{1-3*}พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
^{1-3*}Master of Buddhist Studies, Department of Buddhism,
 Mahachulalongkomrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถวัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมี 3 วัตถุประสงค์หลัก ได้แก่ 1) เพื่อ ศึกษาประวัติความเป็นมาและคติธรรมภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคล 2) เพื่อ ศึกษากระบวนการ เรียนรู้ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และ 3) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูล ขั้นปฐมภูมิ (พระไตรปิฎก) และ ทุตติภูมิ (อรรถกถา ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง) การ สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 รูป/ ท่าน ที่คัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย พระสงฆ์ 5 รูป ผู้นำชุมชน 5 ท่าน ปราชญ์ชาวบ้าน 3 ท่าน และ ชาวบ้าน 5 ท่าน รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ และการสนทนากลุ่มเพื่อรวบรวม มุมมองที่หลากหลาย

ผลการวิจัยพบข้อค้นพบสำคัญครอบคลุมทุกวัตถุประสงค์การวิจัย ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคล มีอายุกว่าร้อยปี สร้างโดยช่างพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญและศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็น ภาพทศชาติชาดก ที่แสดงถึงทศบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ภาพเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นสื่อการสอนหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาผ่านภาพ โดยเฉพาะในยุคที่ประชาชนส่วน

ใหญ่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ จิตรกรรมมีเอกลักษณ์เฉพาะในการผสมผสานเนื้อหาทางศาสนากับองค์ประกอบวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้สีสดใส การจัดองค์ประกอบที่เข้าใจง่าย และการสะท้อนวิถีชีวิต สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมท้องถิ่นในอดีตอย่างแท้จริง

กระบวนการเรียนรู้ดำเนินการผ่านระบบสามระดับที่มีความซับซ้อน ระดับชุมชน (การถ่ายทอด ความรู้จากผู้สูงอายุสู่เยาวชน กิจกรรมในเทศกาลทางศาสนา การจัดนิทรรศการ และการดูแลรักษาวัดร่วมกัน) ระดับสถานศึกษา (การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การศึกษาดูงานของนักเรียนแบบฝึกหัดการวิเคราะห์ และการฝึกปฏิบัติวาดภาพจิตรกรรม) และระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (การจัดทำเอกสาร การจัดตั้งศูนย์ข้อมูล ท้องถิ่น การจัดสรรงบประมาณ และการประสานงานระหว่างหน่วยงานกับสถาบันวัฒนธรรมระดับชาติ) ปัจจัยแห่งความสำเร็จประกอบด้วยความร่วมมือแบบพันธมิตร ผู้นำชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้ การสนับสนุนจากภายนอกทั้งด้านวิชาการและการเงิน และการปลูกฝังจิตสำนึกรักษามรดกวัฒนธรรม เครือข่ายการอนุรักษ์ประกอบด้วยห้าภาคส่วนหลัก ภาควัด (เจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ในฐานะผู้พิทักษ์หลัก) ภาคชุมชน (ผู้นำ ปราชญ์ และประชาชน) ภาคการศึกษา (โรงเรียนและมหาวิทยาลัย) ภาครัฐ (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมศิลปากร และสำนักงานวัฒนธรรม) และภาคเอกชน (ผู้ประกอบการท่องเที่ยวและผู้สนใจ วัฒนธรรม) กระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายมีห้าขั้นตอนอย่างเป็นระบบ การสร้างความตระหนักและการรับรู้ ร่วมกันเกี่ยวกับความสำคัญของจิตรกรรม การพัฒนาวิสัยทัศน์ร่วมเพื่อการอนุรักษ์และส่งเสริม การกำหนด บทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วน การวางแผนร่วม และการดำเนินกิจกรรม และการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญประกอบด้วย ภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์ การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมจากทุกภาคส่วน ระบบการสื่อสารระหว่างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ การจัดสรรทรัพยากรที่เพียงพอ และการสนับสนุนนโยบายมรดกวัฒนธรรมระดับชาติที่แข็งแกร่ง อย่างไรก็ตาม ยังคงมีความท้าทายที่ ยังไม่ได้รับการแก้ไข รวมถึงการขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงานความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านการอนุรักษ์ ที่ไม่เพียงพอ การขาดแคลนงบประมาณ และความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่จำกัดในบางบริบท การวิจัยนี้ เสนอแนะให้พัฒนานโยบายการอนุรักษ์ที่ชัดเจน จัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์อย่างเป็นทางการ สร้าง ฐานข้อมูลที่ครอบคลุม จัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และดำเนินการพัฒนาศักยภาพอย่างเป็นระบบ สำหรับสมาชิกเครือข่าย เพื่อให้มั่นใจในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าเหล่านี้อย่างยิ่งยวด สำหรับคนรุ่นหลัง

คำสำคัญ: การเสริมสร้างเครือข่าย, การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง, พุทธศิลป์, การมีส่วนร่วมของชุมชน, การจัดการมรดกวัฒนธรรม

Abstract

This research aimed to study the strengthening of networks for the conservation of mural paintings in the ordination hall of Wat Sri Mongkhol, Wang Ban Sub-district, Lom Kao District, Phetchabun Province. The study had three main objectives: 1) to study the history and moral teachings of the mural paintings in Wat Sri Mongkhol ordination hall, 2) to study the learning processes of the mural paintings, and 3) to study the network strengthening for the conservation of the mural paintings. This qualitative research employed comprehensive methodologies including document analysis from primary sources (Tripitaka) and secondary sources (commentaries, academic texts, and related research), in-depth interviews with 18 key informants strategically selected through purposive sampling including monks (5), community leaders (5), local scholars (3), and villagers (5), participant observation of conservation activities, and group discussions to gather diverse perspectives.

The findings revealed significant insights across all research objectives. The mural paintings at Wat Sri Mongkhol, dating over a century old, were masterfully created by skilled local artisans with deep Buddhist faith, depicting the Ten Jataka tales that illustrate the Ten Perfections (Parami) of the Bodhisattva before attaining Buddhahood. These paintings served as visual teaching tools for Buddhist principles, particularly valuable when literacy rates were low. The murals uniquely blend religious teachings with local cultural elements, showcasing vibrant colors, comprehensible narrative compositions, and authentic depictions of local lifestyle, architecture, and natural environment from the past era.

The learning process operated through a sophisticated three-tier system: community level (knowledge transmission from elders to youth, religious festival activities, exhibitions, and collective temple maintenance), educational institutions (local curriculum development, student field trips, analytical exercises, and practical mural painting workshops), and local government organizations (documentation production, local information centers, budget allocation, and inter-agency coordination with national cultural institutions). Success factors included collaborative partnerships, knowledgeable community leaders and local scholars, external academic and financial support, and cultivated cultural heritage consciousness. The

conservation network comprised five essential sectors: temples (abbots and monastic communities as primary custodians), communities (leaders, scholars, and residents), educational institutions (schools and universities), government agencies (local administrations, Fine Arts Department, and cultural offices), and private sector (tourism operators and cultural enthusiasts). The network strengthening process involved five systematic phases: awareness creation and shared recognition of mural significance, collaborative vision development for conservation and enhancement, role and responsibility definition for each sector, joint planning and activity implementation, and continuous monitoring and evaluation.

Critical success factors included strong visionary leadership, comprehensive multisectoral participation, effective inter-network communication systems, adequate resource allocation, and robust national cultural heritage policy support. However, challenges persisted including operational discontinuity, insufficient specialized conservation expertise, inadequate funding, and limited inter-agency cooperation in certain contexts. The study recommended developing clear conservation policies, establishing formal conservation committees, creating comprehensive databases, organizing continuous learning activities, and implementing systematic capacity building programs for network members to ensure sustainable conservation of these invaluable cultural heritage mural paintings for future generations.

Keywords: Network Strengthening, Mural Painting Conservation, Buddhist Art, Community Participation, Cultural Heritage Management

บทนำ

จิตรกรรมฝาผนังถือเป็นศิลปกรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตรกรรมฝาผนังในวัดที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านงานศิลปะที่งดงาม ช่วยให้ประชาชนที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ในอดีต สามารถเข้าใจคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านการรับรู้ทางสายตา จิตรกรรมฝาผนังจึงมีคุณค่าอันประเสริฐ เพราะนอกจากจะแสดงถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่เข้าใจง่ายแล้ว ยังเป็นสื่อที่บอกเล่าความเป็นมาของชุมชนในมิติต่าง ๆ ทั้งศิลปวัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อของ ชุมชน เป็นการสื่อสารคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านประสบการณ์การมองเห็นที่สร้างความประทับใจและความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ประวัติศาสตร์จิตรกรรมฝาผนังมีรากฐานที่ยาวนานและกว้างไกล เริ่มตั้งแต่อารยธรรมโบราณใน ภูมิภาคเมดิเตอร์เรเนียน โดยงานจิตรกรรมฝาผนังแรกที่สุดถูกค้นพบที่เกาะครีตในประเทศกรีซเมื่อ 1500 ปี ก่อนคริสต์ศักราช จิตรกรรมฝาผนังมีเทคนิคหลากหลาย ทั้งการวาดบนปูนเปียก (Buon fresco) ที่สีจะซึมลง ไปในปูนและเกิดปฏิกิริยาเคมีทำให้ติดทนถาวร และการวาดบนปูนแห้ง (A Secco) ที่ต้องใช้สารยึดติดเพิ่มเติม เทคนิคเหล่านี้ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงผ่านยุคสมัยต่าง ๆ จนกระทั่งถึงยุคเรอเนซองส์ที่จิตรกรรมฝาผนัง บรรลุถึงจุดสูงสุดของความรุ่งเรืองในประเทศอิตาลี

ในบริบทของประเทศไทย วัดในพระพุทธศาสนาถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หลาย ประการ ทั้งเป็นที่พำนักและใช้สำหรับการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นสถานที่สำหรับการแสดงธรรม และ เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสำหรับทั้งสงฆ์และฆราวาส องค์ประกอบสำคัญของวัด ประกอบด้วยเสนาสนะ (ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์) ศาสนสถาน (โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ) และปูชนียสถาน (มณฑป หอพระธรรม พระสถูปเจดีย์) วัดจึงถือได้ว่าเป็นแหล่งรักษาโรคทางใจให้กับพุทธศาสนิกชนด้วยธรรม โอส สร้างความสบายใจจากบรรยากาศสงบที่วัดมอบให้ และความสบายตาจากความสวยงามของศิลปะทาง พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะศิลปกรรมจากภาพเขียนที่ประดับตกแต่งภายในอาคารต่าง ๆ

จิตรกรรมฝาผนังหรือภาพเขียนในวัดไทยนิยมวาดเป็นพุทธบูชาตามผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการ เปรียญ คูหาภายในองค์พระปรารักษ์ พระสถูปเจดีย์ ฝาผนัง เพดาน และบานประตูหน้าต่าง จิตรกรรมฝาผนัง เหล่านี้ช่วยตกแต่งและเสริมสร้างความสวยงามให้แก่พุทธสถาน สร้างมูลค่าโดยการ รักษาอัตลักษณ์ทางศิลปะ ของไทยซึ่งมีรูปแบบเฉพาะตัว ศิลปินผู้วาดจะใช้แรงบันดาลใจประกอบกับ ภูมิธรรมในการสร้างสรรค์ชิ้นงานที่ แตกต่างกันไป ทั้งในด้านวิธีการเขียน การใช้เส้น และการใช้สี ศิลปินจะเป็นผู้กำหนดให้ภาพเขียนเป็นไปตาม ความต้องการของตน ภาพจิตรกรรมจึงแสดงให้เห็นถึง จินตนาการและความเชื่อของคนไทยในแต่ละยุคแต่ละ สมัย และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีความเป็นอยู่ ของคนในสังคม การปกครอง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและความศรัทธาใน พระพุทธศาสนาของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี

วัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอลำเลียด จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นวัดประจำหมู่บ้านนาทราย สังกัด มหานิกาย ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานและเป็นวัดเก่าแก่ของจังหวัดเพชรบูรณ์ ภายใน อุโบสถของวัด แห่งนี้ประดิษฐานด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอายุกว่าร้อยปี ซึ่งเป็นผลงานของช่าง พื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญ และศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เนื้อหาของภาพจิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นภาพทศชาติชาดกที่เล่า เรื่องราวพระโพธิสัตว์ 10ชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า ภาพเหล่านี้เป็นภาพเขียนสวยงาม ตามแบบโบราณ ที่นอกจากจะเกี่ยวกับประวัติ พระเจ้าสิบชาติ ภาพนรกสวรรค์แล้ว ยังมีภาพที่สะท้อนให้เห็น ชีวิตของสังคมท้องถิ่นในอดีต เช่น การประกอบอาชีพ การค้าขายทางเรือ การแต่งกาย สถาปัตยกรรม และ ธรรมชาติแวดล้อม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคลมีความโดดเด่นในหลายประการ ทั้งในด้านการใช้สีสันทันตีสวยและมี ชีวิตชีวา การจัดวางองค์ประกอบภาพที่เล่าเรื่องได้อย่างเข้าใจง่ายและต่อเนื่อง และการสอดแทรกวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเข้าไปในภาพอย่างลงตัว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อทาง พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในชุมชนหล่มเก่าในสมัยนั้นได้อย่างกลมกลืนและมีเอกลักษณ์ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันภาพจิตรกรรมฝาผนังอันล้ำค่าเหล่านี้กำลังเผชิญกับความท้าทายและปัญหาหลาย ประการ ทั้งปัญหาการเสื่อมสภาพตามธรรมชาติของเวลา การขาดการดูแลรักษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องเทคนิคการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ทำให้คน รุ่นใหม่ขาดความสนใจและความเข้าใจในคุณค่าของภาพจิตรกรรมเหล่านี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการขาด งบประมาณสำหรับการอนุรักษ์ การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และการขาดความร่วมมือ ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังให้คงอยู่อย่างยั่งยืนจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนใน สังคม ตั้งแต่วัดในฐานะเจ้าของและผู้ดูแลหลัก ชุมชนท้องถิ่นที่เป็นรากฐานสำคัญของการอนุรักษ์ สถานศึกษา ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้และสร้างจิตสำนึก หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายและ สนับสนุนทรัพยากร และภาคเอกชนที่สามารถช่วยสนับสนุนทั้งในด้านเทคโนโลยีและเศรษฐกิจ การเสริมสร้าง เครือข่ายในการอนุรักษ์จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังเกิดความยั่งยืน ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและการใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและศักยภาพของแต่ละองค์กรในเครือข่าย อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมภายใน อุโบสถวัดศรี มงคลจะช่วยให้เกิดการศึกษาภาพจิตรกรรมอย่างจริงจัง ทั้งในส่วนของหลักธรรมและ ประวัติศาสตร์ของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมโบราณได้อย่างยั่งยืน และสามารถเป็นต้นแบบสำหรับการอนุรักษ์ภาพ จิตรกรรมฝาผนังในวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศต่อไป ทั้งยังเป็นการสร้างคุณค่าให้กับมรดกทางวัฒนธรรมของชาติและ เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในพื้นที่อีกด้วย

วัตถุประสงค์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ที่ครอบคลุมการศึกษาในมิติต่าง ๆ ที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและคติธรรมภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอลหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมุ่งเน้นการค้นหาและบันทึกข้อมูลเชิง

ประวัติศาสตร์ของภาพ จิตรกรรม การศึกษาเทคนิคและวิธีการสร้างสรรค์ การวิเคราะห์เนื้อหาและความหมายของภาพทศชาติชาดก การศึกษาคติธรรมและหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาพ รวมทั้งการศึกษาริบททางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สะท้อนผ่านภาพจิตรกรรมเหล่านี้

2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยศึกษากระบวนการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับชุมชน ระดับสถานศึกษา และระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การวิเคราะห์วิธีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ การศึกษารูปแบบและเนื้อหาของการเรียนรู้ ปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคของกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งการ ประเมินประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน

3. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมอุโบสถวัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบและโครงสร้างของเครือข่ายการอนุรักษ์ที่มีอยู่ การศึกษากระบวนการและขั้นตอนในการเสริมสร้างเครือข่าย การวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของแต่ละ ภาคส่วนในเครือข่าย การศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จและความท้าทายในการสร้างเครือข่าย รวมทั้งการเสนอ แนวทางการพัฒนาและเสริมสร้างเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

ขอบเขตของงานวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการศึกษาเชิงลึกและการ เข้าใจปรากฏการณ์ในบริบทที่เฉพาะเจาะจง โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร

การศึกษานี้ใช้เอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและ น่าเชื่อถือ ประกอบด้วย

1.1 เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลหลักเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ชาดก และคติธรรมต่างๆ ที่ปรากฏใน ภาพจิตรกรรม

1.2 เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ที่เป็นคำอธิบายและการตีความหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา ตำราวิชาการด้านศิลปกรรม จิตรกรรม และการอนุรักษ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การสร้างเครือข่าย

และการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งเอกสารทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเอกสารราชการที่เกี่ยวข้อง

2.ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครอบคลุมเนื้อหาในประเด็นหลัก 3 ด้าน ที่เชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

2.1 การศึกษาประวัติความเป็นมาและคตินิยมภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยศึกษาประวัติการสร้าง ภาพจิตรกรรม ช่างผู้สร้าง เทคนิคและวัสดุที่ใช้ เนื้อหาและความหมายของภาพทศชาติชาดก คตินิยมตาม หลักทศบาปมี และการสะท้อนวิถีชีวิตท้องถิ่นผ่านภาพจิตรกรรม

2.2 การศึกษากระบวนการเรียนรู้ภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ในระดับต่าง ๆ รูปแบบและเนื้อหาของการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ ปัจจัยสนับสนุนและอุปสรรค และการ ประเมินประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้

2.3 การศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรม โดยศึกษาองค์ประกอบและ โครงสร้างเครือข่าย กระบวนการสร้างเครือข่าย บทบาทของแต่ละภาคส่วน กิจกรรมของเครือข่าย ปัจจัย ความสำเร็จ และความท้าทายในการสร้างเครือข่าย

3.ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษาคือ วัดศรีมงคล ตำบลวังบาล อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นวัดประจำ หมู่บ้านนาทราย สังกัดมหานิกาย โดยเฉพาะภายในอุโบสถที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอายุกว่าร้อยปี พื้นที่การศึกษายังขยายไปยังชุมชนโดยรอบและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์

4.ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจาก ประชากรกลุ่มเป้าหมาย (Target Group) ที่มีบทบาทและส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง รวม 18 รูป/ท่าน ประกอบด้วย

พระสงฆ์ในพื้นที่ จำนวน 5 รูป ได้แก่ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และพระสงฆ์ที่มีความรู้เกี่ยวกับ ประวัติวัดและภาพจิตรกรรม ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความหมายทางพระพุทธศาสนา การดูแลรักษา และ แนวทางการอนุรักษ์

ผู้นำชุมชน จำนวน 5 ท่าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธานคณะกรรมการวัด และผู้นำชุมชนที่มี บทบาทในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม

ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภูมิ ปัญญาการสร้างภาพจิตรกรรม และการตีความเนื้อหาของภาพ

ชาวบ้าน จำนวน 5 ท่าน ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ การเรียนรู้ และการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับภาพจิตรกรรม

5.ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยดำเนินการในช่วงระยะเวลา 12 เดือน โดยแบ่งเป็นช่วงการเก็บข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงานการวิจัย

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้านี้ได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุม เพื่อสร้างกรอบแนวคิดที่แข็งแกร่งสำหรับการวิจัย โดยแบ่งออกเป็นประเด็นหลักดังนี้

1.แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจ วางแผน ดำเนินงาน รับผลประโยชน์ และติดตามประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเองและ ชุมชน การมีส่วนร่วมมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การรับข้อมูล การปรึกษาหารือ การร่วมตัดสินใจ ไปจนถึงการ ควบคุมและการเป็นเจ้าของ ในบริบทของการอนุรักษ์ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน เพราะชุมชนเป็นเจ้าของและผู้รู้จักคุณค่าของมรดกทาง วัฒนธรรมเหล่านั้นดีที่สุด

2.แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

เครือข่าย (Network) ในบริบทของการพัฒนาและการอนุรักษ์ หมายถึงกลุ่มบุคคล องค์กร หรือ หน่วยงานที่มีเป้าหมายร่วมกัน มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการทำงานเดี่ยว เครือข่ายที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีลักษณะสำคัญหลาย ประการ ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน การแบ่งปันทรัพยากรและความรู้ การสื่อสารที่ดี การไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการมีโครงสร้างที่ยืดหยุ่น การสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงความ แข็งแกร่งของแต่ละภาคส่วนมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและบรรลุเป้าหมายการอนุรักษ์

3.แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ (Buddhist Art) เป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนา ทั้งเพื่อประกอบ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชา และเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พุทธ ศิลป์มีความสำคัญในฐานะเป็นสื่อสาธารณะที่เข้าถึงประชาชนได้ทุกระดับไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีการศึกษาหรือไม่ การศึกษา เป็นเสมือนสื่อการสอนที่ช่วยธำรงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนในประเทศไทย พุทธศิลป์ได้พัฒนาเป็น รูปแบบเฉพาะที่ผสมผสานระหว่างอิทธิพลจากภายนอกกับความคิดสร้างสรรค์ของช่างไทย สร้างเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเอง

4.แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนัง (Mural Painting) เป็นภาพเขียนหลายชนิดที่เขียนบนผนังหรือเพดานมีประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่อารยธรรมโบราณ ในบริบทของพระพุทธศาสนาไทย จิตรกรรมฝาผนังมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรม เป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์สังคมและ วัฒนธรรม จิตรกรรมฝาผนังไม่เพียงแต่มีคุณค่าทางศิลปะ แต่ยังเป็นเสมือนจารึกที่บันทึกความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของสังคมในแต่ละยุคสมัย การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังจึงมีความสำคัญทั้งในด้านศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และการศึกษา

5.แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ (Conservation) ในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึงการรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพ เดิมหรือใกล้เคียงเดิมที่สุด โดยหากมีการเปลี่ยนแปลงก็ควรเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติหรือสภาวะ แวดล้อม ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ไม่เหมาะสม การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญหลายประการ ได้แก่ หลักความถูกต้องทางประวัติศาสตร์ หลักการใช้วัสดุที่เข้ากันได้ หลักการย้อนกลับได้ และหลักการบันทึกขั้นตอนการทำงาน การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจาก ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น

6.แนวคิดเกี่ยวกับอุโบสถ

อุโบสถ เป็นอาคารสำคัญในวัดที่ใช้สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพิธี อุปสมบท การสวดมนต์ และการประชุมของคณะสงฆ์ อุโบสถจึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีกฎระเบียบเข้มงวดใน การเข้าออก การตกแต่งภายในอุโบสถด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงมีความหมายพิเศษ เพราะเป็นการสร้าง บรรยากาศที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรมและการเรียนรู้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

7.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหลาย มิติ ทั้งในด้านเทคนิคการอนุรักษ์ การศึกษาเนื้อหาและความหมาย การมีส่วนร่วมของชุมชน และการจัดการ มรดกทางวัฒนธรรม งานวิจัยเหล่านี้ให้ข้อเสนอแนะสำคัญว่า การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยการบูรณาการ ความรู้ทั้งด้านวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความตระหนักและจิตสำนึก การพัฒนาศักยภาพของ บุคลากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการศึกษาเชิงลึกและการเข้าใจปรากฏการณ์ในบริบทเฉพาะ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและ น่าเชื่อถือ ดังนี้

1.การรวบรวมข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Investigation) ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิอย่างเป็นระบบ โดย ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวทศชาติชาดกและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ศึกษาจากหนังสือ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และ เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมฝาผนัง การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการสร้างเครือข่าย รวมทั้งการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

2.การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 รูป/ท่าน โดยใช้การสุ่ม แบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย พระสงฆ์ในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และ ชาวบ้าน

3.การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง

4.การสนทนากลุ่ม จัดการสนทนากลุ่มเพื่อรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

5.การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูล การวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการตีความข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

ผลการดำเนินการวิจัย

ประวัติความเป็นมาและคตินิยามภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคล ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคลมีประวัติความเป็นมายาวนานกว่าร้อยปี เป็นผลงานของช่างพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาพจิตรกรรมดังกล่าวเป็นภาพจิตรกรรมทศชาติชาดก ซึ่งเล่า เรื่องพระโพธิสัตว์ 10ชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในสมัยนั้นมี วัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านเรื่องราวในชาดก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในสมัยนั้นไม่สามารถอ่านออกเขียนได้

ลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดศรีมงคลมีความโดดเด่นในด้านการใช้สีสันทันทีสดใส การจัดวาง องค์ประกอบภาพที่เล่าเรื่องได้อย่างเข้าใจง่าย และการสอดแทรกวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นเข้าไป ในภาพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในชุมชนหล่มเก่าในสมัยนั้น

คติธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังมุ่งเน้นไปที่การสอนให้เห็นถึงคุณธรรมสำคัญตามหลักทศ บารมี ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ ควรบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุถึงความเป็นพุทธะ

กระบวนการเรียนรู้ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคล กระบวนการเรียนรู้ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคลมีการดำเนินการใน 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับชุมชน กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ การ จัดกิจกรรมสำหรับชุมชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดนิทรรศการ การเล่าเรื่องผ่านภาพจิตรกรรม และการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อดูแลรักษาวัดและภาพจิตรกรรม

2. ระดับสถานศึกษา การนำภาพจิตรกรรมฝาผนังมาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรม การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การพานักเรียนมาศึกษาภาพจิตรกรรม และการจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกวาดภาพจิตรกรรม

3. ระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสนับสนุนการเรียนรู้ผ่านการจัดทำเอกสารเผยแพร่ การ จัดตั้งศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น การสนับสนุนงบประมาณ และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

การเสริมสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมอุโบสถวัดศรีมงคล องค์ประกอบของเครือข่ายการอนุรักษ์ประกอบด้วย 5 ภาคส่วนหลัก

1. ภาครัฐ เจ้าอาวาสและคณะสงฆ์
2. ภาคชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนในพื้นที่
3. ภาคการศึกษา โรงเรียนและสถาบันการศึกษา
4. ภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กรมศิลปากร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5. ภาคเอกชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ธุรกิจในพื้นที่

กระบวนการเสริมสร้างเครือข่าย มี 5 ขั้นตอน

1. การสร้างความตระหนักและการรับรู้ร่วมกัน
2. การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา
3. การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของแต่ละภาคส่วน
4. การวางแผนและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน
5. การติดตามและประเมินผล

ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่าย ประกอบด้วย

1. การมีผู้นำที่เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์
2. การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน
3. การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างสมาชิกเครือข่าย

4. การมีทรัพยากรที่เพียงพอ
5. การได้รับการสนับสนุนจากนโยบายระดับชาติ

วิเคราะห์และสรุปสาระสำคัญ

จากการศึกษาพบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดศรีมงคลมีคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และการเผยแพร่พระพุทธศาสนา การอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป จำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยให้การ อนุรักษ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาศักยภาพ ของสมาชิกเครือข่าย และการสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น

กระบวนการเรียนรู้ภาพจิตรกรรมควรมีการพัฒนาให้เป็นระบบและต่อเนื่อง โดยใช้วิธีการที่หลากหลายและสอดคล้องกับบริบทของสังคมสมัยใหม่ เพื่อให้เยาวชนและคนรุ่นใหม่เกิดความสนใจ และเข้าใจ คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือในการ ส่งเสริมการเรียนรู้ภาพ จิตรกรรมฝาผนังจะช่วยให้เยาวชนและผู้สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก และน่าสนใจมากขึ้น

รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของวัดศรีมงคล ประกอบด้วยเครือข่ายภายในชุมชนที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง และเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกชุมชนที่มี หน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาเป็นผู้สนับสนุนทางวิชาการและทรัพยากร โดยมีการเชื่อมโยงกันผ่าน กิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาที่หลากหลาย

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

1.ระดับนโยบาย เป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานภาครัฐในการกำหนดนโยบายและแผนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ การบรรจุแผนการอนุรักษ์ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น และการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

2.ระดับปฏิบัติการ เป็นแนวทางสำหรับชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ การพัฒนาฐานข้อมูล การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาศักยภาพ ของเครือข่าย

3.ระดับการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้และข้อมูลสำหรับการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การบูรณาการการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรม และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ที่ทันสมัย

4.ระดับวิชาการ เป็นฐานข้อมูลสำหรับการวิจัยเพิ่มเติมด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การศึกษาเปรียบเทียบ รูปแบบการอนุรักษ์ และการพัฒนานวัตกรรมสื่อการเรียนรู้

5.การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การสร้างมูลค่าเพิ่มทาง เศรษฐกิจให้แก่ชุมชน โดยคำนึงถึงการรักษาคุณค่าและ ความสำคัญของภาพจิตรกรรมเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2549). วัดไทย. ในหนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราช ประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (เล่มที่ 28, หน้า 10).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2555). พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานวัฒนธรรมไทย (พิมพ์ ครั้งที่ 10). สำนักพิมพ์พลีธัมม์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 20). โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2557). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. โครงการเสริมสร้าง การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). (2558). การอนุรักษ์มรดกทางพระพุทธศาสนา. โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรพร สิริกาญจน์. (2559). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรม. วารสาร สังคมศาสตร์, 34(2), 115-130.
- วีระพงษ์ แสง-ชูโต. (2561). การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาภาพจิตรกรรม ฝาผนังวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยศิลปากร, 38(2), 47-65.
- ศิลป์ พีระศรี. (2550). ความเข้าใจในศิลปะ (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมคิด จุมทอง. (2561). การพัฒนารูปแบบเครือข่ายการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, 6(1), 95-110.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2555). พุทธศิลป์: สุวรรณภูมิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2558). เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง. สถาบันส่งเสริม วิชากิจชุมชน.

ศึกษาความกตัญญูจากวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหมอม

A Study of Gratitude from Local Literature of Nang Phom Hom

พระวันชัย กนต์วนโณ^{1*}, พระมหาพจน์ สุวโจ^{2*}

Phra Wanchai Kantavanno^{1*}, Phramaha Phocana Suvaco^{2*}

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหมอม 2) เพื่อศึกษาความกตัญญูในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาความกตัญญูในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหมอม เป็นการทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการ แล้วนำมาวิเคราะห์และชี้ให้เห็นความกตัญญูที่ปรากฏเห็นในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหมอม ผลการศึกษาพบว่า 1) นางผมหมอมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีผู้เกิดมาพร้อมกับโชคชะตาที่โหดร้าย แม้จะได้รับการช่วยเหลืออุปถัมภ์จากสามี แต่ต้องเผชิญกับความอิจฉาริษยา ต้องพลัดพรากจากคนที่รัก แต่เพราะความกตัญญูของนางจึงสามารถผ่านพ้นอุปสรรคปัญหาไปได้ 2) ความกตัญญู หมายถึง ความเป็นผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้วตอบแทน โดยเฉพาะบุคคลใกล้ชิดตัวคือบิดามารดา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าควรหาวิธีตอบแทนก่อนคนอื่น เพราะถือว่าเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู และ 3) ความกตัญญูในวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหมอม พบว่านางผมหมอมในฐานะผู้เป็นตัวเอกของเรื่อง ได้แสดงความกตัญญูอย่างเด่นชัด ทั้งกตัญญูต่อบิดามารดา ต่อสามีในฐานะผู้ช่วยเหลือดูแล และต่อบ้านเมืองในฐานะเป็นที่พักอาศัย นอกจากนั้น ยังพบเห็นความกตัญญูของคนอื่นที่เห็นความสำคัญของบ้านเมืองไม่แพ้นางผมหมอม

คำสำคัญ: ความกตัญญู, วรรณกรรม, นางผมหมอม

Abstract

This academic article aims to 1) to study the local literature of Nang Phom Hom, 2) to study of gratitude in Buddhism, and 3) to study of gratitude in the local literature of Nang Phom Hom. This study involves a review of academic literature followed by an analysis to highlight the representation of gratitude in the story Nang Phom Hom. The result of study shows that: 1) Nang Phom Hom tells the story of a woman born into a cruel fate. Although she receives help and support from her husband, she faces jealousy and must endure separation from her loved ones. However, her strong sense of gratitude enables her to overcome these hardships. 2)

Gratitude refers to the recognition and appreciation of the help and support received from others, particularly from those closest to us especially one's parents. The Buddha emphasized that repaying the kindness of one's parents should be a priority, as they are the ones who gave life and nurtured their children, and 3) In the local literature of Nang Phom Hom, the protagonist clearly demonstrates gratitude-toward her parents, toward her husband who supports and protects her, and toward her homeland as a place of shelter and belonging. Additionally, the story presents examples of other characters who show gratitude and devotion to their land, not unlike Nang Phom Hom herself.

Keywords: Gratitude, Literature, Nang Phon Hom

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องนางผมหมอม เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านแบบลายลักษณ์ที่แพร่หลายเรื่องหนึ่ง เช่นเดียวกับเรื่องสินไซ กาละเกด จำปาสีตัน สุริวงศ์ ฯลฯ แต่ว่าเรื่องนางผมหมอนี้ค่อนข้างจะสั้นกว่าเรื่องอื่น ๆ เรื่องนางผมหมอนี้ได้รับการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี 2565 จัดเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ด้านวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ประเภทรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม(กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2565 : 13)สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 6 กล่าวถึงนางผมหมอม ทั้งในลักษณะเป็นแบบนิทาน (มูลนิธिसารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 2080) นางผมหมอมเป็นวรรณกรรมที่มีโครงเรื่องเช่นเดียวกับเรื่องช้างโพงนางผมหมอมของภาคเหนือ ซึ่งจะเห็นการถ่ายโอนวรรณกรรมพื้นบ้านของไทยระหว่างภาคเหนือและอีสาน แต่หากพิจารณาอิทธิพลของวรรณกรรมต่อสังคมแล้ว เรื่องนางผมหมอนี้มีอิทธิพลต่อชาวอีสานมาก เพราะเหตุว่าชาวอีสานเชื่อกันว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดอยู่ในภาคอีสาน (มูลนิธिसารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542: 2083)

บทความนี้เห็นว่าวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องนางผมหมอม มีสำนวนโวหารประณีตบ่งถึงอารมณ์ของตัวละครอย่างชัดเจน และผสมแทรกด้วยหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ผู้เขียนเห็นว่าหากมีการวิเคราะห์หลักธรรมที่สอดแทรกในวรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม โดยเฉพาะความกตัญญูน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงกว้าง เพราะสามารถชี้ให้เห็นวิถีชีวิตและคติความเชื่อของผู้คนสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนางผมหอม

เรื่องนางผมหอมพรรณนาว่า สมัยอดีตกาล มีเมืองหนึ่งชื่อนครศรี เจ้าเมืองนครศรีมีลูกสาวสวยคนหนึ่งชื่อว่าสีดา เมื่อเจริญวัยอายุได้ 16 ปี เกิดความกระวนกระวายใจคิดอยากไปเดินป่า เพื่อเก็บดอกไม้ให้สบายอารมณ์ อยู่มาวันหนึ่ง จึงได้ชวนพวกสาวสนมบริวารออกจากเมืองเพื่อไปเก็บดอกไม้ ด้วยอารมณ์เพลิดเพลินไปกับดอกไม้มานานาพันธุ์ นางสีดาได้พลัดหลงจากพวกสาวใช้ ทำให้นางหลงป่าไปตามลำพัง เดินทางคนเดียวไปได้หลายวัน นางได้พบน้ำในรอยเท้าช้าง ด้วยความอดโรยหิวกระหาย จึงได้ดื่มน้ำในรอยเท้าช้างนั้น แล้วเดินทางต่อไปได้หลายวันจึงกลับถึงเมืองของตน ต่อมานางได้ตั้งครรภ์เพราะดื่มน้ำในรอยเท้าช้างนั้น เมื่อครบกำหนดสิบเดือนได้คลอดบุตรออกมาสองคนเป็นหญิงทั้งคู่ ตั้งชื่อให้นางผมหอมและนางลุน ดังคำว่า “เมื่อนั้น เหิงนานล้ำ หลายเดือนเลยผ่าน ไปแล้ว นางก็ หนักหน่วงท้อง หนาวไข้สบาย แต่นั้น แพงแสนแก้ว ดูผอมเหลืองหล้า ก็เพราะว่านางได้กินน้ำข่อยช้างก็จึงมาน นางก็ทรงครรภ์ได้ 10 เดือนดูแก่มาแล้ว จึงประสูติลูกแก้ว เลยมัมภาพสอง สองแถมเจ้า ดูงามสุทเธยิ่ง คือตั้ง ลอดแต่ฟ้า ลงแล้วเกิดมาแท้แล้ว ฯลฯ ผู้พี่ ชื่อผมหอม น้อย ก็ญญาเพียงเกษ เป็นพี่เจ้า นางหล้าผู้ปลาย....นามกรแก้ว นางลุนน้อยอ่อน ชื่อว่า นางลุนหล้า ดูงามเสมอเนตร” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 13) เมื่อทั้งสองเจริญวัยขึ้นมาจึงถามหาบิดามารดาบอกว่าบิดาเจ้าทั้งสองไม่มี ดังคำว่า “เมื่อนั้น สองนางแก้ว ก็ญญาสอนอย่าง สองพี่น้อง งามเพียงเกินกัน แล้วเล่าตำนาน ถามแม่มารดา จอมหัวเอ๋ย ค่อยฟังค่อยคำข้อย อันว่า พ่อเผื่อข้า ทั้งสองน้อง พี่ น้า ไปอยู่คาง เมืองท้าวที่ใด แม่เอ๋ย เมื่อนั้น แม่ก็ตำนาน ขานลูกทั้งหัว นางงามภู กล่าวสังสนนี้ แพงแสนแก้ว สายใจแก้วแม่ ภูเอ๋ย อันว่า พ่อแถมเจ้า นางน้อยบมี” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 14)

อยู่มาวันหนึ่ง นางผมหอมและนางลุนไปอาบน้ำร่วมกับเด็กชาวบ้าน ถูกเด็กชาวบ้านด่าหาว่าเป็นลูกผีลูกสัตว์ป่า ทั้งสองนึกเสียใจและเกิดความสงสัย จึงกลับมาบ้านถามมารดาว่าจริงไหมที่เด็กชาวบ้านพวกนั้นพูด นางสีดาผู้มารดาจึงตอบว่าจริง และนางก็เล่าเรื่องแต่ครั้งนางหลงป่าแล้วได้ดื่มน้ำในรอยเท้าช้างให้ลูกสาวทั้งสองฟังและห้ามลูกทั้งสองไม่ให้ไปยุ่งกับเด็กชาวบ้านอีก ดังคำว่า “เมื่อนั้น โสมเสลาน้อย ทั้งสองน้องพี่ ไปอาบน้ำ สดอยู่เย็นใจ ก็จึงไปจบบ่อ เด็กหนุ่มน้อย เอ็นด่าสองเชื่อว่าเชื่อนี้ แนวนามเชื่อเดียรรณสัตว์ป่า จริงแล้ว ตั้งหาก แม่นลูกช้าง สัตว์ใหญ่ในไพร ที่พูน มึงอย่าเที่ยวเล่น ขาโตแนวป่า พวกตูนี้ แม่นคนจริงแท้ เชื่อแม่นแนวผีป่า สังบักินเปลือกไม้ ดอมช้างพ่อเชื่อพุนตาย ฯลฯ จอมหัวเอ๋ย ให้จ้อจำเดอน้อย เชื่อนี้ตั้งหาก แม่นลูกช้าง สารใหญ่กลางไพร หากแม่นแนวนาโค อยู่ไพรพะนากว้าง แม่ก็ เดินดั่งต้น ไปจบบ่อฮอยสาร อุทกยังมี อยู่ในฮอยนั้น แม่ก็ หิวหอดน้ำ กันอยู่หลายวัน แม่นา เห็นฮอยสาร ดูกินในนั้น แม่ก็ ทรงครรภ์แก้ว สองน้อยเกิดมา แม่แล้วสองอ่อนน้อย นางแก้วน้าวร แม่ถ่อนฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 14-15) ครั้นนางผมหอมและนางลุน เติบโตอายุได้ 13 ขวบ ก็คิดอยากจะได้เห็นหน้าผู้เป็นบิดา ทั้งสองจึงได้ถามมารดาเพื่อจะไปติดตามหาบิดา ครั้งแรกมารดาได้ห้ามไว้ แต่ในที่สุดทนความรบเร้าไม่ไหวจึงได้อนุญาต แต่ก่อนไปนาง

ได้บอกลูกว่า ช้างสารนั้นเป็นช้างมีฤทธิ์เดชมาก เป็นช้างผีสิงเที่ยวหากินคนอยู่เป็นนิตย หากใครไปพบเข้า ถ้าไม่ใช่ผู้มีบุญหรือเป็นเชื้อสายแล้ว ช้างนั้นจะฆ่าทันที ถ้าเป็นผู้มีบุญหรือเป็นเชื้อสาย จึงจะได้ตามงาของมันขึ้นไปนั่งบนหลังได้ และนางสีดาผู้เป็นมารดาตระหนักดีว่านางลุน ผู้น้องนั้นเป็นลูกคนไม่ใช่ลูกช้างสารเชือกนั้น เหมือนอย่างนางผมหมอม จะต้องถูกช้างสารฆ่าแน่นอน แต่ก็จำต้องปล่อยให้ไปด้วยกัน หลังจากนางสีดาผู้มารดาได้อนุญาตแล้ว ทั้งสองจึงได้เดินป่าเพื่อตามหาบิดา หลังจากได้เดินทางรอนแรมไปได้หลายวันหลายคืน จึงได้ไปพบช้างสารผู้เป็นบิดา ช้างจึงให้ทั้งสองไต่ตามงาขึ้นไปบนหลัง ปรากฏว่านางผมหมอมผู้เป็นพี่สาวขึ้นไปนั่งบนหลังได้ ส่วนนางลุน ผู้น้องนั้นขึ้นไปไม่ได้พยายามแล้วพยายามเล่าก็ไม่สามารถจะขึ้นไปได้ ในที่สุดก็ถูกช้างฆ่ากิน ดังคำว่า “แต่นั้น สองศรีฝ่าย อริญาในป่า ยาวยิ่งล้ำ จอมแพงเจ้าอ่อน ก็หาก บ่เป็นลูกเจ้า พระยาช้างอยู่ดง เจ้าเอย นางก็เป็นบุตรตรี ลูกตนจริงแท้ ผัดแต่ ชมภูพิน ผูกคนในโลก เหาณี ไผ่บ่ อาจขึ้นได้ งาช้างชี้ทรง เจ้าเอย ช้างนั้น บุญมากล้น เหลือโลกโลกา แท้แล้ว อันแต่ พายสารในชมภู บ่อาจทันเทียมได้ อันว่า นางลุนน้อย แนวนามยศต่ำ จริงแล้ว ก็จึง ขึ้นบ่ได้ บุญเจ้าบ่มีเจ้าเอยฯลฯ อันว่า นางหลานน้อย มรณาเมี้ยนมอดชีวิต แท้แล้ว ฯ” (ขมมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 24-25) นางผมหมอมผู้พี่สาวเสียใจมาก แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ จำใจต้องไปกับช้างผู้เป็นบิดา ช้างนั้นจึงสั่งให้พวกช้างที่เป็นบริวารหาไม้มาปลูกสร้างเป็นปราสาทเสาสสูง ให้นางผมหมอมอยู่ และช้างผู้เป็นบิดาก็หาข้าวปลาอาหารเลี้ยงลูกสาวของตนไม่ขาด กับทั้งไปแสวงหาเครื่องใช้ของประดับอันเป็นของมนุษย์จำเป็นต้องใช้ประจำวันมาให้ โดยไปลักขโมยของชาวบ้านมาให้ลูกสาว จนกระทั่งนางผมหมอมมีเครื่องใช้ของสอยเหมือนชาวบ้านทั่วไป ๆ ไป

วันหนึ่งช้างไปหากินและแสวงหาอาหารมาให้ลูกสาวตามปกติ บังเอิญไปพบหญิงสาวสองคนซึ่งหลงป่ามาจึงจับมาให้เป็นคนใช้ของนางผมหมอม เมื่อนางผมหมอมอายุได้ 16 ปี คิดอยากจะมีคู่ครอง จึงได้นำเอาเส้นผมใส่ในผอบทองลอยไปตามน้ำ โดยตั้งสัตยาธิษฐานว่าหากคู่ครองอยู่ทางทิศไหนบ้านใดเมืองใดก็ขอให้ลอยไปทางนั้นให้ไปติดค้างอยู่ตรงนั้น จนกว่าผู้ชายในผืนนั้นจะมาพบและตามมาหา นางที่ปราสาทเสาสสูงนี้ เมื่ออธิษฐานเสร็จนางจึงปล่อยให้ลอยน้ำไป จนกระทั่งไปถึงเมือง ๆ หนึ่ง ผอบทองใส่เส้นผมหมอนั้นจึงไปติดค้างอยู่ที่ท่าน้ำ วันหนึ่งพวกเสนาอำมาตย์ ไปอาบน้ำได้พบเข้าจึงได้ว่ายน้ำไป หวังจะเอามาถวายเจ้าชายทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่ายากในนั้นเป็นอะไร แต่นำเอาขึ้นฝั่งไม่ได้ จึงไปทูลเจ้าชายให้ทรงทราบ เจ้าชายรีบเสด็จไปยังท่าน้ำนั้นทันทีและว่ายน้ำไปนำเอาผอบขึ้นฝั่งได้โดยง่าย เมื่อเปิดดูจึงรู้ว่าเส้นผม ที่มีกลิ่นหอมและมีข้าวสารส่นอยู่ภายใน ดังคำว่า “เมื่อนั้น นางหมอน้อย จำเรณูสูงชันใหญ่ มาแล้ว 16 ขวบเข้า ถูตั้งถ่ายปี ก็มีโยด้อง อันตรายบังเกิด สวัสดิ์ยอน บุญเจ้าพ่อตน กีบ เคื่องคำฮ้อน อันใดจักสิ่ง ทอว่า ตนนาถน้อย แพงล้านอยู่พลอย เมื่อนั้นนางก็ คิดอยากได้ ผัวมีงมาชม แท้แล้วฯลฯ แต่มัน บาบ่าวท้าว บาคานโขบก็จึงเห็น ผมหมอน้อย สามเส้นอยู่ในกลิ่นหอมเฮ้า ตลบไปฮดฮวง หอมทั่วเท่า เมืองกว้างชูกาย อันว่า คันโชน้ำ หอมดีสุดยั้งฯ” (ขมม

วรรณกรรมอีสาน, 2525: 30-37) เมื่อทราบดังนั้น เจ้าชายจึงทูลลาบิดามารดาเดินทางไปหานางผมหอมตามข่าวสาสน์นั้น เจ้าชายเดินทางรอนแรมไปหลายวัน จึงถึงปราสาทเสาสงของนางผมหอม ได้พบดาสนทนาเป็นที่เข้าใจกันและได้ตกลงปลงใจเป็นคู่สามีภรรยาเป็นทีเรียบร้อยและมีบุตรด้วยกัน 2 คน อยู่มาวันหนึ่ง นางผมหอมและเจ้าชายผู้เป็นสามีได้คบคิดกันจะหาทางหลบหนี ครั้นสบโอกาส จึงส่งให้สาวใช้ทั้งสองหลบหนีไปก่อนโดยให้มุ้งหน้ากลับบ้านเมืองของนางทั้งสอง ส่วนเจ้าชายและนางผมหอม กับลูก 2 คน ได้หลบหนีมุ้งหน้าไปยังเมืองของเจ้าชาย ครั้นช้างใหญ่กลับจากแสวงหาอาหารเพื่อลูก มาถึงไม่เห็นลูกสาวมารับก็นึกเอะใจ จึงเรียกหาลูกสาว แต่ก็ไม่มีเสียงขานรับ จึงได้พึ่งปราสาทหลงก็ไม่พบลูกสาวดังที่คาดไว้ จึงออกติดตามจนกระทั่งไปพบเจ้าชายและนางผมหอมอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่ง อ้อนวอนให้ลงมาและขอให้กลับไปอยู่ที่เดิม จะอยู่เป็นคู่สามีภรรยาก็ไม่ว่า แต่ทั้งสองก็กลัวจะถูกทำอันตรายจึงไม่ลงมาหาบิดาและขอให้บิดากลับไปเสีย ด้วยความรักความเป็นห่วงลูกมากช้างจึงขาดใจตาย แต่ก่อนจะตายได้สั่งไว้ว่าให้ลงมาถอดเอางาทั้งสองข้างซึ่งจะใช้เป็นเครื่องเดินทางในภายหลัง คือ งาช้างขวาใช้ทำลายข้าศึก งาช้างซ้าย ใช้เป็นเรือได้ เมื่อสั่งลูกแล้วก็สิ้นใจตาย ดังคำว่า “เมื่อนั้น นาโคช้าง พระยาสารมาฮอด สดงเจียบแท้ ปรางค์แก้วยอดนาง ช้างก็ เอ็นอ่อนน้อย อับพอเอาของ อุ่นเอย เอาของดี ชูอันมาตอน พ่อมาแล้ว สายใจเจ้าพ่อ ภูเอย ลงจากห้อง มาพื่อชม ก่อนถ่อน ช้างหากเอ็น หาลูกหลายที ก็บได้ ยินเสียงขานปากจาเย็นจ้อย ฯลฯ พ่อจ๊ก มรณาเมี้ยน ตายจากนางงาม พ่อแล้ว ให้ลูก สุขอยู่นั้น เมื่อนาค่อยอยู่ดี พ่อถ่อน คั่นว่า หาก ลดชั่วแล้ว ให้ลูกถอดเอางา พ่อเดอ พ่อให้ เป็นมุงคุณ แก่เชื้อเมื่อน้ำ คั่นว่า เงินคำแก้ว เบาบางเงินขาด เมื่อใด เจ้าจง ยอยกชี้ วังน้ำ นาคหลวง พ่อเอย หากจ๊ก ลุลามได้ ก็เกิดเป็นคน เอาเงินคำ ออกถวายเจ้า คั่นว่า เมืองเล็กเต้า ไหลนองนองมาฮอด เมื่อใด เจ้าจง ยอยื่นนิ้ว งาช้างหากจ้งตาย พ่อแล้ว อันว่า งาขวานั้น เป็นเฮือเทียบท่อง จริงแล้ว นางนถน้อย แพงล้านจือเอา พ่อเดอ ลูกประเสริฐแก้ว เสมอ เนตรตาตน พ่อเอย พ่อจ๊ก ตายจากเจ้า จอมสร้อยบ่เห็น แท้แล้ว แต่นั้น ช้างสั่งแล้ว นางเล่าโจม หลัง พายสารหลวง อ่อนแสงค้อย ช้างก็ ขาวมือเกี้ยว ผมหอมมากอด แปะใส่ท้อง นางน้อยลูบคิง ช้างก็ ตายจริงแท้ มรณาลดชั่ว ไปแล้วฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 57-61) เจ้าชายและนางผมหอมจึงถอดเอางาทั้งสองและได้เผาซากช้างเป็นที่เรียบร้อย แล้วจึงเดินทางต่อไป จนกระทั่งไปถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งจึงเอางาช้างขึ้นเป็นเรือพายตามน้ำ ระหว่างทางมีนางผีจำแลงเพศเป็นนางผมหอม และได้ปลักนางผมหอม ตกน้ำ แล้วตัวเองก็นั่งแทนที่ เจ้าชายเข้าใจว่าเป็นนางผมหอม ก็ไม่นึกเฉลียวใจ จนกระทั่งถึงเมืองของตน อยู่มาวันหนึ่งลูกชายชื่อสีลา บอกความจริงให้ จึงได้รู้ว่าเป็นผี จึงให้อำมาตย์ฆ่าเสีย แล้วรับนางผมหอมมากลับเข้าเมือง และทั้งสองก็ปกครองประชาราษฎร์ ได้รับความสุขตลอดมา จนกระทั่งอายุชัย ดังคำว่า “อันว่า บุตดาเจ้า เสวยราชครองเมือง อยู่เกษมสุข ไพโรพพลทั้งค่าย พระกีกี ปฏิบัติครองเจ้า ปิตราสอนสั่ง ทานทอดให้ มีพร้อมชูอัน เจ้าเอย ฯ (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 133)

สรุปความได้ว่า นางผมหม่อมเป็นตัวละครเอกที่มีคุณธรรมงดงามโดดเด่นหลายประการ เช่น ความกตัญญู ความอดทน และความเมตตา นางผมหม่อมเป็นแบบอย่างของสตรีที่มีคุณธรรมงดงาม มีความกตัญญูต่อมารดาบิดา เมื่อทราบว่าบิดาเป็นพญาช้าง นางก็ออกตามหาจนพบ นางผมหม่อมมีจิตใจเมตตา มีความอดทนต่อความยากลำบากและการถูกล้อเลียนจากผู้อื่น และยังเป็นตัวละครที่มีคุณธรรมงดงาม ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนรุ่นหลัง เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและวัฒนธรรมของชาวอีสานที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมและความดีงาม นอกจากนี้ เรื่องนางผมหม่อมยังสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสานโบราณได้อย่างเด่นชัด หลักธรรมอีกข้อหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เรื่องนางผมหม่อมมีเสน่ห์มากขึ้นคือความริษยา เพราะถือว่าการสร้างบารมีให้พร้อม ซึ่งมีได้ต่างการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่อย่างใด

ศึกษาหลักความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท

กตัญญู แปลว่า ความเป็นผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้วชื่อว่า ความกตัญญู(กตัญญูตา) (ขุ.ขุ.อ. (ไทย) 8/213) เป็นผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วแก่ตน กตัญญู (กะตัน) (ผู้) รู้อุปการะที่ท่านทำให้แล้ว , (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตเวที (กะตะ) (อุปการคุณ) ที่ท่านทำแล้ว ญ (ยู) แปลว่า ผู้รู้ (เปลื้อง ณ นคร, 2548: 3) กตัญญู แปลว่า ผู้รู้สึกถึงบุญคุณที่ท่านทำแก่ตน คือ ผู้ระลึกว่าใครเคยทำดีเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมา ก็ยอมรับและไม่ลืมบุญคุณของผู้นั้น รวมถึงผู้ที่รู้สึกถึงบุญคุณของสัตว์ บุญคุณของที่อยู่อาศัย บุญคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ช่วยให้ตนได้รับความสะดวกสบาย อยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2556: 21) หมายถึง ผู้รู้คุณท่าน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564: 2) หมายถึง ซึ่งรู้อุปการะที่ท่านทำให้, ซึ่งรู้คุณท่าน, (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 6) หรือหมายถึงผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วโดยปกติ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2553: 202) นอกจากนี้ กตัญญู หมายถึง สำนึกรู้คุณและแสดงออกถึงความกตัญญูต่อแผ่นดินเกิด ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สถาบันองค์กรและผู้มีพระคุณ นับตั้งแต่ บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของ อาจเป็นการกระทำหรือความจริงใจ บนหลักพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม (กรมการศาสนา, 2565 : 43) กตัญญู จึงหมายถึงความรู้และการยอมรับในบุญคุณของบุคคลที่กระทำแล้วทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวม ตลอดถึงสถาบัน สัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อมและสร้างสรรค์จิตสำนึกให้เกิดการพยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุงรักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมจึงได้ชื่อว่า ผู้มีกตเวที

ส่วนความสำคัญของคำว่ากตัญญุนั้น หมายถึง การรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่น กระทำแก่ตนเรียกว่า กตัญญู ความกตัญญูมีความสำคัญมากเพราะเป็นรากฐานแห่งการสร้างชีวิตทุกอย่าง (นวม สงวน

ทรัพย์, 2537: 53) ความกตัญญู คือ การรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นบถื่อ เชื่อฟัง และช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้ ซึ่งเป็นการแสดงหน้าที่ยอดดีต่อกันในสังคมอีกประการหนึ่ง ยอมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงาน ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นอุดมมงคลอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากมงคลสูตร ว่าด้วยอุดมมงคล 38 ประการ ซึ่งความกตัญญู เป็นเลขมงคลข้อที่ 25 ซึ่งมีพระคาถาในมงคลสูตรนี้ 5 ประการด้วยกัน คือ (1) ความเคารพ (2) ความถ่อมตน (3) ความสันโดษ (4) ความกตัญญู (5) การพึงธรรมตามกาล เป็นมงคลสูงสุด (ขุ.ข. (ไทย) 25/9/8) ตามนัยแห่งพุทธพจน์ที่ปรากฏในมงคลสูตรนี้ความกตัญญูเป็นอุดมมงคลของชีวิตแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีความกตัญญู คือมีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน เชื่อว่า เปนคนดีและความกตัญญู เชื่อว่าเปนองค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยให้คนนั้นประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ส่วนผู้ที่ไม่มีความกตัญญู คือคนออกตัญญูไม่รู้คุณ ยอมถูกประณามว่า เปนคนไม่ดี ไม่นาคบหาสมาคม และเปนเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติต่าง ๆ พระพุทธศาสนาจึงยกย่องความกตัญญูกตเวที ว่า มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดมี ดังที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้พระภิกษุตระหนักในความกตัญญูกตเวทีว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้กตัญญูกตเวที และอุปัชฌาย์เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเราทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญไป เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้” (ส.น. (ไทย) 16/234/323-324)

ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้ว ไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ เชื่อว่า กตัญญูตา อนึ่ง บุญทั้งหลายนั้นแล มีอุปการะมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะป้องกันทุกข์มีทุกข์ในนรก เป็นต้นได้ ดังนั้น การระลึกถึงอุปการะของบุญแม้เหล่านั้น ก็พึงทราบว่าเป็นกตัญญูตา กตัญญูตานั่นตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุประสบผลวิเศษมีประการต่าง ๆ มีเป็นผู้อันสัตบุรุษทั้งหลายพึงสรรเสริญ เป็นต้น (ขุ.ข.อ. (ไทย) 9/216-217) ความกตัญญู เปนคุณธรรมสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยรักษาและพยุ่งสังคม เปนองค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน เพราะความกตัญญู เปนคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครู อาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหลาอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย 4 เปนเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณคาทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เปนต้น ใหม่ที่ศนคติ คานิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเปนหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเปนองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เปนคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม่แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย (พระธรรมปิฎก (ประยุท ปยุตโต), 2537: 21)

ตั้งข้ออุปมาอุปไมย จากพระไตรปิฎก เกี่ยวกับ ผู้มีความกตัญญู อุปมาด้วย บุคคลนั่งหรือนอน ที่ร่มเงาต้นไม้ และพืชที่หว่านลงในนาดี ดังความว่า บุคคลอาศัยนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่กิ่งของต้นไม้ชิ้นนั้นก็ควรหัก เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม (ขุ.เปต. (ไทย) 26/259/204) บุคคลนั่งก็ตาม นอนก็ตามที่ร่มเงาต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งต้นไม้ชิ้น เพราะว่าเป็นคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม (ขุ.ชา. (ไทย) 27/151/347) บุรุษพักอยู่ในเรือนของบุคคลใดเพียงหนึ่งคืน หรือได้ข้าวน้ำในที่อยู่ของบุคคลใด ไม่ควรมีจิตคิดร้ายต่อบุคคลนั้น ความเป็นผู้กตัญญู สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว (ขุ.เปต. (ไทย) 26/263/210) ความดีที่ทำในคนผู้มีความกตัญญู มีศีล มีความประพฤติอันประเสริฐ ย่อมไม่เสียหาย เหมือนเมล็ดพืชในนาที่ดี. (ขุ.ชา. (ไทย) 27/78/335) ความกตัญญู ถือได้ว่า เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งในสังคม เป็นหลักธรรมเชื่อมสัมพันธ์คนในสังคมให้เกิดความสำนึกในพระคุณและตอบแทนพระคุณซึ่งกันและกัน อันเป็นคุณธรรมสำคัญที่ช่วยสังคมให้มีความมั่นคงและสันติสุข พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของความกตัญญูไว้มากมาย ดังเช่น ในพระสูตรต้นตปิฎก ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ธรรม 4 ประการนั้นคือ 1) กายสุจริต 2) วาจสุจริต 3) มโนสุจริต และ 4) กตัญญูตา กตเวทิตา ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการนี้ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ” (อง. จตฺก. (ไทย) 21/213/333)

ส่วนลักษณะและองค์ประกอบหรือประเภทของ “กตัญญู” สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ลักษณะของกตัญญู โดยจัดเป็นเงื่อนไขทางปฏิบัติมี 2 ลักษณะ ดังนี้ ก) อุปการะ คือประโยชน์หรือผลดีที่ได้รับจากคนอื่นหรือแม้จากสิ่งอื่น หมายความว่าประโยชน์หรือผลดีนั้นไม่จำเพาะที่มาจากคนเสมอไป แม้ที่มาจากสิ่งที่ไม่ใช่คนก็ต้องรู้ด้วย และ ข) อาการที่รู้จะต้องรู้เป็นปกติ คือรู้เป็นนิสัย ไม่ใช่รู้เป็นบางครั้งบางคราว หรือยามปกติไม่รู้ แต่พอไม่ปกติ เช่นมีทุกข์มีปัญหาจึงนึกขึ้นมาได้ 2) องค์ประกอบของกตัญญูหรือประเภท โดยพิจารณาจากพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ ความเชื่อ ค่านิยม ที่แสดงออกของบุคคล กล่าวโดยหลักการใหญ่ ๆ คือ ก) กตัญญู รู้คุณ คือ การตระหนักถึงคุณดี หรือความช่วยเหลือที่ผู้อื่นมีต่อตน และ ข) กตเวทิตา ตอบแทนคุณ คือ การแสดงออกซึ่งความขอบคุณ และการตอบแทนความดีนั้นด้วยการกระทำที่เหมาะสม เฉพาะกตัญญูกตเวทิตา ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น 2 คือ กตัญญู รู้คุณท่าน; กตเวทิตา ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน; ความกตัญญูกตเวทิตาโดยขอบเขต แยกได้เป็น 2 ระดับ คือ (1) กตัญญูกตเวทิตต่อบุคคลผู้มีความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง และ (2) กตัญญูกตเวทิตต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิตต่อพระพุทธเจ้า โดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น อย่างหนึ่ง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564: 3-4)

หลักธรรมเกี่ยวกับความกตัญญู จากการศึกษาพบเห็นในพระไตรปิฎก ดังนี้ 1) ภูมิของอัสตบุรุษและสัสตบุรุษ (อง.ทุก. (ไทย) 20/33/77) (1) ภูมิอัสตบุรุษ คือ อัสตบุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกตเวทิตา ความเป็นคนอกตัญญูความเป็นคนอกตเวทิตา อัสตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคนอกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิอัสตบุรุษ (2) ภูมิสัสตบุรุษ คือ สัสตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวทิตา ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทิตา สัสตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู และความเป็นคนกตเวทิตา ทั้งหมดนี้เป็นภูมิสัสตบุรุษ 2) บุคคลหาได้ยาก 2 จำพวก (อง.ทุก. (ไทย) 20/120/114) บุคคล 2 จำพวกนี้หาได้ยากในโลก คือ (1) บุพพการี (ผู้ทำอุปการะก่อน) และ (2) กตัญญูกตเวทิตา (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน) 3) ทุลลภสูตร ว่าด้วยบุคคลหาได้ยาก (อง.ติก. (ไทย) 20/115/358) ความปรากฏของบุคคล 3 จำพวกหาได้ยากในโลก คือ (1) ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (2) บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ และ (3) กตัญญูกตเวทิตาบุคคล 4) พหุการสูตร ว่าด้วยบุคคลที่มีอุปการะมาก (อง.ติก. (ไทย) 20/24/172) บุคคล 3 จำพวกนี้ มีอุปการะมากแก่บุคคล คือ (1) บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้ว นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก นับถือพระธรรมว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก และนับถือพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก บุคคลนี้ชื่อว่า มีอุปการะมากแก่บุคคลนี้ และ (2) บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้วรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนี้ทุกข สมุทัย (เหตุเกิดทุกข) นี้ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข) นี้ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข) บุคคลนี้ชื่อว่า มีอุปการะมากแก่บุคคลนี้ 3. บุคคลอาศัยบุคคลใดแล้วทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันบุคคลนี้ชื่อว่า มีอุปการะมากแก่บุคคลนี้

ส่วนประโยชน์ของกตัญญู โดยที่กตัญญูคือ ความกตัญญู อันเป็นหลักปฏิบัติหน้าที่อันดีต่อกัน ในสังคมอีกประการหนึ่ง มีความสำคัญมากเพราะเป็นรากฐานแห่งการสร้างคุณความดีทุกอย่าง ดังนั้น จึงนำเสนอทั้งประโยชน์และคุณค่าของกตัญญู ดังนี้ 1) ประโยชน์ของความกตัญญูที่มีต่อตนเอง ตามหลักวิธีการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีคุณในหลักทศ 6 นี้ ในแง่ของวิธีแสดงความกตัญญูต่อบุคคล ซึ่งนอกจากนี้ยังเกิดประโยชน์ครอบคลุมถึงสิ่งมีคุณอื่น ๆ เช่น สัตว์เลี้ยง บุญกุศล วัตถุ สิ่งของ สถานที่ เป็นต้น บุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทิตาสิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพระพุทธพจน์ว่า “มารดาบิดาผู้นุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วย ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรณินัตติ มารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/63/107-108) ความเป็นผู้กตัญญู คือ ได้การสรรเสริญว่าเป็นบุคคลหาได้ยาก เป็นเหตุแห่งการบรรจุคุณวิเศษมีประการต่างๆ ได้การสรรเสริญว่าเป็นสัสตบุรุษ เป็นต้น (มังคลัตถทีปนี. 4/371/122) พระพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญผู้กตัญญูกตเวทิตาที่สามารถเข้าถึงสุคติ (มังคลัตถทีปนี. 4/380/141) และ 2) ประโยชน์ของความกตัญญูที่

มีต่อสังคม โดยภาพรวมได้แก่การก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่คบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ผู้อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายมหาศาลแก่สังคมส่วนรวมเป็นธรรมดาว่าคนเราที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมจะมีการคบหาสมาคมกันเป็นธรรมดา และการได้คบหาสมาคมกับบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธองค์ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”(ส.ม .(ไทย) 19/2/3) เมื่อกล่าวโดยคุณค่าของกตัญญู สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณค่าของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบ เยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำให้กลายเป็นพระทำยากซ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร (พุทธทาสภิกขุ, 2536 :5)

ศึกษาหลักความกตัญญูในวรรณกรรมนางผมหม่อม

1) กตัญญูต่อมารดาบิดา ในวรรณกรรมเรื่องนางผมหม่อม ปรากฏภาพความกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างชัดเจนผ่านการตอบแทนคุณงามความดี เห็นได้จากนางผมหม่อมได้หวัละลึกถึงอุปการะคุณของบุพพการี ผู้เป็นบิดา ครั้นนางผมหม่อมและนางลุน เตียบโตอายุได้ 13 ขวบ ก็คิดอยากจะเห็นหน้าผู้เป็นบิดา ทั้งสองจึงได้ลามารดาเพื่อจะไปติดตามหาบิดา (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 16) รวมถึงการรักษาเยียวยาจิตใจบิดา ในวาระสุดท้ายของชีวิต ก่อนบิดาสิ้นใจ ดังคำว่า “ลงมาเดอ ชิดาน้อย สายใจเสมอหล่อ ให้พ่อ เห็นหน้าเจ้า คราวน้อยจึงค่อยตาย พ่อแล้ว แต่นั้น กัลยาน้อย นางหม่อม คึดถี้ ดูก่วน นางกั้นัง ฟังพ่อด้าน เลยฟ้าว่วนมา นางก็ ลงจากท้าว มาหาพ้อมีนาฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 59-60) ถัดมาเป็นการสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นับถือ การเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประพุดิตน การครองตน หรือแม้กระทั่งการตัดสินใจในเรื่องสำคัญของชีวิต การเชื่อฟังนี้แสดงให้เห็นถึงความเคารพและความตระหนักในพระคุณของผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมา การแสดงความเคารพมารดา ก่อนออกเดินทางไปตามหาบิดา (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525:15-17) มีความห่วงใย ด้วยใจปรารถนาดี และระลึกถึงมารดาอยู่เสมอ (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525:20,25) การนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล การที่นางผมหม่อมเป็นผู้มีคุณธรรม ความดีงาม และความอดทน ช่มใจไม่ได้ตอบต่อวาจาก้าวล่วงจากผู้อื่น ก็ถือเป็นการนำเกียรติยศมาสู่บิดามารดาและวงศ์ตระกูล เป็นการรู้อุปการคุณและตอบแทนพระคุณในอีกรูปแบบหนึ่ง ดังคำว่า “เมื่อนั้น โสมเสลาน้อย ทั้งสองน้องพี่ ไปอาบน้ำ สงัดอยู่เย็นใจ ก็จึงไปจวบพ้อเด็กหนุ่มน้อย เอ็นคำสองเชื่อ ว่าเชื่อนี้ แนวนามเชื่อ เดียรณาสัตว์ป่า จริงแล้ว ตั้งหาก แม่นลูกข้าง สัตว์ใหญ่ในไพร ที่พุน มึงอย่าเที่ยวเล่น ซาติโตแนวป่า พวกตู้นี้ แม่นคนจริงแท้ เชื่อแม่นแนวผีป่า สังบักินเปลือกไม้ ดอมข้างพ้อเชื่อ พุนตาย ฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525:14) ความเสียสละเพื่อครอบครัว ในบางบริบท หากเกิดเหตุการณ์ที่ครอบครัวต้องเผชิญกับความยากลำบาก นางผมหม่อมก็

พร้อมที่จะเสียสละตนเองเพื่อรักษาครอบครัวไว้ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูอย่างสูงสุด ดังคำว่า “ภูมิท้าว นางพมพายฮีบ เอื้อล่องผ่าย พาท้าวฮีบพลัน อันว่า กัลยาแก้ว นางหอมทุกยาก หิวฮอดให้ แพงล้านค้อยไป นางก็เลียบผึ่งน้ำ ทั้งแล่นนำผัว ก็บ่อเห็นทางใด เจียบงอยเย็นจ้อย นางก็ ดีทรวงให้ นำลูกบุตรา ฯลฯ บัดนี้ ตนเดียวข้อย หลงพลอยพลัดพราก ไปแล้วฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525:72)

2) กตัญญูต่อสามี ความกตัญญูต่อสามีในวรรณกรรมนางพมพายก็เป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจ โดยนางพมพายมีพฤติกรรม ได้แสดงออกถึงความกตัญญูในหลายลักษณะ ดังต่อไปนี้ (1) การเคารพและให้เกียรติ นางพมพายให้ความเคารพและยกย่องสามีในฐานะผู้นำครอบครัวและคู่ชีวิต ให้เกียรติในการตัดสินใจและเชื่อมั่นในความสามารถของสามี ดังคำว่า “สองอ่อนน้อย ยอมมือก้มกราบ แปะแผ่นพื้น บาทาเจ้าใส่หัว ค้อมว่าแล้ว สองแพงย้วยระยาด ไปแล้ว ลงจากห้อง หอแก้วยอดคำ นางก็ ว่อน ๆ เอ็น เสียงสังมารดา ฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 15-17) การกตัญญูต่อสามีสามารถแบ่งได้ ดังนี้ 1) การเป็นคู่ครองที่ดี นางพมพายเป็นภรรยาที่ดี คอยดูแลเอาใจใส่สามี ให้กำลังใจ และเป็นທີ່ปรึกษาในยามที่สามีประสบปัญหาหรือมีความทุกข์ การอยู่เคียงข้างและสนับสนุนสามีถือเป็นการแสดงความกตัญญูที่สำคัญ ดังคำว่า “สองอ่อนน้อย ยอมมือก้มกราบ แปะแผ่นพื้น บาทาเจ้าใส่หัว ค้อมว่าแล้ว สองแพงย้วยระยาด ไปแล้ว ลงจากห้อง หอแก้วยอดคำ นางก็ ว่อน ๆ เอ็น เสียงสังมารดา ฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525:15-17) 2) ความจงรักภักดีต่อสามี เป็นคุณธรรมที่เด่นชัดของนางพมพาย การไม่นอกใจและมีความจงรักภักดีต่อคู่ครองถือเป็นการรักษาเกียรติของสามีและวงศ์ตระกูล ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสดงความกตัญญู และ 3) การร่วมทุกข์ร่วมสุข นางพมพายพร้อมที่จะเผชิญกับความยากลำบากต่างๆ ไปพร้อมกับสามี ไม่ทอดทิ้งกันในยามลำบาก การร่วมทุกข์ร่วมสุขนี้แสดงให้เห็นถึงความผูกพันและความกตัญญูที่ลึกซึ้งดังคำว่า “สองอ่อนน้อย ยอมมือก้มกราบ แปะแผ่นพื้น บาทาเจ้าใส่หัว ค้อมว่าแล้ว สองแพงย้วยระยาด ไปแล้ว ลงจากห้อง หอแก้วยอดคำ นางก็ ว่อน ๆ เอ็น เสียงสังมารดา ฯ” (ชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2525: 15-17)

3) กตัญญูต่อบ้านเมือง ความกตัญญูต่อบ้านเมืองในวรรณกรรมนางพมพายอาจจะไม่เด่นชัดเท่ากับความกตัญญูต่อบิดามารดาและสามี แต่ก็สามารถสังเกตได้จากบทบาทและการกระทำของนางพมพายที่ส่งผลต่อสังคมโดยรวม สามารถแบ่งออกดังนี้ 1) การเป็นพลเมืองที่ดี นางพมพายประพฤติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมและจารีตประเพณีที่ดีงาม การเป็นคนดีของสังคมถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบ้านเมืองในทางอ้อม เพราะการมีพลเมืองที่ดีจะนำมาซึ่งความสงบสุขและความเจริญ 2) การช่วยเหลือผู้อื่น หากนางพมพายมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนหรือทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม ก็ถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อสังคมและบ้านเมือง เพราะเป็นการตอบแทนคุณแผ่นดินที่ได้ให้ที่อยู่อาศัยและความสงบสุข 3) การรักษาวินัยธรรมและประเพณี การที่นางพมพายปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ก็เป็นการธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการ

แสดงความกตัญญูต่อบ้านเมือง และ 4) การสร้างชื่อเสียงให้แก่บ้านเมือง หากความดีงามหรือความสามารถของนางผมหมอมเป็นที่ประจักษ์และนำมาซึ่งชื่อเสียงที่ดั่งามแก่บ้านเมือง ก็ถือเป็นการแสดงความกตัญญูในระดับที่กว้างขึ้น

สรุปความได้ว่า วรรณกรรมเรื่องนางผมหมอมเป็นภาพสะท้อนของค่านิยมเรื่องความกตัญญูในสังคมชาวอีสานได้อย่างงดงาม ผ่านการแสดงออกของตัวละครหลักในหลากหลายมิติ แม้นางผมหมอมจะเป็นสตรีเพศ แต่การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบิดามารดา ต่อสามีและต่อบ้านเมืองก็เด่นชัดไม่แพ้บุรุษเพศ ซึ่งได้ว่าสมัยนั้นพระพุทธศาสนาน่าจะเป็นที่รู้จักของชาวอีสานเป็นอย่างดี และหลักธรรมคำสอนน่าจะหล่อหลอมให้สังคมชาวอีสานเห็นความสำคัญเกี่ยวกับความเสมอภาพของสตรีเพศ เพราะบาทบาทของนางผมหมอมที่แสดงออกในวรรณกรรมมิได้แตกต่างจากบุรุษเพศแต่อย่างใด

บทสรุป

การศึกษาหลักความกตัญญูในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากวรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม พบว่านางผมหมอมเป็นตัวละครเอก เป็นสตรีที่มีความงดงามทั้งกายและใจ มีลักษณะเด่นในด้านความกตัญญู มีพฤติกรรมการแสดงออกถึงความกตัญญูในหลายลักษณะ ดังต่อไปนี้ 1) กตัญญูต่อมารดาบิดา 2) กตัญญูต่อสามี และ 3) กตัญญูต่อบ้านเมือง เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมที่โดดเด่นของนางผมหมอมที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมเกี่ยวกับความกตัญญู ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท จำแนกได้ดังนี้ 1) ภูมิของอัสตบุรุษและสัตบุรุษ 2) บุคคลหาได้ยาก 2 จำพวก 3) บุคคลหาได้ยาก 3 จำพวก และ 4) บุคคลที่มีอุปการะมาก 3 จำพวก หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นรูปธรรม เพราะความกตัญญูเป็นหลักปฏิบัติอันดีต่อกันในสังคม อีกประการหนึ่ง เป็นรากฐานแห่งการสร้างความดีทุกอย่าง ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคม นอกจากมีความสำคัญแล้ว ยังมีคุณค่าทางวัฒนธรรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งยังช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชน รวมถึงเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานให้คงอยู่ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2565). แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566 – 2570). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2565). มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำปี พุทธศักราช 2565. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ชมรมวรรณกรรมอีสาน. (2525). วรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม. พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่นางสมบุรณ์สุขดีวาจัน ได้รับพระราชทานปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2525.

นวม สงวนทรัพย์. (2537). สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.

เปลื้อง ณ นคร. (2548). พจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. (2553). ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต.

นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2556). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา ชุดคำวัด.

กรุงเทพมหานคร : โรงสำนักพิมพ์เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2537). คนไทยกับปา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). กัตถุญกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2481). มังคลัตถทีปนี แปล (5 ภาค รวมเล่ม). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2564). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ 35. นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. (2542). มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม 2542.

ศึกษาบทบาทของท้าวปาจิต-นางอรพิม

A Study of the Role of Thao Pacit-Nang Aorpim

ไว ชีรัมย์^{1*}, พระมหาถนอม อานนโฑ^{2*},

ทิพย์ ชันแก้ว^{3*}, ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ^{4*}

Wai Chueram^{1*}, Phramaha Thanorm Amandho^{2*},

Thip Khankaew^{3*}, Chayapom Sukphrasert^{4*}

^{1-3*}วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1-3*}Buriram Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya,

^{4*}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

^{4*}Mahachulalongkornrajavidyalaya, Chaiyaphum Buddhist College

Author for Correspondence: Email: vi0880@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอบทบาทท้าวปาจิตกับ-นางอรพิม ใช้วิธีการศึกษาด้วยวิธีการศึกษาจาก ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากมุมมองด้านตำนานประวัติศาสตร์ที่มาจากประวัติการมีอยู่ของผู้คนและการตั้งบ้านเมืองที่ย้อนอดีตไปอย่างยาวไกลที่ปราชญ์ชาวบ้านนำมาดัดแปลงเพื่อต้องการเชื่อมโยงความเป็นอดีตของชุมชนให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบันทั้งยังได้นำสถานที่บ้านเมืองและแหล่งโบราณสถานหลาย ๆ แห่งในอาณาบริเวณไปใช้เป็นฉากของเรื่องใน ตำนานท้าวปาจิตนางอรพิม ส่วนในมิติด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น ได้มีการนำเหตุการณ์ใน ตำนานท้าวปาจิตกับนางอรพิมไปเป็นชื่อเรียกสถานที่ในลักษณะที่เรียกว่าตำนานชื่อบ้าน นามเมืองในหลาย ๆ พื้นที่ของดินแดนที่ใช้เรียกขานสืบมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: ศึกษา, บทบาท, ท้าวปาจิตนางอรพิม

Abstract

This academic article aims to present the roles of Thao Pajit and Nang Araphim. The study method is based on local history from the perspective of historical legends originating from the history of the existence of people and the establishment of cities that date back a long time, which local scholars have adapted in order to connect the past of the community with the current events. In addition, many places, cities, and ancient sites in the area have been

used as the setting for the story in the Legend of Thao Pajit and Nang Araphim. In terms of social and cultural dimensions, the events in the Legend of Thao Pajit and Nang Araphim have been used as the names of places in the form of legends of village names and city names in many areas of the land that have been used to refer to them up until the present.

Keywords: Study, Role, Thao Pacit-Nang Aorpim

บทนำ

ปาจิต-อรพิม เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ประเภทนิทาน ตำนานบ้านตำนานเมือง เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ หรือกลอนแปด บันทึกลงในสมุดข่อยด้วยอักษร ภาษาไทยโบราณ มีอายุมากกว่า 100 ปี พบที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ เล่าสืบต่อกันมาช้านาน รู้จักกันอย่างแพร่หลายในเขต อีสานใต้ ได้แก่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ นครราชสีมา โครงเรื่องหลักมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความรัก การผจญภัย การพลัดพรากจากกันของชายหนุ่มหญิงสาวเหมือนกัน แต่รายละเอียดเกี่ยวกับ เหตุการณ์ และสถานที่ต่างๆ มีความแตกต่างกันออกไป มีความสัมพันธ์กับสถานที่ที่มีอยู่ใน ปัจจุบัน เช่นอำเภอพิมาย อำเภอนางรอง เขาไผ่บัดล้ามาศ (ภูมิจิตร เรื่องเดช, 2544 : 1)

ในหลาย ๆ พื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้ปรากฏร่องรอยของโบราณวัตถุสถานหรืออาคารสถานให้เห็นอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนั้น จะพบได้ว่าในท้องถิ่นที่พบร่องรอย โบราณวัตถุสถานส่วนให้จะมีตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าปรัมปราคติ ที่ชาวบ้านเล่าสืบทอดต่อกันมาในลักษณะของวรรณมุขปาฐะ เรื่องในตำนานหรือนิทานที่ส่วน ให้เป็นการเล่าบรรยายเหตุการณ์ที่เชื่อว่า เคยเกิดเมื่อครั้งอดีตโดยพรรณนาถึงบุคคลสำคัญ หรือบทบาทของผู้นำชุมชนหรือการสร้างบ้านสร้างเมือง หรือความเป็นมาของกลุ่มชน ตลอดจนมูลเหตุของการสร้างอาคารโบราณสถานที่พบอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆประกอบอยู่ด้วย (จิตา สารยา, 2525 : 50-60) ได้อธิบายไว้ในงานวิจัยเรื่อง ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์ กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า เนื้อหาของตำนานที่เป็นเรื่องเล่าตามการรับรู้ของผู้คนที่มี อยู่ในแต่ละท้องถิ่นหรือในแต่ละภูมินาณมีความหลากหลายและท่ามกลางความ หลากหลายของเนื้อหานั้นได้มีแก่นตำนาน ปรากฏอยู่ด้วยแก่นของตำนานคือสาระสำคัญที่ ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้บันทึกตำนานพยายามเชื่อมโยงอดีตของบ้านเมืองให้สืบเนื่องเข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบันในช่วงเวลาที่มีการสร้างหรือบันทึกตำนานนั้นให้เป็นที่รับรู้กันอยู่ในชุมชนบ้านเมืองของตน สาระสำคัญของตำนานจึงครอบคลุมเนื้อหาแบบกว้างๆเน้นเรื่องการ ตั้งถิ่นฐานของผู้คนการเกิดขึ้นของบ้านเมืองและผู้คนอีกทั้งเนื้อหาในตำนานยังแสดงถึง ความสัมพันธ์ของผู้คนกับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย

วรรณกรรมเรื่องท้าวปาจิต-นางอรพิม

เจ้าเมืองพนมรุ้ง ชาวบ้านบางคนว่าเป็นเจ้าเมืองนครธมแห่งอาณาจักรเขมรหรือราชอาณาจักรกัมพูชา มีโอรสชื่อ ท้าวปาจิตเมื่อท้าวปาจิต อายุได้ 16 ปี โหราทำนายว่าจะมี เนื้อคู่เป็นหญิงสามัญชน แต่เป็นผู้มีบุญวาสนามาก และขณะนี้กำลังจุติอยู่ในครรภ์มารดา โดย ให้สังเกตได้ว่า ขณะที่อยู่ในครรภ์ของมารดาจะแสดงบุญญาธิการ โดยมีแสงพระอาทิตย์ทรง กลดเป็นเงาก้นอยู่เหนือ ศีรษะมารดาให้เป็นที่สังเกตได้ จากคำทำนายดังกล่าว ท้าวปาจิตจึง ออกเดินทางหาคุ่มานมายัง หมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตลำนามูลในดินแดนอีสานใต้ จนกระทั่งเข้าเขตเมืองพิมาย (เมืองวิมายปุระ) ได้พบกับนางบัวกับสามีกำลังทำนา โดยนางบัวมีลักษณะ ตามที่โหราทำนายไว้ ท้าวปาจิตจึงปลอมตัวเป็นสามัญชนขออาศัยอยู่กับครอบครัวของนางบัว จนกระทั่งนางบัวคลอดลูกเป็นหญิงตั้งชื่อว่าอรพิม ท้าวปาจิตได้รอนกระทั่งอรพิมอายุได้ 16 ปี ท้าวปาจิตจึงเล่าความจริงให้ทุกคนทราบและขอลากลับเมือง เพื่อจะได้จัดขันหมากมาแต่งงานกับนางอรพิม

ขณะนั้นท้าวพรหมทัตกษัตริย์แห่งเมืองพิมาย ได้มาพบนางอรพิมและเกิดความพอพระทัย จึงบังคับนำตัวนางอรพิมมา ด้วยประสงค์จะให้นางอรพิมเป็นมเหสีแต่ท้าวพรหมทัต ไม่สามารถเข้าใกล้ตัวนางอรพิมได้ เพราะเมื่อเข้าใกล้ครั้งใดนางก็จะมีตัวร้อนเหมือนไฟ ฝ่ายท้าวปาจิตเมื่อยกขันหมากมาถึง ได้ทราบว่านางอรพิมได้เข้าพิธีอภิเษกสมรสกับท้าว พรหมทัตไปแล้ว จึงเกิดบันดาลโทสะเหินหมากที่เตรียมมานั้นทิ้งน้ำและทิ้งราชรถไว้ แล้ว ตามหานางอรพิมเข้าไปจนถึงเมืองพิมาย โดยอ้างตนว่าเป็นพี่ชายมาขอพบนางอรพิม เมื่อทราบความจริงจึงลอบฆ่าท้าวพรหมทัต แล้วทั้งสองได้พากันลงเรือเพื่อหนีกลับเมืองพนมรุ้ง 4 แต่ระหว่างเดินทางได้พบกับสามเณรที่ใช้อุบายล่อหลอกจนทำให้ทั้งสองต้องพลัดพรากจากกัน เมื่อนางอรพิมหนีจากสามเณรมาได้ จึงไปขออาศัยอยู่กับพระฤๅษีสวณท้าวปาจิตเมื่อ ตามมาพบนางอรพิมจึงตัดสินใจพากันกลับไปเมืองพิมายเพื่อช่วยกันจัดการปลงศพท้าว พรหมทัต หลังจากถวายพระเพลิงศพท้าวพรหมทัตแล้ว ได้พากันเดินทางกลับไปยังบ้านเมือง ของตนที่เมืองพนมรุ้ง (หรือเมืองนครธม) (กรมศิลปากร, 2531 : 60)

บทบาทท้าวปาจิต-นางอรพิม

1) บทบาทท้าวปาจิต เป็นโอรสของกษัตริย์แห่งนครธม ดังคำกลอนปรากฏใน ตอนท้าวปาจิตเข้าเมืองจำบาก และพินิจดูรูปวาดที่ศาลาพักคนเดินทาง ดังคำว่า “ดูฝอยอ่าน พินิจที่บอกเรื่องในฝอย เรื่องว่านี่เมืองนครธม ในฝอยว่าชื่อพระธรรมราช ครองสมบัติ ทูลกระหม่อมจอมสนม ... บุตรของเจ้าชื่อปาจิตงามเปลี่ยวที่จับกระดานอยู่เจียวคือโหรา” (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542 : 24) ปาจิตเป็นชายรูปงาม ที่มีความเป็นอิสระ ผจญชีวิตในป่าเขา ลำเนาไพร และเป็นคนที่น่าสงสาร ดังคำเรียกชื่อที่ปรากฏ เช่น พระโฉมงาม พระไพร พระ เนื่อมาก พระปาจิตอิศรินทร์ปิ่นสงสาร พระกึ่งโพธิ์ร่มไทร พระขวัญ

เนตร เจ้าก้อนคำ (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542 : 25) ปาจิต มีลักษณะเป็นตัวละครพระเอกชาวบ้าน ไม่ใช่พระเอกนักรบ ถึงแม้จะเป็นลูกกษัตริย์แต่ก็มีพฤติกรรมเหมือนสามัญชน ตามแบบฉบับของหนุ่มชาวบ้านทั่วไป เช่น อยู่ช่วยแม่นางอรพิม ทำไร่-ทำนา ถางป่า เก็บผักหักฟืน ทำงานหนักเลี้ยงชีพและมีความอดทนต่อความยากลำบาก และไม่มีลักษณะเป็นนักรบเพราะฆ่าตัวพรหมทัต โดยใช้ อุบายมอมเหล้าจนเมามายแล้วจึงฆ่าหรือแม้แต่ตอนที่นายพรานคิดแย่งนางอรพิม ปาจิตก็ไม่ สามารถที่จะต่อสู้ป้องกันตัวเองและนางอรพิมได้ กลับถูกนายพรานฆ่าตายและชิงนางอรพิมไปได้ ทำให้ต้องพลัดพรากจากกัน

ส่วนบทบาทท้าวปาจิตที่พบ

1. **มีความอดทน** กล่าวคือเป็นผู้ที่มีความอดทน ต่อสู้กับอุปสรรคทั้งปวง เพื่อ ติดตามหานางอรพิม ถึงแม้จะใช้เวลานานถึง 7 ปีก็ตาม (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2543 : 25)

2. **มีความซื่อสัตย์** กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ในความรักโดยไม่มีหญิงอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังคำกล่าวที่ว่า “แม่เพื่อน เพื่อนเรือน เพื่อนสหาย จะตามหากว่าจะตายวายชีวัน” หรือ “สาวสตรีนี้มีทุกพารา ไม่ขึ้นชอบดวงชะตาเลยสักคน” (ภูมิจิต เรื่อง เดช.อ้างแล้ว)

2) **บทบาทนางอรพิม** นางอรพิมเป็นลูกสาวของหญิงชาวบ้าน กำพร้าพ่อ นางเป็นหญิงรูปงาม ผู้ใดพบเห็นก็อยากได้นางเป็นภรรยา เช่น ท้าวพรหมทัต พรานนกเอี้ยง หรือ แม้แต่เณรจิ๋ว ความงามของนาง สังเกตได้จากการใช้คำเรียกชื่อที่ปรากฏเช่น แม่ดวงจันทร์ แม่งามจอน แม่โฉมงาม แม่เนื้อเหลือ นางเอวกลม งามขำ นางพินนวลระหง กัลยา-นางเนื้อ 5 นิม นางงามสำอางวิไลเลิศ (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2543 : 25) นอกจากมีความงามเป็นเลิศแล้ว นางเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ในความรักถึงแม้จะต้องพลัดพรากจากคนรักและต้องผจญกับเหตุการณ์ที่เป็นอุปสรรคมากมายแต่นางก็ไม่ย่อท้อและเป็นผู้ที่มีปฏิภาณมีไหวพริบที่เฉลียวฉลาด

ส่วนบทบาทนางอรพิมที่พบเห็นคือ

1) ผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ นางสามารถแก้ปัญหาต่างๆมากมายที่เกิดขึ้นกับชีวิตนาง ให้คลี่คลายและบังเกิดผลดีทุกครั้งและการแก้ปัญหาทุกเรื่องมีความมั่นใจนวลถ้อยที่ถ้อยอาศัย เช่น การเอาตัวรอดจากการเป็นมเหสีของท้าวพรหมทัต โดยอ้างว่าขอให้รอพี่ชายมาถึงก่อน หรือการออกอุบายมอมเหล้าท้าวพรหมทัต เพื่อให้ท้าวปาจิตฆ่าแล้วหลบหนีไป ดังข้อความว่า

“หญิงยี่นจกนั้นคือพมยี่นสุรา ให้พรหมทัตราชากินจนเมา
ที่วาดรูปคนแก่นั่นนอนหงาย คือท้าวไทพรหมทัตนั้นเมาเหล้า
ที่รูปชายถือพระขรรค์มาฟันเอา ท้าวพรหมทัตตื่นตัวกระเด็น”

(ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542 : 26)

2) ผู้มีความสนใจในพระพุทธศาสนา เมื่อกบวชได้ศึกษาพระธรรมวินัยและเผยแพรพระพุทธศาสนา จนได้เป็นสังฆราช ดังคำกล่าว

“ทุกซ่งท่านว่าทุกข์เท่าภูเขา ทุกซ่งเท่าหัวเหาประเดี๋ยวยาย
ทุกข์ทั้งนี้แม่สีกาคือรูปกาย กับดวงใจในอกเรานี้เอง”
หรือ “ฉันทังธรรมหลวงพี่เทศน์พระสังฆราช ช่างเปรื่องปราชญ์ไม่มีเปรียบช่างแตกฉาน
บอกนิสงฆ์รักษาศีลคัมภีร์ ชาญชุกนิทานออกมาเทศน์แต่ทางธรรม”
(ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542 : 27)

วิเคราะห์บทบาทท้าวปาจิต-นางอรพิม

1) เรื่องวิบากกรรมการพลัดพรากท้าวปาจิต-นางอรพิมต้องพลัดพรากจากกันเป็นระยะเวลานานถึง 7 ปีทั้งคู่ต้องอดทน ต่อสู้กับอุปสรรคและความลำบากโดยเฉพาะนางอรพิม ซึ่งเป็นหญิงต้องเดินทางตามลำพัง (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2542 : 29-30)

ในเรื่องวรรณกรรมเรื่องท้าวปาจิต-นางอรพิม ได้กล่าวถึงลักษณะของกรรมในชาติปางก่อนที่ทำให้ท้าวปาจิต-นางอรพิม ต้องพลัดพรากจากกัน แต่บุญที่ทั้งคู่ได้สร้างไว้ ในที่สุด เมื่อชดใช้กรรมหมดแล้ว ผ่านความทุกข์ยากความลำบากมากมาย การปฏิบัติดีมีความซื่อสัตย์ ที่มั่นคงในความรักท้าวปาจิต-นางอรพิม จึงได้พบกัน ดังคำกล่าว..

“ดวงสมรกรรมก่อนเราสร้างไว้ จึงจากกันพลัดพรากแม่จอมขวัญ
ครั้นสิ้นกรรมบุญที่ทำตามทัน จึงพบกันสิ้นที่กรรมจะทำเรา”
หรือ “เก็บดอกไม้เข้าไปลาสมายาย ทั้งท่านตาโทษที่ได้ไว้กรรมเกิน
อย่าผูกกรรมยาตาพยาบาท อนุญาตอย่าให้หลานนั้นผูกฉิน
ไปภายหน้าจะเป็นกรรมระยำเย็น อย่างให้กรรมนั้นมาเกินติดหลานไป”
หรือ พระโหมปางฟังนางเล่าความโศก สะอื้นนอกขลนัยไม่ระเหย
โอ้กรรมกรรมทำไว้กระไรเลย เป็นบุญเคยมีได้แคล้วได้พบกัน
(ภูมิจิต เรื่องเดช, อ้างแล้ว)

สังคมไทยจึงเน้นเรื่องกรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้ทุกคนต่างเกรงกลัวผลกรรมที่จะเกิดขึ้น เป็นอุบายวิธีที่ทำให้คนไทยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จิตใจงามโอบอ้อมอารีต่อคนทั่วไปต่างร่วมกันทำหน้าที่ของตนเองอย่างเรียบร้อย โดยมุ่งหวังให้ได้รับผลกรรมดีมี ชีวิตที่ประสบแต่ความสุขกรรมจึงเป็นตัวกำหนดบทบาทของสมาชิกในครอบครัวให้รู้จักรัก ใคร่ปรองดองกัน อยู่ร่วมกันอย่างสมานสามัคคีไม่มีการทะเลาะกัน

คนไทยส่วนใหญ่เชื่อเรื่องบุญ-บาป เชื่อผลของกรรม“กรรมทำให้คนแตกต่างกัน” (พื้นดอกบัว, 2561 : 59)และยังมีผลให้คนต้องรับกรรมที่ตนเองได้ทำไว้อีกด้วย เป็นการชดใช้ กรรมที่ได้

กระทำไว้ในอดีต นอกจากจะมีความเชื่อเรื่องกรรมในอดีตที่มีให้ผลในปัจจุบันและ อนาคตแล้ว ยังมี ความเชื่อว่ากรรมที่ทำใน ปัจจุบันจะสามารถบันดาลให้ตนได้พ้นปวงกรรมที่ได้รับนั้นอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2531). พื้นอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ธิดา สารยา. (2525). ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์กับการศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.
- ปิ่น มุทุกันต์. (2535). พุทธศาสตร์ภาค 2. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระมหาสมปอง มุทิโต. แปลและเรียบเรียง.
- พระมหาโมคคัลลานะ(ผู้รจนา). (2542). คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พระอุดมคณาธิการ (ชวินสระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. (2552). พจนานุกรมบาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : บ.ธรรมสาร.
- พิน ดอกบัว. (2561). พระพุทธศาสนากับคนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บุรพาสาน์.
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2542). วรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : ร้านเอกสารซีพี.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.ป.หลงสมบุญ. (2546). พจนานุกรมมคธ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร.

ศึกษาความซื่อสัตย์ในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ A Study of Gratitude in Literature on Phra Sudhon-Nang Manora

พระอธิการฐิสันต์ กนตปญโญ^{1*}, พระมหาพจน์ สุวโจ^{2*}

Phra Atikan Thisan Kantapanyo^{1*}, Phramaha Phocana Suvaco^{2*}

^{1-2*}วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1-2*}Buriram Buddhist College, Chulalongkorn Rajavidyalaya University

Author for Correspondence: Email: mai30man@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ 2) เพื่อศึกษาความซื่อสัตย์ในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาความซื่อสัตย์ในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ เป็นการทบทวนวรรณกรรมและคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นคุณธรรมความซื่อสัตย์ที่สอดแทรกในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์

ผลการศึกษาพบว่า 1) เรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ เป็นเรื่องราวความรักระหว่างพระสุธน ผู้เป็นมนุษย์กับนางมโนราห์ผู้เป็นกนิรี แม้ทั้งสองจะรักกันมากแต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหาความไม่เข้าใจของครอบครัว ทำให้ต้องห่างจากกัน แต่สุดท้ายความรักและความซื่อสัตย์ระหว่างสามีและภรรยา ก็สามารถร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ 2) ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความจริงใจหรือความซื่อตรง เป็นคุณธรรมสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าคุณธรรมความซื่อตรงเป็นคุณสมบัติข้อหนึ่งของพระสงฆ์ผู้เป็นอริยบุคคล และ 3) ความซื่อสัตย์ในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ แสดงออกเด่นชัดระหว่างพระสุธนผู้เป็นสามีและนางมโนราห์ผู้เป็นภรรยา แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคปัญหาารุณเร้า แต่ทั้งสองก็มั่นคงซื่อสัตย์ในความรักอย่างไม่เสื่อมคลาย นอกจากนั้นความซื่อสัตย์ต่อบิดามารดาต่อบ้านเมือง และต่อธรรมะก็ถือว่าเป็นคุณธรรมสำคัญที่พบเห็นในเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์

คำสำคัญ: ความซื่อสัตย์, วรรณกรรม, พระสุธน-นางมโนราห์

Abstract

The objectives of this academic article are 1) to study the literature on Phra Sudhon – Nang Manora, 2) to study of honesty in Buddhism, and 3) to study of honesty in the literature on Phra Sudhon – Nang Manora. This study involves a review of

literature and Buddhist scriptures, followed by analysis to highlight the moral value of honesty embedded in the story Phra Suthon – Nang Manora.

The result of study shows that: 1) Phra Suthon - Nang Manora is a love story between Phra Suthon, a human prince, and Nang Manora, a Kinnari (mythical being). Although deeply in love, the couple faces obstacles caused by misunderstandings from those around them, leading to their separation. Nevertheless, their mutual love and loyalty enable them to endure hardships together. 2) Honesty, defined as sincerity and integrity, is a key virtue in Buddhism. The Buddha praised honesty as one of the noble qualities of enlightened monks (Ariya-puggala), and 3) the story of Phra Suthon – Nang Manora shows the virtue of honesty prominently, portrayed in the relationship between Phra Suthon and Nang Manora. Despite facing many difficulties, both remain unwavering in their love and loyalty to each other. Furthermore, the story also reflects honesty towards one's parents, loyalty to one's nation, and commitment to the Dharma, all of which are presented as important moral values in the narrative.

Keyword: Gratitude, Literature, Phra Sudhon, Nang Manora

บทนำ

วรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ เป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับความรักความซื่อสัตย์มีอิทธิพลและทรงคุณค่าต่อสังคมไทย ในอดีตเป็นที่นิยมเป็นอย่างมาก โดยมีการนำมาเล่าเป็นนิทานเป็นหนังสือเรียนที่บรรจุอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการระดับประถมศึกษาเป็นเบื้องต้น มีการนำไปสร้างเป็นละครจักรวาลต่างๆถ่ายทอดทางสถานีโทรทัศน์ และนำไปแสดงเป็นละครประจำภาคต่าง ๆ สร้างความสุขให้กับประชาชน เป็นที่รื่นเริงจนสร้างชื่อเสียงให้เป็นละครประจำภาค นอกจากนั้น ละครโนราห์ทางภาคใต้ที่สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยในเรื่องของการท่องเที่ยว เป็นหนึ่งในวรรณกรรมที่มีอิทธิพลในเรื่องของความรักความซื่อสัตย์ที่พระมหากษัตริย์มีต่อชาติบ้านเมือง ต่อครอบครัว ความรักความซื่อสัตย์ของสามีภรรยา เป็นแบบอย่างสอนให้คนมีคุณธรรมอยู่ในกรอบของจารีตประเพณี และศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานของอารยธรรมที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ ความซื่อสัตย์ในพระพุทธศาสนา และความซื่อสัตย์ในวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์ เพื่อชี้ให้เห็นว่ามีการสอดแทรกหลักธรรมเรื่องความซื่อสัตย์ในหลากหลายมิติ ทั้งความซื่อสัตย์ในความรัก ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ และความซื่อสัตย์ต่อความจริง ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญที่นำไปสู่ความสุข ความเจริญ และความ

สงบสุขในสังคม ความซื่อสัตย์ในมิติต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถต่อยอดไปถึงความสำคัญของรากฐานคุณธรรมนี้ในการสร้างสรรค์สังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน ตลอดจนความสุขของชาวโลกด้วย

ศึกษาวรรณกรรมเรื่องพระสุธน-นางมโนราห์

เรื่องราวของพระสุธน-นางมโนราห์พรรณนาไว้ว่า กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีราชอาณาจักรที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งชื่อว่านครอุดรปัญจาล ปกครองโดยกษัตริย์ผู้ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมทรงพระนามว่า ท้าวอาทิตย์วงศ์ พระองค์มีพระมเหสีทรงพระนามว่าจันทราเทวี ซึ่งต่อมาได้ประสูติพระโอรสพระนามว่าพระสุธน เมื่อพระกุมารเจริญวัยขึ้นก็มีความเฉลียวฉลาดและพระรูปโฉมงดงามยากที่จะหาราชกุมารในแว่นแคว้นอื่นเทียบเคียงได้ ครั้นนั้นมีพญานาคราชตนหนึ่งมีนามว่าท้าวชมพูจินตนาคราช มีฤทธิ์อำนาจมากสามารถนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่อาณาจักรใดก็ได้ ดังความว่า “มหานชนในเมืองนั้น เคยพากันไปนมัสการบูชานาคราชทุกปี ๆ ได้วิงวอนให้นาคราชนั้น ช่วยทำพระนครนั้นให้มีภิกษาหารบริบูรณ์เสมอไปด้วยเหตุผลนั้น อุดรปัญจาลนครจึงได้บริบูรณ์ด้วยภิกษาหารเพราะอำนาจนาคราชชมพูจิตรา” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 335) พญานาคราชเห็นพระเจ้าอาทิตย์วงศ์เป็นพระราชชาติตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงบันดาลให้เมืองปัญจาลนครอุดมสมบูรณ์มีฝนตกต้องตามฤดูกาล หากแต่เมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับปัญจาลนคร คือ เมืองนครมหาปัญจาลซึ่งปกครองโดยพระราชชาติที่ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม พระนามว่าพระเจ้านันทราช และจากการที่ทรงปกครองด้วยการกดขี่อาณาประชาราษฎร์นี้เอง จึงทำให้อาณาจักรของพระองค์ประสบกับความแห้งแล้งข้าวยากหมากแพง เพื่อหนีจากความยากเย็นแสนเข็ญนี้ บรรดาประชาราษฎร์จึงพากันอพยพไปอาศัยอยู่ในเมืองปัญจาลนคร ทำให้พระเจ้านันทราชมีจิตริษยาพระเจ้าอาทิตย์วงศ์เป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันก็แค้นเคืองท้าวชมพูจินตนาคราชด้วย เพราะเข้าใจว่ามีใจลำเอียง ในขณะที่บันดาลให้ฝนฟ้าตกบนพื้นโลก กลับดลบันดาลให้ตกที่เมืองอุดรปัญจาลฝ่ายเดียว เพื่อล้างแค้นท้าวชมพูจิต พระเจ้านันทราชจึงให้บุโรหิตออกไปรับอาสาไปหาผู้ที่สามารถฆ่าพญานาคได้ และแล้วก็ได้พราหมณ์เฒ่าผู้ซึ่งมีมนต์วิเศษสูงกว่าพญานาคราชมาปราบพญานาค ด้วยอำนาจแห่งมนต์วิเศษของพราหมณ์เฒ่า ท้าวชมพูจิตเกิดความรุ่มร้อนเหมือนถูกไฟเผาจึงต้องขึ้นจากสระ แล้วแปลงกายเป็นพราหมณ์หนุ่มเพราะรู้ตัวว่าอันตรายได้เข้ามาใกล้ตนแล้ว แม้ตัวเองจะมีฤทธิ์เดชแต่ก็หาต้านทานพราหมณ์เฒ่าได้ไม่ ดังนั้นจึงคิดหาทางทำลายพิธีของพราหมณ์ผู้มีจิตคิดกำจัดตน ในขณะที่เดินไปมาอยู่ในป่า ท้าวชมพูจิตในร่างของพราหมณ์หนุ่มก็พบกับพรานป่าผู้หนึ่งชื่อพรานบุญกำลังออกป่าล่าสัตว์อยู่พอดี จึงเข้าไปทักทายและถามถึงบ้านเมืองของพรานผู้นั้น พรานป่าบอกว่าเขาเป็นชาวเมืองปัญจาลนคร ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะได้รับความอนุเคราะห์จากพญานาคราช หากมีใครคิดจะทำอันตรายแก่พญานาคราชของพรานป่าพรานจะฆ่าบุคคลผู้นั้นเสียในทันที ท้าวชมพูจิตดีใจมากที่ได้ยินเช่นนั้น จึงแสดงตนเป็นพญานาคราชและเล่าเรื่องภัยอันใหญ่หลวงให้พรานฟัง ดังความว่า “ตัวข้าพเจ้านี้คือนาคราช ตอนนี้มี

พราหมณ์คนหนึ่งมาทำลายข้าพเจ้า ท่านจงช่วยฆ่าพราหมณ์คนนั้นด้วย ถ้าท่านไม่ช่วยป้องกันชีวิตข้าพเจ้าจักบรณด้วยมือพราหมณ์” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 336) เพื่อทำลายพิธีของพราหมณ์เดมาเสีย พรานบุญจึงยิงเขาตายด้วยลูกธนู พญานาคราชดีใจมากและขอบคุณพรานบุญที่ได้ช่วยเหลือเขาไว้ แล้วก็ชวนพรานบุญไปเที่ยวขมนครใต้พิภพของเขา พญานาคราชสัญญาว่าจะช่วยเหลือเมื่อใดก็ตามที่พรานบุญ ร้องขอแล้วก็มีมอบสิ่งมีค่าให้พรานบุญไปมากมาย พรานบุญจึงอำลาพญานาคราชและใช้ชีวิตอยู่อย่างสบายแต่ก็ยังชอบล่าสัตว์อยู่

วันหนึ่งในขณะที่พรานบุญเดินทางเข้าไปป่าลึก ได้พบกับพระฤๅษีคนหนึ่งชื่อกัสสปะ ผู้ซึ่งเล่าเรื่องกนิรีให้เขาฟัง โดยปกติหมู่กนิรีจากเขาไกรลาสจะบินมาลงเล่นน้ำในสระโบกขรณีทุก ๆ 7 วัน เมื่อพรานบุญเห็นความงามของกนิรีก็คิดจะจับนางกนิรีสักนางหนึ่งไปถวายพระสุธนเพื่อเป็นของขวัญจากป่า แต่พระฤๅษีก็บอกเขาว่าไม่มีหนทางจะจับนางได้ นอกจากจะได้บ่วงบาตของพญานาคราชทำวชมพูจิตเท่านั้น เพราะนางกนิรีสามารถบินได้เร็ว พรานบุญจึงเดินทางไปพบทำวชมพูจิตเพื่อขอยืมบ่วงบาต ความจริงแล้วพญานาคราชไม่ต้องการให้พรานบุญขอยืมบ่วงบาตเพราะจะเป็นบาปแก่ตน แต่เพราะพรานบุญเคยช่วยชีวิตตนไว้ให้พ้นภัยจากพราหมณ์เดมา และได้ทราบจากการใช้มนต์วิเศษของตนตรวจสอบดูก็พบว่านางกนิรีที่ชื่อนางมนิราห์และพระสุธนเป็นเนื้อคู่กัน พญานาคราชจึงยอมมอบให้ไป หลังจากได้บ่วงบาตจากทำวชมพูจิตมาแล้ว พรานบุญก็สามารถจับมนิราห์ซึ่งเป็นธิดาองค์หนึ่งในบรรดาธิดาทั้ง 7 คนของทำวทุมราชได้ (ทำวทุมราชเป็นพระราชาปกครองเขาไกรลาส) นางมนิราห์ซึ่งเป็นน้องสุดท้องไม่สามารถหนีบ่วงบาตที่พรานบุญเหวี่ยงมาคล้องได้ พรานบุญนำนางไปยังปญจาลนครและถวายพระสุธน ทันททีที่ทั้งคู่พบกันก็มีจิตรักใคร่ด้วยเคยเป็นคู่สร้างกันมาแต่ปางก่อน ดังความว่า “มีจิตคิดรักใคร่ด้วยสามารถความเยื่อใยในชาติหนหลัง” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 342) ทั้งพระราชาและพระราชินีเองก็มีความรักเอ็นดูนางเพราะนางมีพระสิริโฉมงดงามและการอบรมอย่างขัตติยนาจึงจัดพิธีอภิเษกสมรสอย่างเอิกเกริกให้ทั้งสองพระองค์ พรานบุญเองก็ได้รับรางวัลอย่างงามเช่นกัน

ฝ่ายบุโรหิตโกรธนางมนิราห์เพราะตัวเองต้องการจะให้บุตรสาวของตนได้เข้าอภิเษกสมรสกับพระสุธน แต่ว่าตอนนี้มนิราห์ได้ทำให้ความฝันของเขาสลายเสียแล้ว จึงคอยโอกาสที่จะได้แก้แค้นนาง และแล้วก็แอบไปคบคิดวางแผนกับเจ้าเมืองปัจจันตนครให้ ยกทัพมาตีเมืองของตนและเพื่อขับไล่ผู้รุกราน บุโรหิตจึงทูลเสนอให้พระสุธนยกกองทัพออกปกป้องพระนคร ด้วยวิธีนี้เขาก็จะได้มีโอกาสตีกำจัดมนิราห์ออกไปเสียให้พ้นทาง คืนวันหนึ่งพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ทรงสุบินว่ามียักษ์ตนหนึ่งเข้ามาในพระราชวัง และพยายามจะควักเอาดวงพระทัยของพระองค์ พระองค์ก็ทรงสะดุ้งตื่นจากบรรทม บุโรหิตเจ้าเล่ห์จึงได้โอกาสงามกำจัดนางมนิราห์ออกไปเสียให้พ้นทางของบุตรสาวตนเอง เขาจึงทำนายว่าข้าศึกจะเข้ามาในพระราชวังและประหารพระองค์เสีย ประชาชนจะพากันเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้าและเมืองหลวงก็就会被เผาผลาญจนหมดสิ้น ดังความว่า “ข้าแต่เทพพิตรตำราทายว่าพระ

ราชสมบัติกับพระองค์ จักเป็นอันตรายถึงความพิณาศใหญ่ฯ” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 344) พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ทรงสดับดังนั้นก็ตกพระทัยจึงทรงรับ สั่งให้หาทางแก้ไขโดยด่วนบุโรหิตจึงกราบทูลว่า “ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทดวงชะตาบ้านเมืองไม่ตีจะต้องใช้สัตว์สองเท้าและสี่เท้ามาทำพิธีสังเวชบูชา ยัญเพื่อสะเดาะเคราะห์ บ้านเมืองจึงจะอยู่รอดปลอดภัยพระเจ้าข้า”

ในขณะเดียวกัน คนสนิทของบุโรหิตก็เข้ามากราบทูลพระราชาว่า ทัพพลวงที่พระสุธนยกไปถูกข้าศึกตีพ่ายแพ้แล้ว เพื่อเป็นการปิดเป่าलगร้ายบุโรหิตจึงกราบทูลว่า ถ้าจะให้พิธีมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้นจำเป็นต้องใช้สัตว์ทั้งมนุษย์ทั้งนกเขื่อนางมโนราห์ก็จะเป็นการบูชายัญที่ดีเยี่ยม ดังความว่า “ข้าแต่ท้าวพิตร ยังขาดกินนรอีกอย่างหนึ่งฯ หาไม่ยากนักมีอยู่ในนครนี้คือนางมโนราห์ฯ” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 345) พระราชาและพระราชนิพนายามชักชวนให้บุโรหิตเปลี่ยนไป ใช้สัตว์อื่นแทนที่จะใช้นางมโนราห์แต่เขาก็กังนกรานเช่นเดิม ทั้งสองพระองค์รู้สึกสงสารนางมโนราห์อย่างยิ่ง และทรงคาดเดา ไม่ถูกว่าพระโอรสจะรู้สึกเช่นไรเมื่อกลับจากทัพแล้วไม่พบภรรยาสุดที่รักของตน ในพิธีพระราชาทรงให้ก่อไฟตามที่บุโรหิตเสนอ แล้วให้ทหารไปทูลเชิญนางมโนราห์มาเข้าพิธีบูชายัญ นางมโนราห์ผู้นำสงสารได้แต่รำไห้คร่ำครวญถึงพระบิดา พระมารดาของนางและพระสุธน บรรยายภาคเติมไปด้วยความโศกเศร้า ในขณะนั้นเองนางมโนราห์ได้สติและเกิดความคิดที่จะหนีจากการถูกกระทำอย่างไม่ยุติธรรมนี้ ดังนั้น นางจึงทูลขอพระราชาขอให้ได้รำถวายเป็นครั้งสุดท้าย เพราะนางเป็นกินรีผู้ซึ่งรักการรำรำ หลังจากที่ได้ที่พระราชาทรงอนุญาตแล้ว นางจึงขอปีกและหางมาสวมใส่แล้วนางก็ออกรำรำ ด้วยท่วงท่าอันงดงามท่ามกลางฝูงชนอันเนืองแน่น ในขณะที่ทุกคนกำลังเพลิดเพลินอยู่กับการเฝ้าดูการรำรำอันงดงามอยู่นั้นเอง เวลานั้นนางมโนราห์ก็ได้โอกาสหนีโดยถาปนาขึ้นสู่ท้องฟ้าและบ่ายหน้าไปยังภูเขาไกรลาส ท่ามกลางความตกตะลึงของฝูงชนนั่นเอง

หลังจากชนะศึกแล้วพระสุธนก็ยกทัพกลับพระนคร แต่ก็ต้องมาพบว่าภรรยาสุดที่รักของพระองค์ไม่ได้อยู่ในพระนครอีกต่อไปแล้ว พระองค์มีความเศร้าโศกอย่างสุดซึ้งและหลังจากทราบความจริง ก็สั่งให้ประหารชีวิตบุโรหิตเสียในข้อหาทรยศ แล้วก็ทูลลาพระบิดาและพระมารดาออกตามหานางมโนราห์ แม้ว่าทั้งสองพระองค์จะพยายามตัดทอนประการใดก็ไม่เป็นผล พระสุธนยืนกรานที่จะเสด็จไปเพราะตนไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่โดยปราศจากนางมโนราห์ได้ พระสุธนจึงให้พราหมณ์นำนางไปจนถึงสระโบกขรณีและได้เข้าไปนมัสการพระฤๅษี พระฤๅษีทูลให้พระองค์ทราบ ว่า นางมโนราห์ได้แหวะมาหาตนและได้สั่งไว้ ดังความว่า “ถ้าหากว่าสามีข้าพเจ้าเจ้าจักไม่กลับ ถ้าจะตามไปขอให้ไปตามทางทิศอุดร และบอกให้เธอเอายาผงอันเสกด้วยมนต์นี้ติดตัวไปด้วย เมื่อเดินไปไกลลวงเลวทางมนุษย์ไปแล้วจักถึงป่าไม้อันมีพิษก่อน ให้เธอจับเอาลูกกวานรตัวหนึ่งไป เมื่อจะเสวยผลไม้สิ่งใด ควรปล่อยให้ลูกกวานรกินก่อน” (จุฬามาศ สกนกก, 2533 : 348) แล้วพระฤๅษีก็มอบผ้ากัมพลกับแหวนให้พระสุธนไปตามที่นางมโนราห์ขอร้องไว้ เมื่อได้เห็นของสองสิ่งพระสุธนถึงกับรำไห้ พระฤๅษีรู้สึกสงสารพระสุธนและบอกพระองค์ว่านี่เป็นผลบุญกรรมแห่งอดีตชาติ จึงทำให้ทั้งคู่ต้องพลัดพรากจากกัน แล้ว

ก็มอบผลยาวิเศษให้พร้อมกับชี้ทางให้พระสุธน พระสุธนออกเดินทางเพียงลำพังโดยไม่ต้องการความช่วยเหลือของพรานบุญ ผ่านป่าทึบซึ่งมนุษย์ไม่สามารถจะผ่านไปได้ ซึ่งมีผลไม้มากมายซึ่งล้วนแล้วแต่มีพิษ ด้วยความช่วยเหลือของลูกลิง พระสุธนก็จะเสวยผลไม้ที่ลูกลิงกินได้เท่านั้น เมื่อมาถึงป่าหวายซึ่งไม่สามารถจะผ่านไปได้เพราะล้วนแต่มีหนามพิษ พระสุธนจึงใช้ผ้ากัมพลห่มแล้วนอนนิ่ง ๆ ขณะนั้นนกหัสติลิงค์เข้าใจว่าพระสุธนเป็นอาหารจึงคาบ พระองค์ไปไว้ในรังบนยอดไม้ก่อนที่จะบ่าหน้าไปหาอาหารเพิ่มอีก พระสุธนได้โอกาสหนีแต่ก็หวั่นพระทัยว่าจะมีอะไรอยู่เบื้องหน้าอีก หลังจากเดินทางมาพักหนึ่งก็ไม่สามารถจะไปได้ได้อีก เพราะมีภูเขายนต์สองลูกเคลื่อนเข้ากระแทกกันตลอดเวลาโดยไม่เปิดช่องว่างให้พระองค์ข้ามไปอีกทางหนึ่งได้ แต่หลังจากร้ายมนต์ที่พระฤๅษีให้พระองค์ก็สามารถข้ามไปโดยง่าย

จากนั้นพระองค์ก็เดินทางมาถึงอีกป่าหนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยพืชและสัตว์มีพิษ พระองค์จึงใช้ยาผงวิเศษขโมยกาย เมื่อผ่านป่าพิษแล้วก็มาพบที่อยู่ของนกยักษ์ พระองค์แอบอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ต้นหนึ่งและรอเวลาค่า คืบนั้นนกผัวเมียคู่หนึ่งคุยกันถึงเรื่องการได้รับเชิญให้ไปร่วมพิธีล้างกลืนสาบมนุษย์ให้นางมโนราห์ ซึ่งจะมีขึ้นในวันรุ่งขึ้น พิธีนี้จัดให้มีขึ้นหลังจากมโนราห์กลับมาบ้านเมืองครบ 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ดังความว่า “วันพรุ่งนี้เป็นวันคำรบเจ็ดที่นางมาถึง เขาจะมีการมหรสพกันใหญ่ เขาจะทำมงคลพิธี เพื่อชำระมลทินให้หายกลืนสาบมนุษย์เราทั้งหลายจะพากันไปกินเครื่องพลีกรรมอันใหญ่ในเมืองนั้น” (จุฬามาศ สกนก, 2533 : 354) หลังจากได้ยินนกทั้งคู่สนทนากัน พระสุธนก็ปีนขึ้นไปในรังนกและซ่อนตัวอยู่ในขนนกตัวหนึ่งโดยรอเวลาให้นกไปยังภูเขาไกรลาส ครั้นนกมาถึงสวนก็เกาะบนต้นไม้พระสุธนจึงเฝ้าคอยออกจากขนนกแล้วซ่อนตัวอยู่ในพุ่มไม้ พระองค์เห็นเหล่านางกินรีกำลังนำน้ำจากสระอินดาตเพื่อไปสงน้ำ พระสุธนจึงแอบเอาแหวนใส่ลงในหม้อน้ำ ขณะสงน้ำนางมโนราห์เห็นแหวนก็จำได้ นางก็รู้ทันทีว่าพระสุธนได้มาถึงเขาไกรลาสแล้ว นางมีความยินดียิ่งนักและออกตามหาพระองค์ ในที่สุดทั้งคู่ก็ได้พบกัน นางมโนราห์พาพระสุธนเข้ามายังปราสาทของนาง ท้าวทุมราชทรงทราบข่าวและทรงเห็นใจที่พระสุธนมีความรักนางมโนราห์อย่างมาก มิฉะนั้นก็คงจะไม่เดินทางมาไกลท่ามกลางอันตรายนานับประการ พระองค์คิดว่าเจ้าชายหนุ่มผู้นี้จะต้องมีความเป็นอัจฉริยะและความสามารถเป็นพิเศษ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ต้องทดสอบความรักที่พระสุธนมีต่อธิดาของพระองค์

ครั้นถึงวันทดสอบท้าวทุมราชรับสั่งให้นางกินรีพี่น้องทั้ง 7 ซึ่งมีรูปร่างสิริโฉมงดงามและคล้ายคลึงกันมากออกราย ราให้พระสุธนหาตัวนางมโนราห์ พระสุธนเองรู้สึกหนักใจมากเพราะทั้งหมดดูคล้ายคลึงกัน เพื่อให้ความรักของพระองค์สมหวัง พระอินทร์จึงลงมาช่วยโดยการกระซิบบอกว่าถ้านางใดมีแมลงวันทองบินมาจับที่ใบหน้านางนั้นคือพระชายาของพระองค์ ดังความว่า “แน่ท่านมหาบุรุษ ข้าพเจ้าจักเณรมิตเป็นแมลงวันทองทำปทักษิณศีร์ษะหญิงคนใดท่านจงรู้จักหญิงคนนั้นว่า เป็นภรรยาของท่านเถิด” (จุฬามาศ สกนก, 2533 : 359) พระสุธนยินดียิ่งนัก และมองเห็นแมลงวันสีทองเกาะอยู่บนหน้าของมโนราห์จึงรีบดึงพระกรของนางมาทันที พระราชาและทุก ๆ คน

ต่างก็มีความยินดียิ่งนักที่ได้เห็นทั้งคู่สวมกอดกัน พิธีอภิเษกสมรสอย่างยิ่งใหญ่ จึงจัดให้ทั้งสองพระองค์อีกครึ่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ที่มาบางแห่งก็กล่าวว่า พระสุนนจ้านางมโนราห์ได้ก็เพราะพระองค์เห็นแหวนในนิ้วมือของนาง และไม่ได้กล่าวถึงพระอินทร์มาช่วยแต่อย่างใดเลย แต่ถึงกระนั้น ทั้งสองพระองค์ก็ได้อยู่ร่วมกันอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ต้องพลัดพรากจากกันไปนาน หลังจัดพิธีอภิเษกสมรสแล้ว พระสุนนก็ทูลขอพระราชานุญาตจากท้าวทุมราชให้พระองค์และนางมโนราห์กลับไปเยี่ยมบ้านเมืองของพระองค์ ท้าวทุมราชทรงอนุญาตและร่วมเสด็จไปยังเมืองปัญญาแลนครด้วย ท้าวทุมราชได้พบกับพระบิดาของพระสุนน กษัตริย์ทั้งสองทรงแลกเปลี่ยนของขวัญและร่วมเป็นพระสหายกันแต่บัดนั้น หลังจากประทับอยู่ในพระราชวัง 7 วันแล้ว ท้าวทุมราชลาธิดาของพระองค์และทุก ๆ คนเดินทางกลับพระนครของพระองค์ ภายหลังพระสุนนได้ขึ้นครองราชย์และใช้ชีวิตร่วมกับนางมโนราห์จนกระทั่งวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์

จากเนื้อหาเบื้องต้นชี้ให้เห็นคุณธรรมจริยธรรมหลายข้อ เช่น 1) ความมีวินัย 2) ความอดทนอดกลั้น 3) ความขยันหมั่นเพียร 4) ความซื่อสัตย์ซื่อตรง 5) ความรับผิดชอบ 6) ความมีสติ 7) ความพอเพียง 8) ความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 9) ความกตัญญูกตเวที และ 10) ความเสียสละ โดยเฉพาะความซื่อสัตย์พบเห็นพระสุนนผู้พลัดพรากจากพระนางมโนราห์ ได้ออกเดินทางตามหาเผชิญกับอุปสรรคมากมายจนแทบจะเอาชีวิตไม่รอด แต่อาศัยความซื่อสัตย์และความมุ่งมั่นแน่ว จึงสามารถพบกันนางมโนราห์และอยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันตลอดมา นอกจากนั้น ยังพบเห็นคุณธรรมที่สอดแทรกในพฤติกรรมของตัวละครอีกเป็นจำนวนมาก ทั้งคุณธรรมที่ส่งเสริมสังคมและความอัจฉริยภาพที่ทำลายความปรารถนาของคน

ศึกษาความซื่อสัตย์ในพระพุทธศาสนา

ความซื่อสัตย์ มาจากคำภาษาบาลีว่า “อุชฺ” หรือ “อาหะ” หมายถึง ความจริงใจ ความสุจริตใจ หรือความซื่อตรง พบเห็นความหมายหลายแห่งในพระสูตร ยกตัวอย่างเช่น คำอธิบายในมหาปริณิพพานสูตรเกี่ยวกับธรรมเป็นเครื่องส่องดูแลตนเองจนสามารถพยากรณ์ตนเองได้ หรือเรียกว่า แว่นธรรม โดยเฉพาะสังฆคุณ ดังคำว่า “พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล 4 คู่ คือ 8 บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก” (ที.มหา. (ไทย) 10/159/103-104) อีกแห่งหนึ่งพบเห็นในมหาโควินทสูตร กล่าวถึงพราหมณ์มหาโควินทะทูลลากษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ออกบวช กษัตริย์เหล่านั้นต้องการออกบวชพร้อมพราหมณ์มหาโควินทะ คราวนั้นพราหมณ์มหาโควินทะได้กราบทูลว่า ‘หากพระองค์จะทรงละสิ่งที่น่าปรารถนา อันเป็นที่ข้องอยู่ของปุถุชน ขอจงปรารภความเพียร ทรงประกอบด้วยการล้างขันติ เจริญให้มั่นอยู่ ทางนี้เป็นทางตรง ไม่มีทางอื่นดีกว่า นี่เป็นพระสัทธรรมที่สัทบุรุษรักษาไว้

เพื่อไปเกิดในพรหมโลก’ (ที.มหา. (ไทย) 10/323/252) เชื่อว่าทางตรงในที่นี้หมายถึงทางแห่งการบรรลूसัจธรรม ซึ่งสังคมิณเดียสมัยนั้นเชื่อกันเช่นกัน ลักษณะคล้ายกันยังพบเห็นในมหาสมยสูตร ว่าเรื่องการประชุมครั้งใหญ่ของเทวดา ซึ่งแต่ละองค์ต่างสรรเสริญการปฏิบัติธรรมของภิกษุทั้งหลาย ครั้นพระพุทธเจ้าได้รับฟังแล้วก็ทรงยืนยันตามคำของเทวดาเหล่านั้น ยกตัวอย่างเช่น เทพอีกองค์หนึ่งได้สรรเสริญพระสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมนั้น มีจิตมั่นคง ทำจิตของตนให้ตรง ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตย่อมรักษากันไว้ เหมือนสารถิผู้กุมบังเหียนขับรถม้าไป” (ที.มหา. (ไทย) 10/332/259-260) ความตรงจากพระพุทธองค์หมายถึงความซื่อสัตย์ บ่งให้เห็นว่าเป็นคุณสมบัติของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จนสามารถเป็น พระอริยสงฆ์ในพระพุทธศาสนา หมายความว่าความซื่อสัตย์ในที่นี้เป็นคุณธรรมของพระอริยบุคคล

องค์ประกอบของความซื่อสัตย์พบเห็นในอัสสาขานียสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบกับม้าอาชาไนย ดังคำว่า “ม้าอาชาไนยพันธุ์ดีของพระราชา ประกอบด้วยองค์ 5 ประการ ย่อมเป็นม้าควรแก่พระราชา ควรเป็นม้าต้น นับว่าเป็นราชพาหนะ โดยแท้มีองค์ 5 ประการ คือ ความตรง 1 ความมีเขี้ยว 1 ความอ่อน 1 ความอดทน 1 และความเสื่อง 1 ม้าอาชาไนยพันธุ์ดีของพระราชา ประกอบด้วยองค์ 5 ประการนี้แล ย่อมเป็น ม้าควรแก่พระราชา ควรเป็นม้าต้น นับว่าเป็นราชพาหนะ โดยแท้ ฉันทิ” (อง.ปญจ.(ไทย) 22/203/345-346) จากนั้นพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบกับคุณลักษณะของพระสงฆ์ว่า “ภิกษุที่ฉันนั้นเหมือนกันแล ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นผู้ควรแก่ ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ได้แก่ ความตรง 1 ความมีเขี้ยว 1 ความอ่อน 1 ความอดทน 1 และความเสื่อง 1” (อง.ปญจ.(ไทย) 22/203/345-346) พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่าความตรงหรือความซื่อสัตย์ มิใช่เป็นคุณธรรมข้อเดียว แต่ยังมีคุณธรรมอีกหลายข้อที่ต้องประพุดติปฏิบัติให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะคุณธรรมเพื่อพัฒนาคุณสมบัติให้เข้าถึงพระอริยบุคคลตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ความตรงต้องมีปัญญาเป็นฐาน เพราะปัญญาเป็นกระบวนการขับเคลื่อนความตรงไปในทิศทางที่ถูกต้อง แม้จะประกอบด้วยองค์ธรรมข้อใด หากขาดปัญญาก็ไม่สามารถเข้าถึงหลักธรรมได้จริง แต่หากมีปัญญาประกอบคอยตรวจสอบความถูกต้องก็เสมือนเป็นทางเสื่องตรงต่อความจริงอันประเสริฐคือพระนิพพาน

ส่วนคุณสมบัติของความซื่อสัตย์พบเห็นในมหาสังคฆาตก ซึ่งพระโพนีสถ์อธิบายปัญหาธรรมแก่ศิษย์ ดังคำว่า “ผู้ใดมีภรรยาซึ่งมีวัยเท่า ๆ กัน สามัคคีกัน คล้อยตามกัน เป็นผู้ใคร่ธรรม ให้กำเนิดลูกได้ เป็นหญิงมีสกุล มีศีล มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าการประพุดตินั้นในภรรยาทั้งหลายว่า เป็นความสวัสดิของผู้นั้น” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/160/349) อีกแห่งหนึ่ง พบเห็นในสัมปยุตตสาธกกล่าวถึงคุณสมบัติของภรรยาที่ดีของนางสัมปยุตตผู้เป็นภรรยากับพระโสธเถสสะ ดังความว่า “ขอความสัตย์จงคอยพิทักษ์รักษาหม่อมฉัน อย่างที่หม่อมฉันไม่เคยรักชายอื่นยิ่งไปกว่า

ทูลกระหม่อมเกิด ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอพระโรคของทูลกระหม่อมจงระงับไป ” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/323/567) ทั้งในมังคลสูตรและสัมพลาชาตกเบื้องต้นชี้ให้เห็นความซื่อสัตย์ของบุคคลที่ปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี หากตรวจสอบให้ละเอียดจะเห็นว่าคำสอนนี้พระพุทธเจ้าเน้นเฉพาะสตรีเพศ เจตนาต้องการชี้ให้เห็นว่าสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล สถานภาพของสตรีต่ำกว่าเพศชายค่อนข้างมาก ครั้นแต่งงานแล้วความซื่อสัตย์หรือจงรักภักดีต่อสามีย่อมเป็นเรื่องสำคัญเป็นเบื้องต้น และหากความซื่อสัตย์ต่อสามีสมบูรณ์ดีแล้ว ย่อมได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในครอบครัวของสามี เพราะถือว่าได้ทำหน้าที่ไม่ขาดตกบกพร่อง ดังสุภาษิตที่ยกมาอ้างเบื้องต้น

อานิสงส์ของความซื่อสัตย์นั้นมีมากมายหลายประการ ทั้งในปัจจุบันและในภพชาติหน้า ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและในแง่ของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ยกตัวอย่างเรื่องของนกุลบิดา คฤหบดีและนกุลมารดาคหปตานี ความว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแวดล้อมด้วยสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จจาริกไปประทับอยู่ที่เฌกกลาวัน ครั้นนั้น นกุลบิดาคฤหบดีและนกุลมารดาคหปตานีไปเฝ้าพระศาสดาของตนหลายภพหลายชาติ แล้วกราบทูลว่า “ลูกเอ๋ย เจ้าทั้งพ่อแม่ไปเสียตลอดเวลาเท่านี้ เทียวไปอยู่เสียที่ไหนนัยว่า นกุลบิดาคฤหบดีนี้ แม้ใน ชาติก่อนๆ ก็ได้เป็นบิดาพระทศพล 500 ชาติ เป็นอา 500 ชาติ เป็นปู่ 500 ชาติ เป็นลุง 500 ชาติ นกุลมารดาก็ได้เป็นมารดา 500 ชาติ เป็นน้า 500 ชาติ เป็นย่า 500 ชาติ เป็นป้า 500 ชาติ” คราวนั้นพระพุทธเจ้าทรงชมเชยสองสามีภรรยาและทรงตรัสว่า “นกุลบิดาคฤหบดีและนกุลมารดาคหปตานีทั้งสองท่านนี้เป็นคู่สามีภรรยาที่มีความประสานสอดคล้องโดยความรักภักดี และความซื่อสัตย์ ซึ่งนำไปสู่ความกลมกลืนกันของคุณธรรม จนปรารถนาจะพบกันทั้งชาตินี้และชาติหน้า” จากนั้น พระพุทธองค์แสดงธรรมสำหรับผู้จะเป็นคู่กันตลอดไป ดังคำว่า “ดูกรคฤหบดีและคหปตานี ถ้าภรรยาและสามีทั้งสอง หวังจะพบกันและกันทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพไซ้ ทั้งสองเทียว พึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน ภรรยาและสามีทั้งสองนั้น ย่อมได้พบกันและกันทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ด้วยอานิสงส์แห่งความซื่อสัตย์ของนางและสามีที่มีให้แก่กันเสมอพร้อมทั้งคุณธรรมทั้ง 7 ประการที่กล่าวมาข้างต้นจึงทำให้ทั้งสองจึงได้เกิดมาเป็นคู่ชีวิต ทุกชาติตลอดมา (อง.ปญจก. (ไทย) 23/48/323)

กล่าวโดยสรุป คำว่า “ซื่อสัตย์” ในพระพุทธศาสนาไปถึงคุณธรรมของบุคคล ความซื่อสัตย์ในพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การไม่พูดปด แต่ยังครอบคลุมถึงการประพฤติชอบตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา และใจ ในทุกมิติของชีวิต ความซื่อสัตย์ยังพบเห็นในหลายลักษณะ ยกตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ด้วยการมีสัจจะวาจาและ รักษาคำพูดที่ให้ไว้กับตนเอง ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ด้วยการมีความจริงใจต่อสมาชิกในครอบครัว ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงาน ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างตรงไปตรงมา ความซื่อสัตย์ต่อสังคม ด้วยการปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของสังคม และความซื่อสัตย์ต่อชาติ ด้วยการมีความจงรักภักดีต่อชาติศาสนา

ศึกษาความเชื่อสัจยในวรรณกรรมพระสุธน-นางมโนราห์

1) ความซื่อสัตย์ต่อสามีภรรยา เกี่ยวกับเรื่องราวของนางมโนราห์ที่ถูกพราหมณ์บุญใช้บ่วงบาทมัดมาถวายพระสุธน จากเนื้อความพราหมณ์บุญได้ใช้บ่วงบาทที่ยืมมาจากท้าวชมพูจินตนาคราชเหวี่ยงมัดคล้องตัวของนางกนิรีที่มีพระนามว่านางมโนราจนไม่สามารถหลุดไปได้ พราหมณ์บุญจึงได้นำนางไปยังปญฺจาลนครและถวายพระสุธน ทันทีที่ทั้งคู่พบกันก็มีจิตรักใคร่ด้วยเคยเป็นคู่สร้างกันมาแต่ชาติปางก่อนทั้งพระราชาและพระราชินีเองก็มีความรักเอ็นดูจึงจัดพิธีอภิเษกสมรสอย่างเอิกเกริกให้ทั้งสองพระองค์ได้ครองรักกันอย่างมีความสุข จนมาวันหนึ่งพระสุธนได้ออกไปทำการรบกับศัตรูผู้รุกราน หลังจากชนะศึกแล้วพระสุธนก็ยกทัพกลับพระนครแต่ก็ต้องมาพบว่าภรรยาสุดที่รักของพระองค์ไม่ได้อยู่ในพระนครอีกต่อไปแล้วสาเหตุจากบุโรหิตโกรธนางมโนราห์เพราะเขาเองต้องการให้บุตรสาวของตนอภิเษกสมรสกับพระสุธนจึงได้วางแผนกำจัดนางมโนราห์เสียให้พ้นทาง พระสุธนทราบความจริงก็สั่งให้ประหารชีวิตบุโรหิตเสียในข้อหาทรยศ

พระองค์มีความเศร้าโศกอย่างมากเพราะไม่อาจจะมีชีวิตอยู่โดยปราศจากนางมโนราห์ได้ ก็ทูลลาพระบิดาและพระมารดาออกตามหานางมโนราห์แม้จะพบกับอุปสรรคใดๆก็ตาม (จุฬามาศ สนทนก, 2533 : 350-351) ที่กล่าวมาสอดคล้องกับหลักธรรมที่มาจากพระสูตรพบเห็นใน มหามังคลชาดก ว่าด้วยมหายมกค ที่กล่าวว่า ผู้ใดมีภรรยาซึ่งมีวัยเท่า ๆ กัน สามัคคีกัน คล้อยตามกัน เป็นผู้ใคร่ธรรม ให้กำเนิดลูกได้ เป็นหญิงมีสกุล มีศีล มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการประพุดนั้นในภรรยาทั้งหลายว่า เป็นความสวัสดิของผู้นั้น สอดคล้องกับความซื่อสัตย์ของพระโพธิสัตว์ในเรื่องพระเวสสันดร ยกตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์ของพระเวสสันดรต่อพระนางมัทรี เรื่องกล่าวถึง เวสสันดรชาดกตอนที่พระเวสสันดรทรงทวงพระนางมัทรีให้พราหมณ์ (สักกเทวราช) ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ท่านพราหมณ์ ท่านขอสิ่งใด เราจะให้สิ่งนั้นเราได้ห้วนไหเลย เราไม่ซ่อนสิ่งของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในท่าน (พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) พระเวสสันดรผู้ดำรงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่ทวีป ทรงกุมพระหัตถ์ของพระนางมัทรี ทรงจับเต้าน้ำ หลังน้ำพระราชนันทพระนางมัทรีให้เป็นทานแก่พราหมณ์ ขณะนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์ ทรงบริจาคพระนางมัทรีให้เป็นทาน ความน่าสะพรึงกลัวของพองสยองเกล้าได้เกิดขึ้นแผ่นดินก็ห้วนไหว (ขุ.ชา. (ไทย) 28/2278-2280/535)

นางมโนราห์นางเชื่อมั่นในความซื่อสัตย์ของพระสุธนผู้เป็นพระสวามีที่มีต่อนางจึงได้ฝากของวิเศษไว้กับพระฤๅษีให้พระสุธนพร้อมกับฝากข้อความตั้งความว่า “ถ้าหากว่าสามีข้าพเจ้าเขาจักไม่กลับ ถ้าจะตามไปขอให้ไปตามทางทิศอุดร และบอกให้เธอเอายาผงอันเสกด้วยมนต์นี้ติดตัวไปด้วย เมื่อเดินไปไกลล่องเลยทางมนุษย์ไปแล้วจักถึงป่าไม้อันมีพิษก่อน ให้เธอจับเอาลูกวานรตัวหนึ่งไป เมื่อจะเสวยผลไม้สิ่งใด ควรปล่อยให้ลูกวานรกินก่อน” อ้างอิงจากต้นฉบับ (จุฬามาศ สนทนก, 2533, 348-349) ที่กล่าวมาสอดคล้องกับหลักธรรมที่มาในพระสูตรพบเห็นใน สัมพลาชาดกว่าด้วยความซื่อสัตย์ของพระ

นางสัมพลา ความว่า ขอความสัตย์จงคอยพิทักษ์รักษาหม่อมฉัน อย่างที่หม่อมฉันไม่เคยรักชายอื่นยิ่งไปกว่าทูลกระหม่อมเกิด ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอพระโรคของทูลกระหม่อมจงระงับไป สอดคล้องกับความซื่อสัตย์ของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง เวสสันดรชาดกตอนที่พระเวสสันดรทรงทานพระนางมัทรีให้พราหมณ์ (สกก-เทวราช) ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “หม่อมฉันเป็นพระชายาของพระองค์ ตั้งแต่ยังเป็นสาวรุ่น พระองค์ทรงเป็นพระสวามีผู้เป็นใหญ่ของหม่อมฉัน พระองค์ทรงปรารภนาจะพระราชทานหม่อมฉันแก่ผู้ใด ก็ทรงพระราชทานแก่ผู้ใดนั้นเกิด หรือทรงปรารภนาจะขายหรือจะฆ่า ก็ทรงขายหรือทรงฆ่าเกิด” (ขุ.ชา. (ไทย) 28/2282/536)

2) ความซื่อสัตย์ต่อบ้านเมือง ในบางตอนของวรรณกรรมได้กล่าวถึงเจ้าเมืองปัจจันตนคร ยกทัพมาตีเมือง อุตรปัญจาล พระอาทิตย์วงศ์จะออกทำศึกเองเพราะเป็นห่วงพระโอรสสุชนว่าไม่มีประสพการณ์ในการรบ แต่พระสุชนก็ยังตั้งต้นขึ้นอาสาที่จะออกไปรบเองด้วยความแข็งขัน แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำในตัวของพระสุชนที่มีความรักความซื่อสัตย์บ้านเมืองของตน (จุฬามาศ สนทนก, 2533 : 343) สอดคล้องกับความซื่อสัตย์ของพระโพธิสัตว์ในเรื่องพระเวสสันดรชาดก ดังเนื้อความในตอนที่พระเวสสันดรทรงมอบช้างปัจจัยนาคแก่ชาวเมืองกาฬิงคะ กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทั้งหลายทูลขอรัตนะ ที่เป็นเครื่องทำให้แคว้นของชาวกรุงสีพีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช้างตัวประเสริฐ มีงาตุ้งออนไถ มีกำลังสามารถเกิด (พระเวสสันดรตรัสว่า) เราจะให้ช้างพลายชัมมันตวประเสริฐ ซึ่งเป็นช้างพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เรามิได้หวั่นไหว พระราชาผู้ทรงผดุงแคว้นให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี มีพระทัยน้อมไปในการบริจาต เสด็จลงจากคอช้างทรงให้ทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1669-1671/450)

3) ความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว กล่าวถึงเมืองเขาสไกรลาส นางมโนราห์พาพระสุชนเข้ามายังปราสาทของนาง ท้าวทุมราชทรงทราบข่าวและทรงเห็นใจที่พระสุชนมีความรักนางมโนราห์อย่างมาก มิฉะนั้นก็คงจะไม่เดินทางมาไกลท่ามกลางอันตรายนานับประการ พระองค์คิดว่าเจ้าชายหนุ่มผู้นี้จะต้องมีความเป็นอัจฉริยะและความสามารถเป็นพิเศษ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็ต้องทดสอบความรักที่พระสุชนมีต่อธิดาของพระองค์ (จุฬามาศ สนทนก, 2533 : 356) ด้วยเหตุนี้ย่อมบ่งบอกถึงบุคคลผู้มีธรรมที่ปรากฏใน อัสสาขานิยมสูตร ว่าด้วยองค์ประกอบของมรรคาชาไนย มรรคาชาไนยพันธุศีลของพระราชา ประกอบด้วยองค์ 5 ประการ ย่อมเป็นมรรคาควรแก่พระราชา ควรเป็นมรรคานับว่าเป็นราชพาหนะ โดยแท้มีองค์ 5 ประการ คือ 1) ความตรง 2) ความมีเขี้ยว 3) ความอ่อน 4) ความอดทน 5) และความเสถียร มรรคาชาไนยพันธุศีลของพระราชาประกอบด้วยองค์ 5 ประการนี้แล ย่อมเป็น มรรคาควรแก่พระราชา ควรเป็นมรรคานับว่าเป็นราชพาหนะโดยแท้ ฉะนั้นใด ภิกษุก็ฉันทันนั้นเหมือนกันแล ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นผู้ควรแก่ ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็น นามบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ได้แก่ 1) ความตรง 2) ความมีเขี้ยว 3) ความอ่อน 4) ความอดทน 5) และความเสถียร สอดคล้องกับความซื่อสัตย์ของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง

เวสสันดรชาดกดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า คราวนั้น เสียงอึกทึกกึกก้องน่าสะพรึงกลัว เป็นไปในพระนครนี้ว่า ชาวกรุงสี่พีขับไล่พระเวสสันดรนั้นเพราะบริจาคทานขอให้พระองค์ได้ทรงบริจาคทานต่อไปอีกเถิด เมื่อพระมหाराษฎ์ผู้ครองรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่พีจะเสด็จออก วนพิศเหล่านั้นก็เป็นดังคนเมาเมืงทำทางอิดโรย นั่งปรับทุกข์กันและกัน พระเวสสันดรกราบทูลพระเจ้ากรุงสุโขทัย ผู้ประเสริฐผู้ทรงธรรมว่า ขอเดชะขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ข้าพระองค์เกิด ข้าพระองค์จะไปยังเขาวกต ข้าแต่มหाराษฎ์ สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มีมาแล้ว ที่จะมีมา และที่มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นยังไม่อิ่มด้วยกามเลย จะต้องพากันไปสู่สำนักของ พญายม ข้าพระองค์นั้นบำเพ็ญทานอยู่ในบุรีของตน ยังชื่อว่าเปียดเบียนชาวเมืองของตน จะต้องออกจากแคว้นของตนเพราะเหตุแห่งคำของชาวกรุงสี่พี หม่อมฉันจักต้องได้เสวยความคับแค้นนั้นๆ ในป่า อันเกลื่อนกล่นไปด้วยเนื้อร้าย ซึ่งแรดและเสือเหลืองอยู่อาศัย ข้าพระองค์จะบำเพ็ญบุญ ขอพระองค์ประทับจมนอยู่ในเปือกตมเถิด (ขุ.ชา. (ไทย) 28/1809-1814)

บทสรุป

วรรณกรรมพระสุธน-มโนราห์ เป็นเรื่องราวของความรักความซื่อสัตย์ โดยมีตัวละครเอกขับเคลื่อนเรื่องราวกล่าวคือพระสุธนและนางมโนราห์ เริ่มเรื่องกล่าวถึงนครอุดรปัญจาอันอุดมสมบูรณ์ พระสุธนโอรสท้าวอาทิตย์วงศ์และพระนางจันทราเทวี อภิเษกกับนางมโนราห์ธิดาท้าวทุมราช แต่บุโรหิตริษยวางแผนร้ายเพื่อให้พระสุธนต้องไปทำสงคราม และเกิดเหตุให้นางมโนราห์บินหนีกลับเขาไกรลาส พระสุธนกลับจากการศึกไม่พบนางมโนราห์ จึงเสียใจมาก ออกตามหาจนพบฤๅษีและทราบเรื่องราวต่างๆ ด้วยปัญญาพระสุธนจึงเดินทางไปถึงเขาไกรลาสและได้พบกับนางมโนราห์อีกครั้ง ทั้งสองกลับมาครองรักกันที่นครปัญจาอย่างมีความสุข

วรรณกรรมเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ต่อสามีภรรยา อย่างเช่นพระสุธนที่มีความซื่อสัตย์ในความรักต่อนางมโนราห์ โดยไม่เคยย่อท้อต่ออุปสรรคในการออกตามหา ความซื่อสัตย์ต่อบ้านเมือง ดังเช่นพระสุธนทรงรับอาสาที่นำทัพออกรบกับข้าศึกด้วยจิตใจที่ห้าวหาญ และความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ดังเช่นท้าวทุมราชทรงเห็นความเพียรพยายามในความรักที่แท้จริงของพระสุธน และ นางมโนราห์ จึงตัดสินใจยกนางมโนราห์ให้พระสุธน นอกจากนั้น วรรณกรรมเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นคุณธรรมหลายประการ เช่น ความเพียรพยายาม ความรักของพ่อแม่ต่อบุตรธิดา และความรับผิดชอบของแต่ละคนในสังคมนั้น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- จุฬามาศ สनกก. (2533). การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องพระสุธน-นางมโนห์รา สำนวนท้องถิ่นล้านนา
สิบสองปันนาและเชียงใหม่. ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เปรียบเทียบคุณธรรมจากวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงด้อฮทม (นางนมใหญ่) กับเรื่องเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม)

A Moral Comparison from Local Literatures of Southern Isan between Nieng Dotthoam and Nieng Taulstara

พระพิพัฒน์ วิวตฺตโน^{1*}, พระมหาพจน์ สุวโจ^{2*}

PhraPhiphat Wiwatthano^{1*}, PhramahaPhocana Suvaco^{2*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงด้อฮทม (นางนมใหญ่) 2) เพื่อศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) และ 3) เพื่อเปรียบเทียบคุณธรรมจากวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงด้อฮทม (นางนมใหญ่) และเรื่องเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) เป็นบทความวิชาการเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมงานวิชาการแล้ววิเคราะห์คุณธรรมจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง เพื่อชี้ให้เห็นคุณธรรมสำคัญที่คนสมัยนั้นยึดเป็นหลักปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า 1) วรรณกรรมเรื่องเนียงด้อฮทม (นางนมใหญ่) เล่าเรื่องราวความรักต้องห้ามระหว่างสามัญชนชาวบ้านกับเจ้าหญิงผู้สูงศักดิ์ ซึ่งเป็นราชธิดาของกษัตริย์ขอม ความรักของทั้งสองต้องเผชิญอุปสรรคเรื่องฐานันดรที่แตกต่างกัน และกลายเป็นการพลัดพรากอันแสนเจ็บปวด เรื่องราวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในสังคม 2) วรรณกรรมเรื่องเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) เล่าเรื่องราวผ่านหญิงสาวผู้มีผมหอมเพียงเส้นเดียว ผู้มีความซื่อตรงดุจแก่นไม้ แม้ต้องเผชิญความริษยาและเคราะห์กรรมใหญ่หลวง แต่ก็ความหนักแน่นในความดี สุดท้ายความงามของจิตใจทำให้นางผมหอมชนะอุปสรรคปัญหา และ 3) คุณธรรมจากวรรณกรรมเรื่องเนียงด้อฮทมและเนียงตั่วลัสตรา ชี้ให้เห็นว่าความรักที่กล้าข้ามพ้นศักดิ์ฐานะ ความงามของจิตใจ และความซื่อสัตย์มั่นคงในคุณธรรมความดี สามารถเป็นเกราะกำบังป้องกันภัยอันตรายแม้ในสถานการณ์อันเลวร้าย เรื่องราวของสตรีทั้งสองคนสะท้อนให้เห็นว่าการมั่นคงเชื่อมั่นในคุณธรรมความดี แม้ต้องเผชิญกับความอุปสรรคปัญหา ก็สามารถชนะได้ด้วยพลังแห่งความดี

คำสำคัญ: เปรียบเทียบ, คุณธรรม, เนียงด้อฮทม, เนียงตั่วลัสตรา

Abstract

This article aims 1) to study the local literature of Southern Isan about the story of Nieng Dotthoam (The Big-Breasted woman), 2) to study the local literature of

Southern Isan about the story of Nieng Taulsatra (The Fragrant-Hair woman), and 3) to compare the virtues portrayed in the local literature of Southern Isan from the stories of Nieng Dotthoam (The Big-Breasted woman) and Nieng Taulsatra (The Fragrant-Hair woman). This is a qualitative academic article that collects and analyzes academic works to highlight the virtues in both stories, aiming to demonstrate the core values that people in those times held as guiding principles. The result of study found that: 1) The story of Nieng Dotthoam narrates the forbidden love between a normal people and a noble princess, the royal daughter of the Khmer king. Their love faces obstacles due to their differing social status, leading to a painful separation. This narrative reflects the social inequality of the time. 2) The story of Nieng Taulsatra tells us the story of a woman with a single fragrant strand of hair, symbolizing her integrity, as solid as the core of wood. Despite facing envy and immense misfortune, her unwavering goodness ultimately allows her to overcome her obstacles and 3) the virtues depicted in the stories of Nieng Dotthoam and Nieng Taulsatra reveal that love that dares to transcend social status, inner beauty, and unwavering loyalty to goodness and virtue can serve as a shield against dangers, even in the most adverse circumstances. The stories of these two women reflect that steadfast faith in goodness and virtue, even when confronted with obstacles, can lead to victory through the power of goodness.

Keyword: Comparative, Virtue, Nieng Dotthoam, Nieng Taulsatra

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานได้เป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาและวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต ค่านิยม และความเชื่อของผู้คนในภูมิภาคมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะเรื่องราวของสตรีที่โดดเด่นด้วย บุคลิกและคุณธรรมอันเป็นที่จดจำ คือเรื่องราวของเนียงด้อฮม (นางนมใหญ่) และเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) ซึ่งเป็นตัวละครหญิงที่ได้รับการกล่าวขาน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาในท้องถิ่นจังหวัด สุรินทร์และพื้นที่ใกล้เคียง เนียงด้อฮม (นางนมใหญ่) และเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) มิได้เป็นเพียงตัวละครที่โลดแล่นอยู่ในหน้ากระดาษหรือคำบอกเล่าเท่านั้น หากแต่ยังเป็นสัญลักษณ์และแบบอย่างที่สะท้อนคุณธรรมอันงดงามตามบริบทของสังคมอีสานได้ การศึกษาและทำความเข้าใจ คุณธรรมที่ปรากฏในตัวละครทั้งสอง จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสืบค้นและธำรงรักษาคุณค่าทาง วัฒนธรรมและจิตวิญญาณของชุมชน

บทความนี้มุ่งเน้นไปที่การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบคุณธรรมที่โดดเด่นของเนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่) และเนียงตัวลัสตรา (นางผมหอม) จากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เปรียบเทียบคุณธรรมเด่นของตัวละครทั้งสอง เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของตัวละคร การศึกษาครั้งนี้คาดหวังว่าจะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้ในมิติอื่นๆ ส่งเสริมความเข้าใจในคุณค่าทางคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม หรือกระตุ้นความสนใจในการอนุรักษ์และสืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่น

ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่)

เรื่องเนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่) เริ่มต้นกล่าวถึงว่า กาลครั้งหนึ่งมีกษัตริย์ขอมมาสร้างเมือง เพื่อหลบซ่อนยามเกิดสงคราม โดบตั้งชื่อว่าภูมิโปน แปลว่า ที่หลบซ่อน (สัมภาษณ์นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย, 3 เมษายน 2568) ต่อมาพระองค์ได้ส่งพระราชธิดาชื่อว่าศรีจันทร์มาอยู่ที่บริเวณแห่งนี้ พระนางศรีจันทร์นั้นคนทั่วไปเรียกว่าเนียงเตาะทม (เนียง หมายถึง เพศหญิง นางหรือนางสาว เตาะ หมายถึง นม ส่วน ทม หมายถึง ใหญ่ (สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2544 : 46) นิทานหรือวรรณกรรมเรื่อง เนียงต้อฮทม หรือพระนางนมใหญ่ หรือพระนางศรีจันทร์ เป็นนิทานในตำนานของปราสาทภูมิโปน หรือรู้จักกันทั่วไปว่าตำนานเนียงต้อฮทม ผู้เป็นพระราชธิดาขอมผู้ปกครองเมืองภูมิโปนองค์สุดท้าย เป็นตำนานของชาวอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ (สัมภาษณ์ นายตุ้ หงส์แก้ว, 3 เมษายน 2568) มองอีกด้านหนึ่ง แม้เรื่องเนียงต้อฮทมจะมีลักษณะเป็นนิทานพื้นบ้านทั่วไป แต่หากศึกษารายละเอียดจะเห็นหลักคุณธรรมที่ซ่อนอยู่ในเรื่องราว และวิถีชีวิตของผู้คนอำเภอสังขะสมัยอดีต ซึ่งตกทอดสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

เรื่องเนียงต้อฮทมอีกสำนวนหนึ่ง ความว่าบริเวณสระลำเจียกห่างจากตัวปราสาทภูมิโปนไปทางทิศตะวันออกประมาณ 200 เมตร มีกลุ่มต้นลำเจียกขึ้นเป็นพุ่ม ๆ ต้นลำเจียกที่สระน้ำแห่งนี้ไม่เคยมีดอกเลย ในขณะที่ต้นอื่น ๆ นอกสระต่างก็มีดอกปกติ ความผิดปกติของต้นลำเจียกที่สระลำเจียกหน้าปราสาทจึงเป็นที่มาของตำนานปราสาทภูมิโปน ว่าด้วยการสร้างเมืองและการลี้ภัยของราชธิดาขอม กษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าใหญ่ชื่อว่าปราสาทภูมิโปน ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระราชธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิโปน พระราชธิดามีพระนามว่า พระนางศรีจันทร์หรือเนียงต้อฮทม แต่คนทั่วไปมักเรียกนางว่าพระนางนมใหญ่ กล่าวถึงเจ้าเมืองอีกเมืองหนึ่งได้ส่งพรานป่าเจ็ดคน พร้อมเสบียงกรังและช้าง 1 เชือก ออกล่าจับสัตว์ป่า เพื่อนำมาเลี้ยงในอุทยานของพระองค์ พรานป่ารอนแรมจนมาหยุดพักตั้งห้างล่าสัตว์อยู่ที่ตระเบียงเปเรียน แปลว่าหนองน้ำ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของบ้านตาพราหมณ์ในปัจจุบัน ในที่สุดกลุ่มพรานสามในเจ็ดคนก็ดันดันจนไปพบปราสาทภูมิโปน และได้ยินกิตติศัพท์ความงามของพระนางศรีจันทร์เข้า พรานทั้งเจ็ดจึงได้ไปลักลอบแอบดูพระนางศรีจันทร์ทรงน้ำ และเห็นว่านางมีความ

งามสมคำร่ำลือจริง จึงรีบเดินทางกลับเพื่อไปรายงานพระราชา พระราชายินดีปรีดามาก รีบจัดเตรียม กองทัพไปรับนางมาเป็นพระชายาคู่บารมี (สัมภาษณ์ นายสิงห์ฮะ ที่ดี, 4 เมษายน 2568)

ฝ่ายพระนางศรีจันทร์หลังจากวันที่ไปสร่งน้ำก็เกิดกลางสังหรณ์กระสับกระส่ายว่า มีคนมาพบที่ ซ่อนของนางแล้ว เมื่อบรรทมก็ฝันว่าได้ทำกระตังเสียงทนายใส่เส้นผมเจ็ดเส้น อันมีกลิ่นหอมและเขียน สาส์นใจความว่า ใครเก็บกระตังของนางได้นางจะยอมเป็นคู่ครองในกระตังยังให้ช่างเขียนรูปของนาง ใส่ลงไปด้วย เมื่อตื่นขึ้นมานางจึงได้จัดการทำตามความฝัน การที่นางเอาผมใส่ในผอบ เครื่องหอม ผมนางจึงหอม นางจึงได้ชื่อว่าเนียง ซือก (สัมภาษณ์ นายสนอง สุขอุ้ม, 4 เมษายน 2568) และนำ กระตังไปลอย ณ สระลำเจียกหน้าปราสาท กระตังของนางได้ลอยไปยังอีกเมืองหนึ่งชื่อว่าเมือง โฮลมาน และราชโอรสของเมืองนี้ได้เก็บกระตังของนางได้ ทันทิที่เจ้าชายเปิดผอบก็หลงรักนางทันที เจ้าชายโฮลมานนั้นมีรูปร่างไม่หล่อเหลา แต่มีฤทธาภาพมากในเรื่องเวทมนตร์คาถา และได้ชื่อว่า รักษาคำสัตย์เป็นที่ตั้ง พระองค์จึงไปสวามิภักดิ์นางตามประเพณีเพราะเป็นผู้เก็บผอบได้ แต่เหตุการณ์กลับ ตาลปัตร เมื่อพระนางศรีจันทร์ได้เห็นรูปร่างของเจ้าชายโฮลมาน นางจึงได้แต่นั่งนิ่งและร้องให้ เจ้าชายโฮลมานทรงเข้าพระทัยดี เพราะรู้ตัวว่าตัวเองมีรูปร่างอัปลักษณ์ แต่ด้วยความรักที่พระองค์มี ต่อพระนางศรีจันทร์ พระองค์จึงไม่บังคับที่จะเอาตัวนางมาเป็นชายา กลับช่วยพระนางขุดสระได้ 4 สระใหญ่สร้างกำแพงเมือง และสร้างกลองชัยเอาไว้ เพื่อให้พระนางதியามีเหตุเดือดร้อนต้องการให้ พระองค์ช่วยเหลือ พระองค์จะมาช่วยเหลือนางโดยทันที โดยห้ามตีด้วยเหตุไม่จำเป็นเป็นอันขาด (สัมภาษณ์ นายพิทักษ์ รื่นรมย์, 5 เมษายน 2568)

กล่าวถึงชายหนุ่มอีกคนหนึ่งที่มาหลงรักพระนางศรีจันทร์ นั่นคือบุญจันทร์นายทหารคนสนิทที่ พระราชบิดาของพระนางศรีจันทร์ไว้วางพระราชหฤทัย ให้รับใช้ใกล้ชิดพระนางศรีจันทร์ ด้วยความ ใกล้ชิดทำให้บุญจันทร์หลงรักพระนางศรีจันทร์ แต่พระนางศรีจันทร์ก็ไม่ได้มีใจตอบกับบุญจันทร์ ยังคงคิดกับบุญจันทร์แค่เพื่อนสนิทเท่านั้น วันหนึ่งบุญจันทร์ได้เห็นกลองชัยที่เจ้าชายโฮลมานให้พระ นางไว้ก็นึกอยากตี จึงไปร่ำร้องกับพระนางทุกเช้าเย็นอยากจะขอลองตีกลอง พระนางทนไม่ไหวพูด ประชดทำนองว่าถ้าอยากตีก็ตีไป เพราะคงจะไม่ได้พบกันอีกแล้ว บุญจันทร์หน้ามืดตามัวด้วยคิดว่า นางมีใจให้เจ้าชายโฮลมานก็ไปตีกลอง เจ้าชายโฮลมานและไพร่พลก็ปรากฏตัวขึ้นทันที เพราะนี่กว่า พระนางศรีจันทร์มีเหตุร้าย พระนางศรีจันทร์เสียใจมาก เมื่อต้องบอกถึงเหตุผลที่ตีกลองให้เจ้าชาย ทราบ เจ้าชายโฮลมานตำหนิพระนางและเป็นอันสิ้นสุดสัญญาที่ให้ไว้กับพระนางทันที พระองค์จะไม่ มาช่วยเหลือนางอีกแล้วแม้จะตีกลองเท่าไรก็ตาม (สัมภาษณ์ นายเสาร์วัน สายบุตร, 5 เมษายน 2568)

กล่าวฝ่ายพระราชาที่ส่งพรานป่าเจ็ดคนมาล่าสัตว์แล้วมาพบพระนางในตอนแรกนั้น ก็ส่งทัพมา ล้อมเมืองภูมิโปนไว้ พระนางจึงหนีเข้าไปหลบภัยในปราสาทและคิดที่จะยอมตายเสียดีกว่า เพราะคน ที่มาหลงรักพระนางแต่ละคนนั้น คนหนึ่งแม้จะเพียบพร้อมก็มีความอัปลักษณ์ คนหนึ่งก็มีความต่าง

ศักดิ์ ด้านชนชั้นจนไม่อาจจะรักกันได้ และยังมีข้าศึกมาประชิดเมืองหมายจะเอาพระนางไปเป็นชายาอีก พระนางจึงพยายามหลบไปด้านที่มีการยิงปืนใหญ่ ตั้งใจจะให้โดนกระสุนให้ตาย แต่พระนางก็กลับไม่ตายแต่ได้รับบาดเจ็บ แขนซ้ายหักและมีแผลเหนือราวนมด้านซ้ายเล็กน้อย ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านภูมิโปนจะสังเกตเด็กผู้หญิงคนใดมีลักษณะแขนด้านซ้ายเหมือนเคยกหัก และมีแผลเป็นเหนือราวนมด้านซ้าย จะสันนิษฐานว่าพระนางคืออหทมกลับชาติมาเกิด (สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2544, 160) เมื่อพระราชาตีเข้าเมืองได้จึงรับรักษานาง ไม่ฆ่าพระนางก็หาย พระราชาจึงเตรียมยกทัพกลับและจะนำพระนางกลับเมืองด้วย พระนางจึงขออนุญาตพระราชาเป็นครั้งสุดท้ายขอไปอาบน้ำที่สระลำเจียก และปลูกต้นลำเจียกไว้ต้นหนึ่ง พร้อมกับอธิษฐานว่าถ้าพระนางยังไม่กลับมาที่นี่ ขอให้ต้นลำเจียก อย่าได้ออกดอกอีกเลย

หลังจากนั้นพระนางก็ถูกนำสู่นครทางทิศตะวันตก ไปทางบ้านศรีจุก พักทัพและฆ่าหมูกินที่นั่น ทัพหลังตามไปทันที่บ้านทัพทัน (กลายเป็นชื่อบ้านในปัจจุบัน) และเดินทางต่อมายังบ้านลำดวน พักนอนที่นั่น มีการเลี้ยงฉลองรำไปลัมไป (รำลัมในภาษาเขมรคือเรียมตุล) ซึ่งเป็นชื่อของอำเภอลำดวนในปัจจุบัน พระนางได้รำพึงรำพันว่า ลำเจียกเอ๋ย ถึงคราจากลาแล้ว กลิ่นหอมแผ่ว กลับบานตระการไหว หากเราได้ กลับมาอีกครั้งใด ให้เจ้าออกดอกใหม่ในวนา หากเราไม่ได้กลับภูมิโปนไซ้ เจ้าอย่าได้ออกดอก อีกเลยหนา ถ้าภูมิโปนโค่นทับ พสุธา ขอให้ดอกไม้ป่า ช่วยอาลัย บุญจันเอ๋ย ท่านอยู่แต่ไหนไหน จะจากไกลลาลับไม่เห็นหน้า ลำเจียกเอ๋ย ฝากบอกถ้าเขามา ศรีจันทราซึ่งใจในบุญจัน ต้นลำเจียกที่พระนางทรงปลูกเอาไว้ไม่ออกดอกจนถึงปัจจุบัน (สัมภาษณ์ นายเอื้อง แร่งหาญ, 6 เมษายน 2568)

จะเห็นได้ว่าเรื่องเนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่) ซึ่งให้เห็นคุณธรรมหลายข้อ ยกตัวอย่างเช่น นางอธิษฐานตั้งสัจจะลอยผอบว่าใครเก็บได้จะยอมเป็นคู่ครอง การแสดงความกตัญญูด้วยการดูแลบ้านเมืองแทนพระราชบิดา มีความอดทนในการหลบซ่อนข้าศึกศัตรู โดยเฉพาะสัจจะ มีความโดดเด่นเป็นพิเศษ เนื่องจากยุคสมัยนั้นการตั้งสัจจะอธิษฐานน่าจะเป็นหลักปฏิบัติทั่วไป หรืออาจจะเป็นคุณธรรมหลักของยุคสมัยก็ได้ ในการฟังพาสั่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ เพื่อสร้างความมั่นใจหรือสัญญาระหว่างสองฝ่าย

ศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานใต้เรื่องเนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่)

เนียงต้อฮทม (นางนมใหญ่) เป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบทอดกันมาในภาคอีสานใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดสุรินทร์และบริเวณใกล้เคียง จัดเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่มีลักษณะเด่นอยู่ที่ตัวละครหลักคือหญิงสาวที่มีนมใหญ่เป็นพิเศษ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อเรื่อง เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต โดยมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดไปตามผู้เล่าและยุคสมัย แต่แก่นของเรื่องราวและลักษณะเด่นของตัวละครยังคงเป็นที่จดจำ เช่นเดียวกับวรรณกรรมมุขปาฐะ

อื่นๆ (ธวัช ปุณโณทก, 2525,2527) เรื่องเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) มีรากฐานจากการเล่าขานในชุมชน สันนิษฐานว่าอาจมีที่มาจากความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจหรือคุณวิเศษที่ซ่อนอยู่ในธรรมชาติ หรืออาจเป็นนิทานที่สร้างขึ้นเพื่อสอนใจเกี่ยวกับคุณธรรม ความอดทน และการเอาชนะอุปสรรคต่างๆ การที่ตัวละครมีลักษณะพิเศษ เช่น ผมหอม อาจเป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม ความบริสุทธิ์ หรือโชคชะตาที่แตกต่างจากผู้อื่น เมื่อมีการศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นมากขึ้น เรื่องเล่าของเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) จึงได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยนักวิชาการและผู้สนใจ ทำให้เรื่องราวแพร่หลายและถูกนำมาศึกษาในเชิงวิเคราะห์มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายในรายละเอียดและสำนวนยังคงมีอยู่เนื่องจากพื้นฐานที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ

เรื่องราวของเนียงตัวลสัตว์ตรา(นางผมหอม) มักเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงหญิงสาวที่เกิดมาพร้อมกับผมที่หอมประหลาด กลิ่นหอมของผมหอมเธอเป็นที่เลื่องลือไปไกล ทำให้เป็นที่หมายปองของชายหนุ่มมากมาย รวมถึงเจ้าชายหรือกษัตริย์ในเมืองต่างๆ การพลัดพรากและการผจญภัย ด้วยเหตุการณ์บางอย่าง เช่น การถูกอิจฉาริษยาจากผู้อื่น อาจเป็นแม่เลี้ยง พี่สาว หรือนางสนม หรือการถูกใส่ร้าย (สัมภาษณ์นายไพศาล สภารัตน์,10 เมษายน 2568) เนียงตัวลสัตว์ตรา(นางผมหอม) พลัดพรากจากบ้านเกิดหรือคนที่รัก เธอเผชิญกับความยากลำบากและอุปสรรคต่างๆ ในระหว่างการเดินทางหรือการหลบซ่อน เช่น วันหนึ่งขณะที่เนียงตัวลสัตว์ตรากำลังเก็บดอกไม้ในป่า พี่สาวก็ตามมาพร้อมกับอุบายที่แม่เลี้ยงวางไว้ นางแสร้งทำเป็นถูกงูพิษกัด (สัมภาษณ์ นายเลียงศักดิ์ เพยศิริ, 11 เมษายน 2568) แล้วกล่าวโทษว่าเนียงตัวลสัตว์ตราเป็นคนปล่อยงู ด้วยความตกใจและบริสุทธิ์ใจ เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) จึงถูกแม่เลี้ยงและลูกเลี้ยงป้ายสีลงโทษอย่างหนัก นางถูกขับไล่ออกจากบ้านอันเป็นที่รัก ต้องเผชิญกับความเดียวดายและความหวาดกลัวในป่ากว้าง การช่วยเหลือและการได้รับความช่วยเหลือในระหว่างการเดินทางผจญภัย เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) อาจได้รับการช่วยเหลือจากผู้มีเมตตา หรือแสดงความมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นด้วยคุณธรรมของตนเอง เช่น ในอีกคราวหนึ่ง เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) หลงเข้าไปในดงหนามอันรกชัฏ เสื้อผ้าของเธอขาดวิน และร่างกายเต็มไปด้วยรอยขีดข่วนจนเลือดไหล ด้วยความเจ็บปวดและสิ้นหวัง เธอล้มตัวลงนั่งร้องไห้อยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ ทันใดนั้นเองก็มีชายชราผู้หนึ่งเดินผ่านมา เขาเห็นสภาพที่น่าสงสารของเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) ก็เกิดความสงสาร ชายชราได้นำสมุนไพรมาทาบาดแผลให้เธอ และพาเธอไปยังกระท่อมเล็กๆ กลางป่า เขาดูแลเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) เป็นอย่างดี ให้พักผ่อน กินอาหาร และเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้เธอฟัง ราวกับเธอเป็นหลานสาวของตนเอง เนียงตัวลสัตว์ตราได้รับการพักผ่อนทั้งกายและใจจากความเมตตาของชายชราผู้นี้ ก่อนที่เขาจะบอกทางที่ปลอดภัยเพื่อเดินทางต่อไป (สัมภาษณ์ นายประภา เตมสุข, 15 เมษายน 2568)

ในที่สุดความจริงเกี่ยวกับตัวตนและคุณงามความดีของเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) ก็ถูกเปิดเผย กลิ่นหอมของผมหอมอาจเป็นเครื่องพิสูจน์ หรือมีเหตุการณ์ที่ทำให้เธอสามารถกลับมาสู่ฐานะเดิม

หรือพบกับความสุขที่คู่ควร พระราชาได้ทรงเรียกข้าราชการสำนักและผู้ที่เกี่ยวข้องมาสอบสวนอย่างละเอียด รวมถึงผู้ที่เคยพบเห็นเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) ในระหว่างการเดินทาง เมื่อเรื่องราวต่างๆ ถูกนำมาปะติดปะต่อกัน ความไม่ชอบมาพากลในเหตุการณ์ที่เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) ถูกขับไล่ออกจากบ้านก็เริ่มปรากฏชัดเจขึ้น วันหนึ่ง เจ้าชายหนุ่มรูปงามจากเมืองใกล้เคียง ได้เสด็จประพาสป่าเพื่อทรงล่าสัตว์ บังเอิญพระองค์ได้พลัดหลงจากขบวนเสด็จและมาถึงบริเวณที่เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) อาศัยอยู่ ทันทีที่พระองค์ได้กลิ่นหอมหวานอันเป็นเอกลักษณ์โชยมาแตะพระนาสิก ก็ทรงประหลาดพระทัยและติดตามกลิ่นหอมนั้นไป เมื่อทอดพระเนตรเห็นเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) เจ้าชายก็ทรงตกตะลึงในความงามของเธอ ราวกับต้องมนต์สะกด (สัมภาษณ์ นางทัศนากาทอง, 16 เมษายน 2568) กลิ่นหอมจากผมหอมของเธอยิ่งทำให้พระองค์รู้สึกเผลอร่ามกับต้องมนต์เสน่ห์ ในขณะที่เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) เองก็รู้สึกประทับใจในความสง่างามและพระอัธยาศัยไมตรีของเจ้าชาย การพบกันครั้งแรกนั้นเต็มไปด้วยความรู้สึกพิเศษที่ยากจะอธิบาย ในที่สุด เจ้าชายก็ทรงตัดสินใจตัดสินใจที่จะเปิดเผยความรู้สึกในพระทัยพระองค์ ทรงขอเนียงตัวลสัตว์ตราอภิเษกสมรสด้วยเนียงตัวลสัตว์ตราเองก็รู้สึกรักและเคารพในตัวเจ้าชายเช่นกัน เธอตอบรับคำขอของพระองค์ด้วยความยินดี (สัมภาษณ์ นายเคลื่อนไหว ลัดดาไสว, 18 เมษายน 2568)

จะเห็นได้ว่าเรื่องเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) ชี้ให้เห็นคุณธรรมหลายข้อ ยกตัวอย่างเช่น เนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม) มีสัจจะในความรักและเคารพเจ้าชาย พิสูจน์ความจริงด้วยกลิ่นผมหอมของนาง นางยอมตอบรับที่จะเป็นคู่ครอง มีความกตัญญูโดยการตามหาผู้ที่เป็บิดาของนาง และความอดทนในการที่ถูกแม่เลี้ยงและลูกเลี้ยงป้ายสีลงโทษอย่างหนัก นางถูกขับไล่ออกจากบ้านอันเป็นที่รัก ต้องเผชิญกับความเดียวดายและความหวาดกลัวในป่ากว้าง โดยเฉพาะความอดทนนั้นดูเหมือนว่าโดดเด่นเป็นพิเศษ เนื่องจากยุคสมัยนั้นบ้านเมืองอาจยังไม่เจริญพอ เติมไปด้วยป่าดงหนทางยังไม่สะดวก และมีอุปสรรคมากมาย

เปรียบเทียบคุณธรรมเรื่องเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางนมใหญ่) กับเรื่องเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางผมหอม)

1) การตั้งสัจจะ ในเรื่องเนียงตัวลสัตว์ตรา (นางนมใหญ่) จะเห็นว่าการตั้งสัจจะมักปรากฏในรูปแบบของการให้คำมั่นสัญญาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือต่อหน้าบุคคลสำคัญ เพื่อขอความช่วยเหลือ หรือเพื่อยืนยันความบริสุทธิ์ใจ ตัวละครอาจตั้งสัจจะด้วยความเชื่อมั่นในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในเนียงตัวลสัตว์ตรา หลายครั้งมีลักษณะเป็นการอธิษฐานขอพรต่อเทพดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีการระบุเงื่อนไขหรือสิ่งที่ตนจะกระทำหากคำขอนั้นสัมฤทธิ์ผล นอกจากนี้ ยังมีการให้คำมั่นสัญญาต่อกันระหว่างตัวละคร เช่น สัญญาว่าจะรอคอย สัญญาว่าจะแก้แค้น แรงจูงใจในการตั้งสัจจะมักมาจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ความปรารถนาในสิ่งที่เกินกำลังตนเอง หรือความต้องการพิสูจน์ความจริงใจ การตั้งสัจจะอธิ

ฐานว่า “ถ้าใครเก็บกระพวงของนางได้ นางจะยอมเป็นคู่ครอง” อธิฐานในการปลุกต้นลำเจียกว่าถ้าพระนางยังไม่กลับมาที่นี่ ขอให้ต้นลำเจียก อย่าได้ออกดอกอีกเลย ส่วนการตั้งสัจจะในเรื่องเนียงติวลสูตร (นางผมหมอม) ก็มีความสำคัญเช่นกัน มักเป็นการให้คำมั่นสัญญาด้วยความหนักแน่น โดยเฉพาะในเรื่องความรักและความซื่อสัตย์ ตัวละครอาจตั้งสัจจะต่อหน้าผู้ใหญ่ หรือต่อกันและกัน เพื่อแสดงความจริงใจและความผูกพัน มีลักษณะมักเป็นการให้คำมั่นสัญญาด้วยวาจาที่แสดงถึงความหนักแน่นและความตั้งใจจริง โดยเฉพาะในเรื่องความรักระหว่างพระเอกและนางเอก แรงจูงใจหลักในการตั้งสัจจะมักมาจากความรัก ความผูกพัน ความปรารถนาที่จะครองคู่ หรือความต้องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจต่อคนที่ตนรัก

หากการเปรียบเทียบการตั้งสัจจะทั้งสองเรื่องจะเห็นว่า นางเนียงติวลและนางติวลสูตร เน้นการตั้งสัจจะช่วงมีความรักและขณะเผชิญกับความทุกข์ หรือเพื่อยืนยันความบริสุทธิ์ใจในสถานการณ์ที่ยากลำบาก แรงจูงใจมักมาจากความเดือดร้อนและความปรารถนาที่ยิ่งใหญ่ ส่วนความต่างในการตั้งอธิฐานสัจจะเรื่องนางเนียงติวล จะอธิฐานสัจจะเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ส่วนเรื่องนางติวลสูตร เน้นการตั้งสัจจะเพื่อแสดงความรัก ความซื่อสัตย์ และความผูกพันระหว่างบุคคล โดยมีแรงจูงใจหลักมาจากความรู้สึกที่มีต่อกัน ทั้งสองเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ "สัจจะ" หรือความจริงใจและความซื่อตรงในคำพูดและการกระทำ เพียงแต่บริบทและแรงจูงใจในการตั้งสัจจะนั้นแตกต่างกันไปตามเนื้อเรื่องและค่านิยมที่ต้องการนำเสนอ ทั้งสองเรื่องที่กล่าวมาแล้วการตั้งอธิฐานสัจจะตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่า การตั้งสัจจะหรือการรักษาความจริงถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นพื้นฐานของการสร้างความน่าเชื่อถือ ความไว้วางใจ และนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมอื่นๆ การตั้งสัจจะในสถานการณ์ที่ยากลำบาก หรือเพื่อยืนยันความบริสุทธิ์ใจ ดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าทั้งสอง ก็เป็นการแสดงออกถึงความหนักแน่นในสัจจะของตัวละคร ซึ่งตรงกับแนวคิดของสัจจะบารมีที่เน้นความมั่นคงในความจริง แม้ในยามที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือความทุกข์

การตั้งสัจจะในเรื่องเนียงติวลและเนียงติวลสูตรมีลักษณะคล้ายเรื่องราวในพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏเห็นในพระสูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทศนาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในเรื่องมารยาทการพูดก็นับว่ายอดเยี่ยม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่พูดวาจาเกี่ยวข้องกับมุสาวาทไม่พูดวาจาอันทำความแตกร้างกันไม่พูดวาจาอันส่อเสียดไม่มุ่งเอาชนะกันกล่าววาจาอันเกิดจาก ความแค้นติกันกล่าวแต่วาจาอันมีหลักฐานด้วยปัญญา เชื่อว่ามั่นคงตามกาลอันควร นี่คือนิเทศน์อันยอดเยี่ยมในเรื่องมารยาทการพูด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง เทศนาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในเรื่องมารยาท คือ ศีลของบุรุษก็นับว่ายอดเยี่ยมบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนมีสัจจะ มีศรัทธา ไม่พูดหลอกลวง ไม่พูดป้อยอ ไม่ทำนิมิต ไม่พูดบิบบ้างคับ ไม่แสวงหาลาภด้วยลาภ คุ่มครองทวารในอินทรียทั้งหลาย รู้จักประมาณในการบริโภค ทำ

พอเหมาะพอดี ประกอบความเพียรเครื่องต้นอยู่เนื่อง ๆ ไม่เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร เพ่งฉาน มีสติ พุทธิ ปฏิภาณดี มีคฤติ มีปัญญาทรงจำมีความรู้ ไม่ติดอยู่ในกาม มีสติ มีปัญญาเครื่องรักษาดน”(ที.ปา. (ไทย) 11/154/114) การตั้งสัจจะในเรื่องเนืองดื้อฮ่อมและเนืองดื้อลัศตรา แม้จะมีรูปแบบและบริบทที่แตกต่างกันไปตามเนื้อเรื่องและค่านิยมที่ต้องการสื่อสาร แต่แก่นแท้ของการกระทำนี้ล้วนสอดคล้องกับหลัก "สัจจะ" ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของความจริง ความซื่อตรง และความตั้งใจอันแน่วแน่ในการรักษาคำพูดและการกระทำที่ถูกต้องดีงาม เป็นคุณธรรมที่สะท้อนอยู่ในวรรณกรรมพื้นบ้านและมีความหมายลึกซึ้งเชื่อมโยงกับหลักธรรมทางศาสนาอย่างชัดเจน ถือเป็นกุศลกรรม ในทางตรงกันข้าม การผิดสัจจะ หรือการให้สัญญาที่ไม่เป็นจริง ย่อมนำมาซึ่งอกุศลกรรม และผลที่ไม่พึงปรารถนา

2) ความกตัญญู ในเรื่องเนืองดื้อฮ่อม ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่โดดเด่นอย่างยิ่ง เนืองดื้อฮ่อมแสดงถึงความกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างลึกซึ้งตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง เช่น การดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติและดูแลพ่อแม่ด้วยความรักและความใส่ใจ แม้ว่าชีวิตจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม เธอไม่เคยย่อท้อที่จะหาเลี้ยงและทำให้พ่อแม่มีความสุขเท่าที่เธอจะทำได้ เนืองดื้อฮ่อมเป็นลูกที่ดีที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ เธอเคารพการตัดสินใจของท่าน และปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความเต็มใจ เมื่อพ่อของเธอเสียชีวิตและแม่ต้องเผชิญความยากลำบาก เนืองดื้อฮ่อมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อดูแลแม่ เธอทำงานหนักและอดทนต่อความยากลำบากต่างๆ โดยไม่ปริปากบ่น สำหรับเรื่องเนืองดื้อลัศตรา (นางผมหมอม) แม้ว่าความกตัญญูอาจจะไม่ใช่คุณธรรมหลักที่ถูกเน้นย้ำเท่ากับเรื่องเนืองดื้อฮ่อม แต่ก็ยังปรากฏให้เห็นในลักษณะที่น่าสนใจ เช่น ความผูกพันและความรักต่อผู้มีพระคุณเนืองดื้อลัศตรามีความรักและความผูกพันกับแม่เลี้ยง (ซึ่งเป็นยักษ์แปลงกายมา) ในช่วงที่แม่เลี้ยงยังไม่ได้แสดงธาตุแท้ เนืองดื้อลัศตราก็เชื่อฟังปฏิบัติตามคำสั่งต่างๆ อย่างเคร่งครัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพต่อผู้ใหญ่ การสำนึกในบุญคุณ (ในภายหลัง) เมื่อเนืองดื้อลัศตราทราบความจริงว่าพระฤๅษีเป็นผู้ที่ช่วยเหลือและชี้แนะแนวทางให้แก่ตน เธอก็แสดงความเคารพและเชื่อฟังคำสอนของท่าน ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอีกรูปแบบหนึ่ง ความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เนืองดื้อฮ่อมมีการแสดงออกถึงความเคารพ เชื่อฟัง สำนึกในบุญคุณ หรือพยายามตอบแทนบุญคุณผู้มีพระคุณ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ก็ถือว่าเนื้อหานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในเรื่องความกตัญญู เช่นเดียวกับเนืองดื้อฮ่อม หาก "เนืองดื้อลัศตรา" มีการนำเสนอภาพของการเคารพ เชื่อฟัง ดูแลเอาใจใส่ รักษาสัญญา หรือการประพฤติตนในทางที่ดีเพื่อรักษาชื่อเสียงของผู้มีพระคุณ ก็ถือว่าเนื้อหานั้นมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในเรื่องความกตัญญู

หากเปรียบเทียบความกตัญญู เรื่องเนืองดื้อฮ่อมเน้นย้ำความยากลำบากและการเสียสละเพื่อดูแลบุพการี ในขณะที่เรื่องเนืองดื้อลัศตรามีองค์ประกอบของอิทธิฤทธิ์และการผจญภัยเข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่า ทำให้การแสดงความกตัญญูอาจจะไม่ใช่ประเด็นหลักที่ผู้แต่งต้องการสื่อ กล่าวได้

ว่าทั้งสองเรื่องต่างก็สะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมเรื่องความกตัญญูในบริบทของตนเอง เนียงด้อฮทมเป็นตัวอย่างของลูกที่กตัญญูอย่างหาที่เปรียบมิได้ต่อบิดามารดา ในขณะที่เนียงตั่วลสัตราแสดงให้เห็นถึงความเคารพและการสำนึกในบุญคุณต่อผู้ที่เกี่ยวข้องในชีวิตของเธอตามที่กล่าวอ้างในพระพุทพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้กตัญญูตเวทีและอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเราทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญไป” (ส .ส. (ไทย) 16/234/324) แสดงให้เห็นว่าความกตัญญูตามหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมเหล่านี้

3) ความอดทน ในความอดทนต่อความยากลำบากของเนียงด้อฮทม เช่น ต้องเผชิญกับความยากลำบากมากมายในชีวิต ทั้งความยากจน การสูญเสีย และการถูกทอดทิ้ง เธอต้องทำงานหนักเพื่อหาเลี้ยงชีพและดูแลแม่ที่เจ็บป่วย แต่เธอก็ไม่เคยย่อท้อต่อความยากลำบากเหล่านั้น และมีความเข้มแข็งในการเผชิญหน้ากับอุปสรรค เมื่อต้องเผชิญหน้ากับนางยักษ์ผู้ชั่วร้าย เนียงด้อฮทมไม่ได้แสดงความหวาดกลัว แต่กลับมีความเข้มแข็งและกล้าหาญที่จะต่อสู้เพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม เธอใช้สติปัญญาและความกล้าหาญเอาชนะนางยักษ์ได้ในที่สุด ในความอดทนต่อการถูกทอดทิ้งและการพลัดพรากของเนียงตั่วลสัตรา เช่น ถูกทอดทิ้งตั้งแต่ยังเล็กและต้องพลัดพรากจากครอบครัว เธอต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความยากลำบากในการใช้ชีวิต แต่เธอก็มีความอดทนที่จะปรับตัวและเอาชีวิตรอด และมีความเข้มแข็งในการเอาชีวิตรอดและการเดินทาง เนียงตั่วลสัตราต้องเดินทางไกลและเผชิญกับอันตรายต่างๆ ในการตามหาความจริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดของตนเอง เธอมีความเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ และบรรลุเป้าหมายของตนเอง ความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ความอดทนของเนียงด้อฮทมสอดคล้องกับหลักธรรมเรื่อง ขันติ ซึ่งหมายถึงความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบาก ความทุกข์ และอุปสรรคต่างๆ ในชีวิต ความเข้มแข็งของเธอก็สอดคล้องกับหลักธรรมเรื่อง วิริยะ ซึ่งหมายถึงความเพียรพยายามและความกล้าหาญในการทำความดีและการต่อสู้กับความชั่วร้ายในด้านของเนียงตั่วลสัตราสอดคล้องกับหลักธรรมเรื่อง ทุกข์ ซึ่งเป็นหนึ่งในอริยสัจสี่ที่กล่าวถึงความทุกข์และความไม่เที่ยงของชีวิต ความเข้มแข็งของเธอก็สอดคล้องกับหลักธรรมเรื่อง ปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องในการแยกแยะความดีความชั่วและหาทางแก้ไขปัญหา ทั้งสองเรื่องสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในเรื่องความอดทนและความเข้มแข็ง แต่เน้นที่หลักธรรมที่แตกต่างกัน เนียงด้อฮทมเน้นที่ ขันติ ความอดทน นำมาซึ่งประโยชน์และ วิริยะ วิริเยน ทุกขมจเจติ. คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร ในขณะที่เนียงตั่วลสัตราเน้นที่ทุกข์และปัญญา

หากการเปรียบเทียบความอดทนและความเข้มแข็ง จะเห็นว่าเนียงดื้อฮ่อมแสดงความอดทนในลักษณะของการอดทนต่อความยากลำบากในการดำเนินชีวิตและการต่อสู้กับความชั่วร้าย ในขณะที่เนียงตั่วลัสตราแสดงความอดทนในการเอาชีวิตรอด การเดินทาง และการตามหาความจริง ส่วนในด้านลักษณะของความเข้มแข็ง เนียงดื้อฮ่อมมีความเข้มแข็งในการเผชิญหน้ากับความชั่วร้ายและต่อสู้เพื่อความถูกต้อง ในขณะที่เนียงตั่วลัสตรามีความเข้มแข็งในการเอาชนะอุปสรรคในการเดินทางและการตามหาเป้าหมายของตนเอง ยกตัวอย่าง เช่น เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็งมีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ยกตัวอย่างเช่น ยกตัวอย่างเช่น ในพระสูตรตันตปิฎกสังยุตตนิกาย มหาวรรค ความว่า “บุคคลเมื่อรักษาผู้อื่น ชื่อว่ารักษาทน เป็นอย่างไร คือบุคคลเมื่อรักษาผู้อื่นด้วยความอดทน ด้วยความไม่เบียดเบียน ด้วยจิตเมตตา ด้วยความเอ็นดู ชื่อว่ารักษาทน บุคคลเมื่อรักษาผู้อื่น ชื่อว่ารักษาทน เป็นอย่างนี้แล” ดังที่มาใน (ส.ม. (ไทย) 19/385/761) ส่วนภาพรวมการเปรียบเทียบคุณธรรมเด่นใน "เนียงดื้อฮ่อม" และ "เนียงตั่วลัสตรา" ในวรรณกรรมอีสานได้ทั้งสองเรื่องนี้สะท้อนคุณธรรมสำคัญที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมเรื่องกฎแห่งกรรม แต่มีลักษณะเฉพาะตัวในการนำเสนอผ่านตัวละครหลัก เรื่องเนียงดื้อฮ่อม (นางนมใหญ่) โดดเด่นในด้านสัจจะความดี ไม่นั่นในรูปลักษณ์ ต่อเจ้าชายคนที่รักที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ การตั้งสัจจะอธิฐานเพื่อขอความช่วยเหลือจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เผชิญความยากลำบากด้วยความอดทนต่ออุปสรรคต่างๆ และอาจแสดง การให้อภัย ในบริบทของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน ใช้สติปัญญา ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และมีความ เชื่อและศรัทธา ในโชคชะตาหรือพลังเหนือธรรมชาติ ส่วนเรื่องเนียงตั่วลัสตรา(นางผมหอม) เน้นการตั้งสัจจะด้วยความดี พิสูจน์ฐานะความจริง ด้วยกลิ่นผมที่หอมของนาง เพื่อความรักและความซื่อสัตย์ อาจมีความ กตัญญู ในรูปแบบการเคารพผู้มีพระคุณ แสดง ความอดทน ในการเอาชีวิตรอดและการเดินทาง และมีความเข้มแข็งในการบรรลุเป้าหมาย การ ให้อภัย อาจปรากฏในบริบทความสัมพันธ์รัก ใช้ สติปัญญา ในการอดทนต่อสถานการณ์ และมีความ เชื่อและศรัทธาในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ประเด็นน่าสนใจคือทั้งสองเรื่องให้ความสำคัญกับคุณธรรมหลัก เช่น ความกตัญญู ความอดทน และความซื่อตรง (สัจจะ) แต่บริบทของเรื่องราว แรงจูงใจของตัวละคร และลักษณะการแสดงออกของคุณธรรมเหล่านี้มีความแตกต่างกันไป "เนียงดื้อฮ่อม" มักเน้นการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความกตัญญูต่อครอบครัว ในขณะที่ "เนียงตั่วลัสตรา" อาจเน้นความเข้มแข็งส่วนบุคคลและความสำคัญของความรักและความสัจจะในการเผชิญโลก การเปรียบเทียบเรื่องเนียงดื้อฮ่อม และเนียงตั่วลัสตรา (นางผมหอม) ทำให้เราเห็นว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเหล่านี้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพในการสอน คุณค่าทางจริยธรรม ที่สอดคล้องกับ หลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องกฎแห่งกรรม ความอดทน และความสำคัญของความดีงามภายใน เรื่องราวเหล่านี้ให้ทั้ง ความรู้ เกี่ยวกับโลกทัศน์พื้นถิ่น ประโยชน์ ในการเป็นคติสอนใจและแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิต และแสดงให้เห็นถึง อิทธิพล อัน

แข็งแกร่งของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมจิตใจและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสานได้มาอย่างยาวนาน สะท้อนให้เห็นว่าคุณธรรมและความดีงามเป็นพลังที่สามารถเอาชนะอุปสรรคและความทุกข์ในชีวิตได้ในที่สุด เรื่องของเนียงด้อยทม(นางนมใหญ่)เน้นการให้คุณค่าความดีภายในที่เหนือกว่ารูปลักษณ์ภายนอกอย่างชัดเจน ขณะที่เรื่องของเนียงตัวลสัตว์รา(นางผมหอม) เน้นการต่อสู้ด้วยความอดทน ไหวพริบ และความภักดีเพื่อทวงคืนสิทธิและฐานะอันชอบธรรม แต่ทั้งคู่ต่างก็เป็นภาพสะท้อนของสตรีผู้มีคุณธรรมที่ต้องเผชิญมรสุมชีวิตและสามารถยืนหยัดขึ้นมาได้ด้วยพลังแห่งความดีและอิทธิพลของหลักธรรมคำสอน

บทสรุป

เรื่องเนียงด้อยทม (นางนมใหญ่) เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศึกสงคราม การหนีภัยหลบซ่อนตัวจากศัตรู และการแย่งชิงความรักหญิงงามระหว่างเจ้าชายกับทหารรับใช้ ผลลงเอยคือนางนมใหญ่ยอมแต่งงานกับเจ้าชาย ส่วนเรื่องนางตัวลสัตว์รา (นางผมหอม) เป็นเรื่องการพิสูจน์ความจริงเกี่ยวกับฐานะของนางด้วยผมที่มีกลิ่นหอมทำให้เมษายหลายๆคนชอบและหลงรักนาง แต่นางยอมเป็นคู่ครองของเจ้าชาย เรื่องเนียงด้อยทม(นางนมใหญ่) และเรื่องนางตัวลสัตว์รา (นางผมหอม) ชี้ให้เห็นว่าการใช้สติปัญญา ในการอดทนต่อสถานการณ์ และเรื่องเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต มีความเชื่อและศรัทธาในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ การให้อภัย อาจปรากฏในบริบทความสัมพันธ์รัก ทั้งสองเรื่องที่กล่าวสอดคล้องในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือผลของกฎแห่งกรรม

คุณธรรมที่เห็นชัดของเนียงด้อยทม (นางนมใหญ่) ด้านสัจจะมักปรากฏในรูปแบบของการให้คำมั่นสัญญาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือต่อหน้าบุคคลสำคัญ เพื่อขอความช่วยเหลือ หรือเพื่อยืนยันความบริสุทธิ์ใจคุณธรรมด้านความกตัญญูการดูแลเอาใจใส่ปรนนิบัติและดูแลพ่อแม่ด้วยความรักและความใส่ใจ แม้ว่าชีวิตจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม ส่วนคุณธรรมด้านความอดทน ต้องเผชิญกับความยากลำบากมากมายในชีวิต ทั้งความยากจน การสูญเสีย และการถูกทอดทิ้ง ส่วนเนียงตัวลสัตว์รา (นางผมหอม) ด้านสัจจะ ด้วยแรงจูงใจหลักในการตั้งสัจจะมักมาจากความรัก ความผูกพัน ความปรารถนาที่จะครองคู่ หรือความต้องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ใจต่อคนที่ตนรัก คุณธรรมด้านความกตัญญู มีความผูกพันและความรักต่อผู้มีพระคุณเนียงตัวลสัตว์รามีความรักและความผูกพันกับแม่เลี้ยง เชื่อฟังปฏิบัติตามคำสั่งต่างๆ อย่างเคร่งครัดซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพต่อผู้ใหญ่การสำนึกในบุญคุณพระฤๅษีเป็นผู้ที่ช่วยเหลือและชี้แนะแนวทางให้แก่ตน เธอก็แสดงความเคารพและเชื่อฟังคำสอนของท่าน และด้านความอดทนต้องพลัดพรากจากครอบครัวและเผชิญกับความไม่แน่นอนและความยากลำบาก แต่ก็มีชีวิตที่อดทนที่จะปรับตัวและเอาชีวิตรอดคุณธรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้าไปสอดแทรกในวิถีชีวิตประจำวัน

เอกสารอ้างอิง

- ธวัช ปุณโณทก. (2525). วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2527). แนวทางศึกษาวรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.(พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พุทธศาสนาของธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต.). (2561). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. (2544). คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- สัมภาษณ์ นายเคลื่อน ลัดดาไสว, 18 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายตุ้ หงส์แก้ว, 3 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นางทัศน ทาทอง, 16 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายประภา เตมสุข, 15 เมษายน 2568
- สัมภาษณ์ นายตุ้ หงส์แก้ว, 3 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย, 3 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายพิทักษ์ รื่นรมย์, 5 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายไพศาล สภารัตน์, 10 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายเอื้อง แรงหาญ, 6 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายเลียงศักดิ์ เพยศิริ, 11 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายสิงห์สะ ที่ดี, 4 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายสนอง สุขอุ้ม, 4 เมษายน 2568.
- สัมภาษณ์ นายเสาร์วัน สายบุตร, 5 เมษายน 2568.

ศึกษาหลักอกุศลกรรมในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่

A Study of Akusala-Kamma on Literature of Pha Daeng-Nang Ai

พระมหาลำไผ่ สุทฺธสีโล^{1*}, พระมหาพจน์ สุวโจ^{2*}

Phramaha Lampai Sutthisilo^{1*}, Phramaha Phocana Suvaco^{2*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ 2) เพื่อศึกษาหลักอกุศลกรรมในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาหลักอกุศลกรรมในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ เป็นบทความเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมงานวิชาการแล้ววิเคราะห์หลักอกุศลกรรมที่สอดแทรกในวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ ซึ่งสะท้อนออกมาในลักษณะของวิถีชีวิตประจำวันและประเพณีวัฒนธรรมของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่า 1) วรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ชี้ให้เห็นเรื่องราวเกี่ยวกับความปรารถนาไร้ขอบเขตสร้างรอยร้าวไปสู่การพลัดพรากอันสาหัส การละเลยคำมั่นสัญญาและธรรมเนียมประเพณีจนก่อเกิดชนวนหายนะ โทสะดังพายุร้ายทั้งไว้เพียงชากปรักหักพัง และความรักแท้มีอาจครอบครองด้วยแรงปรารถนา หากต้องเรียนรู้ด้วยความเข้าใจและเสียสละ 2) หลักอกุศลกรรมในพระพุทธศาสนาพบว่า อกุศลกรรมคือรอยแผลในจิตใจที่เกิดจากกิเลสยังลัก ได้แก่ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลง) เป็นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เปรียบเสมือนภาระหนักที่อุดร้งจิตให้เวียนว่ายในสังสารวัฏ การพิจารณาโทษภัยของอกุศลกรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการเยียวยาจิตใจ ส่วนการเจริญวิปัสสนาจนเห็นความไม่เที่ยงเป็นกระบวนการเข้าใจความจริง และ 3) อกุศลกรรมในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ที่ฉายภาพให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ ความโลภของนางไอ่สะท้อนให้เห็นโทษแห่งความอยากเกินพอดี การฆ่ากระรอกเผือกตอกย้ำการขาดความเมตตาต่อเพื่อนร่วมโลก โทสะของพญานาคนำมาซึ่งการทำลายล้างและความแตกแยกของสังคมและการล่มสลายของเมืองเป็นอุทาหรณ์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการกระทำอกุศลกรรมร่วมกัน

คำสำคัญ: อกุศลกรรม, วรรณกรรม, ผาแดง-นางไอ่

Abstract

This article aims 1) to study the literature of Pha Daeng-Nang Ai, 2) to study of Akusala-Kamma in Buddhism and 3) to study of Akusala-Kamma in the literature of Pha Daeng-Nang Ai. This is a qualitative article that collects academic works and analyzes the concept of Akusala-Kamma as embedded in the Pha Daeng-Nang Ai,

which is expressed through the daily life and cultural traditions of the people in Isan region. The result of study found that: 1) the literature Pha Daeng-Nang Ai reveals themes such as boundless desire leading to deep separation, the neglect of promises and cultural traditions sparking disaster, wrath like a devastating storm leaving only ruins behind, and the idea that true love cannot be attained by sheer desire but must be approached through understanding and selflessness. 2) In Buddhism, Akusala-Kamma refers to mental wounds caused by deep-rooted defilements, namely greed (Lobha), anger (Dosa), and delusion (Moha). These are sources of suffering for oneself and others, likened to a heavy burden that traps the mind in the cycle of rebirth (samsara). Recognizing the dangers of Akusala-Kamma marks the beginning of mental healing, while practicing Vipassana to realize impermanence is a step toward understanding ultimate truth. 3) Akusala-karma in Pha Daeng-Nang Ai is vividly portrayed: Nang Ai's greed highlights the dangers of excessive desire; the killing of the white squirrel underscores a lack of compassion toward other beings; the wrath of the Naga king leads to destruction and social disintegration; and the collapse of the city serves as a cautionary tale of the collective consequences of unwholesome actions.

Keywords: Akusala-Kamma, Literature, Pha Daeng-Nang Ai

บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องผาแดง-นางไอ่ เป็นวรรณกรรมนิทานที่แพร่หลายอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคอีสานของประเทศไทย ทั้งในรูปของวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ เชื่อว่าเรื่องราวของผาแดง-นางไอ่เป็นวรรณคดีเก่าแก่ของชาวอีสาน น่าจะได้เค้าเรื่องมาจากตำนานขอม แล้วนักปราชญ์ของชาวอีสานนำมาร้อยกรอง และคัดลอกสืบทอดกันมา ถือว่าเป็นเรื่องที่มุ่งสอนคติธรรมสำคัญ (จารุบุตร เรื่องสุพรรณ, 2520, 15) เรื่องผาแดง-นางไอ่ สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมอีสานในสมัยโบราณว่าเป็นสังคมที่ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ผูกพันกับธรรมชาติอย่างแน่นแฟ้น ประชาชนส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์ มีการทำกิจกรรมบ้างในบางสังคมที่เจริญ ประชากรในแต่ละชุมชนมีความผูกพันเป็นเครือญาติเดียวกัน มีการปกครองโดยกษัตริย์เมืองบริวารน้อยใหญ่ต่างเป็นวงศ์ญาติกัน เรื่องราวผาแดง-นางไอ่ ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องราวความรักโศกนาฏกรรมเท่านั้น แต่ยังสอดแทรกคุณธรรมและคติสอนใจที่สำคัญหลายประการ ซึ่งสะท้อนถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม และจริยธรรมของสังคมอีสาน (ปณิตา น้อยหลบลูเลา, 2560 : 2)

วรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่" เป็นเรื่องราวความรักที่จบลงด้วยโศกนาฏกรรมแฝงไว้ด้วยคุณค่าทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม สอนเราให้ตระหนักถึงคุณค่าของความดีงามและนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้น ยังสะท้อนให้เห็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอกุศลกรรมที่เป็นแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันและฝังลึกในสังคมชาวอีสานมาอย่างยาวนาน ผู้เขียนจึงเห็นว่าหากมีการวิเคราะห์หลักอกุศลกรรมในเรื่องผาแดง-นางไอ่ น่าจะทำให้ทราบถึงบริบทของสังคมและหลักการดำเนินชีวิตของคนในสมัยนั้นได้ชัดเจนขึ้น

ศึกษาวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่

ในดินแดนอันกว้างใหญ่ของภาคอีสานในขณะนั้น ยังมีอาณาจักรใหญ่ที่เจริญรุ่งเรืองมากอยู่ อาณาจักรหนึ่งคืออาณาจักรขอม มีกษัตริย์ผู้ปกครองคือพญาขอม มีเมืองหลวงชื่อธิดานคร หรือหนองหาร พญาขอมมีพระราชธิดาผู้ทรงพระสิริโฉมงดงามมากพระนามว่านางไอ่ ความงามของนางไอ่เป็นที่เลื่องลือไปทั่ว จนถึงเมืองผาโพงซึ่งเป็นเมืองอยู่นอกอาณาจักรขอม มีกษัตริย์หนุ่มปกครองพระนามว่าท้าวผาแดง แม้ท้าวภักดีโอรสสุทโธนาคราชก็ทรงทราบกิตติศัพท์ความงามของนางไอ่ (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523 : 19) ดังความว่า “ความงามของนางมิได้ฉาบฉวย หากแต่เป็นบ่อเกิดแห่งความสุขสงบในจิตใจของผู้ที่ได้เข้าใกล้ ดุจสายธารเย็นฉ่ำที่ขลิบใจให้ชื่นรื่น ความอ่อนโยนในดวงตาคู่นั้น ราวกับจะสื่อสารความเมตตาและความเอื้ออาทรออกมาอย่างเจียบงัน ทุกอิริยาบถของนางล้วนงดงามสง่า สมกับคำกล่าวที่ว่า "งามทั้งกาย วาจา และใจ" ซึ่งเป็นความงามที่ตราตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้คนมิรู้เลือน” (สุภาพร พงษ์ธร, 2550 : 152) กษัตริย์หนุ่มทั้งสองต่างมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะเดินทางมาชมโฉมนางไอ่ และสู่ขอนางเป็นพระมเหสีให้ได้ แต่ท้าวผาแดงทรงตัดสินใจพระทัยเดินทางมาหานางไก่อ่อน ในที่สุดทั้งสองก็ลักลอบได้เสียและผูกพันรักใคร่กันอย่างแนบแน่น

ตามเรื่องที่เล่าขานสืบต่อกันมามูลเหตุที่ทำให้เกิดหนองหาน ต้นลำน้ำป่าว ในปัจจุบันมี เรื่องเกี่ยวพันกับวรรณคดีของอีสานเรื่องผาแดง – นางไอ่ นิยายรักระหว่างหนึ่งหญิงสองชาย เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งพลัดรักและถูกทำร้ายจนตายก็กลายเป็นสงครามทำให้บ้านเมืองกล่มกลายเป็นหนองน้ำ ใหญ่และวรรณคดีอีสานเรื่องนี้เป็นปฐมเหตุของบุญบั้งไฟซึ่งเป็นประเพณีที่ขึ้นขึ้นลือชาของชาวอีสาน พระยาขอมผู้ครองเมืองเอกชะที่ตามิธิดานางหนึ่งชื่อนางไอ่คำ เป็นสตรีที่มีรูปร่างงดงามอยู่ในวัยรุ่น และความงามของนางเป็นที่เลื่องลือไปถึงบรรดาเจ้าชายเมืองต่าง ๆ จนเป็นที่หมายปองอยากจะได้มาเป็นคู่ครองทุกคน ท้าวผาแดงโอรสเจ้าเมืองผาโพงได้ทราบข่าวเล่าลือถึงความงามของนางไอ่ก็เกิดความหลงใหลใฝ่ฝันในตัวนางเป็นอันมาก จึงวางแผนทอดสมัมพันธ์ไมตรีด้วยการเตรียมแก้วแหวนเงินทองพร้อมด้วยผ้าเนื้อดีไปฝากนางไอ่ เมื่อมหาดเล็กนำสิ่งของไปมอบให้นางไอ่ตามที่ท้าวผาแดงประสงค์และเล่าถึงความงามมองอาจฝักผายสมชายชาติของผาแดงให้นางไอ่ฟังเท่านั้น นางก็เกิดความสนใจและฝากเครื่องบรรณาการไปให้ท้าวผาแดงเป็นการตอบแทนด้วยเช่นกัน ก่อนที่มหาดเล็กจะ

เดินทางกลับ นางไฉ่ได้ฝากคำกล่าวเชิญท้าวผาแดง ดังความว่า “ข้าพเจ้า นางไฉ่ ขอเรียนเชิญท่าน ท้าวผาแดงผู้สง่างาม เยื้องย่างเข้ามาสู่เรือนแห่งข้าพเจ้า ณ ที่แห่งนี้ แม้มิได้โอ้อำหรรหาคุจปราสาท ราชวัง แต่เปี่ยมไปด้วยความตั้งใจจริงที่จะต้อนรับท่านด้วยความยินดียิ่ง สายลมที่พัดพลิ้วมาต้อง ผ้าม่าน อาจมีหอมหวานดั่งกลิ่นบุปผาในสวนสวรรค์ แต่หวังว่าความบริสุทธิ์แห่งใจข้าพเจ้า จะเป็นเสมือนเครื่องหอมที่ประทับอยู่ในความทรงจำของท่าน” (สถาพร ศรีสัจจัง, 2562, 48) เมื่อทั้งสองได้ พบกันความรักก็เกิดขึ้น และรุนแรงอาจเป็นเพราะบุพเพสันนิวาสในชาติปางก่อนของทั้งคู่ในที่สุดทั้งสองก็ได้ครองรักกัน

ฝ่ายท้าวพังคิโอรสของอดีตชาติบันดาลให้เป็นไปโดย เรื่องมีอยู่ว่าท้าวพังคิโนอดีตชาตินั้นเป็น ชายหนุ่มที่ยากจนและเป็นไข้เดินทางขอทานไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ จนมาถึงบ้านของเศรษฐีคนหนึ่ง จึงได้ไปขออาศัยอยู่และช่วยทำงานให้เศรษฐีคนนั้น โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทำให้เศรษฐี พอใจและรักใคร่เป็นอย่างมากถึงกับยกลูกสาวคนหนึ่ง ซึ่งเป็นชาติปางก่อน (อดีตชาติ) ของนางไฉ่ให้ เป็นภรรยาท้าวพังคิโนในชาตินั้น เป็นชายหนุ่มที่ไม่เหมือนใครแทนที่จะรักใคร่ภรรยาของตน แต่เขาเขา กลับไม่สนใจใยดี ไม่เคยรวมหลับนอนด้วยกันแม้แต่ครั้งเดียว แต่ภรรยาก็ไม่เคยปรึกษาบอกให้ใคร ทราบ นางปรนนิบัติสามีเอื่องภรรยาที่ดีเสมอมา ต่อมาท้าวพังคิโนคิดถึงบ้านจึงพาภรรยาเดินทางไป เยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอน เศรษฐีผู้เป็นบิดาจัดเสปียงให้มีภรรยาเป็นคนหาบเสปียงให้ ส่วนหนุ่มพังคิโน ไม่เคยช่วยเหลือนางเลย ทำให้นางลำบากและเหน็ดเหนื่อยมาก ในขณะที่เดินข้ามห้วยภูเขาและป่าดงพง ไพร จนกระทั่งเสปียงที่นำไปหมดลงกลางทาง ท้าวพังคิโนเห็นต้นมะเดื่อมีผลสุกเต็มต้น จึงขึ้นไปเก็บกิน ต่างข้าว ฝ่ายนางไฉ่คอยให้สามีโยนผลมะเดื่อสุกลงมาให้ไม่ได้รับความสนใจ ส่วนสามีกินอิมคนเดียว แล้วลงมาจากต้นมะเดื่อเดินหนีไป นางจึงตัดสินใจขึ้นไปเก็บกินเองเมื่อนางกิน อิมแล้วลงจากต้น มะเดื่อไม่พบสามีเดินตามหาอย่างไรไม่พบ นางจึงมีความทุกข์ทรมานเป็นอย่างยิ่ง พอมาถึงต้นไทรริม ฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่ง นางจึงลงไปอาบน้ำและดื่มกิน พอมีความสดชื่นขึ้นมาบ้าง ด้วยความโกรธนางจึงได้ อธิษฐาน ดังความว่า “ชาติหน้า ขอให้สามีนอนตายอยู่บนกิ่งไม้ อย่าได้เป็นสามีภรรยากันอีกเลย” (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523, 21) ด้วยแรงอธิษฐานของนาง ในชาติต่อมาสามีของนางจึงเกิดมาเป็นท้าว พังคิ ส่วนนางได้เกิดมาเป็นนางไฉ่ เมื่อนางไฉ่ผู้มีสิริโฉมงดงามเติบโตเป็นสาวแล้ว พระยาขอมผู้เป็น บิดาได้มีใบบอกแจ้งข่าวให้หัวเมืองน้อยใหญ่ จัดตั้งไฟมาจุดแข่งขันกันที่เมืองเอกชะตีตา จุดประสงค์ เพื่อจุดขึ้นไปบูชาพระยาแถนอยู่บนฟ้าให้บันดาลฝนตกลงมาตามฤดูกาลประการหนึ่ง และอีกประการ หนึ่งหากบั้งไฟของคนใดขึ้นสูงกว่าเพื่อนคนนั้น จะได้นางไฉ่เป็นคู่ครอง พระยาขอมได้กำหนดวัน ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันงานทำให้บ้านเมืองน้อยใหญ่บุญบั้งไฟหมื่นบั้งไฟแสนมาแข่งขันมากมาย งาน บุญบั้งไฟครั้งนั้นนับเป็นงานที่ใหญ่โตมาก พอถึงวันงานผู้คนหลั่งไหลมาทั่วทุกสารทิศ มีการแข่งขันตี กองหรือภาษาอีสานเรียกว่าเส็งกองกันอย่างครึกครื้น หนุ่มสาวต่างเกี้ยวพาราสีกันอย่างสนุกสนาน

แม้งานบุญบั้งไฟครั้งนี้ท้าวผาดแดงจะไม่ได้รับหนังสือฎีกาบอกบุญ แต่ได้นำบั้งไฟมาร่วมด้วย พระยาขอมได้ให้การต้อนรับท้าวผาดแดงเป็นอย่างดี

ฝ่ายท้าวพังคี่โอรสเจ้าเมืองบาดาลทราบข่าว อยากมาร่วมงานที่เมืองมนุษย์ด้วย ทั้งนี้เพราะท้าวพังคี่ต้องการชมโฉมนางไฉ่เป็นกำลังอยู่แล้ว และคิดในใจว่าจะต้องไปชมบุญบั้งไฟครั้งนี้ แม้ว่าบิดาจะห้ามอย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะไหลขึ้นที่เมืองเอกชะทีตาของพระยาขอม ท้าวพังคี่สั่งให้บริวารแปลงร่างเป็นมนุษย์บ้างเป็นสัตว์บ้าง ส่วนตนเองแปลงร่างเป็นกระรอกเผือก หรือภาษาอีสานเรียกว่ากระรอกดอน ออกติดตามชมความงามของนางไฉ่ขบวนแห่ของเจ้าเมืองไปอย่างหลงใหล การแข่งขันบั้งไฟเป็นไปด้วยความสนุกสนาน ทุกคนจذจ่อว่าใครจะชนะและได้นางไฉ่เป็นคู่ครอง ซึ่งการแข่งขันบั้งไฟในครั้งนั้น ท้าวผาดแดงกับพระยาขอมมีการพนันกันว่า ถ้าบั้งไฟของท้าวผาดแดงชนะ พระยาขอมจะยกนางไฉ่ให้เป็นคู่ครอง ผลการแข่งขันปรากฏว่าบั้งไฟของพระยาขอมและท้าวผาดแดงต่างไม่ขึ้นด้วยกันทั้งสองบั้ง คงมีแต่บั้งไฟของพระยาแดดเมืองฟ้าแดดสูงยางและของพระยาเชียงเหียนเท่านั้นที่ขึ้นสู่ท้องฟ้าเป็นเวลานานถึงสามวันสามคืนจึงตกลงมา และพระยาทั้งสองเป็นอาของนางไฉ่ด้วยการแข่งขันเพื่อได้นางไฉ่เป็นรางวัลนั้นจึงล้มเลิกไป

เมื่องานบุญบั้งไฟเสร็จสิ้นแล้ว ท้าวผาดแดงและท้าวพังคี่ต่างฝ่ายต่างกลับบ้านเมืองของตน ในที่สุดท้าวพังคี่ทนอยู่ในเมืองบาดาลไม่ได้ เพราะหลงใหลในสิริโฉมของนางไฉ่ จึงพาบริวารกลับมายังเมืองมนุษย์อีก โดยแปลงร่างเป็นกระรอกเผือกอย่างเดิม ส่วนที่คอจะแขวนกระดิ่งทองไว้ กระโดดไปเกาะอยู่บนกิ่งไม้ใกล้หน้าต่างห้องนอนของนางไฉ่ เสียงกระดิ่งทองดังกังวานขึ้น นางไฉ่ได้ยินเสียงกระดิ่งเกิดความสงสัย จึงเปิดหน้าต่างออกมาเห็นกระรอกเผือกมีความพอใจอยากได้ นางจึงสั่งให้นายพรานฝีมือดีจากบ้านกงพานตามจับกระรอกเผือกตัวนั้น (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523, 21) ความว่า “ท่านพรานผู้ชาญฉลาดแห่งกงพานเอ๋ย ข้าพเจ้ามีความประสงค์ใคร่จะได้เชยชมกระรอกเผือกผู้มีขนขาวบริสุทธิ์ดุจปุยเมฆา หากท่านมิรังเกียจ ขอความกรุณาท่านจงนำกำลังและสติปัญญาอันเฉลียวฉลาดของท่าน ติดตามหาร่องรอยและนำกระรอกเผือกตัวนั้นมาสู่ข้าพเจ้าด้วยเถิด (สถาพร ศรีสังข์, 2562, 50) นายพรานออกติดตามกระรอกเผือกที่กระโดดไปตามกิ่งไม้ เริ่มตั้งแต่บ้านพันดอนบ้านน้ำซ้อย นายพรานไม่ได้โอกาสเหมาะสักทีจึงไล่ติดตามไปเรื่อย ๆ จนถึงบ้านนาแบกบ้านดอนเงินบ้านยางหล่อบ้านเหล่าใหญ่ บ้านเมืองพริกบ้านม่วงไม่มีโอกาสยิงกระรอก ในที่สุดผลกรรมเก่าในที่สุดผลกรรมเก่าตามมาทัน ขณะที่กระรอกมาถึงต้นมะเดื่อที่มีผลสุกเต็มต้น ก้มหน้าก้มตากินผลมะเดื่อสุกด้วยความหิวโหย นายพรานจึงได้โอกาสยิงกระรอกด้วยหน้าไม้ ซึ่งมีลูกดอกอาบยาพิษ เมื่อถูกยิงท้าวพังคี่ในร่างของกระรอกเผือกรู้ว่าตนเองจะต้องตายแน่นอน จึงสั่งให้บริวารนำความไปแจ้งให้บิดาทราบ ก่อนตายได้อธิษฐานว่าขอให้เนื้อของตนมีมากมายถึงแปดพันเล่มเกวียน พอเลี้ยงคนได้ทั่วถึง เมื่อกระรอกสิ้นใจตาย นายพรานกับพวกนำเอาไปชำแหละที่บ้านเชียงแหวแบ่ง ให้ผู้คนที่บ้านใกล้เคียงและ

บ้านใกล้เคียงกันโดยทั่วถึง ยกเว้นบ้านดอนแม่หม้ายที่ไม่มีฝั้วหรือบ้านดอนแก้ว ซึ่งเป็นเกาะอยู่กลางทุ่งหนองหาน จึงรอดพ้นจากการถูกล่มทลาย และยังปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน

เมื่อบิรवारไปบอกพระยาพังคี่ พญานาคโกรธแค้นมาก จึงสั่งบ่าวไพร่จัดพลขึ้นไปอาละวาดเสียงดังครืน ๆ ทั่วแผ่นดิน ขณะที่บ้านเมืองพระยานาคล่มทลายอยู่นั้น ท้าวผาแดงกำลังขี่ม้าบักสามมุ่งหน้าไปหานางไฉ เห็นนาคเต็มไปหมดและเล่าเรื่องที่พบเห็นให้นางไฉฟัง นางไฉไม่สนใจแต่ได้ทำอาหารที่มีกลิ่นหอมเป็นพิเศษมาให้ผาแดงรับประทาน ท้าวผาแดงจึงถามว่าเนื้ออะไรจึงมีกลิ่นหอมนัก ได้รับตอบว่าเนื้อกระรอกเผือกที่ถูกนายพรานยิงตาย พอตกตอนกลางคืนผู้คนหลับสนิทเหตุการณ์ที่ใคร ๆ ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น คือ มีเสียงดังครืน ๆ ทั่วแผ่นดินเมืองเอกราชิตาของพระยาขอมล่มทลายลง เป็นหนองหานน้อย ซึ่งเป็นต้นน้ำป่าในปัจจุบัน ท้าวผาแดงทราบได้ทันทีว่าเป็นการกระทำของพวกพญานาคจึงคว้าแขนนางไฉขึ้นหลังม้าบักสามควบหนีออกจากเมือง เพื่อให้พ้นภัยแต่เนื่องจากนางไฉได้รับประทานเนื้อกระรอกเผือกกับเขาด้วย แม้จะหนีไปทางไหนพญานาคตามไปแผ่นดินล่มทลายไปด้วย ท้าวผาแดงมุ่งหน้าไปทางห้วยสามพาด เพื่อหนีไปเมืองผาโพง แต่ไร้ผลเพราะถูกพญานาคติดตามไม่ลดละ ในที่สุดนางไฉถูกนาคใช้หางฟาดตกจากหลังม้าและจมหายไปในพื้นที่นั้น

เมื่อนางไฉจมน้ำไปต่อหน้าต่อตา ท้าวผาแดงกลับถึงเมืองผาโพงเกิดตรอมใจคิดถึงนางไฉตลอดเวลา ข้าวปลาไม่ยอมกินจนผ่ายผอมและล้มป่วยในที่สุดตรอมใจตายตามนางไฉ เมื่อท้าวผาแดงตายไปเป็นผี มีความอาฆาตพยาบาทต่อพญานาคอยู่ไม่วาย ครึ่งมีโอกาสเหมาะผีท้าวผาแดงสั่งไพร่พลเตรียมตัวเดินทางทัพผีไปรบกับพญานาคให้หายแค้น ผีท้าวผาแดงมีบิรวารผีเป็นแสน ๆ การเดินทางทัพมีเสียงดังอีกทีกปานแผ่นดินถล่ม ได้ร่ายล้อมเมืองบาดาลซึ่งเป็นเมืองของพญานาคไว้รอบด้านต่าง ฝ่ายต่างใช้อิทธิฤทธิ์รบกันนานถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน ไม่มีใครแพ้ชนะฝ่ายสุทโธนาคนเจ้าเมืองบาดาล ซึ่งแก่ชรามากแล้ว ไม่อยากทำบาปทำกรรมต่อไป เพราะต้องการไปเกิดในภพของพระศรีอาริยมตไตรย จึงไปขอร้องท้าวเวสสุวรรณผู้เป็นใหญ่ให้มาตัดสิน เมื่อท้าวเวสสุวรรณได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องของกรรมเก่าที่ตามมาให้ผลในชาตินี้ และทั้งสองฝ่ายมีเหตุผลพอ ๆ กัน ท้าวเวสสุวรรณจึงขอให้ทั้งสองฝ่ายเลิกรบต่อกัน ไม่ต้องฆ่ากันให้มีเมตตต่อกันให้รักษาศีลห้าปฏิบัติธรรม และให้มีขันติธรรม ทั้งผีท้าวผาแดงและพญานาคได้ฟังคำสั่งสอนของท้าวเวสสุวรรณ เข้าใจในเหตุผลต่างฝ่ายต่างอนุโมทนาสาธุการเหตุการณ์ จึงยุติลงด้วยความเข้าใจอันดีต่อกันและอภัยกันในที่สุด (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523 : 19-26)

จากการศึกษาหลักพุทธธรรมในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไฉ ชี้ให้เห็นคุณธรรมหลายข้อ ยกตัวอย่างเช่น 1) ความซื่อสัตย์และความรักที่มั่นคงของผาแดงที่ได้แสดงให้เห็นถึงความรักที่แท้จริงและซื่อตรงต่อนางไฉ แม้ต้องเผชิญอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ 2) ความเสียสละของท้าวผาแดงยอมที่เสี่ยงชีวิตเพื่อเดินทางมาหานางไฉ และในท้ายที่สุดก็ต้องเผชิญกับความสูญเสียอันใหญ่หลวง ซึ่งเป็นการ

แสดงออกถึงความเสียสละเพื่อความรัก 3) ความกล้าหาญของท้าวผาแดงที่มีความกล้าที่จะเดินทางไกลและเผชิญหน้ากับความท้าทายต่าง ๆ เพื่อให้ได้พบนางไอ่ และ 4) ความเคารพต่อคำมั่นสัญญาของท้าวผาแดงที่ให้ความสำคัญกับคำสัญญาที่ให้ไว้กับนางไอ่ ซึ่งแสดงถึงความมีสัจจะ อย่างไรก็ตาม อีกด้านหนึ่งของเรื่องก็สะท้อนให้เห็นถึงผลเสียของการขาดคุณธรรม เช่น ความโลภและความต้องการครอบครองของท้าวคำผานจนนำไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอกุศลกรรมทำให้เห็นว่าความโลภความโกรธและความหลง เป็นมูลเหตุแห่งอกุศลกรรมนำไปสู่ความทุกข์ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และการเบียดเบียนผู้อื่น ส่งผลให้เกิดวิบัติภัยร้ายแรง การไม่ยับยั้งชั่งใจ และขาดเมตตาธรรม นำมาซึ่งความสูญเสียและความตายอันน่าเศร้า ดังนั้นจึงเป็นอุทาหรณ์สอนใจถึงผลแห่งอกุศลกรรมที่ติดตามสนองผู้กระทำ

หลักอกุศลกรรมในพระพุทธศาสนา

ความหมายของอกุศลกรรมพบเห็นในหลายพระสูตร หมายถึง สภาวะที่เป็นปฏิกิริยาหรือตรงข้ามกับกุศลกรรม คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตลอดถึงบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ทางแห่งอกุศลกรรม คือ กายกรรมทุจริต 3 ได้แก่ การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม วจีกรรมทุจริต 4 ได้แก่ การพูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบ และคำเพ้อเจ้อ มโนกรรมทุจริต 3 ได้แก่ โลภอยากได้ของผู้อื่น มีความพยาบาท และเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ (ม.ม. (ไทย) 12/10/17) เนื้อหาในพระวินัยปิฎก แห่งมหาวิภังค์ เจริญชกัณท์ ได้พรรณนาถึงการสนทนากันระหว่างพราหมณ์คนหนึ่งกับพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการสอนของพระพุทธเจ้า โดยพราหมณ์ตั้งคำถามหลายข้อ ได้แก่ 1) พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้ทำ 2) พระพุทธเจ้าสอนให้ทำลาย 3) พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนช่างรังเกียจ 4) พระพุทธเจ้าสอนให้กำจัด 5) พระพุทธเจ้าสอนเผาผลาญ และ 6) พระพุทธเจ้าสอนให้คนไม่พูดไม่เกิดหมายความว่าอย่างไร? ประเด็นเบื้องต้นพระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามพราหมณ์ดังนี้ สอนไม่ให้ทำนั้นหมายความว่าไม่ให้ทำบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ เช่น กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สอนให้ทำลายนั้นหมายความว่าให้ทำลายบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ เช่น ทำลายราคะ โทสะ โมหะ สอนให้เป็นคนช่างรังเกียจนั้นหมายความว่าให้รังเกียจบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ เช่น กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สอนให้กำจัดนั้นหมายความว่าให้กำจัดบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ เช่น กำจัดราคะ โทสะ โมหะ สอนให้เผาผลาญนั้น หมายความว่า เผาผลาญบาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่ควรเผาผลาญ ตัณณากอนโคณเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคน เช่น กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น และสอนให้ไม่พูดไม่เกิดหมายความว่าให้ตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้น เช่น ละการอยู่ในครรภ์และการเกิดใหม่ เป็นคนไม่พูดไม่เกิด ตถาคตละการอยู่ในครรภ์และการเกิดใหม่ได้หมดสิ้นแล้ว (วิ.มहा. (ไทย) 1/3-10/3-4) จะเห็นได้ว่ากุศลกรรมเป็นอริยธรรมจำเป็นต้องกำจัดอย่างสิ้นเชิง เพื่อให้เข้าถึงจุดหมายคือพระนิพพานตามคำสอนของ

พระพุทธเจ้า เพราะหลักฐานเบื้องต้นชี้บอกว่าคนภายนอกพระพุทธศาสนาย่อมไม่เข้าใจหลักอกุศลกรรมอย่างถ่องแท้ พระพุทธเจ้าจึงจำเป็นต้องอธิบายให้เข้าใจอย่างละเอียด

ความสำคัญของอกุศลกรรมพบเห็นในหลายพระสูตร ในฐานะเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ เป็นปัญหา และความเสื่อมทั้งในระดับบุคคลและสังคม การตระหนักถึงความสำคัญของอกุศลกรรมนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกฎแห่งกรรม และเป็นแรงจูงใจให้ละเว้นการกระทำที่ไม่ดี บำเพ็ญความดีเพื่อความสุขและความเจริญก้าวหน้า เป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด ในสังสารวัฏ การทำอกุศลกรรมนำมาซึ่งผลที่ไม่น่าปรารถนา (วิบาก) ทั้งในปัจจุบันและอนาคต การเข้าใจถึงความสำคัญของอกุศลกรรมจึงเป็น ก้าวแรกที่สำคัญในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อมุ่งสู่ความพ้นทุกข์ (ม.อ. (ไทย) 14/136/388) เนื้อหาในพระสูตรต้นตอปัญหาแห่ง อังคุตตรนิกาย เอกนิบาติ อธิบายไว้ว่า “บาปอกุศลธรรมที่เกิดจากโลภะเป็นอันบุคคลเช่นนี้จะได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้เขาย่อมอยู่เป็นสุขไม่ลำบาก ไม่คับแค้นไม่เดือดร้อนในปัจจุบัน ย่อมปรินิพพานในอัฐภาพปัจจุบัน บาปอกุศลธรรมที่เกิดจากโทสะ ฯลฯ ที่เกิดจากโมหะเป็นอันบุคคลเช่นนี้จะได้เด็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้วเหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้เขาย่อมอยู่เป็นสุขไม่ลำบาก ไม่คับแค้น ไม่เดือดร้อนในปัจจุบัน ย่อมปรินิพพานในอัฐภาพปัจจุบัน เปรียบเหมือนต้นสาละ ต้นตะแบก หรือต้นสะคร้อ ถูกเถายานทราย 3 ชนิดคลุมยอดพันรอบต้นที่นั้น บุรุษถือจอบและตะกร้ามาตัดเครือเถายานทรายแล้วก็ขุดรอบ ๆ โคนถอนรากขึ้นแม้กระทั่งเท้าราก หล้าคาเขาหันเถายานทรายนั้นเป็นท่อนเล็กท่อนน้อยแล้วผ่าออกเอารวมกันเข้าผึ่งที่ลมและแดดแล้วเอาไฟเผาทำให้เป็นเเขม่าแล้วโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวเถายานทรายเหล่านั้นถูกบุรุษนั้นตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น บาปอกุศลธรรมที่เกิดจากโมหะกรรมที่บุคคลผู้มีโมหะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรมแม้กรรมของบุคคลผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำมีจิตถูกโมหะกลุ่มมุ่มก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริงด้วยการเบียดเบียนจงจำให้เสียทรัพย์สินเสียยศ หรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรากำลังทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิดมีโมหะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่ผู้บุคคลผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้ (อง.ทก. (ไทย) 20/70-71/278-279)

องค์ประกอบของอกุศลกรรมมีการกล่าวถึงในพระสูตรต่าง ๆ โดยจำแนกตามลักษณะของการกระทำทางกาย วาจา และใจ เป็นเหตุแห่งความทุกข์และผลที่ไม่น่าปรารถนา (วิบาก) พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า กรรมใด ๆ ที่บุคคลกระทำลงไป ย่อมมีผลตามมาอย่างแน่นอน อกุศลกรรมซึ่งเป็นการกระทำที่ประกอบด้วย โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลง) ย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อน และผลที่ไม่น่าปรารถนาทั้งในปัจจุบันและอนาคต (ม.ม. (ไทย)

1/145/274) เนื้อหาในพระสูตรต้นตปิฎก แห่งอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต พบเห็นพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล(รากเหง้าของอกุศล) 3 ประการนี้ อกุศลมูล 3 ประการ อะไรบ้าง คือ 1) อกุศลมูล คือ โลภะ(ความอยากได้) 2) อกุศลมูล คือ โทสะ(ความคิดประทุษร้าย) และ 3) อกุศลมูล คือ โมหะ(ความหลง) โลภะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกลุ้มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำให้เสีย ทรัพย์ ตีเตียน หรือขบไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลังทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิดมีโลภะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้นด้วยประการฉะนี้ ส่วนโทสะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโทสะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำมีจิตถูกโทสะกลุ้มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำให้เสีย ทรัพย์ ตีเตียน หรือขบไล่โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลังทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิดมีโทสะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโทสะนั้นด้วยประการฉะนี้ และโมหะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโมหะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำ มีจิตถูกโมหะกลุ้มรุม ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริงด้วยการเบียดเบียน จองจำให้เสีย ทรัพย์ ตีเตียน หรือขบไล่โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิดมีโมหะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้” (อง.ทก. (ไทย) 20/70/275)

สำหรับประโยชน์ของอกุศลกรรมมีการกล่าวถึงในหลายพระสูตร แต่ไม่มีการกล่าวถึงประโยชน์โดยตรง เนื่องจากอกุศลกรรมโดยนิยามคือการกระทำที่ไม่ดี เป็นโทษ และนำมาซึ่งผลแห่งความทุกข์และความเดือดร้อน ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น อย่างไรก็ตาม การศึกษาและทำความเข้าใจอกุศลกรรมตามที่ปรากฏในพระสูตร มีประโยชน์ในทางอ้อม ดังนี้ 1) ตระหนักถึงโทษและผลเสีย การเรียนรู้องค์ประกอบ มูลเหตุ และผลวิบากของอกุศลกรรม ทำให้เห็นโทษภัยของการกระทำที่ไม่ดี และเกิดความตระหนักในการละเว้นอกุศลกรรม 2) เข้าใจกฎแห่งกรรม: การพิจารณาอกุศลกรรมช่วยให้เข้าใจหลักการทำงานของกฎแห่งกรรมอย่างชัดเจน ว่ากรรมช่วยยอมนำมาซึ่งผลที่ไม่น่าปรารถนา 3) เป็นแรงจูงใจในการบำเพ็ญกุศล: เมื่อเห็นโทษของอกุศลกรรม ย่อมเป็นแรงผลักดันให้บุคคลหันมาทำกรรมดี บำเพ็ญกุศล เพื่อให้เกิดผลแห่งความสุขและความเจริญ 4) พัฒนาสติและปัญญา: การพิจารณาอกุศลกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการเจริญสติและการใคร่ครวญธรรม ทำให้เกิดปัญญาในการแยกแยะความดีความชั่ว และดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ และ 5) สร้างสังคมที่สงบสุข: เมื่อบุคคลตระหนักถึงโทษของอกุศลกรรมและละเว้นการกระทำที่ไม่ดี ย่อมส่งผลให้สังคมโดยรวมมีความสุขและปราศจากความเบียดเบียน แม้ว่าจะไม่มีพระสูตรใดที่ระบุประโยชน์ของอกุศลกรรม

โดยตรง แต่การศึกษาและทำความเข้าใจอภุศลกรรมตามหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก มีคุณค่าอย่างยิ่งในการพัฒนาตนเองและสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม โดยการตระหนักถึงโทษภัยและผลเสียของการกระทำที่ไม่ดีนั่นเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546, 105-112)

จากการศึกษาหลักอภุศลกรรมในพระพุทธศาสนา พบว่าอภุศลกรรมคือการกระทำที่ไม่ดีทั้งทางกาย วาจา และใจ มีมูลเหตุจากกิเลสอภุศล 3 ประการคือ โลภะ โทสะ และโมหะ การกระทำเหล่านี้ย่อมนำมาซึ่งผลแห่งความทุกข์ความเดือดร้อน และความเสื่อมทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หลักธรรมนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการมีสติและปัญญาในการควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำ เพื่อละเว้นอภุศลกรรมและบำเพ็ญอภุศลกรรม อันเป็นหนทางสู่ความสุขและความเจริญทั้งในปัจจุบันและอนาคต การเข้าใจอภุศลกรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

เคราะห์หลักอภุศลกรรมวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่

1) โลภะ คือ ความอยากได้ ปรากฏชัดเมื่อนางไอ่เห็นกระรอกเผือกจึงมีความอยากได้นั่นเป็น โลภะ ความอยากได้นี้เบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น โดยนางให้นายพรานตามจับกระรอกตัวนั้น จนนายพรานได้ยิงกระรอกซึ่งเป็นตัวงัดก็แปลงกายมาตายในที่สุดหากนางไม่อยากได้การเบียดเบียนชีวิตตัวงัดก็อาจจะไม่เกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะได้เห็น และเป็นเจ้าของกระรอกเผือก นางสั่งการให้นายพรานฝีมือดีติดตามจับกระรอกเผือกมาให้ตน โดยแสดงออกถึงความต้องการอย่างชัดเจน นางคาดหวังที่จะได้ชื่นชมความงามอันเป็นเอกลักษณ์ ของกระรอกเผือกนั้นอย่างใกล้ชิด ความปรารถนาทำผาแดงแสดงโลภะอย่างชัดเจนในการ หลงใหลในรูปสมบัติและความงามของนางไอ่ อย่างมาก แม้ไม่เคยเห็นหน้า เพียงได้ยินคำเล่าลือก็ดั้นด้นเดินทางไกลเพื่อหมายปองนางเป็นชายา ความปรารถนาอันแรงกล้านี้ บดบังความยั้งคิดและคุณธรรม จนนำไปสู่การกระทำที่ไม่เหมาะสม เช่น การส่งคนไปหาบตามอย่างไม่ต้องตามครรลอง ส่วนความปรารถนาทำผาแดงก็แสดงโลภะอย่างเด่นชัดใน ความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะครอบครองนางไอ่แต่เพียงผู้เดียว แม้จะรู้ว่านางมีใจให้ทำผาแดงแล้วก็ตาม ความต้องการนี้ บดบังความถูกต้องและคุณธรรม จนนำไปสู่การวางแผนร้ายต่าง ๆ เพื่อกำจัดคู่แข่งและช่วงชิงนางมาเป็นของตน โลภะของทำผาแดงจึงเป็น ขนวนสำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและการสูญเสีย ในเรื่องผาแดงนางไอ่ จะเห็นได้ว่าความโลภ (โลภะ) ที่ปรากฏในเรื่องผาแดงนางไอ่ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของโลภะตามหลักธรรมในพระไตรปิฎกได้หลายประการ แต่ก็มีบริบทและระดับความรุนแรงที่แตกต่างกันดังนี้

ความเหมือนของโลภะในเรื่องผาแดงนางไอ่กับพุทธธรรม คือ ความปรารถนาในสิ่งที่น่าใคร่ ทั้งในเรื่องผาแดงนางไอ่และในพระไตรปิฎก โลภะมีลักษณะของการติดใจ ปรารถนา อยากได้ ในสิ่งที่ตนเองพึงพอใจ ไม่ว่าจะเป็นรูปสมบัติ (ความงามของนางไอ่) ทรัพย์สมบัติ อำนาจ หรืออามกคุณต่าง ๆ

ส่วนการยึดมั่นถือมั่น ตัวละครในเรื่องผาแดงนางไอ่แสดงการยึดมั่นในความปรารถนาของตนอย่างเหนียวแน่น ไม่ยอมปล่อยวาง แม้จะรู้ว่าอาจนำมาซึ่งความเดือดร้อน เช่น ท้าวพังคียังคงต้องการนางไอ่แม้จะถูกปฏิเสธ เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึง อุปาทน (ความยึดมั่น) ซึ่งเป็นผลมาจากโลภะ และการเป็นบ่อเกิดแห่งอกุศลกรรม โลภะในเรื่องนำไปสู่การกระทำที่ไม่ดีต่าง ๆ เช่น การวางแผนร้าย การแก่งแย่งชิงดี ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ว่าโลภะเป็นหนึ่งใน อกุศลมูลที่เป็นรากเหง้าของบาปอกุศลกรรมทั้งหลาย ส่วนความแตกต่างคือบริบททางโลกและทางธรรม โลภะในเรื่องผาแดงนางไอ่เน้นไปที่ความปรารถนาทางโลก โดยเฉพาะเรื่องความรักใคร่และการครอบครองทรัพย์สิน อำนาจ ส่วนโลภะในพระไตรปิฎกมีความหมายที่กว้างขวางกว่า ครอบคลุมทั้งความติดใจในกามคุณ ความยึดมั่นในทิฏฐิ และความปรารถนาในภพชาติ ระดับความรุนแรงและผลลัพธ์ แม้โลภะในเรื่องจะนำไปสู่ความขัดแย้งและการสูญเสีย แต่ในพระไตรปิฎก โลภะถูกมองว่าเป็น เครื่องผูกมัดสัตว์ไว้ในสังสารวัฏฏ์ นำไปสู่ความทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิดอย่างยาวนาน ผลเสียในทางธรรมจึงมีความลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าผลเสียในระดับโลกของเรื่องเล่า และการตระหนักถึงโทษ ตัวละครในเรื่องอาจไม่ได้ตระหนักถึงโทษของโลภะในระดับเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก พระธรรมคำสอนมุ่งเน้นไปที่การ เห็นโทษ ของโลภะ เพื่อนำไปสู่การละวางและการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523, 30-31) จะเห็นได้ว่าผาแดงนางไอ่เป็นภาพสะท้อนของกิเลสความอยากตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะพื้นฐานสอดคล้องกับความหมายของโลภะในพระไตรปิฎกในแง่ของความปรารถนาและการยึดมั่น แต่บริบทและระดับความลึกซึ้งของผลกระทบจะแตกต่างกันไป โดยเรื่องเล่าเน้นที่ผลกระทบในระดับสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ในขณะที่พระไตรปิฎกชี้ให้เห็นถึงโทษภัยในระดับของการเวียนว่ายตายเกิดและความทุกข์อันยาวนาน

ความแตกต่างของโลภะในเรื่องผาแดงนางไอ่กับหลักพุทธธรรม คือมุ่งเน้นความปรารถนาในรูปสมบัติและความเป็นเจ้าของบุคคล วัตถุ เช่น ความงามของนางไอ่หรือกระรอกเผือก นำไปสู่การเบียดเบียนและความขัดแย้งในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและตามความเชื่อพื้นเมือง ผลกระทบหลักคือโศกนาฏกรรมและการสูญเสียชีวิต ในขณะที่โลภะในพระไตรปิฎกเป็นกิเลสที่กว้างกว่า ครอบคลุมความติดข้องในอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และภพชาติ เป็นรากแห่งทุกข์ในวัฏสงสาร เป้าหมายคือการหลุดพ้นจากความปรารถนาที่ไม่สิ้นสุดนี้ ผลกระทบคือความทุกข์ ความกระวนกระวายใจ และการเวียนว่ายตายเกิด ความต่างสำคัญคือเป้าหมายและบริบท โลภะในวรรณคดีเน้นความอยากได้ทางโลกย์ที่นำไปสู่ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนโลภะทางธรรมชี้ถึงรากของความทุกข์ในระดับจิตวิญญาณและการเวียนว่ายตายเกิด จะเห็นได้ว่าลักษณะดังกล่าวเป็นปกติของปุถุชนทั่วไป แต่พระพุทธศาสนาพยายามอธิบายให้เข้าใจเรื่องโลภะตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงสูงสุด เพื่อให้ผู้สนใจวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ได้ทราบจุดประสงค์แท้จริงตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า

2) โทสะ หมายถึง ความโกรธ หรือความคิดประทุษร้าย กล่าวคือ ความขัดเคืองใจ ความไม่ชอบใจ ความไม่พอใจ หรือแม้แต่น้อยใจ ซึ่งมีโทษทั้งต่อร่างกาย จิตใจ และสังคมโดยรวมในเรื่อง ปรากฏชัดเมื่อท้าวสุทโธนาคราชทราบว่ากังศิบุตรชายถูกสังหาร จึงโกรธแค้นเกณฑ์กองทัพนาคนิกไปล้อมเมืองเอกธิตาให้จมลงกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ใครที่กินเนื้อกังศิก็ต้องตายอย่างน่าเวทนา เบียดเบียนชีวิตชาวบ้านผู้ที่บริสุทธิ์ไม่ได้รับรู้อะไรด้วยเลย เพียงแต่ได้รับบริจาคเนื้อกระดูกมารับประทานเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น กังศิผู้เป็นบุตรชายสุดที่รักถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยม ความโกรธแค้นก็ประทุขึ้นในจิตใจอย่างรุนแรง ดุจเพลิงกัลป์ที่ลุกโชน ความเสียใจอันใหญ่หลวงแปรเปลี่ยนเป็นความเคียดแค้น ที่ต้องการการชำระแค้นอย่างสาสม ท้าวสุทโธนาคพิโรธกริ้วต่อผู้ที่กระทำการอุกอาจสังหารบุตรชายของตน และตั้งใจที่จะลงโทษผู้กระทำผิดอย่างหนักหน่วง พญาแณแสดงโทสะอย่างชัดเจนในรูปของ ความโกรธเกรี้ยวและพิโรธ ต่อการกระทำของชาวเมืองที่ ฆ่าและบริโภคนกพิงค์ โดยไม่เคารพต่อคำสัญญา โทสะนี้ นำไปสู่การลงโทษอย่างรุนแรง ด้วยการบันดาลให้เกิดน้ำท่วมทำลายเมืองจนล่มสลาย เป็นการแสดงออกของโทสะที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวมอย่างใหญ่หลวง ดังนั้นโทสะในเรื่องผาแดงนางไอ่แสดงออกในรูปของ ความโกรธเคือง ความแค้น และความอาฆาตที่ตัวละครมีต่อกัน เช่น ท้าวพิงค์โกรธท้าวผาแดงที่มาหมายปองนางไอ่ หรือความโกรธของชาวเมืองต่อพญาแณเมื่อลงโทษอย่างรุนแรง โทสะในเรื่องมักมีสาเหตุจากการกระทบกระทั่ง ความขัดแย้ง และความไม่พอใจ ในสถานการณ์เฉพาะหน้า (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2523, 32) ในพระไตรปิฎก โทสะเป็นหนึ่งใน อกุศลมูล 3 ประการ ที่มีฤทธิ์ทำลายล้างจิตใจอย่างมาก เป็น ปฏิฆะ ความขุ่นเคือง ความไม่พอใจ และความปรารถนาที่จะทำร้าย โทสะในทางธรรม บั่นทอนคุณธรรม เช่น เมตตาและขันติ และนำไปสู่การกระทำอกุศลกรรมต่าง ๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจ แม้โทสะในเรื่องจะแสดงออกเป็นการตอบโต้และการแก้แค้น ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน แต่โทสะในพระไตรปิฎกถูกมองว่าเป็นกิเลสที่เผาผลาญจิตใจ ทำให้เกิดความทุกข์ทั้งแก่ผู้โกรธและผู้ถูกโกรธ และเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการบรรลุธรรม มูลเหตุของโทสะในเรื่องมักมาจากการสูญเสียสิ่งที่รัก การถูกขัดขวาง หรือความไม่สมหวัง ส่วนในพระไตรปิฎกโทสะมีรากฐานลึกซึ้งกว่า คือมาจากอวิชชา (ความไม่รู้) และการยึดมั่นในสิ่งที่ตนเองชอบ และไม่ชอบทำให้เกิดความขัดเคืองเมื่อไม่ได้ตั้งใจ โทสะในวรรณกรรมสะท้อนอารมณ์ด้านลบในชีวิตประจำวันและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ ส่วนโทสะในพระไตรปิฎกคือ พลังทำลายล้างภายใน ที่ต้องได้รับการขจัดออกไปโดยการเจริญเมตตาและปัญญา เพื่อความสงบสุขที่แท้จริงและการหลุดพ้นจากทุกข์ ดูรายละเอียดใน อกุศลมูลสูตร (อง.ติก. (ไทย) 20/70/275)

ความต่างของโทสะในผาแดงนางไอ่ปรากฏในรูปของความโกรธแค้นและความไม่พอใจระหว่างตัวละคร เช่น ความโกรธของท้าวกังศิต่อท้าวผาแดงและนางไอ่ นำไปสู่การคิดร้ายและการกระทำที่มุ่งทำลายผู้อื่น มีบริบทในความสัมพันธ์ส่วนตัวและความขัดแย้งเฉพาะหน้า ผลกระทบคือความบาดหมางและการสูญเสีย ในทางตรงกันข้าม โทสะในพระไตรปิฎกเป็นหนึ่งในอกุศลมูลที่ลึกซึ้งกว่า

หมายถึงความขุ่นเคือง ความหงุดหงิด และความอาฆาตพยาบาทที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ โทสะในทางธรรมเป็นอุปสรรคต่อการเจริญสติและปัญญาทำให้จิตใจเศร้าหมองและนำไปสู่การทำอกุศลกรรมต่าง ๆ ความต่างหลัก ๆ คือระดับความลึกซึ้งและบริบท โทสะในวรรณคดีเน้นความรู้สึกรุนแรงในสถานการณ์เฉพาะ ส่วนโทสะทางธรรมชี้ถึงสภาวะทางจิตใจที่เป็นอกุศลและเป็นรากแห่งปัญหาในระดับที่กว้างกว่า

3) โมหะคือความหลง ปรากฏชัดในสองตอน กล่าวคือ ตอนที่ท้าวภังคิพลปราศจากปัญญาไตร่ตรองไม่ยอมฟังคำเตือนของท้าวสุทโธนาคนผู้เป็นบิดา แปลงกายเป็นกระรอกเผือกแอบไปใกล้ปราสาทของนางไอ่คำจนเกิดโศกนาฏกรรมบังเกิดแก่ชีวิตตนเองในที่สุดอีกตอนคือ เมื่อท้าวผาแดงปราศจากปัญญา มีแต่ความปรารถนาที่จะช่วยนางไอ่คำกลับคืนมาจนต้องกลืนใจตายกลายเป็นผีเพื่อไปสู้รบกับพญานาคเปียดเบียนชีวิตของตนเองเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ความหลงของทั้งสองที่มีต่อนางไอ่อย่างขาดสติและไม่ยั้งคิดนี้เอง ที่เป็น ขนวนสำคัญนำไปสู่ความขัดแย้ง การเสียชีวิต และภัยพิบัติครั้งใหญ่ ที่กลายเป็นโศกนาฏกรรมในที่สุด พญาแฉ่งแสดงโมหะใน ความไม่เข้าใจถึงเจตนาที่แท้จริงของชาวเมืองในการฆ่าพังคี่ อาจมองเพียงการกระทำภายนอกโดยขาดการพิจารณาถึงความจำเป็น หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวเมือง การลงโทษอย่างรุนแรงโดยไม่ไตร่ตรองถึงเหตุผล ก็เป็นลักษณะหนึ่งของโมหะที่นำไปสู่ความสูญเสียครั้งใหญ่ นางไอ่อาจแสดงโมหะใน ความไม่รู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยม ของท้าวพังคี่ หรืออาจมีความ หลงในยศศักดิ์ ที่จะได้รับจากการอภิเษกกับผู้มีอำนาจ ทำให้ไม่สามารถตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยปัญญาพิจารณาอย่างถี่ถ้วน และอาจ ไม่เข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจของตนเอง และท้าวผาแดงแสดงโมหะใน ความหลงใหลในรูปลักษณ์ภายนอก ของนางไอ่ (พิทักษ์สิน สิวรุจน์, สืบค้น 2 มกราคม 2568) โดยเชื่อตามคำเล่าลือเพียงอย่างเดียวโดยไม่ได้พิจารณาถึงคุณลักษณะภายในอย่างรอบคอบ ความ ไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียม และการพยายามสู้ขออย่างแรงรีบโดยไม่ไตร่ตรอง ก็เป็นลักษณะหนึ่งของโมหะที่นำไปสู่ปัญหา

โมหะในเรื่องผาแดงนางไอ่สะท้อนลักษณะของโมหะตามหลักธรรมในพระไตรปิฎกในหลายแง่มุม แต่มีบริบทและระดับความลึกซึ้งที่แตกต่างกันดังนี้ครับ ด้านความเหมือนหมายถึงความไม่รู้และความหลงผิด ทั้งในเรื่องและในพระไตรปิฎก โมหะคือ ความไม่รู้ในความเป็นจริง ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและการตัดสินใจที่คลาดเคลื่อน ตัวละครในเรื่องแสดงความหลงในรูปลักษณ์ ยศศักดิ์ หรืออำนาจ โดยขาดการพิจารณาอย่างรอบด้าน เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกที่โมหะคือ อวิชชา ความไม่รู้ในอริยสัจ 4 (ที.ปา.(ไทย) 11/345/378) เป็นบ่อเกิดแห่งอกุศล โมหะในเรื่องนำไปสู่การกระทำที่ไม่ถูกต้อง เช่น ท้าวผาแดงรีบร้อนสู้ขอ ท้าวพังคี่วางแผนร้าย พญาแฉ่งลงโทษรุนแรง เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎกที่โมหะเป็นหนึ่งใน อกุศลมูล ที่เป็นรากฐานของบาปอกุศลกรรมทั้งหลาย และความเข้าใจผิดในสิ่งต่าง ๆ ตัวละครอาจเข้าใจผิดในเจตนาของผู้อื่น ในคุณค่าที่แท้จริง หรือในผลที่จะ

ตามมาจากการกระทำของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของโมหะในพระไตรปิฎกที่ทำให้เกิดความเห็นผิด ทั้งพวกที่เป็นมิจฉาทิฐิ จักได้รับผลกรรมของเขาเอง (ที.สี.(ไทย) 9/344/137)

ความแตกต่างโมหะในผาแดงนางไอ่ปรากฏในรูปของความหลง ความไม่เข้าใจในเหตุผล หรือการถูกอารมณ์ครอบงำจนขาดวิจาร์ณญาณในการตัดสินใจและการกระทำของตัวละครบางส่วน อาจเกี่ยวข้องกับความเชื่อพื้นเมืองที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ นำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดและผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ในบริบทของเรื่องราว ในขณะที่โมหะในพระไตรปิฎกเป็นอกุศลมูลที่สำคัญที่สุด หมายถึงความไม่รู้ในอริยสัจสี่ ความไม่เข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต เช่น ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน เป็นรากแห่งกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง ปิดกั้นปัญญาและนำไปสู่การยึดมั่นในสิ่งที่ผิด ความแตกต่างคือระดับของความไม่รู้ โมหะในวรรณคดีเน้นความเข้าใจผิดในสถานการณ์เฉพาะหรืออิทธิพลของความเชื่อ ส่วนโมหะทางธรรมคือความไม่รู้ในสัจธรรมขั้นพื้นฐานที่นำไปสู่การเวียนว่ายตายเกิด

สรุปได้ว่าอกุศลกรรมในวรรณกรรมผาแดง-นางไอ่ที่ปรากฏคือ ความโลภ ของนางไอ่ที่ต้องการกระรอกเผือก นำไปสู่การฆ่า ซึ่งตรงกับหลักปาณาติบาตในพระไตรปิฎก นอกจากนี้ ความโกรธแค้น (โทสะ) ของพญานาคและการทำลายเมืองก็ถือเป็นอกุศลมูลสำคัญ ผลกรรมที่เกิดขึ้นคือความหายนะของเมือง สะท้อนหลักกรรมในพระไตรปิฎกที่อกุศลกรรมนำมาซึ่งความทุกข์ อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมไม่ได้จำแนกอกุศลกรรมเป็น 10 ประการชัดเจนเหมือนในพระไตรปิฎก แต่เน้นที่เหตุการณ์และผลลัพธ์ที่เกิดจากอกุศลเหล่านั้น พระไตรปิฎกให้ความสำคัญกับการระบุประเภทและผลของการกระทำที่ไม่ดีเพื่อการละเว้น ในขณะที่วรรณกรรมนำเสนอผ่านเรื่องราวที่มีบริบทเฉพาะเจาะจง ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับพระพุทธรูปที่ว่า “มหานามะ ธรรมในภายในนั้นแลเธอยังละไม่ได้ ซึ่งเป็นเหตุให้โลกธรรมครอบงำจิตของเธอไว้ได้บ้าง โทสธรรมครอบงำจิตของเธอไว้ได้บ้าง โมหธรรมครอบงำจิตของเธอไว้ได้บ้างเป็นครั้งคราว ถ้าเธอจักละธรรมในภายในนั้นได้แล้วเธอก็จะไม่พึงอยู่ครองเรือนไม่พึงบริโภคมาม แต่เพราะเธอละธรรมในภายในนั้นยังไม่ได้เธอก็ยังอยู่ครองเรือนยังบริโภคมาม” (ม.ม. (ไทย) 12/175-177/177-178)

บทสรุป

วรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ ถือเป็นมรดกทางวรรณคดีพื้นบ้านอีสานที่สืบทอดกันมาด้วยการเล่าขานจากรุ่นสู่รุ่น แต่ไม่สามารถระบุผู้ประพันธ์หรือยุคสมัยที่แน่ชัดของเรื่องราวได้ แต่จากลักษณะของเนื้อหาภาษาและความเชื่อที่ปรากฏสันนิษฐานได้ว่ามีรากฐานมาจากสังคมอีสานโบราณที่ผูกพันกับธรรมชาติ พิธีกรรมและความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เรื่องเล่าผาแดง-นางไอ่อาจมีเค้าโครงเรื่องดั้งเดิมที่เรียบง่ายขึ้นที่จะถูกเพิ่มเติมรายละเอียดและสีสันให้เข้มข้นภายหลังจินตนาการของผู้เล่าแต่ละช่วงเวลาการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า ทำให้เกิดความหลากหลายในสำนวนและ

รายละเอียดของเนื้อเรื่อง แต่แก่นหลักของเรื่องยังคงสื่อถึงความรัก โลก โกรธ หลงและผลกรรมของการกระทำ ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาการทางด้านการเขียนจึงได้มีการรวบรวมและบันทึกเรื่องเล่านี้เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทกลอนพื้นบ้านที่ใช้ขับร้อง หนังสืออ่านสำหรับประชาชน หรือวรรณกรรมที่ได้รับการศึกษาในวงกว้าง การบันทึกนี้ช่วยอนุรักษ์เนื้อหาและทำให้เรื่องราวแพร่หลายไปยังภูมิภาคอื่น ๆ และเชื่อมโยงกับสถานที่จริงคือหนองหาน จังหวัดอุดรธานี วรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ได้ถ่ายทอดโศกนาฏกรรมแห่งรักที่มีอาจสมหวังท่ามกลางความปรารถนาอันแรงกล้า และความขัดแย้งแห่งชนชั้น ความลุ่มหลงในรูปโฉมนำมาซึ่งการแก่งแย่งและการสูญเสียอันใหญ่หลวง การผิดคำมั่นสัญญาและละเลยขนบธรรมเนียมก่อให้เกิดภัยพิบัติจากธรรมชาติลงโทษผู้กระทำผิด ความรักที่แท้จริงอาจต้องเผชิญอุปสรรคอันหนักหน่วง และบางครั้งจบลงด้วยความพลัดพรากอันแสนเศร้า เรื่องราวนี้สะท้อนถึงผลแห่งกรรมและอำนาจแห่งอารมณ์ที่สามารถนำมาซึ่งความหายนะต่อส่วนรวม

อภุศลกรรมในวรรณกรรมเรื่องผาแดง-นางไอ่ ชี้ให้เห็นว่า ความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นมูลเหตุแห่งอภุศลกรรมนำไปสู่ความทุกข์ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และการเบียดเบียนผู้อื่น ส่งผลให้เกิดวิบัติภัยร้ายแรง การไม่ยับยั้งชั่งใจและขาดเมตตาธรรมนำมาซึ่งความสูญเสียและความตายอันน่าเศร้า ตำนานนี้จึงเป็นอุทาหรณ์สอนใจถึงผลแห่งอภุศลกรรมที่ติดตามสนองผู้กระทำ ในวรรณกรรมผาแดง-นางไอ่ ทำให้เราได้ตระหนักถึง รากเหง้าอันลึกซึ้งแห่งความทุกข์ ที่ถือกำเนิดจากความโลภอันไม่สิ้นสุด ซึ่งบดบังจิตใจมิให้เห็นถึงคุณค่าของชีวิตอื่น ความโกรธแค้นที่เฝ้าผลาญ ก่อให้เกิดการทำลายล้างอย่างไร้สติ และความหลงในมายา แห่งต้นทางจนนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด การกระทำอันปราศจาก ความเมตตาและพิจารณาญาณ เช่นการฆ่าสัตว์และการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ มิเพียงแต่สร้าง บาดแผลทางกายและใจ ให้แก่ผู้ถูกรกระทำ หากแต่ยัง บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งวิบัติภัย ที่พร้อมจะผลิบานเป็นความสูญเสียและความตายอันน่าเศร้า ตำนานมิได้เป็นเพียงนิทานพื้นบ้าน หากทว่าเป็นกระจกสะท้อนกรรม ที่เตือนสติให้เราพิจารณาถึงผลอันหลีกเลี่ยงมิได้ของการกระทำอภุศล ซึ่งจะติดตามและสนองตอบผู้กระทำในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2520). ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. กาศสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์.
- ฉัตรวัชร เสนาะบุตร. (2545). การศึกษาวิถีชีวิตชาวอีสานจากวรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องผาแดง-นางไอ่. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). วรรณกรรมท้องถิ่น. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ปณิตา น้อยหลุบเลา. (2560). ผาแดงนางไอ่ : พลวัตวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานกับบทบาทการสร้างพลังชุมชน. ปรินญาปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พจน์ ศิริอักษรสาสน์. (2545). ภาษาถิ่นของไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระไตรปิฎกภาษาไทย. (2539). ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). "พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม". กรุงเทพมหานคร : บริษัท สือตะวัน จำกัด.

สถาพร ศรีสัจจ. (2562). "ท้าวผาแดง นางไอ่". กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2523). ท้าวผาแดง-นางไอ่ และ ประเพณีบุญบั้งไฟ. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

สุภาพร พงษ์ธร. (2550). "ลูกอีสาน". กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์บุ๊ค.

ศึกษาความกตัญญูจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องพระยาคันทาค A Study of Gratitude from Isan Local Literature of Phraya Kankak

พระสุรัชย์ สุทธิจิตโต^{1*}, พระมหาพจน์ สุวโจ^{2*}
PhraSurachai Suttichitto^{1*}, PhramahaPhocana Suvaco^{2*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องพระยาคันทาค 2) เพื่อศึกษาความกตัญญูในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาความกตัญญูจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องพระยาคันทาค เป็นการรวบรวมข้อมูลจากงานวิชาการ แล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นความกตัญญูที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสานเรื่องพระยาคันทาค

ผลการศึกษาพบว่า 1) เรื่องพระยาคันทาคเป็นการต่อสู้เพื่อรักษาบ้านเมืองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข โดยพระยาคันทาคผู้เป็นหัวหน้าจะต้องต่อสู้กับพระอินทร์ เพื่อเรียกร้องให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และชี้ให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบิดามารดาและประชาชน 2) ความกตัญญู หมายถึง การสำนึกบุญคุณที่เคยอื่นเคยช่วยเหลือสงเคราะห์ แล้วหาวิธีตอบแทนตามโอกาส พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของความดี นอกจากได้รับการสรรเสริญแล้ว ยังส่งผลต่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมด้วย และ 3) ความกตัญญูในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องพระยาคันทาค ชี้ว่าความกตัญญูต่อบิดามารดาถือว่าเป็นคุณธรรมสูงส่ง เพราะเป็นตัวอย่างอันดีสามารถส่งเสริมสังคมให้อยู่กันอย่างผาสุก นอกจากนั้น ความกตัญญูต่อบ้านเมืองและกตัญญูต่อธรรมะก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน เพราะคุณธรรมเหล่านี้เป็นการเชิดชูคนดีและส่งเสริมให้คนดีในสังคมเป็นที่ยอมรับยกย่อง

คำสำคัญ: ความกตัญญู, วรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน, พระยาคันทาค

Abstract

The objectives of this article are 1) to study the Isan local literature on Phaya Khankak, 2) to study the gratitude in Buddhism, and 3) to study of gratitude in the Isan local literature of Phaya Kankak. This study gathers information from academic sources and conducts an analysis to highlight the value of gratitude embedded in the local literature Phaya Kankak.

The result of study shows that: 1) the story of Phaya Kankak focuses around a struggle to protect the land and ensure the people's well-being. Phaya Kankak as the leader, must battle the god Indra in order to bring seasonal rain for the benefit of all. The story illustrates a deep sense of gratitude toward both parents and the people. 2) Gratitude is defined as recognizing and appreciating the kindness and support received from others, and seeking appropriate ways to repay it. The Buddha praised

gratitude as a hallmark of virtue. Not only is it worthy of praise, but it also contributes to spiritual progress and 3) Phaya Kankak, gratitude toward one's parents is portrayed as a noble virtue that serves as a good example and helps promote harmony in society. Furthermore, gratitude toward one's homeland and toward the Dhamma is equally important, as these virtues honor the good and encourage moral behavior to be valued and respected within the community.

Keyword: Gratitude, Isan Local Literature, Phraya kankak

บทนำ

วรรณกรรมนิทานอีสานเรื่องพระยาคั่นคาก เป็นเรื่องที่น่าสนใจควรค่าแก่การศึกษา เพราะมีหลักธรรมและโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาหลายด้านปรากฏอยู่ ซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติตามได้ หลักธรรมและโลกทัศน์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมหรือวิถีชีวิตของคนอีสานโบราณได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมนิทานอีสานเรื่องพระยาคั่นคากเป็นบ่อเกิดแห่งประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน คือประเพณีบุญบั้งไฟ หรือบุญเดือนหกตามหลักฮีต 12 และพระสงฆ์ใช้เทศน์สั่งสอนเพื่อขอฝนตามคติความเชื่อของชาวอีสาน ถือว่าเป็นการส่งเสริมวรรณกรรมเรื่องพระยาคั่นคากนี้ให้มีความคึกคักยิ่งขึ้น นอกจากนี้ เรื่องพระยาคั่นคากยังสอดแทรกคุณธรรมสำหรับดำเนินชีวิตของคนอีสานโบราณ ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอเรื่องราวพระยาคั่นคากตามวรรณกรรมอีสานโบราณ และวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญู ซึ่งเห็นว่ามีโดดเด่นเป็นอย่างมาก อีกทั้งสะท้อนให้เห็นมรดกทางปัญญาของชาวอีสาน ซึ่งเป็นพื้นฐานคติในการดำเนินชีวิตจนถึงปัจจุบัน (พระมหาสุระเวช วชิโร, 2553 : 54-55)

ผู้เขียนจึงต้องการวิเคราะห์เรื่องพระยาคั่นคาก หลักความกตัญญูในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์ความกตัญญูในเรื่องพระยาคั่นคาก เพื่อชี้ให้เห็นว่าความกตัญญูมีความสำคัญต่อสังคมชาวอีสานอย่างไร การวิเคราะห์เรื่องพระยาคั่นคากผ่านหลักความกตัญญู จะช่วยเน้นย้ำว่าคุณธรรมข้อนี้ไม่ได้เป็นเพียงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็น รากฐานสำคัญของสังคมชาวอีสานที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ การดำเนินชีวิต การสืบทอดวัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชนโดยรวม

ศึกษาวรรณกรรมเรื่องพระยาคั่นคากในภาคอีสาน

เรื่องราวเกี่ยวกับพระยาคั่นคากเริ่มต้นกล่าวถึงพญาหลวงเอกราชและนางสีดา ปกครองเมืองอินทปัตถ์มานาน ประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ถ้วนหน้า พระโพธิสัตว์ได้ถือกำเนิดในครรภ์นางสีดา ในร่างของคั่นคาก (คางคก) ในคืนหนึ่งนางสีดาฝันว่าดวงอาทิตย์ได้ตกลงมาจากฟากฟ้าแล้วลอยเข้ามาในปากของนาง ดังความว่า “ผยองตนเข้า มโนทวารทางปาก” (นิพล สายศรี, 2555 : 19) เมื่อนางกลืนลงท้องเนื้อตัวของนางได้กลายเป็นสีเหลืองสดใสประดุจดังทองคำ ดังความว่า “ทะยานตนขึ้น เวหาอากาศ เลยฮอดฟ้า สะเนนต้งยอดสูง” (นิพล สายศรี, 2555 : 19) ในความฝันยังแสดงให้เห็นว่านางมีอิทธิฤทธิ์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ นางได้เหาะไปยังเขาพระสุเมรุแล้วจึงเดินทางกลับมายังราชวังในเมืองอินทปัตถ์ดังเดิม ครั้นสะดุ้งตื่น นางได้เล่าความฝันถวายแก่พญาหลวงเอกราชพระ

สวามี พญาหลวงเอกราชล่วงรู้ในนิมิตแห่งความฝันว่า พระองค์จะได้พระราชโอรสที่จะสืบราชสมบัติต่อไป กล่าวว่า “พระกัณฑ์แห่งแก้ว เป็นเจ้าแผ่นดิน พระกัณฑ์เป็นท่อนท้าว พญาเอกราช” (นิพล สายศรี, 2555 : 18)

เมื่อครบสิบสองเดือน นางสีดาได้ให้กำเนิดกุมารเป็นคันคาก ดังความว่า “แซวแซวห้วง ทั้งเมืองห้วงนั้น ฮูปแจ่มเจ้า กุมารน้อยต่างคน” (นิพล สายศรี, 2555 : 20) มีรูปร่างเหลืองอร่ามดังทองคำ พระนางสีดารู้สึกเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะแทนที่จะได้กุมารผู้ประเสริฐกลับกลายมาเป็นคันคากเช่นนี้ ดังความว่า “แซวแซวห้วง ทั้งเมืองห้วงนั้น ฮูปแจ่มเจ้า กุมารน้อยต่างคน” (นิพล สายศรี, 2555 : 20) กุมารคันคากจึงกล่าวกับพระมารดาว่า เป็นเพราะเวรกรรมแต่ปางหลัง หากเมื่อเติบโตใหญ่แล้วจึงจะมีรูปร่างงดงาม ดังความว่า “เลี้ยงใหญ่แล้ว ตัวช้อยจึงงาม” (นิพล สายศรี, 2555 : 20) เมื่อชาวเมืองเห็นกุมารน้อยเป็นคันคาก ดังความว่า “เห็นฮูปท้าว นามหน่อโสมสัตว์ บาคานเป็น คากคำตัวน้อย” (นิพล สายศรี, 2555 : 20) ต่างก็เอาไปพูดนินทาหัวเราะกันทั้งเมือง ดังนั้นจึงเกิดลมพายุพัด ฝนตกฟ้าร้องสะเทือนเลื่อนลั่นแผ่นดินเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ผู้คนต่างก็เกรงกลัวในบุญบาปของกุมารคันคาก พญาหลวงเอกราชดีใจมากได้สั่งให้จัดหาอุทองคำมาให้ให้นอน จัดหาแม่นมมาดูแลอย่างใกล้ชิด กล่าวว่า “เลยเล่าเมโฆบต มีดมัวคองฟ้า เค่งเค่งก้อง ฝนลงอากาศ ลมพาดไม้ คอยค้อมสู่ล้า” (นิพล สายศรี, 2555 : 20)

โหรได้ตรวจดูดวงชะตาของพระกุมารคันคากโหรทำนายว่าพระกุมารคันคากนั้นเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาบารมีมาเกิด ดังความว่า “นามหน่อ โพธิสัตว์ พระกัณฑ์วิมาน อยู่ดาวดึงส์ฟ้า” (นิพล สายศรี, 2555 : 19) พระกุมารจะนำแต่ความสุขความเจริญมาสู่บ้านเมืองและเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ ต่อมาเมื่อกุมารคันคากเจริญวัยเป็นหนุ่ม อายุได้ 14 ปี คิดอยากจะมีคู่ครอง พระบิดาได้พยายามห้ามปรามไว้ ด้วยรูปโฉมของพระกุมารยังเป็นคันคากมีรูปร่างที่อัปลักษณ์ผิดแผกไปจากมนุษย์คนอื่น ๆ ดังความว่า “โสมศรีเจ้า ยังเป็นคันคาก อย่าได้คิดอ้าวเอื้อ คำนั้นบ่คือล้า” (นิพล สายศรี, 2555 : 23) พญาหลวงเอกราชรู้สึกสงสารโอรสเป็นอันมาก จึงได้แต่ปลอบใจว่าขอให้สร้างสมบุญบารมีจนกว่าจะกลายร่างเป็นมนุษย์แล้ว จะยกทรัพย์สินสมบัติให้ปกครองบ้านเมือง

กุมารคันคากจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า หากคนมีบุญญาบารมีขอให้ได้หญิงงามมาเป็นคู่ครอง ดังนั้นพระอินทร์จึงได้ลงมาเนรมิตปราสาทแก้วไว้กลางเมือง ปราสาทนี้มีขนาดใหญ่โตมาก ยาวได้แสนวามีห้องใหญ่น้อยมากมาย พร้อมทั้งเครื่องประดับตกแต่ง ปราสาทหลังนี้เต็มไปด้วยอัญมณีและสรรพสิ่งของที่มีค่ายิ่ง ดังความว่า “อินทหะปัตถะนคร แต่ปัตถมปางนั้น ยังมีเอโกให้ พญาหลวงเอกราช พระกัณฑ์แห่งแก้วเป็นเจ้าแผ่นดิน พระกัณฑ์เป็นหลวงท้าว พญาเอกราช ทงทีปในชมพู ผู้เดียวเป็นเจ้าธานีดูเลิกล้อม เวียงหลงประสิทธิ์หล่อ หินแก่นกล้า เป็นด้ายกำแพง มีทั้งหอความตั้ง ผาสาทคุดคำภายในมี แท่นคำพ้อฮ้อย หากมีทั้งกัลยาแก้ว เทวีเทียมราช สาวสนมหนุ่มน้อย แฝงเฝ้าสี่พัน” (นิพล สายศรี, 2555 : 10) นอกจากนี้พระอินทร์ได้ไปอุ้มนางแก้วอุดรกรูทีปมาให้ชายกุมารคันคาก แล้วพระอินทร์ก็เสด็จกลับสู่สวรรค์อันเป็นที่ประทับของพระองค์ กล่าวว่า “เมืองคนแท้ นครหลวงพระพ่ออินทร์ก็ลงสร้างไว้ ประสงค์ให้แก่บา ข้อยก็อยู่ประเทศห้อง อุดรกรูทีป อินทร์ก็ไปหอบอุ้ม มาให้แก่บา ข้อยหากเป็นเมียเจ้า จอมหัวหลายชาติ” (นิพล สายศรี, 2555 : 25) เมื่อกุมารคันคากรู้สึกตัวขึ้น เห็นนางแก้วอุดรกรูทีปจึงได้ถามไถ่ถึงที่มาที่ไปกับนางแก้วอุดรกรูทีป นางจึงเล่าให้พระกุมารฟังทุกอย่าง กุมารจึงตามตั้งโพชนต์ปราสาทแห่งนี้ ต่อมาเมื่อพญาหลวงเอกราชสีดา เสนาอำมาตย์ เหล่าข้าราชการ

บริพารทราบข่าว ได้เสด็จมาเยี่ยมยังปราสาทเกิดความอัศจรรย์รู้สึกโสมนัสยินดีในบุญบารมีของกุมาร ยิ่งนัก พร้อมทั้งได้จัดทำพิธีอภิเษกให้กุมารคันคากเป็นกษัตริย์ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มีพระนามว่า “ราชาท้าวหลวงคันคากจักรแผ่นแผ้วชัยโยแพ้วหม่มมาร” นับแต่พระยาคันคากขึ้นครองเมืองอินทปัตถ บรรดาท้าวพญาเจ้าเมืองต่างๆ ทั้งหลายตลอดจน พญาครุฑ พญานาค ความว่า “พญานาคไหว้ หมายถึงลอบภุช จอมหัวไปตนเดียว บ่เวนหนาเจ้า เขาจักเล่าภาคพื้น ปางก่อนนิทาน” (นิพล สายศรี, 2555 : 36) พญาช้างเผือก กล่าวว่า “พญาสารช้าง ฉันทันต์ขาวเผือก เขาก็ขาบไหว้ ถวายท้าวสุตว์ นับอ่านได้ แปดหมื่นสี่พันตัว เทวดานำ ชีม้ถวายเจ้า” (นิพล สายศรี, 2555 : 33-34) อัสสะไนยมา ตัวงามขาวเผือก เดินไพรมา สุตว์ชมเจ้า นับอ่านได้ สามหมื่นสี่พันตัว เทวดานำ ชีม้ถวายเจ้า พญาม้า พญานก พญาเสือ หมี เหมื่อย เม่น อีเห็น ผึ้ง ต่อ แตน กบ เขียด บรรดาสรรพสัตว์น้อยใหญ่ได้เข้ามาฟังพระบรมโพิธิสมภารขอเป็นบริวารอีกมากมาย เหล่าเทวดานำแก้วมาถวายรอบ ๆ เมืองบังเกิดมีบ่อเงินบ่อทองผุดขึ้นมามากมายเพราะบุญญาธิการของพระองค์

พญาแถน ทราบว่าพระยาคันคากได้ขึ้นครองเมือง ผู้คนและสรรพสัตว์น้อยใหญ่หันไปพึ่งพระบรมโพิธิสมภารพระยาคันคาก พระองค์จึงคิดอิจฉาและไม่พอใจ จึงคิดหาทางกลั่นแกล้ง แต่ก็รู้ดีว่าพระยาคันคากมีบุญญาธิการมีอิทธิฤทธิ์มากเกรงจะเป็นภัยแก่ตน จึงได้วางแผนการโดยไม่ให้ฝนตกลงมายังมนุษย์โลก ทำให้สิ่งมีชีวิตเดือดร้อนกันทั้งพิภพนานถึง 7 ปี พระยาคันคากไม่ทราบว่าจะหาทางแก้ปัญหาได้อย่างไร จึงลงไปยังใต้พิภพเพื่อปรึกษากับพญานาคพญาหลวงนาโคบอกกับพญาคันคาก กล่าวว่า “ โสมพลได้ กองหาญหลายหมู่ จัดไพร่น้อย โสมพร้อมสุ่พญา” (นิพล สายศรี, 2555 : 40) พญาแถนประทับอยู่ยังปราสาทเมืองยุคนธร ที่เมืองนี้มีแม่น้ำคงคาอันกว้างใหญ่ไพศาล พญาแถนมีหน้าที่ดูแลรักษาแม่น้ำยุคนธรแห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีเขาสัตบริภันต์ตั้งอยู่รายล้อมเขาพระสุเมรุถึง 7 ลูก เมื่อครบกำหนดเวลาบรรดานาคจะลงมาเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน ฝนฟ้าก็ตกต้องตามฤดูกาล แต่บัดนี้พญาแถนไม่ยอมให้นาคลงไปเล่นน้ำดังแต่ก่อน กล่าวว่า “ ผาบบแพ้วพญาแถน พทธีมากแถนก็จบเพทเพียง คำฐศาสตร์ศิลป์ นาคกล่าวแล้ว ฮู่เหตุทางไป ก็จึงทงคำ คีตอยู่ซึ้งนี้ พระกึ่งคำให้นาโคพญานาค แปะหนทาง ก่อหินคุนขึ้น พอแต่สูงเพียงพื้น เมืองแถนสถิตอยู่ เขาจักนำหมู่ช้าง พลขึ้นพาเลว เขาจักเต้า ดอมพญาฝ่ายใน พญานาคพระพ่อ โดยอาจภูมิ อำลาเลยส่งคนเมื่อบ้าน พระกึ่งทง กงจักแก้วผืนคั้น เร็วรีบฮอด ผิงน้ำมิงชล” (นิพล สายศรี, 2555 : 38) จึงทำให้เมืองมนุษย์แห้งแล้ง ผู้คน สัตว์ และพืช ล้มตายเป็นอันมาก

พระยาคันคากได้ฟังดังนั้นก็คิดหาทางไปเมืองแถน จึงมีโองการให้ ครุฑ นาค ปลวก มาก่อถนนเพื่อทำทางขึ้นไปพบกับพญาแถน ใช้เวลาในการทำถนนนานได้ 3 ปี จึงไปถึงเมืองแถน พระยาคันคากจึงได้กรีธาทัพยกพลขึ้นไปถึงเมืองแถน) ใช้เวลาในการเดินทาง 2 ปี ความว่า “หลายวันได้ หลายคืนมีมาก มือสืบมือ นานได้สี่เดือน ก็หากสูงพอกพื้น บ่เห็นที่ปชมพู่ คล้อยลงเป็น มืดมัวแสงสัว พลอยเล่าเลิงถีนฟ้า เมฆหมอกหนาวเย็น คล้อยลงสุด ชั่วตาเขียวสัว นับแต่เดินดงดั้น ขึ้นสู่เมืองแถน นานสองปี จึงถองเลิงไต้ ภูมิไต้ เลิงแถนเมืองใหญ่ พระบอกให้ครุฑนาคพร้อม แปะตั้งก่อเวียง ครุฑนาคพร้อมโดยอาจภูมิ” (นิพล สายศรี, 2555 : 43) พระยาคันคากได้ขอให้พญาแถนยอมให้เหล่าพญานาคได้เล่นน้ำ เพื่อให้ฝนตกลงมาในโลกมนุษย์ตามฤดูกาล กล่าวว่า “กูจักไปเลวท้าว ราชาคันคาก สั่งว่ากูจ่ายแท้ งามพันบ่ย่า สู้คนสู้ใหญ่ ตามเหตุสมภาร สั่งว่ามาผวนผิด โอตชะหาโจงเง้น หาญหากทรงพท์อีกเล่า ลือชาในโลก สั่งบ่แต่งน้ำฟ้า ฝนให้สุปี เขาก็เป็นใหญ่แท้ ปินภูมาสู๊ กูจักพันแบม้าง บ่ายถ่มกลี

ลง” (นิพล สายศรี, 2555 : 44-45) แต่พญาแฉนไม่ยอมจึงเกิดการรบกันขึ้น โดยต่างฝ่ายต่างก็มีวิชาอาคม บรรดาสัตว์ต่างๆ ได้อาสาสู้รบอย่างอาภาย พญาแฉนเองก็ใช้คาถาอาคมให้เกิดุร้ายมากมายหลายชนิด เพื่อมาจับกับและเขียดกิน พระยาคันคากได้ให้ครุฑและกามาจิกกินงูที่เกิดจากอาคมพญาแฉน จนกระทั่งงูเหล่านั้นต้องล้มตาย พญาแฉนจึงให้สุนัขมาวิ่งไล่จับครุฑและกามาเป็นอาหาร พระยาคันคากได้ให้เสือโคร่งออกมาจับสุนัขกิน พญาแฉนได้ยิงธนูให้กลายเป็นท่าฝนหอกดาบตกลงมาเสียบคนล้มตายเป็นจำนวนมาก กล่าวว่า “ แฉนเลิงพร้อม แฉนล่อแฉนล่อ เจ้ากัมนต์เป่าช้าง ทั้งม้าเล่าคิน แฉนก็ยิงธนูให้ เป็นไฟคบคาบคะโยงคะยางขบ คาบพลตายเมี้ยน” (นิพล สายศรี, 2555 : 52) พญาครุฑจึงได้เนรมิตปีกให้แผ่กว้างเพื่อกำบังท่าฝนหอกดาบ และมีการร้ายเวทมนตร์คาถาอาคมให้ผู้คนล้มตายกลับพัน คินซีพขึ้นมามากครั้งหนึ่ง เป็นเหตุให้สัตว์ต่างๆ เหล่านี้ต่างเป็นศัตรูกันนับตั้งแต่นั้นมา

การสู้รบกันระหว่างพระยาคันคากกับพญาแฉนเป็นไปอย่างดุเดือด ต่างคนต่างก็มีวิชาอาคมในการต่อสู้กับศัตรูอย่างห้าวหาญ ปรากฏว่าไม่มีใครแพ้ใครชนะ จึงได้มาชนช้างกันที่สุดในที่สุด พญาแฉนก็พ่ายแพ้ในกลอุบายของพญาคันคาก ถูกจับเป็นเชลย พระยาคันคากยกทัพเข้ายึดเมืองแฉนไว้ได้ พระยาคันคากจึงมีบัญชาให้พญาแฉนยอมให้นำคนมาเล่นน้ำ ความว่า “ แฉนบ่แต่งน้ำฟ้า ฝนขาดเจ็ดปี เมืองชมพู ไผ่ผงทรายแล้ง” (นิพล สายศรี, 2555 : 62) ฝนจะได้ตกลงบนพื้นพิภพดังเดิม พร้อมทั้งเทศนาสั่งสอนให้พญาแฉนปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เป็นแบบอย่างแก่อาณาประชาราษฎร์ พญาแฉนจึงถวายเมือง และแก้วแหวนเงินทองของมีค่าเป็นบรรณาการ พระยาคันคากให้พญาแฉนปกครองเมืองแฉนฟ้าตามเดิม กล่าวว่า “ ราชาไท่ หลวงคันคาก พระกล่าวต๋าน เสียงแจ๋งส่องใส เจ้าก็คิดชอบแท้ คะนิงครองเมืองเฮา บิให้เสียวังใส ขาดไปเป็นบั้น” (นิพล สายศรี, 2555 : 61) แล้วยกทัพกลับลงมายังชมพูทวีปปกครองบ้านเมืองอย่างสงบสุขบำเพ็ญทานรักษาศีลอยู่เป็นนิจ กล่าวว่า “ ทั้งเมืองไว้ ถวายพระองค์เสวยราชย์ แม่่นทอไว้ชีวิตเจ้า แฉนฟ้าพระยอดเมือง” (นิพล สายศรี, 2555 : 62)

สรุปใจความสำคัญได้ว่า เนื้อหาของเรื่องพระยาคันคากเบื้องต้นชี้ให้เห็นคุณธรรมหลายข้อ เช่น เมตตา การอุณา มุทิตา เสียสละ ความที่ว่พระยาคันคากได้ให้พญาแฉนปกครองเมืองแฉนฟ้าตามเดิม โดยเฉพาะคุณธรรมความกตัญญูเห็นได้ชัดเจนกรณีพระยาคันคาก เป็นผู้มีความกตัญญูทเวที่เชื่อฟัง คำสั่งสอนพระราชบิดาและพระราชมารดา จึงมีความเจริญในยศและการทำงาน ตอนที่พระยาคันคากต้องการอภิเษกสมรส พระราชบิดาได้ทรงยับยั้งไว้ก่อน เพราะเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันสมควร พระยาคันคากประสูติเป็นคางคกผู้มีบุญญาธิการ ต่อมาได้อภิเษกกับนางแก้วอุดรกรูทิปและครองเมืองอินทปัตถ์ เมื่อพญาแฉนกลั่นแกล้งไม่ให้ฝนตก พระยาคันคากจึงยกทัพรบจนชนะ และสั่งให้พญาแฉนปล่อยฝน ทำให้โลกกลับมาอุดมสมบูรณ์ พระยาคันคากทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบสุขและคุณธรรมสืบไป

ศึกษาหลักธรรมความกตัญญูในพระพุทธศาสนา

ความหมายของกตัญญูพบเห็นในพระสูตรหลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น วินัยปิฎก มหาวรรค กล่าวถึงพราหมณ์ราธะต้องการบวช แต่ไม่มีพระสงฆ์รูปไหนบวชให้ ต่อมาพระสารีบุตรเสนอตัวเป็นผู้บวชให้ เพราะรำลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์ราธะ ดังความว่า “พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระเจ้าเทียว บิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นี้ พราหมณ์นั้นได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ข้าพระองค์ระลึกความดีนี้ของพราหมณ์นั้นได้ พระพุทธเจ้าข้า” (วิ.มหา. (ไทย) 4/69/97) ส่วนคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายความหมายของความกตัญญูในลักษณะคล้ายคลึงกันว่า “ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้ว ไม่ว่ามากหรือน้อย โดยระลึกนึกถึงเนื่องๆ ชื่อว่า กตัญญูตา” (ขุ.ข.อ. (ไทย) 1/1/202) เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงเห็นดีด้วย จึงมีพระดำรัสว่า “สารีบุตร เธอเป็นคนกตัญญู เธอจึงให้พราหมณ์เฒ่านี้บวชเถิด เขาจักเป็นปุณณิยบุคคล” (ขุ.อ. (ไทย) (3/320 - 326/282) อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในบุตตสูตร เกี่ยวกับการที่บุตรธิดาตอบแทนคุณบิดามารดาด้วยการเลี้ยงดู ช่วยกิจการงานเชื้อพังในโอวาท ดำรงวงศ์ตระกูลว่าเป็นความกตัญญูตเวที (อง.ปญจก. (ไทย) 22/39/60-61) ส่วนในคัมภีร์อรรถกถามีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า พระองค์ตรัสไว้ว่า ผู้ใดปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้นั้นชื่อว่าได้บูชาพระพุทธองค์ คือได้ตอบแทนพระองค์ตามสมควรแล้ว เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานนั่นเอง 2. กตัญญูต่อบิดาพระสารีบุตรผู้มีความกตัญญูเห็นอุปการคุณของคนที่เคยถวายอาหารเพียงเล็กน้อย จึงสงเคราะห์ให้เขาได้บวช และมีเรื่องราวพระสารีบุตรมีความกตัญญูต่ออาจารย์อย่างยิ่ง คือ อุปสมบทให้ราธพราหมณ์ มีเรื่องราว ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ ราธพราหมณ์เข้าไปขอบรรพชาภิกษุทั้งหลาย แต่ไม่ได้รับอนุญาตด้วยเหตุผลเพราะความชรา จึงมีร่างกายซูบผอมหมองคล้ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นราธพราหมณ์ซูบผอมหมองคล้ำเช่นนั้น จึงตรัสถามภิกษุ ทรงแทบเรื่องนั้น แล้วตรัสถามในที่ประชุมว่ามีใครระลึกถึงบุญคุณของราธพราหมณ์ได้บ้าง พระสารีบุตรจึงตอบว่าระลึกได้ว่า พราหมณ์ผู้นั้นได้ถวายภิกษา 1 ทัพพี ขณะที่ตนเทียวบิณฑบาตอยู่ในเมืองราชคฤห์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับดังนั้น จึงตรัสยก ย่องพระสารีบุตรว่า เป็นผู้กตัญญู เป็นผู้กตเวที (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 4/ 2-4) ส่วนของคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ได้แสดงเพิ่มเติมเกี่ยวกับความกตัญญูและความเคารพของพระสารีบุตรมีต่อพระอัสสชิ แก่ผู้เป็นอาจารย์คนแรกที่ชี้ทางแห่งธรรมะให้แก่ท่าน แม้ภายหลังพระสารีบุตรจะบรรลุธรรมเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาผู้เลิศด้วยปัญญาแล้วก็ตาม แต่ท่านก็ยังระลึกถึงพระคุณของพระอัสสชิอยู่เสมอการที่ท่านติดตามส่วนในคัมภีร์อรรถกถามีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า พระอัสสชิ ปุอาสนะ กรองน้ำถวาย และตั้งใจฟังธรรมอย่างเคารพนั่น เป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมและความปรารถนาที่จะเรียนรู้ธรรมอย่างแท้จริง การได้รับฟังธรรมเพียงเล็กน้อยจากพระอัสสชิก็สามารถนำพาให้ท่านบรรลุโสดาบันได้ ซึ่งเป็นก้าวแรกที่สำคัญยิ่งในการหลุดพ้นจากสังสารวัฏหลังจากที่พระสารีบุตรบรรลุธรรมแล้ว ท่านยังได้ชักชวนโมคคัลลานะผู้เป็นเพื่อนสนิทและบริวารมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอบรรพชาอุปสมบท แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาดีและต้องการให้ผู้อื่นได้พบกับความสุขที่แท้จริงเช่นเดียวกับตน เรื่องราวของพระสารีบุตรเป็นแบบอย่างอันดีงามของศิษย์ที่มีความกตัญญูรู้คุณครู แม้จะมีความรู้ความสามารถสูงเพียงใด แต่ก็ไม่เคยลืมผู้ที่ได้เริ่มต้นสั่งสอนและนำทางให้ท่านได้พบกับแสงแห่งธรรม การเคารพและให้ความสำคัญกับครูบาอาจารย์จึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่น่าประทับใจและแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่ลึกซึ้งอย่างยิ่งของพระสารีบุตรที่มีต่อพระอัสสชิ

แม้กระทั่งในกิจวัตรประจำวันก่อนนอน ท่านก็ยังแสดงความเคารพต่ออาจารย์ผู้มีพระคุณในการชี้แนะธรรมะให้แก่ตน การกระทำของพระสารีบุตรนี้อาจดูแปลกในสายตาของภิกษุรูปอื่น จนต้องกราบพูลพระพุทธรองค์ แต่เมื่อทรงทราบถึงเจตนาที่แท้จริงของพระสารีบุตรแล้ว พระพุทธรองค์กลับทรงยกย่องสรรเสริญในคุณธรรมข้อนี้ ดังขุททกนิายได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธรองค์ตรัสเปรียบเทียบการนอบน้อมครูบาอาจารย์เสมือนการนอบน้อมไฟที่ปราหมณ์บูชานั้น เป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของการให้ความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของผู้ที่ได้มอบความรู้และชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้แก่เรา เรื่องราวนี้เป็นเครื่องเตือนใจและเป็นแบบอย่างอันดีงามแก่ศิษย์ทั้งหลาย ให้ตระหนักถึงความสำคัญ of ครูบาอาจารย์ และแสดงความกตัญญูต่อท่านเหล่านั้นด้วยความเคารพและนอบน้อมอย่างแท้จริง (ขุ.ธ. (ไทย) 25/39/156) เพราะความว่า บิดามารดาว่าท่านจัดเป็นบุพพการี (อภิ.ก. (ไทย) 37/1157/474) ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงหลักอันหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงว่า คลุสผู้ครองเรือน กับสมณพราหมณ์ผู้ละจากเรือนไปแล้ว อยู่ในฐานะพึ่งพาอาศัยกัน แล้วในส่วน of ขุททกนิายได้กล่าวไว้ใน สมณพราหมณ์พึ่งพิงจัญ 4 จากชาวบ้าน ขณะเดียวกันว่า ชาวบ้านก็พึ่งได้ อาศัยสมณพราหมณ์พอกพูนบุญกุศลและนำไปสู่สวรรค์ ตลอดจนมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งสองจึงอยู่ในฐานะมีอุปการะมากต่อกัน (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/107/486) ส่วนคัมภีร์วินัยปิฎกมีคำกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับ บุคคลที่ต้องระลึกถึงบุญคุณ และตอบแทนคุณทั้งสิ้น โดยที่สุดเราได้รับประโยชน์จากใคร ก็ควรหาโอกาส หาจังหวะตอบแทนบุญคุณโดยวิธีใดวิธีหนึ่งตามสมควร อย่างที่ท้องคสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านได้ทรงปฏิบัติเช่นกัน ดังเช่นกรณีที่พระองค์ ได้รับการอุปฐากดูแลจากปัญจวัคคีย์เมื่อคราวบำเพ็ญทุกกิริยาครั้นได้บรรลุธรรมแล้วก็ทรงดำริเห็นคุณของปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามากที่ได้เฝ้าปรนนิบัติเราผู้มุ่งหน้าบำเพ็ญเพียรมาถ้ากระไร เราจะ ได้พึงแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ก่อน” (วิ.มหา. (ไทย) 4/10/16) และในคัมภีร์วินัยปิฎกมีคำกล่าวเพิ่มเติมว่า “กรณีองค์สมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่บรรยายว่าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ เลี้ยงดูโคถึกที่ชื่อนันทวิสาธต์หนึ่งอย่างดี ขณะที่โคนั้นทวิสาธต์นั้นก็สำนึกบุญคุณของพระโพธิสัตว์ จึงได้ หาวิธีในการตอบแทนเช่นกัน” (วิ.มหา. (ไทย) 2/2/128) ส่วนขุททกนิายได้กล่าวถึงความกตัญญูตาม แนวของพระพุทธศาสนาเช่นกัน โดยระบุว่าสถานที่ใดก็ตามที่เคยได้อาศัย ได้พักพิงไม่ว่าจะเป็นการ ชั่วคราว หรือเป็นการถาวรก็ตาม ท่านบอกว่าไม่ควรทำลายสถานที่นั้น ไม่อยากให้เกิดเหตุจึงไม่ควรทำ ให้เกิดความเสื่อมเสียต่อสถานที่นั้น โดยที่สุดแม้อาศัยร่มเงาไม้ใดเป็นที่หลบแดด หลบฝน ก็ไม่ควรหัก กิ่งไม้ นั้น (ขุ.เปต. (ไทย) 26/259-264/) เพราะท่านถือว่า ผู้นั้นจะได้บุญกุศลตลอดไป เรียกว่า นิพท กุศล คือบุญกุศลที่ให้ผลเนื่องนิรันดร์ ทั้งกลางวันและกลางคืน (ส.ส. (ไทย) 15/47/61)

ในสีกาลสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความกตัญญูตเวทีบางอย่างยังมี ในสุนัขจึงจอกแก่นั้น แต่ความกตัญญูตเวทีบางอย่างไม่พึงมีในภิกษุบางรูปผู้ปฏิญาณว่าเป็นศากย บุตรในธรรมวินัยนี้เลย ” ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุ นั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลาย จักเป็นผู้กตัญญูตเวที และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเราทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญ ไป เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้” ส.นิ. (ไทย) 16/233 - 234/323-324) ในสมจิตตวรรค หมวดว่า ด้วยเทวดาพร้อมใจกัน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภูมิอัสตบรูชและภูมิ สัตบรูชแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าวภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระ ดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่าภูมิอัสตบรูช เป็นอย่างไรคือ อัสตบรูชเป็นคน

อกัตถุญ 1 เป็นคนอกตเวทิต 2 ความเป็นคนอกัตถุญความเป็นคนอกตเวทิต อกัตถุญทั้งหลาย สรรเสริญ ความเป็นคนอกัตถุญ และความเป็นคนอกตเวทิต ทั้งหมดนี้เป็นภูมิอกัตถุญ” (อง.ทุก. (ไทย) 20/33-34/77) นอกจากนั้น เครื่องหมายที่เป็นสิ่งกำหนดรู้เป็นคนดีหรือไม่อย่างไร ทางพระพุทธศาสนามีเกณฑ์พิจารณามากมายแต่ที่เน้นอย่างหนึ่งก็คืออกัตถุญกตเวทิตาธรรมเป็นสิ่งบ่งบอกคุณสมบัติความเป็นคนดีของบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่ง สัตบุรุษหรือคนดีทั้งหลายมีความกตัญญูกตเวทิต เป็นเครื่องหมาย “ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในสรงกชาดก ความว่า บุคคลใดเป็นคนกตัญญูกตเวทิต เป็นปราชญ์ มีกัลยาณมิตร และมีความรักดีมั่นคง ช่วยกระทำกิจของมิตรที่ตกยากด้วยความเต็มใจบัณฑิต เรียกคนเช่นนั้นว่า สัตบุรุษ” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/ 17 /608) ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ความว่า “สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวทิต ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทิต สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญูและความเป็นคนกตเวทิตทั้งหมดนี้เป็นภูมิอกัตถุญ”(อง.ทุก. (ไทย) 20/33/77) “ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในอาสาฬหสูตร ความว่า บุคคล 2 จำพวกนี้หาได้ยากในโลก คือ 1. บุพพการี ผู้ทำอุปกัระก่อน 2. กตัญญูกตเวทิต ผู้รู้อุปัการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน” (อง.ทุก.(ไทย) 20/120/114)

สำหรับประโยชน์ของกตัญญูปบเห็นในพระสูตรหลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น ปุตตสูตร ความว่า ดังปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ท่านได้แสดงวิธีการตอบแทนบุญคุณมีความสัมพันธ์ทางสังคมทั้ง 6 ประการที่เรียกว่า ทิต 6 (ที.ปา. (ไทย) 11/266-272/212-216) “บุตรผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้สงบ เป็นกตัญญูกตเวทิตต่อบุคคลเมื่อระลึกถึงคุณท่านที่ทำได้ก่อนจึงเลี้ยงบิดามารดา ช่วยทำกิจของท่านเชื่อฟังโอวาท ตอบสนองพระครูท่านดำรงวงศ์ตระกูลสมกับที่ท่านเป็นบุพพการี บุตรมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีลย่อมเป็นที่สรรเสริญ” (อง.ปญจก. (ไทย). 22/39/61) ดังพระพุทธพจน์ว่า นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือสาวกของตถาคตนั่น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงบันเทิงในสวรรค์ประสบบุญเป็นอันมาก” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/4/7) พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะกระทำได้ง่าย ๆ ดังที่มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่าการตอบแทนแก่ท่านทั้งสองเราไม่กล่าวว่าเป็นการทำได้โดยง่าย ท่านทั้งสองคือใคร คือมารดาและบิดา ถึงบุตรจะมีอายุ 100 ปี มีชีวิตอยู่ 100 ปี ประคับประคองมารดากับบ่าข้างหนึ่ง ประคับประคองบิดากับบ่าข้างหนึ่ง ปฏิบัติท่านทั้งสองด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการบีบนวด และแม้ท่านทั้งสองนั้นจะถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงบนบ่าทั้งสองของเขานั้นแล การกระทำอย่างนั้นยังไม่ชื่อว่าอันบุตรได้ทำหรือทำตอบแทนแก่มารดา และบิดาเลย ถึงบุตรจะสถาปนามารดาและบิดาไว้ในราชสมบัติซึ่งเป็นเจ้าเหนือหัวแห่งแผ่นดินใหญ่ที่มีรัตน 7 ประการมากมายนี้ การกระทำนั้นยังไม่ชื่อว่าอันบุตรได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่มารดาและบิดาเลย ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดามีอุปการะมากบำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ส่วนบุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา ให้สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนี้ชื่อว่าอันบุตรได้กระทำและกระทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา” (อง.ทุก. (ไทย) 20/34/77) “การนำพุทธพจน์ที่ว่า “ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ”(อง.ทุก. (ไทย) 20/33/77)

พระพุทธองค์ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”(ส.ม. (ไทย) 19/2/3)

ส่วนองค์ประกอบของกตัญญูพบเห็นในพระสูตรหลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น ความว่า ในคัมภีร์ อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงถึงความหมายของความกตัญญูไว้ว่าความอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่ง ทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่องๆ ชื่อว่ากตัญญูตา (ขุ.ขุ.อ. (ไทย) 1/202) “พระธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงบุคคลที่หาได้ยากในโลก จากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงบุคคลที่หาได้ยาก” (อง.ติก. (ไทย) 20/120/114) “ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กล่าวว่า บิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีอุปการคุณต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ทรงตรัสฐานะของบิดามารดาไว้ 4 ประเภท ได้แก่ 1. เป็นพระพรหมของบุตร พรหมมาตาบิดา 2. เป็นครูคนแรกของบุตร ปุพพาจริยาติ มาตูปิตโร 3. เป็นเทวดาคนแรกของบุตร ปุพพาเทวาติ มาตูปิตโร 4. เป็นอหุไนยบุคคล อาหุเนยยาติ มาตูปิตโร ฐานะของบิดามารดาแต่ละประการ มีคำอธิบายดังนี้ เป็นพระพรหมของบุตร เนื่องจากผู้เป็นบิดามารดามีความประพฤติดีเช่นเดียวกับพรหม เพราะท่านประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อ บุตร กรณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์ มติตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดีและอุเบกขา คอยฟังดูอยู่ห่างๆ ไม่ก้าวล่วงชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบิดามารดาเป็นพระพรหมของบุตร” (อง.ติก. (ไทย) 20/31/183) “เพราะคำว่า พรหม ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐดังพระพุทธองค์ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม” (ขุ.เถร. (ไทย) 26/831/478) “ทรงเรียกบุคคลที่ประพฤติดีงามมีคุณธรรมที่สูงส่งว่ามีตนดังพรหม” (ม.ม. (ไทย) 13/4/5) “ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับเสวยผลบุญในสวรรค์เพราะได้สมาทานวัตรบพ 7 ประการ ซึ่ง 1 ใน 7 ข้อนั้น คือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต” (ส.ส. (ไทย) 15/257/376) พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำการงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินยอมของบุคคลต่างๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบอุบัติในโลกสวรรค์” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/58/107) “ความกตัญญูต่อพระศาสนา ความสำคัญต่อพระธรรม เครพพระธรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “ดูกรอานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ พระธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกล่าวล่วงไปแห่งเรา” (ที.มหา. (ไทย) 10/142/139., ที.มหา. (ไทย) 10/216/164) ความกตัญญูต่อสัตว์ “ดังนั้น มนุษย์ต้องมองเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาร่วมชะตาเดียวกันกับตน ดังพระพุทธองค์ตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด เราก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น เราอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย สัตว์เหล่าอื่นก็อยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตายเหมือนกัน (ส.ม. (ไทย) 19/1003/502) ความกตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าตรัสว่าการปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง ดังพุทธพจน์ว่า ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน” (ส.ส. (ไทย) 15/47/61)

สรุปใจความจากหัวข้อที่ได้ศึกษาว่า ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะของคนดี เป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ และนำมาซึ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคม รวมถึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นด้วยความกตัญญูในพระสูตรคือการรู้จักระลึกถึงบุญคุณผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงยกย่องผู้กตัญญูเป็นคนดีที่หายาก การตอบแทนคุณบิดามารดาต้องดูแลทั้งกายใจและส่งเสริมคุณธรรม การกตัญญูยังรวมถึงครูบาอาจารย์ พระศาสนา สัตว์ และธรรมชาติ การระลึกถึงบุญคุณและการตอบแทนจึงนำมาซึ่งความเจริญ

ศึกษาหลักธรรมความกตัญญูในวรรณกรรมอีสานเรื่องพระยาคนคาก

1) กตัญญูต่อบุคคล พระยาคนคากแสดงความกตัญญูต่อบุคคล เช่น กตัญญูต่อบิดามารดา พระยาคนคากก็ทรงเชื่อพระราชบิดา จนในที่สุดพระองค์ก็ได้เสวยบุญที่ทำไว้ในอดีตคือได้นางแก้วมาเป็นพระราชินี เพราะความเชื่อฟังพระราชบิดา พระองค์จึงทรงได้ในสิ่งที่ประเสริฐกว่า ตอนที่ปราสาททิพย์ปรากฏแก่พระยาคนคาก พระยาคนคากก็ไม่ทรงลืมพระคุณของบุพการี จึงได้นำพาพระราชบิดาและพระราชมารดาเสด็จขึ้นชมปราสาท ดังความว่า “ เมื่อนั้น ศรีเสลียวแก้วกุมารคนคาก เจ้าก็ลูกอย่างยายต้อนพ่อตน ศรีเสลียวแก้วนางงามละกุกุวิบักดี นางก็มาพำพร้อมนำท้าวภายหลัง สองแก่นแก้วทูลราชเลียง โขเชิญจอมหัวสู่สถานปรางค์แก้ว ท้าวก็จูงแขนให้บิดาตนพ่อ ขึ้นแท่นแก้วเพรียงพร้อมพำกัน” เรื่องราวดังกล่าวมีลักษณะคล้ายนิทานชาดกเรื่องโปตุสกาต กกล่าวถึง พญาช้างเลี้ยงมารดา ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติในกรุงพาราณสีพระโพธิสัตว์กำเนิดช้างในป่าหิมพานต์เป็นช้างขาวผ่องทั้งตัว มีรูปงาม นาดู น่าเลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยลักษณะมีช้าง 80,000 ตัวเป็นบริวารพญาช้างนั้นเลี้ยงมารดาผู้ชราภาพส่วนมารดาของพญาช้างนั้นตาบอดพญาช้างนั้นให้ผลไม้ไม่น้อยใหญ่มีรสอร่อยแก่ใจแล้วก็ส่งไปยังสำนักของมารดาช้างทั้งหลาย ไม่ได้เห็นแก่มารดานั้นพากันเคี้ยวกินเองพญาช้างนั้นตรวจสอบอยู่ก็รู้ความเป็นไปนั้น จึงคิดว่า “เราจะทิ้งของเลี้ยงมารดาเท่านั้น” จากนั้นบุรุษนี้ขาดที่พึ่งเมื่อเรื่อดำรงอยู่การที่เขาจะพึ่งพิงในนี้เป็นการไม่สมควรสำหรับเราเลย” พ่อผู้เจริญท่านจะไม่มีภัยเพราะเราท่านอย่าหนีไปเพราะเหตุใดท่านจึงเที่ยวคร่ำครวญอยู่คนเดียว ข้าแต่นายเราหลงทางวันนี้เป็นวันที่ 7 สำหรับเราจึงกล่าวว่าขอพ่อผู้เจริญท่านอย่ากลัวเรา จะพาท่านไปยังถิ่นมนุษย์ เราไปถึงเมืองแล้วจักกราบทูลพระราชินี หากใคร ๆ ได้เห็นช้างตัวที่มีลักษณะสมควรเพื่อจะให้เป็นราชพาหนะในที่ไหน ๆ มีอยู่ ผู้นั้นจงบอก เมื่อนั้นนายหัตถาจารย์ก้าวลงสู่สระบัวเห็นลักษณะสมบัติของพญาช้างนั้นจึง กล่าวว่า จงมาเถิดลูก ผู้เป็นมารดาเมื่อบุตรไม่มาหา จังคร่ำครวญ บุตรของเราจะถูกพระราชินีและอำมาตย์ของพระราชินีเป็นต้น นำไปแล้ว พญาช้างตาบอดไม่มีผู้นำทางเท้าสะดุดต้อันรนไปจนถึงภูเขาล้อมโชนนางช้างเชือกนั้นเป็นอะไรกับเจ้าพระโพธิสัตว์ทราบนางช้างตาบอดจึงตรัสให้พระราชินีทราบ ดังนั้นพระราชินีตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงปล่อยพญาช้างที่เลี้ยงมารดานี้ไปเถิด ขอพญาช้างจงอยู่ร่วมกับมารดาและพวกญาติทั้งปวงเถิด” (ขุ.ชา.อ. 6/1-5)

2) ความกตัญญูต่อบ้านเมือง จริยวัตรส่วนนี้ เนื้อหากล่าวถึงพระยาคนคากว่า “ พระยาคนคากแสดงความกตัญญูต่อบ้านเมือง การนำความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมือง หลังจากขึ้นครองราช พระยาคนคากไม่ได้เพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของประชาชน เมื่อพญาเถนไม่ให้ฝนตกจนเกิดความแห้งแล้ง พระองค์ทรงหาทางแก้ไขด้วยความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว การลงไปปรึกษาพญานาค การเกณฑ์ไพร่พล และการทำสงครามกับพญาเถน ล้วนเป็นการกระทำเพื่อปกป้องและช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ยาก การนำฝนกลับมาได้ถือเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของบ้านเมืองอย่างแท้จริง พระองค์จึงทรงได้ในสิ่งที่ประเสริฐกว่า ตอนที่ปราสาททิพย์ปรากฏแก่พระยาคนคาก ก็ไม่ทรงลืมพระคุณต่อบ้านเมือง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ระดับองค์กรหรือสถาบัน หรือแม้แต่ในระดับปัจเจกชนต่อปัจเจกชน ดังจะเห็นว่า ความกตัญญูเป็นภูมิของสัตบุรุษ” (อง.ทก. (ไทย) 20/ 33/77) เรื่องราวดังกล่าวมีลักษณะคล้ายนิทานชาดกเรื่องเตมียชาตกัณณนา กล่าวถึง ณ นครมิลิลาอันสงบสุข พระราชาผู้ทรงนามว่ากาสิกราช ปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข แต่ยังมีรัชทายาทสืบวงศ์ จนเมื่อพระมเหสีจันทาเทวีทรงพระครรภ์ และประสูติพระโอรสผู้มีลักษณะงดงาม นามว่าเตมียกุมารในวันเฉลิมฉลองพระกุมารน้อย พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นภาพอันน่าสะเทือนใจ เหล่าราชบุรุษกำลังลงโทษผู้กระทำผิด บ้างถูกเชี่ยนตี บ้างถูกจองจำ ทันทันนั้นเอง พระหทัยน้อยๆ ของเตมียกุมารก็พลันตระหนกถึงความทุกข์ทรมานอันแสนสาหัสที่เกิดจากการมีอำนาจปกครอง ที่ต้องตัดสินโทษผู้อื่นให้ได้รับความเจ็บปวด พระองค์ทรงเปื้อนหายในราชสมบัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะออกบวช เพื่อแสวงหาความสงบภายในเพื่อหลีกเลี่ยงจากวังวนแห่งอำนาจ เตมียกุมารจึงทรงคิดอุบายอันแยบคาย พระองค์แสร้งเป็นคนพิการ ง่อยเปลี้ยเสียขา หูหนวกไม่ได้ยิน และเป็นใบ้ไม่เปล่งวาจาใดๆ ตั้งแต่ยังทรงพระกุมาร พระราชาและพระมเหสีทรงโศกเศร้าเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง พยายามหาวิธีการรักษาด้วยแพทย์และหมอต่างๆ นานา แต่พระอาการของพระกุมารก็มีได้ทุเลาลง เมื่อเตมียกุมารเจริญวัยขึ้น บรรดาโหราจารย์ได้ทำนายว่าหากไม่สามารถรักษาพระอาการประหลาดนี้ได้ จะนำมาซึ่งภัยพิบัติและความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง พระราชากาสิกราชทรงร้อนพระทัยยิ่งนัก จึงรับสั่งให้เสาะหาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมาทำการรักษาอีกครั้ง แต่ก็ไร้ผล ในที่สุด ด้วยความสิ้นหวัง พระราชาจึงทรงตัดสินพระทัยที่จะลองวิธีสุดท้ายอันแสนโหดร้าย คือการนำเตมียกุมารไปฝังเสียในป่าช้า ด้วยทรงหวังว่า หากพระโอรสยังมีบุญญาธิการอยู่จริง ก็อาจจะรอดชีวิตกลับมาได้ เมื่อสารถีผู้ทำหน้าที่ขุดหลุมนำเตมียกุมารไปยังป่าช้า ได้พยายามทาบถามพระกุมารด้วยคำพูดต่าง ๆ นานา

เพื่อสังเกตว่ายังมีความรู้สึกหรือไม่ แต่เตมียกุมารก็ยังคงแสดงอาการนิ่งเฉยราวกับคนไร้ชีวิต จนกระทั่งสารถีหมดความอดทนและเงื้อมมือขึ้นด้วยความตั้งใจที่จะสังหารพระกุมารในที่สุด ในวินาทีนั้นเอง พระโพธิสัตว์เตมียกุมารจึงทรงลุกขึ้นยืน ตรัสด้วยสุรเสียงอันก้องกังวาน แสดงให้ประจักษ์ว่าพระองค์มิได้เป็นคนง่อย หูหนวก หรือเป็นใบ้อย่างที่แสร้งทำมา เตมียกุมารได้ตรัสเล่าถึงเหตุผลที่พระองค์ทรงกระทำเช่นนั้น คือความเปื้อนหายในราชสมบัติอันเต็มไปด้วยความทุกข์ และความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะออกบวชเพื่อแสวงหาความสงบสุขที่แท้จริง พระราชาและพระมเหสีทรงโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่งที่พระโอรสหายจากอาการประหลาด และทรงอนุโมทนาในการตัดสินใจอันแน่วแน่ของพระโอรส ในที่สุด เตมียกุมารก็ได้ออกบวชบำเพ็ญเพียรภาวนาอย่างเคร่งครัด จนกระทั่งได้บรรลุฤทธิญาณ เป็นที่เคารพสักการะของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เรื่องราวของเตมีย

ขาดจึงเป็นอุทาหรณ์สอนใจถึงความสำคัญของการมีจิตใจที่มุ่งมั่นในการแสวงหาความสงบภายใน และการตระหนักถึงโทษภัยอันเกิดจากการยึดติดในอำนาจและการปกครองที่ไม่เป็นธรรม (พ.ชา.อ. (ไทย) 9/57) “ทรงได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่เราละราชสมบัติออกบวช แม้ในกาลเวลาเราก็ได้สละราชสมบัติออกบวชเหมือนกัน เทพธิดาผู้สถิตอยู่ในเศวตฉัตรในการนั้น ได้เป็นภิกษุณีชื่ออุบลวรรณาในบัดนี้ นายสุนันทสารก็ได้เป็นพระสารีบุตร ท้าวสักกะเทวราชได้เป็นพระอนุรุทธะ พระชนกและพระชนนีได้เป็นพระมหाराชสกุล บริษัทนอกนี้ได้เป็นพุทธบริษัท ส่วนบัณฑิตผู้ทำเป็นใบ้ทำเป็นง่อยเปลี้ยก็คือ เราสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เอง

3) กตัญญูต่อธรรมะ การที่บทความกล่าววาทะพระยาคนคากทรงทศพิธราชธรรมและการบำเพ็ญทานและการรักษาศีลนั้น บ่งชี้ว่า การรักษาศีล เป็นหนึ่งในคุณธรรมสำคัญที่พระยาคนคากยึดมั่นในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งการรักษาศีลของพระยาคนคากในบริบทของผู้ปกครอง อาจมีความหมายที่กว้างขวางและส่งผลต่ออาณาประชาราษฎร์ ดังนั้น การเป็นแบบอย่างที่ดี ในฐานะผู้นำการที่พระยาคนคากทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ย่อมเป็น แบบอย่าง ที่ดีแก่ข้าราชการบริพารและประชาชน เมื่อผู้ปกครองมีความประพฤติเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ย่อมส่งผลให้สังคมโดยรวมมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตาม ลดปัญหาอาชญากรรมและความวุ่นวายในบ้านเมือง พระยาคนคากเป็นผู้ทรงทศพิธราชธรรม คือ ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล (พระมหาสุรเวช วชิโร, 2553, 74) ดังผลของการมีความกตัญญูต่อพระธรรมนั้นครอบคลุมทั้งประโยชน์ในชีวิตปัจจุบันและความเจริญก้าวหน้าในเส้นทางแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง การที่เราตระหนักถึงคุณค่าของพระธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติ จะส่งผลดีต่อจิตใจ ปัญญา และการดำเนินชีวิตของเราในทุกด้าน ดังที่ได้สรุปไว้อย่างชัดเจนแล้ว การระลึกถึงพระคุณของพระธรรมอยู่เสมอ

วิถีแห่งการพัฒนาตน ที่บูรณาการคุณธรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่พื้นฐานทางศีลธรรม ไปจนถึงการพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นปราศจากกิเลส จิตที่บริสุทธิ์คือจิตที่ สลัดออกจากกิเลสทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นโลภะ ความโลภ ความอยากได้ โทสะ ความโกรธ ความขุ่นเคือง และโมหะ ความหลง ความไม่รู้ กิเลสเหล่านี้เป็น เครื่องเศร้าหมอง ที่ทำให้จิตใจขุ่นมัว วุ่นวาย และเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ “ปราศจากอุปกิเลส นอกจากกิเลสหลักแล้ว จิตที่บริสุทธิ์ยังปราศจากอุปกิเลส หรือกิเลสจรต่างๆ นั้นเช่น ความริษยา ความตระหนี่ ความโอ้อวด ความกระด้าง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็น "รอยเปื้อน" ที่ทำให้จิตใจไม่ผ่องใส ความว่า “ผ่องใสและเบิกบานนั้น เมื่อจิตปราศจากกิเลสและอุปกิเลสแล้ว จิตจะมีความ ผ่องใส สว่าง สงบ และเต็มไปด้วยความ เบิกบาน เป็นสุขอย่างแท้จริง” การที่จิตใจบริสุทธิ์หลุดพ้นจึงเป็นภาวะที่ สูงสุด ของการปฏิบัติธรรม หมายถึงการที่จิตใจได้รับการชำระล้างจากสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง และได้รับการปลดปล่อยจากพันธนาการทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง เข้าสู่ความเป็นอิสระและสันติสุขที่แท้จริง ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

โดยสรุปได้ความว่า การกตัญญูต่อบุคคล หมายถึง กตัญญูต่อบิดามารดา เห็นได้จากพระยาคนคากทรงเชื่อพระราชบิดา จนในที่สุดพระองค์ก็ได้เสวยบุญที่ทำไว้ในอดีตคือได้นางแก้วมาเป็นพระราชพาที พระองค์ได้ปราสาททิพย์เพราะไม่ทรงลืมพระคุณของบุพการี การกตัญญูต่อบ้านเมือง หมายถึง การนำความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมือง เห็นได้จากหลังจากขึ้นครองราช พระ

ยากันคากไม่ได้เพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของประชาชน เมื่อพญาแถนไม่ให้ฝนตกจนเกิดความแห้งแล้ง พระองค์ทรงหาทางแก้ไขด้วยความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว และการกตัญญูต่อธรรมชาติ

บทสรุป

การศึกษาวรรณกรรมเรื่องพระยากันคากในภาคอีสาน พรรณนาถึงเมืองอินทปัตถ์อันสงบสุข มีนางสีดาทรงครุฑและประสูติพระโพธิสัตว์ในร่างคันคาก แม้ว่าชาวเมืองจะเยาะเย้ยรูปลักษณะ แต่กุมารก็มีบุญญาธิการ เมื่อเติบโตใหญ่และได้อิทธิฐาน และพระอินทร์ได้ประทานปราสาทและนางแก้ว อัครกู่ทีเป็นพระชายา ทั้งสองครองเมืองด้วยความรุ่งเรืองและได้รับการสักการะจากสรรพสัตว์ ต่อมาวัน พญาแถนได้เกิดความอิจฉาและได้กักกันไม่ให้ฝนตก ทำให้เกิดความแห้งแล้ง ส่วนพระยากันคากจึงนำทัพขึ้นไพรบและได้ชนะด้วยกลอุบาย และสั่งให้พญาแถนปล่อยฝนให้ตกตามปกติและกลับไปครองเมืองดังเดิม พระยากันคากกลับมาปกครองอินทปัตถ์ด้วยความสงบและคุณธรรม

ความกตัญญูที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระยากันคากชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญ 3 ดังนี้ 1) ความกตัญญูต่อบุคคล พระยากันคากทรงเชื่อพระราชบิดาจึงได้เสวยปราสาททิพย์ 2) ความกตัญญูต่อบ้านเมือง พระยากันคากสร้างความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์มาสู่บ้านเมือง เพราะพระองค์ไม่ได้เพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของประชาชน จึงเป็นที่รักของอาณาประชาราษฎร์ และ 3) กตัญญูต่อธรรมชาติ เห็นได้จากพระยากันคากทรงรักษาตพธิดาธรรม บำเพ็ญทานและการรักษาศีล ส่งผลให้พสกนิกรยกย่องเชิดพระองค์ พร้อมปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ทำให้บ้านเมืองสงบสุขเรื่อยมา

เอกสารอ้างอิง

- นิพล สายศรี. (2555). พระยากันคาก (พิมพ์ครั้งที่ 1). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.
พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
พระมหาสุรเวช วชิโร. (2553). ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่องพระยากันคาก. ปริญญาโทพุทธศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

**แนวทางการจัดการความเครียดด้วยการปฏิบัติอานาปานัสสติ
ตามหลักพระพุทธศาสนา**
**Guidelines for managing stress by practicing Anapana-sati
according to Buddhist principles**

เฉลิมพร ดาศรี^{1*}, พระครูสุธีปทุมากร, ดร.^{2*},
ธนกร ชุสุขเสริม^{3*}, พระปณณวิทย์ ปัญญาดี^{4*}, และ กฤติยา จูดาบุตร^{5*}
Chalermporn Dasri^{1*}, Phrakhrusuthipathumakorn, Ph.D.^{2*},
Thanakorn Chusukserm^{3*}, PhraPunnuwit Panyadee^{4*}, And Krittiya judaboot^{5*}

^{1-4*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{5*}ครูโรงเรียนคำเขื่อนแก้ววิทยาคม จังหวัดอำนาจเจริญ

^{1-4*}Mahamakut Buddhist University Isan Campus

^{5*}Teachers of Kham Khuen Kaew Wittayakhom School, Amnat Charoen Province

Author for Correspondence: Email: Chadada2503@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อการศึกษาแนวทางการจัดการความเครียดด้วยการปฏิบัติอานาปานัสสติตามหลักพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาถึงสาเหตุแห่งความเครียดที่เกิดขึ้นทางร่างกายมีการเจ็บป่วยและทางจิตใจ คิดวิตกกังวลปัญหารุมเร้าจนกลายเป็นความเครียดและที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความเครียด เช่นจากหมู่คณะ จากมลพิษทางเสียงทางบรรยากาศ เป็นต้น การศึกษาพบว่า การจัดการความเครียดด้วยอานาปานัสสติ โดยการนำไปใช้ในรูปแบบโปรแกรมบำบัดความเครียดด้วยหลักอานาปานัสสติ ทำให้เกิดความผ่อนคลายอานาปานัสสติเป็นวิธีการฝึกสมาธิแห่งการประสานกายกับจิตใจให้มีความสมดุลกัน เป็นแนวทางแห่งการมีสุขภาพทางกาย ทางใจ และสุขภาพทางจิตวิญญาณที่ดี

คำสำคัญ : ความเครียด, อานาปานัสสติ, หลักพระพุทธศาสนา

Abstract

The objectives of this academic article are: (1) to explore approaches for stress management through the practice of Anapana-sati (mindfulness of breathing) based on Buddhist principles, and (2) to examine the causes of stress arising from physical ailments, mental distress—such as worry and overwhelming problems—and external environmental factors, including social dynamics, noise pollution, and atmospheric conditions. The study finds that stress management using Anapana-sati when applied in the form of a structured therapeutic program, leads to a state of relaxation. Anapana-sati serves as a meditative discipline that harmonizes the body and mind, promoting holistic well-being. It offers a pathway to physical health, mental clarity, and spiritual balance.

Keywords: Stress, Anapana-sati, Buddhist principles

บทนำ

ปัจจุบันปัญหาความเครียด หรือปัญหาสุขภาพจิต เป็นปัญหาสุขภาพระดับโลกที่ทุกประเทศให้ความสำคัญ ข้อมูลขององค์การอนามัยโลกในปี 2562 ระบุว่า คนกว่า 970 ล้านคนทั่วโลก มีปัญหาด้านสุขภาพจิต สำหรับประเทศไทย มีข้อมูลจากสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ว่าเมื่อปี 2566 มีผู้เข้ารับบริการในแผนกจิตเวช 2.9 ล้านคน แต่เชื่อว่าผู้ที่มีปัญหา อาจสูงถึง 10 ล้านคนก็ได้ จากรายงานภาวะสังคมไทยของสภาพัฒน์ กล่าวว่า ปัญหาสุขภาพจิตในยุคปัจจุบันเป็นภาพสะท้อนสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่กดดันมากขึ้น จำนวนผู้ป่วยกลุ่มโรควิตกกังวลและโรคซึมเศร้าเพิ่มสูงขึ้น ต่างจากในอดีตที่ผู้มีปัญหาสุขภาพจิตมักเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดและปัญหาสุขภาพจิตยังเกิดขึ้นได้ทุกช่วงวัย ในวัยเด็กมีความกดดันด้านการเรียน สถานะการเงินของครอบครัว การถูกกลั่นแกล้งในโรงเรียน ส่วนคนสูงวัย ก็มีปัญหาสุขภาพจิตที่เกิดความเหงาและความโดดเดี่ยวจากการอยู่คนเดียว ขณะที่วัยทำงาน ก็เครียดจากการมีปัญหาเรื่องปากท้อง หาเงิน ทำงานหนักเกินไป ไม่มีความสุขจากการทำงาน (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันวิจัยประชากรและสังคมแห่งชาติ สุขภาพคนไทย, 2567) และปัญหาเนื่องมาจากรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้ขาดการพูดคุยหรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ต่างคนต่างอยู่ ค่านิยมและรูปแบบการทำงานไม่เหมือนเดิม เทคโนโลยีที่ถูกพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว กลายเป็นสังคมออนไลน์เป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตมนุษย์ที่ไม่สมดุลกับธรรมชาติ การขาดทักษะในการคิดและแก้ปัญหา ติดกับดักทางความคิดที่ทำให้เครียดที่พบบ่อยคือ ความคิดอัตโนมัติ การเปรียบเทียบกรอบความคิด ปัจจัยก่อให้เกิดความเครียดเกิดขึ้นได้ 2 ทาง คือ

ทางร่างกาย มีสาเหตุจากความเจ็บป่วย ทางจิตใจ มีสาเหตุจากตนเอง และสาเหตุภายนอกคือ สิ่งแวดล้อม หมู่นั่น เป็นต้น

แนวคิดความเครียดตามแนวคิดพระพุทธศาสนามองเห็นได้ว่าความเครียดคือความทุกข์ ขาดความสุข ความสงบในจิตใจ ซึ่ง “ความทุกข์” เป็นนามธรรม แปลตามรูปศัพท์แปลว่า ทนได้ยาก อันหมายถึง สิ่งทั้งหลายเป็นสิ่งที่ทนอยู่ได้ยาก จะดำรงอยู่ในสภาวะเดิมของมันได้ยาก เพราะมีอันจะต้องแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดาอีกอย่างหนึ่ง ทุกข์ตามแนวคิดพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. ทุกขเวทนา ความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ หรืออาการที่มนุษย์เสวยทุกข์ 2. ทุกข์ในอริยสัจ ได้แก่ ความทุกข์ เพราะมีตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา (ความทะยานอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่) ภวตัณหา (ความทะยานอยากเป็นต่างๆ) และวิภวตัณหา (ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่) และ 3. ทุกข์ในไตรลักษณ์ ได้แก่ ความทุกข์เพราะความเกิด - ดับ ของสังขาร ซึ่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากสิ่งเร้าภายนอกและการปรุงแต่งภายในความคิดและจิตใจของมนุษย์ก่อให้เกิดอารมณ์ที่พึงพอใจ เหนือ อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ การเกิดขึ้นของอารมณ์เหล่านี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ที่ส่งผลให้บุคคลมีความเครียดเกิดขึ้น (พรพรรณ ศรีโสภณ และ ธนวรรณ อาษารัฐ, 2560)

ดวงพร สุรพงษ์พิพัฒน์ (2567) จิตแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและวัยรุ่น กล่าวว่า ความเครียดเป็นกลไกตามธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อใช้ตอบสนองต่อสถานการณ์ที่ยากท้าทาย หรืออันตราย เพื่อเตรียมรับมือกับสิ่งที่จะเจอ ความเครียด คือ ภาวะที่ไม่สบายใจหรือความกังวลที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญสถานการณ์ที่ไม่ตรงกับความรู้สึกหรือความคาดหวัง เช่น เมื่อต้องฝืนทำสิ่งที่ไม่ชอบ หรือไม่ได้ทำสิ่งที่อยากทำ นี่คือการเครียด ความเครียดจึงเป็นเรื่องส่วนบุคคล ในสายตาคนทั่วไป งานนั้นอาจน่าเบื่อ แต่ถ้าคนๆ นั้นทำด้วยความรู้สึกชอบหรือสนุกที่จะทำ งานนั้นจะไม่น่าเบื่อและไม่เป็นความเครียด แบ่งประเภทของความเครียดเป็น 2 แบบตามระยะเวลา คือ 1) ความเครียดระยะสั้นหรือฉับพลัน เช่น ทะเลาะกับเพื่อน คนใกล้ชิดเสียชีวิตสอบตก การหย่าร้าง เป็นต้น 2) ความเครียดเรื้อรังและสะสม เมื่อเจอสถานการณ์ที่ทำให้เครียดอยู่ซ้ำๆ เช่น การเรียน หรือทำงานที่มีความกดดันสูง ปัญหาการเงิน เป็นต้น

การจัดการความเครียดตามหลักวิชาการ (ดวงพร สุรพงษ์พิพัฒน์ จิตแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและวัยรุ่น) 1) การออกกำลังกาย ทำให้ร่างกายหลั่งสารซีโรโทนิน (สารสงบ) ช่วยลดความเครียด 2) การฝึกหายใจ การหายใจเพื่อคลายเครียด 3) จัดสรรตารางกิจกรรมในชีวิตประจำวันและลงมือทำจริงๆ จดบันทึกสิ่งที่จะทำและเวลาที่จะทำ ทำกิจกรรมที่ช่วยเพิ่มความรู้สึกว่าทำได้ 4) ให้รู้สึกขอบคุณ ความรู้สึกขอบคุณ คือ ยาต้านความเครียดตามธรรมชาติ เป็นการเริ่มต้นของพลังบวกที่ช่วยเชื่อมโยงระหว่างสมองส่วนคิดกับสมองที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก 5) หัวเราะ การหัวเราะทำให้ร่างกายหลั่งสารโดพามีน (สารสำเร็จ) ซึ่งช่วยลดความเครียด และทำให้คอร์ติซอล (ฮอร์โมนเครียด) กลับมาอยู่ในระดับที่สมดุล ส่งผลให้ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายแข็งแรงขึ้น ขณะที่หัวเราะ จะช่วยให้

ออกซิเจนเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกายได้ดีขึ้น ทำให้การไหลเวียนของเลือดเป็นไปด้วยดี ซึ่งช่วยให้ร่างกายรู้สึกสดชื่นคลายความเศร้าหมอง จิตใจสงบ และช่วยให้สมาธิและความทรงจำดีขึ้น 6) อาหารช่วยให้อารมณ์ดี อาหารที่มีทริปโตเฟน อาหารที่มีวิตามินบี อาหารที่มีวิตามินซี อาหารที่มีกรดไขมันอิ่มตัวโอเมกา-3 ข้าวกล้อง มีโพเลตและกรดแพนโทเทนิค ดาร์กช็อกโกแลต มีฟลาโวนอยด์จากโกโก้ที่ช่วยลดปริมาณคอเลสเตอรอล หรือฮอร์โมนเครียดในร่างกาย ควรเลือกดาร์กช็อกโกแลตที่มีความเข้มข้นของโกโก้ร้อยละ 70 ขึ้นไป มีค่าใช้ง่าย

การจัดการความเครียดตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยอานาปานัสสติ ทำให้สุขภาพจิตสมบูรณ์ มีจิตแห่งความสุข เป็นแนวทางเลือกอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาความเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทำให้สุขภาพจิตมีสภาพปกติ มีความพร้อมในการดำเนินชีวิตต่อ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจเรื่องนี้ เพื่อบูรณาการการแก้ปัญหาความเครียดที่ขยายวงกว้างขึ้นทุกวัน

บททวนวรรณกรรม

1. ความเครียด

“ความเครียด” เป็นคำที่แสดงถึงภาวะการตอบสนองของอารมณ์ที่มีต่อสถานการณ์รอบตัว โดยเป็นการตอบสนองอัตโนมัติของร่างกาย เพื่อปรับตัวให้สามารถเข้ากับสถานการณ์ในขณะนั้น ๆ อย่างเช่น ช่วงอ่านหนังสือสอบ ทำโปรเจกต์ หรือนำเสนอแผนงานต่อหัวหน้า เป็นต้น ซึ่งปกติแล้วการเกิดความเครียดเพื่อปรับร่างกายให้เข้ากับการทำงานในขณะนั้น (Acute Stress) จะทำให้ร่างกายเราสามารถทำงาน ขบคิด แก้ปัญหา และรับมือกับสถานการณ์ที่กำลังพบเจอได้ดีขึ้น แต่จะเกิดอะไรขึ้นหากความเครียดเกิดเข้าไปซ้ำมา จนร่างกายเริ่มมีปัญหา ความเครียดที่เกิดซ้ำ ๆ จนกลายเป็นความเครียดเรื้อรังที่ร่างกายไม่สามารถจัดออกไปได้ (Chronic Stress) จะส่งปัญหาต่อร่างกายในระยะยาว ขณะกำลังทำงาน จะเกิดความเครียด แล้วร่างกายก็จะตอบสนองโดยดึงพลังงานจากทั่วร่างกาย มาเสริมประสิทธิภาพของอวัยวะบางส่วน เพื่อให้คนเราทำงานได้ดีขึ้น เช่น มีสมาธิมากขึ้น สมองทำงานได้ไวมากขึ้น เร็วมากขึ้น แต่ถ้าหากยังทำงานต่อไปเรื่อย ๆ ไม่พักพลังงานที่มาเสริมประสิทธิภาพของอวัยวะที่มีความเครียดอยู่แล้วนั้น ก็จะถูกใช้งานอย่างต่อเนื่องอย่างไม่หยุดจนพังในที่สุด เปรียบเทียบง่าย ๆ การเปิดโน้ตบุ๊กโดยไม่เคยปิดให้พักเลย สุดท้ายโน้ตบุ๊กก็พัง ร่างกายก็เช่นกัน ไม่ได้พักก็พัง ซึ่งปัญหาร่างกายพังจาก Chronic Stress นั้น ไม่ได้ส่งผลแค่บางอวัยวะเท่านั้น แต่ยังส่งผลไปถึงทุกๆ ส่วนในร่างกายของคนเราด้วย (ณัฐภัทร ต้นจรรย์ภรณ์, 2568)

ด้านสภาพร่างกายนั้น ปัญหาของความเครียดสะสม มักจะสะท้อนออกมาในสภาพความเสียหายของอวัยวะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ระบบหลอดเลือดและหัวใจ การขับถ่าย การหายใจ ระบบภูมิคุ้มกัน ระบบเผาผลาญของร่างกาย และด้านอื่นๆ ซึ่งพบข้อมูลจากงานวิจัยโดย Yuli Huang และคณะ (อ้างใน ณัฐภัทร ต้นจรรย์ภรณ์) พบว่า ความเครียดจากการทำงานที่เรื้อรังสะสมในร่างกาย เพิ่ม

โอกาสการเป็นโรคหลอดเลือดสมองกว่า 22% หรือ Tanya M. Spruill (อ้างใน.ณัฐภัทร ตันจริยภรณ์) พบว่า ความเครียดเรื้อรัง เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้นได้ และเพิ่มโอกาสการเป็นโรคเกี่ยวกับหัวใจมากกว่าคนปกติที่ไม่มีภาวะเครียดเรื้อรังกว่า 50% เช่นกัน หรือแม้แต่ปัญหาการนอนก็สามารถเกิดจากความเครียดเรื้อรังได้ พบข้อมูลจากงานวิจัยของ David A. Kalmbach และคณะ (อ้างใน.ณัฐภัทร ตันจริยภรณ์) ได้อธิบายถึงกลไกปัญหาการนอนที่เกิดจากความเครียดเรื้อรัง โดยร่างกายขณะที่มีความเครียด จะเหมือนถูกกระตุ้นให้พร้อมทำงานต่างๆ ตลอดเวลา ทำให้นอนหลับได้ไม่สนิท หรือนอนไม่หลับ ส่งผลต่อการเกิดปัญหาในระยะยาวนั่นเอง นอกจากความเสียหายทางกายแล้ว ทางจิตใจเองก็ได้รับผลกระทบเหมือนกัน โดยความเครียดเรื้อรังนั้น เป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดโรคทางจิตตามมา ไม่ว่าจะเป็นโรคซึมเศร้า หรือโรควิตกกังวลก็ตาม พบอ้างอิงจากงานวิจัยของ Paula Cristóbal-Narváez และคณะ (อ้างใน.ณัฐภัทร ตันจริยภรณ์) พบความเชื่อมโยงระหว่างการเกิดของโรคซึมเศร้าและโรคเครียดเรื้อรัง ซึ่งความเครียดเรื้อรังนั้น เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้คนเป็นโรคซึมเศร้าได้ หรือจากงานวิจัยของ Nuria Daviu และคณะ (อ้างถึงใน ณัฐภัทร ตันจริยภรณ์, 2568) ได้อธิบายความเชื่อมโยงของโรควิตกกังวล (Anxiety) ที่เกิดจากความเครียดเรื้อรัง พบเห็นได้ชัดเลยว่า "ความเครียดเรื้อรัง" เป็นหนึ่งในสาเหตุหลักที่ทำให้ร่างกายมีปัญหาตามมา ไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายและทางจิตใจ

จากรายงานสภาวะสังคมไทย ไตรมาศหนึ่ง 2567 ความเครียด หรือ Stress ใน (สภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันวิจัยประชากรและสังคมแห่งชาติ สุขภาพคนไทย, 2567 มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)) จากสถานการณ์ที่ย่างยาก ไม่สามารถแก้ไขได้ เรามักได้ยินอยู่เสมอว่า อยากกลับไปเป็นเด็ก เพราะไม่มีภาระ และไม่ต้องคิดมาก ไม่ต้องเครียด แต่ความจริงเด็ก ๆ ก็มีความเครียดด้วยเหมือนกัน ลักษณะการพูดแบบนี้ก็สะท้อนว่า ในวัยที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ ความรับผิดชอบที่ต้องแบกรับ มีส่วนอย่างมากที่ทำให้เกิดความเครียด ความเครียด ถือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ เพื่อตอบสนองต่อภัยคุกคามในชีวิต ในสมัยมนุษย์ยุคหินที่ยังใช้ชีวิตกับการหาของป่า ล่าสัตว์ เวลาจะล่าสัตว์ที่หนึ่งร่างกายจะเกิดความเครียด ตื่นเต้น เพื่อให้ร่างกายเตรียมพร้อมใช้แรงไปกับการล่า หรือแม้แต่วิ่งหนีในยามขับขัน ความเครียดที่เกิดขึ้นในรูปแบบนี้คือความเครียดฉับพลัน ซึ่งช่วยให้ร่างกายตื่นตัว เพิ่มความจำ เพิ่มสมาธิให้จดจ่อกับสิ่งที่เจออยู่ และช่วยให้มนุษย์อยู่รอดในสถานการณ์ยามวิกฤติ ความเครียดระยะสั้น ๆ มีประโยชน์ ถ้าเทียบกับชีวิตในยุคปัจจุบัน เช่น เครียดเพราะต้องขึ้นพูดบนเวที เครียดเพราะต้องพรีเซนงานต่อหน้าหัวหน้า ความเครียดระยะสั้นต่างจากความเครียดระยะยาว ความเครียดระยะยาวคือเครียดต่อเนื่อง เพราะไม่สามารถจัดการได้ จะส่งผลเสียต่อสุขภาพกายใจ และความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ความเครียดจากการทำงาน หรือจากการใช้ชีวิต ถือเป็นความเครียดระยะยาว เพราะไม่ได้เครียดเพียงชั่วครู่ชั่วยามแล้วจบเหมือนวิ่งหนีเสือ มีเหตุปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้

ให้คนเราเครียดต่อเนื่องยาวนาน อาทิ งานหนัก งานที่ควบคุมไม่ได้ งานไม่มั่นคง ไม่ได้รับการยอมรับจากที่ทำงาน ปัญหาภายในที่ทำงาน ปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงานและเจ้านาย ทำงานจนขาดสมดุล Work-Life Balance เป็นต้น

เมื่อมนุษย์เริ่มทำงาน ความเครียดกับงานจะเริ่มขึ้น แต่ความเครียดจากงานแบบในปัจจุบัน มีที่มาจากเหตุการณ์ครั้งสำคัญในช่วงประวัติศาสตร์โลก คือการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 18 – 19 มนุษย์ในยุคสมัยนั้นต้องทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ชั่วโมงการทำงานยาวนาน แลสภาพแวดล้อมที่ทำงานก็แย่ สุขอนามัยก็ไม่ได้ สิทธิแรงงานก็ยังไม่ถูกกล่าวถึง แรงงานสมัยนั้นเริ่มมีปัญหาสุขภาพกาย สุขภาพจิต และหมดไฟจากการทำงาน เมื่อสังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ภาคบริการและยุคไอที เทคโนโลยีเริ่มเข้ามามีบทบาทในที่ทำงานมากขึ้น สังคมเริ่มแข่งขันมากขึ้น ความเครียดเริ่มขยายวงกว้าง เพราะเครียดทั้งกลัวการสูญเสียหน้าที่การงาน ความไม่มั่นคงในงานของตัวเอง รวมไปถึงการถูกคาดหวังจากสังคมหรือที่ทำงานให้ต้องตื่นตัว มีประสิทธิภาพการทำงานอยู่เสมอ ยิ่งในยุคหลังโควิด คนก็ยิ่งเกิดเครียดหนักขึ้นอีก เพราะได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจไม่ก็สืบป็นนี้เอง

เครียดจนเป็นปัญหาสังคม เครียดทั้งงาน เครียดทั้งครอบครัว งานสำรวจในไทยยังพบอีกว่าคนไทยวัยทำงานเครียดจากปัญหาครอบครัวสูงเป็นอันดับสาม รองจากการเครียดเรื่องเศรษฐกิจและสังคม ความเครียดในการดูแลสมาชิกครอบครัว ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะดูแลสุขภาพร่างกายตนเอง เมื่อสถานการณ์ด้านการงาน การเงินและครอบครัวประดังเข้ามาพร้อม ๆ กัน จัดการอะไรไม่ได้ ความเครียดยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ การรับมือกับความเครียดเหล่านี้ บ่อยครั้งเป็นเรื่องยากที่คนวัยทำงานเพียงลำพังจะหาทางออกได้ด้วยตัวเอง เพราะสาเหตุเกิดขึ้นในระดับสังคม การช่วยเหลือจากรอบด้านจึงมีความสำคัญ ในระดับนโยบายรัฐ การสนับสนุนที่สำคัญ เช่น การส่งเสริมความรู้และทักษะการเงินแก่คนทุกช่วงวัย ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ยังทำงานได้ให้มีงานทำ ซึ่งจะช่วยลดภาระพึ่งพิงการมีบริการผู้ช่วยดูแล เทคโนโลยีแบ่งเบาภาระดูแลเด็กและผู้สูงอายุ รวมถึงสนับสนุนสถานรับเลี้ยงเด็กและผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในระดับองค์กร ซึ่งเป็นต้นตอสำคัญของความเครียดจากการทำงาน หากผู้บริหารตระหนักถึงปัญหาที่คนทำงานต้องแบกรับ และมีการดูแลให้เกิดสมดุลระหว่างการงานและการดูแลครอบครัว ก็จะช่วยรักษาประสิทธิภาพการทำงานไว้ได้ด้วยเช่นกัน

การจัดการความเครียดมี 2 ระดับสำคัญคือ 1.จัดการความเครียดระดับบุคคล 1) สื่อสารกับหัวหน้าและเพื่อนร่วมงาน ถึงภาระงานของตนเอง ควรประเมินว่างานชิ้นไหนที่ต้องการความช่วยเหลือ หรือรู้สึกว่เริ่มเกินกำลัง อย่างล่งเลที่จะสื่อสาร หรือขอความช่วยเหลือจากที่ทำงาน 2) ฝึกทักษะการจัดลำดับความสำคัญของงาน รวมถึงการจัดการชีวิตส่วนตัว 3) แบ่งเวลางาน เวลาพักผ่อน สร้าง Work Life Balance หากิจกรรมคลายเครียดที่เหมาะสมกับตนเอง 2 ระดับองค์กร 1) ลดภาระงานไม่จำเป็น หรืองานเย็นเยื่อ ที่ถ่วงเวลางานที่มีความสำคัญของพนักงาน หาวิธีการจัดการแบบใหม่

ๆ หรือใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย 2) สร้างช่องทางการสื่อสาร รับฟังคนทำงาน สื่อสารให้ทีมให้เข้าใจปัญหา ภาระความเครียดที่แต่ละคนมี สร้างบรรยากาศที่พนักงาน และหัวหน้าสามารถสนับสนุนซึ่งกันและกัน 3) ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ทำงาน เน้น Work-Life Balance ให้พนักงานจัดการเวลาส่วนตัวได้ด้วย 4) รับรู้ปัญหาในชีวิตที่พนักงานกำลังเผชิญ จัดสวัสดิการ และหาทางช่วยเหลือที่จะตอบโจทย์ให้กับคนทำงาน เช่น การเสริมความรู้ด้านการจัดการการเงิน อบรมทักษะสื่อสาร การยืดหยุ่นการทำงานด้านเวลา หรือสถานที่ทำงาน เป็นต้น

ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์ (2011) (คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล) ผลจากปฏิกิริยาต่อความเครียด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1) ด้านร่างกาย ภาวะที่เครียดเกิดขึ้นจะกระตุ้นระบบประสาทอัตโนมัติ ทำให้เกิดอาการหน้ามืดเป็นลม เจ็บหน้าอก ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หลอดเลือดอุดตัน โรคอ้วน แผลในกระเพาะอาหาร เมื่อบุคคลตกอยู่ในความเครียดเป็นเวลานาน จะทำให้สุขภาพร่างกายเลวลงเนื่องจากเกิดความไม่สมดุลของระบบฮอร์โมน ซึ่งเป็นชีวเคมีที่สำคัญต่อมนุษย์ เพราะทำหน้าที่ช่วยควบคุมการทำงานของระบบต่างๆ ภายใน ขณะเกิดความเครียดจะทำให้ต่อมใต้ถูกกระตุ้น ทำให้ต่อมหมวกไตหลั่งฮอร์โมนคอร์ติซอล (cortisol) เพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดอาการทางกายหลายอย่างแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ตั้งแต่ปวดศีรษะ ปวดหลัง อ่อนเพลีย หากบุคคลนั้นต้องเผชิญกับความเครียดที่รุนแรงมากๆ อาจส่งผลให้บุคคลเสียชีวิตได้เนื่องจากระบบการทำงานที่ล้มเหลวของร่างกาย เช่น คนที่มีโรคเบาหวานเป็นโรคประจำตัวอยู่แล้ว หากเกิดความเครียดอย่างรุนแรง ฮอร์โมนคอร์ติซอลจะไปกระตุ้นระดับน้ำตาลในเลือดให้สูงขึ้นหรือลดต่ำลงอย่างผิดปกติ และทำให้เกิดอาการชักได้ หรือในบางรายที่ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายทำงานได้ไม่เต็มที่ส่งผลให้เกิดเป็นอาการของโรคหอบหืด โรคภูมิแพ้ต่างๆ โรคผิวหนัง อาจมีอาการผื่นวงและมีอัตราเสี่ยงต่อการเกิดโรคมะเร็งได้ง่ายกว่าเมื่อเทียบกับคนปกติ

2. ด้านจิตใจและอารมณ์ จิตใจของบุคคลที่เครียดจะเต็มไปด้วยการหมกมุ่นครุ่นคิด ไม่สนใจสิ่งรอบตัว ใจลอยขาดสมาธิ ความระมัดระวังในการทำงานเสียไปเป็นเหตุให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย จิตใจขุ่นมัว โมโหโกรธง่าย สูญเสียความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะจัดการกับชีวิตของตนเอง เคร้าซึม คับข้องใจ วิตกกังวล ขาดความภูมิใจในตนเอง ในบางรายที่ตกอยู่ในภาวะเครียดอย่างยาวนานมาก อาจก่อให้เกิดอาการทางจิต จนกลายเป็นโรคจิตโรคประสาทได้ เนื่องจากการเผชิญต่อภาวะเครียดเป็นเวลานานฮอร์โมนคอร์ติซอลที่มีปริมาณเพิ่มขึ้น จะทำให้เซลล์ประสาทฝ่อและลดจำนวนลง โดยเฉพาะในสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับกับความจำและสติปัญญา ความเครียดจึงทำให้ทำให้ความจำและสติปัญญาลดลง และยังมีผลต่อการทำงานของระบบสารสื่อประสาทที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับอารมณ์และพฤติกรรมโดยเฉพาะสารสื่อประสาท จึงทำให้เกิดอาการซึมเศร้าและวิตกกังวลกว่าเวลาปกติ

3. ด้านพฤติกรรมกรรมการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายดังที่กล่าวในข้างต้น ไม่เพียงแต่จะทำให้ระบบการทำงานของร่างกายผิดปกติเพิ่มขึ้นไป แต่ยังทำให้พฤติกรรมกรรมการแสดงออกของบุคคลเปลี่ยนแปลงด้วย ยกตัวอย่างเช่น บุคคลที่เครียดมากๆ บางรายจะมีอาการเบื่ออาหารหรือบางรายอาจจะรู้สึกง่วงตัวเอง หิวอยู่ตลอดเวลาและทำให้มีการบริโภคอาหารมากกว่าปกติ มีอาการนอนหลับยากหรือนอนไม่หลับ หลายคืนติดต่อกัน ประสิทธิภาพในการทำงานน้อยลง เริ่มปลีกตัวจากสังคม และเผชิญกับความเครียดอย่างโดดเดี่ยว บ่อยครั้งบุคคลจะมีพฤติกรรมกรรมการปรับตัวต่อความเครียดในทางที่ผิด เช่น สูบบุหรี่ ดื่มเหล้า ดื่มยา เล่นการพนัน การเปลี่ยนแปลงของสารเคมีบางอย่างในสมองทำให้บุคคลมีพฤติกรรมก้าวร้าวมากขึ้น ความอดทนเริ่มต่ำลง พร้อมทั้งจะเป็นศัตรูกับผู้อื่นได้ง่าย อาจมีอาการอาละวาดขว้างปาข้าวของ ทำร้ายผู้อื่น ทำร้ายร่างกายตนเอง หรือหากบางรายที่เครียดมากอาจเกิดอาการหลงผิดและตัดสินใจแบบชั่ววูบนำไปสู่การฆ่าตัวตายในที่สุด

สรุป ความเครียด พระพุทธศาสนามองเห็นได้ว่าความเครียดคือความ ทุกข์ ขาดความสุข ความสงบในจิตใจ จิตแพทย์ เห็นว่าความเครียด คือ ภาวะที่ไม่สบายใจหรือความกังวล ที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญสถานการณ์ที่ไม่ตรงกับความรู้สึกหรือความคาดหวัง

2. หลักอานาปานัสสติ

อานาปานัสสติตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง การฝึกสติปัญญา พัฒนาความคิด ใช้สติด้วยการใช้ลมหายใจเป็นเครื่องกำหนด หรือเป็นวิธีนำความจริงของธรรมชาติมาใคร่ครวญพิจารณาอยู่ทุกขณะของลมหายใจเข้าออก ตามประวัติพระพุทธศาสนาอานาปานัสสติเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตลอดพระชนม์ชีพ แม้แต่ในวันที่พระองค์ตรัสรู้ก็ทรงเจริญอานาปานัสสติเป็นเบื้องแรก ครูบาอาจารย์หลาย ๆ ท่านที่สอนอานาปานัสสติ ยึดหลักการสอนตามพระไตรปิฎกโดยเน้นการผสมผสานหลักการเจริญอานา ปานาสติภาวนาเข้ากับการดำเนินชีวิต

หลักการอานาปานัสสติ จีรวัฒน์ พุ่มด้วง (2562) หลักสำคัญของการเจริญอานาปานัสสติ คือ การใช้ “ลมหายใจ” เป็นเครื่องมือในการเจริญสติ นั่นคือการหายใจเข้าและหายใจออกอย่างมีสติในทุกอิริยาบถความสำคัญของอานาปานัสสติในชีวิตประจำวัน “การเจริญอานาปานาสติ ต้องไม่แยกออกจากวิถีชีวิตตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้าไปจนหลับตาเวลานอน หากเราสามารถหายใจอย่างมีสติ ก็ถือว่าอยู่ในกระบวนการของอานาปานัสสติแล้ว และไม่ว่าจะเคลื่อนไหว ยืน เดิน นั่ง นอน ขอให้ตั้งใจตั้งมั่นกายอยู่กับจิต จิตอยู่กับงานหรือมีสิ่งใดมากระทบทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย หรืออารมณ์กระทบใจก็ขอให้ใจรู้ชัด มองโลกอย่างที่เป็นโดยไม่ต้องปฏิเสธ เพราะการปฏิบัติไม่ใช่เป็นการหนีแต่เป็นการอยู่กับโลกอย่างเข้าใจโลก อานาปานัสสติในวิถีชีวิตประจำวัน คือ รู้ลมหายใจ ฝ้าดูจิต พิจารณาการเกิดดับของสภาวะธรรมนั้น ๆ สำหรับอานิสสของการเจริญอานาปานัสสติ คือ ทำให้ความคิดปลอดโปร่งและความจำดี มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ การอยู่กับโลกอย่างเข้าใจ คือ พ้นจากทุกข์ แม้จะมี การได้

การเสีย ได้ลาภเสื่อมลาภ ได้ยศเสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุขมีทุกข์ แต่ผู้ที่มีลมหายใจแห่งสติ รู้ทันกายทันใจ จะทำใจเป็นอิสระจากทุกข์ได้และเป็นคนทันสมัย คือเป็นคนที่อยู่กับปัจจุบันขณะ รู้ทันกายรู้ทันใจ ไม่ประมาทในการใช้ชีวิตประจำวันอย่างเข้าใจ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติ

ความสำคัญอานาปานัสสติ ปอ.ปยุตโต (2543) (พุทธธรรม) อานาปานัสสติ เป็นวิธีเจริญสมาธิที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมาก ทรงสนับสนุนบ่อยครั้งให้พระภิกษุทั้งหลายปฏิบัติ และพระองค์เองก็ได้ทรงใช้เป็นวิหการธรรมมากทั้งก่อนและหลังตรัสรู้ ดังพุทธพจน์บางแห่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานาปานัสสติสมาธินี้แล เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพสงบ ประณีต สดชื่น เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข และยังอกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ให้อันตรายจนสงบไปได้โดยพลัน เปรียบเหมือนฝนใหญ่ที่ตกในสมัยมิใช่ฤดูกาล ยังฝุ่นละอองที่ฟุ้งขึ้นในเดือนท้ายฤดูร้อนให้อันตรายจนสงบไปได้โดยพลัน ฉะนั้น”

การปฏิบัติอานาปานัสสติ พุทธทาสภิกขุ (2552) (คู่มือปฏิบัติอานาปานัสสติสมบูรณ์แบบ) การปฏิบัติอานาปานัสสติ ดังนี้ 1) การเตรียมสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย เตรียมโอกาสให้ได้โอกาส หาเวลาที่เหมาะสม สถานที่ที่เหมาะสม ท่าที่หาได้ บ้านก็ได้ ป่าก็ได้ 2) เตรียมร่างกายให้เหมาะสม พอดีสบายพอดี จมูกต้องโผล่เพื่อการหายใจที่สะดวก หากเป็นหวัดก็ทำไม่ได้ คือ 3) เตรียมอารมณ์ อะไรที่รบกวนจิตใจสลัดออกไปแล้วมากำหนดลมหายใจ อานาปานัสสติต้นๆเป็นการบังคับลมหายใจ มีลักษณะเป็นปรมาณายมะ (คือ การยึดปรมาณหรือลมหายใจเพื่อเพิ่มพลังให้แก่ชีวิต) จะบังคับได้ตั้งแต่เตรียมจมูกให้ดี และเตรียมลมหายใจให้ดี 4) ทำนั้ง นั่งในท่าที่สบาย ทำนั้งสบายคือขัดตะมาต หรือขัดสมาธิ 5) ซ้อมหายใจ เตรียมหายใจ ลองหายใจ ยาวอย่างไร สั้นอย่างไร ลึกอย่างไร ตื้นอย่างไร หนักอย่างไร 6) ฝึกสังเกตดีกว่าหลับตา เป็นเทคนิคที่ดีกว่า เพ่งที่ปลายจมูก ไม่เห็นอะไรแต่เป็นการบังคับจิตที่ดีกว่า

ปอ.ปยุตโต (พุทธธรรม 2543) วิธีปฏิบัติอานาปานัสสติ “ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บรรลัภ์ ตั้งกายกายตรง ดำรงไว้เฉพาะหน้า” ซึ่งหมายถึง สถานที่ ที่ใดก็ได้ที่บรรยากาศเกื้อกูลแก่การปฏิบัติ ทำนั้งหลักการคืออิริยาบถที่ทำให้ร่างกายผ่อนคลายมากที่สุด สบายที่สุด อิริยาบถที่ผู้สำเร็จได้พิสูจน์แล้วว่าได้ผลดีที่สุดคือ ทำนั้งขัดสมาธิ หรือพระเรียกว่าคู้บรรลัภ์ ตั้งกายตรง ขั้นตอนการกำหนดลมหายใจ การเริ่มนับ จะตั้งต้นที่ลมหายใจ จะเข้าหรือออกก็ได้ หายใจเข้ายาว ให้รู้ว่าหายใจเข้ายาว หายใจออกยาว ให้รู้ว่าหายใจออกยาว หายใจเข้าสั้น ให้รู้ว่าหายใจเข้าสั้น หายใจออกสั้น ให้รู้ว่าหายใจออกสั้น

ประโยชน์อานาปานัสสติ เมื่อผู้ปฏิบัติเริ่มลงมือปฏิบัติ ก็ได้รับผลเป็นประโยชน์ทันทีตั้งแต่ต้นเรื่อยไป ไม่ต้องรอจนเกิดสมาธิที่เป็นขั้นตอนชัดเจน กล่าวคือ กายใจผ่อนคลายได้พัก จิตสงบสบาย ลึกซึ้งลงไปเรื่อย ๆ ทำให้อกุศลระงับ และส่งเสริมให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น ไม่กระทบต่อสุขภาพ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงประสบการณ์ของพระองค์เองว่า “เมื่อเราอยู่ในวิหารธรรมนี้ (คืออานาปานัสสติ) มาก กายก็ไม่เมื่อย ตาก็ไม่เหนื่อย) ไม่เหมือนกรรมฐานบางอย่างที่อาศัยการยืน การเดิน การเพ่งจ้อง แต่ตรงข้ามอานาปานัสสติกรรมฐานนี้กับเกื้อกูลต่อสุขภาพ ทั้งช่วยให้ร่างกายได้รับการพักผ่อนอย่างดี และระบบการหายใจที่ปรับให้เรียบเสมอประณีตด้วยการปฏิบัติกรรมฐานนี้ช่วยส่งเสริมสุขภาพให้ดียิ่งขึ้น

จากงานวิจัย ศึกษาการฝึกอานาปานัสสติ การใช้ประโยชน์จากอานาปานัสสติในการบำบัดรักษาโรคต่าง ๆ การจัดการความเครียดต่าง ๆ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าอานาปานัสสติสามารถลดความแปรปรวนด้านร่างกายและจิตใจได้

กิตติ จิตรตรีฐินและคณะ (2564) ศึกษาเรื่อง ผลของการฝึกอานาปานัสสติที่มีต่อการลดความวิตกกังวลของทหารกองประจำการ พบว่า จากการฝึกอานาปานัสสติ ซึ่งเป็นวิธีการฝึกสมาธิแห่งการประสานกายกับจิตใจให้มีความสมดุลกัน เป็นแนวทางแห่งการมีสุขภาพทางกาย ทางใจ และสุขภาพทางจิตวิญญาณที่ดี การฝึกอานาปานัสสตินอกจากจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแง่การบำบัดรักษาโรคได้โดยตรง การฝึกอานาปานัสสติที่ช่วยบำบัดความวิตกกังวลและความเครียดได้ ผลของการฝึกอานาปานัสสติที่มีต่อการลดความวิตกกังวลของทหารกอง โดยใช้วิธีการ การฝึกอานาปานัสติก่อนนอนทุกวัน ทำให้จิตของทหารกองประจำการเกิดเป็นสมาธิ และสติมีความสงบ ผ่อนคลายจากความวิตกกังวล ยังเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพอย่างมากมาย อานาปานัสสติทำให้มีการผ่อนคลายทั้งทางกายและทางใจ

ขวัญตา กลิ่นหอมและคณะ (2557) ศึกษาเรื่อง การจัดการความเครียดด้วยอานาปานัสสติ และการผ่อนคลาย กล้ามเนื้อของผู้ดูแลผู้สูงอายุโรคหลอดเลือดสมอง ผลการศึกษา พบว่าค่าเฉลี่ยความเครียดของผู้ดูแลผู้สูงอายุโรคหลอดเลือดสมองภายหลังได้รับโปรแกรมการจัดการความเครียดต่ำกว่าก่อนได้รับโปรแกรมการจัดการความเครียด การที่มีระดับความเครียดลดลงหลังเข้าร่วมโปรแกรมการจัดการความเครียดเนื่องจากเป็นการหายใจที่มีคุณภาพทำให้ร่างกายได้รับปริมาณออกซิเจนที่เพียงพอและเหมาะสม และการฝึกการหายใจจำเป็นต้องมีการตั้งจังหวะการหายใจให้ช้าลงจึงช่วยลดความเครียดลงได้

อรรณณ จันทรมณี (2557) ศึกษาผลของการฝึกสมาธิแบบอานาปานัสสติดูแลกับการฝึกสร้างจินตนาการต่อระดับสมาธิของเด็กที่มีความเสี่ยงสมาธิสั้น การใช้โปรแกรมผลของการฝึกสมาธิอานาปานัสสติดูแลกับการฝึกสร้างจินตนาการต่อระดับสมาธิของเด็กที่มีความเสี่ยงสมาธิสั้นสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและสมาธิของเด็กที่มีสมาธิสั้น ที่แสดงออกทางด้านพฤติกรรมและสมาธิที่ดีขึ้น

ผลลัพธ์นี้ได้สะท้อนถึงประสิทธิผลของการใช้การฝึกสมาธิอานาปานัสสติและการฝึกสร้างจินตนาการเข้าด้วยกัน ส่งผลให้ระดับพฤติกรรมและสมาธิจากเดิมก่อนการทดลอง ที่จัดอยู่ในระดับพฤติกรรมและสมาธิที่เป็นปัญหาค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นพฤติกรรมและสมาธิดีขึ้นตามลำดับ

ดังนั้น การเจริญอานาปานัสสติ หรือการมีสติรู้ลมหายใจเข้าออก เป็นวิธีที่เรียบง่ายแต่ทรงพลังในการลดความเครียดและสร้างความสงบในจิตใจ โดยมีหลักสำคัญคือ 1) ตั้งสติอยู่กับลมหายใจ การฝึกให้จิตจดจ่ออยู่กับลมหายใจเข้าและออกในปัจจุบันขณะ ช่วยให้จิตใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่หมกมุ่นกับอดีตหรือกังวลอนาคต 2) ลดการหลั่งฮอร์โมนความเครียดการหายใจลึกและมีสติช่วยลดระดับคอร์ติซอลในร่างกาย ซึ่งเป็นฮอร์โมนที่เกี่ยวข้องกับความเครียด 3) สร้างสมาธิและความชัดเจนทางจิตใจ เมื่อฝึกเป็นประจำ จิตจะนิ่งขึ้น มีสมาธิ และสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น 4) ผ่อนคลายร่างกาย ลมหายใจที่ช้าและลึกช่วยให้กล้ามเนื้อคลายตัว ลดความตึงเครียดทางกายที่สะสมจากความเครียด 5) ฝึกได้ง่ายในชีวิตประจำวัน ใช้เวลาเพียง 5-10 นาทีต่อวันก็สามารถเห็นผลได้ หากทำอย่างสม่ำเสมอ การฝึกอานาปานัสสติไม่เพียงช่วยลดความเครียด แต่ยังเป็นการพัฒนาสติและปัญญาอย่างลึกซึ้งอีกด้วย หากสนใจฝึกอย่างจริงจัง คุณสามารถเริ่มจากการนั่งในที่เงียบสงบ หลับตา และเฝ้าดูลมหายใจเข้าออกอย่างเป็นธรรมชาติ

วิเคราะห์การจัดการความเครียดด้วยอานาปานัสสติ

จากการศึกษาค้นคว้าการจัดการความเครียดด้วยอานาปานัสสติ ทั้งเอกสารบทความวิชาการงานวิจัยต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าการนำเอาหลักอานาปานัสสติซึ่งเป็นวิธีการตามหลักพระพุทธศาสนาคือการใช้ลมหายใจของตนเอง มาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเครียด ลดลงอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ การฝึกลมหายใจตามหลักอานาปานัสสตินี้เมื่อผู้ปฏิบัติเริ่มลงมือปฏิบัติ ก็ได้รับผลเป็นประโยชน์ทันทีตั้งแต่ต้นเรื่อยไป ไม่ต้องรอจนเกิดสมาธิที่เป็นขั้นตอนชัดเจน ภายใจได้ผ่อนคลายได้พัก จิตได้ความสงบสบายลึกซึ้งไปเรื่อย ๆ ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสถึงประสบการณ์ของพระองค์เองว่า “เมื่อเราอยู่ในวิหารธรรมนี้ (คืออานาปานัสสติ) มาก กายก็ไม่เมื่อย ตาก็ไม่เหนื่อย ไม่เหมือนกรรมฐานบางอย่างที่อาศัยการยืน การเดิน การเพ่งจ้อง แต่ตรงข้ามอานาปานัสสติกรรมฐานนี้กับเกื้อกูลต่อสุขภาพ ช่วยให้ร่างกายได้การพักผ่อนอย่างดี และระบบการหายใจที่ปรับให้เรียบเสมอ ประณีตด้วยการปฏิบัติกรรมฐานนี้ช่วยส่งเสริมสุขภาพให้ดียิ่งขึ้น

การจัดการความเครียดด้วยอานาปานัสสติ ถือว่าเป็นการเจริญสติด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างมีสติ เป็นวิธีที่เรียบง่ายแต่ทรงพลังในพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาใช้จัดการความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักการ “รู้เท่าทันลมหายใจ รู้เท่าทันจิตใจ” เมื่อจิตใจจดจ่ออยู่กับลมหายใจ จะช่วยลดความฟุ้งซ่าน ทำให้จิตใจสงบ เย็น และมีสติอยู่กับปัจจุบัน ประโยชน์ของอานาปานัสสติในการลดความเครียด มีหลายประการคือ ช่วยให้ผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ

ลดความวิตกกังวลและอารมณ์ด้านลบ เพิ่มสมาธิและความชัดเจนทางความคิด ส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดีอย่างยั่งยืน การฝึกอานาปานัสสติเป็นประจำจะช่วยให้สามารถเผชิญปัญหาและความเครียดได้อย่างมีสติ และเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยในการดูแลสุขภาพจิตโดยไม่ต้องพึ่งพาสิ่งภายนอก ดังนั้น อานาปานัสสติ จึงถือว่าเป็นวิธีเจริญสมาธิที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมาก ทรงสนับสนุนบ่อยครั้งให้พระภิกษุทั้งหลายปฏิบัติ และพระองค์เองก็ได้ทรงใช้เป็นวิหการธรรมคืออานาปานัสสติมาก่อนและหลังตรัสรู้ และอานาปานัสสติเป็นวิธีปฏิบัติในการพัฒนาสติด้วยการดูลมหายใจเข้าออก ซึ่งเป็นวิธีที่ง่าย ด้วยใช้สิ่งที่ เป็นธรรมชาติที่ใกล้ตัวที่สุด คือลมหายใจของตนเอง การเจริญอานาปานาสตินั้น ไม่ได้แยกออกจากวิถีชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนไปจนหลับตาเวลานอน ลมหายใจยังอยู่ หากแต่ว่า ผู้ปฏิบัติสามารถหายใจอย่างมีสติ ก็ถือว่าอยู่ในกระบวนการของอานาปานัสสติแล้ว รู้ลมหายใจ

บทสรุป

ปัญหาความเครียดเกิดขึ้นได้ทุกช่วงวัย จากปัญหาที่มาจากตนเอง จากสิ่งแวดล้อม จากสังคม เศรษฐกิจ การจัดการปัญหาความเครียดที่เกิดขึ้น บางปัญหาสามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง แต่บางปัญหาบางกรณีไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง ต้องพึ่งพาบุคคลอื่น หน่วยงานหรือองค์กรอื่นเข้ามาช่วยแก้ไข ปัญหาจากตนเองที่มาจากทางกายคือการเจ็บป่วย มีผลต่อจิตใจก่อให้เกิดความวิตกกังวลมีความเครียดสะสม เรือร้าง สุขภาพกายสุขภาพย่ำแย่ ความเครียดจากปัญหาสิ่งแวดล้อม มลภาวะทางเสียง ฝุ่นละออง และมลพิษอื่น ๆ รวมถึงปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดการเสียสมดุลต่อการดำรงชีวิต วิธีการจัดการความเครียดด้วยการปฏิบัติอานาปานัสสติ เข้ามามีบทบาทในการจัดการความเครียด ทางพระพุทธศาสนา ความเครียดคือความทุกข์ ทุกกาย ทุกใจ ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ การฝึกสติปัญญา พัฒนาความคิด ใช้สติด้วยการใช้ลมหายใจเป็นเครื่องกำหนด พอเริ่มลงมือปฏิบัติ ก็ได้รับผลเป็นประโยชน์ทันทีตั้งแต่ต้นเรื่อยไป ไม่ต้องรอจนเกิดสมาธิที่เป็นขั้นตอนชัดเจน กล่าวคือกายใจผ่อนคลายได้พัก จิตสงบสบายลึกซึ้งลงไปเรื่อย ๆ ทำให้อกุศลระงับ และส่งเสริมให้กุศลธรรมเกิดขึ้น ไม่กระทบต่อสุขภาพ เนื่องจากฝึกอานาปานัสสติ เป็นวิธีการฝึกสมาธิแห่งการประสานกายกับจิตใจให้มีความสมดุลกัน เป็นแนวทางแห่งการมีสุขภาพทางกาย ทางใจ และสุขภาพทางจิตวิญญาณที่ดี การฝึกอานาปานัสสตินอกจากจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแง่การบำบัดรักษาโรคได้โดยตรง การฝึกอานาปานัสสติที่ช่วยบำบัดความวิตกกังวลและความเครียดได้

เอกสารอ้างอิง

กิตติ จิตรตรีฐานและคณะ. (2564). ผลของการฝึกอานาปานัสสติที่มีต่อการลดความวิตกกังวลขอทหารกองประจำการ. วารสารพุทธจิตวิทยา, 6(1).

- ขวัญตา กลิ่นหอม, วิไลวรรณ มุสิกเจียรนนท์, พิศสมร เดชดวง. (2557). การจัดการความเครียดด้วย
อานาปานัสสติ และการผ่อนคลายกล้ามเนื้อของผู้ดูแลผู้สูงอายุโรคหลอดเลือดสมอง. วารสาร
พยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม, 3(1).
- คณิน จินตนาปราโมทย์ และ พรชัย สิทธิศรีณย์กุล. (2019). สรีรวิทยาความเครียดจากการทำงาน
และการแก้ปัญหาเมื่อเผชิญความเครียดในอาชีพแพทย์. ภาควิชาเวชศาสตร์ป้องกันและสังคม
คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรวัดนา พุ่มด้วง. (2562). การเพิ่มศักยภาพพฤติกรรมการเรียนรู้ในการใช้หลักอานาปานัสสติ
นักศึกษา จังหวัดสุราษฎร์ธานี: กรณีศึกษานักศึกษาของวิทยาลัยอาชีวศึกษาภวนาโพธิ์คุณ
วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม. 3(2), 46-47.
- ณัฐภัทร ต้นจริยภรณ์. (2568). สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568, จาก <https://shorturl.asia/DRmvl>
ดวงพร สุรพงษ์พิพัฒน์. (2568). เคล็ดลับบอกเล่าความเครียด.(อินเทอร์เน็ต). สืบค้นเมื่อ 4 มิถุนายน
2568, จาก <https://dmh.go.th/news/view.asp?id=2469>.
- พงศธร สโรจนาวุฒิ. (2567). รายงานสภาวะสังคมไทย ไตรมาสหนึ่ง 2567. สภาพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันวิจัยประชากรและสังคมแห่งชาติ สุขภาพคนไทย 2567.
มหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- พรพรรณ ศรีโสภะและ ธนวรรณ อาชารัฐ. (2560). บทบาทพยาบาลในการป้องกันและจัดการ
ความเครียด. บุรพาเวชสาร, 4(2), 82.
- พระณัฐวุฒิ พันทะลี, พระครูวินัยธรรวชิต ปยุตโต,ดร. ดร.ชนาธิป ศรีโท. (2564). อานาปานัสสติ
: ลมหายใจแห่งการตื่นรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา. วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่ม
แม่น้ำโขง, 4(2), 3.
- พุทธทาสภิกขุ. (2534). คู่มืออานาปานัสสติภาวนาอย่างสมบูรณ์แบบและการปฏิบัติ. ชุดหมุล้อ
อันดับ39. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หจก.การพิมพ์พระนคร.
- พุทธธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ศรีจันทร์ พรจิราศิลป์. (2554). ความเครียดและวิธีแก้ความเครียด. ภาควิชาเภสัชวิทยา คณะเภสัช
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เรียบเรียงโดย ชญานุตม์ นิรมร. งานวิเทศสัมพันธ์และ
ประชาสัมพันธ์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมบัติ ตาปัญญา. (2526). คู่มือคลายเครียด ความรู้เรื่องความเครียด การป้องกันและแก้ไข. (พิมพ์
ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เหรียญบุญการพิมพ์.
- อรรณณ จันทรมณี. (2557). ผลของการฝึกสมาธิแบบอานาปานัสสติร่วมกับการฝึกสร้างจินตนาการ
ต่อระดับสมาธิของเด็กที่มีความเสี่ยงสมาธิสั้น. วารสารพยาบาลตำรวจ, 6(1).

คุณธรรมจริยธรรมกับผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์ตามแนวทางพุทธศาสตร์ Morality and Ethics in Artificial Intelligence Developers from a Buddhist Perspective

พระณัฐโชค สุวโจ^{1*}, พระครูสุธีปทุมามกร^{2*},
พระปณณวิทย์ ปัญญาดี^{3*}, สุจิตตรา มาลัย^{4*}, และ ธนกร ชูสุขเสริม^{5*}
PhraNathachock Suvajo^{1*}, Phrakhrusutheepatummakon^{2*},
PhraPunnuwit Panyadee³, Suchitra Malai^{4*}, And Thanakorn Choosukhserm^{5*}

^{1-5*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-5*}Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: Suchitramalai35@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสตร์ 2) เพื่อศึกษาปัญญาประดิษฐ์ในมุมมองพุทธศาสนา และ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมจริยธรรมกับปัญญาประดิษฐ์ตามแนวทางพุทธศาสตร์ เป็นการวิจัยเอกสาร จากการศึกษาพบว่าปัญญาประดิษฐ์ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) มุ่งเน้นที่การประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีเมตตากรุณา ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม เพื่อความสงบสุขของตนเองและสังคมโดยรวม วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) ปัญญาประดิษฐ์เป็นเทคโนโลยีที่มนุษย์พัฒนาขึ้นมา ปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถคิดเองได้ ไม่มีความรู้สึกที่แท้จริง แต่ผู้พัฒนา AI สามารถออกแบบให้มีความรู้สึกปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีความสุข ส่งเสริมความคิดดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่นตามหลักหลักเมตตากรุณาได้ เพื่อประโยชน์ต่อสังคมและไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อการนำมาใช้งานโดยการบูรณาการหลักธรรมเหล่านี้กับการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างรู้เท่าทัน และ วัตถุประสงค์ข้อที่ 3) ปัญญาประดิษฐ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้งานตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ผู้ที่ออกแบบโปรแกรมจะต้องจะต้องใช้สติทุกขั้นตอน คำนึงถึงหลักคุณธรรมจริยธรรม การป้องกันความคิดหรือขั้นตอนในการทำงานของปัญญาประดิษฐ์ขึ้นอยู่กับแนวคิดสติปัญญาหรือจิตสำนึกของผู้สร้างที่ป้อนให้ปัญญาประดิษฐ์ ถ้าผู้สร้างหรือผู้ผลิตมีคุณธรรมและจริยธรรมการสร้างปัญญาประดิษฐ์นั้นออกมาและมีประโยชน์ต่อมนุษย์ผู้ใช้งาน แต่ถ้าผู้สร้างหรือผู้ผลิตนั้นขาดคุณธรรมจริยธรรมปัญหาต่างๆ ก็เกิดตามมาไม่จบสิ้น

คำสำคัญ : คุณธรรมจริยธรรม, ปัญญาประดิษฐ์, พุทธศาสตร์

Abstract

This article has three objectives: 1) to study moral and ethical principles according to Buddhist teachings; 2) to examine artificial intelligence (AI) from the perspective of Buddhism; and 3) to analyze the relationship between ethics and AI through a Buddhist lens. This research is based on a document analysis approach. The study finds that, in regard to the first objective, Buddhist ethics emphasize virtuous conduct, refraining from harming others, and promoting kindness and compassion in order to foster harmony and peace within both individuals and society. For the second objective, AI is seen as a technology developed by humans. Although AI lacks consciousness and genuine emotions, its designers can program it to promote goodwill, happiness, and non-harm in alignment with the principles of compassion. This integration allows AI to be used in a way that benefits society and avoids negative consequences, when applied with awareness of Buddhist moral values. Regarding the third objective, because AI is a human-made tool created to serve human needs, the responsibility lies with developers to act mindfully and ethically throughout the design process. The ethical principles embedded in AI depend entirely on the intentions, wisdom, and moral awareness of its creators. If developers possess strong moral values, AI can be beneficial to users. Conversely, if ethics are lacking, numerous problems can arise endlessly.

Keywords: Ethics, Artificial intelligence, Buddhism

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์มีความสามารถคิดและเลียนแบบการกระทำของมนุษย์ และได้ถูกพัฒนาจากยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบันให้มีความคิดและมีความสามารถเลียนแบบการกระทำของมนุษย์ และสามารถทำงานได้ใกล้เคียงหรือทำได้ดีกว่ามนุษย์ในหลายด้าน การเริ่มต้นของปัญญาประดิษฐ์ในยุค

แรก เริ่มในปี ค.ศ.1950 - 1970 การทดสอบทัวริง เครื่องจักรสามารถคิดได้หรือไม่? ซึ่งเสนอโดย Alan Turing ในปี 1950 ได้ตั้งคำถามพื้นฐานไว้ว่า เครื่องจักรสามารถแสดงพฤติกรรมอัจฉริยะที่แยกแยะออกจากพฤติกรรมของมนุษย์ได้หรือไม่? การทดสอบนี้แม้ว่าจะมีข้อถกเถียงกัน แต่ยังคงเป็นมาตรฐานในสาขา AI ต่อมาในปีพ.ศ. 1956 กลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่มีวิสัยทัศน์ได้มารวมตัวกันที่วิทยาลัยดาร์ธัมสเพื่อเข้าร่วมเวิร์กช็อปในช่วงฤดูร้อน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของสาขาปัญญาประดิษฐ์อย่างเป็นทางการ ภายใต้การนำของจอห์น แม็กคาร์ธี มาร์วิน มินสกี นาธานีล โรเซสเตอร์ และคล็อด แชนนอน ผู้บุกเบิกเหล่านี้ได้บัญญัติคำว่า “ปัญญาประดิษฐ์” ขึ้นมาและวางรากฐานสำหรับการวิจัยในอนาคต เรียกการประชุมนี้ว่า การประชุมดาร์ธัมส กำหนดอย่างเป็นทางการของ AI (ITD: เทคโนโลยีจดล 2024) ต่อมาในช่วงทศวรรษ 80 ความสนใจใน AI เริ่มกลับมาอีกครั้ง โดยส่วนใหญ่ขับเคลื่อนโดย ความสำเร็จของระบบ ผู้เชี่ยวชาญ โปรแกรมเหล่านี้ได้รับการออกแบบให้เลียนแบบกระบวนการตัดสินใจของผู้เชี่ยวชาญในสาขาเฉพาะ และพิสูจน์แล้วว่ามีความประโยชน์อย่างยิ่งในหลากหลายอุตสาหกรรม (ITD: เทคโนโลยีจดล 2024) ศตวรรษที่ 21 ได้พบเห็นการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของปริมาณข้อมูลที่มี ซึ่งเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “บิกดาต้า” ความมั่งคั่งของข้อมูลเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาอัลกอริทึม AI ที่ซับซ้อนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (ITD: เทคโนโลยีจดล 2024) ปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่เพียงแค่แนวคิดในนิยายวิทยาศาสตร์อีกต่อไป แต่กลายมาเป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันของเราไปแล้ว ตั้งแต่ผู้ช่วยเสมือนบนโทรศัพท์ของเราไปจนถึงอัลกอริทึมที่แนะนำเนื้อหาบนแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งที่เราชื่นชอบ AI มีอยู่ทุกที่ในโลกยุคใหม่ (ITD: เทคโนโลยีจดล 2024) เมื่อ AI มีความสามารถมากขึ้นและแพร่หลายมากขึ้น คำถามด้านจริยธรรมและสังคมที่สำคัญก็เกิดขึ้น ซึ่งเราในฐานะสังคมจะต้องแก้ไข ความท้าทายเหล่านี้มีตั้งแต่ความกังวลเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการแทนที่งานไปจนถึงปัญหาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติของสติปัญญาและจิตสำนึก (ITD: เทคโนโลยีจดล, 2024)

ปัจจุบันได้มีการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ให้สามารถพูดโต้ตอบ ตอบคำถามมนุษย์ที่ป้อนเข้าไปในระบบได้อย่างรวดเร็ว อย่างเช่น ระบบ ChatGPT ไม่เพียงสามารถสร้างบทสนทนาที่มีความคล้ายคลึงกับมนุษย์ในหัวข้อที่หลากหลาย แต่ยังสามารถสร้างเนื้อหาที่มีความสร้างสรรค์ได้อย่างไม่น่าเชื่อแบบจำลองการทำงานของ ChatGPT ใช้วิธีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกจากข้อมูลป้อนกลับโดยมนุษย์ (Reinforcement Learning from Human Feedback: RLHF) เพื่อหาแนวทางที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาซึ่งความคล้ายคลึงกับการเรียนรู้ของมนุษย์ นับตั้งแต่ได้มีการเปิดตัว ChatGPT ขึ้นเมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน ค.ศ. 2022 ได้มีการสมัครบัญชีผู้ใช้งานมากกว่า 1 ล้านบัญชีภายใน 1 สัปดาห์ (Baidoo-Anu, D., & Ansah, L.O. 2023) เป็นความสะดวกที่มนุษย์นำมาใช้ แต่ความฉลาดของ

ปัญญาประดิษฐ์ถ้านำมาใช้โดยการคิดไตร่ตรองแล้วทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโลกถือว่ามีผลดี แต่ถ้านำมาใช้แล้วเกิดโทษมากกว่า มนุษย์ต้องมีการใช้อย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ให้ปัญญาประดิษฐ์เข้ามาควบคุมมนุษย์ให้อยู่ภายใต้ความคิดของปัญญาประดิษฐ์ ปัญหาที่ตามมาในอนาคตคาดว่าจะมีการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์และความสามารถเหนือกว่ามนุษย์ เนื่องด้วยความสามารถและความฉลาดของปัญญาประดิษฐ์ได้ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในสังคมโลกหรือสังคมมนุษย์ในหลากหลายรูปแบบ การใช้งานปัญญาประดิษฐ์ถ้าใช้ในทางที่ผิดย่อมก่อให้เกิดผลกระทบตามมา เช่น ผลกระทบต่อมนุษย์และสังคม การทำร้ายร่างกายโดยคำสั่งของมนุษย์ผ่านหน่วยความจำของปัญญาประดิษฐ์ การขโมยข้อมูลส่วนบุคคล การขโมยข้อมูลโดยผู้เจาะระบบ (Hacker) ที่เป็นมิจฉาชีพหรือการให้ร้าย การให้ข้อมูลเท็จ ไปจนถึงการทำร้ายร่างกายและชีวิต ปัญญาประดิษฐ์จึงมีทั้งข้อดี คือ สร้างประโยชน์และความสะดวกให้แก่มนุษย์ และข้อเสีย คือ ปัญญาประดิษฐ์มีอันตรายต่อมนุษย์จริงหรือไม่ การตระหนักว่าปัญญาประดิษฐ์อาจทำงานผิดพลาด หรือถูกนำไปใช้ในการก่อเหตุก่ออันตรายได้ เป็นต้น

มนุษย์ยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับอนาคตในการที่จะพัฒนาปัญญาประดิษฐ์จนมีความสามารถเหนือมนุษย์และย้อนกลับมาก่อให้เกิดโทษต่อมนุษย์หรือไม่ ในอนาคตผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรตระหนักโดยการยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมในการสร้างปัญญาประดิษฐ์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ได้อย่างแท้จริง ปัญญาประดิษฐ์มีทั้งคุณและโทษที่สำคัญคือ การนำปัญญาประดิษฐ์มาทำให้เกิดประโยชน์มากกว่าการเกิดโทษได้มากที่สุด โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้กับผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์มีแนวทางในการสร้างโดยอาศัยหลักเมตตากรุณาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้าง ปัญญาประดิษฐ์ และมีสติสัมปชัญญะในการป้อนข้อมูลให้แก่ปัญญาประดิษฐ์เพื่อป้องกันความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ และเพื่อลดข้อกังวลในการนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ปรับให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่อยุคสมัยและปรับให้เข้ากับบริบทของสังคมโลก

บททวนวรรณกรรม

1.คุณธรรมจริยธรรมตามแนวพุทธศาสตร์

คุณธรรมจริยธรรม เป็นหลักความดีที่เน้นการพัฒนาจิตใจมนุษย์ให้สะอาดบริสุทธิ์ สงบ มีปัญญา ไม่เบียดเบียนตนเองและคนอื่น ถ้าขาดคุณธรรมจริยธรรมในปัญญาประดิษฐ์จะกลายเป็นปัญหาด้านความไม่ชอบธรรมต่อมวลมนุษยชาติ ดังนั้น การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์จึงควรประกอบด้วยหลักการทางพุทธศาสตร์ ดังนี้

1.1) คุณธรรม

คุณธรรมคือความดีงามภายในจิตใจของมนุษย์ ส่งผลให้คน ๆ นั้นประพฤติตนในทางที่เหมาะสมเกิดประโยชน์ต่อตนเองและเป็นที่ยอมรับของสังคม สอดคล้องกับงานที่องค์กรและนักวิชาการได้กล่าวไว้

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ (2550) คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงามเป็นมโนธรรมเป็นเครื่องประคับประคองใจให้เกลียดความชั่วกลัวบาปใฝ่ความดีเป็นเครื่องกระตุ้นผลักดันให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ เกิดจิตสำนึกที่ดีที่มีความสงบเย็นภายในเป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นและเหมาะสมกับความต้องการในสังคมไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) คุณธรรม มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "สภาพคุณงามความดี"

พระมหาอดิศร ธีรสีโล (2540) คุณธรรม หมายถึง ความงามความดีภายในจิตใจอยู่ในขั้นสมบูรณ์จนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขความยินดีชื่นชมยกย่อง ในขณะที่การกระทำความชั่วย่อมนำความเจ็บปวดมาให้ การเป็นผู้มีคุณธรรมก็คือการปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ดีงาม ความเข้าใจเรื่องการกระทำดีมีคุณธรรม เป็นกฎเกณฑ์สากลที่ตรงกัน เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน ไม่ลักขโมยไม่ประพฤติผิดในกาม และไม่กล่าวเท็จโดยหวังผลประโยชน์ส่วนตัว

พระครูประโชติ จันทวิมล (2555) คุณธรรม หมายถึง ลักษณะนิสัยที่ดีงามที่ได้ประพฤติปฏิบัติจนเคยชินเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

พิชัย อ้นปัญญา (2554) คุณธรรม หมายถึง หลักธรรมจริยธรรมที่สร้างความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดีทางศีลธรรมมีคุณงามความดีภายในจิตใจจนเต็มเปี่ยมด้วยความสุขความยินดี

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดี มีความดีงามมีคุณค่ามีประโยชน์ คุณธรรมเป็นความดีงามที่ต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจ การเป็นผู้มีคุณธรรมก็คือผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่ดีงาม ไม่หวังผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม

1.2) เมตตากรุณา

เมตตาและกรุณาเป็นคุณธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มีความสุขและสงบสุข มีความสัมพันธ์กับเมตตากรุณาในปัญญาประดิษฐ์ (AI Ethics and Compassion) ในปัจจุบัน เนื่องจากการพัฒนาปัญญาประดิษฐ์มีผลกระทบต่อสังคมและมนุษย์ในหลายด้าน เช่น ความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบในการใช้งาน เมตตากรุณาในพระพุทธศาสนาและปัญญาประดิษฐ์มีนักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)(2546) เมตตา กรุณา หมายถึง เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

สุกัญญา นิมนานรเทพ (2565) เมตตา กรุณาในบริบทของปัญญาประดิษฐ์ หมายถึง ความสามารถในการออกแบบและพัฒนาเครื่องจักรอัจฉริยะให้สามารถรับรู้ ตอบสนอง และตัดสินใจโดยคำนึงถึงความทุกข์ ความเปราะบาง และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ใช้งานหรือผู้ได้รับผลกระทบจากระบบนั้น ๆ ทั้งในเชิงพฤติกรรมและเจตนา แม้ว่าเครื่องจักรเหล่านั้นจะไม่มีความรู้สึกจริง ๆ ก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา) ส่งเสริมให้ ปัญญาประดิษฐ์ เป็นเครื่องมือที่ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือ และอยู่ร่วมกับมนุษย์ด้วยความสมดุล

DALYNEWS ONLINE (2025) เมตตา กรุณาในทางพุทธศาสนา หมายถึง ความรัก ความสงสาร และช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ซึ่งอยู่ในหลัก "พรหมวิหารธรรม" อันประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทั้ง 4 ข้อนี้ มีความเชื่อมโยงและทำหน้าที่ต่อกัน เพื่อเป็นหลักแห่งการแบ่งปันในสังคม สร้างความสุขร่มเย็นในใจของมนุษย์ สอดคล้องกับงานของ

สรุปได้ว่า เมตตา กรุณาในพระพุทธศาสนาเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและสังคม เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความสุขและเป็นธรรม ส่วนเมตตา กรุณาในปัญญาประดิษฐ์ ไม่ใช่เรื่องของความรู้สึกที่แท้จริง แต่เป็นการออกแบบให้ปัญญาประดิษฐ์มีความรู้สึกปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้มีความสุขและประสบแต่สิ่งที่ดี การนำหลักเมตตา กรุณา มาใช้กับปัญญาประดิษฐ์ สามารถช่วยให้เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อการนำมาใช้งาน โดยการบูรณาการหลักธรรมเหล่านี้กับการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างรู้เท่าทัน

1.3) สติ

สติ แปลว่า ความระลึกได้ หมายถึง ความที่จิตมีความตื่นตัว ตื่นรู้ สามารถผูกคิด จุกระลึกขึ้นได้ทันในการทำงานที่พึงทำ ในคำที่พึงพูด ในสิ่งที่พึงคิด มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2560) กล่าวไว้ว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้เท่านั้นที่เป็นเครื่องช่วยอุปการะให้มี “ปัญญา” ถ้าบุคคลขาดสติเสียแล้วสังขารย่อมปรุงแต่งจิตให้เป็นจิตแห่งความโลภ ความโกรธและความหลง อันเป็นมูลเหตุในการพูดและกระทำความชั่วทุกชนิดขึ้นมาในทันใด

พระพรหมคุณาภรณ์ (2552) กล่าวว่า สติ มีความหมายสองนัย ดังนั้นแรก สติคือความระลึกได้ซึ่ง หมายถึง อาการที่จิตนึกถึงสิ่งที่จะถาม จะพูดได้หรือนึกถึงสิ่งที่ทำไปหรือที่พูดไว้แล้วได้ กล่าวคือ

เป็นอาการของจิตที่ไม่หลงลืม นัยที่สองของสติ คือ ความไม่เผอเรอไม่เลินเล่อไม่ฟุ้งเฟ้อไม่เลื่อนลอย ระมัดระวังซึ่งหมายถึงภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ, 2538) กล่าวไว้ว่า สติ คือความระลึกได้ก่อนที่จะทำอะไรจะพูดจะคิดความยังคิดรอบคอบในกิจการ ความจำการทำและคำที่พูดแม่นยำได้ไม่หลงลืมเชื่อว่าความไม่ประมาทซึ่งเป็นความไม่ประมาทในธรรมคือ ความชั่วและความดีทั้งปวง ในด้านความชั่ว คือ ไม่ดูหมิ่นความชั่วเพียงเล็กน้อยก็ละเสียไม่ทำ ไม่ปล่อยให้ความชั่วสะสมเพิ่มขึ้น เพียรละความชั่วให้หมดสิ้นไป ในด้านความดี คือเพียรพยายามกระทำความดีไม่ดูหมิ่นความดีว่าเล็กน้อยแล้วทอดธุระ ขยัน สะสมความดี เมื่อความชั่วหมดไปความดีเต็มเปี่ยม ย่อมบริบูรณ์ด้วยสันติสุขอันเกิดจากสติสัมปชัญญะกำกับตัวอยู่เสมอไม่เผอเรอหลงลืมตัว มีความตั้งใจที่จะเว้นชั่วหยุดทำความชั่ว ขยันสร้างความดี ความไม่ประมาทจึงเป็นยอด แห่งธรรม ทั้งปวง

ภูว แสงวัฒน์ (2559) สติ หมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่จะสามารถมุ่งใส่ใจต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันขณะ โดยส่งผ่านจากขณะหนึ่งสู่อีกขณะหนึ่งในลักษณะที่ต่อเนื่องกัน โดยที่บุคคลยอมรับและเปิดรับต่อประสบการณ์โดยไม่ประมาท วิเคราะห์ และตัดสิน ซึ่งเป็นการยอมรับต่อประสบการณ์หรือปรากฏการณ์นั้น ๆ อย่างสมบูรณ์

สรุปได้ว่า การมีสติหรือการระลึกได้ทำให้มนุษย์สามารถควบคุมจิตใจตนเองให้มีสำนึกในการกระทำความดี แต่ถ้ามนุษย์ขาดสติย่อมทำให้จิตใจเกิดความโลภ ความโกรธและความหลง เป็นมูลเหตุให้เกิดความคิดที่ไม่ดีและสามารถกระทำความชั่วได้ทุกขณะ

1.4) จริยธรรม

จริยธรรม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกสร้างขึ้นแล้วนำไปใช้กับบุคคลเป็นแนวทางที่คนในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นความดีความงาม เป็นสิ่งที่กระทำแล้วคนอื่นเกิดประโยชน์มีความสุขสงบเกิดขึ้นแก่คนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ สอดคล้องกับ พระมหาสาคร ศรีดี (ป.ธ.๙) (2536) (มังคลัตถปิณี ภาค ๒ ฉบับบาลี, ๒๕๓๖: ๔๗) จริยธรรม หมายถึง แนวทางในการประพฤติตนที่ดีงามเหมาะสม เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เป็นความหมายที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ดังคำว่า "ธมมสุส จริยา ธมมา วา อนเปตา จริยา ธมมจริยา" แปลว่า "ความประพฤติที่เหมาะสม หรือความประพฤติที่ไม่ปราศจากธรรม เรียกว่า ธรรมจริยา"

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ (2550) จริยธรรม หมายถึง กรอบหรือแนวทางอันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนดไว้สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ

เรียบร้อยงดงาม ความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคีความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต

พระราชชัยกวี (ภิกขุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2548) จริยธรรม หมายถึง เป็นสิ่งพึงประพฤตินี้จะต้องปฏิบัติ

ภิกขุ วังเงิน (2545) จริยธรรมหรือ จรรยาบรรณมีความหมายหลายอย่างคุณค่าของจริยธรรมต่อชีวิตมนุษย์ จริยธรรมยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นหลักปฏิบัติทำให้มนุษย์มีความหนักแน่น ช่วยทำให้มนุษย์สามารถกำหนดเป้าหมายของชีวิตได้และช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตได้

สรุปได้ว่า จริยธรรม คือ หลักความประพฤติหรือแนวทางในการกระทำสิ่งที่ดีและถูกต้อง โดยหลักความเชื่อ และหลักศีลธรรมที่ยอมรับกันในสังคม เพื่อให้บุคคลอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุขและที่สำคัญเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

2.ปัญญาประดิษฐ์

ปัญญาประดิษฐ์ หรือ AI ย่อมาจาก Artificial Intelligence คือ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่มีฟังก์ชันที่สามารถทำงานได้เหมือนกับมนุษย์ และสามารถเลียนแบบการทํากิจกรรมของมนุษย์ได้ และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นตัวช่วยมนุษย์ในการคิด ซึ่งจะเน้นไปในเรื่องของประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ปัญญาประดิษฐ์สามารถทำงานได้รวดเร็วกว่าสมองของมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันปัญญาประดิษฐ์ยังไม่สามารถทำหน้าที่ที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสได้ นั่นคือ ปัญญาประดิษฐ์ยังไม่มีความคิดเป็นของตัวเองแต่มนุษย์เป็นผู้ป้อนความคิดนั้นเข้าไปในหน่วยความจำของปัญญาประดิษฐ์ ปัญญาประดิษฐ์สร้างหรือผลิตโดยมนุษย์ ทำงานตามโปรแกรมที่กำหนดไว้ หากมนุษย์ป้อนข้อมูลที่ผิดหรือข้อมูลที่เียงตรง มีความคลาดเคลื่อนเข้าไปในระบบปัญญาประดิษฐ์จะประมวลผลและตัดสินใจไปในทางที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ ทำให้มีผลก่อให้เกิดความเสียหายต่อมนุษยชาติได้ ซึ่งปัญญาประดิษฐ์จะมีทั้งคุณและโทษตามที่ผู้สร้างกำหนดขึ้น สอดคล้องกับงานของ

ชูพันธุ์ รัตนโกศา (2559) ปัญญาประดิษฐ์อาศัยหลักการจากการศึกษาวิธีการตัดสินใจหรือหลักของเหตุผลจากมนุษย์เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพของเครื่องคอมพิวเตอร์ให้สามารถตอบสนองการทำงานที่มากกว่าเป็นเพียงเครื่องจักรกลหรือโปรแกรมทั่วไป โดยเริ่มจากการนำแนวคิดดังกล่าวมากำหนดเป็นขั้นตอนให้เครื่องคอมพิวเตอร์ทำงานแก้ปัญหา ตัดสิน และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ส่งผลให้เครื่องคอมพิวเตอร์มีความฉลาดมากขึ้น สามารถทำงานในระบบที่มีความซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่ต้องอาศัยแรงงานจากมนุษย์

Alan Turing, (1950) ตีพิมพ์ผลงานวิจัยหัวข้อ MIND A QUARTERLY REVIEW OF PSYCHOLOGY AND PHILOSOPHY เรื่อง Imitation game เกมเลียนแบบ เริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่า เครื่องจักรสามารถคิดได้หรือไม่ (Can machines think) เขามีแนวคิดว่า ปัญญาประดิษฐ์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างโปรแกรมคอมพิวเตอร์มากกว่าจะเป็นการสร้างเครื่องจักรกล คำถามที่ตามมา คือ ถ้ามันเหมือนมากจนมนุษย์แยกไม่ออกจะเกิดอะไรขึ้น

Maxey v. United States, 30 App. D.C. 63, 80 (App. D.C. 1907) ปัญญาประดิษฐ์มีความหลากหลายในการปรับใช้ ปัญญาประดิษฐ์ที่เป็นหุ่นยนต์สามารถถูกออกแบบให้เลียนแบบความสามารถทางกายภาพของมนุษย์ได้ ยิ่งกว่านั้นหุ่นยนต์มีศักยภาพที่เร็วกว่าและแข็งแกร่งกว่ามนุษย์

John McCarthy, (2007) ปัญญาประดิษฐ์ในวารสารของมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด บทความชื่อ What is Artificial Intelligence โดยเขากล่าวว่าปัญญาประดิษฐ์ เป็นศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ในการสร้างความฉลาดให้กับเครื่องจักร

สรุปได้ว่า ปัญญาประดิษฐ์เป็นสมองกลที่ไม่มีความคิดเป็นของตัวเอง แต่เป็นการป้อนความคิดของผู้สร้าง ผู้พัฒนา และผลิต เพื่อให้ ปัญญาประดิษฐ์ปฏิบัติตามคำสั่งที่ป้อนในหน่วยความจำนั้นๆ ปัญญาประดิษฐ์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือนี้ไม่สามารถคิดเองได้ แต่เป็นผู้สร้างต้องป้อนข้อมูลหรือความคิดที่มีประโยชน์และไม่เป็นอันตรายต่อมวลมนุษยชนเอง

3.ปัญญาประดิษฐ์ในมุมมองพุทธศาสนา

ปัญญาประดิษฐ์ในมุมมองพุทธศาสนา เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัญญาประดิษฐ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถวิเคราะห์ได้ทั้งด้านจริยธรรม การรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด และการพัฒนาปัญญา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้กับ “ปัญญาประดิษฐ์” (Artificial Intelligence: AI) ได้มีหลายแนวทาง ทั้งในแง่ของการพัฒนาเทคโนโลยีให้มีจริยธรรม การใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ และผลกระทบต่อสังคมมนุษย์ สอดคล้องกับนักวิชาการให้ความหมายไว้ดังนี้

พระครูสุทธธรรมาภรณ์ (2564) กล่าวถึง ปัญญาประดิษฐ์คือสามารถเรียกใช้ข้อมูลเดิม ๆ ซ้ำ ๆ ได้หลายครั้งโดยไม่ผิดพลาด จดจำได้ดี เรียกใช้ได้รวดเร็ว มีความคลาดเคลื่อนน้อยถ้านำมาใช้เผยแพร่ธรรมะจะมีประสิทธิภาพเที่ยงตรงตามหลักคำสอน คาดว่าในอนาคตโอกาสที่ AI จะถูกนำมาใช้งานในการเผยแพร่ศาสนาจะกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นมากขึ้น

มงคล เทียนประเทืองชัย (2565) กล่าวถึงปัญญาประดิษฐ์ เป็นสารชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้น ส่วนจะคิดดีหรือฉลาดเหมือนมนุษย์หรือไม่อย่างไร และมีคุณ (ประโยชน์) หรือมีโทษ อย่างไร ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือปัจจัยการ (กฎปฏิจจสมุปบาท) คือถ้าสร้างโปรแกรม เบื้องต้น (รวมถึงจิตใจผู้สร้าง

โปรแกรมด้วย) ไว้ดี มีประโยชน์ แนวโน้มของการคิดต่อยอด (รวมถึงการคิดได้เองด้วย) ของปัญญาประดิษฐ์ก็น่าจะมีประโยชน์ แต่ถ้าสร้างโปรแกรม พื้นฐานไว้ไม่ดีหรือคิดร้าย ทำลายล้าง แนวโน้มจะเป็นอันตรายหรือเป็นโทษต่อมวลมนุษยชนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

STS Cluster Thailand (2563) ศ.ดร. โสรัจจ์ หงส์दारมณ (นายกสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย กล่าวไว้ว่า “ยังไม่มี ข้อสรุปว่าจะใช้เกณฑ์ใดที่ดีที่สุดในการตัดสินจริยธรรมของปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งยังคงหาคำตอบ กันต่อไป เพราะที่ผ่านมาในวงเสวนาของนักวิชาการได้ถกเถียงกันไปเรื่อยยังไม่มีข้อสรุป ไม่จบ ล้น ซึ่งความไม่จบสิ้นนี้เป็นสิ่งที่ควรทำ แม้คำตอบยังมาไม่ถึง ในฐานะมนุษย์ผู้สร้างสรรค์ก็ต้อง คิดต่อ ปรับปรุงต่อ อัปเดตกันต่อไป”

Suthichai Live (2561) (อ้างถึง พระมหาเมธีวชิโรดม (วุฒิชัย วชิรเมธี) ประธานมูลนิธิวิมุตติยาลัย กล่าวถึงปัญญาประดิษฐ์ว่าเป็นเทคโนโลยีแห่งอนาคต มีความสำคัญมาก เพราะในอนาคตชะตาของมนุษย์อาจจะผูกไว้กับเอไอเอไอจะพัฒนายิ่งกว่าคอมพิวเตอร์ที่มีมาทั้งหมด มีจุดแข็งคือไม่ต้องง้อมนุษย์มาสั่งงาน เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง แต่งนวนิยายชนะคน วินิจฉัยโรคชนะหมอ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ปัญญาประดิษฐ์ในมุมมองพุทธศาสนาเป็นเทคโนโลยีที่สามารถพัฒนาได้ ปัญญาประดิษฐ์ไม่สามารถคิดเองได้แต่เป็นความคิดที่มนุษย์ผู้สร้าง ผู้คิดโปรแกรมเป็นผู้ป้อนความคิดลงในหน่วยความจำ ถ้าผู้ป้อนมีความคิดหรือจิตใจที่ดีปัญญาประดิษฐ์ก็น่าจะมีประโยชน์มาก แต่ถ้าผู้สร้างโปรแกรมมีพื้นฐานแนวคิดที่ไม่ดีหรือคิดร้าย ทำลายล้าง แนวโน้มจะเป็นอันตรายหรือเป็นโทษต่อผู้ใช้งาน ปัญญาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์หากใช้อย่างมีสติโดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนา แต่ไม่ควรยึดติดหรือมองว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือมีจิตใจ การใช้ปัญญาประดิษฐ์ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งทางวัตถุและจิตใจ โดยไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น

วิเคราะห์คุณธรรมจริยธรรมกับปัญญาประดิษฐ์

ปัจจุบันปัญญาประดิษฐ์กลายเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ยังคงใช้งานปัญญาประดิษฐ์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยอำนวยความสะดวกแทบทุกด้าน คนทุกกลุ่มมีโอกาสเข้าถึงปัญญาประดิษฐ์อย่างเท่าเทียมกัน การมีคุณธรรมจริยธรรมในการสร้างปัญญาประดิษฐ์ มีความจำเป็นต่อสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน ไม่เอนเอียงไปตามกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การสร้างปัญญาประดิษฐ์ทุกประเภทอาศัยสติปัญญาของมนุษย์เป็นผู้คิดค้น เช่น รถยนต์ โทรศัพท์ เครื่องมือทางเทคโนโลยีต่าง ๆ มนุษย์เป็นผู้สร้างและป้อนความคิดเข้าไปในตัวปัญญาประดิษฐ์ การป้อนความคิดเห็นหรือคำสั่งนั้นผู้ป้อนต้องมีสติ มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อป้องกันการเกิดความ

ผิดพลาดในการใช้งาน หรือการออกคำสั่งที่ปัญญาประดิษฐ์ไม่เข้าใจ เกิดการทำนอกเหนือคำสั่ง ผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์และผู้ใช้งานปัญญาประดิษฐ์ ควรเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ทุกคน เพื่อให้มนุษย์สามารถใช้งานปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ

คณะกรรมการการยุโรป European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. (Apr 8 2019) ได้กล่าวถึงแนวทางจริยธรรมสำหรับปัญญาประดิษฐ์ที่น่าเชื่อถือว่า ควรให้เคารพต่อสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ ป้องกันภัยคุกคาม มีความเป็นธรรม และมีความสามารถในการอธิบายได้และคุณสมบัติที่ต้องการของระบบปัญญาประดิษฐ์ที่น่าเชื่อถือ

Microsoft. Responsible bots (Nov 2018) กล่าวถึงจริยธรรมในซอฟต์แวร์ประเภทสนทนาโต้ตอบอัตโนมัติ (Conversational AI) การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ChatBot หรือ โปรแกรมที่พัฒนาขึ้นเพื่อจำลองบทสนทนาของมนุษย์ให้สามารถพูดคุยสื่อสารกับมนุษย์ผ่านทางเสียงหรือข้อความแบบ real-time โดยวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ChatBot ต้องสอดคล้องกับจริยธรรมและให้ความสำคัญด้วย หากโปรแกรม ChatBot ถูกใช้เพื่อสนับสนุนการทำงานที่มีผลกระทบสำคัญ จะต้องมีการตรวจสอบและตอบสนองต่อเรื่องที่อ่อนไหวหรือก้าวร้าวที่ได้รับจากการปฏิสัมพันธ์กับผู้ใช้งานอย่างเหมาะสม

พระครูปลัดธันรป โชติวิโช, วิโรจน์ อินทนนท์ (2021) กล่าวว่า ความรับผิดชอบในการกระทำที่เกิดจากปัญญาประดิษฐ์ เป็นประเด็นทางจริยศาสตร์ในสังคม เพราะถ้าหากระบบที่ทำงานและตัดสินใจด้วยตัวเองเกิดความผิดพลาด เช่น ทำให้รถไร้คนขับชนคนบนถนน ใครเป็นผู้รับผิดชอบ ปัญญาประดิษฐ์จึงควรเป็นเครื่องมือที่นำไปใช้โดยมนุษย์ที่มีศีลธรรมจริยธรรม มนุษย์ในฐานะ ผู้สร้าง ผู้พัฒนา ต้องเริ่มให้ความสำคัญใน ประเด็นดังกล่าว

เพ็ญศรี ปักกะสินัง และคณะ (2024) จริยธรรมสำหรับปัญญาประดิษฐ์ เป็นไปตามผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์ที่จะตั้งโปรแกรมปัญญาประดิษฐ์ให้ทำงานตามต้องการ ดังนั้น การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์จะต้องพัฒนาจิตใจของผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์ให้เป็นผู้มีจริยธรรม มีความดีทั้งกาย วาจา และใจ และถ่ายทอดความดีนั้นลงสู่ปัญญาประดิษฐ์ เพื่อสร้างปัญญาประดิษฐ์ที่พึงประสงค์

สรุปได้ว่า การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์จะต้องพัฒนาด้านจิตใจของผู้สร้างให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นเบื้องต้น สามารถถ่ายทอดความรู้สึกที่ดีนั้นสู่ปัญญาประดิษฐ์อย่างครบถ้วน มนุษย์เป็นผู้ออกแบบ เป็นผู้สร้างปัญญาประดิษฐ์ เป็นผู้กำหนดโปรแกรมข้อมูลขนาดใหญ่และหน่วยความจำจำนวนมาก จนทำให้ปัญญาประดิษฐ์มีความฉลาดสามารถทำงานได้เหมือนมนุษย์ มีความแม่นยำและมีข้อผิดพลาดในการทำงานน้อยกว่ามนุษย์ มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อมวลมนุษยชาติ ผู้ประดิษฐ์ต้องบูรณาการการใช้หลักสติสัมปชัญญะในการทำงานทุกขั้นตอน เริ่มจากกระบวนการคิด

การออกแบบ การเขียนโปรแกรม การทดสอบก่อนและหลังการใช้โปรแกรม เป็นต้น ปัญญาประดิษฐ์ควรได้รับการวิจัย ออกแบบ และพัฒนา โดยยึดหลักคุณธรรมจริยธรรมคือความเมตตากรุณาเป็นฐาน เพื่อสร้างประโยชน์แก่คนทุกกลุ่มโดยไม่มีอคติ มีระบบตรวจสอบความผิดปกติและวินิจฉัยปัญหาต่างๆ ความมั่นคงปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว มีการป้องกันความเสี่ยง มีความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูลและระบบ เพื่อป้องกันการคุกคาม รวมถึงการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล มีความเท่าเทียมหลากหลาย ครอบคลุม และเป็นธรรม หลีกเลี่ยงการผูกขาดเฉพาะกลุ่ม เพื่อให้คนทุกกลุ่มเข้าถึงการใช้โปรแกรมอย่างทั่วถึง ลดการแบ่งแยก ปัญญาประดิษฐ์ควรได้รับการสนับสนุนให้มีความน่าเชื่อถือและความมั่นใจในการใช้งานต่อสาธารณะ โดยมีผลลัพธ์อย่างถูกต้องและแม่นยำสร้างผลลัพธ์ที่สามารถเชื่อถือได้และสามารถสร้างใหม่ได้เมื่อต้องการ

บทสรุป

ปัจจุบันนี้ ปัญญาประดิษฐ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็เท่ากับว่ามันกำลังเข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับคุณธรรมจริยธรรม トラバใดที่มนุษย์ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ปัญญาประดิษฐ์จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของสังคมมนุษย์เช่นกัน ปัญญาประดิษฐ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้งานตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ถ้าไม่มีความผิดพลาดจากการใช้งานถือว่าเป็นข้อดี แต่ถ้าหากระบบเกิดตัดสินใจผิดพลาดในการทำงานใครจะรับผิดชอบ เช่น การนำ ปัญญาประดิษฐ์ มาใช้ในการเลี่ยนเสียงมนุษย์ก่อให้เกิดอาชญากรรมด้านการเงิน การลงทุน นับเป็นการโจรกรรมฐานข้อมูลด้านการเงิน ทำให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์ที่ตกเป็นเหยื่อถึงขั้นที่บางคนทนไม่ได้ ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรมในการคิดสั้นฆ่าตัวตายก็มีเป็นจำนวนมาก จากเหตุการณ์ดังกล่าว มนุษย์ในฐานะผู้สร้างต้องให้ความสำคัญและพัฒนาศักยภาพของปัญญาประดิษฐ์ให้สูงขึ้น การที่จะสร้างหรือพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ผู้ที่ออกแบบโปรแกรมจะต้องคำนึงถึงหลักคุณธรรมจริยธรรมตามที่กล่าวมาแล้วในการที่จะป้องกันความคิดหรือขั้นตอนในการทำงาน ซึ่งขั้นตอนในการสร้างโปรแกรมนั้นขึ้นอยู่กับแนวคิดสติปัญญาหรือจิตสำนึกของผู้สร้างที่ป้อนเข้าไปตามความรู้สึกของตนเอง ถ้าผู้สร้างหรือผู้ผลิตมีคุณธรรมและจริยธรรมในจิตใจ ก็จะสร้างปัญญาประดิษฐ์นั้นออกมาและมีประโยชน์ต่อมนุษย์ผู้ใช้งาน แต่ถ้าผู้สร้างหรือผู้ผลิตนั้นขาดซึ่งคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจ ก็จะสร้างปัญญาประดิษฐ์ให้มีความคิดเสมือนตนเองก่อให้เกิดการนำมาใช้ที่เป็นอันตรายต่อผู้อื่น ดังนั้น การสร้างหรือพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ผู้สร้างผู้ผลิตต้องคำนึงถึงผลที่ตามมา เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์หรือผู้ที่ใช้ปัญญาประดิษฐ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการใช้ชีวิตประจำวันของสังคมมนุษย์

เอกสารอ้างอิง

- ชูพันธุ์ รัตน์โกคา. (2559). ความรู้เบื้องต้นทางปัญญาประดิษฐ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- ภูว แสงวัฒน์. (2559). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสติการกำกับอารมณ์แบบปรับเปลี่ยนความคิดการกำกับอารมณ์แบบเก็บกดและสุขภาวะทางจิต.
- นิตยสารอีสเทิร์นฮอไรซอน. (2023). จริยธรรมในโลกสมัยใหม่ จริยธรรมทางพุทธศาสนาในยุคแห่งเทคโนโลยี.
- ประเสริฐ ธิลา. (2561). กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธสู่ความเป็นองค์กรสมรรถนะสูงของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย. วารสาร มจร สังคมปริทรรศน์, 7(2), 47.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรม. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/คุณธรรม>.
- พระครูประโชติ จันทิมล. (2555). การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรีอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูปลัดธรรมา โขติวิธ และ วิโรจน์ อินทนนท์. (2567). เกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับการใช้ปัญญาประดิษฐ์.
- พระครูสุทิวรญาณ. (2564). ปัญญาประดิษฐ์ (AI) : วิธีการเผยแพร่แห่งอนาคต. วารสาร มจร การพัฒนาสังคมเมืองคม, 6(3), 163-173.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2552). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พระมหาสาคร ศรีดี (ป.ธ.9). (2536). ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาอดิสร ธีรสีโล. (2540). คุณธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : โอเอส พรินติ้ง เฮาส์.
- พระราชชัยกวี (ภิกขุพุทธทาส อินทปัญโญ). (2548). จริยธรรมของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาเอกชน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- พิชัย อันปัญญา. (2554). การประเมินโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนเทศบาลบ้านล่องนางไย. มหาสารคาม : โรงเรียนเทศบาลบ้านล่องนางไย.
- เพ็ญศรี ปักกะสีนังและคณะ. (2567). การพัฒนาจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 7(3).
- ภิกขุ วังเงิน. (2545). จริยธรรมวิชาชีพ. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์.

- มงคล เทียนประเทืองชัย. (2565). วิเคราะห์การคิดของปัญญาประดิษฐ์และของมนุษย์ด้วยแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาจุฬานาครพรรศน์, 9(9), 135-145.
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2550). ประกาศเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ.2550. (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2550). สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2568, จาก <https://ombustudies.ombudsman.go.th>.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). ธรรมานุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 12).
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ). (2538). มงคลในพระพุทธศาสนา. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2560). ศราทธพรดเทศนาพระราชทานถวายในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร ณ พระที่นั่งทรงธรรม พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง วันที่ 26 ตุลาคม 2560.
- สุกัญญา นิมนานรเทพ (2565) *จริยธรรมของปัญญาประดิษฐ์: การสร้างเมตตาในเครื่องจักร*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Alan Turing, (1950) "MIND A QUARTERLY REVIEW OF PSYCHOLOGY AND PHILOSOPHY", Victoria University of Manchester Journal, Vol. 236 (October, 1950).
- Baidoo-Anu, D., & Ansah, L.O. (2023) Education in the Era of Generative Artificial Intelligence (AI): Understanding the Potential Benefits of ChatGPT in Promoting Teaching and Learning [Internet]. [Cited 2023 September 10]; Available
- DALYNEWS ONLINE (2025) "เมตตากุณา" เยียวยาใจ นำมาใช้เมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2568
- European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. (Apr 8 2019) จาก digital-thailand-ai-ethics-principle-and-guideline.pdf.
- ITD: เทคโนโลยีดิจิทัล (2024) ประวัติศาสตร์ของปัญญาประดิษฐ์: ต้นกำเนิดและผู้บุกเบิกยุคแรก: ค.ศ.1950-1970
- ITD: เทคโนโลยีดิจิทัล (2024) การฟื้นตัวและความก้าวหน้า: 1980-2000 ระบบผู้เชี่ยวชาญ: AI ในทางปฏิบัติ

ITD: เทคโนโลยีดิจิทัล (2024) การปฏิวัติการเรียนรู้เชิงลึก: 2000-ปัจจุบัน Big Data: เชื้อเพลิงของ AI ยุคใหม่

John McCarthy, (2007) “What is Artificial Intelligence”, Stanford University Journal, (12 November 2007).

Microsoft. Responsible bots (Nov 2018) :10 guidelines for developers of conversational AI. Nov 2018

Maxey v. United States, 30 App. D.C. 63, 80 (App. D.C. 1907). Johnson v. State, 142 Ala. 70, 71 (1904). United States v. Bryan, 483 F.2d 88, 92, 3d Cir. (1973).

STS Cluster Thailand (2563) จริยศาสตร์ของปัญญาประดิษฐ์: มุมมองเชิงพุทธ. Scientific Discovery. Retrieved September 10, 2024,

Suthichai Live (2561) สุทธิชัย โลห์ กับท่าน ว.วชิรเมธี พุทธศาสนา กับปัญญาประดิษฐ์.

The AI Scientist: Towards Fully Automated Open-Ended.

The Buddhism and socialization in the Way of Life of the Tai Yai People in Kengtung

PhraSiharnarda Silachoto^{1*}, Phrakruwuddhidhammasara^{2*},

Thanakorn Choosukhserm^{3*}, Phattharachai Uthaphan^{4*}

^{1-4*} Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

Author for Correspondence: Email: zawmwan63@gmail.com

Abstract

This article aims to: (1) study Buddhism in Kengtung, (2) examine socialization in the way of life of the Tai Yai people in Kengtung, and (3) analyze the relationship between Buddhism and socialization in the lifestyle of the Tai Yai people in Kengtung. The study is based on documentary research. The findings reveal that in the past, the people of Kengtung worshiped deities, spirits, or supernatural beings found in nature. They practiced animal sacrifices as offerings to these spirits during various traditional ceremonies. However, with the introduction of Buddhism to Kengtung, the religion has played a significant role in shaping the way of life, influencing people's thoughts, and guiding their daily practices. The socialization of the Tai Yai people in Kengtung is fundamentally based on Buddhist teachings, which guide their way of thinking and living. This is reflected through key Buddhist principles, including mindfulness and awareness (*sati-sampajañña*), unity (*samaggi*), generosity (*dana*), morality (*sila*), and meditation (*bhavana*). These essential principles have gradually become embedded in local traditions, rituals, and culture. These teachings help shape and nurture Kengtung society, fostering a simple way of life, mutual respect, and harmony with nature.

Keywords: Buddhism, The way of life Tai Yai people, Socialization

Introduction

Buddhism emerged in the world to aid all beings across the 31 realms of existence, especially humans, by bringing them benefit and happiness. It plays a crucial role in human life because, by nature, humans possess ignorance, leading them to live their lives in both right and wrong ways. Often, people engage in unbeneficial actions, resulting in suffering in the past, present, and future, such as birth, aging, illness, death, sorrow, lamentation, physical and mental pain, encountering the unloved, separation from the loved, and unfulfilled desires.

Buddhism first emerged in the Indian subcontinent, in areas now known as India and Nepal. Its inception is marked by the Buddha's delivery of the first sermon, known as the Dhammacakkappavattana Sutta, to the group of five ascetics on the full moon day of the month of Asalha. From that day forward, the way of life in India underwent a reformation influenced by Buddhist teachings, which introduced new doctrines that challenged traditional Indian beliefs. Many inhabitants of the subcontinent gradually abandoned their old beliefs and embraced Buddhism. The Buddha outlined the human way of life through the Four Noble Truths.

In the past, the Tai Yai people of Kengtung led their lives based on beliefs in the power of deities, considering them as creators of humans and all things on earth, leading to the worship of these deities. However, when Buddhism was introduced to Kengtung in 1882 BE (1339 CE), the majority of Kengtung's inhabitants held beliefs in spirits and ancestral souls. The term "spirit" in this context refers to guardian deities in the form of spirits residing in various locations around the city, protecting it and its people from evil. The people of Kengtung often refer to these city-protecting spirits as "spirits," "deities," or "guardian spirits." Thus, "spirit" in the Tai cultural context encompasses various entities in the air or residing in specific places, closely intertwined with people's daily lives. The Tai Khün community highly venerates higher spirits known as "deities," who serve as guardians of different places. The city deity oversees the city and holds the greatest power, followed by the village deity responsible for the village, and finally, the household deity residing in homes, protecting the inhabitants from malevolent spirits. Sometimes, the household deity is associated with ancestral spirits tasked with safeguarding their descendants.

During the prosperous eras of the Lanna and Pagan Kingdoms, their cultural and religious influences extended into surrounding regions, including Kengtung. This was facilitated by the expansion of these kingdoms and trade interactions with neighboring countries. Merchants, monks, and missionaries introduced Theravada Buddhism to Kengtung. Subsequently, the local populace began to embrace Buddhism and progressively learned the teachings of the Buddha. Traditional practices, such as the ritualistic slaughter of pigs, chickens, cows, and buffaloes to worship deities, gradually diminished and have largely disappeared in contemporary times.

The introduction of Theravada Buddhism significantly transformed the way of life of the Tai Yai people in Kengtung. Once Buddhism was propagated in the region, it became an integral institution within Tai Yai society, profoundly influencing their beliefs, culture, and traditions. Buddhism served as a unifying and creative force, fostering social cohesion and order among the Tai Yai community. It also established ethical guidelines, particularly concerning the beliefs in karma and the concepts of heaven and hell, which promoted a sense of unity and shared moral values. Consequently, the Tai Yai people adopted Buddhism as the official religion of the Kengtung kingdom, and its influence has persisted in their way of life from the past to the present.

Therefore, the researcher is interested in studying the influence of Buddhism on the socialization and way of life of the Tai Yai people in Kengtung, to explore how Buddhism has impacted various aspects of Tai Yai beliefs, including teachings, concepts, rituals, practices, arts, interactions, and literature. This idea is to obtain clear answers that can benefit the propagation of Buddhism, personal development, and societal advancement.

Literature Review

1. Buddhism and Basic Dharma in Chiang Tung

Chiang Tung, Myanmar. The word "Chiang Tung" comes from a local legend that tells of the city's founding by Phraya Saen Phu of the Lanna Kingdom in the 13th century. Chiang Tung used to be a prosperous capital city in the past, but the political and administrative situation that changed with the times caused its prosperity to

decline. However, one thing that has not diminished even a little is the people's faith in Buddhism. This city is nicknamed the City of a Hundred Temples. There is no clear evidence of when Buddhism first came to Chiang Tung, but historians have speculated that people here have been practicing Buddhism for thousands of years. However, the era when Buddhism flourished most was the era when there were princes ruling the country, because every prince was a religious patron who helped support the flourishing of the religion. In the past, the princes of Chiang Tung had to be ordained as monks at Wat Hua Khuang, a royal temple in the heart of Chiang Tung. In addition, the Shan people in Chiang Tung still clearly maintain their traditional way of life. Their way of life is connected to nature and traditional culture, with a life that relies on agriculture, such as growing rice in terraced fields. Growing vegetables, raising animals, and trading in local markets are the heart of the economy. (World 360 Team)

The important principles of Buddhism, which play an important role in developing life and shaping people's behavior in the right direction, are as follows:

1.1) Sati means recollection. It means that the mind is alert, aware, and can think and recall immediately about the work that should be done, the words that should be said, and the things that should be thought. According to Pali grammar, sati comes from the words sarati iti sati, yom ra-recollection, sara, the root in recollection, saranam sati, recollection, called sati, which is recollection (Somdet Phra Maha Samana Ja-kram Phraya Vajirananavarorasa, 1999).

The word Sati that appears in the Tripitaka is sati following recollection, recollection, sati, the action of recollection, memory, non-displacement, non-forgetfulness (Abhi.s. Thai 34/23/31). In the Abhidhamma Pitaka, Vibhanga, and Abhidhamma Pitaka, Dhammasangani, sati is mentioned as sati following recollection, recollection, sati, the action of recollection, recollection, memory, non-displacement. Forgetfulness, mindfulness, mindfulness faculty, mindfulness power, right mindfulness, these are called mindfulness (Abhi. Wi. Thai 35/524/393).

1.2) Sampajanna is the awareness, the feeling all the time that what is being done, spoken or thought, the alertness while working or standing, walking, sitting, lying down, etc., not being absent-minded or confused at that time, and knowing whether what is being done, spoken or thought is good or bad, right or wrong, for example,

when there is something wrong, there is a sense at that time that doing this is not right, doing that is not appropriate, and then stop doing that. This feeling is called Sampajanna, which is very helpful. A person with Sampajanna will be able to control their actions, speaking or thinking to stay within the framework, to think carefully while doing, speaking or thinking, resulting in being careful, not making mistakes or damaging, and being able to stop doing, speaking or thinking incorrectly by themselves. (Phra Thammakittiwong (Thongdee Suratejo, 2005)

1.3) Unity means readiness, harmony, unity, unification, and unity. In general, the word "unity" is defined as when everyone is physically, mentally, and emotionally prepared, with the same goal of achieving success. There are two types of unity: 1) Physical unity, which includes working together. 2) Mental unity, which includes meeting together, consulting together, and helping each other solve problems. Unity is a basic virtue that people in society accept as important. Where there is unity, people will live together happily and harmoniously, from the family level to the larger society. 4) Giving material things for the benefit of the recipient, being kind, sharing material things with others, recommending things that are beneficial to others, or knowing how to forgive each other, etc. 5) Morality, which includes good physical behavior, being kind to fellow human beings and animals, having honest occupations, and not violating the good traditions of society, and good conduct through speech, speaking the truth, not lying, not speaking in a way that incites people to be divided, etc. 6) Meditation, training the mind to be calm, namely Samatha meditation, making the mind calm by adhering to prayers or chanting, and Vipassana meditation, considering all things as they really are according to the principle of the three characteristics.

2. The concept of socialization

Socialization is a process of teaching members of society by family, peer groups, educational institutions, religions, professional groups, and the media to teach members of society the discipline of society and to realize the value of goodness by using the value of goodness, discipline, and discipline as a guideline for behavior to be a good and virtuous person. Socialization is something that humans must receive

throughout their lives from birth to death. This is to enable humans to adapt to society and the environment around them so that members of society can live happily and to promote discipline that affects the personality and behavior of individuals. If individuals act until it becomes a habit, they will eventually accept various disciplines and practice them.

Social characteristics include helping and supporting each other without being selfish, being aware of and complying with the rights, duties, and responsibilities that should be owed to others, society, and humanity, solving problems peacefully, respecting the rights and freedoms of others according to the democratic system, knowing how to conserve and enhance natural resources and the environment, having a sense of determination to develop and being ready to cooperate in creating a peaceful society.

Royal Institute Dictionary (Royal Institute 2006: 225) defined socialization as the process by which people learn to be members of a group or society by assimilating social norms and values and learning how to behave according to social roles and responsibilities.

Phra Dhammapitok (P.A. Payutto. 2541: 75) said that teachers are important socializing agents in educational institutions. Teachers play a role as both learning organizers and good role models in daily life by adhering to the principles of teaching, showing, and living.

Kwanfa Rangsiyanonthi (2552: 68) said that one of the most important child development processes is that from the time individuals are born, grow up to be adults, work, and die, they all have to go through a process of socialization, both directly and indirectly. This principle is a process of providing social experiences to individuals who are members of society. It helps shape the beliefs, attitudes, values, motivations, and personalities of individuals as a whole. Through this process, each individual learns to adapt to the standards, traditions, and practices of the society in which they live. Socialization shapes individuals to have mental and behavioral characteristics that are consistent with the characteristics that society desires and sees

as appropriate for their roles, including their current and future roles, for use in the socialization process.

Summary Socialization is a process in which individuals learn and adapt to the values, norms, and behaviors of society in order to be able to live with others through learning from family, school, friends, media, and various institutions that influence the development of individuals' thoughts, beliefs, and attitudes. Socialization helps create an individual's identity and role in society, enabling them to adapt to their environment and the social groups in which they live.

3. Socialization process

Mercer and Merton (1958: 12) stated that the socialization process is a process that helps individuals learn and accept culture, traditions, social norms, habits, and values of existing social systems as their own, and comply with the rules of society in daily life until they become habits.

Secord and Backman (1967: No page) added that the socialization process is a process that is carried out between individuals, in which the behavior of individuals must follow the expectations of the group or behave appropriately according to the expectations of adults.

Boom and Selznick (1973: 7) explained it in 2 meanings: from a social perspective, the socialization process means the transmission of culture and making individuals have an orderly way of life, and from an individual perspective, Socialization process refers to the process that changes people from organic organisms to humans who can control their own behavior and act according to values, ideals, and aspirations.

Supattra Suphap (1995: 70) stated that the socialization process is both a direct process, which is direct teaching or telling, and an indirect learning process based on observation and imitation of people in a society in order to develop their own personality to be accepted by society.

Therefore, socialization refers to the process that helps people learn and accept the rules, regulations, behaviors, and values of groups of people in society to develop themselves to have various characteristics that society expects and accepts.

4. The purpose of the socialization process

Palani Thitiwatana (2002: 50) stated that the purpose of the socialization process is to form the personality of members of society according to the culture to which the members belong. The socialization process has four purposes:

1. Instilling basic discipline (Basic Discipline) Discipline is the foundation of life and social activities of group living. This purpose makes individuals accept the rules set by society, even though they may be reluctant or unwilling to follow the rules. However, it is considered the foundation that individuals are instilled to behave since the beginning of their lives, starting with daily life activities, such as teaching them about the rules of excretion, cleanliness, and social etiquette. Adults should be role models, be consistent, flexible, and reasonable because it has a great effect on individuals' personalities.

2. Instilling aspirations in life (Aspiration) Normally, individuals do not want to follow discipline, but aspirations will help individuals be determined and accept the discipline that they must practice in order to achieve their future needs. The desired achievement is the expectation that a person receives from the society or group that he is a member of, which has transmitted social values to that person. 3. Defining the role in society (Social Role) Defining the role in society, including the attitudes that fit that role. A person will be trained to know the social rules from the beginning of life in a gradual manner, such as how to behave with other people he has relationships with and what is appropriate for the time and place. 4. Teaching skills (Skills) Teaching skills to participate in social activities with others In a society with a simple way of life, the learning method is usually through imitation and passed down through generations, adhering to the principles of tradition and customs that have been passed down. However, in a complex society, knowledge of science and technology plays a significant role in a person's life. The learning method of this latter type of society is therefore formal learning that is very effective.

5. Components of the socialization process

The socialization process is the process of transmitting and learning things. Socialization can be divided into 3 aspects (Sasithorn Aphisit Niran 1998: 40):

1. Mental socialization, including the transmission of social values (Social Value), meaning the transmission of thoughts, beliefs, attitudes and values that society sees as valuable in themselves and is maintained to be passed on to the next generation in society so that they will continue to exist.

2. Intellectual socialization, including the transmission of matters related to 2.1) Various knowledge (Social Knowledge), is the transmission of both formal knowledge, such as knowledge according to the curriculum in textbooks and general general knowledge, most importantly language because it is considered a symbol of society. And is a medium for interpersonal communication, including the transmission and exchange of things with each other. 2.2) Social Skill is the transmission of various stories, including professional fields, that are necessary for human survival so that the recipient can apply them in their lives and create a society that is progressive.

3. Behavioral conditioning includes the transmission of the following: 3.1) Social Norms is the transmission of rules, regulations, conventions, or beliefs that society has created to set guidelines for people in society to adhere to in various situations. To inform them of how to act in each situation, creating certainty and order in society. Because social norms determine human behavior when interacting with each other. 3.2) Social Role is the transmission of things that every human being has been with since birth. This role will indicate the status and identity of a human being, making it known about the duties, behavior, and what should be done. Every human being has multiple roles in a single person. This role will determine human behavior and the way humans act in society.

6. Socialization methods

Pranee Phumbangpa (2543: 26) studied and found that socialization can be done in 2 ways: 1) Formal socialization is a method of socialization by learning directly from educational sources or various ceremonial situations. It tells what should or should not be done, what is right and wrong, etc. It is a guideline for treating people

intentionally and intentionally so that people can behave appropriately in a certain situation, which the person intends or is aware that they are learning something. Formal socialization is always found in families, schools, and temples, etc. For example, if it is a family, they will train their children in the form of telling, teaching, praising, or scolding, etc. Schools train more formally than families because they are institutions that train and teach many people. Therefore, formal training and punishment are necessary so that children can learn things that will enable them to behave correctly according to the rules and regulations set by that social group. 2) Informal socialization is a socialization that is not directly told, that is, people learn things unintentionally or unconsciously, but gain experience or benefit from observing or learning from the actions of others. It is often learned informally from friends, family, etc.

Analysis of Buddhism and Socialization

1. Way of life and principles

The traditional way of life of the Tai Yai people in Chiang Tung is to believe in astrology, fortune tellers, fortune telling according to the zodiac, various auspicious times, and to accept the power of nature to the point of accepting nature in harmony with life. They are aware of the value of nature, so they have a view of preserving the natural environment. They believe that spirits or ghosts exist in nature. The most popular ghosts are the earth ghosts and other natural ghosts, such as the water spirits, the wind spirits, the forest spirits, the mountains spirits, the fields spirits, and the garden spirits, etc.

The way of life of the people of Chiang Tung is still simple and peaceful. Most people work in agriculture. Farming is the main activity. Houses are usually built of bamboo and thatched with grass, reflecting a life that relies on nature and worships ghosts or natural gods. When there are important activities or bad events in the community, animals are killed to worship and make offerings to the ghosts or gods so that the ghosts or gods will come to protect and prevent various bad events. However, when Buddhism came to Chiang Tung, it became a religion that played an important role in refining the daily life of the people of Chiang Tung. There is an awakening from

traditional beliefs to new knowledge in Buddhism, such as Wat Maha Muni and Wat Phra Chao Luang.

Local traditions and cultures are still passed down to the present. In addition, unity is an important part of the Shan way of life, especially in merit-making ceremonies and various traditions organized by the community. One of the traditions that clearly reflects cooperation, generosity, and kindness towards each other, and the unity of the Shan people, is the Poi Sang Long ceremony or the Glass Ball Ordination Ceremony. Close relatives, friends, or neighbors will come together to work to their fullest potential, demonstrating the strong unity in the community. This is consistent with the research of Panthap Tangsriwong (2020), who stated that the Shan way of life in the past in Chiang Tung was simple and connected to nature and culture. They helped each other do important activities in the community, and most of them were engaged in agriculture, such as rice farming, growing vegetables, and raising animals, using traditional farming methods that are in line with the seasons. The way of life is closely related to Buddhism.

Theravada Buddhism plays an important role in determining the Shan way of life, with temples being the center of people's education and life. There are distinctive traditions such as the Shan New Year Festival (Songkran) and religious festivals such as Songkran and Ok Phansa, with performances of local arts and music such as Shan dancing and playing. The social structure of the Shan people emphasizes relationships in the family and community. Mutual assistance is important. People in the community often cooperate in various activities such as planting rice or building houses, which reflects unity and interdependence. They live a self-sufficient life, respect nature, and emphasize living together harmoniously in the community. This is consistent with the research of Phra Kitti Kittisaro (Cham Ngoen) (2012), who stated that the Shan people in Chiang Tung have a unique way of life, reflecting their ethnicity with a long-standing culture and traditions and have a strong belief in Buddhism. Monks and people with religious knowledge are always there to advise them on principles of life. The Shan people's way of life in Chiang Tung are as follows: 1) They have principles of life that are closely related to Buddhism. 2) They have principles of life that honor and respect people who should be respected and honored by their elders, such as monks and

knowledgeable people, such as Charoen. People will respect and obey them. Accept advice on various matters, both in terms of life and traditions and other matters. 3) Have principles of life that are closely related to life and livelihood, such as traditions related to life from birth to death, seasonal merit-making traditions. 4) Have principles of life that express fun, cheerfulness, freedom, and socializing with local people. 5) Have principles of life that emphasize the value of living together, thinking together, working together, showing generosity, compromise, and forgiveness, without any conflict. 6) Have principles of life that are a combination of traditional beliefs, the belief in house spirits, house spirits, and city spirits, with Buddhism and Brahmanism. The Shan people in Chiang Tung live a simple and sufficient life. They are deeply connected to nature, religion, and culture. Theravada Buddhism is the core that determines their way of life. Temples are the center of community and education, which is reflected in important traditions, such as the Ok Phansa tradition, the Poi Sang Long tradition, and the Tai New Year Poi tradition. The Shan people respect their elders and monks. Their way of life involves cooperation in the family and community, mutual assistance, and reliance on each other. They respect nature, showing the harmony of people with nature and their own beliefs.

2. Traditions and culture

The Shan people have deep faith in Buddhism and place great importance on making merit and giving alms. There is even a saying that says, “Don’t eat like a Man (Burmese) and don’t tan (make alms) like a Tai.” This reflects the generosity and giving that is unique to the Shan people. Making merit and giving alms is often related to religious traditions and ceremonies, such as offering food and necessities to monks on important Buddhist days, organizing various merit-making events where the community gathers to make merit and continue the culture. In addition, making alms is an opportunity to strengthen unity in the community, as everyone participates in preparing for the event and supports each other. Making alms and giving alms among the Shan people is not only a way to continue traditions and culture, but also an expression of social conditioning through kindness, generosity, unity, and a sense of

unity to successfully carry out community activities, which are values that the Shan people have held and practiced for a long time.

In addition, the clothing of the Shan people reflects their long-held cultural identity. Choosing to wear traditional clothing not only shows politeness, respect for monks and the place, but also reflects respect for the principles, precepts, and culture of the Shan people and the preservation of the traditions of the community. Consistent with the research of Anurak Sakao, Phra Maha Thanakorn Suphawanso (2020) who stated that being a Sang Long or Luk Kaew is an imitation of the history of the Lord Buddha when he was Prince Siddhattha ruling Kapilavastu before becoming a monk. All actions during the Sang Long period will be treated as if they were treating the King. When did this tradition come to Chiang Tung? The exact date of its arrival is not yet clear. However, the interviewed informants were able to conclude that according to the beliefs of the Tai Yai and Tai Khen people, the Sang Long or Luk Kaew ordination came along with Buddhism when it came to Chiang Tung.

The beliefs of the Buddhist rituals of the Shan people in Chiang Tung are as follows: The religious rituals of the Shan Buddhists in Chiang Tung are heavily influenced by Burma and have been added in many ways, such as the headman giving a report, the headman inviting the deities to listen to the sermon, etc., and planning the sequence of the rituals, which reflects the application of mindfulness and concentration in working. The rituals are considered part of shaping the family, community and society to be orderly and have unity in doing activities together (Thanakorn Choosukhserm et al., 2021). The steps are as follows: 1) The headman gives a report. 2) The headman invites the deities to listen to the sermon and rejoice in the merit. 3) Buddhists ask for forgiveness from the Triple Gem. Words of invitation to take precepts and vows 4) The headman recites the words of invitation to chant the Paritta 5) Listen to a Dharma sermon 6) Buddhists offer alms. 7) Buddhists pour water to share the merit. 9) Buddhists ask for forgiveness from the monks again. This ceremony is complete. This is in line with the research of Athicha Chuenjai (2022), which stated that the name of Poi Ok Wua is in the Shan language, which means the celebration in the 11th month, which is the end of Buddhist Lent. It is a celebration of the joy of the Lord Buddha's return to the human world after preaching to his

mother in the Tavatimsa heaven throughout the Buddhist Lent, which lasts for 3 months. The Shan people in Chiang Tung will prepare for the event from the 13th waxing moon of the 11th month to the 15th waning moon of the same month. Villagers will start shopping and preparing alms from the 13th waxing moon to offer on the 15th waxing moon. Each household will set up a royal pavilion or castle to welcome the Lord Buddha. The Shan people call it “Kyong Keng Put” is decorated with lanterns, flowers, banana trees, sugarcane, Tung flowers, and lanterns, which is like welcoming the Lord Buddha who descended from the Daowadungsa heaven.

On some nights, there may be dances of various animals, such as the bird dance, to show that the Lord Buddha has returned to the world. Humans, angels, and all creatures are joyful and come out to dance to welcome him. This dance continues until the 14th waning day of the lunar month. On this night, there will be a parade of the Paek tree or pine tree, which is made from pine wood that has been tied together to make a tree, to be paraded to the temple. When the parade reaches the temple, there will be a ceremony to light the tree and let it burn until it is completely burned. This burning is called Mod Fai Thian, which is considered the end of Poi Lin Sip Et. This is consistent with Chuthamas Nithipanich (2012), who said that the Ok Wah tradition of the Tai Khen people has its own uniqueness and delicate rituals. It begins with Wan Da, which is the day before Ok Wah. On this day, the Tai Khen people carefully prepare food and desserts. Food is usually made from the best ingredients such as pork, beef, duck, and chicken to offer to the monks at the temple. Desserts such as “Nom Ko” (salt dessert) are made from flour, beans, sesame, coconut, and sugarcane juice, wrapped in banana leaves and steamed. The Tai Khen people do not make “Kyong Keng Pud” like the Shan people do on Ok Wah or the end of Buddhist Lent. The ceremony begins with making merit by offering alms to monks and food in the morning. In the afternoon, there is a monk’s ceremony to recite the words of the end of Buddhist Lent. The evening is the highlight of the celebration.

Making lanterns at each temple is an art that takes months to prepare. Experienced monks or novices are responsible for making lanterns from paper according to traditional recipes that have been developed. Temples with a lot of money can make many lanterns. Good lanterns must float high and have beautiful

gimmicks such as fireworks or firecrackers. To impress the participants, the tradition of Ok Wah of the Tai Khen people not only reflects their faith in Buddhism, but also reflects unity, awareness, concentration in working, and clearly reflects the creativity of the community, which is consistent with Chao Lung Kuen Sai (2002). As to how the Tai New Year first began, it is still a matter of debate. However, historians and scholars of the Tai Yai people have agreed based on the evidence that has been found that the Tai New Year began in the year 450 B.E. 95 years. Overall, the Shan people in Chiang Tung have changed their way of life and behaviors significantly after converting to Buddhism. The principles of Buddhism and monks play an important role in shaping the Shan people's way of life to be simple, self-sufficient, and deeply connected to nature and culture, until it became a way of life that has its own unique identity. Their way of life emphasizes relationships in the family and community. Helping each other is important at both the family and community levels. It has become a good example for children to continue on. Moreover, when there is an important traditional event, people in the community will show their unity. and relying on each other to make the work successful.

Summary

A study of Buddhism and social conditioning in the lifestyle of the Shan people in Chiang Tung found that in the past, the Shan people in Chiang Tung believed in the power of nature, gods or ghosts. When an important event occurred, whether good or bad, they would often perform rituals to make offerings to the power of nature, gods or ghosts by killing large and small animals according to their beliefs in order to ask for blessings or please the gods or ghosts. When Theravada Buddhism first came to Chiang Tung in 1882, the people began to accept and learn the principles and teachings of the Lord Buddha. As a result, the behavior and way of thinking of most people began to gradually change from the original traditions. For example, the killing of animals to worship gods, ghosts or gods in important community traditions gradually disappeared. The arrival of Theravada Buddhism caused the lifestyle of the Shan people in Chiang Tung to change more. Buddhism became an important institution in society, influencing beliefs, culture, traditions, rituals and playing an important role in

setting moral and ethical guidelines for the Shan people to follow, such as beliefs in the law of karma, heaven and hell, giving, morality, meditation, mindfulness and unity. The temple and monks are important spiritual leaders in training and nurturing morality in the community both directly and indirectly to develop the body and mind from the traditional way of life and beliefs to a new way of life that is more guided by Buddhism. This has made the Shan people in Chiang Tung have their own identity, have unity in both body and mind in working together to achieve the same goal by using the principles of Buddhism as a model in life. Therefore, Buddhism plays an important role in nurturing the society of Chiang Tung people by using the principles of Buddhism that are reflected through the way of life, principles of Buddhism, traditions, culture, ways of thinking and behavior of people in the community. As a result, the Thai people in Chiang Tung have improved their quality of life, are peaceful, simple, kind and united. This has become another important feature of social development that reflects the development of society on a broader scale.

Bibliography

- Buddhist Dictionary of Dhamma Terms. (2003). 12th Edition. Retrieved from, http://84000.org/tipitaka/dic/d_seek.php?text=กิเลส.
- Phra Kitti Kittisaro (Jam Ngoen). (2012). The Influence of Theravada Buddhism on the Way of Life of the Tai Yai People in Shan State. Master's thesis in Buddhist Studies, Graduate School, Mahamakut Buddhist University.
- Miss Thapanee Krueraya. (2012). Houses and Beliefs Related to Houses of the Tai Khun People in Kengtung, Shan State, Union of Myanmar. Academic Journal, Faculty of Architecture, Silpakorn University.
- Lok 360-Degree Team (keb_toke@plat360.com). (2016). Buddhism in Kengtung. Retrieved October 1, 2024, from <https://www.posttoday.com/lifestyle/430631>.
- Somdet Phra Maha Samana Chao Krom Phraya Vajiranavarorasa. (1999). Pali Grammar. Nakhon Pathom : Mahamakut Buddhist University Press.
- Political Science Journal, Suan Sunandha Rajabhat University, Year 4, Issue 2, July–December 2021.

- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tipitaka: Mahachulalongkorn Edition. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press. (Api.Vi. Thai 35/524/393)
- Phra Thammakittiwong (Thongdee Suratecho). (2005). Dictionary for the Study of Buddhism: Temple Terms. 3rd Edition. Bangkok: Banlue Dhamma Publishing Institute.
- Royal Institute. (2006). Royal Institute Dictionary of Geographic Terms. 4th Edition. Bangkok: Royal Institute.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1998). Education: A Development Tool Yet to Be Developed. 2nd Edition. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.
- Khwanfa Rangsiyanon. (2009). Development of a Buddhist-Oriented Learning Process Model for Early Childhood Education. Master's Thesis in Sociology (M.A.), Ramkhamhaeng University, Bangkok.
- Secord, P.F., & Backman, C.W. (1967). Social Psychology. 1st Edition. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Broom, L., & Selznick, P. (1973). Sociology: A Text with Adapted Readings. 5th Edition. New York: Harper and Row.
- Supatra Supap. (1995). Effective Management in the Era of Globalization. 2nd Edition. Bangkok.
- Mongkhon Wangsukjai & Chomphu Kotiram. (1997). Introduction to Sociology. Bangkok: Educational Technology Center, Sripatum University.
- Palanee Thitiwatthana. (1992). Development of Children, Youth, and Women. Retrieved October 2, 2024, from https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/index.php.
- Sasithorn Apisitniran. (1998). Socialization through Children's Television Variety Programs. Master's Thesis in Mass Communication, Chulalongkorn University, Bangkok.
- Pranee Phumbangpa. (2000). Content Analysis of Social Aspects in Variety Websites. Master's Thesis in Public Relations, Chulalongkorn University, Bangkok.
- Pandhop Tangsriwong. (2020). New Way of Life in Kengtung. Retrieved October 8, 2024, from <https://thaipublica.org/2020/12/pundop09/>

- Phra Kitti Kittisaro (Jam Ngoen). (2012). The Influence of Theravada Buddhism on the Way of Life of the Tai Yai People in Shan State. Master's Thesis in Buddhist Studies, Graduate School, Mahamakut Buddhist University.
- Anurak Sakaw & Phra Maha Thanakorn Suphawangso. (2020). A Study of the History of the Poi Sang Long Tradition in Kengtung, Myanmar. Retrieved November 1, 2024, from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/251696/170947>.
- Athicha Chuenjai. (2022). “Ock Hwa” or Tai Yai End of Buddhist Lent: A Unique Culture in the World. Retrieved November 5, 2024, from <https://www.dailynews.co.th/>.
- Chutamas Nithiphanit. (2012). Beliefs and Rituals Concerning “Khwan” in the Tai Khün Society, Kengtung, Shan State, Republic of the Union of Myanmar. Chiang Mai: Graduate School, Chiang Mai University. Retrieved October 8, 2024, from https://archive.lib.cmu.ac.th/full/T/2555/regio30355jn_ch1.pdf.
- Chao Lung Khueansai. (2002). The History of “Tai New Year.” Retrieved October 20, 2024, from <http://www.taiyai.org/2011/index.php?page>.
- Thanakorn Choosukhserm. (2564). Ritual of ancestor Sacrifice and Social Function in the Veda and Thai People. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1): 1744-1750.

The Formation of the Buddhist Network in Palangkaraya, Indonesia

Phrakrupalad Thawee Abhayo^{1*},

Worathep Wiangkae^{2*}, Ni Made Anggi Arlina Putri^{3*}

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University Isan Campus, Thailand

^{3*}Institute (IAHN) Tampung Penyang Palangka Raya, Indonesia

Author for Correspondence: Email: thawee.kha@mbu.ac.th

Abstract

This article aims to examine the strategies and processes involved in establishing a Buddhist network in Palangkaraya, Indonesia—a region marked by religious and ethnic diversity. Despite their small numbers, the local Buddhist community has managed to build a robust network to effectively support religious and social activities. The study reveals that the network comprises various forms, including temples, Buddhist organizations, youth associations, and volunteer groups, with temples serving as activity hubs and monks as spiritual leaders. Key contributing factors to the network's success include support from government agencies, the enthusiasm of community leaders, and the use of information technology. Major challenges include limitations on religious freedom, misunderstandings from other communities, and a lack of resources. Suggested strategies for network development include empowering youth, promoting interfaith collaboration, and building digital networks. These strategies aim to ensure the long-term stability of the Buddhist community within a multicultural society.

Keywords: Buddhism, Indonesia, Palangkaraya, religious networks, Interfaith collaboration

Introduction

Indonesia is a nation rich in religious and cultural diversity. While the majority of the population adheres to Islam, Buddhism still plays a significant role in certain

areas—particularly in Palangkaraya, the capital of Central Kalimantan. Despite being a minority, the local Buddhist community has actively built a social and religious network. This article aims to explore the structures, strategies, and influential factors in the development of Buddhist networks in Palangkaraya and propose methods to enhance the network’s potential for the sustainability of the Buddhist community in a religiously diverse nation.

Buddhism arrived in the Indonesian archipelago as early as the 2nd century, flourishing during the Srivijaya and Majapahit periods—considered the golden era of Buddhism in the region. However, following the spread of Islam in the 13th century, Buddhism gradually declined, though small Buddhist communities remained. According to Indonesia’s Ministry of Religious Affairs, Buddhists make up around 0.7% of the population, supported by national and local organizations such as the Buddhist Tzu Chi Foundation, Mahayana Associations, and youth Buddhist organizations.

Palangkaraya, as the administrative center of Central Kalimantan, is home to diverse ethnic and religious groups. Most Buddhists in the area are of Chinese descent or native Indonesians practicing either Theravada or Mahayana Buddhism. The community maintains temples, meditation centers, and religious schools such as Yathabhutam Temple, Avirati Keshvara Temple, and Nagarjuna Temple, along with youth institutions promoting Dhamma activities among the younger generation.

The Formation of the Buddhist Network in Palangkaraya

The Buddhist network in Palangkaraya comprises religious organizations, volunteer groups, youth associations, and collaborations among temples. These networks collectively support religious and social activities such as merit-making ceremonies, charitable work, and Dhamma propagation. This aligns with Aphorn Phuwitayaphan (2007), who defines a network as a voluntary connection among individuals or organizations for sharing information and carrying out joint activities based on equality, mutual respect, and cooperation.

In the context of a religious minority, the formation of such networks in Palangkaraya is crucial. Given that the majority of Indonesians are Muslim, the Buddhist community requires coordinated efforts from various sectors to preserve its identity,

faith, and cultural heritage. A strong social network allows Buddhists to collectively organize religious events, promote Dhamma teachings, educate the youth, and contribute to community welfare, thereby fostering psychological stability and shared purpose.

Castells (2000) introduces the concept of the “Network Society,” emphasizing a shift from hierarchical structures to decentralized, technology-driven networks. In contrast, Senge (1990) highlights the “learning organization” model where members continually share, reflect, and learn together—an approach suitable for the flexible and adaptive growth of Buddhist networks.

Putnam (2000) views social capital—trust, norms, and networks—as foundational for community development. Wenger (1998) defines “Communities of Practice” as groups sharing common interests and developing knowledge through real-life experiences. Wellman (2001) adds that in the network era, interpersonal connections evolve into ‘networked individualism,’ characterized by flexible and decentralized relationships. These concepts help explain the structure of loosely organized but agile Buddhist networks, such as volunteer groups or online communities.

Thai scholars also contribute insights: Phitthaya Mekhawattana (2005) emphasizes social capital, defined as trust-based relationships that foster cooperation and resource-sharing within communities. Sombat Thamrongthanyawong (2001) advocates participatory management, urging inclusive decision-making and shared responsibilities among all community stakeholders.

Thus, the Buddhist network in Palangkaraya reflects deeply rooted social capital shaped by temples, youth groups, and volunteerism. The collaboration among monks, young Buddhists, and community volunteers can be viewed as a “Community of Practice” with a shared goal of preserving and propagating Buddhism.

Case Study: Network Building in Palangkaraya

The Buddhist network in Palangkaraya manifests in both formal and informal forms, including:

- Religious Organizations: Local Buddhist associations or state-recognized religious bodies coordinate with governmental and private entities to organize major events like Vesak and Magha Puja.

- Volunteer Groups: Individuals come together voluntarily to support temple activities such as cleaning, preparing food for ceremonies, and assisting the sick or underprivileged.

- Youth Associations: These focus on leadership development, Dhamma camps, special lectures, and recreational activities infused with religious values, serving as vital channels for transmitting Buddhism to future generations.

- Temple Collaboration: Temples cooperate on cross-institutional initiatives such as Dhamma talks, novice training, and temple renovations to foster Buddhist unity.

Aphorn Phuwitayaphan's (2007) concept of networks—voluntary, non-hierarchical, and based on equality and mutual respect—closely aligns with the Buddhist network in Palangkaraya. These networks are open, flexible, and participatory, emphasizing trust, resource-sharing, and cooperative action toward shared objectives like sustaining Buddhism in a multicultural society.

Despite these efforts, challenges remain:

- Resource Constraints: Limited funding and a lack of skilled personnel often necessitate reliance on volunteers.

- Cultural and Linguistic Diversity: Networks must be sensitive to local customs and capable of adapting to varied cultural settings.

- Modern Challenges: Access to digital media and technology presents both opportunities and obstacles for engaging younger generations.

To strengthen the network, it is essential to train visionary religious leaders, embrace technological tools for internal communication, and promote inclusive participation—particularly among youth, who are the future custodians of the faith. The Buddhist community in Palangkaraya demonstrates resilience and strength even amid a religiously dominant landscape.

Conclusion

The formation of the Buddhist network in Palangkaraya plays a vital role in preserving and promoting Buddhism within a multicultural society. These networks support religious activities, enhance cooperation, and reinforce long-term stability for the Buddhist community. Ongoing network development grounded in equity and collaboration will empower the Buddhist community to remain resilient and adaptable in a rapidly changing society.

References

- Arporn Phuwitayaphan. (2007). Concepts and Processes of Network Management. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth).
- Cas Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- tells, M. (2000). The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Pithaya Mekwattana. (2005). Social Capital and Local Development. Bangkok: The Health and Development Foundation.
- Senge, P. M. (1990). The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization. New York: Doubleday.
- Sombat Thamrongthanyawong. (2001). Participatory Management: Concepts and Applications in Community Development Work. Bangkok: Prechachon Publishing.
- Wenger, E. (1998). Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. Cambridge University Press.
- Wellman, B. (2001). Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. International Journal of Urban and Regional Research, 25(2), 227–252.

นิเวศการเรียนรู้: การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่า
ผ่านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนภายในโรงเรียน
กรณีศึกษา โรงเรียนบุณทริกวิทยาคาร จังหวัดอุบลราชธานี

Ecology of Learning: A Case Study on the Interaction Between Students and
Alumni Teachers Through School-Based Learning Promotion Activities
at Buntharikwittayakarn School in Ubon Ratchathani Province

ชวิศ ผิวเงิน^{1*}, ชลิดา จุงพันธ์^{2*}, กิตติ คงตุก^{3*}

Chavis Phewngern^{1*}, Chalida Joongphan^{2*}, Kitti Kongtuk^{3*}

^{1-3*}คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^{1-3*}Faculty of Learning Sciences and Education, Thammasat University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษามุมมองและประสบการณ์ของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่า ในกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ 2) เพื่อสำรวจบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าในการสร้างความผูกพันและความภาคภูมิใจ ในโรงเรียน 3) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่า 4) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่าตามช่วงเวลา การมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Case Study Research Method) โดยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย 1) นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 12 คน 2) ครูที่เป็นศิษย์เก่าจำนวน 4 คน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ศึกษาและวิเคราะห์ความเชื่อมโยงภายใต้กรอบแนวคิดรูปแบบชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์ (Bioecological Model of Human Development) ของบรอนเฟนเบเนนเนอร์ (Bronfenbrenner) ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนบุณทริกวิทยาคารในมุมมองของนักเรียน มิได้เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้เท่านั้น หากแต่ยังเป็นผู้สร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนอย่างเป็นองค์รวม โดยเฉพาะในฐานะผู้ที่มีความผูกพันกับพื้นที่อย่างลึกซึ้งและในฐานะสิ่งแวดล้อมใกล้ชิด (Proximal Processes) ที่มีเคยหยุดนิ่ง หากแต่มีพลวัตในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนอย่างต่อเนื่อง คำสำคัญ: ครู

ที่เป็นศิษย์เก่า, การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน, กระบวนการปฏิสัมพันธ์, บรอนเฟนเบรนเนอร์, รูปแบบ
ชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์

คำสำคัญ: ครูที่เป็นศิษย์เก่า, การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน, กระบวนการปฏิสัมพันธ์, บรอนเฟนเบ-
เนอร์, รูปแบบชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์

Abstract

This research aims to: 1) explore students' perspectives and experiences regarding alumni teachers in capacity-building activities; 2) investigate the role of alumni teachers in fostering a sense of belonging and pride in the school; 3) analyze the environmental factors that promote positive interactions between students and alumni teachers; 4) Describe changes in students' behaviors and attitudes toward alumni teachers over time based on their participation. This qualitative case study employed non-participant observation and in-depth interviews to collect data from two main groups: 12 students (3 from Grade 7, 3 from Grade 11, and 6 from Grade 12) and 4 alumni teachers, selected through purposive sampling. The data were analyzed using Bronfenbrenner's Bioecological Model of Human Development as the theoretical framework. The findings reveal that students perceive alumni teachers not merely as knowledge transmitters, but also as individuals who cultivate a holistic and supportive learning environment. These teachers are deeply connected to the school and local community and serve as dynamic Proximal Processes continuously engaging in meaningful interactions with students. Their presence and ongoing involvement contribute significantly to students' behavioral development, attitude formation, and emotional connection with teachers and the school.

Keywords: Alumni teachers, student development, interaction, Bronfenbrenner,
Bioecological Model of Human Development

หลักการและเหตุผล

พัฒนาการเรียนรู้อของผู้เรียนถือเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและได้รับอิทธิพลจากปัจจัย
แวดล้อม หลากหลายด้าน ในปี ค.ศ. 1979 บรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner, 1979) ได้เสนอทฤษฎี

ระบบนิเวศ (Ecological System Theory) ซึ่งอธิบายว่า บุคคลพัฒนาตัวเองจากปฏิสัมพันธ์กับระบบที่ซ้อนกัน 5 ระบบ ประกอบด้วย ระบบย่อย (Microsystem) เช่น ครอบครัว เพื่อน ครู และโรงเรียน ระบบกลาง (Mesosystem) เช่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน ระบบนอก (Exosystem) เช่น ความคิดเห็นของคณะกรรมการ สถานศึกษาหรือสมาคมศิษย์เก่า ระบบใหญ่ (Macrosystem) ระบบค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมและระบบ เวลา (Chronosystem) กระบวนการเปลี่ยนแปลงภายใต้เงื่อนไขของเวลา ตลอดทั้งยังชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการของ มนุษย์เป็นผลพวงมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเรียนรู้ไม่ได้ เกิดจากปัจจัย ภายในตัวบุคคลเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบริบททางสังคม ครอบครัว และชุมชนอีกด้วย

ต่อมาในปี ค.ศ.1995 เขาได้ต่อยอดแนวคิดดังกล่าว ให้ครอบคลุมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการการเรียนรู้ของบุคคลมากยิ่งขึ้น เรียกว่า รูปแบบชีวนิเวศวิทยา (Bioecological Model) และภายหลังต่อมาในปี ค.ศ. 2006 บรอนเฟนเบรนเนอร์และมอร์ริส (Bronfenbrenner & Morris, 2006) ได้เปลี่ยนชื่อเป็น PPCT Model (Process-Person-Context-Time Model) ซึ่งอธิบายถึงปัจจัยหลักที่มีผลต่อการพัฒนาของบุคคลด้วย มุมมองเชิงระบบนิเวศ 4 ด้าน อันได้แก่ ด้านกระบวนการ (Process) หมายถึง กิจกรรมและการปฏิสัมพันธ์ ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวัน เช่น การปฏิสัมพันธ์กับครู เพื่อน หรือผู้ปกครอง กระบวนการเหล่านี้ ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาทักษะสำคัญต่าง ๆ ด้านบุคคล (Person) หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะของแต่ละ บุคคล เช่น ความสามารถ ทักษะ ความคิด และอารมณ์ ซึ่งมีผลต่อวิธีการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ด้านบริบท (Context) หมายถึง สภาพแวดล้อมทางสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่ เช่น ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และวัฒนธรรม บริบทเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนหรือขัดขวางการพัฒนาของบุคคลและด้านเวลา (Time) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาต่าง ๆ ของชีวิต เช่น การเปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กสู่วัยรุ่น ซึ่งช่วงเวลาเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของบุคคล (Bronfenbrenner & Morris, 2006, p. 795; วรรณรัตน์ ลาวัณ และรัชณี สรรเสริณ, 2558, น. 17-18; สรินทร์ภรณ์ พินิจเวชการ, 2561, น. 17-19; สุรวิทย์ อัสสพันธุ์, 2566, น. 175-176) จะเห็นได้ว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์มีความสำคัญ ต่อการสร้างสรรค์บรรยากาศการเรียนรู้ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในทุก ๆ ด้าน

แนวคิดดังกล่าวได้รับการขยายขอบเขตความรู้ไปสู่ระบบการศึกษาในรูปแบบของระบบนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ซึ่งหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่เหนียวแน่น และเกื้อหนุนให้เกิดบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ อันประกอบด้วย กลุ่มบุคคล ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน และครู เนื้อหาสาระทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร กระบวนการจัดการเรียนรู้เทคโนโลยีทางการศึกษา และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา ตลอดจนยุทธศาสตร์การทำงานของผู้บริหาร

สถานศึกษาและครู เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ พัฒนาศักยภาพร่วมกัน จนกระทั่งนำไปสู่การบรรลุถึงเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง (ริศนา ใจคง และสิริกานต์ แก้วคงทอง, 2564, น. 65-66; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2565, น. 6) ซึ่งการศึกษาระบบนิเวศการเรียนรู้ จะช่วยให้เข้าใจถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาของผู้เรียนอย่างรอบด้าน รวมถึงอาจช่วยให้ สามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่นับการศึกษาเฉพาะปัจจัยที่ส่งผลต่อผู้เรียนและ การพยายามทำความเข้าใจบริบทเพื่อออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อ การหลุดออกจากระบบการศึกษาในกลุ่มเยาวชน (พัชรภา ตันติชูเวช, 2561) การศึกษาเกี่ยวกับนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษด้านการอ่าน (สรินทร์ภรณ์ พินิจเวชการ, 2562) และการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความมั่นคง ทางอาหารของผู้สูงอายุ (อัยลดา มุสลิมานุกุล, 2564) การศึกษาดังกล่าวแม้จะให้เกิดช่วยให้เกิดความเข้าใจ ในปัจจัยและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคลในแต่ละช่วงวัยและกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน ทว่ายังมีประเด็นที่ยังไม่ได้มีการศึกษาในลักษณะของงานวิจัยหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่าง หน่วยย่อยภายในระบบนิเวศซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนอาจจะช่วยสะท้อนให้เห็นบทบาทของครูในฐานะผู้สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ของนักเรียนหรือการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูที่สอนมานานครูที่ เป็นศิษย์เก่าหรือครูที่ เป็นคนในพื้นที่อาจเป็นกลไกสำคัญ ในการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ของระบบนิเวศการเรียนรู้ และเป็นการเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ทางการศึกษา กับความต้องการของผู้เรียนในบริบทปัจจุบัน

โรงเรียนบุณฑริกวิทยาคาร จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจคือครูหลายคนที่สอนอยู่ในปัจจุบันเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนและมีบทบาทสำคัญในการสร้างกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนที่ได้รับรางวัล และการยอมรับในระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างครูกับโรงเรียนในฐานะศิษย์เก่า อาจเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาและการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับที่สุรวทย์ อัสสพันธุ์ (2566) ได้เสนอว่า กระบวนการเป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนทรัพยากรและสร้าง การไหลเวียนในระบบนิเวศการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพที่สุดนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสลงมือ ปฏิบัติและทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนการบรรลุเป้าหมายของนิเวศการเรียนรู้จะต้องอาศัยบุคคลที่คอยทุ่มเท ทั้งร่างกายและเวลา ในการพัฒนาระบบเหล่านี้ซึ่งบุคคลดังกล่าวจะต้องมีศักยภาพและความเชื่อมั่น ในความสามารถของตนเองในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยการปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพ เหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อผลการเรียนรู้ในระยะสั้นเท่านั้น ทว่ายังเป็นการสร้างรากฐานสำหรับการพัฒนาศักยภาพ ในระยะยาวอีกด้วย

ดังนั้น การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าผ่านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน จึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของครูในการสร้างสรรค์กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของ นักเรียน อีกทั้ง ยังมีส่วนในการออกแบบระบบนิเวศการเรียนรู้ที่สนับสนุนการเรียนรู้และพัฒนาการของนักเรียนให้ เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของโรงเรียน งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นไปที่ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็น ศิษย์เก่าผ่านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในโรงเรียนพุทธทศวิทยาคาร โดยใช้แนวทางการศึกษาเชิงกรณี (Case Study) เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของความสัมพันธ์และปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยจะ พิจารณาการปฏิสัมพันธ์ในระบบย่อย (Microsystem) ซึ่งเป็นระดับที่มีการปฏิสัมพันธ์โดยตรงระหว่างนักเรียนกับครูและการปฏิสัมพันธ์ในระบบกลาง (Mesosystem) โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ระหว่างระหว่างครูที่เป็นศิษย์เก่า ด้วยกันและปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูที่เป็นศิษย์เก่ากับแนวทางจัดการศึกษาของโรงเรียน เพื่อทำความเข้าใจลักษณะ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนพุทธทศวิทยาคาร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมุ่งเน้น การวิเคราะห์บทบาทของครูในฐานะศิษย์เก่าจากผลของกิจกรรมพัฒนาศักยภาพที่ จัดขึ้นภายในโรงเรียนต่อ การสร้างความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการเรียนรู้และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง ของโรงเรียนของนักเรียน โดยผลลัพธ์จาก การวิจัยในครั้งนี้จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรม การเรียนรู้ของนักเรียนและบริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษามุมมองและประสบการณ์ของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่าในกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ
- 2) เพื่อสำรวจบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าในการสร้างความผูกพันและความภาคภูมิใจในโรงเรียน
- 3) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่า
- 4) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่าตาม

ช่วงเวลาการเข้าร่วม

ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ทำการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็น ศิษย์เก่าของโรงเรียนผ่านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม และครูผู้รับผิดชอบกิจกรรมมีเครื่องมือช่วยบันทึก คือ สมุดจดบันทึกและการบันทึกเสียงระหว่าง การสัมภาษณ์ขณะอยู่ในภาคสนามใช้

เวลาในการศึกษาทั้งหมด ระยะเวลา 1 ภาคเรียน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพและตรวจสอบความน่าเชื่อถือ โดยการเปรียบเทียบความสอดคล้องของข้อมูล ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) รูปแบบชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์ (Bioecological Model of Human Development) ของบรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner) เสนอว่า พัฒนาการของเด็กเป็นกระบวนการที่มีพลวัตของสภาพแวดล้อมและผู้คนที่มีห้อมล้อมรอบตัวเด็ก โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ กระบวนการ (Process) บุคคล (Person) บริบท (Context) และเวลา (Time) เรียกว่า Process-Person-Context-Time หรือ PPCT Model

2) งานวิจัยในประเทศที่ใช้รูปแบบชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์ (Bioecological Model of Human Development) ของบรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner) เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาได้แก่ การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการหลุดออกจากระบบการศึกษาในกลุ่มเยาวชน (พัชรภา ตันติชูเวช, 2561) การศึกษาเกี่ยวกับ นักเรียนที่มีความต้องการพิเศษด้านการอ่าน (สรินทร์ภรณ์ พินิจเวชการ, 2562) และ การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อ ความมั่นคงทางอาหารของผู้สูงอายุ (อัยลดา มุสลิมาณกุล, 2564) ซึ่งการศึกษาเหล่านี้ ได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจ ในปัจจัยและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคลในแต่ละช่วงวัยและกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน

การศึกษาเรื่อง นิเวศการเรียนรู้: การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าผ่านกิจกรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ภายในโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนบุญตริกวิทยาการ จังหวัดอุบลราชธานี เลือกใช้แนวทาง การศึกษาแบบกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นวิธีการศึกษาที่เผยให้เห็นบริบทและความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลอัน สลับซับซ้อนของกรณีศึกษาได้ พร้อมกันนั้นได้ประยุกต์ใช้ PPCT Model ตามแนวคิด ทฤษฎีรูปแบบชีวนิเวศของ การพัฒนามนุษย์ของบรอนเฟนเบรนเนอร์และข้อเสนอของสุรวิทย์ อัสสพันธุ์ (2566) มากำหนดกรอบการศึกษาใน ครั้งนี้โดยพิจารณาปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนผ่านกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายและผลลัพธ์ที่มุ่งหวังภายในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมุ่งศึกษาทำความเข้าใจลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่าง นักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนบุญตริกวิทยาการ จังหวัดอุบลราชธานีโดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาท ของครูในฐานะศิษย์เก่าจากผลของกิจกรรม พัฒนาศักยภาพที่จัดขึ้นภายในโรงเรียนต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ ส่งเสริมการเรียนรู้และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนของนักเรียน กล่าวคือ องค์ประกอบด้านกระบวนการ (Process) ทำการวิจัยผลกระทบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน กับครูที่เป็นศิษย์เก่าต่อการพัฒนาศักยภาพด้านการเรียนรู้ทักษะชีวิต และการสร้างแรงบันดาลใจจากกิจกรรม พัฒนาศักยภาพภายในโรงเรียนในระยะสั้นและระยะยาว องค์ประกอบด้านบุคคล (Person) พิจารณามุมมองและ ประสบการณ์ของนักเรียนต่อปฏิสัมพันธ์กับครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนบุญตริกวิทยาการ ในฐานะผู้มีบทบาท สำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ซึ่งมีผลต่อการ

พัฒนาศักยภาพด้านการเรียนรู้ทักษะชีวิต และแรง บัณฑิตใจ และบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าในการเชื่อมโยงอดีตและปัจจุบันที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความผูกพัน และความภาคภูมิใจในโรงเรียน รวมถึงการส่งต่อความรักและความผูกพันในโรงเรียนให้กับนักเรียนองค์ประกอบ ด้านบริบท (Context) มุ่งสำรวจบทบาทของสภาพแวดล้อมและกิจกรรมพัฒนาศักยภาพที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เชิง บวกระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่า โดยเน้นการเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของครูที่เป็นศิษย์เก่ากับการสร้าง ความผูกพันและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน และองค์ประกอบด้านเวลา (Time) ทำการวิเคราะห์การ เปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่าตามระยะเวลาที่มีส่วนร่วมในกิจกรรม พัฒนาศักยภาพภายในโรงเรียนโดยศึกษาในช่วงเวลาต่าง ๆ

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2567 กับนักเรียน จำนวน 12 คน ประกอบด้วยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 3 คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 3 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 6 คน และครูที่เป็นศิษย์เก่า จำนวน 4 คน เลือกโดยวิธีการแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีประเด็นการศึกษา ประกอบด้วย ด้านกระบวนการ (Process) รวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับผลกระทบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน ด้านบุคคล (Person) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับมุมมองและประสบการณ์ของนักเรียนต่อปฏิสัมพันธ์กับครูที่เป็นศิษย์ เก่า และบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าในการเชื่อมโยงอดีตและปัจจุบันที่ส่งผลต่อการเสริมสร้างความผูกพัน และความภาคภูมิใจในโรงเรียน ด้านบริบท (Context) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสภาพแวดล้อมและ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพที่ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างนักเรียนกับครูที่เป็นศิษย์เก่าและด้านเวลา (Time) ทำการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติของนักเรียนต่อครูที่เป็นศิษย์เก่าตาม ระยะเวลาที่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมพัฒนาศักยภาพภายในโรงเรียน เข้าถึงข้อมูลโดยการเข้าไปอยู่ในพื้นที่กรณีศึกษา อย่างเปิดเผยตัวตน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการเปรียบเทียบความสอดคล้อง ของข้อมูลตลอดจนสรุป อภิปรายผล และนำเสนอในรูปแบบพรรณนา โดยเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดรูปแบบ ชีวเนติของการพัฒนามนุษย์ของบรอนเฟนเบรนเนอร์

ผลการดำเนินการวิจัย

วิเคราะห์และสรุปสาระสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า การมีครูที่เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนบุญพริกวทยา การมีความใกล้ชิดและเข้าใจนักเรียน ในเชิงบริบทนั้นมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของนักเรียน ในมิติต่าง ๆ ทั้งในแง่ของวิชาการ ทักษะชีวิต และอารมณ์จิตใจ โดยเฉพาะเมื่อครูที่เป็นศิษย์เก่าสามารถ ดำเนินบทบาทเป็นต้นแบบพฤติกรรม แรงบันดาลใจ และผู้ให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในบริบทที่เป็น ธรรมชาติและจับต้องได้ พร้อมกันนั้น ครูที่เป็นศิษย์เก่ายังสามารถดำเนินบทบาทในด้านบุคคล (Person) ใน ลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ กล่าวคือ พวกเขามีได้ดำรงตนในฐานะครูผู้สอนเพียงเท่านั้น หากแต่ยังรู้สึกเป็น ส่วนหนึ่งของระบบนิเวศการเรียนรู้ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ที่เหนียวแน่นและเกื้อหนุนให้เกิดบรรยากาศ แห่งการเรียนรู้ ในฐานะศิษย์เก่าและรุ่นพี่ ผู้ที่มีความรักและ ผูกพันกับโรงเรียนนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดของรูปแบบชีวนิเวศของการพัฒนามนุษย์ (Bioecological Model of Human Development) ของบรอนเฟนเบเนอร์ (Bronfenbrenner) ที่ชี้ให้เห็น ว่าการพัฒนามนุษย์เป็นผลมาจาก การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบริบทแวดล้อมในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในระบบย่อย (Microsystem) และระบบกลาง (Mesosystem) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับ ชีวิตประจำวันของนักเรียน ดังนั้น การที่ โรงเรียนให้ครูที่เป็นศิษย์เก่าเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมและ สร้างความสัมพันธ์กับนักเรียน ในระดับต่าง ๆ นั้น ส่งผลให้เกิดกระบวนการพัฒนานักเรียนในมิติต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายและมีความหมาย ต่อประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนในระยะยาว

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลลัพธ์จากการวิจัยในครั้งนี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรม การเรียนรู้ของนักเรียน และบริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ที่เหมาะสมและ สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม โรงเรียนควรส่งเสริมบทบาทของศิษย์เก่าในการ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนานักเรียนอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริง การแนะแนวอาชีพ และการส่งเสริมทักษะชีวิต ควรมีการสร้างเครือข่ายระหว่างศิษย์ เก่ากับ โรงเรียนอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถนำศักยภาพของศิษย์เก่ามาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างมี ประสิทธิภาพ และยั่งยืนควรมีการอบรมครูที่เป็นศิษย์เก่าในการออกแบบกิจกรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ ที่ใช้ประสบการณ์ของตนเองอย่างสร้างสรรค์และเหมาะสมกับช่วงวัยของนักเรียน นักวิจัยหรือผู้บริหาร สถานศึกษาควรให้ความสำคัญ กับการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของศิษย์เก่าในแง่มุมอื่น ๆ เช่น การ ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการสร้าง แรงบันดาลใจในทางสังคมเพื่อ ขยายขอบเขตบทบาทของครูที่ศิษย์ เก่าในฐานะที่เป็นทรัพยากรซึ่งมีบทบาทสำคัญ ต่อการพัฒนานิเวศการเรียนรู้ของโรงเรียน

พร้อมกันนั้น ควรการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายครูที่เป็นศิษย์เก่าที่มีความตั้งใจในการพัฒนาชุมชน โดยอาจจะหันกลับมาทบทวนและให้ความสำคัญกับ “โครงการครูคืนถิ่น” มากยิ่งขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้ศิษย์เก่า ที่มีศักยภาพกลับมาทำงานในโรงเรียนเดิมของตนเอง รวมทั้งอาจจะให้ความสำคัญกับเกณฑ์การย้ายครู โดยให้ความสำคัญน้ำหนักกับของคะแนนบุคคลคนในพื้นที่ มากกว่าขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ครูที่เป็นศิษย์เก่าหรือ ครูที่เป็นบุคคลในพื้นที่ ได้มีโอกาสย้ายกลับมาทำงานในบริบทที่ตนเองมีความคุ้นเคยและความผูกพัน พร้อมจัดให้ มีระบบสนับสนุนที่มีความเหมาะสมในการส่งเสริมวัฒนธรรมโรงเรียนที่เน้นความสัมพันธ์ใกล้ชิดและความร่วมมือ โดยให้ครูทุกคน มีบทบาทในการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่อบอุ่นและปลอดภัย รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนา ทักษะชีวิตควบคู่กับวิชาการ นอกจากนี้ ครูควรมีการปรับเปลี่ยนกรอบความคิดและมีพัฒนาตนเองให้เป็น แบบอย่างที่ดีในฐานะผู้จุดประกายและสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ทั้งในด้านวิชาชีพและการดำเนินชีวิตให้กับ นักเรียนมากกว่าการเป็นผู้ควบคุมความประพฤติ พร้อมทั้งควรเปิดใจในการฟังเข้าใจและเคารพนักเรียนในฐานะ มนุษย์ที่ “สามารถเรียนรู้” ได้ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า เพื่อเน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในฐานะ รากฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนควรมีการสนับสนุนครูและโรงเรียนในฐานะพื้นที่ร่วมพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของเด็กและเยาวชนผ่านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการสร้างความเข้าใจระหว่างครอบครัวโรงเรียน และชุมชนมากยิ่งขึ้น

กล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไปนั้น ควรมีการขยายกลุ่มตัวอย่างให้หลากหลายยิ่งขึ้น โดยศึกษาจากโรงเรียนอื่น ๆ เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่าในบริบทที่แตกต่างกัน พร้อมทั้งศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการปฏิสัมพันธ์ เช่น คุณลักษณะของนักเรียนและครูที่เป็นศิษย์เก่า นอกจากนี้ ควรมีการดำเนินการวิจัยในลักษณะการติดตามผลระยะยาว เพื่อวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม ทักษะคิด และพัฒนาการของนักเรียนในช่วงเวลาต่าง ๆ อีกทั้งยังควรเจาะลึกไปที่ความแตกต่างของการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย ตลอดจนควรมีเปรียบเทียบบทบาทของครูที่เป็นศิษย์เก่ากับครูทั่วไปด้วย เพื่อให้เห็นข้อแตกต่าง อย่างชัดเจน ซึ่งการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพอาจจะช่วยให้ได้ข้อมูล ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตลอดจนควรคำนึงถึงบทบาทของครอบครัวและชุมชน ในการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพ ของผู้เรียนอย่างรอบด้านเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนานักเรียนได้อย่างมี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

พัชรภา ตันติชูเวช. (2561). การศึกษาคุณลักษณะเชิงลึกและปัจจัยที่ 'ส่งผลให้เด็กและเยาวชนออกนอกระบบการศึกษา: กรณีศึกษาจังหวัดตาก. วารสารสุทธิปริทัศน์, 80-91.

- อัยลดา มุสลิมาณกุล เพ็ญมาศ สุคนธจิตต์ และกิตติพร เนาว์สุวรรณ. (2565). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความ
มั่นคงทางอาหารของผู้สูงอายุในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา. วารสารวิชาการสาธารณสุขชุมชน , 45-59.
- ริศนา ใจคง และสิริกานต์ แก้วคงทอง. (2564). นิเวศการเรียนรู้ : เรื่องเก่าบนวิถีใหม่ . วารสารการศึกษาไทย,
66.
- วรรณรัตน์ ลาวัณ และรัชนี สรรเสริญ. (2558). PPCT Model: รูปแบบชีวนิเวศวิทยาเพื่อพัฒนาสุขภาพ ผู้มี
ภาวะเจ็บป่วยเรื้อรังในชุมชน . วารสารพยาบาลทหารบก, 15-20.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2565). รายงานการศึกษารูปแบบการจัดระบบนิเวศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อ
การพัฒนาศักยภาพของคนไทย 4.0. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สุรวิตย์ อัสสพันธ์. (2566). นิเวศการเรียนรู้ : พื้นที่และกระบวนการที่ 'การเรียนรู้' ดำรงอยู่'. วารสาร
วิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ , 157.
- สรินทร์ภรณ์ พินิจเวชการ. (2561). การศึกษานักเรียนที่ต้องการความช่วยเหลือพิเศษทางการอ่าน:
กรณีศึกษานักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนแห่งหนึ่ง ในเขตภาคกลาง (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารการศึกษา). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์, สาขา
วิทยาการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา.
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and
design. Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: A future
perspective. In P. Moen, G.H. Elder, & K. Luscher (Eds.), Examining lives in context:
Perspective on the ecology of human development (pp. 619-647). American
Psychological Association.
- Bronfenbrenner, U., & Morris (2006). The bioecological model of human development.
In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), Handbook of child psychology, Vol. 1: Theoretical
models of human development (6th ed., pp. 793-828). Wiley.

วัฒนธรรมองค์การในสถานศึกษายุค New Normal Organizational Culture of School in the New Normal

ลัทธวรรณ วงษ์โพย^{1*}, พระสุธีวีชรธรรม^{2*}

Lattawan Wongpoy^{1*}, Phrasutheevajiradhamma^{2*}

^{1-2*}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{1-2*}Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Author for Correspondence Email: wongpoylattawan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์การในสถานศึกษายุค New Normal ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวของสังคมและเศรษฐกิจต่อภาวะวิกฤตจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร โดยเฉพาะในด้านการเรียนการสอนและการบริหารจัดการที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีมากขึ้น สถานศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับวัฒนธรรมองค์การให้สอดคล้องกับบริบทใหม่เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นบทบาทสำคัญของการเสริมสร้างศักยภาพของครู นักเรียน และบุคลากรทางการศึกษา รวมถึงแนวทางการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม โดยมีองค์ประกอบของวัฒนธรรมองค์การในสถานศึกษายุค New Normal ได้แก่ 1) ค่านิยมหลักและภาวะผู้นำ (Core Values and Leadership) 2) จุดมุ่งหมายที่เป็นหนึ่งเดียว (Unified Purpose) 3) ความรับผิดชอบและอิสระในการทำงาน (Accountability & Autonomy) 4) การยอมรับและให้คุณค่า (Recognition & Appreciation) 5) การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่โปร่งใส (Information and Communication Technology) และ 6) สภาพแวดล้อมการทำงานที่เหมาะสม (Work Environment)

ดังนั้น วัฒนธรรมองค์การในสถานศึกษายุค New Normal จึงมีความสำคัญต่ออนาคตภาพของสถานศึกษาเพราะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลและช่วยให้นักศึกษาพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: วัฒนธรรมองค์การ; สถานศึกษา; New Normal

Abstract

This article presents the concept of organizational culture in schools during the New Normal, reflecting the adaptation of society and the economy to the crisis caused

by the COVID-19 pandemic, which has led to permanent changes. These changes are particularly evident in teaching, learning, and administrative processes that increasingly depend on technology. Therefore, schools must adapt their organizational culture to align with the new context to operate efficiently. Emphasis is placed on the important role of enhancing the capacity of teachers, students, and educational personnel, as well as adopting flexible management approaches that can effectively accommodate change. The key components of organizational culture in school the New Normal include 1) Core Values and Leadership 2) Unified Purpose 3) Accountability & Autonomy 4) Recognition & Appreciation 5) Information and Communication Technology and 6) Work Environment.

Therefore, organizational culture in schools in the New Normal era plays a crucial role in shaping the future of education. It enables schools to adapt to changes in the digital era and contributes to the sustainable development and advancement of the education system.

Keywords: Organizational Culture; School; New Normal

บทนำ

ปัจจุบันโลกได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากวิกฤตการณ์ระดับโลก โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของ COVID - 19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคม ซึ่งยังมีแนวโน้มที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องอีกยาวนานต่อไป นำไปสู่แนวคิด “ชีวิตวิถีใหม่” หรือ “New Normal” คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวันของคนในสังคมในทุกมิติไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ในสังคม ชุมชน ครอบครัว สุขภาพ อาหาร การท่องเที่ยว หรือแม้แต่มิติด้านการศึกษา ที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีดิจิทัลในการปรับตัวมากขึ้นทุกวัน ๆ สำหรับด้านการศึกษา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องก่อให้เกิดปัญหาด้านการศึกษาที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ปัญหาการเรียนรู้ถดถอย คือการสูญเสียความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา หรือสูญเสียทักษะต่าง ๆ ที่ควรได้รับ และปัญหาการหลุดออกจากระบบการศึกษา (ตรีนุช ไพชยนต์วิจิตร และสรลลขนา จิตสุวรรณค์, 2565) จากปัญหาดังกล่าว สถานศึกษาได้รับผลกระทบนั้นอย่างรุนแรง การร่วมกันแก้ปัญหา การเรียนรู้ ปัญหา ยืดหยุ่นและปรับตัวอย่างสมดุลต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสถานศึกษา หากไม่ร่วมกันแก้ปัญหา ดังกล่าวผลกระทบย่อมเกิดแก่สังคมและประเทศชาติ เพราะสถานศึกษาคือสถานที่ปลูกฝัง บ่มเพาะ อบรม สั่งสอน ให้ความรู้ ทักษะ ทศนคติ ให้แก่เยาวชนเพื่อการเจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่อย่างมีคุณภาพ สถานศึกษาจึงเป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่จะต้องบริหารจัดการให้ทันต่อการ

เปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการทางการเมือง การบริหารต่าง ๆ เช่น ด้านการจัดการองค์กร ด้านการวางแผน ด้านการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น นอกจากนั้นวิกฤตการณ์โลกเหล่านี้นี้ยังทำวัฒนธรรมองค์กรเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่พึงประสงค์ ทั้งวัฒนธรรมของสังคม ระดับโลก ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับองค์กรหรือหน่วยงาน วัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำงานทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัฒนธรรมองค์กรมีความสำคัญช่วยส่งเสริมส่งเสริมสภาพแวดล้อมในการทำงานเชิงบวกทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ เช่น การทำงานร่วมกันเป็นทีม การทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น องค์กรมีอัตลักษณ์โดดเด่นมากขึ้น เป็นต้น (Need Editorial Team, 2025) เช่นเดียวกับวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษาในปัจจุบันก็ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของ COVID - 19 เช่นกัน ซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรเป็นพิษ (Toxic Culture) ไม่ว่าจะเป็นคนในองค์กรมีภาวะความเครียดมากขึ้น มีความหวาดกลัวมากขึ้น การสื่อสารกันน้อยลง ขาดทำงานร่วมกันมากขึ้น วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษามีส่วนสำคัญในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานและพฤติกรรมของบุคลากร วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal จึงควรเป็นไปในทางที่พึงประสงค์ ดังนั้น การพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่ยืดหยุ่นและพร้อมรับความเปลี่ยนแปลงจะเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความก้าวหน้าและความยั่งยืนของสถานศึกษาในยุค New Normal

แนวคิดและทัศนะเกี่ยวกับยุค New Normal

1. ความเป็นมาและความสำคัญของยุค New Normal

New Normal เป็นแนวคิดที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะจากวิกฤตการณ์ระดับโลก เช่น การแพร่ระบาดของ COVID-19 ซึ่งทำให้ผู้คนต้องปรับตัวเข้าสู่สภาวะปกติรูปแบบใหม่ (Mouratidis and Papagiannakis, 2021) แนวคิดนี้หมายถึง สภาพแวดล้อมหรือพฤติกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นและกลายเป็นมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับในสังคม (Rahman et al., 2021) โดยครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เช่น การทำงานทางไกล (Remote Work) การเรียนออนไลน์ (Online Learning) และมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ซึ่งล้วนเป็นผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงจากวิกฤตการณ์ครั้งนี้ (Peters, 2020) นอกจากนี้ องค์การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (2564) ได้ให้คำนิยามของ New Normal ว่าเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตใหม่ที่แตกต่างจากอดีต เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกมากระทบจนทำให้แบบแผนและแนวทางปฏิบัติที่เคยคุ้นเคยต้องเปลี่ยนแปลงไป ในบริบทของการแพร่ระบาดของ COVID - 19 การปรับตัวเข้าสู่ New Normal จึงเกี่ยวข้องกับมาตรการรักษาความปลอดภัยด้านสุขภาพ การพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ช่วยรองรับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป และเมื่อเวลาผ่านไป พฤติกรรมเหล่านี้จะกลายเป็นมาตรฐานใหม่ที่ฝังรากลึกในสังคม ดังนั้นกล่าวได้ว่า New Normal (วิถี

ชีวิตใหม่) เกิดจากการระบาดของ COVID - 19 ทำให้เกิดการปรับตัวของสังคมและเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองต่อสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในหลายด้าน การเข้าใจ New Normal (วิถีชีวิตใหม่) จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการเติบโตในโลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน

2. New Normal ความปกติใหม่กับผลกระทบที่เกิดขึ้น

ผลกระทบของโควิด-19 ต่อการดำรงชีวิต การทำงาน และการศึกษา รวมถึงการเปลี่ยนผ่านสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) โดย เสกสรรค์ พันธุ์บุญมี (ม.ม.ป), Sanook (2020), จิตเวช เทพชาติ (2563), พชรดนัย เชื้อตานาม, รุ่งนภา พรหมแย้ม และ จุน หน่อแก้ว (2567) ได้ให้ทัศนะว่าการแพร่ระบาดของ โควิด -19 ส่งผลกระทบบ่อยอย่างมีนัยสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนทั่วโลก ทั้งในด้านการดำรงชีวิต การทำงาน และการศึกษา ทำให้ประชาชนและภาคธุรกิจต้องปรับตัวเข้าสู่แนวทาง “ชีวิตวิถีใหม่” (New Normal) ซึ่งให้ความสำคัญกับมาตรการ เว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) การใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การทำงานจากที่บ้าน (Work From Home) การเรียนออนไลน์ การทำธุรกิจผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล และการให้บริการทางการแพทย์แบบใหม่ โดยเน้นการใช้ เทคโนโลยี ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีวิตและการทำธุรกิจ ซึ่งเกิดผลกระทบของ New Normal ต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิต กล่าวได้ว่า 1) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคล คือ ผู้คนลดการเดินทางท่องเที่ยว หันมาซื้อของออนไลน์ และกักตุนสิ่งของเพื่อรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การทำงานจากที่บ้าน (Work From Home) ได้รับความนิยมมากขึ้น 2) การขับเคลื่อนทางเทคโนโลยี คือ เทคโนโลยีออนไลน์มีบทบาทสำคัญ เช่น การเรียนออนไลน์ การทำธุรกิจผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล และการใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์เพื่อให้บริการด้านสุขภาพ 3) การตระหนักด้านสุขอนามัย คือ ผู้คนให้ความสำคัญกับสุขอนามัยมากขึ้น เช่น การใช้เจลแอลกอฮอล์ การรักษาระยะห่างในสถานที่สาธารณะ และการใช้ระบบชำระเงินอัตโนมัติเพื่อลดการสัมผัส นอกจากนี้ ผลกระทบของ New Normal ต่อการทำงาน และสุขภาพจิตแม้การทำงานจากที่บ้านช่วยลดความเสี่ยงจากโรคระบาด แต่ก็นำมาซึ่งปัญหาด้านสุขภาพ เช่น ภาวะความเครียดความซึมเศร้า และอาการออฟฟิศซินโดรม ดังนั้น การจัดสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เหมาะสมจึงมีความสำคัญ นอกจากนี้ การใช้ แพลตฟอร์มออนไลน์ สำหรับการให้คำปรึกษาทางการแพทย์และการติดตามสุขภาพ ก็เพิ่มขึ้นอย่างมาก และที่สำคัญ ผลกระทบของ New Normal ต่อการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก โดยการเรียนการสอนต้องปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบออนไลน์ โดยมี 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การเรียนแบบสื่อสารสองทาง คือ ผู้สอนและผู้เรียนสามารถโต้ตอบกันได้แบบเรียลไทม์ 2) การเรียนแบบสื่อสารทางเดียว คือ การบรรยายไว้ล่วงหน้าให้ผู้เรียนศึกษาเอง และ 3) การเรียนแบบมอบหมายงาน คือ การให้งานเพื่อให้

ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง ดังนั้นกล่าวได้ว่า New Normal คือผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้วกลายเป็นวิถีชีวิตใหม่ของคนในสังคม ซึ่งเกิดจากปรับตัวเปลี่ยนแปลงด้วยการใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวันมากขึ้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคลมากขึ้น และด้วยการขับเคลื่อนทางเทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตการทำงานมากขึ้น รวมถึงการตระหนักด้านสุขอนามัยที่มีความระมัดระวังมากขึ้น รวมทั้งระบบการศึกษาก็มีการจัดการเรียนการสอนเป็นระบบออนไลน์มากขึ้น

สรุปได้ว่า New Normal (วิถีชีวิตใหม่) เกิดจากการระบาดของ COVID -19 ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในหลายด้าน การเข้าใจ New Normal (วิถีชีวิตใหม่) จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตในโลกที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน New Normal เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นแล้วกลายเป็นวิถีชีวิตใหม่ด้วยการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคลมากขึ้น และด้วยการขับเคลื่อนทางเทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตการทำงานมากขึ้นนั่นเอง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา

1. ความหมายของสถานศึกษา

สถานศึกษา หมายถึง สถานที่หรือองค์กรที่จัดขึ้นเพื่อการจัดการศึกษา การเรียนการสอน และการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณธรรมของผู้เรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในด้านวิชาการและทักษะชีวิต สถานศึกษาอาจอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย สถาบันอาชีวศึกษา หรือศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ให้ความหมายของสถานศึกษาไว้ว่า สถานศึกษาหมายความว่า สถานที่จัดการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สถาบัน หรือหน่วยงานอื่นใดที่จัดการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน นอกจากนี้ สถานศึกษายังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และเป็นแหล่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและประเทศชาติ และ กระทรวงศึกษาธิการ (2564) ได้ให้ความหมายของ สถานศึกษาไว้ว่า เป็นองค์กรหลักในการจัดการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และสถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและประเทศชาติ (สภาการศึกษา, 2559) ซึ่งสอดคล้องกับ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2546) และ UNESCO (2015) ได้กล่าวว่า สถานศึกษา หมายถึง สถานที่หรือองค์กรที่จัดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนทั้งทางวิชาการและทักษะชีวิต อีกทั้ง สถานศึกษาเป็นสถานที่ที่จัดกระบวนการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ

จากทัศนะของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545, กระทรวงศึกษาธิการ (2564), สภาการศึกษา (2559), UNESCO (2015) และ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2546) สามารถสรุปได้ว่า สถานศึกษา หมายถึง สถานที่หรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อจัดการศึกษา การเรียนการสอน และพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณธรรมของผู้เรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งด้านวิชาการและทักษะชีวิต สถานศึกษาอาจเป็นโรงเรียน มหาวิทยาลัย สถาบันอาชีวศึกษาหรือศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ และสถานศึกษาเป็นองค์กรหลักในการจัดการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และเป็นแหล่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและประเทศชาติ

2. ความสำคัญของสถานศึกษา

สถานศึกษาเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะของบุคคล อันเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ บทความนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความสำคัญของสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ จากแนวคิดของ กนกวรรณ สุภาราญ (2565) ได้กล่าวว่า เป็นสถานที่อบรมบ่มเพาะเยาวชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ นอกจากความรู้เรื่องวิชาการแล้ว ยังรวมถึงทักษะ ทักษะคิด ความเข้าใจต่อการแสดงออกที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมกันภายในสังคม โรงเรียนจึงเปรียบเสมือนสถานที่จำลองสังคมขนาดเล็กให้แก่เด็กได้เรียนรู้และปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมภายนอกบริเวณบ้าน และครอบครัวของตนเอง ช่วยหล่อหลอมให้เด็ก และเยาวชนได้เรียนรู้หน้าที่ บทบาทในสังคมของตนเองอย่างเหมาะสมและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมเนียมของสังคมที่ตนอาศัยอยู่อีกด้วย อีกทั้ง สถานศึกษายังเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษาไม่เพียงแต่ช่วยให้บุคคลได้รับความรู้และทักษะเท่านั้น แต่ยังมีส่วนช่วยในการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ (Smith and Brown, 2020) ซึ่งสอดคล้องกับ Jones et al., (2018) ที่ได้กล่าวว่า สถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ของบุคคล โดยการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบและมีมาตรฐาน การศึกษาทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะทางวิชาการ ทักษะการคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ สถานศึกษาทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการพัฒนาประเทศ การศึกษาทำให้ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ส่งผลให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น (Johnson and Miller, 2021)

จากทัศนะของ กนกวรรณ สุภาราญ (2565), Smith and Brown (2020), Jones et al., (2018) และ Johnson and Miller (2021) สามารถสรุปได้ว่า สถานศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาบุคคลและสังคม โดยทำหน้าที่อบรมเยาวชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ไม่เพียงแต่ให้ความรู้ทางวิชาการ แต่ยังเสริมสร้างทักษะและทัศนคติที่เหมาะสมและสถานศึกษายังเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้ง ยังมีบทบาทในการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของตนเอง นำไปสู่สังคมที่มีระเบียบและพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น สถานศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศ

3. บทบาทของสถานศึกษา

สถานศึกษาเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ บทความนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์บทบาทของสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายหลักที่กำหนดแนวทางและโครงสร้างของระบบการศึกษาไทย โดยบทบาทและหน้าที่ของสถานศึกษาตามพระราชบัญญัตินี้สามารถอ้างอิงได้จากหมวดที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา และ หมวด 9 การบริหารและการจัดการศึกษา ซึ่งมีสาระสำคัญ กล่าวคือ บทบาทและหน้าที่ของสถานศึกษา ตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แก่ 1) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน คือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามมาตรฐานการศึกษา จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณธรรม 2) การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน คือ จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาและบริบทของสังคม เปิดโอกาสให้ครู ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และ ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอน 3) การบริหารและการประกันคุณภาพการศึกษา คือ มีระบบการประกันคุณภาพภายในที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ดำเนินการประเมินผลคุณภาพภายในสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอ และเข้ารับการประเมินคุณภาพภายนอกโดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคม คือ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทในกิจกรรมของสถานศึกษา ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐและเอกชน และสนับสนุนให้ผู้ปกครองและประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา 5) การส่งเสริมและพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา คือ สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพครูให้มีความเชี่ยวชาญ และส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพของบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542) ซึ่งสอดคล้องกับ กระทรวงศึกษาธิการ (2565) ที่ได้กล่าวว่า สถานศึกษามีหน้าที่หลักในการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่พึง

ประสงค์ของผู้เรียน ตามหลักสูตรการศึกษาที่กำหนด นอกจากนี้ โรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีให้กับนักเรียน ผ่านกิจกรรมเสริมหลักสูตรและการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และควรพัฒนาทักษะทางสังคมของนักเรียน เช่น การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร และการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถปรับตัวได้ในชีวิตจริง (สุภาวดี ศรีสุวรรณ, 2563 และ วีระศักดิ์ มโนธรรม, 2562) จากทัศนะของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, กระทรวงศึกษาธิการ (2565), สุภาวดี ศรีสุวรรณ (2563) และ วีระศักดิ์ มโนธรรม (2562) สามารถสรุปได้ว่า สถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน การบริหารและการประกันคุณภาพการศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคม รวมถึงการส่งเสริมและพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ทั้งนี้ สถานศึกษาควรดำเนินการให้สอดคล้องกับมาตรฐานทางการศึกษาและบริบทของสังคม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ คุณธรรม และสามารถปรับตัวในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สถานศึกษาเป็นองค์กรที่มุ่งเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะ และคุณธรรมของผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและประเทศชาติ ไม่เพียงแต่การสอนเชิงวิชาการ แต่ยังส่งเสริมทักษะชีวิต การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา เพื่อเตรียมผู้เรียนให้พร้อมรับมือกับโลกยุคใหม่ นอกจากนี้ สถานศึกษายังทำหน้าที่บริหารจัดการหลักสูตร พัฒนาครูและบุคลากร รวมถึงสร้างความร่วมมือกับชุมชนเพื่อส่งเสริมการศึกษาอย่างยั่งยืน การศึกษาที่มีคุณภาพเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมองค์กร

1. ความหมายของวัฒนธรรมองค์กร

วัฒนธรรมองค์กรเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบค่านิยม บรรทัดฐาน และแนวทางปฏิบัติที่สมาชิกในองค์กรยอมรับร่วมกัน ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตและการทำงานภายในองค์กร สมยศ นาวิการ (2546) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์กร คือ กระบวนการที่สมาชิกยอมรับค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการทำงานร่วมกันภายในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2550) ได้ให้ทัศนะว่า วัฒนธรรมองค์กรเป็นปัจจัยที่หล่อหลอมความคิดและพฤติกรรมของสมาชิก ซึ่งมีผลต่อความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาองค์กร นอกจากนี้ ปรีชา เกาทอง (2552) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมองค์กรเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนวิธีการทำงานและการแก้ไขปัญหาภายในองค์กร และยังกล่าวได้อีกว่า วัฒนธรรมองค์กรเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนถึงโครงสร้าง ความเชื่อ ค่านิยม และแนวทางปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อ

พฤติกรรมของสมาชิกในองค์กร พรเทพ ศรีสุคนธ์ (2554) ให้ทัศนะว่าวัฒนธรรมองค์การเป็นโครงสร้างของความเชื่อและค่านิยมที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้ก่อตั้งองค์กรและได้รับการถ่ายทอดต่อสมาชิกภายในองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปราโมทย์ ชัยวงศ์ (2560) และ พิมพ์เพ็ญ จงเสรีจิตต์ (2562) ได้ให้ความหมาย วัฒนธรรมองค์การ ว่าเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการทำงานที่สะท้อนลักษณะเฉพาะขององค์กร ซึ่งสามารถช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันและวัฒนธรรมองค์การเป็นชุดของคุณค่าและบรรทัดฐานที่กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กร ซึ่งมีผลต่อการประสานงานและการบรรลุเป้าหมายขององค์กร วัฒนธรรมองค์การเป็นระบบของค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมที่ฝังลึกภายในองค์กร ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิธีการทำงาน การตัดสินใจ และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร นอกจากนี้ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์การได้รับการพัฒนา ซึ่ง Deal and Kennedy (1982) ได้ให้ทัศนะว่า วัฒนธรรมองค์การคือระบบของค่านิยม พฤติกรรม และความเชื่อที่สะท้อนผ่านการปฏิบัติและกิจกรรม ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวทางการดำเนินงานและการตัดสินใจภายในองค์กรและวัฒนธรรมองค์การเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมระดับชาติที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กร โดยวัฒนธรรมองค์การในแต่ละประเทศจะแตกต่างกันตามค่านิยม ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมของสังคมนั้น ๆ (Hofstede, 2001) อีกทั้ง Schein (2010) ให้แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์การไว้อย่างเป็นระบบ โดยเขาระบุว่าวัฒนธรรมองค์การประกอบด้วยสามระดับ ได้แก่ 1) วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Artifacts) ซึ่งสามารถสังเกตได้ เช่น สัญลักษณ์ทางกายภาพและพิธีกรรมต่าง ๆ 2) ค่านิยมที่สามารถเห็นได้ (Values) ซึ่งเป็นแนวทางหรือหลักการที่สมาชิกในองค์กรยึดถือ 3) สมมติฐานพื้นฐาน (Basic Assumptions) ซึ่งเป็นความเชื่อที่ฝังลึกและมีผลต่อพฤติกรรมของบุคคลในองค์กร นอกจากนี้ Development Dimensions International (2024) ได้ให้ความเห็นว่าวัฒนธรรมองค์การเป็นชุดของพฤติกรรม กระบวนการ และความคาดหวังที่กำหนดรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพนักงานในองค์กร วัฒนธรรมนี้มีบทบาทสำคัญต่อทัศนคติและการกระทำของสมาชิก โดยเป็นปัจจัยที่ช่วยกำหนด “วิธีการ” ดำเนินงานขององค์กร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่แตกต่างจากกลยุทธ์ที่กำหนด “สิ่งที่ต้องทำ”

จากทัศนะของ สมยศ นาวิการ (2546), จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2550), ปรีชา เกาทอง (2552), พรเทพ ศรีสุคนธ์ (2554), ปราโมทย์ ชัยวงศ์ (2560) พิมพ์เพ็ญ จงเสรีจิตต์ (2562) Deal and Kennedy (1982), Hofstede (2001), Schein (2010) และ Development Dimensions International (2024) สามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมองค์การเป็นระบบของค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน มีผลต่อพฤติกรรม วิธีการทำงาน และการตัดสินใจภายในองค์กร อีกทั้งยังส่งผลต่อความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาองค์กร สะท้อนลักษณะเฉพาะที่สร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน โดยสามารถแบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ค่านิยมที่เห็นได้ และสมมติฐานพื้นฐาน ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กร

2. ความสำคัญของวัฒนธรรมองค์กร

วัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture) เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ค่านิยม และพฤติกรรมของบุคลากรภายในองค์กร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความสำเร็จขององค์กรในระยะยาว Tarver (2024) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์กรที่ได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบและสร้างสรรค์สามารถยกระดับองค์กรได้ สนับสนุนการเติบโตในระยะยาวและเสริมสร้างความยั่งยืนขององค์กร ประโยชน์ของวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวกที่ส่งเสริมความสำเร็จ ได้แก่ 1) การสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นบวก 2) การสร้างพนักงานที่มีส่วนร่วม กระตือรือร้น และมีแรงจูงใจ 3) การดึงดูดพนักงานที่มีคุณค่าสูง 4) สร้างขวัญกำลังใจ 5) การปรับปรุงคุณภาพการทำงานและผลผลิต 6) การสร้างผลลัพธ์ทางธุรกิจที่ดี Humanica (2024) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมองค์กร ไว้ว่า ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ก็คือ “วัฒนธรรมองค์กร” ซึ่งสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติร่วมกันของบุคลากรในองค์กร การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง ยังเป็นตัวกำหนดทิศทางและเป้าหมายร่วมกันของทุกคนในองค์กร ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ สร้างแรงบันดาลใจ และความผูกพันและวัฒนธรรมองค์กรเป็นแนวทางไปสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ Schein (2010) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมองค์กรมีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดพฤติกรรมและค่านิยมของพนักงานภายในองค์กร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานและความสำเร็จขององค์กรโดยรวม วัฒนธรรมองค์กรที่แข็งแกร่งสามารถสร้างความสามัคคีในทีมงาน ส่งเสริมการสื่อสารที่ดี และช่วยให้องค์กรปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ Robbins and Judge, (2019) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วัฒนธรรมองค์กรมีความสำคัญเพราะเป็นกรอบที่กำหนดพฤติกรรม ค่านิยม และบรรทัดฐานภายในองค์กร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน ความพึงพอใจของพนักงาน และความสำเร็จขององค์กรในระยะยาว วัฒนธรรมองค์กรที่ชัดเจนและแข็งแกร่งช่วยสร้างเอกลักษณ์ขององค์กร ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมและช่วยให้องค์กรปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

จากทัศนะของ Tarver (2024), Humanica (2024) และ Robbins and Judge, (2019) สรุปได้ว่า วัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture) วัฒนธรรมองค์กรเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ค่านิยม และพฤติกรรมของบุคลากร ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความสำเร็จขององค์กร วัฒนธรรมที่เข้มแข็งช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นบวก ส่งเสริมความสามัคคี การสื่อสารที่ดี และแรงจูงใจ ทำให้องค์กรปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายร่วมกันอย่างยั่งยืน

3. ระดับของวัฒนธรรมองค์กร

ระดับของวัฒนธรรมองค์การ หมายถึง ลำดับชั้นหรือระดับความลึกซึ้งของค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่ฝังรากอยู่ในองค์การโดยทั่วไป ซึ่งจะมีลักษณะและส่งผลต่อพฤติกรรมคือ สิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายไปจนถึงความเชื่อและสมมติฐานที่ฝังลึก ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมองค์การ วิโรจน์ สารรัตน์ (2555) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์การ (Organizational Culture) และบรรยากาศองค์การ (Organizational Climate) เป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะขององค์การหรือโรงเรียน ทั้งสองแนวคิดมีความเกี่ยวข้องกัน โดยวัฒนธรรมองค์การเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์และลักษณะร่วมภายในองค์การ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ระบบความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมที่สมาชิกในองค์การยึดถือและปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ วัฒนธรรมองค์การสามารถจำแนกระดับออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับที่แสดงถึงนัยของข้อตกลงเบื้องต้นขององค์การ (Tacit Assumption) ซึ่งเป็นรากฐานของวัฒนธรรม และสะท้อนถึงปรัชญาหรือวิสัยทัศน์ขององค์การ 2) ระดับค่านิยม (Values) ซึ่งเป็นแนวคิด ทศนคติ และความเชื่อที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกในองค์การ 3) ระดับปทัสถาน (Norms) หรือบรรทัดฐานที่แสดงออกผ่านพฤติกรรม ขนบธรรมเนียม และพิธีกรรมขององค์การ ดังนั้น วัฒนธรรมองค์การ ส่งผลต่อแนวทางการบริหารและการดำเนินงานขององค์การ หากองค์การมีปรัชญาหรือวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนจะส่งผลต่อค่านิยมและแนวทางปฏิบัติของสมาชิก เช่น องค์การที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางวิชาการจะมีค่านิยมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้และนวัตกรรม ในขณะที่องค์การที่ให้ความสำคัญกับความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมจะมีแนวคิด ทศนคติ และพิธีกรรมที่สนับสนุนหลักการดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า วัฒนธรรมองค์การ (Organizational Culture) และบรรยากาศองค์การ (Organizational Climate) จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกำหนดทิศทางและเอกลักษณ์ขององค์การให้สอดคล้องกับเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ Edgar Schein (2010) ได้กล่าวถึง สามเหลี่ยมวัฒนธรรมองค์การ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) สิ่งประดิษฐ์และสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้ (Artifacts) เป็นองค์ประกอบที่สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ เช่น สถาปัตยกรรม การแต่งกาย พฤติกรรมของบุคลากร พิธีกรรม และระบบโครงสร้างขององค์การ ตัวอย่างเช่น การใช้โลโก้ สีประจำองค์การ หรือพื้นที่ทำงานแบบเปิดที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมขององค์การ 2) ค่านิยมที่ประกาศใช้หรือแนวคิดที่องค์การยึดถือ (Espoused Values) เป็นค่านิยม หลักการ และมาตรฐานที่องค์การให้ความสำคัญ และเป็นแนวทางในการตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น นโยบายการและการสนับสนุนวัฒนธรรมการทำงานเป็นทีม และ 3) สมมติฐานพื้นฐานที่ฝังลึกอยู่ในองค์การ (Basic Underlying Assumptions) เป็นความเชื่อและค่านิยมที่ฝังแน่นจนกลายเป็นแนวทางปฏิบัติที่ไม่ต้องอธิบายหรือตั้งคำถาม

สรุปได้ว่า ระดับของวัฒนธรรมองค์การเป็นโครงสร้างที่สะท้อนถึงความลึกซึ้งของค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคลากรในองค์การ สามารถแบ่งออกเป็น 3

ระดับหลัก ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์และสัญลักษณ์ที่มองเห็นได้ (Artifacts) ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สามารถสังเกตและสัมผัสได้ เช่น การแต่งกาย พิธีกรรม และโครงสร้างองค์กร ค่านิยมที่ประกาศใช้ (Espoused Values) ซึ่งเป็นหลักการและแนวทางที่องค์กรยึดถือและนำไปใช้กำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติ และ สมมติฐานพื้นฐานที่ฝังลึก (Basic Underlying Assumptions) ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังรากลึกจนกลายเป็นแนวทางปฏิบัติโดยอัตโนมัติ วัฒนธรรมองค์การมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานและสร้างเอกลักษณ์ขององค์การให้สอดคล้องกับเป้าหมายและวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้

4. องค์ประกอบของวัฒนธรรมองค์การ

วัฒนธรรมองค์การ มีองค์ประกอบหลักที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินงานของบุคลากรภายในองค์การและสามารถกำหนดเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมองค์การ ซึ่งส่งผลต่อแนวทางการบริหาร การตัดสินใจ และพฤติกรรมของบุคลากรภายในองค์การ Work human Editorial Team (2024) ได้ให้ทัศนะว่า วัฒนธรรมองค์การหรือวัฒนธรรมองค์การเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้และประกอบด้วยองค์ประกอบที่ซับซ้อน ซึ่งทำให้ยากต่อการกำหนดและยิ่งยากขึ้นในการนำไปปฏิบัติ มีองค์ประกอบ 7 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ค่านิยมหลัก (Core Values) ค่านิยมหลักขององค์การเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการสร้างทีมและสามารถเรียนรู้อัตลักษณ์ขององค์การได้อย่างรวดเร็ว 2) ภาวะผู้นำ (Leadership) ผู้นำที่ดีควรให้การสนับสนุน กระตุ้นผู้อื่น และเป็นตัวแทนของค่านิยมหลักขององค์การและดำเนินงานอย่างมีจริยธรรม 3) จุดมุ่งหมายที่เป็นหนึ่งเดียว (Unified Sense of Purpose) จุดมุ่งหมายที่ชัดเจนเป็นสิ่งที่ช่วยให้ทีมมีสมาธิจะสามารถกระตุ้นให้ทีมทำงานได้ดีขึ้น 4) ความรับผิดชอบและอิสระในการทำงาน (Accountability and Autonomy) การมอบอิสระและโอกาสในการรับผิดชอบให้องค์การมีวัฒนธรรมที่ดี 5) การยอมรับและให้คุณค่า (Recognition and Appreciation) การเสริมแรงทางบวกสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานจะสามารถช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์การที่ดี ซึ่งการยอมรับสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น โพสต์ชื่นชมในที่ทำงาน สวัสดิการพิเศษ หรือการเลื่อนตำแหน่ง 6) การสื่อสาร (Communication) การเรียนรู้วิธีสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล 7) สภาพแวดล้อมในการทำงาน (Environment) สภาพแวดล้อมที่ดี ยังรวมถึงทางสังคมและจิตใจ ช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ใหม่ ๆ นอกจากนี้ Faye Wai (n.d.). ให้ทัศนะว่า องค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมองค์การที่มีประสิทธิภาพ (Key Characteristics of an Effective Company Culture) ดังนี้ 1) ค่านิยมหลัก (Core Values) ค่านิยมหลักเป็นรากฐานทางศีลธรรมขององค์การใช้ในการตัดสินใจและปฏิบัติตัวในองค์การ 2) วิธีการทำงานร่วมกัน (How You Work Together) วัฒนธรรมองค์การที่ดีส่งผลต่อวิธีการทำงานร่วมกันโดยสะท้อนให้เห็นผ่านพฤติกรรม การ

ประชุม และการทำงานเป็นทีม 3) การสื่อสาร (Communication) การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ดี โดยต้องเปิดกว้าง โปร่งใส และเอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น 4) ความรู้สึกเป็นชุมชน (A Sense of Community) องค์กรที่มีวัฒนธรรมแข็งแกร่งจะมีความเป็นชุมชนสูง มีความร่วมมือและการมีส่วนร่วม 5) เป้าหมายร่วมกัน (Unified Purpose) การรู้จักหน้าที่ของตนเองและมุ่งเป้าหมายขององค์การร่วมกัน 6) การยอมรับและให้รางวัล (Recognition) วัฒนธรรมที่ดีต้องมีการให้รางวัลและการยอมรับในความสำเร็จของทีมงาน เพื่อสร้างแรงจูงใจและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร 7) ความเชื่อมโยง (Connection) วัฒนธรรมองค์กรที่ดีต้องสนับสนุนให้ทีมงานเข้าใจและเชื่อมโยงกันโดยมีเป้าหมายและค่านิยม 8) รูปแบบสำนักงาน (Office Layout) สภาพแวดล้อมในการทำงานควรสอดคล้องกับวัฒนธรรมองค์กร และเอื้อต่อความสะดวกสบายและประสิทธิภาพของทีมงาน 9) การเรียนรู้และพัฒนา (Learning and Development) องค์กรที่แข็งแกร่งต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาพนักงานผ่านการอบรม การให้คำปรึกษา และโอกาสในการเรียนรู้ 10) การรับฟังและปรับตัว (Listening and Adapting) วัฒนธรรมองค์กรควรมีความยืดหยุ่น ปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลง และรับฟังความคิดเห็นเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของวัฒนธรรมองค์กรที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ 1) ค่านิยมหลัก ที่กำหนดแนวทางการทำงาน 2) ภาวะผู้นำ ที่สนับสนุนค่านิยมองค์กร 3) จุดมุ่งหมายที่เป็นหนึ่งเดียว เพื่อความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ 4) ความรับผิดชอบและอิสระในการทำงาน ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดี 5) การยอมรับและให้คุณค่า เพื่อสร้างแรงจูงใจ 6) การสื่อสารที่โปร่งใส และ 7) สภาพแวดล้อมในการทำงานที่เหมาะสม องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่แข็งแกร่งและสนับสนุนประสิทธิภาพการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาและความร่วมมือ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมองค์กรคือระบบของค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม วิธีการทำงาน และการตัดสินใจภายในองค์การ ประกอบด้วย 3 ระดับหลัก ได้แก่ 1) สิ่งประดิษฐ์และสัญลักษณ์ 2) ค่านิยมที่ประกาศใช้ และ 3) สมมติฐานพื้นฐานที่ฝังลึก อีกทั้งวัฒนธรรมองค์กรที่แข็งแกร่งช่วยส่งเสริมความสามัคคี การสื่อสารที่ดีและแรงจูงใจในการทำงาน องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ค่านิยมหลัก ภาวะผู้นำ ความรับผิดชอบ และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม องค์กรที่สามารถสร้างและรักษาวัฒนธรรมที่ดีได้จะสามารถปรับตัวและเติบโตอย่างยั่งยืน

ทักษะเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal

จากการศึกษาวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal จากบทความวิชาการของ กัณฑ์ภูภักดิ์ ศุภะกุลสวัสดิ์ (2565) ได้เขียนบทความ เรื่อง วัฒนธรรมองค์กรกับความ

เปลี่ยนแปลงในยุค New Normal ได้สรุปว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากวิกฤต COVID-19 ได้นำไปสู่การปรับตัวในทุกภาคส่วนของสังคมและองค์กรธุรกิจ ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรรูปแบบใหม่ที่เน้นการใช้เทคโนโลยี การทำงานที่ยืดหยุ่น และการให้ความสำคัญกับสุขภาพและความปลอดภัยของบุคคล นวัตกรรมและแนวทางบริหารจัดการที่พัฒนาเพื่อตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงนี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของแนวปฏิบัติที่ยั่งยืนในองค์กร ส่งเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจและธุรกิจในระยะยาว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม นอกจากนี้ Santi Ratnaning Tias, Dewie Tri Wijayati, และ Nunuk Hariyati (2022) ได้เขียนบทความ เรื่อง วัฒนธรรมโรงเรียนใหม่ในยุคหลังโควิด-19: มุมมองของรองผู้อำนวยการโรงเรียนตามแบบจำลอง UTAUT ในบริบทของ ICT เพื่อการเรียนรู้ ได้สรุปว่า วัฒนธรรมโรงเรียนใหม่หลังการแพร่ระบาด โรงเรียนเริ่มใช้ ICT เป็นเครื่องมือหลักในการเรียนการสอน ครู นักเรียน และผู้นำโรงเรียนปรับตัวเข้ากับการเรียนรู้ที่ใช้เทคโนโลยี โรงเรียนที่มีวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรมสูง สามารถปรับใช้ ICT ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการนำ ICT มาใช้ (ตามแบบจำลอง UTAUT) ประสิทธิภาพที่คาดหวัง (Performance Expectancy) ความพยายามที่คาดหวัง (Effort Expectancy) อิทธิพลทางสังคม (Social Influence) และ เงื่อนไขเอื้ออำนวย (Facilitating Conditions) จากแนวคิดของ ก็นท์ฌักท์ร์ ศุภะกุลสวัสดิ (2565) และ Santi Ratnaning Tias, Dewie Tri Wijayati, และ Nunuk Hariyati (2022) สรุปได้ว่า วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal วิกฤตโควิด-19 นำไปสู่ การปรับตัวขององค์กรรูปแบบใหม่ ที่เน้น เทคโนโลยี การทำงานที่ยืดหยุ่น สุขภาพ และความปลอดภัย นวัตกรรมและแนวทางบริหารจัดการที่พัฒนา จะกลายเป็นแนวปฏิบัติที่ยั่งยืน และช่วยเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจ อีกทั้ง โรงเรียนเริ่มใช้ ICT เป็นเครื่องมือหลักในการเรียนการสอน ครู นักเรียน และผู้นำโรงเรียนปรับตัวเข้ากับการเรียนรู้ที่ใช้เทคโนโลยี โรงเรียนที่มีวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรมสูง สามารถปรับใช้ ICT ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น สถานศึกษาเกิดการปรับตัวไปสู่ วัฒนธรรมองค์กรและโรงเรียนแบบดิจิทัล ที่ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยี ความยืดหยุ่น และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดังนั้น วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินงานของบุคลากร ซึ่งส่งผลต่อการบริหารและการตัดสินใจขององค์กร วัฒนธรรมองค์กรที่มีประสิทธิภาพต้อง มีค่านิยมหลัก (Core Values) มีภาวะผู้นำ (Leadership) จุดมุ่งหมายที่เป็นหนึ่งเดียว (Unified Purpose) ความรับผิดชอบและอิสระในการทำงาน (Accountability & Autonomy) การยอมรับและให้คุณค่า (Recognition & Appreciation) การสื่อสาร (Communication) และสภาพแวดล้อมในการทำงาน (Work Environment) และกล่าวได้อีกว่า วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษาในยุค New Normal มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยี ความยืดหยุ่น และนวัตกรรมในการบริหารจัดการ การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้สถานศึกษาต้อง

ปรับตัวสู่ระบบดิจิทัล โดยใช้ ICT เป็นเครื่องมือหลักในการเรียนการสอน ส่งผลให้การศึกษาเดินหน้าต่อไปได้ ครู นักเรียน และผู้นำโรงเรียนต้องปรับตัวสู่การเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยี และการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลกลายเป็นส่วนสำคัญของระบบการศึกษา โรงเรียนที่มีวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรมสูงสามารถปรับใช้ ICT ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการและพัฒนาระบบการศึกษาให้ทันสมัยและยั่งยืน

บทสรุป

ในยุค New Normal เกิดจากการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคม อันเป็นผลมาจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้ต้องมีการปรับตัวในหลายด้าน โดยเฉพาะการทำงานและการบริหารจัดการที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมองค์กรต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal โดยเน้นประเด็นสำคัญกล่าวได้ดังนี้ 1) การปรับตัวของสถานศึกษา คือ การแพร่ระบาดของโควิด-19 ทำให้สถานศึกษาต้อง 2) ปรับตัวไปสู่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล คือ การเรียนการสอนออนไลน์ และแนวทางการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นเพื่อให้การศึกษาดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3) การบริหารจัดการการศึกษา คือ สถานศึกษาต้องมีระบบบริหารที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ดี ทั้งด้านหลักสูตร วิธีการสอน และการพัฒนาบุคลากร เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมในยุคดิจิทัล 4) บทบาทของเทคโนโลยีในการเสริมสร้างศักยภาพ คือ เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของครู นักเรียน และบุคลากรทางการศึกษา โดยช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกัน และการเข้าถึงแหล่งความรู้ได้สะดวกยิ่งขึ้น และ 5) วัฒนธรรมองค์กรและความสำคัญต่อสถานศึกษา คือวัฒนธรรมองค์กรเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดพฤติกรรม วิธีการทำงาน และการตัดสินใจของบุคลากรในสถานศึกษา ซึ่งช่วยให้สามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงและขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน และสรุปได้ว่าวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal ประกอบด้วย 1) ค่านิยมหลักและภาวะผู้นำ (Core Values and Leadership) 2) จุดมุ่งหมายที่เป็นหนึ่งเดียว (Unified Purpose) 3) ความรับผิดชอบและอิสระในการทำงาน (Accountability & Autonomy) 4) การยอมรับและให้คุณค่า (Recognition & Appreciation) 5) การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่โปร่งใส (Information and Communication Technology) และ 6) สภาพแวดล้อมการทำงานที่เหมาะสม (Work Environment) ดังนั้น วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal จึงมีความสำคัญต่ออนาคตภาพของสถานศึกษาเพราะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัล และช่วยให้การศึกษาพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

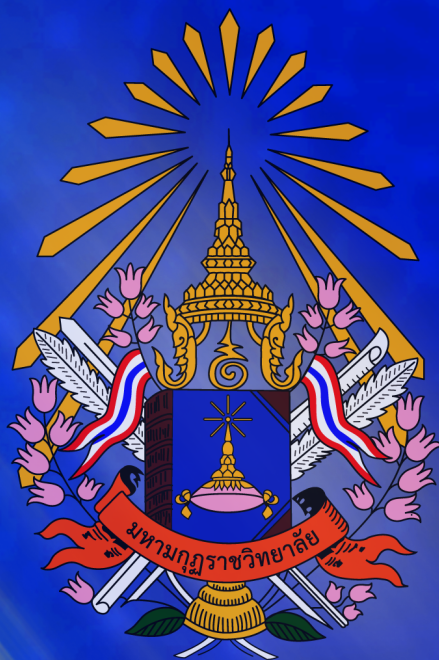
องค์ความรู้ใหม่: วัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษายุค New Normal

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ สุภาราย. (2565). โรงเรียนกับการสร้างเยาวชนพลเมืองดี. ค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2568 จาก <https://www.educathai.com/knowledge/articles/386>
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). แนวทางการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา.
- กระทรวงศึกษาธิการ (2565). แนวทางการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). แนวทางการจัดการศึกษาของสถานศึกษา.
- กัณฑ์ภัทร์ ศุภะกุลสวัสดิ. (2565). วัฒนธรรมองค์กรกับความเปลี่ยนแปลงในยุค New Normal. Journal of Modern Learning Development, 6,(5).
- ตรีนุช ไพชนนต์วิจิตร, & สรลัขนา ธิติสุวรรณ. (2565). ผลกระทบการแพร่ระบาดของโควิด-19 ต่อการศึกษา. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. ราชกิจจานุเบกษา.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2555). แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.

- วีระศักดิ์ มโนธรรม (2562). การพัฒนาทักษะชีวิตในเด็กและเยาวชน. วารสารจิตวิทยาการศึกษา, 12(1), 23-39.
- สภาการศึกษา. (2559). บทบาทของสถานศึกษาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.
- สุภาวดี ศรีสุวรรณ (2563). การพัฒนาคุณธรรมในสถานศึกษาไทย. วารสารการศึกษาไทย, 17(2), 45-60.
- องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ. (2564). ความปกติใหม่ (New Normal). ค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2568 จาก <https://www.nsm.or.th/nsm/th/node/5730>
- องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ. (2564). ความปกติใหม่ (New Normal) หลังวิกฤต COVID-19. <https://example.com/publish02-02.pdf>
- Humanica. (2024). What is corporate culture and why is it important to organizations in this era? Retrieved February 16, 2025, from <https://www.humanica.com/th/organizational-culture/>
- Indeed Editorial Team. (2025, January 15). 8 reasons why organizational culture is important. Indeed. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/why-organizational-culture-is-important>
- Johnson, K., & Miller, D. (2021). The Role of Education in Society. Oxford University Press.
- Jones, R., Smith, P., & Taylor, M. (2018). Education and Economic Development. Cambridge University Press.
- Mouratidis, K., & Papagiannakis, A. (2021). COVID-19, Internet, and Mobility: The Rise of Telework, Telehealth, E-Learning, and E-Shopping. Sustainable Cities and Society.
- Peters, M. A. (2020). The New Normal: Education After the COVID-19 Pandemic. Educational Philosophy and Theory.
- Rahman, M. M., Thill, J.-C., & Paul, K. C. (2021). COVID-19 Pandemic: The Effects and Prospects in the Construction Industry. International Journal of Environmental Research and Public Health.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). Organizational Behavior (18th ed.). Pearson.
- Schein, E. H. (2010). Organizational Culture and Leadership (4th ed.). Jossey-Bass.
- Smith, J., & Brown, L. (2020). Educational Foundations and Learning Strategies. Pearson Education.

- Tarver, E. (2024). Corporate Culture Definition, Characteristics, and Importance. Retrieved February 16, 2025, from <https://www.investopedia.com/terms/c/corporate-culture.asp>
- Tias, S, R. Wijayati, D, T. & Hariyati, N. (2022). New School Culture in Post Covid-19 Era: Vice principals Perspective of Untaught Model in The Context of Ict for Learning. Journal of Theoretical and Applied Information Technology, 100, (19).
- UNESCO. (2015). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives.
- Workhuman Editorial Team. (2024). What are the Most Important Elements of Organizational Culture? Retrieved February 16, 2025, from <https://www.workhuman.com/blog/key-elements-of-organizational-culture/>

Mahamakut Buddhist University Isan Campus
www.mbuisc.ac.th